

ქართული
კომუნა

წიგნი
XX

არსენ მამულაშვილი
(ლავრონი)

იაკობ ცინცაძე
(იან ეკელაძე)

იოსებ იმედაშვილი

კონდრატე თათარაშვილი
(უიარაღო)

სიმონ ქვარიანი

84 Гр 1
Д 279

შეზღუდვები:

გ. გვარდნიშვილი
რ. თვარაძე

ს ა რ ე დ ა ქ ე ც ი ო ლ კ ო ლ ე გ ი ა :

ზ. აბაშიძე
 ე. მაღრაძე
 ა. სულაბაშვილი
 ბ. ფანჯიყიძე
 თ. ჰილასი
 ვ. ჯავახიშვილი
 რ. ჯაფარიძე

არსენ მამულაიშვილი

(ლ ა ლ ი ო ნ ი)

რ ა მ ვ ი ა ნ ა

(ა მ ბ ა ე ი)

სოფ. ჭინჭრიანში, სადაც თურმე დაუნდობელი და ლაზ-
ლანდარა ხალხი ბუდობს, ერთი აღმამყოფი ურიგობა
მოხდა. ამ სოფლის მკვიდრს გლახუნა უნდილაშვილს სულ
უბრალო გაუფრთხილებლობისათვის „რაქვიანა“ დაარქვეს
„სიგელად“. ეს სწორედ იმ დროს მოხდა, როდესაც გლახუნას
არაჩვეულებრივი თავისებურობა დასჩემდა ლაპარაკში. ეს
„თავისებურობა“ იმაში გამოიხატა, რომ გლახუნის საგარეო
საუბარს საფანელად დაედვა ჭინჭრიანელებისთვის უცხო
სიტყვა „რაქვიანა“. „უმცროს-უფროსობა, რაქვიანა, ღმერთმა
გააჩინა და კაცს რეიზა არ უნდა, რაქვიანა, ახსოვდეს აგი“...
დაახლოვებით ამგვარად შეზავებულ სიტყვა-პასუხის წყალო-
ბით გლახუნი მალე გამოსარჩევი კაცი შეიქნა მთელ კუთხე-

ში. რასაკვირველია, ამისთანა იშვიათი მოვლენა შეუმჩნევლად ვერ დარჩებოდა ჭინჭრიანში და კიდეც ამიტომ მონათლეს გლახუნი უცნაური სახელით. ასეთი არასასიამოვნო გარემოება, გლახუნის შეხედულებით, ჩირქს სცხებდა მის კეთილ სახელს და თავმოყვარეობას მეტად ამცირებდა ჭვეუნის თვალში. საიდან და როგორ შეიძინა ამ კაცმა ეს „უცხო“ სიტყვა — ნამდვილად არავინ იცოდა. ამბობდნენ, უნდილაშვილის ერთ შორეულ ნათესავს, რომელსაც თურმე სადღაც თვალსაჩინო კაცად ითვლებოდა, ძალიან ეხერხებოდა „რაქვიანობით“ ლაპარაკი; ამიტომ ზოგიერთები ფიქრობდნენ, ვითომ ამ პატივცემული გვამის წყალობით აიჩემა გლახუნმა მისთვის საჭირობოროტოდ გამხდარი სიტყვა „რაქვიანა“. რა მოგახსენოთ...

ასე იყო თუ ისე, გლახუნას ნათლად დაეტყო სხვაფერობა ლაპარაკში. პირველ ხანებში საკმე მშვიდობიანად მიდიოდა, გლახუნს ცუდი მაინც არაფერი შეუნიშნავს, პირიქით, დიდ კმაყოფილებასაც გრძნობდა თურმე... მარა ხანგრძლივი არ გამოდგა გლახუნის ნეტარება. ბოლოს და ბოლოს იგი უსიამოვნოდ ამჩნევდა, რომ „რაქვიანას“ გაგონებაზე მსმენელნი იღიმებოდნენ და ზოგი ხარხარსაც ვეღარ იმაგრებდა. საცოდავი სანახაი იყო გლახუნი, როდესაც ერთმა თავხედმა ახალგაზრდამ ხუმრობით წასძახა მას შეკრებულებაში: „ა, შე რაქვიანა!“ საზოგადოთ წყნარი და მშვიდი გლახუნი საშინლად აღელდა, დაიბნა; იმან იგრძნო, რომ ამ დაცინვით უზომოდ შეურაცყვეს ის, დაამცირეს საზოგადოებაში და არ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო იმ წუთში, რა მოექმედნა, „დამშვიდებით ვეტყვი, რომ არ არის წესი და რიგი“... დააპირა მან, მარა ისევ გადაიფიქრა: „ახლავე თუ არ ვაჩვენე თავი, არ ივარგებსო“ და გაექანა... ძლივს შეაკავეს განრისხებული გლახუნი. ამ შემთხვევამ კიდეც უფრო გაუძლიერა დაცინვისა და ზოგიერთ არამზადას... თუმცა გლახუნი ბოლო დროს მეტი სიფრთხილით იქცეოდა ლაპარაკის დროს, მაინც არ ეშვებოდნენ. საკმე იქამდე მივიდა, რომ გლახუნს მისი ნამდვილი სახელით თითქმის აღარავინ იხსენიებდა. ერთი სიტყვით, ჭინჭრიანში გლახუნ უნდილაშვილი რა თქონა აღარც კი არსებობდა, მის მაგიერ იყო ვიღაც „რაქვიანა“. ეს გარემოება გლა-

სუნამაც კარგად იცოდა და გული ბოლმით ევსებოდა... ასე უსაშველოდ რომ ამოძინემეს, რა უნდებოდა? ეს გულსაკლავი კითხვა გონებიდან არ შორდებოდა გლახუნს...

წარპოიდგინეთ ერთი უბადრუკი ახალური, რომელიც სადღაც, მავარდნაო სოფელში შავ ბედს ებრძვის. უნდილანგილს ახალგაზრდობიდანვე კისრად დააწვა ოჯახი. ცხოვრებამ მძლავრად შებოკა იგი და სადღაც ჭურღმულში შეათრია... რა არის დღეს გლახუნი მეზობლების თვალში? ჩვეულებრივი მწვანელმთესველი, უბრალო მუშა, რომელსაც სული ამოსდის სიღარიბეში. არავითარ შრომას აღარ ეჩადება გლახუნი, მარა, რაც უნდა იყოს, იგი მაინც ვერ დაივიწყებს, ვერ უარყოფს თავის გვარიშვილობას... თუმცა მას ერთხელაც არ ამოუღია ხმა ამის შესახებ, არაფერი გაუმხელია, მაგრამ გულის სიღრმეში ის შეძრწუნებულია და მწუხარებით გრძნობს სიღარიბის გამო ათასგვარ დამცირებას, შეუარაცოფას.. ამ ყოფის გამო გლახუნი სრულიად მოწყდა იმ წრეს, რომელსაც იგი ჩამომავლობით ეკუთვნის, მაგრამ სულით და გულით მაინც იქით არის. „რა ტყულაი ვატყენ კეთილშობილებასო“, — არა ერთხელ კვნესით გაუტარებია გუნებაში გამწარებულ გლახუნს, როდესაც თავის მდგომარეობაზე დაფიქრებულა. რასაკვირველია, იგი გულისტკივილით შენატრის იმათ ბედს, ვინც ბრწყინვალე წოდების ღირსეულ წევრად ითვლება; მათ ხომ ყველგან შესაფერის პატივისცემით ეპყრობიან. გლახუნი კი ჭინჭრიანშია სრულიად უმნიშვნელო კაცია, მას აქაც კი არაფრად აგდებენ, არც პატივისცემა, არავითარი მორიდება.

ლამის მთლად წაიშალოს, სამუდამოდ გაქრეს მისი ახალურიშვილობა მეზობლების თვალში...

ეს საკვირველიც არ იყო: ოჯახისათვის თავდადებული გლახუნი თავის თავზე საკმაოდ ველარ ზრუნავდა; თუ მის გარეგნობას ოდნავ მაინც კიდევ ემჩნეოდა რაიმე თავისებურობა, ეს უფრო ცისფერი ჩოხის მიზეზით იყო, იმ ჩოხის, რომლის მსგავსს მთელ იმ მიდამოზე, გლახუნის გარდა, სხვა არავინ ატარებდა. უკუღმართ გარემოებათა წყალობით გლახუნი უკან ჩამორჩა შესაფერ საზოგადოებას. მასთან კავშირის შეწყვეტით ბევრ რამეს მოაკლდა. ამიტომ როგორღაც გულში ჩაუვარდა მას ბედნიერ შემთხვევით გაგონილი „უცხო“

სიტყვა, მძლავრათ ჩაეჭვდა იგი გონებაში, რის გამო მის მეტყველებას, ცოტად თუ ბევრად, განსაკუთრებული ელფერი დაეტყო; მაგრამ მეზობლებმა ეს მეტად იუცხოვეს და მოხიდა ის, რასაც გლახუნი სულაც არ მოელოდა...

„ქვეყანამ ჩემდა შეიცალა“, — ფიქრობდა ბრაზმორეული გლახუნი. მას ათასგვარი ფიქრი აეშალა, ვინ იცის, რა აზრით ეძახიან მას „რაქვიანას?“ ალბათ, მის უსახსრობას, გაჭირვებას დასცინიან... გლახუნ უნდილაშვილი რაქვიანაა, ე. ი. რა არის გლახუნი, რა კაცია, რის მაქნისია მისი აზნაურიშვილობაო... ამ დაცინვაში გლახუნი გრძნობს, თითქო ესმის კიდევ ვიღაცების ხარხარი, გაურკვეველი სიხარული... ახლა ყველა მისი მოსისხლე მტერია, ყველა, ვინც მის დანახვაზე იღიშება, ქვეყანას მოედვა მისი ამბავი...

ცოლის შერთვაზე ოცნებობდა, მარა დღევანდელ ყოფაში განა შესაძლებელია ამ განზრახვის საუბრეველად განხორციელება?

აუტანელ მდგომარეობაში ჩავარდა გლახუნი. იგი რომ შეძლებული და გავლენიანი ყოფილიყო, ხომ ვერაფერს გაუბედავდნენ, მარა რადგან ღარიბი, უმნიშვნელო კაცი იყო, აღარავინ დაერიდა, გათელეს, მიწასთან გაასწორეს... ამას ვერ შეურიგდება გლახუნი, მან უთუოდ თავი უნდა დააღწიოს ამ ყოფას; წელში გაიმართოს, აიწიოს ზევით, ისეთ მიუწვდომელ სიმაღლემდე ავიდეს, რომ ყველა განაცუცროს, შიში და შორიდება აგრძნობინოს...

ამ სურვილის შესრულებაზეა ახლა დამყარებული გლახუნის მთელი მომავალი, მისი ბედი. ეს მისთვის „ყოფნა არყოფნის“ კიოხვანა... მაგრამ ნუთუ შეუძლებელია ამ სურვილის განხორციელება, ნუთუ ეს ოცნებად უნდა დარჩეს? გლახუნი მარტო არ არის, მას ყავს უმცროსი ძმა, რომელიც ახლა სწავლაშია.

ვასო ისეთის „მონაქნევისაა“, რომ გლახუნი ჯერ ეხლაც კრძალვით ეპყრობა მას. „იმას ახირებულად ვერ შებედავს კაცი“, ფიქრობს გლახუნი: „იმან თუ სტავლა გაათავა, სადაც უმაღლესია იქნეი, იმისთანაი წასტავლი დიდ ადგილს იშონის იოლათ, რა იქნება მაშინ?... ვთქვათ, ინჯილერათ გამოვიდა, ან სუდიათ... მაშინ ხომ გლახუნიც ამალდება,

ფასი მოემატება ქვეყნის თვალში. ოჯახსაც, რასაკვირველია, სულ სხვანაირად მოაწყობს, გავლენას, პატივსაცემას მოიპოვებს მეზობლებში. ამ რიგად თავისთავად მოისპობა ის, რაც ღლეს მას მოსვენებას უფრთხობს, სიციცხლეს უშზამავს...

იყო დრო, როდესაც გლახუნას, ცოტა არ იყოს, სწყინდა, რომ მისი უმცროსი ძმა შინაურობაში გამორჩეული ჰყავდათ, მასზე განსაკუთრებით ზრუნავდნენ და მამის სიციცხლეშივე სასწავლებელშიც მიაბარეს. მაგრამ დრო გავიდა და გლახუნი შეეჩვია თავის ხვედრს...

ვასო სახელმწიფო ხარჯზე მიიღეს. სახლიდან მას ბევრი არაფერი დასჭირებია. გლახუნი ოჯახში ტრიალებდა, როგორც შეეძლო. ათასნაირი სიმწარე და გაკირვება გამოსცა და მან, მაგრამ, როგორც იყო, ღლეშდეს სული მოიტანა და „ფუტი არ გააცივა“. ამასობაში ძლიერ დაქვეითდა გლახუნი და ღლეს მეტად დაჭაბუნებული კაცი შეიქნა, „დაბალ ლობეთ“ გაიხადეს... მაგრამ, საბედნიეროდ, ძმაც ზომ მალე მოესწრება მას და ამ იმედით გლახუნს სჯერა მომავალი, უკეთესი მერმისი... როგორმე მოითმენს, დროებით კიდევ გაუძლებს ამ ყოფას... სამაგიეროდ, მერე, როდესაც სასურველად შეიცვლება ცხოვრება, დადგება სხვა ხანა, სანეტაროდრო... რა უშავს, გლახუნი ჯერ ახალგაზრდა კაცია, კიდევ მოესწრება ბედნიერებას... „ღმერთო შენით, მტერს არ გავახარებო“, — გადაწყვიტა გლახუნმა და თავისუფლად ამოისუნთქა...

ღრო გადიოდა. ვასომ სწავლა დაასრულა. გლახუნა სიხარულით ცას ეწეოდა. წინად თუ არაფრად ეხალისებოდა მეზობლებთან ლაპარაკი, ახლა თითონვე თამამად იწვევდა მათ სამუსაიფოდ და, როდესაც სიტყვა მოიტანდა, სიამოვნებით მოუყვებოდა ყველას ძმის ამბავს. ღმერთო! რას არ ლაპარაკობდა მაშინ გამხნეებული გლახუნის...

— როის ელი ვასოს აქეთ? — ეკითხებოდნენ გლახუნს აქეთ-იქიდან.

— ჯერ ვერ მიიცილის, მგონი. ამას წინეთ მოეწერა, საცხა, გრანიცაში, ევროპიაში, უნდა წვედიდო, სტავლულებმა თავი უნდა შევიყაროთო, რაცხა უნდა გამეიკვირონ და დაადგინონ თურმე. ყველა სახელმწიფოიდან მივა თითო-ოროლა

კაცი და აქედან მე მგზავნიანო. ათიათასი მანათი მუუცემიენ ხაზინიდან სახარჯავათ.

— რა თანამდებობაში უნდა შევიდეს ასლა?

— ჯერ თლათ არა აქ გადაწყვეტილი: ათასპოტიკი გზო გამუუხთა მაინც; იქინეიც კი ეხვეწებიენ, დარჩი აქასაიო, მარა ვარი უთხრა ყველას. სხვაი ადგალი აქ...

— აქეთ რომ ითხუოს სადმე, არ იქნება?

— იგი სათხოვნელათ აღარაა... აქლევენ კადევაც... რაც რომ ახლა მაგის ნაწილი კი არაა მთელ კავკასიაში, იმის უფროსათ ნიშნავენ...

— გაკეთებულხარ კაცი, გლახუნ, ამფერი ძმაი მოგესწრა, აწე რალა გიჭირს, მაგისტანა ადგილს ოუ კი აქლევენ...

— რავა, შე დალოცვილო, რაი მერე, რომ მიცენ?.. ოცდაოთხი კლასი გაათავა, აღარაფერი დუუტეიბია უსტავლელი... — ღიმალთ დაასრულა სიტყვა გლახუნმა.

ვასო სამსახურში შევიდა და მალე ცოლიც შეირთო. ეს უკანასკნელი გარემოება არაფრად ეპიტნავა გლახუნს; „რა დროის იმის ცოლი იყო ჯერ, რა აჩქარებდაო“, — უსიამოვნოდ გაიფიქრა მან, მაგრამ, ქვეყნის შესახედავად, მაინც არ შეიფერა ეს.

— სიღოური ქალია შენი რძალი? — შეეკითხნენ გლახუნს.

— იქოურია ისთევე. არ უნდოდა ჯერ ცოლის შერთვა, მარა საშველი არ გაართვეს თურმე...

— შენ აღარაფერი იფიქრე შენდა, მარა ვასომ ხომ მოგასწორო, უმცროსმა გაჯობა! — გაეხუმრა გლახუნს ვილაცა.

— მაჯობა რავა... ისევე ჩემმა ძმამ მაჯობა, თუ მაჯობა... იმან რომ შეირთო, სხვას სიზმარშიაც არ მიელანდება იმისთანაი: სტავლული ქალია და ბარე ოციათასი მანათი აქ შამოსავალი წელიწადში... — ძლივს შეიკავა თავი შეჭარხლებულმა გლახუნმა.

დიდს ფაცა-ფუცში იყო გლახუნი: ძმასა და რძალს მოელოდა. პირველი შთაბეჭდილების მნიშვნელობა კარგად ესმოდა გლახუნს და ამიტომ ცდილობდა შესაფერად მოწყობილი დახვედროდა მათ. წინაღობა ის ფიქრობდა, ძმა ჯერ საჭირო ფულს გამომიგზავნის და, ოჯახს რომ რიგიანად მოვაწყობ, მერე ჩამოიყვანს ცოლსაო, მაგრამ შეცდა: ვასოს

საიმისო არაფერი გამოუგზავნია. მოკლე წერილით ატყობი-
სკდა იგი გლაზუნს: სახლი და ეზო გასუფთავე, მაქ ჩამო-
სვლას ვფიქრობთ ამ ზაფხულს, ზინას უნდა ნახოს მაქათრო-
ბაო. დატრიალდა გლაზუნს: „ფულს რომ ვიშოვნოდე სასეს-
ხებლათ ვასოს ჩამოსვლამდი, ბარადმაი დაეხვედრებდი ახალ
ოდას, მაინც ხომ უნდა ვიყიდოთო“, — ერთი გაიფიქრა მან,
მაგრამ ვერაფერი მოახერხა და ბოლოს ისევ ხმა გაავრცელა
მეზობლებში: „ვასომ მომწერა, სახლი ჩემ გემოზე უნდა ავა-
შენებოო საგანგებოთ. პლანს ჩამევიტან, ნაუტყათევათ გაკე-
თებული არ ივარგებსო. დაჩაო უნდებიენ გააკეთონო...“

გლაზუნმა სადღესასწაულოდ მოაწყო კარ-მადამო. დიდი
მზადება ჰქონდა იმ დღისთვის, როდესაც ვასო უნდა ჩამო-
სულიყო; გლაზუნს დაპატიებული ჰყავდა შემოიხვევის შესა-
ფერი რჩეული სტუმრები, ვინც კი ეგულებოდა ახლო-მანლო
საპატიო და ვისაც კი „შესტვა“, აღარავინ დაუტოვებია...
სალამოს ჭინჭრისნის გზაზე გამოჩნდა ეტლი, რომელსაც გლა-
ზუნი გულის ფანქვალთ ელოდა. ეტლი ეზოს პირდაპირ
გაჩერდა. ვასო გადმოხტა და ხელი მიაშველა ცოლს ეტლი-
დან გადმოსვლაზე. ამის დანახვაზე სტუმრები წამოიშალნენ,
დაიძრნენ. გლაზუნი წინდაწინვე გაიქცა მისაგებებლად, მაგრამ
ამ დროს ერთი ისეთი გარემოება მოხდა, რომელმაც მთლად
აურია მას კვალი: იმ დროს, როდესაც გაქანებული გლაზუნი
უახლოვდებოდა სასურველ მგზავრებს, ვასომ მას ხმა მიაგება.
„მიხედე იქ, არაფერი გაფუქდეს, აჩენე, სად დალაგონ“.
და ხელით ანიშნა ბარგი, რომელიც მომსახურებმა მეორე
ეტლიდან გადმოიღეს და ეზოსკენ წაიღეს. გლაზუნმა თუმცა
გაიგონა გაურკვეველად ხმა, მაგრამ ატაცებულმა ვეღარ მი-
აქცია საკმაო ყურადღება, ვერ მიხვდა ძმის განზრახვას; იგი
ინსტიქტიურად მიისწრაფვოდა... ის იყო გლაზუნი კიდევ უნ-
და დაძვრებოდა უცნობ რძალს, მაგრამ მოთმინებიდან გამო-
სულმა ვასომ კელავ მიაძახა: „არ გეზმის, რა გითხარი, ხომ
არ დაყრუვდი, ჩქარა გაყევი!“ ახლა კი შეკრთა გლაზუნი. შე-
ჩერდა, სირცხვილის ოფლში გაიწურა და გაშტერებული უკან
გაბრუნდა. „რა იყო აი, რეიზა მიქნა?...“ — გულის ტყენით
ეკითხებოდა იგი თავის თავს. დიდიხნის უნახავი ძმა, უცნო-
ბი რძლის პირველი ჩამოსვლა და ამნაირი შეყრა... როგორ

წარმოიდგენდა ამას გლახენი... „სტუმრების შესახედავად მაინც არ მომხდარიყო, რას იტყვიან... ცგება ნამგზავრზე დალალული არიან და იმიზა...“ ინუგეშა მან თავი.

უნდილაშვილის ოჯახმა ერთბაშად სულ სხვა სახე მიიღო. ეზოში უცხო ხალხი ამოძრავდა. ღველი ოდა ხალიჩებით მოკაზმეს და შესაფერად მოაწყეს. წინანდელი „მორთულობა“ საღდაც გაქრა. როცა ვასო კედელზე გაკრულ სურათს ფხრეწდა, გლახუნმა თვალი შეასწრო ამას და ღრეჭით შეევედრა, „იყოს, რას აშავებსო“, მაგრამ ვერას გახდა...

გლახუნს ეკვი აღარ ჰქონდა, რომ მის ოჯახში დღეს „განათლებული ცხოვრება“ დაფუძნდა. თავის მხრით იგი, რაღა თქმა უნდა, ცდილობდა ამ გარემოებისთვის ანგარიში გაეწია, მაგრამ მეტად შეუფერებელ პირობებში ჩავარდა გლახუნი: ყველაფერი, რაც დღეს მის გარშემო ხდებოდა, თავბრუს ახვევდა მას. ერთბაშად მოვარდნილმა ტალღამ ნიადაგი გამოაცალა, გაარეტიანა, მთლად დააბნია, ყოველდღე ანგარიშშიუცემლად ფუსფუსებდა გლახუნი. აქეთ-იქით ეხეტქებოდა...

მეუღლენი უფრო ეზოში მდებარე პატარა გორაკზე დასეირნობდნენ, რადგან ამ ადგილს გრაღი ნიაგი ხედებოდა და საკმაოდ დაჩრდილულიც იყო იგი. კარგს დარში აქ შეექცეოდნენ ისინი სადილს და ჩაის. ამიტომ საჭირო შეიქნა გორაკის უკეთ მოწყობა, გამშვენიერება. ბევრი შრომა დაიხარჯა ამ საქმეზე: უვარგისი ბალახი გადათოხნეს, გაწმინდეს, ოღრო-ჩოღრო ადგილები გაასწორეს, სახლიდან ამოსასვლელი გზა გააკეთეს და, ბოლოს, მახლობელ წყაროდან ანკარა, ცივი ნაკადულიც გამოიყვანეს. გლახუნს ძლიერ მოსწონდა ეს ადგილი, ახლო მომავალში სწორედ აქ აპირებდა ახალი ოდის აშენებას; ამის შესახებ კიდევ გადუქრა მან ვასოს სიტყვა: „ამ მუხტროში არაა ამისთანა სამოსახლო, ერთი კაი სახლი ძალიან დაშვენდება ამ კუნტრუცას, ისეი დაყლიპავს თვალს, რომ სანახავად მაღლი იქნება; საწყალი ბაბაიც, რომ დასცლოდა, აქანაი ფიქრობდა დასახლებასო“, მაგრამ ამ სიტყვებმა მარტო უგემური ღიმილი გამოიწვია... გათენდა კვირა. გლახუნი ალიონზე მღვდელთან გაიქცა.

— იმღონი სიკეთე მიქენი, მამაო, რომ წირვა დღეს სხომინდელზე მოგვიანებით დაიწყე რაცხაფურაი, — ქაქანით დაი-

წყო გლახუნმა: — გვიან ღებებიენ და ნამეტარი კაი იქნება, თუ შუუტით...

— კი, მარა მაშინ რომ გითხარი, ვახსოვს?... ამ მრეელის კაცი, სადაც უნდა წვეოდეს, მაინც ჩემია. საცა ჯვარი დაიწერა, მე რა მსთა მერე! მე მაინც პერგება... მაგისაგან თუ აღარაფერი მომიწია, ვილაისაგან შემზთება... ერთ ათ თუქნიანს მუუგრიხოს კისერი... — ჩაიცინა მოხუცმა.

— შენ არაფერზე შეგაკლებიებს გულს, ფქრი ნუ გაქ, ოლონდ იგინის მოსელამდი არ დეიწყო...

— დასურ ვიხუმრე აგერ, თვარა რავაც მას ენებოს, სულაც რომ არაფერი მომცეს, მაინც მისი მლოცველი ვიქნები ჩემს სიცოცხლეში, ამისთანაი კაცი რომ გამეიზარდა...

იგნისის დილა იყო. ხის ფოთლებიდან ჩამონადენი ცვარი აქა-იქ კიდეც ეპკურებოდა დედამიწას. აცრემლებული ბალახი მზიარულად უღიმოდა მაცოცხლებელ მნათობს. ზინამ კარი გააღო. ოთახში გრილი ნიავე შემოიქრა.

— Ну и дача же у тебя! Какая страшная сырость!... — შექმუხვნით წარმოსთქვა ქალმა.

ამ დროს გლახუნი შემოვიდა.

— სახტარზე ხომ კი წაბძანდებით დღეს? — ღიმილით მიმართა მან რძალს.

ქალმა გაკვირვებით ქმარს შეხედა.

— ვინ გითხრა მივდივართო? — მიუბრუნდა ძმას ვასო.

— რეიზა, ოჯო? ერთს აღარ გახვალ შენ სალოცავზე? ამდენი ხანია აგერ არ ყოფილხარ. ჩემს მტერს დიემართა აი ერთი შეგხედოს კაცმა...

— კარგი ერთი შენ, მოყობი...

ვასო პირველად უარზე იყო, მაგრამ პერე დათანხმდა, რადგან ზინამ მოისურვა ჭინჭრიანელ საზოგადოების ნახვა.

— შენ ისევე, თვარა აგი წუუუკარებელია. რომ ვეფერს მიგახთენ, იგია ჩემი უბედურობა... ქართული ისტავლე აწე, ქართული — გამოეხუმრა რძალს გლახუნი.

— კარგი ერთი, თუ ღმერთი გწამს, ნუ იღრჩები უხეიროთ!... — უსიამოვნოდ მოუჭრა ვასო.

... გლახუნი წამოწითლდა; თვალები მან ისევ გაბრწყინებულ...

ლი დაურჩა, მაგრამ სახემ რაღაც საცოდავი, შესაბრალისი გამომეტყველება ძიილ.

— *Какой он страшный!*.. — შენაშნა ზინამ.

იმ დღეს ჭინჭრიანის ეკლესიამ ჩვეულებრივზე გაცილებით მეტი მლოცველი მიიზიდა. ჭგუფ-ჭგუფად დაყოფილი საღბი ნაძვების ჩრდილს შეფარებოდა და წირვის დაწყების მოლოდინში, ბააობდა. ბევრი უკმაყოფილებას აცხადებდა, რომ ამდენს აცდევინებდნენ. მზე კარგად წამოწეული იყო, როდესაც უნდილაშვილები საყდრის გალავანში ჩავიდნენ. ძნელია იმის თქმა, თუ რას გრძნობდა გლახუნი იმ დროს, როდესაც ვასოსთან ერთად მედიდურად ჩაუარა გეზობლებს; ვინ იცის, რას ნიშნავდა იმ წუთში თითო მისი გამოხედვა... გლახუნი არ შორდებოდა ძმასა და რძალს, უნდოდა თადარიგი დაეჭირა საყდარში შესვლის დროს, თუ ეს საჭირო აღმოჩნდებოდა; ამიტომ ლაზათიანად შეამკო მან თავის გუნებაში ერთი ნაცნობი, რომელიც წინ შეეხეჩა მას იმ დროს და შეაჩერა. როგორც კი თავი დაახწია ამ დაბრკოლებას, მაშინვე გაეჭანა გლახუნი, მაგრამ გვიანლა იყო: ვასო და ზინა იქვე, შესავალში გაჩერებულიყვნენ. უმრავლესობა მათ წინ იდგა. აჰ, ამ უკანასკნელ ადგილზე, გლახუნაც არ გაჩერებულა თავის დღეში; მას აჩემებული ჰქონდა ალაგი წინ, მარჯვენა კუთხეში; შევიდოდა თუ არა საყდარში, მაშინვე იქით გასწევდა. სწუხდა გლახუნი: ასეთ უხერხულ ადგილზე გაჩერება, მისი აზრით, თუ მთლად არ გააქარწყლებდა, შესამჩნევად მაინც შეასუსტებდა დღევანდელ შთაბეჭდილებას. „იფიქრებენ: ალბათ, ვერაფერი ბედაურები არიან, თვარა უკან დგომას რეზა არ თაკილობენო“, — გაუელვა გლახუნს. მოუსვენრად მოავლო მან ანთებული თვალეზი გარშემო მდგომ ხალხს და საღლაც მომღიმარი სახეც კი შენიშნა, „ე, უთუოდ“... შეძრწუნდა გლახუნი: ის მთლად შეიპყრო ერთმა გრძნობამ, ევლარ გაუძლო ამ ყოფას; თავდავიწყებ-მდე მიხულმა სტაცა ძმას ხელი და გულის წყრომით წარმოსთქვა:

— რა დაგემართენ, თქვენი შესაფერი ადგილი ველარ მონახეთ!?

სიბრაზისაგან გაფითრებულმა ვასომ მრავალმნიშვნელოვნად გადახედა გლახუნს და მიახალა:

— დაიკარგე აქედან! რა ღმერთი გიწყობდა!..

გლახუნი უცხად გამოერკვა და სიწარისაგან მთლად დაილია. „უველამ დეინახა“, — სასოწარკვეთილებით გაიფიქრა მან და სახეს ალმური მოედვა. მეტად მწყავე იყო მისთვის ეს წუთი... ვინ იცის, რას არ გამოიღებდა მაშინ გლახუნი, რომ იმ დღეს წირვა როგორმე გაგრძელებულიყო, დიდხანს არ გათავებულებოდა: იქნება როგორმე მოვახერხო და გამოვაკეთო საქმე, ისეთი რამ მოვახდინო, რომ ცოტა რამ მაინც მოვიგო სალხის თვალში... ამ ფიქრებში წასულმა გლახუნმა ვერც კი შენიშნა, როგორ გათავდა წირვა...

სოფელში დაუსრულებელი მითქმა-მოთქმა ატყდა უნდოლა-შვილებზე:

„თურმე ვასო უჩივს ცოლს: გლახუნაი მამა ჩემის უკანონო შვილიაო; ასე გააცნო თურმე...“

„საცოდავი რაქვიანაი სულ ალაფერი გამოჩნდა იგენტან, კაცი არაფრად არ აგდებს; იგი არა, ისეი ეიგდეს მოსამსახურეებმაც, რომ წამდაუწუმ აქეთ-იქით გზანიან, ბალანსაციოთ აიანჩალებენო“. „დასტურ ნამეტანი უკალრისი ყოფილა იგი ვასო, თვარა რეიზა უფრო მიღებული არ ყავს ძმაი, რაცხაა, ავია თუ კაი, მაინც ძმაია მიიი; ღმერთმა რომ კაცს სიკეთე მისცეს, იმიზე კი არ უნდა გაღირიოსო“. „ვინ იფიქრებს, მაი რაქვიანაი-გლახუნაის ძმაიაო; დასურ თლათ გასამტყუნარიც არაა კაცი: რა უნდა უყოს გლახუნას, ხომ ვერ გაზრდის ახლა; რაცხა შინაურობაში თუ წუჟულაპარაკებს, თვარა სადმე საზოგადოებაში რომ წააყენოს, რას მეიხმარს თავს, ან რას შეეიღირსიებსო“, — უმატებდნენ ზოგიერთები.

გლახუნს ადრევე განზრახული ჰქონდა სადღესასწაულო წვეულობა. ეს უნდა ყოფილიყო ერთი არაჩვეულებრივი, ბრწყინვალე ნადიმი, რომელსაც დიდი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა ჭინჭრიაწელებზე, დიდხანს არ უნდა წაშლილიყო მათ ხსოვნაში, მაგრამ ვერ ახერხებდა.

— ვითამ ისე წახვალთ აქედან, რომ აქოურ დიდკაცობას არ გეიცნობთ? რა უნდა იყოს ქალაქში ჩასლა, არც ისე შორაა... ერთი დაგეპატიებენ იმ დღიზა... — სცადა გლახუნმა.

— მერე შენ რა?... — შუბლის შეკვრით დაეკითხა ვასო.

— რეიზა, ოჯო... რაეც დაგშვენდება, ისე უნდა ქნა, ჩვენ ოჯახს აწე სხეანაირი... რიგი მართებს... ქვეყანა თვალი-თაა...

პასუხის ნაცვლად ვასომ პირი მიიბრუნა და ნელნელა სტვენას მოჰყვა. ამ დროს გლახუნმა თვალი მოჰკრა ეზოში შემოსულ მანდილოსნებს, რომელთაც ერთი კოსტად გამოწყობილი ყმაწვილი კაციც ახლდა.

— პაწია სტუმრებს დიენახვეთ და გამიელაპარაკეთ, მოვლიენ აგერ... — გაუბედავად განაგრძო გლახუნმა.

— ვინ სტუმრებია? კიდეც მომაყენე, ალბათ, ვინმე... — უსიამოვნოდ დაიწყო ვასომ.

— იმისთანაი არაკაცია, ტყუილია, სანახავთ არიან მოსული...

— რა დროს ნახეა!.. თავს აბეზრებენ ადამიანს უდროო დროს... მოსვენება არ არის... იმისი არ იყოს, შეგიყრია ვილაც ბიჭ-ბუჭები, დღედაღამ აქ ტრიალებენ, რის მაქნისი არიან!.. მაგისთანა ხალხთან სალაპარაკო არაფერი მაქვს.

— რაეა გეკადრებიენ მაი? — იწყინა გლახუნმა: — ურიგო არაკაცი მომიყვანია. აბა ვინ უნდა დაიეპატიეებია? ნასტავლი და გარეთ გამოსული კაცები, სიტყვა-პასუხი და განათლება რომ გიეგება — აგენია; ყოლგან მიღებული არიან იგინი... არ ივარგებს ასთეი, კაცს რომ არაფრათ ჩააგდებთ!..

— თუ არა მსურს ყურის გდება, მაინც უნდა ილაპარაკო?... — მკაცრად შენიშნა ვასომ.

— იმას ვჩივი, რომ ასთეი თუ დეიწყეთ, მევიჯაყებით ქვეყანაში. სოფელია აქანაი, ვინ იცის, რას არ იტყვიან... მე თუ პაწია მაინც გიყვარდე და რამეთ მიგაჩთეთ, გეიგონეთ...

— რათ ხარ შენ ახლა აქ? როდის დაგიძახე? — გაცხარებით გააწყვეტინა ვასომ: — არ გნახო აქ მოსული დაუკითხავად! ველარ გადავრჩი ამის გლახურ ქცევას!.. ყველაფერში, ყოველ სიტყვაზე, უბრალო მიხერა-მოხერაშიც კი ეტყობა რაღაცნაირი... აბა გამოიხედე აქეთ, პირდაპირ!.. სასირცხო არ უნდა იყოს კაცი... რატომ ასე ლულულულებ? კაცსავით თქვი აბა სიტყვა, თუ შეგიძლია! თავი მალლა აილე, წელში გასწორდი, აბა... დაიწყე ჰო: „მევიჯაყებით“... — გამოაჯაერა ვასომ, — პაა?... შენი შეხედულება ვის რათ უნდა! როდის იყო,

რჩევას გთხოვდი? უნდა იცოდე, რაც შენთვის რიგიანი და მოსაწონია, იმას ჩვენ სხვანაირად ვუყურებთ. შენ შენი თავის გრცხვენოდეს მუდამ, ჩემ მაგიერ ნუ შეგრცხვება... შენთვის იყავი შენი სტუმრებით, გესმის, შენთვის! რომ წავალთ, მაშინ, ვინც გინდა, ის მიიღე, როგორც გსურდეს, ახლა კი ნუ გვაწუხებ. ჩვენი საქმე შენ არ გეხება და ნურც ეჩხირები..

— კაი, კაი, მეყოფა! — ყრუდ წაიდუღუნა გლახუნმა.

— სხვა დროს, სხვა დროს! — მიამახა ვასომ კიბეზე ამომავალ სტუმრებს: — უდროო დროს მოსვლით გვაწუხებთ! ეს კაცისგლახა გაგაბრიყვებდათ, ალბათ, — მიუთითა მან გლახუნზე. — სულ ამის ბრალია!.. სწორეთ ისე მომამეზრა თავი, რომ სამუდამოდ შემადქულა აქ ჩამოსვლა! არ ვიცი, თუ როდისმე ვიფიქრებ... — მკვახედ დააბოლოვა ვასომ და კარები გაიხურა.

ყველა შეკრთა... გლახუნი სულ მთლად ჩაიფუფქა და ევლარაფერი მოახერხა...

ვასომ და მისმა მეუღლემ იმ თავიდანვე აიცრუეს გული ჭინქრიანზე: არც ხალხი, არც ადგილის მდებარეობა მათ არ მოსწონდათ. ძლიერ აბრაზებდათ ის გარემოება, რომ ადგილობრივ სასოფლო ღუქანში მათთვის საჭირო სანოვავე არ მოიპოვებოდა. ზინა კიდეც თავის ტკივალს და ათას სხვა მიზეზს ასახელებდა, რის გამოც აქ გაჩერება, მისი აზრით, შეუძლებელი იყო. თავისი უკმაყოფილება, რასაკვირველია, გლახუნსაც არაერთხელ აგრძნობინეს.

— ამაზე მეტი თუ არაფერი იშოვებოდა აქ, რატომ დროზე არ შემატყობინე, რათ მომწერე, ყველაფერი არისო? — წყრებოდა ვასო.

— რა ვიცი, რავა, სხომის ყოლიფერი იშონებოდა ამ დასაქცევში... ქვეყანა იქიდან ხარჭულობს...

— კიდეც ლაპარაკობს! რა იშონებოდა?..

ერთი კვირის შემდეგ ცოლ-ქმარს ზორჯომისკენ მიაქროლებდა მატარებელი.

უნდილაშვილის ოჯახი კვლავ დაცარიელდა. გლახუნი როგორაც მოეშვა. ეხლა, როდესაც ცხოვრება ისევ ძველ კალაპოტში ჩაეარდა, გლახუნმა იგრძნო, რომ ვასო სრულიად „უცხო“, „ვიგინდარაია“ მისთვის, რომ ძმის ჩამოსვლამ სუ-

ლაც არ გაუმართლა მას იმედი: იგი, არამც თუ ვერ ამაღლდა, პირიქით, კიდევ დამცირდა ქვეყნის თვალში. არასდროს არ ყოფილა გლახუნი ისე ყბადაღებული ძეგობლებისაგან, როგორც დღეს. ბევრ რამეს ლაპარაკობდნენ სოფელში მასზე, მაგრამ იმან, რასაც გლახუნმა ბოლო დროს ყური მოჰკრა, მთელი მისი არსება შეარყია: „ძალიანა სანახავი იყო რაქვიანაი, პადრუჩკით რომ დასეირნობდა რძალთან ეზოშიო“. „რეიზა უნდა დამემართოს მაი?“ — ეკითხებოდა თავის თავს გახელებული გლახუნი. ახლა სრულიად გამოერკვა იგი; დღეს ყველაფერი ცხადია... მისი ძმობა ეთაკილება ვასოს... ეს საჯაროდ გამოაშჸარავა მან კიდევ და ამით საბაბი მისცა ქვეყანას... „აი მიქნა მე იმან... ვაი მის ტყავს და რაღაი ახლა, რომ ვერ დავხტი საკადრისათ! ყოლიფერი რომ შერჩა, იმიზა ეიგდო თავი... რომ გევიბატონე აქანაი, კი მემართლებდი..“ ძლიერ წყურია ახლა ძმის ნახვა გლახუნს... იგი ახლა უკან აღარ დაიხვეს, დაინახავს თუ არა ვაჟის, მაშინვე მიახლის პირში ყველაფერს მოურიდებლად; ის კი არა, სასტიკად, შეუბრალებლად მოექცევა... ეს გადაწყვეტილი აქვს გლახუნს. ამასთანავე მტკიცედ მოსთხოვს ძმას ამას, რის ვალდებულებაც არის იგი.. ამ მოსაზრებით გლახუნმა გადაწყვიტა ქ. №-ში წასვლა, სადაც ვასო მსახურობდა. მთელ საუკუნედ ეჩვენა გლახუნს ზაფხული, მოუთმენლად ელოდა შექოდგომას. როგორც იყო, მიაღაგა მოსავალი და გააწია...

ერთ საღამოს №-ში ვასო უნდილაშვილის სადგომის კარებიდან არაჩვეულებრივი რახუნი მოიხსმა. მსახური შერადულივით გაექანა კიბისაკენ.

— რა კაცი ხარ შენ, კარებს რომ ამტროვ? ზვანოკს ვერ ზედავ აქანა, რომ არახუნებ? — შეუტია მან გახუნებულ ჩოხიან, ჰალარაშერთულ კაცს.

— ჩემი ძმაი დგანა აქანაი.. — იყო პასუხი.

— ვინ შენი ძმაი?

— ვასო უნდილაშვილი არაა ამ სახლში?

— მერე?... —

— მერე და იგია, სსვია მე ვიცი! — მტკიცედ წარმოსთქვა გლახუნმა და კიბეს შეუვა.

— სად მიხვალ მაგ ტალახიანი ფეხებით, არ შეიძლება! —

გამოუდგა გაკვრეებული მახური, რომელსაც გლახუნი საეჭვო კაცად ეძენა.

— აბა ასლა ფეხებს ვერ დავიჭრი! შენ მიმიყვანე იმასთან, აქვრია იგი...

— არ იქნება ასლა, სტუმრებია!

გლახუნი უკვე ღერეფანში იდგა.

— სეითაა?

— კაცო, არ შეიძლება-მეთქი, ვერ გეიგონე, ამ დროს არ იღებენ!..

— — რეიზა არ შეიძლება აწი! მე უცხო არ ვარ!... — შეეტრა გლახუნმა. იქვე, ოთახიდან ლაპარაკისა და სიცილის ხმა მოისმა. „შევამტროვ კარს და მაშეინ გეიციონონ“. — ერთი გაიფიქრა გლახუნმა გაბოროტებით და ანგარიშშიუცემლად შეესო კარს. კარმა გაიჭრიალა, ოდნავ გაიღო. გლახუნი დაიბნა, უკან დაიხია: „მერე კი ჯობდა, პაწას სულს მევითქვამდი“. — გაეღვრა მას. „ვინ არის?! — მოისმა ოთახიდან. შემკრთალმა გლახუნმა უკან მიიხედა, მსახური იქვე იდგა...

ფრთხილად ჩაახველა გლახუნმა. აკანკალებულის ხელით კარი შეაღო და შევიდა ლამაზად მორთულ დიდ ოთახში, სადაც, მასპინძლებს გარდა, ორი უცხო კაცი და ერთი ქალი იყვნენ. ვასო გაოცდა. ცოტა ხანს იგი უსიტყვოდ შეჰყურებდა ძმას, მაგრამ მალე მოვიდა გონს. აჩქარებით წამოდგა, გლახუნი უკანა ოთახში გაიყვანა და ისევ მალე დაბრუნდა.

— რა ამბავია, რამ მოგიყვანა აქ?.. დაფეთიანებული რომ შემოვარდი წუხელ სტუმრებთან გათხუნილი, ტალახიანი!.. ყველაფერი სასირცხვო უნდა მოახდინო... — უგემურად ეკითხებოდა დილას ვასო ძმას, როდესაც ეს უკანასკნელი თავს წაადგა მას „კაბინეტში“.

— შენი ძმაი ასე უნდა დეიარებოდეს, აბა რა... — ყრუთ ჩაილაპარაკა გლახუნმა: — ალბათ, საქმე მაქ, თვარა ისე აღოლებული არ ვარ, რომ...

— რა საქმე?

— ასე ელანძე არ ითქმება იგი, რაცხაიზა მოვედი... მოსისხლე მტერი არ უზამს კაცს, რაც თქვენ მიქენით... სხვადაც კი ყოლია ძმაი... თქვენი წყალობით თავი მომეჭრა ქვეყანაში,

გამობაზებული კაცი შევიქენი... მარა მინდა შევიტყო და-
სურ... — ველარ დაასრულა გლაზუნმა.

— რას როშვ, არ მესმის?..

— როშვა რომელია. მეყოფა, რაც ვითმინე!..

გლაზუნს მღელვარება ემატებოდა.

— კიდევ რას იტყვი?

— კი უნახავს კაცს თქვენისთანაი... თქვენს დიდკაცობას
კაცი არ ყიდულობს... რას მამადლით ამ თქვენს თავს, ვერ
გვეიკლიე! სტავლული ვარო, თუ ჩივი, შენი სტავლა შენდა
გაქ შენ... რა გენაღლებოდა ნუ გეშანია, ოჯახიზა თავი არ
შეგიწუხებია მისდღემჩი! ტყუილაი აზბავი არ გიკითხავს და
ისტავლიდი, აბა რას იზამდი... მარა აქამდო სხვაი იყო...
დღემდე ქე ვუპატრონე ოჯახს, საცთელი არ დამიკლია, ღმერ-
თმა იცის, თავი არ დამიზოგავს... ძნელია, ერთ კაცს რომ
ყოლიფერი დაწოდა... აი ქორწილი, აი ტირილი, მტერი,
მოყვარე — ყოლიფერს პასუხის გაცემა უნდოდა და სირცხვი-
ლი არსა მიჰამია, მარა ამას ფული დაჰქირდა. ოჯახმა ვერ ეი-
ტანა აი, უვალთ და უვანშოთ არ იქნა... შენ აგენი არცერთი
არ შეგიტყვია, არაფერზე შემიწუხებიაზარ, სტავლაში ხელი
არ შეიშალოს და კაცი გამევიდეს-მეთქი. იმას კი ვფიქრობდი
სტორეთ, გამეიზდება და მეც ძმობას გამიწევს-მეთქი, მარა
ახლა ქე ვხედავ, რაც არის... რადგანაც ასეა, ღმერთმა შეი-
დობა მოგცეს ყველას, ბრძანდებოდეთ თქვენდა, რავა ღმერ-
თი გამიწყრება აწე... მარა ჩემი ამდენი ნაქტავი უნდა დამის-
ტავლოთ... მე თუ საერთო საქმეს კი ჩუვკალი წელი და გული,
დაფასე... იი ვალი მომაცილე და ერთი ხეირიანი ოდა იყი-
დე. აი კი შეგიძლია შენ ახლა, არ გაგიჰირდება... შენც დაგ-
შვენდება კაი ოჯახი...

— ოპოო! კაი საქმე გქონია.. ჩინებული აზრია!..

— აი ქენი ასე!..

— არაფერი არ ვიცი!.. — მკაცრად გააწყვეტინა ვასომ, —
ვალეზი მაქვსო! რა ჩემი საქმეა მერე? რაში მეკითხება შენი
ვალეზი? ჩემთვის აილე, თუ? ვის შეუძლია რამე დამამადლოს
მე? სწავლა და წარჩინება თუ მივილე, ეს ჩემი ნიჭის საქმეა;
დახმარება, შემწევნობა არავისგან არ დამქირებია!.. ყველა-
ფერი ჩემი ნიჭით შევიძინე... ცხოვრებაშიაც ამიტომ მაქ-

წარმატება.. შენ რა გაქვს ჩემთან სალაპარაკო? მმართველს რამე? იმისი მადლობელი არ ხარ, რომ ქონებით საკუთრად სარგებლობ?.. თითქო მოვალე ვიყო გარჩინო... ჩვენი შემოსავალი ჩვენვე გვინდა! ამოდენა ხარჯია... ვერაფერს მოვიკლებთ!.. შენსავით ხომ ვერ ვიქნებით... კარგი სახლიც რომ მომთხოვა! რა შეიტყუე? მოგემატა რაიმე? არა, შენ ისეთივე ხარ, როგორიც წინეთ იყავი!.. შენთვის ისიც მეტია, რაც იქ არის... ჩემი წილით სარგებლობას არ გიშლიდი შენს სიცოცხლეში. თუ რამეს გაჩუქებდი კიდევ ხანდახან, ეს ჩემი ნება და სურვილი იქნებოდა, მაგრამ, თუ შენ გგონია, მე ვალდებული ვარ, მაშინ...

— რა საკადრისია ასე ლაპარაკი!.. — წამოიძახა აღელვებით გლაზუნმა: — სამოწყალოს კი არ ეთხოვნილობ მე! ჩემი მინდა, რაც მერგება იგი.. მე რავე, ვასი მუშა ვიყავი ამდოხანს?... მეც რომ ოჯახი დამეტიებია, წავსულიყავი სადმე და ჩემდა დამეწყო ფოთთაილი, ეგება ასე არ ვყოფილიყავი ახლა. მარა ლამაზი იქნებოდა მაი, თუ იცი? მტერას გასახარელი არ დავეცემართოს, ფუტი არ გაცივდეს ოჯახში და სირცხვილი არ ეკამოთ-მეთქი... რაცხა ისე მოვაწყო ყოლიფერი, რომ ჩამოსლა ესიამოვნოს-მეთქი... ამიზა ვიკლავდი თავს ჩემს სიცოცხლეში და ახლა ამას მიჩივი... შენ შენი თავის მეტი აფერი გახსოვს, მარა აწე მეც ქე უნდა შევხედო ჩემს თავს მეც მინდა შევიტყო პაწაი სიცოცხლე!... აგერ კაცი გავთეთრდი და აქამდე ცოლის არ ვარ და შეილის! მისდღემში ასე ხომ არ ვიქნები?

— წასულიყავი და კისერიც მოგეტება, რა მენალვლებოდა! — გაჯავრდა ვასო: — რან ვჩიოდი!.. შენისთანები ათასობით დაწაწალობენ მშვიერები. სად წასვიდოდი? შიმშილით სული ამოგხდებოდა!.. სასაცილო ისაა, ცოლის შერთვასაც რომ აპირებს თურმე... რა შენი საქმეა, აბა ერთი მითხარი, ცოლ-შვილი? მერე, შეგიძლია უპატრონო ცოლ-შვილს?... თავი ვერ შევიანახავს... ამისთანა უბადრუკიც რომ ცოლ-შვილზე ფიქრობს!.. არა, არა, ამ საქმეში მე კი არ უნდა დაგეხმარო, პირიქით, ხელი უნდა შეგიშალო და ასეც მოვიქცევი უთუოდ!.. საჭირო არ არის გლაზუნის გამრავლება! მათხოვრები ისეც ბევრია... რაღაც სასაცილო სახელს გეძახიან თურ-

მე შენ სოფელში, მართალია? რას გეძახიან, როგორ დაგცინაან?

გლახუნი ერთიანად აენთო, ძმის სიტყვა გესლად და შხამად მოედვა მის გულს...

— შე უსვინდისო... შე უნამუსო... შე... დაჯერ თავს იგდებ შენი.. — ყვიროდა სახეშეშლილი გლახუნი.

— შენ ნუ გავიწყდება... თორემ გაბაწრულს გაგგზავნი აქედანი.. იცი, თუ არა?.. — შენიშნა სიბრაზისაგან აკანკალებულმა ვასომ.

— მოდი, მოდი, შეგკარი, გამბაწრე... რაღას უყურებ? — ღრიალებდა გაცოფებული გლახუნი და თან დამჯილდული ხელებით ძმისკენ იწევდა. უცებ ხანჯალშაც გაიღვა. გლახუნის სულის მოძრაობას აშკარად ამხელდნენ იმ წუთში მისი თვალები, მაგრამ ვასო გადახტა და თვალის დახამხამებაში მეორე ოთახში შევიარდა.

— აა, შე წამხთარო! ფუი შენს კაცობას! — გააყოლა გლახუნმა და კარებს მიაფურთხა. — ხელეზი მოკლე დაგირჩა, მგონია, შე დასურ გლახავს.. რეიზა არ სცადე?.. მაშეინ ვაცხოვნიბდი ბარალმაი დედ-მამის სულს... აფერი არ მინდა თქვენი ქვეყანაზე!.. დეიკარგა საცხა შენი ძმობა, შე წუნეკრო, გადათრეულო.. ძმარი და შხამი გადაკეროს გულზე და იმან მოგწამლოს!.. — შურდულივით გავარდა გლახუნი გარეთ, კიბეზე დაეშვა და ქუჩაში გაირბინა... ახლა მას მთელ დედამიწაზე ერთადერთი მტერი ჰყავდა, მაგრამ მტერი საშინელი, უღმობელი, ეს იყო მისი დეიძლი ძმა ვასო უნდილაშვილი... გლახუნი ახლა ნათლად გრძნობდა, რომ ის საჩუდამოდ განშორდა ვასოს, რომ მათ შორის ყველაფერი გათავდა...

კვირადღე იყო. შემოდგომის მზე სუსტად ათბობდა დედამიწას. ჭინჭრიანის სასოფლო ღუქნის წინ ჩამწკრივებულიყო ათიოდე გლეხი, ზურგი მზისთვის მიეშვირათ და მუსაიფით ერთობოდნენ... ამ დროს შუკაში შენიშნეს ღუქნისკენ მომავალი გლახუნი. ყველამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია მის გარეგნობას. ის გლახუნი, რომელიც კვირაუქმეებში აუცილებლად ცისფერი ჩოხით და ბოზოხით გამოდიოდა სახლიდან, დღეს ძლიერ „ჩალიჩაით“ ჩაცმული ერჩენათ. დაფლეთილ ახალოხზე დაკონკილი „აქლემის ყელინ“

პალტო“ ჰქონდა გადაცმული, მხრებზე წამოდებული სრულიად გასუნებული ყაბალასის ერთი ყური თითქმის მიწას სწვდებოდა... მარჯვენა ხელში ეჭირა ბაწარზე ჩამოხმული პატარა „სანათე ბოთლი“. გაქაღარებული თმა აბურძგნოდა და ღრმად ჩაფიქრებული მოდიოდა. მის მიახლოებაზე ერთმა ყმაწვილმა დაიფხუტუნა, პირი მიიბრუნა და სხვებს ამოეფარა. ეს გლახუნამაც შენიშნა. აუჩქარებლად ბოთლი ღუქნის იატაკზე დაუწვია და წელში გასწორდა.

— რას მარიდებ, ბიძია, პირს? გეიცინე, რამდენიც გინდა! — წყნარად შენიშნა მან. — ძმამ არ გამიტანა მე, არაფერში დამინდო და სხვა რეიზა მომინალის ვითამ...

— რავე იკადრებს მაგას ვასო... — სცადა ვილაცამ.

— ოჰო, უი რაცხა!.. იმისთანაი იკადრეს, რომ... სხვისგან რაღა უნდა მეწყინოს! ჩემმა რომ არ დამზოგა... აღარ მიკადრა, მე ღიდი კაცი ვარო... მემართლება ყოლიფერს... თქვენ მცინოდით მე... მაშინ ძალუანი მწყინდა აი, რომ შემძლებოდა, მგონი, არაფრით არ დაგზოგავდიო... მარა, ახლა რომ ვუყურებ, ღირსი ყოფილა თურმე ყოლიფერის მაშვინდელი გამოთაყვანებული გლახუნაი... დღეს მივხვდი მე, ვინაა ჩემი მტერი და მოყვარე... აქამდი სტორეთ საზმარში ვიყავი, მგონია... რაცხას იმჟერ ვეპოტინებოდი, რომ... უიმე, უიმე! მომკალი ვინცხამ! სიხარულით ფეხს არ ვაკარებდი მიწას. აია გავბედნიერდი, გავკეთდი-მეთქი, ვფუქრობდი; ბიჭო, თურმე თლა იმტროვი, უსაშველოთ იტებ კისერს! აი რა ვიცი... იმაზე ვარესი რაღა იქნება, რომ კაცი სხვას უყურებდეს თვალებში ძუნქალაი ძაღლივით, ძალათი ცტოლოშინებოდეს და ამით ამაყობდეს!... ამფერი ვიყავი მე აქამდი!.. მარა, იცოდეთ, უწინდელი გლახუნაი აღარ არის!.. იგი ტყუილაი არ იფიქროთ!.. ვინც ცარიელი სხვის იმკლით ცხოვრობს, იგი შიარცხვინა ღმერთმა!.. ნუფერი ნუ გინდა იმისთანა კაცის, ვინც შენ ადამიანათ არ გაგდებს, ზეიდან გიყურებს... ამისთანაი კაცისაგან საჩუქრის მიღება—მოწყალების გამორთმევია და აი სიკვტილი არაა, თუ რავე გგონია? კიდევაც რომ გემეილოს მან რამე, ამას თავის მოსაწონებლათ და შენდა დასამცირებლათ იზამს!.. თვარა შენი სიტკივარის ღარდი აქ იმას!.. ეგება გაგიჟირდენ ჩემი სიტყვა, გადარეულო, იფიქროთ, მარა

იქვენ რომ იგი გამოცადოთ, რაც მე გადამწყდა, მაშინ კი დამეთანხმებით... შენი ტოლი ნუ მოგშალოს ღმერთმა ჭარში და ლხინშიც! მარტუაი მას შუუძლავა შენს გულში ჩაჰყიხედოს, შენი სიხარული და გაქირვება იგრძნოს... სისხლი და ხორციო, რომ იტყვიან, სულ ტყუელია ძმაი და მოკეთეც იგია და შენც იმას უნდა ამოუდგე გვარდში, ვისაც შენსავით ეწვცს ზურგი... ჩემ გამაქეთებელ ძმას და იმისთანებს სულ არ უჩანს თვალში ჩვენისთანაი კაცი... რომ კითხო, ქვეყანა მარტუაი იგენისაა გაჩენილი... იგენს ყოლიფერი უნდა ჭონდეს, შენ არაფერი... ჩვენი მხოლოდ შინაყობა უნდა იგენს, თვარა კაცსავით მომეპყრობა და რამეთ ჩამაგდებსო, იგი არ იფიქრო ტყულათაი... ყოლიფერი რომ ქე გოუვათ და შერჩებათ, იმიზა არიან თავგასული ამისთანაი კაცები... ჩვენი მიუხეთენელობა და სიძაბუნეა, თვარა ვერ უნდა ეიგდონ ანე თავი... მარა დღეის ამას იქით თუ რამეთ ჩავაგდო, მაშინ დეიქადნოს!.. ეგდოს თავისთვის!.. სული რომ მხთებოდეს, რავე მინდა იგი რამეში!.. იგი კტარია ჩემდა!.. აწე ეგება ქე ეუპატრონო ჩემს თავს...

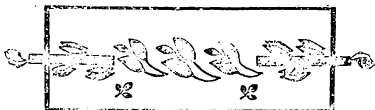
გლახუნმა გაათავა. დამსწრენი სულგანაბული ისმენდნენ მის სიტყვას. ყველას დაფიქრებული სახე ჰქონდა იმ წუთში. სიჩუმე ჩამოვარდა. გლახუნს მღელვარება ეტყობოდა.

— სამი კაპეიკის ნავთი ჩუღში ამაში, — წარმოთქვა მან და აკანკალებულის ხელით ბოთლი მიაწოდა მედუქნეს. შემდეგ ყაბალახი შემოიხვია და შინისკენ გასწია...

— მე და ჩემმა ღმერთმა, გლახუნაი მართალია ყოლიფერში!.. — გულიანად შენიშნა ერთმა შეახნის კაცმა.

— იმისთანაი ძმაი ნურამც ყოფილა!.. — დაუმატა მეორემ.

მალე სოფელში ხმა გავარდა — „გლახუნამ თავისი წილი ყოლიფერი მეველეს დაუწინდრა, ბაშფორთი ეილო და საცხა წევიდაო“. სად და რა განზრახვით წავიდა გლახუნი, მეზობლებმა არ იცოდნენ ნამდვილად, თუმცა ზოგიერთები ირწმუნებოდნენ. — უთუოდ სადმე საშუარზე წევიდაო...

იაკობ ცინცაძე

(ია მაალაძე)

კ რ ე ბ ა ზ ე

ე ს კ ი ზ ი .

ქუძღენი არილ ხვედელიანის ბსოენას

— მართლა, ღლეს ხომ კრებაზე ვარ მიწვეული, კინალამ არ დამავიწყდა! — გაკვირვებით წამოიძახა ერთ სალამოს ტასო დიდგულაძემ და პაწია საათი ხელში შეაოამაშა.

— რა? კრებაზე? რით ვერ მორჩით მაგ კრებას... ნეტა არ მიეღ-მოედებოდეთ, ის გირჩევნიათ კრება... კრება... ყურები-კი წაიღეთ და! — ცოტა არ იყოს წყენით შენიშნა დედამ, როდესაც ტასომ მოსართავ-მოსაკაზმავათ შკაფიდან ტანისამოსის გადმოლაგება დაიწყო. ჯერ გადმოიღო შლიაბა, მერე ახლად შეკერილი კაბა, შემდეგ ფეხსაცმელები და დაფიქრდა, თითქოს კიდევ რაღაცას ეძებსო, ბოლოს ერთი

შეფრთხალდა, მოხდენით დაიხარა და შკაფის ქვედა უჯრიდან კარსეთი ამოიტაცა. დედა აღტაცებით შეჰყურებდა თავის ერთადერთი ქალის ფუსფუსს და თან იღიმებოდა.

რა ახარებდა ტასოს დედას? გადაწყვეტიტ ვერას გეტყვით, იქნება, დაბერებული და ნეკრესის ქარებოტ დახუტული თინათინი, იგონებდა თავის სიყმაწვილეს, ან თავი მოსწონდა, რომ ტასოსთანა ლამაზი და მოხდენილი გოგონა ჰყავდა? ვინ იცის? ჩვენთვის ისიც საკმარისია ვიცოდეთ, რომ ტასოს დედა შეტად გულკეთილი ადამიანი იყო და არც ჩვეულებად ჰქონდა ტასოს სურვილისათვის რაიმე წინააღმდეგობა გაეწია, პირიქით, სცდილობდა კიდევ ტასო საზოგადოებაში გარეულიყო: „ყმაწვილია, გავიდეს, გამოვიდეს ხალხში, ქვეყანა ნახოს, ქვეყანამ ეგ გაიცნოს და ერთიც იქნება, რიგიანი პატრონი გაუჩნდესო“.

ტასომაც ძალიან კარგად იცოდა თინათინის ხასიათი და ამიტომ ყურადღება არ მიაქცია დედის პირველ საყვედურს.

— აღარ იშლი, ქალო, უნდა უთუოდ წახვიდე? — შეეკითხა დედა ტასოს, როდესაც ხელ-პირ დაბანილი, აწეწილი, თურაშაულ ვაშლისავით გაღელავებული ტასო პირსახოცით ხელში წინ გამოინასკვა და ქუცლებზე პრაწიალი დაიწყო.

— მაშ აბა რა ვქნა, დედი, სიტყვა მივეცი და... — ისეთის კილოთი უთხრა ტასომ, თითქმის ეუბნება, — შენც ხომ არ მიშლი ხალხში გასვლას და აბა, ტყუილად რას მელაპარაკებო. — მერე გაიღიმა და დაუმატა: რომ იცოდე, როგორი ნდობით მეკადებოან ჩვენი კრებბის წევრები... ერთი უკეთესი ქართველ ქალთაგანიაო, აი!

— არავის უთხრა! აბა მაშ შენზედ უკეთესი ლამაზი მეორე მაჩვენონ? — აღტაცებით გააწყვეტინა დედამ.

— მაგ მხრივ კი არა, დედა, — ვარდივით აენთო ტასო, — ისე, მეორე მხრივ... კარგი ქართველიაო... ხომ იცი, რაც არას ქართველი, ქართველობა?

— ქართველი ხარ, მაშ თათარი ხომ არ იქნები? — კიდევ ჩაურთო თავის სიტყვა დედამა.

— ეჰ, მაინც ვერ მიმიხვდი, დედილო, — საცილით შენიშნა ტასომ. — არ იცი, რა ვქნა, ვის ეძახიან ქაროველს?

— რა დამემართა, ქალო, რომ არ ვიცოდე? ქართველი,

შვილო, ქართველია, რუსი — რუსია, ლეკი — ლეკია. მაგას რა დიდი მიხედრა უნდა?! — გაიკვირვა თინათინმა.

— შენი ნება იყოს, დედილო! ძველ ადამიანს აბა რაღა უნდა გაგაგებინო, რა აზრითაც მიწოდებენ ქართველად... იენ ხომ არც სიტყვა პატრიოტკა გესმია?..

— მაიკა, მაიკა, შვილო. ყელსახვევი გვერდზე მოგქცევია, — უცბათ გააწყვეტინა საგულისხმო ლაპარაკი დედამ და ყელსახვევს სწორება დაუწყო. ეტყობოდა, შვილთან ლაპარაკის დროს იმის მორთვა-მოკაზმვას უფრო დიდ ყურადღებას აქცევდა.

ტასომ ხელები ჩამოუშვა და დედის გემოვნებას მიენდო. ვეებერთელა კედლის სარკეში აჭრელებული თაიგულივით გამოქანდაკდა ლამაზი ტასო... დედა ტასოს ცქერით ვერ ძლებოდა, ტასო თავის სახეს სარკეში თვალს არ აშორებდა და ლაპარაკი ძალაუნებურად შესწყვიტეს.

ამ ყოფა-მდგომარეობაში დრო გადიოდა და კოხტაიას სახლში, № ქუჩაზე, წევრები ნელ-ნელა იკრიბებოდნენ, ამ ეპიდ-კი, როდესაც ტასო და თინათინი მასლათობდნენ, კოხტაიასას ბევრი არავე იყო. კედლების წინ არიგებ-ჩამორიგებული ვენის ყვითელი სკამები სულგარინდულნი უცდიდნენ წევრების შეკრებასა, რომელთა რიცხვში ბევრი ქალიც უნდა ყოფილიყო. ბუხრის თავზე დადგმული საღვიძარა საათი განუწყვეტლივ და ერთხმაზე წიკწიკებდა... აივანზე ორი თუ სამი წყვილი ქალ-ვაჟი დასეირნობდა. თვით ოთახში მოსჩანდა სამი ადამიანი: კვირიკე ამაყაშვილი, ბესო ცერცვაძე და წვეუელთა მასპინძელი, გასათხოვარი მართა კოხტაია. ესენიც, თითქოს ერთმანეთს ერიდებიან, ორად გაყოფილიყვნენ. კვირიკე ამაყაშვილი და მართა კოხტაია მოსჭდომოდნენ თავმჯდომარისათვის მომზადებულ მაგიდას და ერთმანეთს ხმადაბლა რაღაცას ელაპარაკებოდნენ, ბესო ცერცვაძე-კი ბუხართან ატუზულიყო და ისე იბღვირებოდა, თითქოს ვისიმე ჭავრი სჭირსო... დრო გადიოდა, ბუხრის თავზე დადგმული საათი რვას უჩვენებდა, მაგრამ იქ მყოფთ ჭერჭერობით არავე ემატებოდა...

— ბრძანეთ, ბრძანეთ, უკაცრავად, რომ სიტყვა გაგაწყ-

ვეტინეთ, — ბოდში მოიხადა მართას წინაშე კვირიკემ და მიზნედილი თვალებით გაუღიმა.

— სულ ერთია, ბატონო, მეც ეგ უნდა მეოქვა, — ღიმილითვე უპასუხა მართამ და კისერი მოიღერა. ამ დროს მართა მარილიანი შეხედულობისა იყო და კვირიკეს ხომ ანგელოზად, ცქრილა ფარვანად მოეჩვენა... ანგელოზობამდის, რასაკვირველია, ბევრი რამ უკლდა მართასა, ცქრილა იყო თუ არა, ესეც, ჩემო მკითხველო, ჩვენთვის სულ ერთი უნდა იყოს, მაგრამ ყველა ამას ამიტომ მოგახსენებთ, რომ მართას კისრის მოღერებამ ისეთ ალტაცებაში მოიყვანა კვირიკე, რომ თავდაპერილობას გადააბიჯა და რაღაც ზრდილობიანი კომპლიმენტი უთხრა, მაგრამ რომ ჩაეფუჩეჩებინა თავისი სიტამამე, აჩქარებით დაუმატა:

— უცილებლად, უცილებლად, ბატონო მართა, სრულს ჭეშმარიტებასა ჰბრძანებთ... აბა მაგას რაღა დამტყიცება უნდა. ვინ იქნება ჩვენში ისეთი აბსკურანტი (გონება დბნელებული), რომ ქალების უფლება, ემანსიპაცია არ ალიაროს? — სრულის დაბეჯითებით დააბოლოვა კვირიკემ და მართას კიდევ გაუღიმა. მკითხველები მიხვდებიან, რომ მართასა და კვირიკეს ქალთა უფლების შესახებ ჰქონდათ მასლაათი.

— დიახ, მარტო შენა გრწამს ეგრე? — აუმაღლა ხმას მართამ, მერე შეჩერდა, ტუჩები შეათამაშა, წამოწითლდა, თვალები ეშმაკურად გადაატრიალ-გადმოატრიალა და კდემამოსილ სიცილით სთქვა: — დასწყევლოს ღმერთმა, კიდევ არ შემეშალა? წარმოიდგინე, ყმაწვილო, თქვენობით ლაპარაკი როგორღაც არ მეხერხება, ალბათ, იმიტომ, რომ ქართველი ვარ, და ქართველებს-კი თქვენობით ლაპარაკი არა გვქონია.

— ეგ კიდევ გადასაწყვეტია, ჩემო ბატონო! — ისეთი კილოთი გააწყვეტინა კვირიკემ, თითქოს ამ საკითხის გადაწყვეტის შემდეგ არც ზენა უნდოდეს კაცსა და არც თესვა, — მაგრამ, — გამოცვლილი ხმით დაუმატა კვირიკემ, — მე დიდად მოხარული ვარ, რომ თქვენ, უკაცრავად, შენ... ახლა მეც ასე ვიტყვი... შენობით მელაპარაკებით... თითქოს უფრო ვახლოვდებით... — კვლავ მომხიზვლელად ჩაილაპარაკა ვაჟმა და თავი დახარა.

მართა კეკლუცად შეიშმუშნა და აირია... საზოგადოდ, კვირიკეს ისე ექირა თავი ყველგან და ყოველთვის, რომ დიდად განათლებული ყმაწვილი კაცის სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი, ნამეტნავად ქალებში და ეს ეკანასკნელნიც ბედნიერებათა სთვლიდნენ მასთან დაახლოვება-ლაპარაკს. მართალია, საქმის ქალები იყვნენ კვირიკეს ნაცნობი ქალები, როგორც თვით კვირიკე იყო საქმის კაცი — მოწინავე ახალგაზრდა, — მაგრამ საქმროს ამორჩევაც ღიმ საქმეა და ამიტომ ვერ ვუძრასავთ, რომ როცა-კი ჩვენი მოსაქმე ქალები ერთად შეიკრიბებოდნენ ზოლმე, კვირიკეს შესახებ უფრო ბევრსა ლაპარაკობდნენ, ვიდრე საზოგადო საქმის შესახებ... მაგრამ აქ ლაპარაკის განგრძობა არა ჰღირს, მით უფრო, რომ ერის დროს ჩვენ ქალებს იდეალად ჰქონდა აღებული სტუდენტებთან დაახლოვება და კვირიკეც იმათში ითვლებოდა...

— მერე, რომ ეგრე ვამბობ... — გაიმეორა კვირიკემ ხანგრძლივი სიჩუმის შემდეგ, — განა რომელიმე განათლებული ყმაწვილი კაცი და ისიც მეცხრამეტე საუკუნეში, წინააღმდეგი იქნება ქალების ემანსიპაციისა. არა, ბატონო მართა, ეს წარმოუდგენელია! — გადაჭრით სთქვა კვირიკემ, თუცა-კი, ჩვენთვის რომ ვთქვათ, პირველი მოწინააღმდეგე გუნებაში თვითვე იყო.

— მილიონობით არიან წინააღმდეგნი, მილიონობით! — ლიმილით უპასუხა მართამ.

— ჩვენში? — კიდევ დაეკითხა კვირიკე.

— დიად, ჩვენში, ჩვენში და იქნება ჩვენ წევრთა შორისაც... — კეკლუცად გაიცინა მართამ.

— მე-კი არა მგონია და! — სიტყვას არ უთმობდა კვირიკე.

— შენ უფრო კარგად არ იცი! — უადგილოდ და უაზროდ დაეთანხმა მართა და დასძინა: — აბა ბატონს! ბესარიონსაც შევეცხმავროთ, ეგ რაღას იტყვის. ამ კრებაზე ახალი კაცია და მაგის აზრიც საინტერესოა. — ბესომ თავის სახელის გაგონებაზე თავი მალლა ასწია და მობააწეთ შეხედა.

— აბა, თქვენ რა აზრისა ხართ, ბატონო ბესარიონ, ჩვენი საკითხის შესახებ? — მიმართა კვირიკემ ბესარიონს, ისეთი ჩავარდნილი ხმით, თითქოს მალლიდან დაბლა ჩამოვი-

ლაო. აქვე უნდა მოგახსენოთ, რომ კვირიკე მეტრს-მეტი დაბალი სმით, დინჯად ელაპარაკებოდა ბილშე ყმაწვილ კაცებს (მარტო ვაჟებს, ნუ დაივიწყებთ) და თუ²ცა უკემერი წიწინა ხმა ჰქონდა ჩვენ კვირიკეს, მაგრამ იმდენ გაუკებარსა და პრტყელ-პრტყელ სიტყვა-ფრაზისა სმარობდა, რომ მსმენელებს თავ-ბრუს ასვევდა მისი მისი ყველანი, ნამეტნავად ქალები, გაკვირვებაში მოდიოდნენ კვირიკეს განვითარება-მწვერმეტყველობით... ასეთი სიტყვები, როგორც მაგალითად, ასოციაცია, ექსპროპრიაცია, ემოცია, კლასიფიკაცია, კონტესტაცია და სხვა „ციები“ ასობით დათვლებოდა თითოეულ მის გრძელ სიტყვაში. ხშირად უყვარდა აგრეთვე სიტყვა „აბსკურანტის“ ხმარება, კიდეც ფრანგულს ანდაზები-სა და სიტყვებისა, კიდეც... მაგრამ ყინ მოსთვლის? მგონი ამითიც თავი მოგაბეზრე, ჩემო მკითხველო. შეიძლება ოდესმე შენ თითონვე შეგხვდეს კვირიკე და მაშინ გაიგებ, რაეზიც იცის... იმას კი ნუ დაივიწყებ, რომ კვირიკეს ერთი ახირებული ჩვეულებაც აქვს როცა ლაპარაკობს, ისეთ გამომეტყველებას მიიღებს ხოლმე, თითქო იმას ეცუბნება: „მე ნუ მეხუმრები! მე... მე... კვირიკე ამაყაშვილა ვარ, რუსეთ-საფრანგეთ მოვლილიო“. აი ახლაც ისეთი თვალით შეხედა ბესარაონ ცერცვაძეს, რომ ნათლად აღმოაჩათხავდით: „ვერა ჰხედავ, რა თავმდაბალი ვარ, შენთვისაც კი მოვაცალეო!“ ბესო მიუხვდა და აიმრიზა.

ორისა თუ სამი წამის განმავლობაში სიჩუვე ჩაშოვარდა. კვირიკე ფიქრობდა: „რას იბღვირება ეს ყმაწვილი, სემინარიელი თუ არისო“. ბესო კი იძახდა: ეს კაცი თავმოყვარეობით იქნება დასნეულებულიო. მაგრამ დრო იყო ეპასუხნა:

— აბა რა მოგახსენოთ, — ნაწყვეტ-ნაწყვეტად უპასუხა ბესარიონმა, — მე თქვენი ლაპარაკისათვის ყური არ მიგდია. მგონია შინაურ საქმეებზე ლაპარაკობდით.

— სრულებითაც არა, ყმაწვილო კაცი, ჩვენ საზოგადოდ გლაპარაკობდით და მერე ისეთ საზოგადო საკითხებზე, როგორიც არის ქალების ემანსიპაცია. — წარბებ-შეკვრით განიმეორა კვირიკემ.

— ვერაფერს მოგახსენებთ, ჩემო ბატონო, ვიღაც თქვენ

საბუთებს არ მოვისმენ! — უკმეზად უახსრა ბე'ოს და თითო-
ნაც კოპები შეიკრა.

— მაგას რა არგუმენტაციები-ლა უნდა, ეს ისეთი თვალსა-
ჩინო საგანია, როგორც მზე და მთვარე. თქვენზედ ნუკი მი-
იღებთ და მართო გონებით განუვითარებელი მოითხოვს ათას-
ჯერ და ათი ათასჯერ დაღუქილ საბუთებსა... როგორც ვზე-
დავ, თქვენ ჯონ სტიუარტ მილისა, ან ბოკლის თხზულებანი
არ წაგიკითხავთ, ქალების შესახები მწერლობა არ შეგისწავ-
ლიათ, თორემ... — დოღმატიური კილოთი დაიწყო კვირიკემ.
კვირიკესა და ბესარიონის შორის ერთი ალიაქოთი მოხდებო-
და, რომ უცბად კარები არ გაღებულყო და გატყრციალებუ-
ლი ტასო არ შემოეარდნილიყო.

— უჰ, დედავ, როგორ დავიღალე, სირბილით მოვევდი...
მე ვთქვი დამაგვიანდა-მეთქი და აქ კი... ზედი-ზედ წამოი-
ძახა ტასომ, განცვიფრებით მიმოიხედა ოთახში და იქ მყოფთ
ხელი ჩამოართვა.

— იქნება დააეიწყდათ წევრებს, რომ კრება გვაქვს? —
სიტყვა ჩაურთო ბესომ.

— რა უბედურებაა, ღმერთმანი, შეიძლება გაგვათენებო-
ნონ კიდეც! — დაუმატა ისევ ტასომ.

— იქნება უკვე დაიძინეს და... — დაცინვით ჩაილაპარაკა
კვირიკემ.

ამ ხმაურობაში აივნიდანაც შემოვდა რამდენიმე ყმაწვი-
ლი, ორი თუ სამი სხვა ახალი წევრიც მოემატათ. მცირე-
ოდენი ლაპარაკისა და სალამ-ქალამის შემდეგ, ქალები კვი-
რიკეს შემოეხვივნენ. ვაჟები ჯგუფ-ჯგუფად დასხდნენ გან-
ზედ და სხვა-და-სხვა ლაპარაკი დაიწყეს: იცინოდნენ, ხარჯა-
რებდნენ, ერთმანეთს ჰკლას არიგებდნენ...

არ ვიცი ყოფილხართ თუ არა ჩვენებურ კრებაზე, ხოლო
თუ ყოფილხართ, გეცოდინებათ, რომ ვიდრე წევრების საკ-
მაო რიცხვი არ შეიკრიბება, კრების საგანს რიგიანად ვერც
კი გაიგებთ, ამიტომ საათს ხშირად უცქერით, ოხრავთ, მოუ-
სვენარადა ხართ, ხუთი წუთის განმავლობაში ათჯერ მაინც
გადასთვლით წევრებსა და თვალი და ყური სულ კარების-
კენ გიჭირავთ. ასე მოსდიოდა ბესო ცერცვაძესაც, იგი ახა-
ლი კაცი იყო კრებაზე და მგონი ყველაზედ მოუსვენრადაც

ის იყო. ხან ერთ ჯგუფთან მიდიოდა, ხან მეორესთან, ყველას ყურს უგდებდა, ყველას ათვალიერებდა. ბოლოს ერთ ჯგუფში ჩაება და მათ ლაპარაკს ბანი მისცა.

— გულწრფელობა!.. ხა!.. ხა!.. ხა!.. სად არის ქვეყნად გულწრფელობა? — ხითხითებდა ერთი ტანდაბალი და ღიღითავა ყმაწვილი კაცი, თან ისეთი თვალით იხედებოდა აქეთ-იქით, თითქოს უნდა ყველას ენა მუცელში ჩაუგდოსო.

— თქვენ სცდებით, ბატონო კოდალა! (მოდრი ასე დავარქვათ ღიღითავა და ტანმოკლე ყმაწვილს). გულწრფელობა რა? არ იყოს ქვეყნად, წინმსვლელობაც, აღმამიანობაც არ იქნება. ყველა ხომ არ თვალთმაქცობს? — შეეკამათა ბესარიონი.

— ვინა სცდება?.. მე? — გაიკვარცა კოდალამ.

— დიახ, თქვენ, — უთხრა ბესომ. ნუ ვიქნებით, ყმაწვილებო, ქვეყნის მოძულე, პესიმისტები, როგორც ამბობენ, ჭკწამდეს, რომ თუ ბოროტებაა ქვეყნად, მისი გულწრფელი მოწინააღმდეგენიც იქნებიან, თუ უსამართლობაა, სამართლიანობაც მოიძებნება, აუ..

— ეე! ახლა თქვენ ფილოსოფიას მომიყვებით! — უცბად გააწყვეტინა სიტყვა ბესარიონს ჩვენმა კოდალამ. — მე ბავშვი ნუკი გგონივარ, რომ ანაბანას მიკითხავ, მაგვეარი აზრები თქვენზე წინად გამიგონია, მაგრამ მე მრწამსს, რომ გულწრფელობა არ არის და არა! მე არავისი არაფერი მჭერა-რა. ყველა ცოდვილობს იმიტომ, რომ თავისი „მე“, თავისი თავი გამოიჩინოს!.. — ცხარობდა, არ ვიცით კი რად, კოდალა.

— მაშ, როგორც გეტყობათ, თქვენც თვალთმაქცი უნდა იყოთ, — დაურიდებლად შენიშნა ბესომ და ლაპარაკი რომ არ გაეგრძელებინა, მოშორებას აპირებდა.

— ბრავო, ბრავო! — ძროხასავით დაიბღაველა დათუა გულცივაძემ და სამჯერ თუ ოთხჯერ ცხვირში შეიტრუსუნა. მას ძლიერ ახარებდა კოდალას გაწიწმატება და ბესარიონის უვერგილობა.

— სსუ! ნუ ღრიალე, დათუა! — ღმილით შენიშნა ვილაკამ გულცივაძეს. — თქვენც გაათავეთ, თუ ღმერთი გწამთ, — ამშვიდებდნენ კოდალასაც, მაგრამ ღიღითავა აღარ ისვენებდა. მან თავი შეურაცყოფილად ჩათვალა და ცდი-

ლობდა დაემტკიცებინა ბესარიონისთვის, რომ ისა ყოფილა „დამპირებული და მიწასთან გასწორებული, უტვინო და ყოვლად საძაგელი“.

ჩხუბი არაფერზედაო, რომ იტყვიან, სწორედ ამაზე ითქმობდა. რაკი დაიწყეს კამათი, აღარ ათავებდნენ. ცდილობდნენ ზრდილობიანად მოქცეულიყვნენ, მაგრამ აფორიაქებული გულის თქმა თავისას არ იშლიდა... მალე ყველა, ქალთუ კაცი, კვირიკესა და მართას გარდა, რომელიც აივანს გადაყუდებოდნენ და თავისთვის მასლაათობდნენ, ერთად შეიკრიბა და ბესო-კოდალას კამათს ყურს უგდებდნენ. ერთი საზოგადო ხასიათი ჰქონდა ამ კამათს, საზოგადო საგანს შეეხებოდა...

— რა მოხდა, რა ამბავია? — იკითხა ერთმა წევრთაგანმა.

— ყური დაუგდე და გაიგებ, — ცანიკურად შენიშნა გულცივაძემ... მაგრამ ვინ რას გაიგებდა? თითქმის იითოეული წევრი ცხარობდა, თავისას გაიძახოდა, ხელები და ფეხების ქნევით ცდილობდნენ თავისი აზრი გაეყვანათ. ვინ იყო მართალი და ვინ მტყუანი, ამის გამოცნობაში არავინ შედიოდა. მხოლოდ ერთად ერთი გულცივაძე არა ცხარობდა და ჰანდარივით დარქობილიყო შუაში. თითოეულის სახის გამომეტყველებასა სწავლობდა და ხან ერთს აქეზებდა და ხან მეორეს... მართალი რომ მოგახსენოთ, საკვირველი ყმაწვილი კაცი იყო ბ-ნი გულცივაძე! ქვეყანა რომ გადაბრუნებულიყო, აინუნშიაც არ ჩაიგდებდა. მას თავის სიცოცხლეში ყველაფერი მასხარაობად ერევენბოდა და თუ იღებდა ხოლმე ან კრებაზედ, ან სხვა საზოგადო საქმეში მონაწილეობას. მარტო იმიტომ, რომ უნდოდა როგორმე გართობილიყო, დრო გაეტარებინა. დიახ, ყველგან იყო ხოლმე გულცივაძე და თავისი ახოვანებით თვალსაჩინო ადგილსაც იკერდა, მაგრამ ყოველი საქმის გათავების შემდეგ იპას-კი არა კითხულობდა, რა გავაკეთე, ან რა შევიძინეო, არა! იგა სახლში დაბრუნებისას წამოგორდებოდა ხოლმე თავის ჭუჭყიან ლოგინზე და სიცილით იგუდებოდა. ხან ერთის საჯეს წარმოიდგენდა, ხან მეორისას, ხან ვის სიტყვებს გააბურთავებდა, ხან ვისას და

3. ქართული პროზა, ტომი XX. 33

კვლავ უგემურად ხითხითებდა... ბედნიერი იყო ხოლმე ამ დროს ბატონი დათუა გულცივაძე!

აი, ახლაც, მოკამათეთა სახის გაჰომეტყველებას რომ ათვალიერებდა, სახლში საცინელ მასალას იშზადებდა!..

— რასაკვირველია, შენ მართალი ხარ, — დასტური დას-
ცა კოდალას სიტყვებს და თან გულში ეცინებოდა დიდ-თა-
ვიანის თვალების ბრიალზე.

— დათუა, დათუა! — დაეჭიდა კოდალა გულცივაძეს, —
შენ ხომ მიცნობ, კაცო, ხომ იცი, რაცა ვარ და, მე მგონია,
ბ-ნ ცერცვაძის გარდა, რომელიც იმდენად დაბრმავებულია,
რომ მე არ მიცნობს, ყველანი დამეთანხმებიან, რომ თუ ერ-
თი და ორი სასიქადულო ყმაწვილი კაცი მოიპოვება საქარ-
თველოში, იმათში ერთი თვალსაჩინო ადგილი მეც მიკა-
ვია... — დორბლების სროლით დააბოლავა კოდალამ.

— მაგას რაღა ლაპარაკი უნდა, კაცო! — ცბიერად უპა-
სუხა გულცივაძემ, რომელიც დიდ-თავიანის მეგობრად ითვ-
ლებოდა.

— ყმაწვილო, მე იმას-კი არ ვამბობ, რომ თქვენ არ ვარ-
გინხართ-მეთქი, იმას ვჩივი, რომ ერომანეთის მოსმენა არ
ვიციტ! საიდან დაიწყე და სად გადახველი!.. ჩვენ გულ-
წრფელობიდან პიროვნებაზე ჩამოვუხვიეთ. აი, ეს არის სამარ-
ცხინო; მე, ჩემო ძმაო, სრულიადაც არ მშურს, თუ-კი პირ-
ველი ადგილი გეჭირება საქართველოში, ოღონდ-კი შენი
პირველობით ჩვენ საზოგადო საქმეს მოემატოს რამე, ოღონდ
კი ჩვენს ადამიანობას დაეტყოს წინასვლელობა!! მე, ჩემო
ძმაო... — უნდოდა კიდევ რაღაც ეთქვა ცერცვაძეს, მაგრამ
კოდალამ ზიზლით გააწყვეტინა.

— ყმაწვილო... ჩემო ძმაო... აქეთურო, იქითურო... არა,
რას მოყევი? მე შენი ძმა რად ვიქნები?.. ძმა-კი არა, я даже
знать не хочу с тобой (ვითომ, არც კი გიკადრებო), —
ჩაუტრუსულა დიდ-თავამ და ტახივით ამრეზილმა თავით ფე-
ხამდის აათვალიერა-ჩაათვალიერა ბესარიონი.

— ახა, ღმერთო ჩემო!.. — ეს-ლა წამოილულულა სასო-
წარკვეთილებამდის შეურაცყოფილმა ცერცვაძემ.

როგორც იყო, გულცივაძემ დააშოშმინა მოკამათენი და
გაქარხლებული დიდ-თავა აივანზე გაიყვანა, სადაც მან

ყვინჩილასავით ფხორვა და ქშინვა დაიწყო... თურმე აივან-ზედაც ყოფილიყო პატარა შემთხვევა. ორ მოსაქმე ქალს, მესამის თანადასწრებით, ერთმანეთი შეემკოთ, მგონი კვირიკეს გულისთვის, და გაბუტულები აქეთ-იქით გამსხდარიყვნენ.

ასეთი იყო კრების შესავალი, ხოლო თვით კრება უფრო მრავალხმოვანი და დიდად საყურადღებო.

II

ბუხრის რაფაზე დადგმულმა საათმა ათჯერ გაიწკარუნა და წვერებიც მოიწვიეს ადგილის დასაკავებლად. ატყდა ხმა-ურობა, ფეხების ფლასტა-ფლუსტი, გადაჯდომ-გადმოჯდომა და ბოლოს ყველამ სული განაბა... ორი თუ სამი ყმაწვილი კაცი კარებში აეყუდა. ერთი მათგანი-კი ისე ღონიერად მოეჭიდა კარების ყურს, გეგონებოდათ, უნდა გამოამტერიო-სო...

— აბა დრო არის, ბატონებო, საქმეს შევეუდგეთ! — ამცნო პატივცემულ კრებას დათუა გულცივაძემ.

— ძალიან კარგი იქნება! აბა თავმჯდომარე ამოვირჩიოთ. — გაისმა აქეთ-იქიდან. ყველამ ერთმანეთს შეჰსუდეს, ზოგმა იმტომ, რომ სათავმჯდომარეო კაცს ეძებდა და ზოგმა კიდევ იმიტომ, რომ თვალებით დაჰკითხებოდა ერთი მეორეს: „რა თავმჯდომარე გეინდაო“.

— ბატონო დათუა, ინებეთ თავმჯდომარეობა! — მიმართა ერთმა გულცივაძეს, ალბათ, იმიტომ, რომ თითქმის ყველაზე ახოვანი ის იყო.

— რას მიბრძანებთ, ბატონო, ჩემზე პატრესაცემი განა არ არიან? — ზრდილობიანად იუარა დათუამ.

— ბატონო კვირიკე, თქვენზე უკეთესს ვილასა ვნახავთ? — წამოიძახა ტასომ და თან თვალებით კვირიკეს მახლობლად ცალიერ ადგილს ეძებდა.

— კვირიკე, კვირიკე! — ახმაურდნენ სხვა ქალებიც.

— ბატონებო, ნება მიბოძეთ უარი მოგახსენოთ, რადგანაც...

— არ იქნება, გთხოვთი გთხოვთი — დაიგრიალა კრებამ.

— კენჭი ვყაროთ, კენჭი — დაიყვირა ვილაცამ.

— კენჭი, კენჭი — გაიმეორეს ხუთმა თუ ექვსმა და თან ერთმანეთს ეფარებოდნენ.

— რაღა კენჭი გვინდა! აბა, კვირიკე, კვირიკე, კვირიკე! — აჟღავნებდა მთელი ოთახი და როცა სმა მისწყდა, კვირიკე უკვე თავმჯდომარის ადგილას გამოსასკეულიყო. სიჩუმე ჩამოვარდა... საამურია ამ დროს კრებაზე ყოფნა! გული გიტოკავს და ენას მალი-მალ ინერწყვავ, თუ შეგაძლია, მალეც იმპერმეტყველებ!!.

— ბატონებო და ქალბატონებო — აღიმადლა სმა კვირიკემ, — პირველად მადლობას გწირავთ, რომ პატრევი მეცით და თავმჯდომარეთ ამომირჩიეთ. იმედი მაქვს პირნათლად შევასრულო თქვენი მონდობილება... ახლა-კი დრო არის დავიწყოთ...

— ძალიან სასიამოვნოა, — ჩაურთო ერთმა წევრთაგანმა.

— მე გთხოვთ, ბატონებო, ვიდრე სმა არ მოგცეთ, თქვენ თავად ნუ ილაპარაკებთ, — შენიშნა თავმჯდომარემ და დაუმატა, — კარგი იქნება, ბატონო ტასო, რომ თქვენც არ ჩურჩულებდეთ. ჩურჩულის დრო მგონი გავათავეთ... — ამ შენიშვნაზე ვილამ წაიფხაკუნა, თავმჯდომარემ-კი განაგრძო:

— ამგვარად, ბატონებო და ქალბატონები, დღეს ჩვენ კრება გვაქვს.

— ახალი ამბავია! — წაიბუტბუტა გულცივაძემ.

— საგანი კრებისა — მგონი ყველამ იცით და ამიტომ ტყვილა დროს დაკარგვა იქნება კვლავ განვმარტოთ იგი...

— ბატონო თავმჯდომარე! — მოისმა ოთახის ბოლოდან, — სიტყვა მიბოძეთ.

კვირიკემ მიიხედ-მოიხედა და უთხრა: — ინებეთ სიტყვა!

— მე, ბატონებო, ახალი წევრი გახლავართ და კარგი იქნება გამაგებინებდეთ რაშია საქმე, რისთვისა ვართ შეკრებილი?

(ხმა ისმის: კარგი იქნება, კარგი! ჩურჩულებენ, თავდაპირვით იცინიან).

— ბატონებო, გამაგებინეთ რამე! -- დაიყვირა თავმჯდომარემ. — თქვენ რა გინდათ, — დაეკითხა კვირიკე, მაგრამ

არ იცოდა ვისზე შეეჩერებინა თვალი, რადგანაც ერთის მაგიერად ახლა ხუთი-ექვსი იდგა ფეხზე.

— მე ის მინდოდა, — უადგილოდ დაიწყო ერთმა სათვალეზიანმა ყმაწვილმა კაცმა, — რომა... (სიტყვები ველარ იპონა) ჰო, რომა... ნება მომცეთ რუსულად განვმარტო ხოლმე ჩემი აზრი, რადგანაც ქართული არ ვიცი და ან კი რა სირცხვილია, რადგანაც რომა არ მისწავლია.

კარგა ხნის კამათისა და ოხუნჯობის შემდეგ გადასწყვეტეს ენათა თავისუფლება, ე. ი. სათვალეზიანსა და სხვას, ვინც-კი მოისურვებდა, შეეძლო რა ენაზედაც ჰსურდა აზრი წარმოეთქვა და კრების საგანი აეხსნათ...

კრების საგანი მარტივი იყო: შრომა და ერთობა, მაგრამ წევრებს შორის ისევ საშინელი კამათი ასტყდა, სწორედ ამ შრომისა და ერთობისათვის არ იცოდნენ როგორ ეშრომნათ და ან როგორ შეერთებულიყვნენ. ყველაზე ბევრს, რასაკვირველია, კოდალა, გულცივაძე, თვით თავმჯდომარე, ბესო და სხვა ინტელიგენტი ლაპარაკობდნენ. ამასთანავე მოგეხსენებათ ადამიანის ხასიათიც! ყველა თავისას გაიძახოდა და თითოეული მათგანი მარტო თავის ნათქვამს სთვლიდა სამართლიანად, რისთვისაც თითოეულ ხმას სამოცჯერ ჩამოუტარებდნენ ხოლმე კენჭსა, იდგა ერთი ყიფანა და ღრიანცელი, კარებთან ატუზულები მალ-მალე აშოშმანებდნენ გაცხარებულ მობაასეთ, აგონებდნენ, რომ ხმაურობით საქმე არ გაკეთდებაო.

ამ დროს კრებაზე შემოვიდა მაღალ-მაღალი და ტანწვრილი-სანდომიანი შეხედულების ყმაწვილი კაცი. პირველადვე ეტყობოდა, რომ მორცხვი უნდა ყოფილიყო. მართლაც შემოვიდა თუ არა კარებში, ყველას მოწიწებით საერთო სალამი უძღვნა, ბატონებს ვახლავარო, წაიბუტბუტა და მთლად გაწითლებული იქვე, კარებთან აეყუდა, კალმუხის ქუდი ილიაში ამოიღო და მოწიწებით ბოდიში მოიხადა:

— მაპატივეთ, ბატონებო, რომ დავიგვიანე... განა არ მოგეხსენებათ მარტოხელი მედუქნის საქმე... არავინა მყვანდა, რომ დუქანში დამეყენებინა და ვიდრე არ დავკეტე, წამოსვლა ვერ მოვახერხე.

— მედუქნე ვარო, — სიტყვა ნიკოლამ და ამასვე მოწმობდა

მისი ჩაცმა-დახურვა: იმისი დიბეტის ახალუხი, ვერცხლის ქა-
მარი, სახაფხულო პალტო და მაღალყელიან წაღებში ჩატა-
ნებული განიერი შარვალი. ერთის შეხედვით ყარაჩოხელს
მოგაგონებდათ, იმ ყარაჩოხელ ძმა ბიქს, როველიც ლოთი-
ფოთობაში ჩაფლულა და სველ ხელადას დასძმობილებია,
მაგრამ უნდა დაკვირვებოდით ნიკოლას მაღალსა და გაშლილს
შუბლს, მის სიცოცხლითა და ჭკუით სავსე თვალებს, მის გუ-
ლუბრყვილო და უმანკო ლაპარაკს, რომ ამ ყარაჩოხელში
თქვენ გეცნოთ ნამდვილი ადამიანი, სულითა და გულით მო-
ყვარე თავისი თანამოძმისა. ყველგან და ყოველთვის მზა,
თავისი უკანასკნელი სიცოცხლეც-კი შეეწირა მუშისა და და-
ჩაგრულ მოძმისათვის. ასეთი გახლდათ ნიკოლა, მაგრამ გარე-
გნობამ მაინც თავისი გაიტანა და ზოგიერთებმა ტუჩიც კი
აიწიეს!.. ამით რიცხვში რამდენიმე ქალიც ერია, მაგრამ ისე-
თი კი, რომლებიც ყოველ კრებაზე მარტო კოხტაობენ და
რომელიმე ყმაწვილ კაცის ენა-პირად გადაიქცევიან ხოლ-
მე...

— განაგრძეთ, თქვენი ჰიროიმეთ, — შეეხვეწა ნიკოლა
ერთხანს შეჩერებულ კრებასა.

— განვაგრძობთ-კი, ჩემო ძმაო, მაგრამ შენ რა იცი, რა
თავ-პირის მტკრევა გვაქვს! — წაიბურტყუნა თავისთვის ბე-
სომ და იდაყვზე დაყრდნობილმა ყურა მიუგდო ბატონ თავ-
მჯდომარეს...

მეტია, ჩემო მკითხველო, აღვნიშნოთ თითოეულის ნალა-
პარაკევი!.. ადვილად წარმოსადგენია, რასაც იტყოდნენ: ეს
მთა იმ მთას აჯახეს, მთელი ქვეყნის ფილოსოფოსნი და მეც-
ნიერნი შესძრეს და ახსნეს, ერთმანეთს უფიცობა და უფარ-
გისობა შესწამეს, გახვრეტილი ჯიბეებით ქვეყანა გაამდიდ-
რეს და თვით უფიცებმა სამშობლო გაანათლეს!.. ერთი თვა-
ლის დახამხამებაზე დააარსეს მოძრავი სამკითხველოები, სა-
თეატრო დასები და სხვა. რაც მუდმივ, დაუღალავ შრომასა
და ადამიანის „მეს“ უარის ყოფას სხვა ქვეყნებში გაუკეთე-
ბია, აქ ყვირილით და ერთმანეთის გალანძღვით მოახერ-
ხეს...

ბევრი, ძალიან ბევრი ილაპარაკა ამ კრებაზე დამსწრე
განათლებულმა ახალგაზრდამ, მხოლოდ ხელოსნები ისხდნენ

გაჩუმებულნი და ანთებულ სანთელსავეთ შესცქეროდნენ ორტორებს... იქნება ეძინებოდათ კიდეც, იქნება მასხარადაც იგდებდნენ მოლაპარაკეთა მრავალ სიტყვაობას, როგორც გაიფიქრა კიდეც დათუა გულცივაძემ. მაგრამ არა! აი რა სთქვა ამ კრებაზე, სხვათა შორის, ნიკოლამ:

— ჩემს აზრსა თხოულობთ, ბატონო თავმჯდომარე? მე რა უნდა მოგახსენოთ, ერთი უბრალო, უსწავლელი კაცი ვარ! ნუ შემრისხავთ-კი, თქვენი ჭირიმეთ, თუ უბირი სიტყვა მომივიდეს... ოხ, ნეტა, შემეძლოს ეს ჩემი გული ამოვიღო და წინ გადაგიშალოთ, მაშინ გაიგებთ რასა ვფიქრობ, მაშინ წაიკითხავთ ჩემისა და ათასის ჩემისთანას გულის ნაღებს. ჩვენ გვწყურიათ წინსვლა, ქვეყნის გაგება, ადამიანობა... მე თქვენში, ნასწავლებში, ეხედავ ხსნის იმედსა, მაცხოვარივით გიყურებთ, გაგვიძეხით წინ, ჰკუა გვასწავლეთ და... სიყრმე გეფიცებით, ერთი გლახა ღუქანი მაქვს და საზოგადო საქმეს შემოვავლებ თავსა!.. აჰა, სულითა და გულით თქვენი ყმა ვარ, აბა წინ გაგვიძეხით! — ელექტრონივით დაუარა ამ სიტყვებმა მსმენელთა და გულცივაძესაც-კი გული აუტოცდა. „ბიჭოს, ეს რა ყოფილაო“, სახალხოდ წამოიძახა. მაგრამ კრება სდუმდა და პასუხი ვერა მიეცა რა თავგადადებულ მედუქნისათვის!.. ბოლოს კრება გამოირკვა ბურანისაგან და თითოეულმა წევრმა ალტაცებით ტაში დაუკრა ნიკოლას სიტყვებს...

დასრულდა კრება! თითქოს თავმჯდომარემ იგრძნო, რომ ნიკოლას სამართლიან მოთხოვნილებას — წინ გაძლოლას — კრებაზე დამსწრე განათლებულ ყმაწვილ-კაცობის ბაჟიობით ვერას ვუშველითო, ორიოდ სიტყვით გაიმეორა წევრთა გადაწყვეტილებანი და კრება დახურულად გამოაცხადა...

III

სამწუხაროდ, ნიკოლას სიტყვების ზეგავლენა წუთიერი გამოდგა! მართალია, თითოეულ წევრს გარედ რომ გამოვიდნენ, სახე უღიმოდა, თითქოს კმაყოფილნი არიან, რომ ეს საღამო მუქთად არ დაკარგეს და საზოგადო საქმის მზრუნველობაში გაატარესო, მაგრამ ეს სიამოვნება, ეს ლაღობა

უფრო ღამის გრილმა ნიავმა და ფართო ქუჩამ გამოიწვია.

— თქვენ რომელი გზით მიბრძანდებით, ბატონო ტასო... გნებავთ გაგაცილებთ, — უთხრა გულცივაძემ ტასოსა.

— გმადლობთ! მე კვირიკემ უნდა გამაცილოს, — ზრდილობიანად მოიშორა ტასომ.

— ბოდიშს ვიხდი, რომ არ შემძლიან თქვენი სურვილის ასრულება, — სიტყვა ჩამოართვა კვირიკემ, — მართამა მახოვა ვახშმად.

— მაშ ნუ შესწუხდებით! — ტუჩის კენკრით უთხრა ტასომ კვირიკესა და გამოემშვიდობა. გულში-კი ჰფიქრობდა: „მართა, მართა, რა ეშმაკიაო!“ ამასობაში სხვა ქალებმა მალე იპოვეს გამცილებლები და სიცილ-მხიარულებით წყვილ-წყვილად ჯაიფანტნენ სხვა-და-სხვა ქუჩაში. დაშორების დროს, წვერებმა ერთმანეთს ღამე მშვიდობისა უსურვეს, კოდალასა და ბესარიონის გარდა, და ქუჩაში მისწყდა წვერთა ფეხის ხმა...

— ესეც შენი კრება! ჰფიქრობდა თავისთვის ბესარიონი; რა გავაკეთეთ, რა ვისწავლეთ, რა გამოვიტანეთ?.. არც აზრი, არც მტკიცე მიმართულება! მაშ რაღა გეჭონია?! მწარედ ჩაეკითხა ცერცვაძე თავის თავსა და თავჩაქინდრული გაუდგა გზას. ის იყო სახლში შესვლასაც აპირებდა, რომ ნიკოლა წამოეწვია და გამოეხმაურა.

— ბატონო, ბესარიონი!

— შენა, ხარ ნიკოლა?

— მე ვარ, ბატონო, მაგრამ ნუ მიწყენ და ერთი რამე უნდა გკითხოთ.

— ორი ბრძანეთ, ჩემო ბატონო!

— ახლა რა უნდა ვქნათ? რომ ვერ მივხვდი, რითი გავათავეთ ჩვენი კრება? — გაუბეღავათ წარმოსთქვა ნიკოლამ.

— რითი? სწორეთ გითხრა, ნიკოლა, მე შენთვის უნდა მეკითხა.

— ვაი! — გაიკვირვა ნიკოლამ და მცირეოდენი სიჩუმის შემდეგ დაუმატა: — რა ვქნა, თუ-კი ნასწავლები არ გვიჩვენებენ გზასა, მაშ ჩვენ, დაბალმა ხალხმა რა უნდა ვქნათ. გაიძახიან: ეს გავაკეთოთ, ის გავაკეთოთ, ხოლო საიდან? რო-

გორ? ამას კი არაეინ ამბობს, მარტო ერთმანეთს სიტყვას პირში აცლიან და ერთმანეთის დამცარებას ცდილობენ. ეპილამის მაგაშიაც არ მოვსტყუვდე?

— ეტყობა ჭერ დაუმწიფებელი ვართ, — ყრუთ უპასუხა ბესომ და ნიკოლა თავის ბინაზე შეიწვია.

— ოჰ, ნეტა სიტყვას საქმედ გაქცევდეთ ზოლზე და თუნდა ჩემი სიცოცხლე შუა გაიყოს! — გულწრფელად წამოიძახა ნიკოლამ და ორივენი კარებს აწოფებდნენ...

დრო არის მეც დავასვენო ჩემი კალამი, მაგრამ მეორე გულით მინდა რამდენიმე სიტყვით მოგასხულოთ, რას აკეთებდნენ ჩვენგან ახლად გაცნობილი ჯმაწვილები სახლში კრების შემდეგ, იქნება ცნობის მოყვარე მკითხველს ეყუარადღებოდეს.

სახელდახელოდ მომზადებულ ვაზმას შემოსხდომოდნენ პირმოცინარე მართა და განათლებული კვირიკე, მადიანად შეექცეოდნენ სუფრაზე მოტანილ სანოვავეს, ხოლო ერთმანეთს-კი თვალებითა სჯამდნენ. ერთი მათგანი და სახელდობრ კვირიკე, ოსტატურად იქცეოდა. მისი გამოცდილება ისლეტდა მართას მიერ ეშხით ნასროლ კეკლუცობას და გულამდის არ უშვებდა, თუმცა თავი-კი ისე ეპირა კვირიკეს, თითქოს ეს არის ამ წუთში სიყვარულს გამოუცხადებს ამის მომლოდინე მართასო და სხვა ქალებს პირში ჩალა გამოვლებულს დასტოვებსო. მაგრამ, ეშმაკად, ასე არ ხდებოდა!.. ერთმანეთის ქებაში სანოვაგე სუფრიდან ნელ-ნელად ჰქრებოდა და მეორე ოთახიდან რომ ხვრინვის ხმა არ მოდენილიყო, ჩვენ მოარშოყეთ კიდეგაც გადაავიწყდებოდათ, რომ საათმა ორჯერ ჩამორეკა. დაავიწყდებოდათ ისე, როგორც დაავიწყდათ კრება და მისი წევრები...

ნახევრად დაბნელებულ ოთახში ფეხ-აქრეფით შეიპარა ტასო დიდგულაძე და კედლის სარკის წინ ტანისამოსის გახდა დაიწყო... სახეზე უკმაყოფილების ღრუბელი გადაჰქროდა.

რითი მჯობია მართა, რომ სულ ომას ელაპარაკებოდა ი კვირიკე თუ რაღაცა... გაიფიქრა ტასომ, როდესაც გულგადაღელილი სარკეში თავის სახეს დააქკერდა.

— მოხერხებით!.. — თითონვე უპასუხა ტასომ და დაფიქ-

რდა... და ვინ იცის როდის გამოერკვეოდა ტასო კვირიკესა და მართაზე ფიქრისაგან, იმის დედა! რამ არ გამოღვიძებოდა და დაბალი ხმით არ ეკითხა:

— მოხვედი, შვილო, ხომ მოკვდა უძილობით, შე დედა-მკვდარო!

— რა დროს ძილია, დედი! — ამის მეტი ვერა უპასუხა რა დედას ფიქრისა და სიმწარისაგან გაბრაზებულმა ტასომ.

კრებაზე მყოფი ხელოსნები მკვდრებივით მიწვენენ თავთავის საწოლზე და დაღალულებს მალეც დაეძინათ. მხოლოდ ძილში არეული სიზმრები ეზმანებოდათ და მწარედ გმინავდნენ.

გულცივაძე და კოდალა ის იყო დასაძინებლად ემზადებოდნენ (ამ ღამეს ერთდ იყვნენ), მაგრამ დათუას ჯერ სიცილი არ გაეთავებინა: მოდათაა კრება, რას იზამ? — ხითხითებდა უდარდელად გულცივაძე... — მაგრამ კვირიკესთანა ჭეიფში მაინც არავინ არის, თაიგულია ჩვენი ქალებისა! უხამსად გადაჰკრა ქალებს დათუამ და ლოგინში ჩაწოლილს კოდალას უღიტინა.

— დაიცა, შე ოჯახქორო! — წამოიძახა კოდალამ. — მე კი დევ ი ვილაც ბესარიონია იმაზედ ვფიქრობდი — და მერე ნიშნის მოგებით დაუმატა: — ჰე! კბილებში ქაფი ვადინე თუ არა!

— აბა, შენთან ის რას მოვიდოდა! — გააწყვეტინა დათუამ. — კაცო, ნუთუ არ იცი, რომ შენ ცალიერი გოგრა ხარ! — გაეხუმრა გულცივაძე და მოჰყვა ხარხარს. ბევრ ხანს იოხუნჯა დათუამ, ერთი ორჯელ კოდალასაც მოუწოდა, მაგრამ დიდთავამ ხვრინვით-ლა უპასუხა.

— ეშმაკებო, მაშ მთილეთ ხვალამდისინ ჩემი ცოდვილო სულიცაო! — სთქვა დათუამ და ისიც ლოგინში ჩაწვა.

პეტრე ბრუციანიშვილი დინჯად მიდიოდ-მოდოდა ოთახის ერთი კუთხიდან მეორემდე და რაღაცას ფიქრობდა... მაგრამ, უკაცრავად, მგონი თქვენთვის არ გამიცნია ეს ყმაწვილი კაცი? რა ვქნა, კრებაზე ხმა არ ამოუღია და მეც გონებიდან გადამივარდა.

ეს იყო მეტის-მეტი ჩუმი ყმაწვილა. სადაც უნდა ყოფილიყო, ხმას არ ამოიღებდა, მხოლოდ თვალებ დაჰყვებილი ერთ სიტყვას არ გამოაპარებდა სხვის ნალაპარაკევიდან და

კმაყოფილებისა ან უკმაყოფილების ნიშნად ხან დაიზმუვლებდა, ხან თავს გაიქნევ-გამოიქნევდა ზოლმე. ეს იყო მთელი მისი მჭერმეტყველობა — ჭკუის გამოჩენა, თუმცა „რიგიან ყმაწვილ-კაცად“ იხსენიებოდა... რაც ზევითა სჩანდა ბრუციანიშვილი, ხუთი იმოდენა მიწაში დაძვრებოდა, ღვთის წინაშე არავის წყენაში კი არ შედიოდა და თავის სიცოცხლეს მართო ქალებზე ფიქრში ატარებდა, როგორც ემანსიპაციის მომხრე, რასაკვირველია, ყველა ჭალი მოსწონდა და ყველას დასაძმობილებლადაც მზად იყო, ეხლა-კი ბრაზი მოსდიოდა, რატომ მართა, ტასო და სხვა ქალები მე კი არ მაქცევდხენ ყურადღებასო. ეს ჰკლავდა, ეს აწუხებდა და კრება არც კი მოჰგონებია.

არც სათვალეზიანი ყმაწვილი იყო მოსვენებით! თუ ბრუციანიშვილი დინჯად მიდი-მოდოდა კედლიდგან-კედლამდის, სათვალეზიანი ფეთიანივით მირბი-მორბოდა და სულ ლოთივით იფურთხებოდა: კრებაზე მყოფნი არ მოსწონდა.

ჩვენ ნაცნობებში, ისევ ისე ნიკოლა და ზესო დიდხანს ლაპარაკობდნენ კრების შესახებ და როგორც თავისა, ისე საერთოდ, ყველას უსაქმურობა-უვარგისობის გამო გული მოსდიოდათ.

იოსებ იმედაშვილი

ზაქარია ჭიჭინაძის სამოვარი

(ისტორიული განძი)

დანამდვილებით არავინ იცის, საიდან გაჩნდა, გადმოცემით: ფილადელფოს კიკნაძე, ბერი შუამთის მონასტერში ამ სამოვრის შიშინის დროს სწერდა ქართულ. შეთქმულთა წესდებას...

ზოგნი ამბობენ: სოლომონ დოდაშვილის ნაქონიაო; რუსული განათლების ეს პირველი მერცხალი სწორედ ამ სამოვრიდან დასხმულ ჩაის მირთმევის დროს ფიქრობდა: „უმჯობეს არს ამა სამოვრის ქაფქაფა მდუღრის ერთ ყლუპად გადაკვრა, და ადამიანი უვნებლადაც გადაიტანს, ვიდრე რუსთა ხელმწიფის მეგობრობა... საჩუქარი მისი უსაშინელესია დანაელთა საჩუქარისა“.* და ამ სამოვრით გამოწვეული ფიქ-

* ვითომც იმპერატრიცა ეკატერინა მეორეს ერეკლე მეფისათვის პირველ საჩუქრად სამოვარი გამოეგზავნოს.

რი იყო მიზეზი, რომ ერთ ღამეს სოლომონი რუსეთის ციე ქვეყანაში გააქროლეს შავის კარეტითა, სადაც უგზო-უკვლოდ გაჰქრა, ხოლო მის ავეჯეულობასთან ერთად ეს სამოვარი, ჯერ ერთს კუთხეში, შემდეგ ჩარდახქვეშ ბევრის გდებისაგან ფერდაკარგული, საქართველოს სხვა მრავალ ძველისძველ ხელთნაწერ წიგნებსა და სიგელ-უჯრებთან ერთად, ახალმა სახლის პატრონმა, ვინმე მკრტაჩ ხაჩატრიანცმა (სახლა დაინარჩუნა ერთი თავადიშვილის ცხენის უნაგირსა და ცოლის საცაბეში) ბაზარში გაიტანა, როგორც ნავსი ავეჯი.

ერთ კვირა დილით ჩვენი ზაქარიას მამამ, ეგნატე ბიქმა, იმხანად რაკიდან ბატონის უღელს გამოქცეულმა ქალაქში ბედის საძებნელად, ამ სამოვარს აუარ-ჩაუარა, და იმდენად მოეწონა, რომ შვიდი აბაზი გაიმეტა: სახლი დაიმშენა.

გავიდა წლები... სამოვარს მთელი გვარეულობა დაეპატრონა. როცა პატარა ზაქარიას მამა გარდაეცვალა, დიდმა ბიძამ გაყრა და მთელი ქონების ჩამორთმევა მოინდომა, შუაკაცებმა ბევრი ჭიქა ჩაი მიირთვეს, გოზაური ღვინოც კი, ვიდრე გადაწყვეტდნენ თუ ეს სამოვარი ვისთვის მიეკუთვნებინათ.

„ვაი, არა აქვს შენს პავლესავით“ მუთაქის მსგავსად შუაზე გაჭრა ვერ მოახერხეს, შეფიქრდნენ. ბოლოს ისევ ზაქარიას ბიძამ მოიგონა:

— ქვე რავა დამავიწყდა, ჭი! ბაბუის ბაბიუსაგან გამიგონია: უხსოვარ დროიდან მსმენიაო, ვინც ამ სამოვრის ჩაის დაღევს — ხემწიფის წინააღმდეგი გამოვა, მეშფოთარი, ღვთის ურწმუნო, მამა-პაპათა ჩვეულების დამამხობელი ანტიქრისტო... აჰ, არ ენახო მაგ ეშმაკის მოგონილი ჩემს ოჯახში... მირონივით ღვინის სასმის დოქს ხელი შეუშვა და სამღულრავი დევიდგა — რას მიქვიო!

ამგვარად, სამოვარი ახალდაობლებულ ზაქარიას დარჩა წილად... ხმის ამოღება არ შეეძლო და ბედს დაემორჩილა...

და აი ისტორიაც აქედან იწყება.

ქორონიკონსა ჩუ... მაგრამ რა საჭიროა გრძლად, მოკლედ მოვკრათ: ეს მოხდა მას უამსა შინა, ოდეს ზაქარია თავისი დედით ზორეშანიტურთ სცხოვრობდა მთასა წმიდასა, — მამა-დავითის მარცხნივ, მთის ჩრდილო უბეში, ქალაქის განა-

პირას, სადაც ზაფხულობით ჭოჭო-ხელიკები მზის აბაზანაში ლივლივებენ, ზამთრობით ტურები ჩხავიან, ქალაქს მივიწყებული აქვს, რუსებმა რომ „პრიუტის“, ხოლო გაეროვნებულმა ქართველებმა თავშესაფრის ქუჩა უწოდეს, ალბათ იმიტომ: აქ მართლაც თავშეფარებულთა: სიმშილი, სიცივე, სიტიტვლე, გაჭირვება, სიბნელე, სიბინძურე და კიდევ სხვა მრავალი ასეთივე საეჭვო მოდგმის არსება... აქ იდგა ოდესღაც ვითომდა ორსართულიანი სახლი, ნამდვილად კი უცხვირპირო ქოხი, შენობის ლანდი, — სასახლე ზაქარია ჭიჭინაძისა: ერთი ოთახი წიგნებით გამოქედილი, მეორე გზა-დაკარგულ ავარა მიმსვლელ-მომსვლელთათვის, მესამე, პატარა — ვახტანგ მეექვსისა და ვახუშტი ბატონიშვილის დროის, მტვერდადებული, უყაიდო მაგიდიო (არქეოლოგნი ფიქრობენ, ეს მაგიდა ვახტანგისეული უნდა იყოს), რომლის გახუნებულ, გაცრეცილ ზურგს ამშვენებდა ხელნაწერები, ნიათგამოლეული, გაპირქუშებული საწერ-კალამი... აქვე იდგა საწოლისებური რაღაც, საბნის მაგვარ საფენით, უზურგო ჭრიჭინა სკამი და ისტორიულ ხავსიანი ყელყელა ლიტრა... ეს იყო ზაქარიას სამუშაო ოთახი. კლდის ძირას ალაჩოხის მსგავსი თავშესაფარი, — ეს ხორეშანის. კიბე ამ სახლისა ყოველ ასვლა-ჩასვლაზე ისე ამღერდებოდა, ვითარცა დამძარებულ ღვინონასევამი ჭირვეული მრავალყამიერის მოჯაყყაყე...

ამ სახლის მოშორებით, კლდის ძირას, პატარა ხუხულაში, მუდამ, დილა-საღამოთი (ხშირად შუადღითაც) თუხთუხებდა სამოვარი ესე...

და ვის არ უგემნია ნადული ამა სამოვრისა, ხშირად უშაქროდაც, რადგან იმქამად შაქარი მეტისმეტად ძვირი იყო: გირვანქა 6 თუ 7 კაპიკი.

საქართველოში ვინ უნდა დაკარგულიყო: ქართველი მუსლიმანი, ქართველი გრიგორიანი, ქართველი კათოლიკე, აჭარელი, ახალციხელი, მეგრელი, გურული, აფხაზი, სვანი, ერთი სიტყვით, „სჯულიანი და უსჯულო“, როგორც ზაქარიას ღედა იტყოდა ხოლმე, რომ ამ სამოვრის ნადულით არ გათუთქულიყო... ჩინეთ-პინდოსტანიდან, ფრანგისტანისა და პროზიდან, ბრიტანეთისა და ფრიდრიხის ქვეყნებიდან, სპარსე-

თისა და სახონტროდან, სკვით-რუსეთისა და ელლინეთი-დან, თუკი ვინმე გულდამწვარი ქართველი იყო, უთუოდ ზაქარიას ამ სამოვრის ნადუღით გაიგრალებდა გულსა!..

ლტოლვილნი და დევნილნი, დღის მოკრძალებნი და ღამის მოფიქრალნი, გათოშილნი და დამზრალნი, — ამა სამოვრისა ოხშივარით სთბებოდნენ...

ზოგი მათგანი ახლაც ახსოვს კარასკარ მოსიარულე ყბა-დაღებულ, წყალწაღებულ მათიანესა...

მაშ, მოვიხსენიოთ მათი სახელები...

• • •

ზაქარიას ამ სახლის კუბოსავით ვიწრო აივანზე გადმომჯდარი, ჭერ კიდევ დაუმსახურებელი პროფესორი ალ. ცაგარელი, ამ სამოვრიდან თვით ზაქარიას ხელითვე მირთმეულ ერთ ჭიქა ჩაის დაგემოვნებისას, ოცნებით ელოლიავებოდა ათონის მთის სავანეთა ხელნაწერებს და ნადუღით გულუხვ მასპინძელს ეტყოდა:

— დაუღალავო ზაქარია მთაწმინდელო, ე'ი ერთი ჭიქა თერმონი უქმად არ გაჰქრების: რაც შენ ზღაპრად შეთხზე, ზეპირად განჰქვრიტე, სიზმარში ნახე ანუ წარმოიდგინე, იგი მე საბუთებით აღვადგინო, უძველეს ძეგლებით დავადასტურო...

ნიკო მარი, მაშინ ჭერ კიდევ მეცნიერების ტაძრის ახალგაზრდა მოწაფე (მომავალი მნათობი ენათმეცნიერების, ვითარცა ქურუმთა სთქვეს), ჰანიბალისა აღთქმითა აღუთქვამდა:

— შავშელ, აჰარელო*, დაე, ამა შენის სამოვრის ნადუღი მეშხამოს, გარდამქმნას, თუ გულის ნადები არ აღგისრულო: დიახაც ქართველობა უძველესი ერია, ენა მისი მდიდარი, კაცკასიის ბგერათა მთავარი... და მე ვფიქრობ ისიც დავამტკიცო, რომ მსოფლიოს ყოვლათ უწინარეს ქართლოსიანითა ენა ჰქონებინს!

გარნა ალექ. ხახანაშვილი, მომავალი „უდასტურო“ მეც-

* იგივე ზაქარია ჭიჭინაძე.

ნიერი, რომელიც მოსვამდა ჭიქა ჩაის, გადახედავდა ზაქარიას ხელნაწერთ და მოისმენდა რა მის წუწუნს, ჰრქმინდა:

— ღვაწლნი წინაპართ არ გაჰქრებიან... ათას წილ მართალი ხარ, ზიქია,* ჩვენი მწერლობა არავისზე ნაკლები არ არის, მაგრამ ჭერეთ უცნობი: დაე, ამ სამოვრის ცეცხლივით ჩაეჭრე, თუ მწერლობა ქართლოსიანთა არ განვაბრწყინო რუსთა ენასა ზედა...

ამავე სამოვარს შემოუსხდებოდნენ ხოლმე ღამლამობით, ფეხაკრეფით კლდის მხრივ ჩამოპარებულნი: ვარლამ ჩერქეზიშვილი, რომელიც იტყოდა: მთელი მსოფლიოს ვეშაპნი, მეფე-მმართველნი უნდა აფეთქდნენ, რომ პატარა ერებს, მათ შორის საქართველოსაც, ელხინოს; მიშო ყიფიანი: ვიღარე გლეხობა არ აღსდგება — უსამართლობა არ მოისპობა... სოფრომ მგალობლიშვილი: ხალხს განათლება მოვფინოთ, გლეხები უნდა გავადვიოთო...

ერთხელ ჩახარშულა ამ სამოვრის ნადუღით სემინარიელთა ჯგუფი: სწორედ ამ სამოვარივით უნდა ავადუღოთ, ვინც ცრუმორწმუნეობით გონებას გვიბნელებს, — იტყოდა სილვისტრო ჯიბლაძე, ხოლო მიხა ცხაკაია, ღამლამობით აივანზედ სამოვარს მიმჯდარი, ნავთის მბეუტავ ფარებით მოჭიატე ქალაქს გადმომცქერალი, ყოველ ჯლუპ ჩაიზე, გონების თვალთ ხან რუსეთის თეთრ დათვს გადაჰხედავდა, ხან ჩინეთ-ინდოეთს და ხამუშ-ხამუშ ჩაულაპარაკებდა: — ფიქრი ნუ გაქვთ, დღეს თუ ამ განაპირას ვიმალებით, მოვა დრო, რუსეთის მეფის ტახტი დავამხოთ, ჩვენ სასახლეში გადავსახლდეთ, ისინი კი გამოვყაროთ, მშრომელნი გავაბატონოთ, რევოლუციის მტრები უმოწყალოთ ვსრისოთ. დავამხოთო! ფილიპე მახარაძე კი ხანგრძლივი დუმილით შეეცქეოდა რა ჩაის, ფურცლავდა რომელსამე წიგნს, ძიობდა ქვეყნიერებისა და საქართველოს ნივთიერ ავლა-დიდებას, მუშა ხალხის მდგომარეობას და ზოგჯერ ვითომ გულგატეხილ ზაქარიას ეტყოდა: — ჩემო სანდალა**, შენ შენს გზას ნუ აუხვევ, — რაც აღრე მითქვამს — ბოლომდე გაჰყე, !წერე და ბეჭდე... მუქ-

* ზიქია — ჭიქა, იგივე ზაქარია ჭიქინაძე.

** იგივე ზაქარია ჭიქინაძე.

თახორა წოდება უნდა დაემხოს, რომ მშრომელი ხალხი წელში გაიმართოს.

აქვე ზაქარიას მიერ საგულდაგულოდ ჩამალულ უნებართვო წიგნების კითხვაში მავანნი და მავანნი იოხებდნენ სიკვდილად მიმწუხრებულ სულს და გონების თვალთა ისარს საქართველოს წარსულს სტყორცნიდნენ: წარსული სისხლიანი ცრემლით იყო გაქლენილი, აწმყო არარაობის ცოდვით დალდასხმული, ხაფანგში გამომწყვდეული, დაბოროცილებული, გარნა უტეხი რწმენით აღმოსტკვამდნენ — ნუ გეშინის, ზაქარიავ! მუშა ხალხი გაიღვიძებს, მთელი საქართველო შრომის უღელში გაერთიანდება, მსოფლო ფერხულში ჩაებმის. აღსდგება, და ამაყად იფრიალებს ჩვენი ეროვნული დროშა.

აქ ზშირად ერთი ჭიქა ჩაით იბრუნებდა გადალასლასებულ სხეულს ეგნატე ინგოროყვა, შემდეგში რომ ნანოშვილი დაირქვა... მთელი საღამოობით გარინდებული გადაწყურებდა ტფილისს და მის შუაზე — მტკვარს, მის გაღმით — ძველ ისანს (აწ ავლაბრად წოდებულს), მეტეხის ციხეს, ჩულურეთს, სიღარიბის აჩრდილს; ამავე დროს გადმოჰხედავდა სოლოლაკს — მდიდართა უბანს და სული ეწურებოდა. მას გულს უღრღნიდა ქვეყნის ორ ბანაკად გაყოფა: ერთი მხრივ, შეძლებით ნებიერი, მოლხინე, თვისგან შექმნილი კანონებით მოპარპაშე, მეორე მხრივ, ღარიბ-ღატაკნი, უმწეონი და აღმოიტყოდა: — ნავზე, ზაქარია, ნავზე... ქალაქის ჭურღმელებში ნავზე ქრისტიანე, ღამის სიბნელეში — სიმონა, გზებზე ტარიელ მკლავაძე, სოფლად დროიძე... ბევრიც სხვა. მიმოწმოს ამ სამოვრის დუღილმა, რომ ყოველთავე ეს ავხატო და ამითა მაინც გადაგიხადო ვალი...

— მაშაშენსა აქვს ცხონება! რის ვალი? მეორედ აღარ გამიბედო, თორემ არათუ ჩაი დაგალკვინო, იქნებ აგბარგო კიდეც! — მიუგო ზაქარიამ, მერე გაძახა — დედი, ამაღამ სამოვარი დაადგი და ეგნატეს საცვლები გაუჩუტე, დილაამდე გაუშრება...

ამ სამოვრის დამტკბარი ჩაის მირთმევის დროს შეჰფიცა გიორგი საძაგლიშვილმა — ივერიელმა, შემდგომში კირიონის სახელით ბერად შემდგარმა: რათაც არ უნდა დამიჯდეს, საქართველოს კათალიკოსობას აღვადგენო. ასევე შეჰ-

ფიცა ლეონიდემ: მტკიცედ აღვასრულოთ აღოქმა ეგე ჩვენათ...

რომელი ერთი მოვიხსენიო: ამ სამოვრის ჩაით იგრილებდა უსამართლობით გახურებულ გულს საბერძნეთში ლტოლვილი იასე რაჰველი, კათოლიკეთა ქართველი პატრი მ. თამარაშვილი, ქობულეთელი ხოჯა... მუშა ხელოსნებს ხომ ფეხქვეშ ჰქონდათ გაქელილი არა მარტო სახლის კიბე, სამთვარი, არამედ წიგნებიც... აქ ნახავდით იოსებ დავითაშვილს (გლეხებმა წიგნი ვასწავლოთ), მიხა ჩოდრიშვილს (ხელოსანთ ამხანაგობანი გვიხსნიან), დ. ნინოწმინდელს (საიდუმლო სტამბის მოწყობით რომ აფეთქებდა თვითმპყრობელობას), ალ. ბაქიაშვილს. (სადაც დავიბადე, ჩემი სამშობლო ის არისო) და... ჯერ კიდევ შეუთმომებელი წყაროები გვაუწყებენ, ვითომც ამჟერ სამოვრიდან ჩაის მიერთმევის დროს წარმოუთქვამთ თავისი მრწამსი ანტონ ფურცელაძეს (საქართველოს სააკაძენი იხსნიანო), ივანე ჯავახიშვილს (საქართველოს მეცნიერებით აღვადგენთო), არჩილ ჭორჭაძეს (ეროვნულ გზას მივყევართ სოციალიზმში), რაჟდენ კალაძეს (მუშური საქმე მუშებმა უნდა აკეთონო), არაქელა ოქუაშვილს (საქართველოში ყველანი ქართველები ვართ, საქართველოს ერთგული შეილნო), ვინმე ბერს ხელაიას (მხოლოდ ერთითა პურითა არა ცხონდებაო ადამიანი, სულიერი სიმტკიცეა საჭიროო). სია ერთობ დიდია, ყოველივე ეს შეუთმომებელია. ერთი კი ცხადია, ვინც ზაქარიას ამ სამოვრიდან ჩაის მიერთმევდა, თამასუქს სდებდა: შეუდრეკლად ვებრძოლოთ უსამართლობას, თვითმპყრობელობას... მოვსპოთ სახრჩობელა, სიკვდილით დასჯა, დავამყაროთ სრული თავისუფლება, თანასწორობა, მშობა, ერთობა, მთა და ბარი გავასწოროთ, თხა და მგელი ერთად ვაძოვოთო... მუშები, ამ თამასუქს, თან მოტანილი თითო ბოთლი ღვინით ასვამდნენ ბეჭედს. ასეთ დროს, ზაქარია, სამოვრის უკან მიმჭდარი, პატარა ლამპრით მკრთალად გაშუქებული, ყველას თავისას ეტყოდა.

— მუქთახორობა არ გამოდგება, არც ზარმაცობა... თვალი გააღეთ... მთელი საქართველო დაანაწილეს: ზოგი სჯულით ჩამოგვაცილეს, ზოგი — შენჩემობით... აკარა-ქობულეთში თურქის მოღები ისლამის გესლს ანთხევენ... გლე-

ხობა სიბნელეში ირჩება... ქართლის მეტატონენა ქართულ გლეხობას მამულ-დედულს არ ამუშავებინებებს, წაგვედავებიან, ვერ გავრეკავთო, ოს ბიზნებს ისახლებენ — როცა მოვინდომებთ — გავყრიითო... და... აი, ნახავთ, რა დაემართოთ: საკუთარი ყელის გამოსაჭრელი დანა ილესება.. დედი, სამოვარს — წყალი და ცეცხლი... — ჰქადაგებდა ზაქარია, ხოლო როცა ყველას, ვინც დასარჩენი იყო, სახლში მიაძინებდა, შეუდგებოდა ხოლმე ნათქვამ-გაგონილ და ნაფიქრ-ნააზრევის წერას...

ამის მოწმე იყო სამოვარი, მისი მესაიდუმლე, მუშათა მეუფე: ისტორიის, ზღაპრების, საექიმო კვლევის, ხელოსნობის, მოღვაწეთა ცხოვრების, სადრაშო ამბების, ლექსებისა და სხვათა წერის უფალი.

ვინ მოსთვალოს დამსახურება ამა სამოვარისა!..

მეც მარგუნა ბედუკულმართმა ხვედრმა ამა სამოვარისა ნადუღი... ეს იყო რამდენიმე ათეული წლის წინათ.

ძველი ნაცნობი ვიყავ. უბინაობის გამო ვესტუმრე, ჩვეულებრივ, ღამის გასათევად. ზორეშანმა ჩაი დამისხა, ზაქარიამ ჭიქა გადმომიდგა, უკანვე გადავდგი.

— რატომ არა სვამ?

მე სამოვარს შევხედე:

— ძია ზაქარია! რამდენი ხანია მინდა გკითხო და ვერ გამიბედნია: ეს სამოვარი რა ფერისაა?

ზაქარიამ გადმომიბღვირა:

— მამა გიცხონდა, შენ ოქროს სამოვარი გექნება, ცინგლიანო ტრუმპუცაშვილო... როდის გააწმინდოს, რომ დღედაღამ ჩაუქრობლად დუღს, ათასი ოხრისათვისი ქეცმანდურა, უნიფხო ვირ-ლო, შენისთანებს კი დაუღლეია ამ სამოვრის ჩაი! ჰხეტქე, თუ გინდა, — შენის ქვეყნის სიყვარულით მოიშხამო!

და მეც სიტყვაშეუბრუნებლად „ჩავხეტქე!“

თუმცა ზაქარიამ მთაწმინდა მიატოვა (სახლი ბეჭდვის ვალში გაუყიდეს), ავჭალის ქუჩაც (სხვის სათავდებოში გაუყიდეს), თამარის ქუჩაზე გადავიდა, სამოვარი ყველგან გაიყოლა... მართალია, დედამ უანდერძა: სამარეში ჩამატანე, სტუ-

მრები იქაც არ მოგვასვენებენო, მაგრამ დედისერთამ არ უსმინა და სამოვარი ახლაც ზაქარიას ოთახის კუთხეში სდგას დოინჯშემოყრილი.

ცნობა: 1917 წლის თებერვლის 22-ს აქეთ, ეს სამოვარი აღარ აღუღებულა, — ან ვისთვის? მას შემდეგ ზაქარიას სახლს აღარავინ მიჰქარებია. ყველამ ხმა ამოიღო, ენას ძვალი აღარ ედებო, ნამუსს ლაში გაეხა და ვილასთვის იყო საჭირო ზაქარიას სამოვრის იდუმალ შიშინში თვისი გულის იდუმალ ნადებთა გამომზეურება!

ამ წინებზე მეპურმარილე დოსტებმა საგანგებო კომისია შეადგინეს ზაქარიას სამოვრის წლოვანობის, ფეროვანობის, მოყვანილობისა და სხვათა გამოსარკვევად. რადგან კომისიამ ამ საქმეს თავი და ბოლო ვერ აართო, უდიდესი ჭილღო დაუწინა, ვინც გამოიცნობს: ა) რა ფერისაა სამოვარი, ბ) როდის გაიწმინდა ან გაწმენდილა კი როდესმე? ვ) რომელ წელსაა გაკეთებული, რა მასალისაგან? დ) რა მოყვანილობისაა — დედამიწის ზურგზე მოიპოვება თუ არა მეორე მისი სახეს სამოვარი, ე) ეს სამოვარი ხომ არ არის, ეკატერინამ რომ ერეკლე მეორეს გამოუგზავნა საჩუქრად და საფუძელად დანაელობა ხომ არ ედო, ვ) ქართველ მოღვაწეთაგან სულიერსა თუ უსულოს (სასულიეროსა და საეროზე არაფერს ვამბობთ), პოლიტიკურსა და აპოლიტიკურს, პარტიულსა და უპარტიოს, მწერალსა თუ მჭლანელსა, გინდა არა მწერალს, რომელს არ მიუერთმევია ამ სამოვრის ნადული (ზოგჯერ შეიძლება უდულიც, რადგან იმ დროს ნახშირი ძლიერ ძვირობდა, კაი დიდი ვირის საპალნე შუშა ნახშირი, ექვს თუ შვიდ შაურად ფასობდა)... ზ) ზედმეზელილ მტერის ფენათა მიხედვით დადგენილ იქნეს, საქართველოს უკანასკნელ 125 წლის განმავლობაში როდის, რა სენი სჭირებია და თ) ამ სამოვართან დადებული თამასუქი, ვისაც ჯერ არ გაუწადლებია, ან ყალბად დაუხურდავებია, როდის გაანადლებს თეთრით?*

უსუფ უმეთ-ოღლი.**

1920

* თეთრი საქართველოს ძველი წმინდა კათოლიკობილური ლითონის ფულია.

! ** იოსებ იმედაშვილი.

კონდრატე თათარაშვილი

(უიარაღო)

მამულუკი

II

მდინარე ტეხურის პირას, სოფელ უშაფათის ბოლოს, ორ მთებ შუა, საკმაოდ ფართე ველაა გაჭიმული. ეს ველი ნაყოფია მოუსვენარი მდინარის ათი ათასი წლობით მუშაობისა. უხსოვარი დროიდან ურეცბია მას, ნაპირების გაყოლება მარჯენივ და მარცხნივ ამარაჟული, ხშირი ტყით და მუდამ მწვანე დაფნის ბუჩქებით დაბურული სერები; ეს ხელისგულივით სწორი ველი გაუკეთებია, სილა-დანა-ლექით გაუპოხიერებია და ამნაირად ადამიანისთვის მშვენიერი სახნავ-სათესი ადგილი მოუმზადებია.

ადამიანიც სარგებლობს ბუნების უხვი წყალობით; ხელისგულის ოდენა ადგილს ვერ იპოვნით ამ ველზე დაუმუშავებელს, მოუხნავ-მოუთესავს.

ამ ერთ-ნახევარ საუკუნის წინადაც ამ ველზე სამარგ-
ლავი ღომის ჭეჯილი ბიბინებდა. მკაათვე იყო. მოწმენ-
დილ, ფირუზისფერ ცაზე თავისუფლად მისცურავდა დიდ-
ბული მნათობი და ქვეყანას უხვად უგზავნიდა მაცოცხლე-
ბელ სხივებს. ფართე ველზე აქა-იქ მოსჩანდა ზოგან ერთი,
ზოგან ორი, სამი და მეტიც, პერანგისამარა, თოხიანი მომუ-
შავე. ველს აქა-იქ საჩრდილობლად დატოვებული, ლამაზად
ტოტებგაშლილი ბულის, იფნის და სხვა ხეც ამშვენებდა.

ერთ ალაგას სამი კაცი მუშაობდა. ერთი მათგანი მთლად
ჭალარა იყო, მეორე დაწვერულვაშებული, ხოლო მესამეს
საუღვაშე ოდნავ ამწვანებოდა. პირველი მამა იყო, ორნი კი
მისი შვილები.

— დაჰკათ, გაეებო, დაჰკათ თოხების სადილობამდე ეს
სეე როგორმე ავიტანოთ, — გადაჰახა მოხუცმა ახალგაზ-
რდებს, — ღვთის შეწევნით, არ ჰხედავთ, რა ჩინებული და-
რია? ისე გაუხმეს სინსილა-სახსენებელი გლეხი კაცის და
საქრისტიანოს მაწუხებელს, როგორც დღევანდელ მოჭრილ
ღვარძლს სამუდამოდ ძირი გაუხმეს. ო... ო... შენი გულისა,
რა ალ-ცეცხლს უკიდებს მადლით მოსალი!

— მე კი ვერ გამიგია, ბაბა, — შენიშნა უფროსმა შვილ-
მა გიგომ, — საიდან გაჩნდა ჩვენს ყანაში ამდენი ჭოჭყორტი
და დოლოკეტი? მგონია, შარშან ორჯერ გავმარგლეთ, ეგ
ოხერი, თითქო ღვარძლის ყური არ დაგვიტოვებია და წრე-
ულს, შეხედე, კვალამოსაგდებ თათრის ლაშქარივით დასე-
ვია ისევ ჩვენს ყანას!

— კაი დახსომება გცოდნია, — სიტყვა მოუჭრა უმცროს-
მა ძმამ, მალხაზიამ, — ბიჭო, შარშან ეს კუთხე ერთხელაც
არ გავგემარგლავს ზეირიანად. აი იქ, ქუჩურა კოპიტის გა-
ყოლება, მართალია, ორჯერ გავმარგლეთ და კიდევაც, თუ
სქლად ამოსულ ღომს დავარიგებთ, თორემ მარგვლა არც კი
სჭირდება.

— მართალს ამბობ, შვილო, — დაემოწმა მამაც, — ხომ
გახსოვს, ბაბაია, ვერ მოვასწართ მაშინ ამ მუხუროს გამარგ-
ვლა, არ დაგვაცალეს ღვთისა და კაცის მიერ მოძულეებულე-
მა. მიუხედავად ჩემი ჭალარა წვერისა და ხელფეხის სისუს-
ტისა, მე იმერეთისკენ სალაშქროდ წავჩანჩალაკდი. ყველა

წმინდა ხთიშობელო, — თვალები ზევით აღაპყრო მოხუც-
მა, — შენ მოუსწრაფე დღე ყველა უთაებოლო 'მფოთის ამ-
ტებს, ძმათა შორის ხოცვა-ჟლეტის მოსურნეს! ღმერთო, შენ
გაუმარჯვე სოლომონ იმერთა მეფეს... ხრესილთან კი გვა-
რიან კარგა ჩაუეკუენა იმ ურჯულოებს, ჩაუძაღლებია ის ძმა-
თა მოღალატე ლევან აბაშიაც, ღმერთო, შენ გაუმარჯვე!

— მართლა, მომაგონდა! მაშინ მეც ხომ ორი კვირა გავ-
ცდი, სალაშქროდ წამსვლელთა უნაგივრების შემკეთებელს
ვეხმარებოდი, — ცოტა არ იყოს დარცხენით სთქვა გი-
გომ. — ოჰ, რამდენი ვზილე მაშინ აყროლებული ღვედი
დასწყევლის მაგათ ყული და ქიაჩის ყანა კი გაუმარგლავი
მიგვიჩნა და ახლა ორკეცი შრომა სჭირია.

სამთავემ მარჯვედ დაჰკრეს თოხი. სილანარევ, მსუქან
ნიადაგში ბასრ რკინამ ჩახა-ჩუხი გაადინა.

— საცა წონა-სამართალია, სადილობის დროც კია, —
სთქვა მალხაზიამ.

მოხუცმა შუბლზედ ხელი მიიღო და მზეს შეხედა.

— მართლაც და შუადღეს ბევრი არ უკლია, — აუჩქა-
რებლად წარმოსთქვა მან, მუშაობა შეწყვიტა და თოხის ტარ-
ზე დაეყრდნო, — ბიჭო, ივაკია და ფილუია ხომ წავიდ-
ნენ სოფლისკენ მესადილე დედაკაცების თანამგზავრად.
აღბათ, საცაა გამოჩნდებიან. ვერ მოასწრებდნენ საწყლე-
ბი, ვერ მოასწრებდნენ, ბაბაია. ვაი, ახავაი! როცა ბევრთან
გვაქვს საქმე, მუდამ ასეა, დროით თავს ვერ მოუყრი. ზოგს
რა უჭირს და ზოგს რა. ავადმყოფობაც რომ არ გვასვე-
ნებს. ქუჩის დედა ხომ ლოგინში მწოლიარე ავადმყოფია და
წერილფიჩობით ხელფიჩმეკრული მისი რძალი მაია დროით
ვერ მოიცილდა. ბიტას ცოლიც ავად გამხდარა... თორემ საბ-
რალო დედათქვენი? სადილი რა ხანია დამზადებული ექნება,
მაგრამ მარტო ხომ ვერ წამოვიდოდა. იძულებული იქნება
სხვებს მოუცადოს.

— მოგშვიდა, ბიჭო, ბალანა! — გაეხუმრა გიგო მალხა-
ზიას, — აი, გაიხარე, მოდიან.

მართლაც, მდინარე ტეხურის გაყოლება მიმავალ სა-
სოფლო გზაზე ორი თოფით შეიარაღებული კაცი გამოჩნ-

და, მათ უკან თხუთმეტიოდე მხარზე კალათგადებული დედა-
კაცი მოსდევდა.

ქალები ველზე თავიანთ მომუშავეებისაკენ გაიფანტნენ.
ჩვენი ნაცნობ მომუშავეთენაც გამოეშურა ერთი შეახნის,
გამხდარ-გამხდარი, მაგრამ მხნე და თამამი გამომეტყველე-
ბის დედაკაცი, გვერდით შეიდი-რვა წლის ვაჟი მოსდევდა.
ბავშვს მხარზე, თუმცა კარგა მოზრდილი დოქი ედგა, მაგ-
რამ მაინც თამამად მოაბიჯებდა, დედას წინ თუ არ უსწრებ-
და, უკან არა რჩებოდა.

— ეს ვინ მოდის! ეს ვინ მოდის! ჩემი ხვიჩა, ჩემი ბაბა-
ია, ჩემი გულის გამხარებელი? — მიეალერსა შორიდანვე
ბავშვს მოხუცი. — ბაბაია, თხეები ხომ არ დააბნიე, შენ შე-
მოგველოს ჩემი თავი?!

— არ დაიჯერა, თოლიგე, საშველი არ მომცა, ყანაში
წამიყვანე და წამიყვანეო. რაც თხეები მორეკა, სულ ბუზ-
ღუნით თავი მომაბეზრა. მართალი უნდა ვსთქვა, ეს დოქი
სახლიდან მარტოდ-მარტო წამოიღო, — სიცალით სთქვა
ქალმა, ქუჩურა ბეოლის ძირას კალათი მოიხსნა და ჩითის
ქრელი მანდილით გაოფლიანებული პირისახი წმენდას შე-
უდგა.

— კარგი, ბაბაია, კარგი, ჩემო გულის გავლავ, თხეები
კი არ დააბნიო, შენ შემოგველე, თორემ ყველი და მაწონი,
შენ რომ გიყვარს, არ გვექნება, — კვლავ მიეალერსა ბავშვს
მოხუცი, მუშაობას თავი დაანება და ქუჩურა ბეოლისაკენ
გაემართა.

ყველანი ბეოლის ჩრდილქვეშ ჩამოსხდნენ.

დედაკაცმა კალათიდან წაბლისა და წიფლის მწევანე
ყვერი ამოალაგა და ფხვიერ მიწაზე სუფრის მაგივრად და-
აფინა. მახედ, ახლად ამოღებული, ჯერ კიდევ თბილი ლო-
მი დააწყო; ღომს შიგადაშიგ ყველის ნაჭრები ჰქონდა ჩარ-
ჭობილი, ერთი მოზრდილი ნაჭერი ცალკეც იდო.

— ჩალამკალამი არ მოიტანე? — დაეკითხა ცოლს მო-
ხუცი. — ბეჩა, რად დაგაგვიანდა! აჰ შენმა ვაჟებმა კინა-
ლამ ყელში ბაწარი მომიჭირეს, ყმაწვილები არიან, დრო-
ზე ჰამა უნდათ, — ხუმრობით ამბობდა მოხუცი... — ჰაი,
ჰაი, დედაკაციო, რაც სიბერე შემეპარა, მას აქეთ ალარაფ-

რად მაგდებ... მაგრამ მომიფრთხილდი ხშირ გვალვას, ხომ იცი, ჭკპა-ქუხილი და ჟუჟუნა წვიმა ზისდევს!

— უი, თვალიც დაგიდგეს! რაებს ბოდავს ეს ქვესკნელში ჩასაძრომი, — ხუმრობოივე შეუტია ცალქა და თანაც ტუჩზე მსიარულმა ღიმმა გადაურბინა, — ჩალამ-კალამს რავე არ მოვიტანდი, — ამზობდა ქალი და კალათაში რაღაცას ეძებდა. — აი ჩალამკალამი! რად დაიგვიანო? ასეთ ყოფაში ისიც კარგია, ამ დროს მოვაწიფო. ერთს ავადმყოფი უწევს, მეორეს ბატონის სასახლეში ღომი აქვს საცხევე, მესამეს იქვე შალი აქვს საქსოვი. სანამ ყველა თავს მოიყრის, დრო და ხანი გაღის. ახლა შეიარაღებულ გაცილებლებია მოსვლას უნდა უცადო. ღმერთო, ჩვენი ცხოვრება რა ცხოვრებაა! ვიჯომ მოვესწრებით ისეთ ღროს, სადილი ყანაში უთოფ-უიარაღოდ მიგვექონდეს? ამ ზღვა-მდინარის გამოვლაც ერთი ჰირია სწორედ! ვარცლეს ტოლა ნავში ყველანი ერთბაშად ვერ ჩავეტიეთ. ხელმეორედ უკან დასაბრუნებელი შეიქმნა ნავი და ერთხანს დავებანდით...

— კარგი, კარგი, თოლიგე! ნუ მიაყოლე საბაია ღიაკონივით, — კვლავ გაეხუმრა ცოლს მახლცი, — მე და შენ, ბეჩა, მოვრიგდებით! — ხვიჩა, ბაბაია, ერთი ამ ჩალამკალამში დამისხი ის ძირკურთხეულის მონასხამი. თუ ყელი არ ჩავსველე, ისე ტყუილია, ლუქმას ვერ გადავყლაპავ.

სახით ცქვიტმა, თვალეზბრიალა და ნიკაპმოგრძო ბრქმა დოქს მწვანე ფოთლებისაგან გაკეთებული თავსაცობი მონახდა და ბროწეულის ფერი ღვინო ჩალამკალამში დაასხა.

მოხუცმა სავსე ჩალამი ხელში დაიჭრა, სასოებით ზეგით აიხედა და წარმოსთქვა: ღმერთო, დიდობა მოგეხსენა, ღმერთო, შენ იყავ ჩვენი მფარველი, ჩვენს ქვეყანაში მშვიდობა დაამყარე, მებატონეთ შორის დაუსრულებელ მტრობა-ჭიშობას ბოლო მოუღე. ურჯულო დაამარცხე, ქრისტიანობა აღამაღლე. გაუმარჯვე და კეთილად წარუმართე ყოველ საქმეში მათა* სოლომონს. მაგას კი ვენაცვალე. ბრძანება გაუცია, ვაჟებო, თურმე, ვინც ოსმალეთში ტყვის გაყიდვას გაბედავს, ერი, ბერი, სულერთია, თუნდ ჰყოინდა-

* მათა — მეფე.

რიც* რომ იყოს, არ დაეინდობ, თვალებს დაეთხრიო... თ...
ოხი შენ რომ მოგისხა, იმ ბრუნდე ეახს ვენაცვალე — აუჩ-
ქარებლად წარმოსთქვა მოხუცმა, როცა ჩალამკალამი გამოს-
ცალა, წვერულგაშზე ხელი მოისვა და აქა-იქ დავარდნილი
ღვინის წინწყლები მოიწმინდა.

დასხდნენ სადილად მაშვრალნი და მადიანად ჭამას შე-
უდგნენ. პატარა ხვიჩაც გვერდში მოუჭდა მამა-ძმათ და
თუმცა შინ უკვე ესადილნა, მაგრამ სხვების წაბაძვით, ისე
გემრიელად ილუქმებოდა, თითქოს საიი დღე ლუქმა არ გაუ-
ღეჭიაო.

— ის ვინ უნდა იყოს, ბაბაია? აბა, შვილო, გიგო,
ერთი გაიხედე, იმ შარაგზაზე ცხენოსანი ვინ მადის? ნე-
ტავ, ვინ უნდა იყოს? ჰეპე, გუშა, სადა ხარ დროებაჲ! რო-
გორ მირბის დრო, თვალსაც დამაკლდა, ეგ სანგარო! ხეზე
ჩამოკიდებულ კვერცხს სამოცი ნაბაჯას მანძილზე ტყვიით
შუა ვხვრეტდი, — ნაღვლიანად ჩალაბარაკა მოხუცმა, —
ახლა კი ცხენოსან კაცსაც ვერ ვარჩევ ხეირიანად.

გიგომ და მალხაზიამ ცხენით მიმავალს თვალები დააშ-
ტერეს.

— ე...ნ... ვინ უნდა იყოს? მურზაყან რევიას ჰგავს, —
სთქვა გიგომ.

— უეჭველად მურზაყანია, ნაბდის ტარება ზამთარ-ზაფ-
ხულ იმან იცის ხოლმე, — კვერი დაუკრა მალხაზიამ.

— მურზა რევიას? აბა, ქალო, გაქვს თუ არა კიდევ
ლომი კალათაში? ყველი გვაქვს? — საჩქაროდ დაეკითხა მო-
ხუცი ცოლს.

— ღომი ორი ჩოგანი კიდევ მაქვს, ყველიც მაქვს, მაგ-
რამ ასეთი მცირე რამ როგორ გაეზედება, შე დამწვარო,
უცხო სტუმარს. იქით! არ გადაირიო, არ მოიპატიჟო, — უშ-
ლიდა ცოლი.

— შენ რა იცი, უტვინო დედაკაცმა! აბა, ბაბაია, მურ-
ზაყანს ერთი ჩალამი ღვინო უნდა დავაღვინო. შევთავა-
ზებ, იმედი მაქვს, არ გამაწბილებს. ე... ხე... ხე ნანაია შური,
დავლლილვარ, — ჩაიკვნესა მოხუცმა, მძიმე-მძიმედ ზეზე წა-

* კუონდარა — კუონდიდელა.

მოდგა და გზად მიმავალ ცხენოსნის მისაგებებლად გაემართა.

ერთი ორი წუთის შიგნით ქუჩურა ბეოლასთან ბედაურმა ცხენმა ჯირითი მოადინა.

— უკაცრად კი ვარ, ბატონო მურზაყან, კადნიერებისათვის, — ებოდიშებოდა მოხუცი, — მაგრამ ჩვენი გაზრდილი ხარ, იმედი მაქვს, ჩვენს ძუძუ-მკერდს არ შეაფურთხებ, პატივს სცემ ჩემს ჭაღარას და ერთ ჩალამქალამ ღვინოს მიირთმევ.

— დიდის სიამოვნებით, ჩემო ტაგუია, ჩემო მორღუ, ძლიერ მოხარული ვარ, რომ მშვიდობით გხედავ შენი ძვირფას ცოლ-შვილიანად, დიდი მადლობელი ვარ, რომ დამიძახე, — სთქვა სტუმარმა და ცხენიდან ჩამოხტა; ნაბადი გადიძრო და უნაგირზე დააფარა. — აჰ ოხრის დაკეცვაც დამეზარა, მუდამ ზედ ვათრევ, რას იზამ, ჩემისთანა, მუდამ მოგზაური კაცისთვის მიუცილებელი საქონელია.

— ჭკუიანი მოსაზრებაა, ჩემი ბატონის ღლეგრძელობამ, ხომ გაგიგონია, ბატონო, ჩვენებური არაყი, — თუ ნაბდის ხელით წაღება დაგეზაროს, კავს მოაზი და იმით ათრიეო. მობრძანდი, ჩემო ბატონო! — მოიპატიჟა მოხუცმა.

— სალამი, ჩემო ტაგუია, — სთქვა მურზაყანმა და კოხტად გამოვიჭიმა. კაცი იყო ტანად მაღალი, მხარ-ბეჭა; ზურგზე განდაგან ეკიდა მშვენიერი სტამბოლის თოფი, ერთი დამბაჩა უკან ჭაპარში ერქო, მეორე წინ ეკიდა. წელზე ხმალი ერტყა, სახის გამომეტყველება მამაც და მხიარული ჭკონდა.

— შენი თავი არ მომიკვდეს იმას მეტი, — ბტყიყედ მიუგო ტაგუიამ.

— შენი ჭირიმე.

— არა, შენ არ მომიკვდე.

— მე გთხოვი.

— არა, ეს სამივე ბალანა ნუ დამეხრცება.

როგორც იყო, კაი ხნის ზვეწნა-წულარის და ბოდის შემდეგ, მურზაყანი დასთანხმდა სალამის მიცემას, თოფი მოიხსნა და ბეოლის ძირას მიაყუდა. იქვე ორი სხვა თოფი უკვე ეყუდა, ერთი ტაგუიასი, მეორე გიგოსი.

მურზაყანიც მიუჯდა მუშის სახელდახელოდ გაწყობილ სუფრას. თბილი ღომი ღამაზად მოტეხა, მშვენიერი, ახალი სულგუნის ყველი შეატანა და სხვებზე არანაკლებ მაღიანად ჩაძმუნდა.

— უკაცრაოდ, ბატონო, ღმერთო, მომკალი... დასაპატიჟებლად არა ვლირსვართ შენ თავს და ამ გადაშთერებულმა ყაზახმა სად მომიყვანა შენი თავი, ჩემო ბატონო, — ებოდიშებოდა სტუმარს ტაგუიას ცოლი ნზეხაც.

— როგორ გეკადრება, ძიძა, ამისთანა სიტყვები, ამ სუფთად გაკეთებული ბაიასფერ ღოშს და თოვლი „ატატია“-სავით თეთრ ყველს მე კი არა, დადიანის შვილი არ დაიწუნებს. ღმერთმან ეს არ მოგვიშალოს და სხვას ნულარ სწუხარ, ჩემო გამზრდელი ძიძა. ამისთანა ჭამას აქვს გემო, — ამბობდა სტუმარი და ლუქმას ლუქმაზე ანელებდა.

— რომ მცოდნოდა, ქათამს მაინც გავაკეთებდი, ნეტავ გამაქვავოს...

— ერთი შენც ახლა, დედაკაცო, ქათამი კი არა, კვერცხი არ გინდა! რაც გვაქვს, ის არის, — ამბობდა ტაგუია. — მურზაყანი ჩვენია, არ დაგვძრახავს. ღომი და ყველი კი არა, მარტო ღომის ქერქის მეტი არაფერი მქონდეს, თუ კი ეს ღვთიკურთხეული მექნება, — მიუთითა ტაგუიამ დოქზე, — კაცის დაპატიჟების არ შემრცხება, თუ გინდ უფლისწულიც მომადგეს კარებზე.

— მართალია, მართალი, ჩემო ტაგუია, საცა ღვინოა, იქ ყოვლისფერია. ჩინებული ღვინო დაგიყენებია სწორედ. შენ ყოველთვის კარგი ღვინოს დაყენება იცოდი. წმინდა ოჯალეშია ჯანა?

— არა, მურზაყან, როგორ მოგატყუილო, ბიძიჩემას უტასი და ბიცოლაჩემის თათიას გაზრდილი ხარ. აზნაური-შვილი ხარ, ღვინოს გამოცნობა კარგი იცი. შვილებს გეფიცები, ოჯალეში, მართალია, კი ურევია, მაგრამ დიდად მეტი წილი პანეშია.

— მაშიჩემის სულს გეფიცები, ეს ღვინო ოჯალეშს არ დაუეარდება. ღვინოს, მართალს ამბობ, გვარიანად გამოვიცნობ, მაგრამ ამ შემთხვევაში, ვინც გინდა მოიყვანე, ამ ღვინოს ოჯალეშად ჩააგდებს.

— შენი ჭირიშე, ა? მურზაყან! — გამხიარულდა მოსუ-
ცი. — წმინდა ოჯალეში სამიქელ-გაბრიო ლაგვანში* მაქვს
ჩასხმული. დაილოცა მისი სახელი! ამ ნამარიობებს მინდა
მოვილოცო. მაშინ რომ მეღირსებოდეს შენი თავი, ის იქ-
ნება ღვთის წყალობა, თორემ ახლა რაა, მართლაც და ა?
ჩვევერე დედაკაცისა არ იყოს, დასაპატრეებლად ვინ მალერ-
სებს შენს თავს და ახლა კი ამ ევერს მოგიჭდინე. სწორედ
თავხედობაა, მაგრამ...

— სწორედ, სწორედ დიდი თავხედობაა, — გააჭავრა
სტუმარმა. — კაცო, ეს აფხაზური ბოდში სად გისწავლია
საქმე კეთილი გულისა და არა ბევრი ხორციელობა და ხის
ფართე ტაბაკი. შე კი, მართალს თუ მათქმევინებ, ასეთი
გემრიელი საქმელი ერთიხანია არ მიჭამია. თქვენ გვაროვ-
ნობით მოგდევთ ზურმარხიანობა. თქვენ მიერ მითავა-
ზებული მწარე ბოლოკიც გემრიელია... ჩემო ბაბაია, ტა-
გუია, — სთქვა სტუმარმა და ღვინო საესე ჩალამი ხელში
დაიჭირა. — ღმერთმან და წმინდალ გიორგი ხორციელმა
გიცოცხლოს ჯერ შენი თავი და მერე შენი ცოლ-შვილი,
ყოველგვარი ალიან-ჩალიანს აგაცდინოს... ფო... ფო... ფო!..
ამაზე უკეთესი ნამდვილი ოჯალეშიც ღმერთმა დაწყევლოს!
ან რა ფერისა დამდგარა, თითქოს გაწურული ბრწოულიაო.
შენ რომ მიგისხა, იმ ვაზის ძირს ვენაცვალე, — სთქვა სტუ-
მარმა, როცა ჩალამი დასცალა.

— სწორედ ვენაცვალე, — კვერი დაუკრა ტაგუიამ...

— მოიცა, ტაგუია, ეს პატარა ბაჰიც შენია, არა?

— დიახ, ბატონო, ეს ჩემი ბაბაია გახლავს, — მიუგო ტა-
გუიამ და მოალერსე თვალებით ბიჭს გადახედა.

— ერთი შეხედვით ამ ბებრუცანას, რა ჩაუდენია ამ სი-
ბერის დროს? — გაიხუმრა სტუმარმა...

— ეს, ბატონო, სულ ამ გლახაკი დედაკაცის ბრალია
ბებერი ხარ, ბებერი ხარო, მაყვედრავდა მუდამ და მეც
უჩვენე ბებერი ვარ თუ არა! პა, პა, პა!..

— იქით დაიღუპე!.. მიწა მოსაყრელი შენი ენა, — და-
ტუქსა ცოლმა, შეწითლდა და ბეოლის ძირს მოეფარა.

* ლაგვანი — ქვევრი:

სტუმარი იცინოდა, ვაჟებიც იცინოდნენ.

— ჯერ კიდევ დამაცადოს. ჯერ სადაა. ერთი მოვრჩე აჰსამარგლავს, — წახალისდა ტაგუია, — მე შენ გიჩვენებ ბებერი ვარ თუ არა!

— არაფერია, ძიძა, ნუ შეგრცხვებათ! ხუმრობს, თორემ მეტს ველარ გაბედავს, ლეთით ტარიელივით ბიჭები გარს გახვევია, რამე რომ გაგიბედოს, ბადიდ-კაცს ცხვირს მოამტკრევენ. ზი, ზი, ზი!.. — ხოთხითებდა სტუმარი.

— იმდენი აღდგომა მაგას გათენებია, — ბუტბუტებდა დედაკაცი.

— სხვას თავი დავანებოთ, ძიძა, პატარა ბიჭიკო დაგიფარავს, ბადიდ-კაცს ფეხზე ბაწარს მოაბამს, არა, ჯიჯი? — ალერსიანად დაეკითხა სტუმარი ზვიჩას.

ბიჭმა მოლიმარი სახით სტუმარს შეხედა, მერე მამას გრძნობით სავსე თვალებით დააცქერდა...

— ჩემი ბაბია მე არ მილაღატებს, — მიეალერსა მოხუცი ბავშვს და თავზედ ხელი გადუსვა.

ყველანი გამხიარულდნენ და ჭამა გააგრძელეს.

— სხვა, ბატონო მურზაყან, შენ ზომ ყველგან დადიხარ, რა ამბავია ქვეყანაზე, ვითომ ცოტა მოგვეშვა? ვითომ ღმერთმა მოგვხედა? ვენაცვალე მის სახელს, — ზირჯვარი გადიწერა მოხუცმა, — ვითომ განმტკიცდა ჩვენი დადიასი და მეფის მეგობრობა?

— ასე მოგახსენებენ და საქმითაც ასე სჩანს ჯერ-ჯერობით. — საქმიანი კილოთი მიუგო სტუმარმა. — ჯერ-ჯერობით, ჩვენი ოტია დადია ერთგულად იქცევა, თუ ეშმაკი არ დააჯდა მხრებზე და არ უღალატა ფიცსა და ნათესაობას. ამ დროებით, მართალი უნდა სთქვას კაცმა, ძლიერ შევლის მეფეს. გურიელიც თითქმის მოღბა, საშიში არაა. მხოლოდ საქმეს აჭირებს ის როსპოთია რაჭის ერისთვე. არ ცხრება და. არ ცხრება მაგ ურჯულოს თანაზიარა. თუ ისიც დაამარცხა მეფემ, მაშინ, იცოდე, ტაგუია, რომ ჩვენშიაც ისეთი მშვიდობა დამყარდება, როგორიცაა მეფე ელექრეს სამეფოში, ქართლ-კახეთში.

— ჰოი ელექრე მეფე? ის არ არის, რომ სიმღერაში იხსენიებენ?

— დიახ, ის არის. სხვანაირად კიდეც პატარა კახს ეძახიან, — განუმარტა მურზაყანმა.

— შენი გულის ჳირიმე! — აღტაცებით ამბობდა მოხუცი. ახალგაზრდებმა ჳამას თავი დაანებეს და სმენად გადიქნენ.

— ელეკრე მეფე, ჩემო ტაგუ, რას ამბობ, ბაბა. — დინჯად გააგრძელა სტუმარმა, — ციდან მოვლენილი კაცია. საითკენაც ხელი გაისვა, ყველგან მუქარი გაავლო ურჯულოებს. ლეკები გინდა, ყიზილბაშები, თუ ეს წყეული ოსმალები! ინდოეთში რა ამბები ჳმნა თურმე! ამბობენ, ბედაურზე რომ შეჯდება, ჳარჳაშიდან ლეკურს რხილს გაადენს, შესძახებს და შეუტევს მტერს, ცოდვილ თვალს არ დაენახვება თურმე. საარაკო რამეაო, მოგახსენებენ.

— ბიჳიცი ის ყოფილა და... — წარმოსთჳევს ჳეილებმა.

— ღმერთო, შენ გაუმარჯვე, — ამოიოხრა მოხუცმა და ღვინით საცხე ჩალამი ხელში დაიჳირა. — ღმერთო, შენ გაუმარჯვე ყველა ურჯულოთა მებრჳოლს, ჳვეყანაზე მშვიდობის დამამყარებელს, საწყალი გლეხი-კაცის გამკითხველს, ჳკრივ-ობოლთა შემწეს. ყველას ერთობ, წონა-სამართლის მეჳონს. ღმერთო, ის დღე მაჩვენე, იქ საფლავში ნუ ჩამყვან, რომ ყანაზედ უთოფოდ მივდიოდე, დედაკაცს სადილი მართოდმართო მოჳჳონდეს და არაფრის შიში და რიდი არ ჳჳონდეს.

— ჳამინ, ჳამინ, — მიუგო სტუმარმა.

ტაგუიამ ჩალამი დასცალა და სტუმარს დაულოცა.

— ბატონ მურზაყანს დაულოცავ მრავალ წელს, ღმერთმან შენი თავი მიცოცხლოს. შენ სხვა მტაცებელ-ამწიოკებლებს არა ჳგავხარ და იმიტომ სულთ და გულით მიყვარხარ. ღმერთმან დიდი დღე მოგცეს.

— მადლობელი ვარ, ჩემო ტაგუია. ახლაც თუ დავაკვირდებით საქმეს, რაც იყო ამ ხუთიოდ წლის წინად, იმის შედარებით, ბაბაია, მშვიდობიანობაა. ჳალს შენ თავი დაანებე, კაცო, მე თვითონ, რაც გინდა იყოს, ჳვარიან გამოჳნილი და მარჯვე ვაჳკაცი ვარ მგონია, მაგრამ ტყუილი რა საჳიროა, უდამბაჩოდ სახლიდან ვერ გამოვიდოდი. ახლა, აჳა-იჳ, კანტიკუნტად თუ მოხდა რამე, თორემ ისე შიშიანობა არაა, სას-

ტიკი ბრძანებაა გაცემული მეფისაგან ტყვეთა მომტაცებლები
ბის წინააღმდეგ!

— ამბობენ, ამბობენ, ბატონო მურზაყან, — სიხარულით
წარმოსთქვა მოხუცმა.

— ტაგუია, იცოდე, თუ ჩვენმა ოტია დადიამ და იმისმა
შვილმა კაციამ არ უღალატა მეფე სოლომონს, და თუ გუ-
რიელიც დაუმეგობრდა, მე მითქვამს, ამ შინაურ ჩვენ
წუწყებს ხომ ალაგმავს და ალაგმავს, ოსმალებსაც განდევ-
ნის აქედან. იცოდე, ქუთაისსაც დაიბრუნებს, შეიძლება
ფოთიდანაც განდევნოს ურჯულოები, ღმერთმა ნათქვამი
შეგვისრულოს, სთქვა სტუმარმა და ჩალამი დასცალა.

— ღმერთმან ქმნას, იოსე ქისტეჲ ჰაამენი შეგაწიოს,
მაშინ ხომ თრევაც აღარ დამჭირდება ყანაში...

— იცოდე, ასე მოხდება, თუ ღმერთმან აცოცხლა სო-
ლომონ მეფე. მე ვიცი, ბაბაია, როგორ არის საქმე. სამჯერ
ვიყავი ლაშქრობაში...

— მურზაყან, შენი ჰირიმე, იმ შარშანდელ ხრესილის
ბრძოლაში* იყავი? — დაეკითხა მოხუცი.

— ვიყავი. აი ეს თითი იქ დავიშავე, — მიუგო მურზა-
ყანმა და მარცხენა ხელი უჩვენა. სალოკი თითის ალაგას რა-
ღაც პატარა ამორცვებული მოსჩანდა.

— ნანა შვილო! — მწარედ წამოიძახა მზეხამ.

— ეს რა არის, ძიძა, ისეთ ადგილას ჩავეარდი, თუ ცოც-
ხალი გადავრჩებოდი, არ მეგონა, ჩვენებმა, ღმერთს მართალი
უყვარს, მაშინ სწორედ თავი ისახელეს, ოო, ბაბა ტაგუ, დი-
დი რამეა ერთი პირი და ერთი გული, საცა ერთი პირი და ერ-
თი გულია, იქ ჯარი უძლეველია. კარგახანია იმერლების და
მეგრელების ასეთი ერთსულ-გულოვნობა არ უნახავს კაცს
და კიდევაც საშინლად დავამარცხეთ მტერი. მტერი მარა რა
მტერი, ჩემო ხვანთქარო. ოსმალები ბ.მ. თმის სისქე იყვნენ,
ახლა ჩვენიანებიც, თვალდაბნელებულნი, რამდენი გინდა მათ
ზურგს უმაგრებდნენ, ბედუკუღმართ ლევან აბაშიას მეთაუ-
რობით, მაგრამ, გაქვს ღვთის წყალობა, ჩვენ მაგათ სეირი

* ხრესილის ბრძოლა 1756 წ.

ვაჩვენეთ. შინაური განხეთქილება ლუპავს, ტაგუ, ჩვენს ქვეყანას, თორემ, მე მაშინ დავრწმუნდა, გარეშე მტერი ერთზე ათიც მოვიდეს, თუ ჩვენ ერთობა გვაქვს, გავუმკლავდებით.

— მერე ვინ არის, მურზაყანის ჭირიმე, განხეთქილებას მიზეზი? ისევ დადია, მისი კარიკაცები, თავადები, ჭყონდარი და მაგისტანები, თორემ თაარ ანვილოზს გეფიცები, მე და ოკრიბელი, ჩემსავით მხენელ-მთესველი, თავისს დღეში არ ავიშალოთ და ერთმანეთის მოაპკლავად არ მივიწიოთ, საერთო მტრის წინააღმდეგ კი ერთგვარი ხალისით გავალთ, ერთადვე. მე ერთი უბრალო ძროხა ქაზახი გეუბნები ამას, შფოთის და დავიდარაბის ამტეხი ყოველთვის დიდკაცობაა, თუ გინდ მიწყინე ეს სიტყვა, — ცოტა აპილბილდა ტაგუა.

— მწყინს კი არა, მიხარია, რომ პართალს ამბობ, — აღტაცებით მიუგო სტუმარმა.

— პართალს, მამი ჩემის სული ნუ წამიწყდება, — წათამამდა ტაგუა. — ჩვენ, დაბალ ხალხს, არაფერი სამტრო ერთმანეთთან არა გვაქვს. ერთხელ, მაშინ ახალგაზრდა ვიყავი, მე და ცხონებული ჩვენი კოჩა დავითაია იქით, შორს, ზემომხარისკენ მოვხვდით. მივედით ერთ საწყალ კაცის სახლში. მტრობა კი არა, ისე გაუხარდა, თითქოს სათათრეთში გაყიდული და უკვალოდ დაკარგული ძმები დაბრუნებოდესო. თავს შემოგვევლო, საბრალო, რაც შეეძლო, პატივი გვცა, მეორე სოფლამდი გამოგვაცილა. მეც ახლა, თავის ქება კიტრად ღირსო, ნათქვამია, მაგრამ ჩვენი შორებული მოძმე თუ ვნახე ჩემ სახლში, ვუმტრობ კი არა, სხვამ რომ ხელი ახლოს, უსიკვდილოდ არ დავანებებ... ჰაი, მართლა რა გითხრა, ამას წინად რა მომივიდა, — მხიარულად წარმოსთქვა ტაგუამ. — შევიხედე, კარს მომადგა ორი ცხენოსანი, ისინი სულ იქითური, ქართის* მხრიდან უნდა ყოფილიყვნენ. იმათ უნაგირს, მურზაყან, უკან კომპული სული არა აქვს, ისეა თალივით გადამრგვალებული.

— კი ვიცი, რამდენი მინახავს, — შენიშნა სტუმარმა.

— აი, მესტუმრნენ. ისეთი გამიხარდა, რომ მამა ჩემი ცაკვია აბედია მოსულიყო საიჭიოდან, ისე არ გამიხარდე-

* ქართი — თბილისი.

ბოდა სწორედ; მაგრამ საქმე იმაშია, ვაჟო, რომ ისინი თურ-
მე ღომს არა სჭამენ, სულ პურის ჭამას ჩვეული ხალხია. აი,
თოლიგე, შეიძლება რამე მოაგვარო-მეთქი, ვუთხარი დედა-
კაცს. საბრალოს სადღაც ერთი-ორი ატარი* იფქლის ფქვი-
ლი ჰქონოდა, სალოცავი კვერებისთვის შენახული. საჩქა-
როდ ხაჭაპური გამოვაცხობინე. სხვა ცოცხოტა, შენი და მი-
ქამ-გარიოს წყალობა, პურით არ ვიყავი ზურგგამაგრებული,
თორემ ყოვლისფერი მქონდა. ოჰ! ღმერთმან დასწყევლოს
უკეთესი ტაბაკის ხალხი! ისე მოილხინეს, ისე დაგვლოცეს,
ისეთი მრალ-ჟამიერი დასძახეს, თავისებური, მაგათ გრძლად
სცოდნიათ, გაჰიანურებული, რომ დადი და პატარა გავვამ-
ხიარულეს... ეს იმას მოვყვოლე, თორემ რა სალაპარაკოა.
ჩხუბს და მტრობას დიდკაცობა სთესავს, თორემ ჩვენ,
მხვნელ-მთესველი ხალხი მუდამ კეთილგანწყობილებაში ვიქ-
ნებით ერთმანეთთან. მაშ, ეს ღმერთმა შურა და მტრობა
მოსპოს ჩვენს ქვეყანაში. საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთი
პირი და ერთი გული მოგვცეს. მაშინ არც ტყვედ
გაიყიდება სთამბოლში უბედური ჩვენი კაცის შვილი, — წარ-
მოსთქვა მასპინძელმა და სავესე ჩალაში ხელში დაიჭირა. —
ოხ, ღმერთმან სწორედ მიცოცხლოს შენი თავი, დღეს გუ-
ლი გამიმსუბუქე მოხუცებულ კაცს. ჩემო ბატონო მურზაყან,
შენსთანა ერთი ასი რომ ერიოს ჩვენ თავად-აზნაურებში, მა-
შინ ჩვენი საქმე სულ სხვანაირად იქნებოდა.

— გმადლობ, გმადლობ, ჩემო ტაყუია.

— თაარ ანგილოზი იყოს შენი მფარველი ყოველ შარაგ-
ზაზე, — დალოცა სტუმარი მასპინძელმა და ღვინო დალია, —
ოო... მართლა გეარიანი ღვინოა, ღმერთმა უკეთ იცოდეს. ბა-
ტონ მურზაყანს სიცოცხლე და გამარჯვება.

— ღმერთმან გაგიმარჯოს! ღმერთმან ეს შენი ვაჟები გი-
ცოცხლოს, მათი წითელი გვირგვინი გაჩვენოს! იცოცხლეთ,
ბიჭებო, — ჯადასძახა ჯეილებს.

გოგომ და მალხაზიამ მადლობა მოახსენეს.

სტუმარმა ღვინო დალია და ჩალაში გიგოს გადასცა. გი-

* ატარი — ქაში.

გომაც და მალხაზიამაც ხელასლა მ-დლობა მოახსენეს და ღვინო დალიეს.

— იმ ხრესილის ბრძოლაში, ბატონო მურზაყან, შარშან მეც გამიწვიეს. რაღა გგონია? წაეჩაჩაღაყდი ამ ჩემი კუნტა* თოფით. ცხენისწყლამდე მივედი და ამბავიც მოვიდა, მეფეს და დადიას გაემარჯვაო, და უკანვე გამოებრუნდით.

— ოი, შენ რომ სალაშქროდ გაგიწვია, იმას შენი მეტი ჰქუა არა ჰქონია, — შენიშნა მზეხამ...

— ჰა, შე ტვენგერე** დედაკაცო, ერთ ტყვიას ხომ მოვიკავებდი, შეიძლება, ერთიც იქით გაჩესაღებინა...

— რას ამბობ, ძიძა, ტაგულია ჩინებული მსროლელია, — უთხრა სტუმარმა. — ვო, ტაგულია, მანსოვს, მე რომ პატარა ვიყავი და თქვენ ოჯახში ვიზრდებოდი! მაშინ, აღდგომა დილით ადრე, ნაწირვეს ცაცხვის ქვეშ წითელ კვერცხს რომ ჩამოკიდებდნენ და იყო ერთი ნიშანში სროლა! შენ რამდენჯერ ჩამოგიგდია...

— იმდენი, შენ არ გწყუელი, და ამ ჩემს ბაღებს გაუთენდეს აღდგომა, — სთქვა მასპინძელმა

— იმ ხრესილის ბრძოლაშიო, ამბობენ, ხუტუნია შარაშიამ ისახელა თავიო, — მორიდებით შენიშნა გიგომ.

— ჰეშმარიტია, ჰეშმარიტია! — დაადასტურა მურზაყანმა. — ხუტუნია ხომ კაცი კი არა, მღვეი იყო სულგანათლებული! ხომ შევარდა, ყმაწვილად, ოსმალს ჯარში და რომ მოისვა ლეკურზე, თექვსმეტი კაცი ქარხალივით მიათალა ერთმანეთს და თვითონაც ზვარაკად შეეწირა საერთო საქმეს.

— ღმერთმა ნათელი აღუდგინოს, — სასოებით სთქვა მოხუცმა, ჩალამკალამში ღვინო ჩაასხა, მერე ჩალამს თავი გადუწია და რამდენიმე წვეთი ღომის ნამცეცხე დააწვეთა.

ხუტუნიას შესანდობელი ყველამ ლოცვა-მოხსენებით დალია.

— ახლა კი საკმაოა, ბაბა ტაგულია, — სთქვა სტუმარმა.

— ერთი კიდევ, შენი ჰირიმე, ბატონო, ჯერ ღვინო კიდევ არის.

* კუნტა — მოკლე.

** ტვენგერე — გამოჩეჩებულ.

— ნურც გამოლიოს ღმერთმა, მაგრამ ჩვენთვის კი მეტი რიგი არაა. ყანაში მუშაობის დროს ესეც გადავაჟარბეთ.

— ყველა წინდა ღვთიშობელი იყოს, ბაბაია, შენი და შენი ოჯახის შემწე, — წარმოსთქვა სტუმარმა, ჩალაში ცოტა ღვინო დაასხა, დალია და ზეზე წამოდგა. — დიდად გმადლობ, ბაბაია: ასეთი გემრიელი საჭმელი, მგონია, ხშირად არ მიჭამია, ნუ მოაქლოს ღმერთმა ბარაქა შენს ოჯახს.

— მომკლას ნეტავ ღმერთმან, სული ამომხადოს, მოგატყუილეთ, ბატონო, — უანგარიშო ბოდის მოპყვა დიასახლისი.

სტუმარმა ერთხელ კიდევ მადლობა გადაუხადა, თოფი გადიკიდა, ცხენზედ შეჯდა და თავის გზას გაუდგა.

მზეხა და ხვიჩა სხვა მესადილე ქალებთან ერთად ისევ შეიარაღებულ მამაკაცების თანხლებით შინისკენ წავიდნენ.

— აბა, ბიჭო, ხვიჩა, შენ ჰკუიანად იყავი, — დააბარა გიგომ, — მარტო არ გარეკო თხები, არც შორს წახვიდეთ. ბეკოს ნაფუზართან მაღალი ანწლია, იქ ხუთასი თხაც რომ იყოს, გაძლება. ჰკუიანად იყავით. ჩიტის ბუდეს ნუ შლით ხოლმე.

— ჰკუიანად, ჩემო ბაბაია, ჩემი გულის გამხარებელი ბაბაია, — დააბარა მოხუცმაც.

II

ტაგუიამ და მისმა შვილებმა ნასადილევის ჩრდილ ქვეშ ცოტა წაიძინეს. მზე გადიხარა თუ არა, წამოცვიდნენ, დავლეს თოხს ხელი და მუშაობას შეუდგნენ.

სამხრობის დრომ მოაწია. მწვანე ჭეჭილით აბიბინებულ ველს მოწმენდილ-მოკრიალებული ფირუზის ფერი ცა დაჰყურებდა. არსად ერთი ბეწო ღრუბლის ბუღული არ მოიძებნებოდა. თითქოს ჰაერი ერთ ალავს გაიყინაო, არსაიდან სიო არ ჰქროდა.

— ოჰ, მეტისმეტი ცხელა, ლამის სული შემეგუბდეს. ვო შერი საყვარელი, ერთი კაი ბორია ახლა ათას ქისა მარჩილად ღირს, — ინატრა უმცროსმა — მალხაზიამ.

— მაინც რა გადაცემული დღეა ეს დალოცვილი, — დაე-
თანხმა გიგოც.

— მართალია, ბაბია, ცხელა, — აუჩქარებლად წარმოს-
თქვა მოხუცმა, — სიცხე ჩვენ გვაწუხებს, მაგრამ ჭირნახუ-
ლისთვის კი დაუფასებელია. ყველაათვის სასიამოვნო იმ
დალოცვილ ღმერთსაც რომ ვერ შეჰძლებია ჩვენ გვასია-
მოვნოს, ჭირნახულს არ ესიამოვნება, ჭირნახულს ასიამო-
ვნოს, ჩვენ არ ვართ კმაყოფილი.

— ჰეზე, რაღა გაეწყობა — წამოაძახა გიგომ, — გაგვიძ-
ლია, კიდევ გავუძლოთ, სხვაფრივ არ იშოვება მაგრად ჩა-
სალუქმებელი. ჰე, ბიჭო — გადასძახა მალხაზიას და თოხი
მარჯვედ შოიქნია. მალხაზი აყვა. არც მოხუცი ჩამორჩა
უკან და კვლავ გაისმა თოხის აჩქარებული ჩახა-ჩხუნი.

— ეს სვე, როგორმე, ბიჭებო, და მერე ცოტა შევისვე-
ნოთ, არც მაინცდამაინც თავის გადაყოლება ვარგა, — სთქვა
მოხუცმა.

— სიცხეს კი გავუძლებ, რაც გინდა იყოს, სანგარო, სხვა-
ნაირადაც არა ვარ კარგად, — რაღაც მთელი ტანი დაბეეი-
ლივით მაქვს, — ჩიოდა გიგო.

— ალბათ, ბელტზე დაწოლილხარ, შვილო, უხერხუ-
ლად, — მიუგო მამამ.

— არა, დილიდანვე უხასიათოდ ვარ, მთელ ტანში სიმ-
ძიმესა ვგრძნობ, ვაი თუ ცივება დამიწყოს...

— სუთ, სუთი — გააწყვეტინა მალხაზიამ. შეჩერდა, თო-
ხის ტარს დაებჯინა და სმენად გადაიქცა

— რა იყო, ბაბა? — დაეკითხა მამა.

— რაღაც კივილივით მომესმა.

სამივენი შეჩერდნენ და ყური დაუგდეს.

— თითქოს რაღაც მეც მესმის, — სთქვა გიგომ.

— ძალლი ყფეს, მგონია, — შენიშნა ტაგუიამ.

— ძაღლის ყფაც ისმის, ნაძღვილია.

სხვა მომუშავენიც ველზე შეჩერდნენ და ყურს უგდებდ-
ნენ.

სოფლიდან რაღაც ხმაურობა მაროლა მოისმოდა, ქალების
კივილსა ჰგავდა.

— ავაფაია მოკვდა ვილაცა, — გაუბედავად სთქვა მალ-
ხაზიამ.

— ვაი, საბრალო, თუ ქუჩუს დედა გარდაიცვალა. ხან-
ში შესული ადამიანი იყო საცოდავი, — შენიშნა ტაგუმ, —
მე რომ, ბაბაია, პატარა ბიჭი ვიყავი, იმას მაშინ ხუთი შეი-
ლი ქე ყავდა. კაცი, სანგარო, ერთი გუდა სისხლია, რა ბევ-
რი უნდა, რომ მოკვდეს.

— არა, ქუჩუს დედა გუშინწინ ვნახე, სასიკედილო ბი-
რი არა აქვს, — დაფიქრებით სთქვა გიგომ. — ალბათ, გა-
რეშე სოფლიდან ვისმე სიკედილის ამზავი თუ მოიტანეს. უეჭ-
ველია ქალების კივილია. ეს უყურე, ხმაური ბა თანდათან
ახლოვდება, თითქოს აქეთევენ მოდიანო.

ხმაურობამ იმატა. ახლა ქალების წივილ-კვილი ნათლად
მოისმოდა. ერთი ქალი განსაკუთრებით საშინლად გაჰკიო-
და.

შვილებმა იცნეს დედის ხმა.

— ეჰ, ჩვენი ცოდვა რაღაც სახეირო არ არის ჩვენს
თავზე, — წამოიძახა გიგომ, თოხი იქვე დააგდო და ქუჩუ-
რა ბეოლასთან მიიბრინა, თოფს ხელი დაავლო და სოფ-
ლისაკენ გავარდა. ტაგუია და მალხაზიაც იმას მიჰყვნენ. სხვა
მომუშავეთაც დაყარეს თოხები და ჯოფებს მიაშურეს, ზო-
გი ახალუხს იცვამდა, ზოგი პერანგის ამარა თოფით გარბო-
და.

მდინარის გაღმა რამდენიმე თმაგაწეწილი ქალი წივილ-
კივილით მორბოდა, მათ შორის მზეხაც გულსაკლავად ღრია-
ლებდა.

— ნანა, შვილბ, ნანა, შვილო, მოგიკვდა დედაშენი, ხეი-
ჩა, ნანა მი... შვე... ლეთ...

— რა ამბავია, რა მოუვიდა ჩემი ბიჭი ახლა აქ ხელში
არა მყავდა? — დაიყვირა წყალგამოღმიდან საბრალო ტაგუ-
იამ, მაგრამ მისი ხმა უცებ გაწყდა, ფეხები აუკანკალდა და
იქვე ჩაიკეცა.

მუშებმა, საცა მოხვდათ, წყალში შეტოპეს და ერთი კი-
ყინით და ხმაურობით გაემართნენ.

ნახევარი საათის შიგნით მთელი სოფელი ფეხზე იდგა.
ქალების წივილ-კივილი, ძაღლების ყუფა, მამაკაცების კიყი-

ნო, ერთად შერეული, რაღაც გულშემაზრავ ხმაურობას აყენებდა... სოფლის ბოლოდან მოისმა თოფის ხმაც. გავარდა ერთი... ორი... სამი...

მზის ჩასვლას ცოტა-ლა აკლდა. დასავლეთიდან სიო საგრძნობლად უბერავდა, ცაზე აქა-იქ ღრუბელიც მოსჩანდა. ერთი პაწია სერის კალთაზე მოთავსებული ტაგუია აბედიას კარ-მიდამო ქალით და კაცით სავსე იყო.

მკვარტლისაგან გამურულ ფიცრული სახლის დერეფანში ქალები მოგროვილიყვნენ და ერთი ტირილი და ვაება გაემართათ.

მამაკაცები, თითქმის ყველა მოხუცებული, სახლის წინ, გაშლის ხის ქვეშ, დამხსდარიყვნენ და მოწყენილ-შეშფოთებულნი მსჯელობდნენ.

ტაგუიას ცოლი მზეხა ლოყებდაკწრული და გასისხლიანებული ჯერ კიდევ ვერ დამშვიდებულიყო და ცხარედ გაპკიოდა. სხვა ქალები მას ძლივ-ძლიობით იმაგრებდნენ.

— ხეჩა, ნანა, ხეჩა, ნანა, ჩემი ბიჭი, ჩემი საფლავის გამთხრელი... საით წავიდეს... საით გეძებოს... ვის მიმართოს... სად მოგნახოს... უბედური დედაშენი! — მწარედ მოთქვამდა გამწარებული დედა.

— მზეხა, მზეხა, ცოტა დამშვიდდა, ადამიანო! ჯერ კიდევ არ ვიცით, რა ამბავს მოგვიტანენ, ვისაც თოფის დაჭერა შეეძლო ჩვენს სოფელში, ყველანი დაედევნენ. გზა-გზა კიდევ რამდენი მიეშველებოდა. ის ვიღაც უღვთო და უსულგულო, კაცია, ალბათ, ცაში ხომ ვერ აფრინდებოდა; უსათუოდ დაეწევინა და დააგდებინებენ, — ანუგეშებდა მზეხას ერთი სხვებზე უკეთ ჩაცმულ-დახურული მანდილოსანი; ეტყობოდა, ვინმე აზნაურის ცოლი უნდა ყოფილიყო.

— ხეჩა, ბაბა! ხეჩა, ბაბა! ჩემი მოხუცებულობის მანუგეშებელი ბაბა, — მოთქმით ლულულულებდა თავშიშველი და გულხელდაკრეფილი ტაგუია და ეზოში უთავბოლოდ დადიოდა.

— ესეც შენი ქვეყნის დამშვიდება და დაწყნარება! ჩვენი საშველი მაინც არ ყოფილა, ქე მაინც ყველანი ერთად ამოვწყდებოდეთ, — ნალვლიანად ამბობდა ერთი მელოტი, ჭალარა გლეხი.

— ასეთ გაძალღებულ ცხოვრებას, თუ სიკვდილი არ სჯობდეს, ღმერთი გამიწერეს, — მიუვო მეორემ.

— კაცო, ქე მაინც არ გვაიმედებდნენ, — სთქვა ისევ მელოტმა. — ამას წინეთ ნოქალაქეჲში ტაია ბატონიშვილის სასახლეში გიახელ. გერიე სახუცესი იქ ბრძანდებოდა. — რა ამბავია, უჩარდია, როგორ ცხოვრობო? — თოლი, რა ცხოვრებაა, ბატონო, ჩვენც ცხოვრება-მეთქი, ქათმებივით გვიჰქერენ და ოსმალეთში გვყიდიან-მეთქი.

— ეს წინეთ იყო, ჩემო უჩარდია, თორემ ახლა ხომ მშვიდობააო. ბარელამ ოციოდ გლეხი კი ვიყავით. ნუ გეშინიათო, გვიბრძანა გერიე სახუცესმა, კაცის სული კი არა, უსამართლოდ ერთი თიკნის ყურიც არ დაგაკლდებათო. დადიამ და მათამ ერთი პირი შეკერეს, ჯვარზე და სახარებაზე შეფიცეს ერთმანეთს, რომ სათათრეთში ტყვე არ გაყიდონო. ყველამ პირჯვარი გადავისახეთ, ღმერთს მადლობა შევსწირეთ. არხეინად იყავით, ნუ გეშინიათო, ბარემ ხუთჯერ გვითხრა...

— სულ ტყუილიც არ არის, ბატონი ნუ მომრკვდება, — ხრიწიანი ხმით სიტყვა ჩამოართვა მეორე მოხუცმა, — აგერ მეორე აღდგომა გავიდა, რომ ჩვენ სოფელს მართლაც და თიკნის ყურიც არ დაკლებია. რასაკვირველია, ძალით, აბრაგის მოტაცებით, ეს რალაც ჯიბრის საქმე უნდა იყოს.

— საჯიბრო ვის რა უნდა ჰქონდეს საწყალ ტაგუიასთან! ამისთანა, გულკეთილი და მართალი კაცი მეორე არ გვირევი, — წამოიძახეს მოხუცებმა.

— ხეიჩა, ბაბა! ხეიჩა, ბაბა! ხეიჩა, ბაბა!.. — მოისმოდა ტაგუიას მწუხარე მოთქმა.

— ბატონმა იცის ნეტავ? — იკითხა ერთმა.

— როგორ არა. საშინლად ეწყინა თურმე. ეს ტაგუიას აგდება კი არა, ჩემი აგდებაა, მაგრამ მე თუ ვამეხი ვარ, მაგას არ შევარჩენო, უთქვამს და მაშინათვე თავისი ვაჟი ტარიელი ცხენით დაუდევნებია, — სთქვა ერთმა ქოსა მოხუცმა.

— მაშ, ჯერ კიდევ იმედი დაკარგული არაა. ტაგუია, ბაბა, აქ მოდი, — თანაგრძნობით მიმართა მელოტმა მოხუცმა, — არც ისე ცუდადაა საქმე, როგორც კაცს ეგონება. ტა-

რიელ ბატონიშვილი დასდევნებია, მთელ სოფელში რამედ რომ ვარგა ისეთი, ყველა დაედევნა. მართლაც და ქვესკნელში ხომ არ ჩაძვრება. გული დაიშვილდე, შე კაცო! შენ სხვა რამდენი გინუგეშებია და თვითონ ასე ჩქარა რამ მოგტეხა, შე ძაბუნო! — ხმა მალლა დაათავა მელოტმა მოხუცმა.

— ხეიჩა, ბაბა! ხეიჩა, ბაბა! მოგიკედეს მამაშენი, — მწარედ წარმოსთქვა ტაგუიამ და მსხვილ-მსხვილი ცრემლი გადმოყარა. — ნეტავ, ღმერთო, მომკალი, დღეს მაინც ხელში არა მყოლოდა დიდი ღოჭი ღვინო მხარზე გადაედო და დედამისთან ერთად ყანაში მოგვიტანა. რომ გენახა, ის რომ ვაჟკაცურად ფეხს მიაბიჯებდა, სწორედ გაგიკვირდებოდა, — ტირილით ამბობდა ტაგუია. — მე შავ დღეში გაჩენილს, დღე და ღამ მაგის შიში მქონდა, მაგრამ რა შექნა, კაცო, რა შექნა, ქრისტიანებო?! ბავშვს ხულაში ხომ ვერ დავამწყვდედი? ჭამა გვინდა, სმა გვინდა რა შაშხილით მოვმკვდარვარ, რა აბრავს მოუტაცნივარ, სანამდი უნდა ვიმალოთ... ათიოდ თხის გარეკვაში მალხაზია, ვაჟკაცი, როგორ გავაცდინო-მეთქი, ვამბობდი და ის ბალანა ერეკებოდა და მერე რა ჭკუიანად ერეკებოდა... უი... უი... მოგიკედეს მამაშენი... აჰ... აჰ... აჰ... აჰ... აჰ... დაღია მე მწიწკნის, მებატონე მე მწიწკნის, ურჯულო მე მწიწკნის და რჯულადრი... სად არის ღმერთი, სად არის სამართლის რით უნდა ვინუგეშო თავი მე უბედურმა? უკანასკნელი ყოფილა, შეილო, დღეს ჩვენი ერთმანეთის ნახვა. შეიძლება, შენ კიდევ ბევრხანს იცოცხლო, გაიზარდო და ბევრიც მხიარული დღე ნახო... მე კი, სიბერეგაძალღებული, საფლავში უნდა ჩავიდეს უი ჩემს თავს უი ჩემს თავს! — ბღავილით ამბობდა ტაგუია და შებლში ხელა იცემდა.

ყველას ცრემლი მოერიო. სანუგეშო სიტყვას ვერავინ პოულობდა. ყველა ერთ ტაფაში იწოდა.

„ვაი, ახავაი, ჩვენი ცოდვა! — ისმოდა მწარედ ამოძახილი.

— ღმერთო დიდებული რად მოგვიძულე აჰ ზომამდე! — მალლა ხელებაჰყრობით წარმოსთქვა ერთმა ღრმად მოხუცებულმა გლეხმა, კაი ხნის მწუხარე ღუმელის შემდეგ, — რა

მეგცოდეთ ისეთი, შე სახელკურთხეულო კვირაში სამი დღე ბატონის სახლში ვმუშაობ. დანარჩენი სამი დღის ნამუშევარსაც, როცა მოესურვებათ, მაშინ წამართმევენ... ცხენს მტაცებენ, ძროხას მტაცებენ, ქათამს მტაცებენ... ჯანდაბას, რა გაეწყობა... ისე მოაწყვე ჩვენი ცხოვრება, რომ შვილი მაინც არ მოგვტაცონ და ურჯულოებში არ გაგვიყიდონ კაცნო! — მიუბრუნდა მოხუცი გლეხებს, — ამ ხნის კაცი ვარ, ასი აღდგომა როგორ არ მეხსოვება და ერთი წელი არ მახსოვს, რომ შიშინაობა არ ყოფილიყოს. ახლა სადაა, ბაბა, შიშინაობა, შიშინაობა ამ ორმოცდა-ორმოცდაათი წლის წინათ. უნდა გენახას ლოგინიდან იტაცებდნენ ხალხს, საკვირველებაა, სულ როგორ არ ამოწყდა საწყალი ჩვენი ხალხი?! მხოლოდ ე... განსვენებული მამაჩემი ცაკვია, ისე, ზღაპარივით იტყოდა: ვაი, ახავაი, სად არის ახლა ან გიორგი ლიპარტია, ან ლევან დადიანო. იმათ დროს ვინ გაბედავდა ტყვის გაყიდვასო! მე კი, რაც გავჩნდი, სულ შიშინაობა მახსოვს.

— ხეჩა, ბაბა! ხეჩა, ბაბა! — მოიქცამდა ისევ მოხუცი...

— დამშვიდდი, დამშვიდდი, ტაგუა, ჯერ იმედს ნუ გადაწყვეტ, — მტკიცედ უთხრა ერთმა გრძელწვერა ქალარა, მაგრამ ვაჟკაცური გამომეტყველების გლეხმა, — მე, ბაბაია, პატარაობისას ბარემ ორჯერ მომიტაცეს, მაგრამ, ხომ მხედავ, აქა ვარ და იმედი მაქვს ჩემი ძვლებიც ჩემ წინაპრების საძვალოში დაიმარხება...

— მართლა, სეფანე! შენ ხომ ორჯერ ხარ მონატაცები, — ცოტა არ იყოს, ხალისით წამოიძახეს მოხუცებმა.

— ორჯერ, აბა, რავა გგონია! პირველად რომ მომიტაცეს, აქეთკენ წამათრიეს, აი! — ხელი გაიშვირა დასავლეთისაკენ, — ამ ეკით, საწულეისქირით და თეკლათით...

— ფეხით მიყავდით? — ჰკითხა ვილაკამ.

— ფეხით, აბა, ცხენით კი არა! კარგა მოჩიტული ბიჭი ვიყავი და ერთი კაცი, ტყუილია, ცხენზე ვერ დამიმაგრებდა. ორ კაცს ვეჭირე ხელებით იქით-აქეთ და მიმათრევდნენ, სულ ტყე-ტყე, სულ ტყე-ტყე. სად უფსკრულში რობუ და ჩქოფუში არ ჩამიყვანეს, სად მთის წვერზე არ ამათრიეს, კაცო, რომ გამახსენდება, კაცი ძალღი ყოფილა-მეთქი, ვამბობ!

ან მე როგორ გადავჩნი მაშინ ცოცხალი და ან ისინი ისინი რა, კაცები იყვნენ, დევები ხომ არ იყვნენ!

სეფანეს არაერთხელ ეამბნა ეს ამბავი, მაგრამ ყველანი მაინც დიდის სიამოვნებით ყურს უვლებდნენ. ტაგუიამიც თითქმის შესწყევტა მოთქმა-გოდება და ისიც სულგანაბული ყურს უვლებდა.

— წირვის დადგომის დრო იყო, რომ მომეტაცეს და ისე დაღამდა, რომ არც ლუკმა ჩაგვსვლია პირში და არც მოგვისვენია. მივედით თეკლათში და ჩქ მდინარე ცივის პირას ვიღაც მოსახლე კაცის სახლში თავი შეაფარეს. მე სხვა არაფერი მჩხოვს. იქ მივედით თუ არა, საღდაც დავეგდე და მკვდარივით დამეძინა. გათენებული არ იყო, რომ გაჰადღიქეს. რაღაც ორი ლუკმა მაჰამეს და, ბართალი უნდა ვსაქევა, ცხენზე შემსვეს, მხოლოდ ფეხები აბეანდებთან მიმიკრეს, სხვაფრივ, ხელები თავისუფალი მქონდა, ბურთიც ამომაცალეს პირიდან, ან რა საჭირო იყო? ჩქ რომ მეყვირნა ბბა, ვის რას გავავონებდი.

— მოიცა, ჩვენები იყვნენ, არა? — ჰკითხა ერთმა.

— ჩვენები, კაცო, მაშ თათარი აქ ჩემს სახლში ბავშვის მოსატაცებლად მოსვლას როგორ გაბედავს? თათრები იქა სხედან ციხე-სიმაგრეებში! მეც ხერხი გიხმარე, იცოდე, ისეთი მხიარული სახე მივიღე, ისე შევეჩვიე, რომ რიონის პირას გამოვედით თუ არა, ფეხებიდანაც მომხსნეს ბაწარი. მხოლოდ ქალადიდში შემოგვიერთდა ორი ცხენოსანი თათარი. ეტყობოდათ, ვიღაც კაცი კაცები იყვნენ. ჩემი მომტაცებლები დიდის პატივით ეპყრობოდნენ. ერთ უდაბურ ტყეში დასასვენებლად ჩამოვხტივით. ჩვენიანებს მაშინვე დაეძინათ. რა გასაკვირია, კაცო, დაღლილები იყვნენ, ძლივს ქაჩანებდნენ. მეც მაშინათვე მივეგდე და ვითომ დავიძინე. ერთმა თათარმაც დაიძინა, მაგრამ იმ მეორემ, გაგონილა?! დიდი ეშმაკი ვინმე უნდა ყოფილიყო მაგ სახეძალდი! თვალებს დახუჭავს, ვითომ ძინავსო, გაჩერდება, გაჩერდება ასე, და მერე უცბად გააღებს და ჩემკენ მოიხედავს. მე კი ვწეხვარ გატრუნული გოჭივით და ხანდისხან ფრთხილად შევხედავ ხოლმე. იმასაც, მართლაც არ ჩაეძინა?! ისეთი ხვრინვა ამოუშვა, რომ აქედან ჭიხაფერდში გაიგონებდი. მოგეცა

ღვთისწყალობა, წამოვხტი და მოვკურცხლე. ჩემ ბედზე ერთი ცხენი ცოტა მოშორებით მიებათ ხეზე. ფრთხილად მოვხსენი, ჯერ ოციოდ ნაბიჯი წინ გავუძეხი, მერე მოსართავეები მოვუქირე, შევჯექი და მოვუსვი, მარა რა მოვუსვი!

— ჰა, წიე! — სიცილით წამოიქახეს მოხუცებმა.

— მაშ ცხენიც დაინარჩუნე? — ჰკითხა ერთმა.

— ეხი რის ცხენი! რა მეცხენებოდა! — მიუგო სეფანემ. — ცხენი ვაჟენე, სანამ ფეხის გადადგმა შეეძლო, მერე მივაგდე იქ და ტყეს შევაფარე თავი. მერე ეშმაკი ვერ დამიჭერდა.

— გამოქნილი ყოფილა, ეს მიწაში ჩასაძრომი, — გაიხუმრა ერთმა.

— მეორეჯერ როგორ იყო, სეფანე, მეორეჯერ! — მოსძახეს აქეთ-იქით.

— მეორეჯერ ბევრი არაფერი მომიტაცეს თუ არა, ჩქარა შეუტყვეს, მთელი სოფელი დაესია და ჩემი თავიც დააგდებინეს.

— ვაი, ახავაი! დღესაც რომ დროზე შეეტყო კაცს, მაშინათვე დააგდებინებდა, — სთქვა მელოტმა მოხუცმა.

— ჩემ ბედზე ყოვლისფერი შეიკრა, — მწუხარედ სთქვა ტაგუიამ, — სანამ თხები აბნეულად არ უნახავთ ტოტიას სახლის ქვემოთ, ყურადღება არავის მიუქცევია. მერე აუტეზიან წივილ-კივილი, მარა გვიან იყო. ჩვენ რომ შევუტყვეთ, მაშინ ის კაცი სორტას ჭალას გაცილებული იქნებოდა.

— ვაი, ახავაი, ვაი, ახავაი! — მოწყენით ამბობდნენ მოხუცები.

დაღამდა. მღევრები ჯერ არ მობრუნებულიყვნენ. საქმის არც ავი და არც კარგი სოფელში არავინ იცოდა. მოხუცნი თავიანთ სახლებში წავიდნენ. ტაგუია და მზეხაც გაურკვეველ მომავლის მოლოდინში ჯერჯერობით მიწყნარდნენ.

III

ულრან ტყეში, უშველებელ ფულერო მუხის გვერდით, მდებარეობდა, ნაბადი იყო გაშლილი. ზედ წამოწოლილიყო ვიღაც თავით ფეხებამდე შეიარაღებული კაცი. თოფის ლუ-

ლა ფეხებ შუა დაემალა, ხოლო კონდახი მკერდში ჩაეხუტებინა. წელზე შავი რქისტარიანი ხმალი ერთყა, ხელში დამბაჩა ეჭირა. იქვე ახლო ხის ტოტზე მიბჴული იყო გიშერივით შავი ბედაური ცხენი. ერაა შეხედვით ნაბადზე მწოლი თითქოს სთვლემდა, მაგრამ ყოველ ფოთლის შრი-აღზე, ან სხვა რამე გახმაურებაზე ტყეში, ფრთხილად, გველივით თავს მალლა აიშვერდა, დამბაჩას მოამარჯვებდა და აქეთ-იქით მიიხედ-მოიხედავდა.

კაცი იყო ტანად — ჩასკვნილი, პირად — სახე ოდნავ დანაოკებულს, მოყვითალო ფერი დაჰკრავდა. ნიკაპს უფარავდა ნახშირვითი შავი, მოკლე, აქა-იქ ჭალარაშერეული, ქოსა წვერი. მრისხანე გამომეტყველების დიდრონ შავ თვალებს აქეთ-იქით მოუსვენრად აბრიალებდა.

— ფიტ, ფიტ, ფიტ! — გაისმა ტყეში ლარქემის ხმა. ნაბადზე მწოლი საჩქაროდ წამოდგა, თოფსა და დამბაჩას ფალია გაუსინჯა და სმენად გადაიქცა.

— ფიტ, ფიტ, ფიტ! — ახლა უფრო გარკვევით მოისმა ხმა.

ნაბადზე მჯდომი ზეზე წამოდგა.

— ფიი...ტ, — გაისმა ტყეში ერთნელ კადევ, მაგრამ გრძლად, — ფიიი...ტ, — გაისმა კვლავ ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

კაცმა თოფი ზურგზე გადაიყიდა, ახალუხის ჯიბეში ხელო ჩაიყო, ლერწმის პატარა ნაჭერი ამოიღო, პირზე მიიღო და დაუსტვინა.

„ფიტ!“ მოკლედ და მკაფიოდ გაისმა უღრან ტყეში.

გავიდა დრო. მახლობელი ბუჩქნარი მძლავრად შეიძრა და ტოტების შრიალი მოისმა.

— ქუჩუია! — დაიძახა ხის ქვეშ მდგომმა, მუხას ოდნავ მოეფარა და დამბაჩა წინ გამოიშვირა.

— მე ვარ, ფიქრი ნუ გაქვს, — მოისმა ნაცნობი ხმა.

— სანგარო, რამდენი სიფრთხილეა საჭირო, — ჩაილაპარაკა შავ-შავმა კაცმა. თავისუფლად ამოისუნთქა, დამბაჩა ქამარში ჩაირჭო და მოლოდინში ერთ ალაგას გაჩერდა.

ცოტა ხნის შემდეგ თხილის ბუჩქებში ვიღაც დაბალ-

დაბალი, ჩასქელებული, წითური კაცი გამოჩნდა. რა თქმა უნდა, იმასაც ხელში თოფი ეჭირა.

— თენგიზ, მარტო ხარ? — ფრთხილად დაიძახა მან და ხელი რაღაცნაირად გაქნია.

თენგიზმა მარცხენა ხელი პირზე მიიღო და მარჯვენა ხელის სალოკით მუხის ფულურო უჩვენა.

ახალმოსული ფეხაკრეფით მივიდა და ფულუროში შეიხედა. ფულურო დიდი იყო. ავდრის დროს სამი-ოთხი კაცი თავისუფლად მოთავსდებოდა შიგ.

— ეპე! — ჩუმად სთქვა ახალმოსულმა და თავი კმაყოფილებით გააქნია:

— სუ, სუ! ძინავს, ძინავს! — ფრთხილად ჩაულაპარაკა თენგიზმა.

ორთავენი მუხის ცოტა მოშორებით ჩამოსხდნენ.

— ნელა ვილაპარაკოთ. ჯერ არ მინდა გაილვიძოს. საშინლად დაღლილია, — სთქვა თენგიზმა...

— წარმომიდგენია, — მოუგო ქუჩუიამ, — კაი ბიჭსა ჰგავს, აი! რამდენი წლისაა, ნეტავ?

— აბა რა ვიცი, მის დაბადებას არ დავსწრებივარ და ნათლობას. გარეგანი შეხედულებით ასე შევიღი-რვა წლისა უნდა იყოს.

— ბიჭო, ბიჭო, შე ღმერთგამწყრალო, როგორ მოახერხე?! სწორედ რომ ეშმაკი ხარ, ეშმაკი!

— ეხ! ნუ გამახსენებ ქე მაინც! ეშმაკი კი არა, კინალამ ანგელოზიც დამავიწყდა. მოხერხება კი არა, კინალამ თავიც ზედ გადავაგე. რასაც ერთხელ დაეჩვენა კაცი, რაშიაც ერთხელ ხელს გაისვრის, მერე მისი მოშლა შეუძლებელი ყოფილა, კაცო, თორემ ამისთანა სახრფათო და აშკარა საშიშ საქმეს კაცი როგორ უნდა სჩადიოდეს. ეს შემთხვევა მაინც სულ სხვა იყო. ჩემ სიცოცხლეში, ქუჩუია, აბა შენც ზომიცი, რამდენი ბავშვი მე მომიტაცნია. რალა ბავშვი გინდა, რამდენი გასათხოვარი ქალის ზომ გაპოვს, ამ ათი წლის წინად რას ჩავდიოდით, მაგრამ ამდენი შიში და ჯაფა, რაც ახლა გამოვცადე, არ გამომიცდია. მე სვითონ მიკვირს, აქამდის ცოცხალი როგორ მოვალწიე.

— ვახს ვახს — ამბობდა ქუჩურია. — მოტაცებით კი აღვალად მოიტაცე?

— კაცო, უცაბედათ შემეჩეხა... შე, მართალი გითხრათ, სანგებოდ სხვაგან მივდიოდი. შევხედე ერთ ალაგას, საისლეს გვერდით, დაღმართზე, მაღლა ანწლიანში თხეზის ფრუტუნი მომესმა. იქვე სკვინჩასავით პატარა ბავშვი შევამჩნაე, ხელში პატარა ჯოხი ეჭირა და რაღაცას თამაშობდა. საისლეს გვერდით, დაღმართშივე კვამლი ამოდიოდა. ეტყობოდა, ვიღაცა ესახლა. დედაკაცის ხმაც მომესმა: იქით მააბრუნეო. ჩემ დანახვაზე ბავშვი სრულებით არ შეშინდა, გამიღიმა კიდევც, ალბათ, ვისმე მიმამსგავსა. მე მაშინვე მარჩილით სავსე ქისა ამოვიღე, დავაუღარუნე და ვუჩვენე, ა, ჯიჯო, შენ გქონდეს-მეთქი. მაშინათვე მოიჩბინა. ზეც, ხომ იცო, პირველი შემთხვევა არაა ჩემთვის ამისთანები, ხელი ვტაცე, ბურთიც პირში მარჯვედ ჩავჩარე და ბაწრით ნაბდის ქვეშ ზურგზე შემოვიკარ. მერე მოვკურცხლე, მაგრამ ზენს მტერს, რაც დღე მე დამადგა..

(— შეგიტყვეს ჩქარა, ა?...

— რის შეტყობა! შეტყობით გვინამდევ არ შეუტყვიათ. შეტყობა კი არა, ბავშვმა გამიჭირა, კაცო, საქმე. ცხვანტით დაიწყო ტრიალის კინაღამ ბაწრთანად გამიძვრა. საცა ხელი დამავლო, ამ მუშტისტოლა ბავშვმა, ისე მაგრა ჩამჭიდა, რომ ახლაც მტკივა. იმ ზომამდე მივედი, ქუჩურია, რომ, ეხ, ჯანი გავარდეს, დავსცხებ ამ დამბაჩას შუბლში ამ ლაწირაკს და მოვრჩები და მოვისვენებ-მეთქი. არ იქნა, ვაჲო, მისი საშველი! სანამ ღონე სრულებით არ გამოვლია, არ მოისვენა. აღმართ-დაღმართი რომ გავიარე და როსტოს ჭალას მოვატანე, თოფის ხმა და კიჟინა მაშინ მომესმა. ისეთი ამბავი იყო, რომ მეგონა, დიდი და პატარა ერთად მომდევს-მეთქი, რომ მომწეოდნენ, შენი მტერი, ბოლოკივით ამთლიდნენ, მაგრამ რას გეტყვი, იცი, ქუჩურია, ამ ქვეყანაზე არაფერი არ ინატრო... ინატრე მხოლოდ კარგი ცხენი. კარგი ცხენის ფასს, იცოდე, ენა ვერ გამოსთქვამს. ღმერთიან აკურთხოს ამის გამზრდელი. ეს ის ცხენია, გურიიდან რომ მოვიყვანე შარშან. ეს ცხენი არა მყოლოდა, ახლა ლუკმა-ლუკმა დაკეპილი ვეგდებოდი სადმე. ახაშაში ისე გამოვედო, არ შეუსვენია, მერე

დამემატ მომასწრო და, როგორც არის, ჯერ-ჯერობით სული კბილით გადავარჩინე.

— ახლა როგორ ვქნათ? — დაეკითხა ქუჩუიამ.

— ორპირთან ნავი არის?

— ვითომ ორპირით წახვალ?

— საით ჯობია?

— ორპირისაკენ არ გირჩევ, ძლიერ საშიშია, ყოველ სანაოზე და შარავზაზე მეფის ყარაულები დგანან. თუ შეგამჩნიეს რამე მაგგვარი და ხელში ჩაგიგდეს? ავა ვაია... არავითარ წირვა-ლოცვას არ მოგაშველდებიან. მოკვლით, მართალია, არ მოგკლავენ, მაგრამ სიკვდილი ათას წილად მირჩევნია მაგნაირ სიცოცხლეს: თვალებს დაგთხრიან და გაგიშვებენ. იარე, რამდენიც გინდა და საითკენაც გინდა...

— ოჰ! მაგას ცხრაჯერ სიკვდილი მირჩევნია... მაშ საით ჯობია წავიდე? ვითომ სუჯუნისკენ?

— აბაჰ! იქ უკვე, ალბათ, მარაგად იქნებაან, გზები ახლა ყველგან შეკრული იქნება. შენ გგონია ჩვენ ჰკუიანები ვართ და სხვები ტუტუტები?

— მაშ, როგორ?

— მომითმინე, — აუჩქარებლად მიუგო ქუჩუიამ და შუბლზედ ხელი მიიდო... — იცი რა გითხრა?

— ჰო!

— ფართე ჩქონი ცი?

— ვიცი.

— აი იმის პირდაპირ, ახლო, გამოღმა შავი ღელე ერთ-ვის რიონს; მიუვალი ადგილია. ცხენით, ტყუილია, იქ ვერ მივადგებით. ისეთი ჭაობები და პაპანწყვლია, რომ თუ ფეხითაც გავედით, ღმერთს ათჯერ თავი დაუკარი. მე წახვალ, სადმე პატარა ნავს მოვიპარავ და ასე შუალამისთვის იქ დავგზდები. თუ ამალამ ნავი ვერ ვიშოვნე, სხვა რა ჩარაა, ხვალ საღამომდეც ტყეში უნდა შევინახოთ თავი.

— მაშ, აბა, შენ იცი, ქუჩუიას როგორმე იშოვნე ნავი. თუ ღიონს გავედი, მერე არა მიჭირს რა... ცხენი კი, ქუჩუ... შენი ხელით ყელი არ გამომჭრა და თვალიდან არ მოიშორ ჩემს მოსვლამდე. კაი საბალახოებზე დააბი, ომბალე არ

შეყვეს... შენ იცი, აბა, ჩემი საკუთარი თავით ჩამიბარებია.

— შენ მაგის დარდი ნუ გაქვს, ქუჩუს მაგისტანების დარიგება არა სჭირია. შენ კი, იცი, რომ მიუახლოვდე ფართე ჩქონს, ორჯერ ზედიზედ დაისტვინე. ხანი გამოუშვი და კიდევ ორჯერ დაისტვინე. თუ პასუხი მიაღო, იცოდე, საქმე გაჩაჩხულია, თამამად მომიახლოვდი. ახლა კი — პა, ეს ცოტა რაღაც მოგიტანე, ჯერ-ჯერობით ეს წაისაუზმე, — სთქვა ქუჩუიამ და ჩოხის აკეცილი კალთიდან კვახის ფოთლებში გახვეული რაღაც ამოიღო და თენგიზს გადასცა. — რომ შებინდდება, ერთ დოქ ღვინოსაც მოგიტან და ცხენსაც მაშინ წავიყვან, — დაუმატა მან, ფრთხილად გზას გაუდგა და ხშირ ფოთლებში მიიმალა.

IV

მღვდელმა მარკოზ დაბაძემ ბოსტანში მუშაობა გაათავა. ზელ-პირი დაიბანა და თავის პატარა, მაგრამ კოპწია ფიცრული სახლის დერეფანში, გრძელ და ფართე სკამზე ჩამოჯდა. ხვალ კვირა იყო და წირვისათვის მოწმადებას ღღეს საღამოდანვე უნდა შესდგომოდა.

მღვდელი მარკოზი მთელ გურიისში განთქმული იყო, როგორც ღრმად მორწმუნე, სიმართლით მოყვარული, პირში მთქმელი, კადნიერი, ჩინებული მწიგნობარი და ტკბილი მგალობელი. ორი ვაჟი მღვდელი ჰყავდა სხვადასხვა სოფელში, სამი ქალიშვილი გათხოვილი და, ახლა უკვე სამოცდაათ წელს გადაცილებული მოხუცი, სახლში მარტო დარჩენილიყო თავის მეუღლესთან, ყველასაგან პატივცემულ, მისი ქირის და ლხინის გამყოფ მოხუც მარიკასთან.

მღვდელი მარკოზი აზნაურთაგანი იყო. მამისაგან რამდენიმე მეკომური ყმა ერგო მემკვიდრეობით, მაგრამ იმან აღრიდანვე ცოტაოდენი სასყიდელი აიღო მათგან და ყოველგვარი გარდასახადებისა და სამსახურისაგან გაანთავისუფლა. სახლში ჰყავდა მხოლოდ ერთი ნაყმევის ასული ლერწამისა, აწ უკვე ხანში შესული დედაკაცი. ლერწამისა პატარაობითვე მათ ოჯახში იყო აღზრდილი, მერე გათხოვილიყო, მაგრამ

ქიარ-შვილი დახოცოდა და სამუდამოდ მღვდელ მარკოზიან-თან დაბინავებულიყო.

მღვდელი მარკოზისთანა კაცი იმ ჩვენი ქვეყნისთვის ავად სახსენებელ დროს* მართლაც და საჩუგეშო მოვლენა იყო. იმ დროს მთელი საქართველო, ამერ-იმერი შინაურ და გარეულ მტრების მიერ აწიოკებულ-აოხრებული, საზარელ სუ-ჩათს წარმოადგენდა. მაშინდელი ქართლ-კახეთის მდგომარეობის დასასურათებლად საჭიროა მხოლოდ გავიხსენოთ სახელოვანი მგოსნის დავ. გურამიშვილის სიტყვები:

„ქართლს ჰირსა ვერვინ მოსავლის, თუ არ ბრძენი ენა მკვერი. |
იფქვლი ღვარძლად გადაიჭკა, ზედ მობრუნდა ცეცხლის კვერი.
ერთმა მტერმა ათს მათსა სცის, ორმან წარაქცივის ბევრი,
მცირედ დარჩა ცოდვისაგან კაცი ღვთისგან განაწევრი“.

უარეს მდგომარეობაში იყო იმერეთის მზარეც. იმერეთის მეფე და მთავრები: გურიისა, ოდიშისა და აფხაზეთისა და მათი მიმყოფი დიდებულები ერთმანეთის მტრობაში, მიხტომ-მოხტომაში და სისხლის ღვრაში ლევდნენ სულა. ეს ვაემატონები თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, ვინ უფრო მეტ სისაძაგლეს ჩაიდენდა ერთმანეთის დაპბევა-აწიოკების საქმეში. მაგრამ ყველაზე უფრო საზიზღარი ამ ხანაში იყო ტყვეების მოტაცება და ოსმალეთში გაყიდვა. გაქვთ ღვთის წყალობა, მშვიერი მგელივით მღრინავი ოსმალეთი ჩინებულად სარგებლობდა ჩვენ მაშინდელ მესვეურთა გრძნობა-გონების დაბნელებით. თითქმის ყველა, ასე თუ ისე გამოსადეგი ციხეები, როგორც ქუთაისი, ფოთი, შორაპანი, ოსმალებს ეჭირათ. ათასობით გზავნიდნენ სტამბოლში ტყვე ქალს ოსმალთა დიდკაცების ჰარამ-ხანების დასამშვენებლად და ტყვე კაცებს მათი სხვადასხვა ჯარების გასაძლიერებლად.

ასეთ შემთხვევაში ყოველთვის თავს იჩენს ხოლმე შიში, უნდობლობა, ორპირობა... ამდენი უბედურება ყველაზე მეტად თავს ატყდებოდა საწყალ დაბალ ხალხს, გლეხკაცობას, ამიტომ იგი უკიდურეს გაპირვებას განიცდიდა. ყველა მას წიწკნიდა, ყველა მას სთლიდა, ხოლო შემწე და შემბრალე არავინ იყო.

* შეთვრამეტე ხაუჯუნის პირველი ნახევარი.

ასეთ საშინელ პირობებში მღვდელი მარკოზი გამოვიდა ზესამართლობის მამხილებლად, ჩაგრელის მფარველად, შეჩივისა და მტრობის ნაცვლად ძმობისა და ერთობის მქადაგებლად. ის არავის ერიდებოდა, არც თავადიშვილებს, არც თვით გურიელს... სასტიკად გმობდა და წყევლა-კრულვას უთვლიდა ტყვეთა გამყიდველებს. ვინ იცის, რამდენი ტყვე დაუბნინა, სტამბოლში გასაგზავნად განმზადებული დაბალი ხალხი „მარკოზ ხუცესს“ აღმერთებდა. ღიღებულებს, თუმცა არ უყვარდათ, მაგრამ მის უანგარობას, კაცთმოყვარეობას და სიმტკიცეს ძალაუვნებურად პატივსა სცემდნენ. ამასთანავე მარკოზ ხუცესი იშვიათი მფუჟაკი იყო და ქონებითაც შეძლებულ კაცად ითვლებოდა, მარკოზ ხუცესს არა თუ გურიისაში, იმერეთ-სამეგრელოშიაც ქება-ღიღებით იხსენიებდნენ.

მაგრამ აი, თითქოს ბედმა გაუღიმა ბედკრულ საქართველოს, როგორც საშინელი ქექა-ქუხილის და წამლეკ ნიაღვრის შემდეგ გამოიდარებს ხოლმე, ბრწყინვალე მზე მოდიმარ სხივებს ისერის და მილეკილ-მოლეკილ მიდამოს ხელახლა ხლორძინების იმედს ჩაუსაშავს, ისე გაოხრებულ-დაუძლურებულ აღმოსავლეთ საქართველოს ამ დროს მოვევლინა იმედი, სახელოვანი გმირი, პატარა კახი, მეფე ერეკლე. ერეკლეს „ელვარე ხმალი“ ისე საგრძნობლად გაუმასპინძლდა სულ მტრად გარს მომდგარ აურქ-სპარს-ლეკ-ყიზილბაშებს, რომ ხსინი არა თუ გარეკა საქართველოდან, თავიანთ სახლშიაც შიშისაგან ააძაგაძაგა. 1752 წ. მეფე ერეკლემ ათას-ხუთასი კაცით საშინლად დაამარცხა ერეენის ახლო მის წინააღმდეგ ათჯერ უფრო მეტი ჯარით და ზარბაზნებით გამოსული სპარსეთის ტახტის მამიებელი აზატ-ხანი. ამ გამარჯვებით თავისი ხმალი და ჯარი ახალი ზარავანდელით შემოსა და მთელ აზიას დაანახვა, რომ შაჰ-აბაზისაგან აოხრებული და სასიკვდილოდ განმზადებული საქართველო უკვე მოღონიერებული და წყელში გამაგრებული, კვლავ აპირებს სიცოცხლის განგრძობასაო.

ამავე დროს ბედმა თითქოს დაჟაღღათ საქართველოსაც გაუღიმა. სწორედ იმავე წელს, რა წელსაც მეფე ერეკლემ აზატ-ხანზე ასე ბრწყინვალედ გაიმარჯვა, იმერეთში გამეფ-

და სოლომონ პირველი, მრავალგვარი სიკეთით და სათნოებით აღჭურვილი. ის დაემოყვრა სამეგრელოს მთავარს ოტია დადიანს, დაიმორჩილა ურჩი და თავდასული თავადები. ზოგი მათგანი დასაჯა, ზოგი გააძევა, ზოგს მოეფერა, სასტიკი ბრძანება გასცა ტყვეთა გაყიდვის წინააღმდეგ. ბრძოლაში რამდენჯერმე საგრძნობლად დაამარცხა ოსმალები და თუშთა სრულებით მათი გაძევება ყველა ციხე-სიმაგრეებიდან ვერ მოახერხა, მაგრამ მათი პარპაში და ჩატონობა ძლიერ შეამცირა. საერთოდ მთელი იმერეთის მხარე გამოაფხიზლა, გამოაცოცხლა და განახლების გზაზე დააყენა.

საქმის ასე მოგვარება ვის უნდა გახარებოდა, თუ არა მღვდელ მარკოზ დაბაძეს. ჯერ როცა ერეკლე მეფის გმარობის სახელი გავარდა, მღვდელი მარკოზი სიხარულით ცაქ ეწია, უსურვა მტრებზე გამარჯვება და ღლედალამ მის საკეთილდღეოდ ლოცულობდა. მაგრამ, როცა იმერეთის მხარესაც მოევლინა ღირსეული მეფე სოლომონი, მღვდელ დაბაძეს გულმა ვერ მოუთმინა და სიხარულით აღსავესემ თვით მეფეს გუმანი მიართვა; მიულოცა მეფობა, აუწერა იმერეთის საშინელი მდგომარეობა და იმედი გამოსთქვა, რომ აღმოსავლეთით ერეკლე და დასავლეთით სოლომონი ერთმანეთს მხარიმხარს მისცემენ და ამჟამად დაუძღურებულ საქართველოს ისევ ძველ ღირსებას და სახელს აღუდგენენო.

მეფე სოლომონს წინედაც გაგონილი ჰქონდა მღვდელა დაბაძის ამბავი და ახლა მის მიერ გამოგზავნილმა გუმანმა ძლიერ ასიამოვნა, მით უფრო, რომ, საუბედუროდ, მაშინდელი სამღვდელოება გონებრივადაც და ზნეობრივადაც საზარბიელო არ იყო. თვით მღვდელ-მთავრებიც ერივნენ სტამბოლში ტყვეთა გაყიდვის საქმეში და ადვილი წარმოსადგენია დაბალი სამღვდელოება რაღა იქნებოდა.

მეფემ სახლთხუცესს უბრძანა, მადლობის ბარათი მიეწერა მღვდელ მარკოზ დაბაძისათვის, გაემხნევებინა, აღეთქვა მფარველობა და საჩუქრად გაეგზავნა ერთი კაი მაუდის კაბა და ქალაქიდან მოტანილი თბილი ყელიანი ჩუსტები.

ამ ამბავმა მღვდელი მარკოზი და მისი მომხრე საწყალი, ჭაჭირებული ხალხი ძლიერ გაამხნევა და გაახარა, მაგრამ მისი მტრები, ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვას მოტრფიალე თავადე-

ბი და მათი დამქაშები ძლიერ შეაშფოთა და მარკოზ ხუცესის წინააღმდეგ შურიტა და მტრობით აღავსო. პირადად შეხვედრის დროს ძალაუნებურად ანგაჩაშს უწყევდნენ მალალი მფარველობის ქვეშ მყოფ ხუცესს, პატივით ეპყრობოდნენ, ეფერებოდნენ და თითქოს თანაუგრძნობდნენ. მღვდელი მარკოზი კარგად იცნობდა ყველას და თავის არჩეულ გზას მტკიცედ ადგა. არც არავის ქება-დიდება ასხამდა თავბრუს და არც არავისი მტრობა-მუქარის ეშინოდა.

— მარიკა! — დაუძახა მღვდელმა მარკოზმა ცოლს.

— რა გინდა, — მოისმა სახლიდან ხმა.

— ე მანდ რას აკეთებ?

— ბეჩა, როდის მნახე უსაქმოდ მგდარი. საჩოხე მატყლს ვწეწავ. განა ვერ დაინახე, რომ პაჭიკები სულ მთლად გაგცვეთია?

მღვდელმა პაჭიკებზე დაიხედა. მართლაც, ერთიც და მეორეც რამდენიმე ალაგას ამოგლეჯილიყო. მარკოზს სრულებით არ შეუშინევია პაჭიკების გაცვეთა და თუ შეამჩნია, ყურადღება არ მიუქცევია. მუდამ სხვა და სხვა ფიქრებში და მუშაობაში გართულ მღვდელს სად ეცალა პაჭიკებისათვის.

— კაი დაგემართოს, კაი ფიქრი შენ მოგსვლია, — კმაყოფილებით მიუგო მღვდელმა, — მაშ სამარიობოდ ახალი პაჭიკები მექნება! ლერწამისა სად არის?

— წყალზე წავიდა.

— ჰო, კარგი! მაშ იცი, რა გითხრა, ერთი გაისარჩე და ეფუთი მომიძებნე, მინდა შევიტყო რა ხნისაა დღეს მთვარე, ამ დღეებში ხეხილის დამყნობას ვაპირობ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ კარებში გამოჩნდა სანდომიანის სახის ტანდაბალი მოხუცი დედაკაცი. ერთ ხელში მატყლის ფანტელი ეჭირა, ხოლო მეორეში კარგა მოზრდილი, შავ ყდამი ჩასმული წიგნი. წიგნი მღვდელს მიაწოდა და ისევ თავის საქმეს მიუბრუნდა.

მღვდელმა წიგნი გადაშალ-გადმოშალა:

— იანვარი, თებერვალი, მარტი, აპრილი... — წარმოსთქვა მან, — ნიადაგი და თვის თავი, ზედნადები ოცდასამი... ოთხი, ხუთი, ექვსი, შვიდი...

— შენდობა მოძღვარს, — გაისმა ამ დროს ხმა და მის წინ მხარზე მოკლე, თოფგადაკიდებულია გლეხი გამოჩნდა.

— თედორიკა, რა ამბავია, შვილო, ხომ არა გიჭირს რა? — ჩეულებრივ ტყბილად მიეგება მღვდელი.

ახალ მოსულმა მღვდლისაგან ლოცვა-კურთხევა იღო. !

— არა, მამაო — ცოტა არეულად მიუგო თედორიკამ. — სასახლიდან გამოგზავნეს, ქალბატონ, როდამი უქეიფოდ გახლავთ და გთხოვეს... საზიარებლად მობრძანდითო.

— ჰა, ბიჭო, ქალბატონს რა დამართნია? იქით კვირას წირვაზე ბრძანდებოდა და ისე ყოჩაღად იყო, რომ...

— იქით კვირას კი არა, დღეს დილითაც კარგად გახლდათ და მერე უცბად ცუდი გული შეექმნა.

— ბატონი გიორგი შინა ბრძანდება?

— არ გახლავთ, მამაო, ჯემათში წაბრძანდა.

— ოო... — გაქიანურებით წარმოსთქვა ხუცესმა და თოვლივით თეთრ და გრძელ წვერზე ხელი მოისვა.

— კარგი, კარგი, შვილო წავიდეთ, წავიდეთ — მიუგო მღვდელმა, წიგნი დაკეცა და წასასვლელად მზადებას შეუდგა.

— ჯორი მოგიძებნო, მამაო? — დაეკითხა თედორიკა.

— არა, შვილო, არა, ფეხითაც ავირბენ, მაგის მოძებნა შეკაზმვაში ბევრი დრო წავა, ხვალ კვარაა, წირვა-ლოცვა მიჭირს, — აუჩქარებლად მიუგო მღვდელმა მარჯოზმა, სიწმინდის კოლოფი გულზე გადიკიდა და თედორიკას გაჰყვა.

V

ნიგოთის ერთ-ერთ, ზამთარ-ზაფხულ ამწვანებულ სერზე, თავადი გიორგი ჭორიშვილის სამოსახლო იყო გამოქიმული. თავადის ეზოს ორასამდე ქცევა აღგრილი ეჭირა. ეზოს ერთ მხრივ, საუკეთესო, სწორე და ამაღლებულ ალაგას იდგა ყავრით დახურული დიდი ოდა — ბატონების საცხოვრებელი და მახლობელი სტუმრების მისაღები. იქვე მახლობლად იდგა მეორე პატარა ოდა, საზოგადო სასტუმრო. იქვე ცოტა მოშორებით სხვადასხვა ზომის, — ზოგა ფიცრული და ზოგიც დაფარცხული: ისლით დახურული შენობა სამზარეულო, საჯი-

ნიბო, საბაზიერო და სხვა. ეზოს მეორე მხრივ დაბლობზე, წყაროს პირას, ოციოდ პატარა სახლები და ფაცხები იყო გაფანტული. იქ მოჭალაბეთა მოსასლოება იდგა.

მზე უკვე ჩადიოდა, როცა მღვდელი მარკოზი თედორიკას თანხლებით თავადის ეზოში შევიდა. მას მოეგება თავადის ვაჟიშვილი ალექსანდრე და თავზიანად სახლში შეიპატიჟა, მაგრამ მღვდელმა მარკოზმა ერთი შეხედვითვე შეატყო, რომ მისი მოსვლა ბატონიშვილს არა თუ არ ესიამოვნა, ძლიერაც ეწყინა.

მღვდელმა მარკოზმა თავადიშვილს პირდაპირ თვალეზში შეხედა და თითქოს ანიშნა: რა ვქნათ, შვილო, ეტყობა არა გსურდა ჩემი აქ მოსვლა, მაგრამ მე ზაინც, ეს არის გეახელიო.

— რა დამართა, ნეტავი ქალბატონს? ძლიერ საწყენად დამირჩა, — მიეზოდინა მღვდელი მარკოზი თავად ალექსანდრეს, — ქრისტე მეუფეს ვთხოვ პის ჩქარა განკურნებას.

— გმადლობთ, მამო, — ზრდილობიანად მიუგო თავადიშვილმა, — რაღაც უქეიფოდ გაბდა დღეს, არ ვიცი, აწყენა რამემ, თუ გაცივდა.

გაუბედავი კილო თავადიშვილისა ძალაუვნებურად ექვს უბადებდა მღვდელს, რომ არც ერთი შაზეზი სწორი არ იყო.

— რა აწყენდა, ბატონიშვილო, აჲ სად გაცივდებოდა? — სიცილით მიუგო ხუცესმა, — მე შენ გეტყვი და ცივი ღომით საუზმობს, ან კოკით წყალს ეზიდება.

თავად ალექსანდრეს ბრაზით ფერი ეცვალა, მაგრამ თავი შეიკავა, იცოდა მღვდელი მარკოზის მოურადებლობა ლაპარაკის დროს და ღიმილითვე მიუგო:

— ეხ, მამო, ცივი ღომის მკამელა და კოკით წყლის მზიდავი ხშირად უფრო ჯანსაღია, ვიდრე ფუფუნებაში გაზრდილი...

— ეს სწორედ ჭეშმარიტი ბრძანებაა, — კმაყოფილებით მოუსწრო ხუცესმა, — ღმერთი წონა-სამართალია! ღარიბი და დაჩაგრული კაცის ერთადერთი ნუგეში მისი ჯანმრთელობაა, შრომა-გარჯით და ზომიერი ცხოვრებით მოპოებული. გამჩენს ასე განუწყენებია.

— სიმაართლე რომ ესაქვათ. მამო, დედაჩემი, თუმცა

ფუფუნებით გაზრდილი ადამიანია, მაგრამ ძლიერ გამრჩე-
ლია. დილიდან საღამომდე არ ისვენებს და ხშირად ისეთ
საქმეებში ერევა, რაც მას სრულებათ არ შეეხება..

— ვიცი, ვიცი, შვილო! განა არ ვიცი ვისუმრე, თორემ
ქალბატონ როდამს მარტო დღეს ვიცნობ? შენ ქვეყანაზე არც
კი არსებობდი, როცა მე მას ვიცნობდი. ჯვარი მე არ დავ-
წერე?.. როგორ მიბრძანებთ, პირდაპირ შეიძლება შევი-
დეთ?

— უკაცრავად, მამაო, მაგრამ ცოტა უნდა დავიცადოთ,
მგონი, ახლახან ჩაეძინა...

— რა საბოდიშოა, შვილო! — გააწყვეტინა ხუცესმა, —
იყოსმცა მისთვის ძილი განმკურნებელი. მე მანამდე აქ დე-
რეფანში ჩამოვჯდები. ჯდომას და აქედან ყურებას რა ჯო-
ბია. იფ, რა მშვენიერებაა! მთელი რიონის დავალება, გაღ-
მა-გამოღმა და თითქმის მთელი ოდიში ხელისგულივით მოს-
ჩანს. ახ, ცხონებულ ბაბუაშენმა ქაიხოსრომ აიჩრია ეს აღ-
გილი სამოსახლოდ... რა წყალი, რა ჰავა! გურიაში ამის ბა-
დალი ალაგი მეორე არ მოიძებნება.

მღვდელი დერეფანში გრძელ სკამზე ჩამოჯდა, თავადი
ალექსანდრეც შორიახლო მოუჯდა.

ცოტა ხანს სიჩუმე სუფევდა.

ორთავენი ცოტა უხერხულად გრძნობდნენ თავს. მღვდე-
ლი ატყობდა, რომ თავადიშვილს მასთან დარჩენა არ უნდო-
და, მაგრამ ზრდილობის გულისათვის არ მიდიოდა და თვი-
თონ ხუცესს კი — წადი, მომშორდი, ვერ ეთქვა...

ბოლოს სიჩუმე ისევ თავადმა ალექსანდრემ დაარღვია.

— რას ამბობს, მამაო, შენი ეფუთი? როგორი წელიწა-
დი იქნებაო, როგორი მოსავალი, როგორი სიმრთელე?

— ჰო! — ჩაახველა ხუცესმა, — ეფუთი რაღათ გვინდა,
შვილო, — აუჩქარებლად, მაგრამ ჩვეულებრივ მტკიცედ
მიუგო მღვდელმა მარკოზმა, — როცა უეფუთ-უქარაბადი-
ნოდაც ჩვენი ცხოვრება და მისი ბედ-აღბალი დღესავით ნა-
თელია! თვალთ ვხედავთ, ყურით გვერმის, რაც ხდება ირგე-
ლივ. გული კი სწუხს და შფოთავს. მოსავალი კარგი საიდან
იქნება, თავადიშვილო, როცა მხვენელ-მთესველი შიშით თა-
ვისუფლად ვერ გამოსულა სამუშაოდ. სიმრთელეს ვინ მიაწი-

კებს შიმშილით კუჭ-გამხმარ ხალხს. ან ეს მიბრძანეთ, თვით ხალხი სად არის? სად არის ხალხი? ან სად იქნება, როცა ჩვენი ქვეყნის საუკეთესო ძენი და აზულნი ასობით და ათასობით, შავ ზღვას გაღმა ბატყნებივით და თიკნებივით იყიდებიან. ქვემარტად დიდია სულგრძელობა უფლისა, თორემ, საკვირველია, რატომ ამდენხანს არ მოგვივლინა, როგორც საღმრთო წერილში წერია: „ცეცხლი და წუმწუმა და სული ნიაჲ-ქარისა“ და სრულებით არ აღგავა პირისაგან ქვეყნისა ჩვენი ცოდელი კუთხე. მე მკვირს, რატომ ზღვად და პალეასტომად ირ გადიქცევა მთლად ჩვენი ქვეყანა, საცა იმდენი შესაზარი უსამართლობა მოჰხდარა და კიდევ ზღება, საცა... მაგრამ, ჰოი, უფალო, შეგცოდეს! მაშინათვე ადამიანური სულმოკლეობა მომიტაცებს ხოლმე და სრულებით მაგიწყდება, რომ შენ სულგრძელი ხარ და მრავალმოწყალე. არა ცოდვათა ჩვენთაებრ მოგვაგებ ჩვენ და არცა საქმეთა ჩვენთაებრ გვასწავლი ჩვენ. შენ უკეთ უწყი უმჯობესი... ახლა მგონია არ გაგვწირავ სრულიად, რადგან მოავლინენ ჩვენდა შემწე წმიდით შენით და სიონით გამო ხელი აღვიპყარ ჩვენ... რამეთუ შენ ერი მდაბალი აცხოვნო და თვალნი ამბარტავანთანი დაამდაბლო. არა, თავადიშვილო, — ხმას დაუშვა ხუცესმა, — ჩემი ეფუთ-კარაბადინი ხელისგულივით ჩვენს წინ გადაშლილი ჩვენი ცხოვრებაა, თუმცა სახარბიელო არაა, მაგრამ არც სულ უნუგეშოა. აწ ვულის ხმა ვყავ, რამეთუ აცხოვნა უფალმან ცხებული თვისი... უფალო, აცხოვნე მეფე და ისმინე ჩვენი ღღესა მას, რომელსაცა ვხადოდეთ შენ... ესენი ეტლებითა და ესენი ჰუნებითა, ხოლო ჩვენ სახელითა უფლისა ღვთისა ჩვენისათა ვხადოდეთ. ივინი შებრკოლდეს და დაეცნეს, ხოლო ჩვენ აღვსდევით და აღვემართენით.

თავად ალექსანდრეს პირისახეზე აღმური აედინა. ის ძლიერ კარგად მიუხედა, თუ რა ქარაგვებით უზნობდა მარკოზ ხუცესი. საქმე იმაში იყო, რომ თავადი გიორგი ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვაში მხურვალე მონაწილეობაჲ იღებდა. ყველა წვრილმან მტაცებელს, — გურულს, იმერელს თუ მეგრელს, თავადის სახლში მყუდრო ბინა ჰქონდა, რადგან თავადი დიდი გავლენიანი კაცი იყო და მის სახლში შეჰქრან, ან რაიმე პა-

სუხას მოთხოვნას უბრალო ვინმე კი არა, თვით გურიელიც აღვილად ვერ გაბედავდა. თავადი გაცნობილი იყო ფოთის უბეში მკდომ ოსმალთ ფაშასთან, ოსმალეთის მდიდარ სოფ-
დაგრებთან. ისინი თავად გიორგის დიდად აფასებდნენ და პა-
ტივის სცემდნენ. ერთი სიტყვით, ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვის საქ-
მე თავადმა ძლიერ კარგად იცოდა და ამით კაიძალ ქონებასაც
იძენდა.

ვინ იცის, რამდენჯერ მოსვლია უსამოვნება მარკოზ ხუ-
ცესს თავად გიორგისთან ტყვეთა გაყიდვისა გამო. ბევრი უქა-
დაგნია ხუცესს თავადისთვის, ბევრი უხვეწნია, ბევრი უმზი-
ლებია აღეკვეთა ეს საზიზღარი საქმე, მაგრამ ვერა გაეწყო
არა. თავის მხრივ თავადს მღვდელი მარკოზი, რასაკვირველია,
სძულდა, უნდოდა მასთან ყოველივე კავშირი გაეწყვიტა და
სახლშიაც არ შემოეშვა, მაგრამ ვერ მოეხერხებინა, რადგან
ქალბატონი როდამი დიდი პატივისმცემელი იყო მარკოზ ხუ-
ცესისა და სხვა მოძღვრის არჩევაზე არასგზით არ თანხმდე-
ბოდა. თავადი გიორგიც გულის სიღრმეში, უექველია, გრძნო-
ბდა ხუცესის პირად ღირსებას და, თუმცა არ ესიამოვნებოდა
მუდამ მამხილებელი კაცი, მაინც, ვიგინდარა ყურმოჭრილ ყმა-
მღვდელს მაინც ერჩივნა. „რას დავექებ, ილაპარაკოს რამდე-
ნიც უნდაო, მე მაინც ჩემსას ვიზამო“, — ფაქრობდა თავადი,
მაგრამ როცა მარკოზ ხუცესი თავის მფარველობის ქვეშ მი-
იღო თვით მეფე სოლომონმა, საქმე შესამჩნევად შეიცვალა.
მღვდელი მარკოზი ახლა ტყვეთა გამყიდთათვის საშიში კაცი
შეიქნა. ხუცესს შეეძლო თავის მომხრენი, რომელთა რიცხვი,
განსაკუთრებით დაბალ ხალხში მრავალი იყო, აემხედრები-
ნა, მეფისთვის მიემართნა, ისიც ძალას მოაშველებდა და ტყვე-
თა გაყიდვის საქმეში მხილებული წასტიკად დაისჯებოდა,
თუმცა ხუცესი ჭერჭერობით ჩვეულებრივ ტბილ სიტყვებს
და იგავების თქმას სჯერდებოდა, მაგრამ აღვილი შესაძლებე-
ლი იყო სხვა ღონისათვის მიემართნა და თავადი გიორგისთ-
ვის საგრძნობელი უსიამოვნება მიეყენებინა. ამიტომ თავად-
მა ბოლო დროს ხუცესს მოფერება და უფრო პატივით მოპყ-
რობა დაუწყო, თანაც ეფიცებოდა, რომ ახლა ტყვეთა ყიდვა-
გაყიდვის საქმეში ჩარევას სრულებით თავი დავანებო. ერთი
მხრივ ეს ტყუილიც არ იყო. აშკარად მოყვანა ტყვეებისა

თავადის სახლში, რაც წინეთ ჩვეულებრივი მოვლენა იყო და რისთვისაც თავადი გიორგი არავის ერიდებოდა, შესამჩნევად შემცირდა.

სხვა დროს თავად ალექსანდრესაც მღვდლის იგავებზე შეიძლება პასუხიც გაეცა, მაგრამ დღეს საუკეთესოდ სცნო უაჩუქმებულობა, ხუცესისადმი უკმაყოფილება მხოლოდ თვალებით გამოსთქვამდა და მით კმაყოფილდებოდა. მღვდელმა კი ძლიერ კარგად შენიშნა, რომ თავადიშვილს მისი სიტყვები არ ესიაზმონა, მაგრამ თითქოს არ შეუმჩნევიაო, კვლავ განაგრძო ლაპარაკი.

— იცოდე, თავადიშვილო, ჩვენ აღვსდგებით და აღვიმართებით! სძლევს სიკეთე სიბოროტეს, მაგრამ შერს არ იძიებს. ქრისტიანულ სიკეთეს შერიჟიება არ უყვარს. რაც იყო, შვილო, იყო — უკვე პირდაპირ სთქვა ხუცესმა, — მას ნულარ გავიხსენებთ. ყოვლად მოწყალეს ვსთხოვთ შენდობა და დაუადგეთ ახალ გზას. მაშინ ნახავ, რომ ცაც დროზე წვიმას მოგვცემს და ქვეყანაც უზად აღმოაცენებს ნაყოფსა თვისსა, მოსავალიც კარგი იქნება და სიმრთელეც ხალხში სანატრელი.

— ღმერთმან ქნას! ღმერთმან ქნას! — ამბობდა თავადი, მაგრამ ზედვე ეტყობოდა, გულწრფელი არ იყო ეს მისი სურვილი.

— დროა, გონს მოვიდეთ, სიტყვით ნათქვამი საქმითაც შევასრულოთ, ხელი ხელს მივცეთ და წარმოვსთქვათ სიტყვა იგი მეზვერისა, — მტკიცედ სთქვა მღვდელმა მარკოზმა, მაგრამ სიტყვა ვეღარ დაათავა, ოდნავ შეკრთა და ეზოში რაღაცას დააკვირდა.

ეზოში საჩინბო სახლისაკენ ვიღაც შავწვერა, ჩასქელებული, ყაბალახით თავშეხვეული კაცი მიდიოდა, უკან ჭამარში განდგან დამბაჩა ერჭო და რაღაცნაირი რხევა-ზნეკით მიდიოდა. გამოცდილ მღვდელს ეს კაცი მაშინათვე თვალში ჩაუვარდა.

— ეს კაცი ვერ ვიცანი, ბატონიშვალო — მიუთითა ხუცესმა ეზოში მიმავალ კაცზე.

თავადმა ალექსანდრემ გაკვირვებით აიხედა, სახე ცოტა

გაუფითრდა, მაგრამ შეეცადა სრულებით დამშვიდებული სახე მიეღო.

— ესა? ჰო, ჩვენი მოკეთე კაცია.

— აქაური არ უნდა იყოს.

— ...არა, ოდიშელია, — მიუგო თავადმა ალექსანდრემ ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— ოო... — მრავალმნიშვნელოვნად წარმოსთქვა ხუცესმა და სასტიკი თვალით თავადს შეჰხედა.

— მამო, დედას უკვე გაეღვიძა, — მოიბოდიშა თავადიშვილმა, საჩქაროდ წამოდგა და სახლში შევიდა. სხვა გზა არ იყო, ხუცესის მრისხანე ავალს თვალი ვერ გაუსწორა.

— ოო... ახლა კი მივხვდი აქ რაღაც საქმეა, — გაიფიქრა მღვდელმა და თეთრ წვერზე ხელი მაგრად მორსვა. — სახეზე ვატყობ იმ შავ-შავ ყაზახს, კეთილი სული არ უნდა იყოს, ვითომ ახლაც გაბედეს და ვინმე უბედური მოუყვანეს? მოიცა, ვნახო ქალბატონი, ყოველისფერს გამოვამყარავებ. მაშინ გაუხმეს ხელი მარკოზ ხუცესს, თუ მან ვისმე ზიარება მიაწოდოს, სანამ დაწვრილებით არ შეიტყობს, თუ რაშია საქმე. თავადიშვილს მე არასოდეს გულზე არ ვეხატე. მამის შვილი არაა! მაგრამ დღეს კი რაღაც განსაკუთრებული არეულობა შევატყვე. ღმერთო, მწეო ჩემო და მფარველო ჩემო, განმისწავლენ გზანი ჩემნი! — ლოცულობდა გულში ხუცესი. მის ყურამდე სამზარეულო სახლიდანაც კანტი-კუნტად საგულისხმიერო სიტყვებმა მოაღწია. მღვდელს ესეც არ გამოეპარა.

— ვაი, ვაი, დედაი სულო! უღმერთოები, უღმერთოები, — ამბობდა მოხუცი გადი. — მისი ცოდო... კაცის გული... და...

რამდენიმე ქალი ერთად ლაპარაკობდა. სამზარეულო სახლიც კარგა მოშორებით იყო და მღვდელმა მარკოზმა დალაგებით ვერ გაიგონა მოხუცი გადიას ნათქვამი, მაგრამ რაც გაიგონა, ისიც საკმარისი იყო, ეჭვი აეღო. რომ ამ სახლში რაღაც საიდუმლო საქმე იმალებოდა, რომელიც დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო იმ შავწვეთა მეგრელის მოსვლასთან.

— ვითომ, რაც თავადმა შემომფიცა, მაგისტანები აღმოე-

კვეთო, კიდე გაბედეს? — თავისთვის წარმოსთქვა ხუცესმა. — დამაცადეთ, განკითხვის დღე მოახლოებულია, — იმუქრებოდა მღვდელი მარკოზი.

VI

ქალბატონს გამოეღვიძა. ალექსანდრე არსად სიანდა. გამოვიდა მოახლე ქალი და მღვდელს სახლში შეიპატრია. მღვდელი მარკოზი შევიდა.

ოთახი, სადაც იწვა ქალბატონი, დიდი არ იყო. კედელში გამოჭრილი პატარა ფანჯარა სახლს საკმაოდ ვერ ანათებდა. ერთ-ერთ კედელთან, ტახტზე, შვირფას აბრეშუმეულობა გადაკრულ ჭვეშაგებში იწვა ქალბატონი როდამი. ტახტის წინ ძვირფასი, სტამბოლიდან მოტანილი ხალიჩა ეგო. ავადმყოფის სარეცელთან მაღალი სამფეხა სკამი იდგა, რომელზედაც მხედრულად დაწერილი პატარა დაუჯდომელი და ვერცხლის პატარა შანდალი იდგა. შანდალში შინ ჩამოქნილი ყუთელი თაფლის სანთელი ერქო. ოთახში, ავადმყოფს გარდა, არავინ იყო.

მღვდელმა მარკოზმა ოთახში ფეხი შესდგა თუ არა, მცირე ლოცვა წარმოსთქვა და მერე ავადმყოფს აუჩქარებლად მიესალმა.

— იაგუნდისა, — მილეული ხმით დაიძახა ქალბატონმა, — მოძღვარს სკამი მიართვი.

მოახლემ სკამი შემოიტანა. ხუცესი ჩამოჯდა. ოთახს თვალი მოავლო, ერთი-დაუჯდომელს გადახედა და ავადმყოფს თანაგრძნობით დაეკითხა:

— რა დავმართნია, ქალბატონო? ძლიერ ვწუხვარ, სასო მღვთისმშობელს შევთხოვ შენს ჩქარა განკურნებას.

— გმაღლობ, მოძღვარო! ძლიერ ცუდად ვიგრძენი თავი და შეგაწუხე; ვინ იცის, სიკვდილ-სიცოცხლე ზომ ერთი წუთის საქმეა; — ნელ-ნელა წარმოსთქვა როდამმა.

მღვდელმა თავისი გამომცდელი თვალებით ახედ-დახედა ავადმყოფს და ტკბილად მიუგო:

— კეთილი, ქალბატონო! მოხარული ვარ, რომ გაჭირვების დროს ღმერთს მიმართავ ხოლმე. და ხმა ჰყოს ჩემდამი

და მე ვასმინო მისიო, ბრძანებს უფალი. უეჭველია, შენც გისმენს იგი, თუ კი გულწრფელად მიმართავ მას.

— მოძღვარო, ძლიერ სუსტადა ვარ.

— უფალი განამტკიცებს უძლურთა და დაამხობს ძლიერთა. აუარებდით უფალსა, რამეთუ კეთილ, რამეთუ უკუნი-სამდე არს წყალობა მისი, — თვალების ზეაპყრობით ამბობ-და მღვდელი მარკოზი.

— ეხი მოძღვარო, უფალსაც მოსწყინდა, ალბათ, ჩვენი ცოდვები... ჩვენი...

— ჩვენი ცოდვები, ქალბატონო, რაღა საკითხია... დასა-მალი არაა, აშკარაა, — გააწყვეტინა ზუკესმა, — მთანი და ბორცვნი, მდინარენი და ველნი, ზღვა და ხმელეთი, უსჯულო-თა ბანაკი და ქერივ-ოხერთა თავშესაფარი ქოხი სულ ჩვენ ცოდვებზე არ ღალატდებიან?

— მოძღვარო, მე ხომ მიცნობ? მრავალჯერ მითქვამს ხომ გულწრფელი აღსარება შენთვის... ჩემი სულიერი ტანჯვა, ჩე-მი წუხილი... უფალმა ხომ „უწყის“ — ქალბატონს ტირილი მოერია და სიტყვა ველარ დაათავა.

— მგონი, მეც მიცნობ, ქალბატონო! ორმოცი წელიწადი გავიდა, რაც ჯვარი დაგწერე. კარგად იცი, რამდენი უსიამოვნება შემხვედრია ამ ხნის განმავლობაში, თვით შენ ოჯახშიაც რამდენჯერ ყოფილა ჩემ დასალუპად შეთქმულობა, მაგრამ პი-რადღად შენი ყოველთვის მადლობელი ვიყავი, რადგან დარწ-მუნებული ვარ, თუ არ შენ, ბევრი ხნით აღრე ცოცხალთა რიცხვში არ ვიქნებოდი. უფალმა მოვაგოს მაგიერი. მრწამს ისიც, რომ გულწრფელად იტანჯებოდი, როცა ჰხედავდი აშ-კარა უღმრთოებას შენ ოჯახშივე შენს ცაახლოებულთა მიერ. მართლაც და დიდი უნდა იყოს ის მწუხარება, რაც უნდა განეცადა პატიოსან ცოლსა და დედას, როცა ზედავდა, რომ მისი ქმარი და შვილი ძმათა მტაცებელს და უსჯულოში გამ-ყიდველს თავშესაფარს აძლევდნენ. მაგრამ დაგვიდგა სხვა დრო. ღმერთმან ზეცით გარდმოიხედა, მოგვივლინა მხსნელი. ხომ შეიტყე, რა სასტიკი ბრძანება გაუცია მეფეს ტყვეთა გა-ყიდვის წინააღმდეგ. იმედი მაქვს, ეს ბრძანება არ დარჩება ხმად მღალაღებლისა უდაბნოსა შინა. კიდევაც ახლავე დაეტ-ყო ამ ხმის ძლიერი გავლენა ჩვენ ქვეყანას. ახლა მთესვე-

ლი უკვე მსიარულად გამოდის თესვად, ხოლო მტაცებელი თაუზარდაცემული იმალება. მე იმედი მქონდა, ასე სანატრელად დროების შეცვლა შენ გაგახარებდა და, აი, საუბედუროდ, ვხედავ, რომ, პირიქით, დაუძლურებულხარ, ტირი და გოდებ. გატყობ, რომ შენი ავადმყოფობა რაღაც სხვანაირია, ასოთა ტყვილისაგან არ არის გამოწვეული. ნიოხარ, რაშია საქმე, ნუ დამიმაღავ!

ქალბატონი მწარედ ქვითინებდა.

▲ — პასუხის მოცემა გეძნელება, ცრემლი ნებას არ გაძლევს? — გულდამშვიდებით გააგრძელა ხუცესმა. — არა უშავს-რა, ცრემლი დიდი ნუგეშია, მწუხარე გულის დამამშვიდებელია. შეიძლება, ჩემ შეკითხვას პასუხიც მე მიცე? კარგი, შენ არ შეგაწუხებ, მე თვითონ გიპასუხებ. ხომ იცი, ქალბატონო, ჩემ გამოცდილ თვალებს არაფერი არ გამოეპარება, მაგრამ ერთი მაინც უნდა მიბრძანოთ: ვინა ბრძანდება ის შევწვერა მეგრელი, თქვენს სახლში დღეს სტუმრად რომ არის? უეჭველია, კეთილი სული არ უნდა იყოს!

ქალბატონი ცრემლით სავსე თვალებით მღვდელს დააშტერდა.

— ნუ გიკვირს, ქალბატონო, მე ის უკვე ვნახე! თუმცა შორიდან, მაგრამ მაინც ვნახე და ჩემთვის ესეც საკმარისია. დანარჩენი ხომ ცხადია, მე და შენ მაინც განმარტება აღარ გვჭირია.

— მოძღვარო, ვფიცავ იესო მაცხოვარს, — წამოიძახა ქალბატონმა...

— აბა, შენი ფიცი მე რაღათ მინდა... განა არ ვიცი, რომ მისი სტუმრობა შენც ისე გაგიხარდებოდა, როგორც მე დღეს მისი ნახვა? რას ავამბობ, მე თუმცა არ მესიამოვნა მისი ნახვა, მაგრამ ავად არ გავუხდივარ და იმედი მაქვს, არც გამზდის, შენ კი, აი, სარეცელში წეებარ.

— მოძღვარო, გულთმისანი ხომ არა ხარ? — ისევ წამოიძახა ქალბატონმა.

— გულთმისნობა რაღა საჭიროა! ისედაც მივხვდებით, ღირსეულიცაა მარკოზ ხუცესისთვის, წაგისთანეები გამოეპაროს.

— რა ვქნა, მოძღვარო, ორ ცეცხლშუა ვარ ჩავარდნი-

ლი, — საცოდავად წარმოსთქვა როდამა და ცრემლი მოიწმინდა. — ერთხელ დაჩვეულის ერთი მოსმით გადაგდება ძნელი ყოფილა. შენც ხომ იცი, რომ ჩემმა ქმარმა და შვილმა გურიელთან ერთად მეფეს შეფიცეს, რომ ფაშისთვის ტყვეები არ მიეწოდებინათ და, მართალი უნდა ვსთქვა, სხვა დროისთან შედარებით, ძლიერაც შეაწიკრეს ეს საძაგელი ხელობა, ეს შენც იცი, მაგრამ სრულებით მაინც ვერ აღმოკვეთეს. მე ცალკე ქმარს ვეჩხუბე, ცალკე შვილს და მხოლოდ ის მოვახერხე, რომ აქ, ამ ჩემს ოჯახში, ჩემ თვალწინ მაინც არ უნდა მომხდარიყო ეს საზიზღრობა. ორთავემ პატიოსანი სიტყვა მომცეს და, მართლაც, სამი თვე გავიდა, რაც ჩემ ეზოში ტყვე არ შემოუყვანიათ; მოწმე იყოს თვით ქალწული უბიწო დღეს დილით კი მოეთრია ის ავაზაკი, ის იუდა გამცემლის თანაზიარი, ის დაუნდობელი და ერთი პატარა ყმაწვილი მოიყვანა... ისეთი ლამაზი, ისეთი კარგი, რომ... ვაი დედამისს გამწარებულს, ცეცხლ-გენა მოკიდებულს! მე მაშინათვე ყვირილი მოვრთე, თავი მოვიკალი... ბატონი შინ არ იყო, არც ახლა გახლავთ... ჩემმა შვილმა კი ჩვეულებრივ მანუგეშა, ეს უკანასკნელიაო. დანაპირი ვართ ფოთის ფაშასთან, სასყიდელი წინდწინ გვაქვს მიღებულიო. მე ეს არ დავიჯერე, გავცოფდი, გადვირიე. ბავშვი გამოვტაცე და ჩემს ერთგულს გადიას და მოსამსახურეებს ჩავაბარე... მერე სხვა შანელი თავის ტყვილი ამივარდა... გონებაც დავეკარგე...

— მესმის, მესმის, ქალბატონო, ყოველისფერი მესმის; დამშვიდდი! შენი სათნოებით და სიყვარულით სავსე გული მეოხ ეყავნ შენ ქმარ-შვილს. დღესა მას განკითხვისასა. — თანაგრძნობით მიუგო მოძღვარმა. — არ დაგიმაღავე, მე ამას მაშინათვე მივხვდი. თავადიშვილს ალექსანდრეს თვალებში შევატყე, რომ ჩემი ნახვა არ ესიამოვნა. რა ვქნა მე მაინც ღვთისადმი ვითხოვე მის კეთილ გზაზე დაყენებას. დრო კი არის, ქალბატონო, შენმა ქმარ-შვილმა აღმოკვეთონ ეს საზარელი საქმე. ნუ თუ არ კმარა, რაც მდულარე ცრემლი დაიღვარა უბედურ ჩვენი ქვეყნის დედათაგან მთელი საუკუნის განმავლობაში! დაე, ჩვენი ქვეყნის ტურფა ძენი და ასულნი ჩვენ ქვეყანაშივე დარჩნენ. აქვე დაიზარდნენ, აქვე იზრომონ. აქვე განვლონ დღენი ცხოვრებისა, მოიხადონ მოვალეობა სამშობო-

ლოს წინაშე და აქვე მიწას მიეხარონ. გარდაეცა ბატონს ჩემ მაგივრად, რომ ფიცი მტკიცედ შეინახოს. ნუ ჰკადრებან თავის ჭალარას არასაკადრისს, თორემ მოახლოებულა დღე განკითხვისა. ხომ იცის, ისმინა უფალმან ტარილი და გოდება ხალხისა და მოუვლინა მას მფარველი. ეკრძალოს. მე გამიფრთხილებია.

— ახლა როგორ მოვიქცე, მოძღვარო, ბავშვს რა ვუყუთ? — დაეცითხა როდამი.

— ბავშვი ჭერ-ჭერობით მე მომეცი, გავზრდი. შევასწავლი რასმე და მერე პატრონი მოვძებნოთ და ჩავაბაროთ. რა თქმა უნდა, უკეთესია ამ საქმეში ხმა არავეინ ამოიღოს. არც შენ და არც ჩემ წინააღმდეგ, თორემ ბოლოს სასიინანულოდ დაურჩება. მარკოზ ხუცესი თავმდაბალია, მაგრამ, თუ გაჭირდა, ქუდმაღალზე უარესს იზამს. შენ კი, ღირსო ადამიანი, უფალმა მოგანიჭოს დღეთა სიგრძე. დამშვიდდი, ზიარება არ გექირდება

VII

დადამდა. მოღრუბლულ-მოღუშულა და საწვ-მრად განმზადებული ცა ქვეყანას მრისხანედ დაჰყურებდა. მთვარე ჭერ არ ამოსულიყო და ირგვლივ სიბნელე სუფევდა.

მღვდელი მარკოზი ორი შეიარაღებული კაცის თანხლებით თავად გიორგის სასახლიდან გაჰოვიდა და თავის სახლისაკენ გაემართა. გვერდით ანაფორის კალთაში გამოხვეული ბავშვი მისდევდა. თუმცა ზაფხული იყო და ცხელოდა კიდევ, მაგრამ ბავშვი მაინც ძაგძაგებდა.

— ნუ გეშინია, ჩემო ბიჭიკო, — ალერსიანად უთხრა მღვდელმა, — შინ ჩქარა მივალთ, საკმელს გაკმევ, დაგაძინებ... შენი სახელა?

— ხეჩა, — ტირილით მიუგო ბავშვმა.

მღვდელმა ხელი მაგრა მოხვია და ტანზე მიიკრა.

— უღმერთოები, უსვინდისოები, — ბუტბუტებდა იგი, — ბავშვისთვის პერანგი მაინც ჩაეცვათ ხეირიანი, ან ღმერთს რას ეტყვიან, ან კაცს ეს უსჯულოები!

— ეხ, ეხ, ჩვენი ცოდვა, — ოხრავდნენ მღვდლის მხლებლები.

მარკოზ ხუცესის სახლის კერაზე ხმელი ფიჩხის ცეცხლი
კაშკაშებდა და მთელ სახლს საკმაოდ ანათებდა. მარიკა და
ლერწამისა კერას აქეთ-იქით შემოსხდომოდნენ და მღვდლის
მოლოდინში საჩოხე მატყლს ართავდნენ.

— მარიკა, მარიკა, აბა, გამოიცანი ვინ მოგიყვანე, —
სახლს მიუახლოვდა თუ არა, დაიძაბა ხუცესმა. მისი ხმის
გაგონებაზე ქალებმა თითისტარები განზე გადადეს და ზეზე
წამოიჭრნენ. ამასობაში მღვდელი სახლში შევიდა, ანაფორის
კალთა გადასწია და თმა-ხუჭუჭა, შავგვრემანი ბავშვი წინ წა-
მოაყენა. ბავშვი თითქმის ტიტველი იყო, დაჭერილ მხეცი-
ვით შეშინებულ თვალებს აქეთ-იქით აცეცებდა.

— ეს ვინ არის? — გაოცდა მარიკა.

— ვინ უნდა იყოს, დედაკაცო, — მშვიდად მიუგო ხუ-
ცესმა, — თუ არ ნაყოფი ჩვენი კეთილი გზიდან ცთომისა,
ჩვენი გათახსირებისა, გულგაქვავებისა და გონების დაბნე-
ლებისა.

მარიკა მიხვდა. შეშინებულ ბავშვს მიუახლოვდა, ნაზად
ხელი მოჰხვია და გულში ჩაიკრა.

— ნანა, შვილო, ნანა, შვილო, ბედდამწვარი შენი მშობე-
ლი დედა, ბედდამწვარი შენი მშობელი დედა... ოი, ნანა, შვი-
ლო! რა მწარეა შვილის დაკარგვა... ჟღმერთოებმა რა იციან,
რა მწარეა დედის გულ-მკერდი! ნანა, შვილო, უბედურ მთვა-
რეზე დაბადებული შენი მშობელი დედა... იმას ვინ ანუგე-
შებს? იმას ვინ გაუმრთელებს დაჭრილ გულს? იმას შენ მა-
გიერობას ვინ გაუწევს?.. საფლავში უნდა ჩაიტანოს უბედუ-
რმა შენი სიმწარე, — მოთქმით ამბობდა მარიკა, ბავშვს თავ-
ზე ხელს უსვამდა, ჰკოცნიდა და თან ქვითინებდა.

ალერსით და დედის გახსენებით გულჩვილებული ბავშ-
ვი მწარედ ატირდა. ატირდა ლერწამისაც. მღვდელი მარ-
კოზი შორი-ახლო იდგა და ცოლის ქცევით კმაყოფილი და
აღტაცებული, ისიც აცრემლებული, გრძელ წვერზე ხელს
ისვამდა.

— კარგი, გეყოფა, დედაკაცო! — უთხრა ბოლოს ხუ-
ცესმა. — უიმისოდაც გულჩათუთებულ ბავშვს დედის გა-
ხსენებით კიდევ უფრო გულს ნუ უკლავ. აქამე რამე და

დაამინე. შეხედე, რავე ცოცხლად დაუხრჩვიათ მაგ უღმერთობებს.

მარიკა გამოერკვა, ბავშვი კერის პირას დაბალ სკამზე დასვა და ვახშმის თაღარიგს შეუღდა.

— აეი ამბობდი, ხუცესო, მაგისთანა სამარცხვინო საქმეები მოისპოო, ამდენ სამადლობელ პარაკლისებს ტყუილად იხდიდი? — ამბობდა მარიკა.

— განა ასე აღვილია, ქალო, ძაღლის კუდის გასწორება? ჯერ კიდევ დროა საჭირო, სანამ ასეთი საძაგელი ჩვეულება სრულებით აღმოიფხვრებოდეს. ყველა ბოროტებაში გასვრილი ხელი ჯერ უნდა სამარეში დაიმარხოს, რომ კაცს შვილთა მოტაცება და გაყიდვა საზღაპრო აშბად გადაეცეს, მაგრამ ასეთი სამწუხარო მოვლენა იშვიათი რომ გახდა, ესეც დიდი ნუგეშია, ესეც ღირს იმად, რომ სამადლობელი პარაკლისი გადავიხადო და გადავიხდი კიდევ, — მხიარულად მიუგო ხუცესმა.

ნავახშმევს ლერწამისამ სპილენძის ქვაბით წყალი გაათბო. ქალებმა ბავშვი დაბანეს, მარკოზის ერთ-ერთი პერანგი ჩააცვეს და ლოგინში ჩააწინეს. მერე მღვდლის ძველი კაბა მოსძებნეს და მისგან ბავშვის ჩასაცვამ ახალუხის გამოკერვას შეუდგნენ.

— უღმერთოები, უსულგულოები, დედას შვილს სტაცებენ და უსჯულოებზე ყიდიან! არ აკმევენ, არ აცმევენ... ღმერთო, მიაგე მაგიერი, — ბუტბუტებდა მარიკა და გაჩქარებით ჰკერავდა.

მღვდელმა წმიდა სანთელს მოუკიდა, კუთხეში მიყუდებულ პატარა ხატის წინ წარსდგა და ლოცვას შეუღდა.

— ნანა, შვილო, ნანა, შვილო, ბედდამწვარი შენი მშობელი დედა, — სლოკინით წამოიძახებდა ხოლმე დროგამოშვებით მუშაობაში გართული მარიკა.

— ვითარ განდიდენ სახელი შენი, უფალო, და ყოველივე სიბრძნით ჰქმენო, — ლაღადებდა ხუცესი.

ლერწამისა საჩოხე მატყლს ართავდა, ხოლო პატარა ხეი ჩას ლოგინში ტკბილად ეძინა, ოთხი დღე და ღამე გავიდა, რაც მას ასე ტკბილად მოსვენება არ ღირსებია.

— არა, ღმერთს გეფიცები, თავადო ალექსანდრე, თუ მართლა ვინმე კუდიანია ქვეყანაზე, სწორედ ეს მარკოზ ხუცესი უნდა იყოს, — ამბობდა აზნაური ყარამანი, თავადი გიორგი კორიშვილის ძლიერ ერთგული და დაახლოებული პირი.

— კუდიანი კი არა, გულთმისანია, მაგ ჩამოსახრჩობი, — მიუგო თავადმა ალექსანდრემ.

— წაგვართვა, მარა რა ბიჭი წაგვართვა. მაგ წვერით ხეზე თხასავით ჩამოსაკიდებელმა. — სწუხდა ჩვენი უკვე ნაცნობი თენგიზი, ხეიჩას მომტაცებელი და თავადის სასახლეში მომყვანი, — რამდენი ტანჯვა და ბრძოლა გამოვიარე იმის აქ მოყვანაში.

სამთავენი კერის პირას ისხდნენ და საუბრის მოლოდინში მუსაიფობდნენ.

— მართალი რომ ვთქვათ, დედაჩემმა წაგვართვა, იმას არ ვთქვა, ხუცესი ასე მაგრად ხელს ვერ ჩაგვკიდებდა. — ამბობდა თავადი ალექსანდრე, — მაანც, კაცო, დამელაპარაკა თუ არა, მაგ ჩასაძალღებელმა, მაშინათვე იჭვიანი თვალებით აქეთ-იქით ყურება დაიწყო, თითქოს მეძებარია და ნადირს სუნავსო. თენგიზი რომ შეამჩნია ეზოში, მაშინათვე პირში მომახალა უბოდიშოდ: ეს ვილაცაა კეთილი სული არ უნდა იყოსო.

— ჰა, მაგი ყოფაგაქუცული... — შეაგინა თენგიზმა.

— იმის შეხვედრას ხომ ჭრელი ჯველის შეხვედრა მირჩევნია, — გააგრძელა ალექსანდრემ, — მერე, კაცო, მომიყვას სხვადასხვა იგავენს! ეს საღმრთო წერილიო. ეს ესაო, ეს ისაო... დედაჩემი ხომ ხელში ჰყავს, რასაც ეტყვის, იმას აქნევენებს... ის, ალბათ, როგორც გულუბრყვილო დედაკაცი, ყოვლისფერს უამბობდა და, რაკი ერაზელ ყური დაეხვრიტა მენცარს, მერე ხომ არ მოგვეშვა და არ მოგვეშვა, თორემ დედაჩემს მარტო ჩქარა დავამშვიდებდი... ერთი ორი დღე რომ დამცლოდა, ბავშვს ისევ წყნარად გამოეტყუებდი... ახლა კი არ ვიცი, რა პირით დავხვდე ან მამაჩემს, ან ხელცა-

რჩეული როგორ ვეახლოთ ფოთის ფაშას. შეიძლება, თენგიზ, შენებურად კიდევ მოაგვარო რამე?

— ვეცდები, ბატონიშვილო, განა ცოტა მომიყვანია, მაგრამ საძნელო კი არის, ოხერი! შეიცვალა დროება, — ნაღვლიანად ამბობდა თენგიზი, — თუ დაღიას მოხელეებმა ხელთ მიგდეს, შენი მტერი! თვალებს დამთარიან, ხალხიც გამაგრდება, ყოველ სოფელში ყარაულები მორიგეობენ.

— კიდევ იმიტომა, რომ მარკოზ ზეცესმაც ფრთები შეისხა და ახლა მექარასაც არ ერიდება, — ბრაზით ამბობდა ალექსანდრე.

— ტყუილად დარდობ მაგ ამბავს, ბატონას მჯემა, გაერია ყარამანი. — ერთი მეცა მკითხე და, თავადიშვილო, იმ ზეცესმა ბავშვი ხომ თავის სახლში წაიყვანა?

— კი.

— ხომ არ გაყიდის?

— ათასი ქისა მარჩილი რომ მისცე, არ მოგცემს, მაგის ხალხი კი ვიცი, კერპი ვინმეა.

— მაშ, ყავდეს, ბატონო, ჭერ-ჭერობით აჰვას და აჭამოს. თვალი გაუტყდეს, აჭაურობას გაეჩეიოს. მე ყარამანი არ ვყოფილვარ, ის თუ ბოლოს ისევ ჩვენი არ იქნეს, მერე უფრო მეტი ფასი არ ექნება თუ?

— ერთი შენცა!

— ჩემი თავი მოგიკედეს, თავადიშვილო, თუ მე ეს არ შევასრულო.

— ეხ, ყარამანი შენ ზეცესს ნუ ეხუმრებო. მთელ ქვეყანას შესძრავს. პირდაპირ მეფესთან წავა. შეიძლება ხალხიც ააჯანყოს. ერთი რომ დაუძახოს და წინ წაუძღვეს, შენ რავე გგონია, პირველად თვით ჩვენი ყმები ცეცხლს მისცემენ ჩვენ სახლ-კარს.

— შენი მოლაღატე ვიყო-მეთქი, ნაჟო, თუ შენ ოჯახზე ვისმე ეპვიც კი შევატანიხო... ისე მოვაწყობ საქმეს, თავი და ბოლო ვერავინ გაუგოს. ჭერ დამაცალე, მიჩქმალდე ეს საქმე, გავიდეს დრო და ხანი.

— თუ შენ მაგას იზამ, ყარამან, და თუ იმ ზეცესის ჭაერს ამომაყრევინებ, — მიუგო თენგიზმა, — ლეჩაქი დამეხურონ, თუ ერთი კაი ყირიმის თოფი არ მოგიტანო ფეშქაშად.

— იცოცხლე, კარგად იყავი, უფეშქაშოდაც ვიზამ მაგან, შენზე ნაკლებ ჩვენ არ გვიმწარებს სიცოცხლეს მაგ გასაყავებელი, რაც ზარალი მაგას ჩვენთვის მოუცია, ა, თავადიშვილო?

— თი სახსენებელ ამოსაგდები! — ჩაილაპარაკა ალექსანდრემ.

— შენ, თენგიზ. მხოლოდ ის იცოდე, რომ, — გააგრძელა ყარამანმა, — აქ, სასახლეში მეტი არავინ მოიყვანო, აქ ისეა საქმე, რომ ვერ დაიმალება. დიდო იყოს თუ პატარა, თუ ღმერთმა ხელში ჩაგიგდო, ჩემ სახლში მოიყვანე. მე ახლა შევ დელეს სათავეში დავსახლდი. ირგვლივ უდაბური ტყე მარტყია, კაცის ჭკვანება იქ არ არის.

— კაი დაგეშართოს, ვეცდები, — მიუგო თენგიზმა და უღვაში გადიგრიხა. — მე მიყვირს, ამდენხანს ცოცხალი როგორ იტარეთ მაგ ფეხმოსატეხი. იქეთი ოხერი და ხელისშემშლელი უნდა მოსპო, თორემ, რასაკვირველია, საშველს არ მოგცემს, საქმეს ყოველთვის დაგიხლართავს.

— კარგი, მაგაზე მერე ვიფიქრო. ახლა ერთი გემრიელათ ვისაუზმოთ. ავერ ყაზახს მოაქვს კიდეც შემწვარი ბატონი, — მაღიანად წარმოსთქვა თავადმა ალექსანდრემ.

სამთავენი გემრიელ საუზმეს მოუსხდნენ.

• • •

ხეიჩა ჩქარა გაეჩვია მარკოზს ხუცესთან. გულკეთილმა მოპყრობამ და საკმელ-სასმელმა თავისი ქნა. ბავშვი გამხიარულდა, მოღონიერდა. შელის ნუკრივით დახტოდა. ხუცესს ძლიერ შეეჩვია. საყდარში დაჰყავდა, საცეცხლურს უზებრავდა, სანთლებს უკიდებდა. შინ შეშა-წყალი მოჰქონდა და სხვა წვრილმან რამეებს აკეთებდა. ორ-სამ თვეში ბავშვს სულ სხვა სახე დაედო. ტირილისაგან ჩაცვივნულ-ჩალურჩებული და საშინლად გამოძყურე თვალები დაუმრგვალდა, აუმხიარულდა, ლოყა ამოებორცვა და ვარდისფერი დაედო.

— ხეიჩა! — დაუძახებდა ხოლმე ღღვდელი მარკოზი.

— პატონი! — ცქვიტად ეტყოდა ბავშვი.

— ჰა, კიდევე ვერ გამოტეხე! ბატონო-თქვა, ბა...ტონო!
 — ბა...ტო...ნო!
 — ჰო, ასე. აბა გაიქე, ერთი დაათვალიერე, ხბოები ხომ არ გაიქცნენ შემოღობილიდან.
 ბავშვი ელვის სისწრაფით გარბოდა.
 — აბა, სთქვი, ბიჭო: — „დიდება შენდა“, — ასწავლიდა მღვდელი ლოცვას.
 — დიდობა შენდა, — ამბობდა ბავშვი.
 — ჰა? მეგრულ კერძზე ნუ უბნობ, ბიჭო, წმინდა ქართული ილაპარაკე. „დიდება შენდა“,
 — დი..დე...ბა შენდა.
 — ჰო, ემაგრე.
 — წმიდაო ღმერთო.
 — წმინდაო ღმერთო.
 — კიდევე თავისებურად გადაუხეია! ბიჭო, კარგად გამოხატე!

— წმი... და... ო ღმერ...თო.

— ჰო, ემაგრე, — გულშეუწუხებლად უსწორებდა მღვდელი და ბავშვს ლოცვებს ასწავლიდა.

ლოცვებიდან მღვდელი ანბანზე ვადავიდა. ბავშვი საოცარ გულსწყურვილს იჩენდა. ჩქარა დაისწავლა წერა-კითხვა, გალობა; დავითნს, სამოციქულოს კითხულობდა. მღვდლის ალტარეებს საზღვარი არა ჰქონდა, ბავშვს თვალიდან არ იშორებდა და როცა სამრევლოში წავიდოდა, მუდამ თან დაჰყავდა.

VIII

გავიდა წელიწადნახევარი. ხვიჩა სრულებით შეეჩვია მარკოზ ხუცესის ოჯახს. მოხუცი მას საკუთარ შვილებისაგან არ არჩევდნენ. ბავშვი ძლიერ გაიწაფა როგორც ხუცურში, ისე მხედრულ კითხვაში. — ერთი. წელწადი კიდევე და დიაცენობასაც შესძლებსო, ხუმრობდა მღვდელი.

ერთსელ მღვდელი მარკოზი სამრევლოდან შინ ბრუნდებოდა, ხვიჩაც თან მოსდევდა. მაღალ სერზედ მოექცნენ. ამ სერიდან მშვენიერი გადასახედავი იყო. ირგვლივ დიდ მან-

შილზე ბევრი ადგილები სჩანდა. დაბლა გაშლილი იყო უშველებელი, ხელისგულივით სწორი, ტყით დაბურული ადგილი, სადაც შუაგულ მისდევდა ფართე, დაკლანხილი მდინარე. ჩრდილოეთ მხარეს — შორს, შორს, თვალუწვდენელ ტყის ბოლოს, მტრედისფერ ბურუსში გახვეული ბორცვები მოსჩანდა და მათ თავზე თოვლით შელესილი ბუმბერაზი მთები დაჰყურებდა.

— აი, ის, ფართე ზოლივით რომ ნისდევს, შვილო, დაბლა გაშლილ ხშირ ტყეს, მდინარე რიონია, — აუხსნა ხუცესმა. — იმ მდინარეს რომ ქვევით ჩაეყვით, ავალუწვდენელ ზღვას მივადგებით, ეს მდინარეც იქ შეწყდება, რადგან ზღვას უერთდება. რიონის ზღვასთან შესართავთან არის ციხე ფოთი. იქ ახლა ურჯულო ფაშა ზის, მაგრამ ღმერთი გაუმარჯვებს ჩვენს მეფეს და იმ საზიზღარს იქიდან განდევნის. მაშინ ქვეყანაზე ნამდვილი მშვიდობა დამყარდება, ავაზაკ-მტაცებლებს საბუდარი მოეშლება.

აი, აქეთ კი, ჩრდილო მხარეს, მტრედისფრად სერები რომ მოსჩანან, იმ სერებ შორის შენი სოფელია. შენი დედ-მამა და ძმები იქ ცხოვრობენ. ნუ გეშინია, ცოტახანს კიდევ მივაწვმოვაწყობ საქმეებს, შენც მანამდის წაგნში გაიწაფები და მეჩე უსათუოდ წაგიყვან, — ალერსიანად დასძინა მღვდელმა.

მარკოზ ხუცესის ნათქვამმა ბავშვს ნორჩი გული აუტოკა, შიგ დამალული და გარედან ვითომდა მომთელებული წყლული გაუღვია. ბავშვმა თვალები გააციალა ბურუსში გახვეულ სერებისაკენ და სიშორის გამო ნაცნობი ადგილები თუმცა კარგად ვერ გაარჩია, მაგრამ გონებაში მაინც ნათლად წარმოუდგა ტყით დაბურული მთები, მათ შუა ფართე ველა და იქვე მოჩუხჩუხე მდინარე ტეხური. მოაგონდა სახლ-კაზი. აი მათი ეზო, თითქოს თვალწინ უდგასო. აი დიდი ვაშლის ხე, იმათ სახლის წინ რომ დგას: მერე რამდენი ნაყოფის მოსხმა იცის, ან რა გემრიელი წითელი ვაშლები? აი უზარმაზარი კაკლის ხეც! აი მამა, აი ძმები... აი ისიც... მაგრამ მიწა ხახსენებაზე ბავშვს საშინლად გული დაეწვა, სახე გაუწითლდა, თვალები გაუდიდდა და ძალაუნებურად მღვლარე ცრემლები გადმოჰყარა... ის ხომ მუდამ ახსოვს, მუდამ თვალწინ უდგას... ოხ! ამ დღეებში რა კარგი სიზმარი ნახა! სიზმარი

ნახა? სიზმარა კი არა, სულ ცხადივით იყო. ვითომ თავიანთ სახლის გვერდით იდგა ის, ხელში რაღაც ეჭირა, მაგრამ ხეი-
ნას დანახვაზე გადაადგო და მისკენ ზელებგაშლილი გამოე-
ქანა. ხეიწასაც უნდოდა მიჰკებებოდა და გაშლილ ზელებში
ჩავარდნოდა, რაც არაერთხელ უქნია ხოლმე, მაგრამ, რაღაც
საუბედუროდ, ვერ მოახერხა, ადგილიდან ვერ დაიძრა, მთელი
ტანი აუთრთოლდა და გამოელვინა კიდევ. ნანა, ნანა მწუ-
სარედ წაშოცაბა გულდამწვარმა, მაგრამ „ნანა“ არსად იყო.
თვითონ კი, მთლად გაოფლიანებული, ჰვეშაგებში იწვა, ტან-
ში ყრუანტელი უვლიდა და დამძიმებული თავიც, თითქოს
უტრიალებდა. ჯერ ვერ გამოერკვა, არ იცოდა, თუ სად იყო,
შიშის ზარმა აიტანა, მერე ცოტ-ცოტად გონს მოვიდა და ჩუ-
მად ტირილი დაიწყო. ოჰ, რამდენი იტირა „შეიძლება ახლა
ნანა, ერთ-ერთ იმ სერიდან აქეთკენ იყურება, მაგრამ მე აქე-
დან ვერ ვამჩნევ, ალბათ, არც მე მაჩნევს“, მოსდიოდა ბავშვს
ფიქრი და მწარე ცრემლით იმდუღებოდა.

— ნუ გეშინია, ჩემო ბიჭიკო, — აღურსიანად განიგორა
მარკოზ ხუცესმა, თუმცა ბავშვის ცრემლების მნახველი თვი-
თონაც აღელვებული იყო, — უსათუოდ წაგიყვან შენს სახლ-
ში. სხვა ვისმე არ გაგატან, მე თვით წაგიყვან. აი შემოგი-
სვამ ამ ჯორზე და გავსწევთ. არც იმდენი შორი გეგონოს, დიდი,
დიდი ერთი დღის სავალია, დილას ადრე გზას რომ გავუდ-
გეთ, საღამოთი იქ ვიქნებით. მოდი, ახლაც შემოჭექი ჯორზე.

— არა, მე ფეხით სიარული მირჩევნია, — მიუგო ბავშ-
ვმა. ეტყობოდა, ცდილობდა ტირილი შეეწყვეტა და ჩვეუ-
ლებრივი სახე მიეღო.

მზე უკვე ჩავიდა, ხეიჩა დამშვიდდა. მაღლობიდან დაბ-
ლაში ჩამოვიდნენ.

— აბა, თუ მეტყვი, ბიჭო, ამ დაბლობს რა ჰქვია, ახლა
ჩვენ რომ მივდივართ? — მხიარულად დაეკითხა მღვდელი.

— ტახოვანი, — ცქვიტად მიუგო ხეიჩამ.

მღვდელს ძლიერ გაუხარდა.

— ყოჩაღ, გცოდნია. ამას რომ ფერდობი მოსდევს?

— ის გვერდოულია, — სიტყვის გათავება არ დააცალა
ბავშვმა.

— პა ჩემო ბუკო, — მხიარულად სთქვა მღვდელმა მარკოზმა. — კარგი, გვერდოულს იქით?

— შავი ღელე ჩამოუდის.

— იქით?

— ტყეა...

— ტყის იქით?

— ვაკე კარი, იმას მოსდევს ხულადგმულას სერი, სადაც საყდარი ღვას და იმის იქით ხომ ჩვენი სახლია, — ჩამოთვალა ბავშვმა.

— ეს ადგილები რა კარგად დაგახსოვებია, ჩემო ბიჭოკო, — კმაყოფილებით ამბობდა ხუცესი. — მაშ ახლა შინ, რომ გაგიშვას კაცმა მარტოდ-მარტო, მიხვალ?

ბავშვი ცოტა შეჩერდა.

— ცოტა უფრო ადრე რომ იყოს, წავიდოდრი, — გაუბედავად წარმოსთქვა ბავშვმა.

— ხა, ხა, ხა, ხა! — ხარხარებდა მღვდელი.

მარკოზს უფრო ის ახარებდა, რომ ოჯახს მოგონებით გამოწვეული მოწყენა ბავშვს ასე ჩქარა გაუქარდა. მღვდელი შეეცადა, რაც შეიძლებოდა გაემხიარულებინა ბავშვი.

— აბა. შენ თუ კაი ბიჭი ხარ, ბაიობის სამოციქულოსაც მომიყვები, აი, გუშინწინ რომ გაკითხებდი?

— სულ თავიდან დავიწყო? — ცქვიტად დაეკითხა ხეიჩა.

— სულ თავიდან დავიწყე! — აღტაცებით მიუგო ხუცესმა.

— „და სულისაცა შენისა თააანა“, — გაისმა ბავშვის წკრიალა ხმა ტყეში.

— ჰო. ემაგრე, ემაგრე! — ამხნევებდა ხუცესი.

— „წარდგომა. ფსალმუნი დავითისა: კურთხეულ არს მოწავალი სახელითა უფლისათა. ღმერთი უფალი და გამოგვიჩნდა ჩვენ“. — წართქმით ამბობდა ბავშვი.

— ნუ ჩქარობ, სიტყვები მკვეთრად გამოტეხე, — ტკბილად ეუბნებოდა მღვდელი მარკოზი.

— ფილიპელთა... მიმართ ეპისტოლე... წმი...დი...სა... პავლე...მო...ცი...ქუ...ლისა...საკით...ხააავი“, — ჩააგალობა ბავშვმა.

— ემაგრე, ემაგრე, — ამხნევებდა მღვდელი.

— „ძმააანო! გიხა...როდენ...მარა... დის უფლისა მი-
ერ...კვა...ლად გეტყვი გი...ხა...რო დევენ!“

— ჰო, ასე, ერთი მუხლად დაბლა კილოთი უნდა ჩააგა-
ლობო, — შენიშნა ხუცესმა.

— „სიმდაბ...ლე თქვენიტ ცხად იყავნ ყოველთა კაცთა“. —
თამამად გააგრძელა ხვიჩამ.

— ოჰო, ჰო... აქ უნდა მაღალი კილოთი ჩაეგალობოთ, —
გერ მოისვენა ხუცესმა.

— „უფალი ახ... ლოოოს არს“. — ჩაამღერეს ორთავემ.

— ყოჩაღ, ჩემო ბიჭიკო, — აღტაცებით ამბობდა მღვდე-
ლი. — აბა. შენ თუ კაი ბიჭი ხარ, შოთას შაირსაც მეტყვი.

— ეგ რომელი? „მაქვს საქონელი?“ — მხიარულად დაე-
კითხა ბავშვი.

— სულ ერთია, თუ გინდ „მაქვს საქონელი“ მითხარი.

— „მაქვს საქონელი ურიცხვი, ვერცხვან ანაწონები, მიეც
გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები, შენ დაამდიდრე
ყოველი, ობოლი პრას მქონები, მიღწიან, მომიგონებენ, დამ-
ლოცენ, მოვეგონები“, — შეუსვენებლად ჩააკაჰკაჰა ბავშვ-
მა.

მარკოზ ხუცესის აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა,
„უღმერთოება არ იყო, საცოდაობა არ იყო, რომ ეს ბავშვი
სამშობლო მიწა-წყლისთვის მოეწყვიტათ და ოსმალეთში
გაეყიდათ! — ფიქრობდა მღვდელი. — ჰოი, უბედურო, მამუ-
ლო! განა საკმარისი არ იყო, რაც შენ შეილებს თავი შეუ-
კლავთ გარშემორტყმულ უანგარიშო მტერთათვის, რომ სამ-
შობლოს დაცვისათვის თავდადებულთაგან გადარჩენილნიც,
ისევე ჩვენივე გონების დაბნელების წყალობით, ურჯულთა
სათრევი არ გამხდარიყვნენ?“.

— აი, შეილო, ეს შაირი ხუთას წელზე მეტი იქნება, რაც
გამოთქვა ჩვენმა სახელოვანმა მამულიშვილმა, — გასაგო-
ნად სთქვა ხუცესმა, — და ჩვენ ანდერძად დავვიტოვა, მაგ-
რამ, ჩვენდა სამარცხვინოდ, არა თუ არ აღვასრულეთ, პი-
რიქით, ამ ანდერძის წინააღმდეგ წავედით. რას იტყოდა ის
დიდებული ადამიანი, თავის თვალთ რომ ენახა ყველა ის სი-
სამაველე, რასაც სჩადიან ჩვენი ვაჟბატონები?! კნალამ შენც
მაგ სობოროტის მსხვერპლი გახდი, მაგრამ უფალმა შეგვაძ-

ლებინა შენი გამოსხნა მტარვალთა ბრწყალები აგან, — გულ-
დაწყვეტილად დაათავა მღვდელმა მარკოზმა. მაგრამ ჩქარა
ისევ მხიარულად წარმოსთქვა: — აბა, ჩემო ბიჭიკო, კიდე
თუ მეტყვი შაირს. მგონია, მეორე შაირიც დაგასწავლე?
— მეორე რომელი? „ვაჰ, სოფელო?“ — ცქვიტად დაეკით-
ხა ბავშვი.

— კარგი, მითხარი ეგ „ვაჰ, სოფელო“, — ცქვიტადვე უპა-
სუხა გამხიარულებულმა მღვდელმა.

— „ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე
გჭირსა! ყოვლიმც შენი მონდობილი ნადაგმცა ჩემებრ სტი-
რსა; სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუუხზგრი სადით ძირსა, მაგ-
რამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენვან განაწირსა“, — ჩა-
აკაჰკაჰა ბავშვმა.

— ესეც კარგად დაგიხსომები, — მოუწონა ხუცესმა.

— ჰეშმარიტად, შვილო, კაცისაგან განაწირს ღმერთი არ
გასწირავს. ჩვენც არ გაგვწირავს, იმედი მაქვს. ღმერთო! —
ხელი მალა აღაპყრო მღვდელმა, — შენ გაუმარჯვე ერეკლე
და სოლომონ ბაგრატივანთ, შეაძლებინე საბოლოოდ დაამ-
ხონ მტერი და ძვირის მოქმედი და აცდონ სახელი შენის
მაგრამ, ეჰ, შვილო! — უკმაყოფილოდ სთქვა მღვდელმა. —
ეს ყოვლისფერი კარგი, მაგრამ ჩვენ კი შუაგზაზე შემოგვი-
ღამდა. მერე რა ბნელი ღამეები! ნეტავ ახლა სადა ვართ?
— შავ ღელეს ვუახლოვდებით.

— კარგი, შვილო, ტყე ჩქარა გავიაროთ, ნუ გეშინია, ჩქა-
რა ვიქნებით შინა... ეხ, საკვირველია ჩვენი ხალხი რაც გინდ
უბედურება დაატყდეს თავს, რაც გინდ გაჭირვებული იყოს,
თუ ღვინო ნახა, ყოველგვარი ჭირ-ვარამი დაავრწყდება. აბა,
რა საჭირო იყო, იმდენხანს სმა-ჰამა საბრალო ლუკაიას სახლ-
ში? ცოლი რომ მოუკვდა, არ ეყოფოდა, აღაშთაი ამდენი
უხეირო ხარჯი არ გაეწია? მეც ხათრი ვერ გავუტეხე, დავრ-
ჩი და, აი, შუალამე საღლაც ტყეში მიხდება ფორთხიალი, —
უკმაყოფილოდ სთქვა ხუცესმა.

— აი შავი ღელეც, — სთქვა ბავშვმა...

— ჰხედავ, ბიჭო, რასმე? მე კი ვერაფერს ვარჩევ. მაინც
რა უქუნეთი ღამეა! ოი, ძნელია, შვილო, სიბერე! შენ ჰასაკში
მეც ისე ცქვიტად დაეხტოდი ყოველგან, თვალი კატასავით

მიჭრიდა, მაგრამ დრომ თავისი ქნა. ეეჰ, სადა ხარ, ახალგაზდობავ! რამდენი ამბები მახსოვს ამ დელის პირას. ჰე, შვილო, ყური დამეგდე, რომ გაიზრდები, გაგაზსენდება ჩემი ნათქვამი ამბები. მე მაშინ მონასტერში სწავლას ვათავებდი, — ჩვეულებრივ ტყბილად დაიწყო ხუცესმა, — ის იყო საღიაკვნოდ ვემზადებოდი. ახლაც არ არის სახარბიელო დროება და მაშინ ხომ ჯოჯოხეთი იყო. მონასტერში კაცი მოიჭრა: არიქათ, გაიზინეთ, ოსმალები საცაა დაგვეცემიანო, მა...

მღვდელმა სიტყვა ველარ დაათვა... ერთი დაიკვნესა და ჯორიდან გადმოვარდა. ჯორი გამწარებათ ტლინკებს ისროდა. ბავშვმა მოხედვაც ვერ მოასწრო, რომ ვილაცის მაგარი ხელები მკლავებში ჩაებლაუჭა.

— ჩქარა ბურთი ჩასჩარე და ტომარაში ჩააჭდინე, — ყურში მოხვდა ხეიჩას აღელვებით წარმოთქმული ჩურჩული. სხვა რა მოხდა იქა, ვერ გაიგო რა, რადგან შიშისაგან მაშინათვე გონება დაჰკარგა და, როცა გონს მოვიდა, უკვე ცხენზე დარჩული სადღაც უღაბურ ტყეში ვილაც უცნობებს გაჩქარებათ მიჰყავდათ.

მეორე დღეს მთელი სოფელი შემფოთებული ერთი მეორეს ეკითხებოდა:

— გაიგეთ, რა უბედურობა დატრიალებულა? მარკოზ ხუცესი ჯორს გადმოუგდია და მოუკლავსო.

— ვაი, ახავაი! ვაი, ახავაი! რა კაცი, რა ანგელოზი კაცი, რა საღმრთო კაცი! — ამბობდნენ გულდამწვარი სოფლელები.

IX

შავ ზღვაში აფრიალებული ზომალდი მისცურავდა. ზღვის ლურჯი, ფაფარაქათებული ტალღა ტალღაზე მოგორავდა და გემის კედლებს მრისხანედ ეხეთქებოდა — თითქოს დიდებული სტიქიონიც უკმაყოფილოა გემით და მისი დანიშნულებით, სურს შეანგრიოს სქელი კედლები და უფსკრულში ჩასძიროს ეს მრავალ ცოდვათა მტვირთველიო, მაგრამ კედლის სიმაგრეს ვერ უძლებდა. უანგარიშო წინწყლებად იყოფოდა და იფანტებოდა, რომ ხელახლა ერთ მტკიცე

ძალად შეერთებულს, ახალი იერიში მოეტანა და უფრო მძლავრად სცემოდა. თუმცა ჭერ-ჭერობით ზომალდი რჩებოდა გამარჯვებული, ის უშიშრად აპოზდა ტალღებს და თამამად მიდიოდა სტამბოლისაკენ; სრულებით ანგარიშს არ უწევდა ტალღათა შხაპუნს და არჩეული გზადან არ უხვევდა, მაგრამ არც ტალღა ცხრებოდა; გამოცდილებით იცოდა, რომ მოვიდოდა დრო, ამოვარდებოდა ქარიშხალი, ჩაუნერგავდა მას არაჩვეულებრივ ძალ-ღონეს და მაშინ? ფრთხილად, ზომალდო! შეგ ზღვას არა ერთი და ორი შენისთანა ამპარტავანი და თეთრ ლეჩაქებით მორთულ-მოკაზმული თავქვე მოუქცევია და სამუდამოდ დაუსამარებია თავის უფსკრულში.

ზომალდის ერთ-ერთი დიდი ოთახი ძვირფას ხალიჩებითა და ნოხებით იყო მორთულ-მოფენილი. სკამების მაგივრად ხვერდ-აბრუშუმ გადაკრული ბალიშები იყო ჩამწყრივებული. ოთახი კარგად ჩაცმულ-მოკაზმულ ოსმალებით იყო სავსე: ზოგი მათგანი ფეხმოკეცით იჯდა ბალიშზე, ზოგი ყავას მიირთმევდა, ან ყალიონს აბოლებდა, ზოგი წამოწოლილი იყო და სთვლემდა, ზოგიც გემის პატარა ფანჯრიდან თვალუწვდენელ ზღვას გაჰყურებდა.

ერთი მათგანი, სახით გამხდარი, თეირწვერა მოხუცი, სხვებისაგან განირჩეოდა. ის ხნით ყველაზე უფროსა ჩანდა, სხვებზე უფრო მდიდრულად იყო ჩაცმული და წითელ ოსმალურ ქუდს ირგვლივ თეთრი დოღუბანდი ჰქონდა შემოხვეული. მას სხვები მორიდებით და პატივით ეპყრობოდნენ. ამას თვითონ მოხუციც გრძნობდა და ცოტა არ იყოს თავი ამაყად ეპირა, ბალიშზე დაფიქრებული იჯდა და მსხვილ გიშრის კრიალოსანს აუჩქარებლად აჩხაყუნებდა.

— არა, სჯულის მადლმა, სრულებით არა ვარ კმაყოფილი ამ მოგზაურობით, — წყნარად სთქვა მოხუცმა და კრიალოსანი დააჩხაყუნა. — რა ხანია ამ გზაზე დავდივარ და ასეთი ხელნაკლები ჭერ არ წამოვსულვარ. სტამბოლში სირცხვილით თვალს ვერ გავახელ.

სხვებმა მოხუცს ლმობიერად შეჰხედეს.

— ვაჰ, რას ბრძანებ, პატივცემული! ეფენდი ალი-უსუფ! — მორიდებით მიუგო ბალიშზე წამოწოლილმა, კოხტად ჩაცმულმა ახალგაზრდა ოსმალომ. — შენც რომ წუწუნებ, ჩვენ რა-

ლა გვეთქმის? შენ, პატივცემულო, ორმოცდაათი ტყვე მაინც მოგყავს და ჩვენ ყველას ერთად იმდენი ვერ გვიშვებია.

— პა, მართლაც და ესეც რომ წუწუნებს, — გამოეხმაურა ერთი შუახნის პირმოპარსული, ნაყავილარი ოსმალთა, — ჩვენზე მეტი რომ მოჰყავს, — ეს ხომ ცხადია, და შენ ის იკითხე, იბრაჰიმ, რა რჩეული ქალ-ვაჟები მოჰყავს! ერთი ორი გოგონა ისეთი ურევია, რჭულის მადღმა, რომ ფადიშაჰის პარამხანაც არ დაიწუნებს.

— ეხ, იმ დღესაც მოვესწარ, რომ რაღაც ორმოცდაათი ტყვეც შურთ ჩემთვის, — დინჯად წარმოსთქვა მოხუცმა ალი-უსუფმა, — აბა, ერთი გემის პატრონს ჰკითხე, რამდენი ტყვე წამისხამს მართო ამ გემით გურჯისტანიდან სტამბოლში... არ მოგიკედეს იმის მეტი ალი-უსუფი, რომ მისთვის არც ფადიშაჰის პარამხანა იყოს მიუწვდომელი. არა ერთი და ორი ჩემ მიერ მოყვანილი გოგო მოხვედრილა იქ. ფაშებზე და ნაზირ-ვეზირებზე ხომ არას ვიტყვი. ისინი ჩემს სტამბოლში დაბრუნებას ისე შეხაროდნენ, როგორც მართლმორწმუნე წმინდა ალიას დღესასწაულს. მეჩე რა იაფი იყო მაშინ ტყვეები! ახლა მხოლოდ ფოთის ფაშის ხელიდან გამოდის ტყვეები, მაშინ კი ვინ გინდოდა, რომ ტყვეებს არ ყიდდა: თავადი, აზნაური, კერძო პირი... ერთხელ, წმიდა ყურანის ვფიცავ... რა ქვია ე? მაგათ მოლათ-მოლას, თავზე დიდ კოთხოს რომ იხურავს... მგონი ჰყონდიდელს ეძახიან... იმას, ყმაწვილო, ერთი ქარვის კრიალოსანი ეუფეშქაშე და ერთი ქალი და ორი ვაჟი გამომიგზავნა. რა იაფობა, რა იაფობა იყო! ალლაჰ! ალლაჰ! განა შენ თვითონ არ გახსოვს, ზაიდოლ, — მიუბრუნდა მოხუცი ჩოფურას, — ერთხელ იმდენი ტყვე წავასსოთ, რომ ტრაპიზონში, სამსუნში და სტამბოლშიაც, ყავახანებში, ნაღდის მაგივრად ტყვეებით კუსწორდებოდით. ახლა რაა? განა ეს გაჭრობაა? ზარალის მეტი შიგ არა ყრია რა. რაც მიმყავს, ესენი თუ დავასაღე, ვფიქრობ, სულ ხელი ავიღო ამ ხელობაზე.

— შენ კი სულაც ხელი აიღო, არა გიჭირს რა მაჰმადის რედიო, მაგრამ ჩვენი უნდა იკითხო, — შენიშნა ახალგაზრდა ბერაჰიმმა.

— რათ გამახსენდება მაინც ის წინანდელი დროება! —

გულდაწყვეტილად სთქვა ჩოფურა ზაიდოლამ. — ორი წელა-წადი რომ დამცლოდა, ეფენდი რომ ბრძანებს ისეთი, მეტი მეც არ მინდოდა. ვაი, გაუწყრა ალლაჰი, რა ღროს გაფუქდა საქმე?

— მართლაც და, რა მიზეზია, მართლმორწმუნენო? — იკითხა ერთმა ბალიშზე წამოწოლილმა, კბილებჩაეანგებულმა ჰალარა ოსმალმ. — რათ გაფუქდა ასე უცბად საქმე? შარშან ხომ იმდენი ტყვეები იყო სტამბოლის მოედანზე, არც კი ეტეოდა. ეს სულ ჩემ ჭინაზედ მოხდა, მე რომ წამოვედი საგაქროდ, ტყვეც გაძვირდა.

— ჰაი, ჰაი, სხვა მიზეზი რომ არა იყოს რა, ამას ჩვენც დავდებდით წამალს, სხვა რომ არა ყოფილიყო რა, შენ კრთამს მაინც მოგცემდით, მაგრამ სავალალო ისაა, რომ ნამდვილი მიზეზი ძნელი გასაქრობია და — მოწყენით სთქვა ალი-უსუფმა.

— ეს სულ მაგ იმერეთის მეფემ სოლომონმა გაგვიფუქა საქმე. ჩვენ ჰკირად, ღვთის რისხვად გაჩენილა სწორედ ის გიჟური, ისა!! — ამბობდა ზაიდოლა.

— ალლაჰ! ალლაჰ! — თავს აქნევდნენ ოსმალები, — ღმერთო, შენ ნუ დააცლი, ღმერთო, შენ ნუ დააცლი!

— ფოთის ფაშა მის სახელის გაგონებაზე ხან ფითრდებოდა, ხან წითლდებოდა. სადღაც ორ-სამ ციხეშია კიდევ მართლმორწმუნეთა ჯარი გამაგრებული, თორემ სხვაგან ისედაც ვერ გაივლიანო, — ბრძანებდა ფაშა..

— ოჰ! შარშანწინ დიდი სირცხვილი აჰამა მაგ ჩამოსახრჩობმა ჩვენს მხედრობას, საშინლად დაგვაშინებდა და კიდევაც აქედან დაიწყო ტყვეთა სიძვირე, — მოწყენით სთქვა ალი-უსუფმა.

— ვაჰ, ვაჰ, ვაჰ, — ამბობდნენ და თავს აქნევდნენ ოსმალები.

— იმას მაინც რა ღმერთი გაუწყრა, იმ ოღრშის მთავარს დადიანს? ის ხომ ჩვენი მეგობარი იყო? ტყვეთა ყიდვას გვიშლიდა კი არა, ხელსაც გვიწყობდა, — გაერია ლაპარაკში ერთი წითური ოსმალ.

— ის ახლა იმ წყეული სოლომონის მოკავშირეა, — მიუგო ზაიდოლამ, — რასაც ის ეტყვის...

— რის მოკავშირე, ყურმოჭრილა ყმაა, — გააწყვეტინა ალი-ეფენდიმ. — ახლა მთელი ქვეყნის მთელი დასავლეთ გურჯისტანის ბატონი სოლომონია. სანამ ის არ დამარცხდება, ჩვენი საქმე წაგებულა!

— ვაი დედასა, ალლაპ, ალლაპი — ბრაზით თავს აქნევდნენ ოსმალები.

— არა, მომითმინეთ! ქეშმარიტებს თუ მათქმევინებთ, აქ კიდევ სხვა მიზეზიცაა. წყეულ სოლომონ! აღმოსავლეთ გურჯისტანიდანაც აქვს ზურგი გამაგრებული. იქ ხომ ახლა ერეკლე მეფობს. იმან ხომ ლეკთა და ყიზილბაშთა ძალა გაანადგურა, განჯა და ერევანი დახარკა, ტყვეთა გაყიდვა სრულებით აღმოკვეთა და, ღმერთი არ დააცლის, თორემ, თუ ასე მიჰყავა, შენი მოსისხლე მტერი, შენ როგორ გგონია, სრულებით უბოდინშოდ ფადიშაჰის მხედრობას წინააღმდეგაც გამოილაშქრებს.

— ალლაპი არ დააცლის, ალლაპი არ დააცლის! — ხმაურობდნენ ოსმალები.

— ასეთ პირობებში, რა გასაკვირალია, რომ ტყვე ნაკლებ მოგყავდეს; რაც მოგვეყავს, იმაზედაც მადლობა უნდა შევწიროთ დიდებულ ალლაპს, — სთქვა კბილებჩაყანებულმა ოსმალომ.

— კიდევ ღმერთმან აკურთხოს ის ზოგიერთი თავადები, მიუხედავად სიძნელისა და შიშისა, კიდევ ახერხებენ ჩუმ-ჩუმად. თურმე ნუ იტყვიო, კაცნო, მაგ გიაური სოლომონი, თუ შეატყო ვისმე ტყვეთა გაყიდვა, დააჭერვინებს და თვალებს დაათხრევინებს ხოლმე! ის აშენებულები თავს მაინც არ ზოგავენ და ცოტ-ცოტად მოჰყავთ ტყვეები ფოთის ფაშასთან და ისიც ჩვენზე ჰყიდის, — სთქვა ჩოფურამ.

— ალლაპმა აკურთხოსო, ალლაპმა აკურთხოსო! საკვირველია, რატომ ისინი მართლმორწმუნეობაზე არ გადმოვილენ! — ამბობდა კბილებჩაყანებულნი.

— ეხ! ალლაპმა აღდღეგრძელოს, რა თქმა უნდა, ფოთის ფაშაც, მაგრამ ძვირად კი ყიდის ტყვეებს! ეს მეტისმეტია, ძმაო! ახლა ჩვენ რომ ჩავალთ, უეჭველია, ფასიც დიდი უნდა დავადგათ. აბა, ისე მუქთად თუ გავყიდეთ, რა გამოვიდა, ვირის მხედნავი ხომ არ ვართ. შენ ნახე, რა ალიაქო-

თი ატყდეს სტამბოლის ბაზარზე, — წარმოსთქვა იბრაჰიმმა.

— ეჰ, რაც არის, არის, მართლმორწმუნენო! — ანუგეშა ყველანი ალი-უსუფმა. — დიდებული წინასწარმეტყველი არ დაგვივიწყებს, შეირყევა წესრიგი, დაგვიდგება ისევ ძველნაირი დრო. მე, აგერ ორმოცი წელიწადი გავიდა, რაც ტყვეთა ყიდვის საქმეში ვართ გაროული. თქმა არ უნდა, დიდი გამოცდილება მაქვს მიღებული. მხოლოდ ერთი რამ მაკვირვებს, ალლაჰს ვფიცავ! კაცნო, ამდენი ტყვე ჩვენ გავზიდეთ გურჯისტანიდან, ამდენი ეხოცებათ ურთიერთ ბრძოლაში, ამდენი იელიტება გარეშე მტრებთან ბრძოლაში და მაინც რომ არ ამოწყდნენ სრულებით ეგ სავერანენა?

— გიჟურს რა ამოწყვეტს, გვიმრასავით მრავლდება, — შენიშნა კბილებჩაყნგებულმა ოსმალმა.

— რას ამბობ, ალლაჰმა უკეთ არ იცის? — მიუგო იბრაჰიმმა, — სრულებით რომ ამოწყდნენ, მაშინ ტყვესაც ვერ ვიწოვნით საყიდლად...

— კიდევ ვიმეორებ, მართლმორწმუნენო! წინასწარმეტყველს მიანდეთ თქვენი საქმე და ის უკეთ წარმართავს, — სთქვა ალი-უსუფმა, — მე კი ჩემი თავი და ჩემი საქმე კვლავაც იმისთვის მიმინდვია... მან...

— ჰეშმარიტად! ჰეშმარიტად! — კვერი დაუკრეს სხვებმა.

— ახლა კი ერთი თვალი უნდა მოვატყუო, წუხელ ძლიერ ცუდად მეძინა. ალმასხან! — მიუპარუნდა ერთ-ერთ ოსმალს, — წადი, თუ ძმა ხარ, და ტყვეები დაათვალიერე. იმ პატარა ბიჭს, ფაშამ რომ მოფეშქაშა, პური აუტანე, არ მოაშო. მაინც სულ ტირის ის შეჩვენებელი! რომ დამშვიდდებოდეს ის წყეული, ფერ და ხორცში მოვა და უეჭველად კაი ფასად გავყიდი. იმას უსათუოდ ეგვიპტელი მამულეები იყიდიან. ძარღვიანი და მაგარი ბიჭია, ამასთან ისეთი ცქვიტი და მარჯვე, რომ ერთი წამოუძახო, ამ ბაქანიდან ზღვაში გადავრინდება. ქორივით თვალებს აბრიალებს. ფაშამ მითხრა, კინაღამ ციხიდან გამეპარაო.

— საქურისად გაყიდე, ეფენდი, კაი ფასს მოგცემენ, — შენიშნა კბილებჩაყნგანმა.

— რას ამბობ! საქურისად კი არა, ბავშვს ნაღველი მეო-

მარი მამელუკის სახე აქვს. კაცი დავერდი ამ ხელობაში და ყმაწვილს არ ეცნობ, ვინ სად გამოდგება? — მიუგო ალი-უსუფმა, ბალიში თავქვეშ ამოიღო და მიისვენა.

რამდენიმე ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა. ზოგი ყავას მიირთმევდა, ზოგი ყალიონს ეწეოდა, ზოგს ეძინა...

— შესამჩნევად კი გვარწევს, აი, იბრაჰიმ, — მიმართა ჩოფურა ზაიდოლამ და გემის პატარა მრგვალი სარკმლიდან ზღვაში გაიხედა, — ერთი შეხე, რა დიდი ტალღები ადის და ჩადის!

— არაუშავს რა, — გულდამშვიდებით მიუგო იბრაჰიმმა, — ზღვის ღელვის მეტი რა გამოგვიცდია, რაც გაეჩნდით, სულ ზღვაში არ დავცურავთ? ზღვა და ღელვა, მეგობარო, ისეთი განუშორებელია, როგორც ქუხილი და ელვა.

— ეს მეც ვიცი, მაგრამ ამ ცოდნაში სანუგეშო ბევრი არაფერია! მე სრულებით არ მინდა ხელმეორედ გამოვცადო ის, რაც ერთხელ, ამ ხუთიოდ წლის წინათ გამოვცადე სამსუნ ქალაქის ახლო. თუ ეს ზენაქარა არ ჩადგა, შენი მტერი, დღესაც უარესი მოგვივიდეს. საძაგელი ზღვა კი არის ეს პონტის ზღვა.

— შენ ამ სიბერის დროს რაღაც ზღვის შიში ჩაგვარდნია! ზაიდოლ! გინდა ერთი გადაგიყარო სევდა და დარდი? მოდი, ვითამაშოთ ნარდი.

— ყაბული მაქვს, — მიუგო ზაიდოლამ. — რაზე ვითამაშოთ?

— რაზედაც გინდა.

— თითო ყურუში?

— ეა, ყურუში რაღაა! გლახაკები ხომ არა ვართ?

— მა რა გინდა?

— თუ ვითამაშებთ, რამე რიგიანზე ვითამაშოთ.

— მაინც?

— თუ მოგიგე... მხარბეჭა ვაქეაცი რომ გირევიან ტყვეებში, ახალციხელი, ის ჩემი იყოს.

— ვა! გაგიუდი? რას ამბობ, გონზე მოდი! ის ერთადერთი მიმყავს თვალსაჩინო და ისიც ნარდში წავაგო?

— ჭერ გაიგე, და! არ გესმის, რას გეტყბენი? თუ მოგიგე-მეთქი. განა არ შეიძლება შენ მომიგო?

— მე თუ მოგიგე, რას მომცემ?

— ჩემი გრძელთმიანი ცირა შენი იყოს.

— პახ, პახ, პახ, — წამოიძახა ჩოფურამ და თვალები გაუღვრდა.

— ჰა? მოგწონს განა? არ არის ბარა-ბარი თუ შენს ახალციხელთან?

— ე... იფ, თუ თვალები დაგთხარე, მოგიგე და ხელში ჩაეიგდე! შენი გულისა, როგორც კაცი, არ გავეყიდი. მე თვითონ ჩემ პარამხანაში წავეყიან, — აღტაცებით ამბობდა ჩოფურა ზაიდოლა, — მაგრამ თუ წაეაგე? ვაი, მაშინ ხომ ფუჭად წამივიდა ეს მოგზაურობა... ცუდი საქმე მომიცა სჭულის მადლმა, ზარალ, ზარალ! — საორკოფოდ თავს აქნევდა ზაიდოლა.

— შენმა მზემ, ერთი ჩემი ზარალიც იკითხე და, თუ წაეაგე! ვითომ შენზე ნაკლებ ვიზარალე? ამ სიძვირეში ცირას ფასი უკანასკნელი ათასი ყურუშია.

— ეეხ, მოდი, რაც იყოს, იყოს! დაეხუტო თვალები და გაებედო? ახ, ბედო, თუ სადმე? ააღლა! — ხელებ ზეაყრობით წამოიძახა ჩოფურამ.

— ააღლა! — შეევედრა იბრაჰიმაც და კამათლები ხელში აიღო.

— ვინ უნდა დაიწყოს?

— ვისაც ნაკლები მოუვიდეს, — იბრაჰიმმა კამათლები გადააგდო.

— აჰ! დუ! — დაიძახა მან.

— ჰოჰ! შაში! — ამბობდა ზაიდოლა. — შენ ნაკლები მოგივიდა. დაწყება შენია.

— კარგი, მოდის! — სთქვა იბრაჰიმმა და კამათლები გააგორა, — ჩარუ-ფანჯი, ოო... ეს ჩარუ, ეს ფანჯი.

— შაშ-ბეში! — იძახდა ზაიდოლა. — ეს შაში, ეს ბეში.

— დუ-ბარა! ვა, ეს რა ნავსი კამათლები მოდის! — უკმაყოფილოდ სთქვა იბრაჰიმმა.

— დუ-შაში? ერთი მოდი და, შე გიაურების სათრევო! — წახალისდა ზაიდოლა და კამათლები გააჩნაყუნა, — ე... ეხი ფანჯუ-იაქე მომივიდა, ნავსად დასარჩენი, — იმედგაცრუებულად დაუმატა მან.

— პაპ! ერთი შეხედე და, — წამოიძახა თვალგაბრწყინებულმა იბრაჰიმმა. — დუ-შაში შენ კი გენაცვალე, შამად, სულში!

— ვაპ, არ უყურებ მაგ ყურუმსალ'ია — შურიტ წარმოსთქვა ჩოფურამ, როცა დარწმუნდა, რომ იბრაჰიმს მართლა დუ-შაში მოსელოდა.

— მოდი, შე ოხერო, რაღა? — პა შაშ-ჩარი, ამასაც არა უშავს რა, — გულა დაიიმედა ზაიდოლამ.

— ვითომ ჩემ ცირაზე ხელი ამალებინო გინდა რაღა?

— წინასწარმეტყველის იმედით, — სასოებით ამბობდა ჩოფურა.

— წმინდაო ალია, თუ შენ შემეწევი და იმ ახალციხელს ხელში ჩამიგდება... — აღთქმას სდებდა იბრაჰიმი.

— პა, კარგი, ითამაშე, — აჩქარებდა ზაიდოლა.

— დამაცადე ერთი, არც შენა გაქვს დაკვანწული საქმე, — მშვიდად მიუგო იბრაჰიმმა და კამათლები გააგორა.

— შაში-ფანჯი ეს შაში, ეს... იქ.. მოიცა, საშიშია... დამიკეტავს მაგ პირდალლი... არა, ასე იყოს... აჰა, ესეც ფანჯი!

— ახლა, თუ დუ-შაში მომივიდა, ზომ გამოგებრიცე თვალები! — აღიზიანებდა ზაიდოლა. — სე-დუ, ღმერთიც გასწყრომია. ვაპ, მართლაც და, არ მომიგოს მაგ გიაურების სათრევმა!

— მაშ, რა გგონია თავეს ქება ბრძოლის შემდეგ უნდა! პა, იფ! ერთი შეხედე და, დუ-შაში, ალია, შენ კი გენაცვალე სულში, — სიხარულით წამოიძახა იბრაჰიმმა, — ახლა როგორ გინდა? დაე!

— მოვიდეს. შეგიშინდება გგონია, თუ? — მიუგო ზაიდოლამ.

— რამდენი მოვიდეს?

— რამდენიც გინდა.

— ორმოცი ყურუში!

— ყაბული მაქვს... სე-დუ, ფუ შენს გამოვთვლას! შაში-ჩარი!

— დუ-შაში? ვაპ, ალლაჰ, ალლაჰ! — ისე მძლავრად წამოიძახა ჩოფურამ, რომ მძინარე ალი-უსუფი შეინძრა და რაღაც ჩაიწმუკუნა.

— დაება-სე, გინდა? — დაეკითხა ჩოფურა.

— ზაიდლო! ძლიერაც ნუ თავხედობი — გაჭიანურებით შენიშნა იბრაჰიმმა.

— დაება-სე-მეთქი, — განიმეორა ზაიდლომ.

— კარ...გი, თამაშობა ხომ ჩემია, ესეც ჩარა-სე.

— ფანჯუ-სე.

— ღუ-შაში.

— ჰოი, შე შეჩვენებულო! — წყენით წამოიძახა ჩოფურამ, ერთ-ერთი კამათელი აიღო და ნარდის ფიცარზე დაანარცხა..

— ჯერ რას ცხარობ, ბოლო ვნახო, და — მშვიდად ამბობდა იბრაჰიმი.

— ალი-უსუფი ზაიდლო! იბრაჰიმი — ყვირილით შემოიჭრა ამ დროს გემის უფროსი. — ტყვეები ჩხუბობენ. შენ რომ სქელ-სქელი კაცი მოგყავს, რა ქვიან... ახალცახელია, თუ რა ჯანდაბაა, დიდი შფოთის მოყვარე ვინმე ყოფილა. რატომ მაგისტანებს ხუნდს არ ადებთ, კაცნო!

ყველანი წამოიშალნენ.

— რა მოხდა? რა ამბავია? ესენი ხომ... — ბუტბუტებდა ალი-უსუფი და თვალებს იფშვნეტდა.

— ალი-უსუფი მიშველე... ტყვეება აჯანყდნენ, — აღელვებით ამბობდა გემის უფროსი.

ყველანი საჩქაროდ გემის ბაჟანისაკენ გაემართნენ.

— რა დროს შემოშალეს ხელი. მაგ წყეულებმა, უეჭველია, მოვიგებდი, — ფიქრობდა იბრაჰიმი და უკმაყოფილოდ თავს აქნევდა.

— ალლაჰი ალლაჰი რანაირად შეპცდება კაცი? როგორ ავეყვი მაგ ცხოველ ეშმაკს და კინაღამ არ ვიზარალე? სწორედ ბეწვზედ ეკიდა ჩემი საქმე, ერთი ორი თამაში და მოიგებდა მაგ პირაღალი, — ფიქრობდა ჩოფურა ზაიდლო. — ყოჩაღ, ჩემო ახალციხელო! რა კაი დროს აუტეხია აჟრზაჟ-რის მე შენ დაგათასებ, თუ ბიჭი ვარ. ორ-ორ პურს ზედმეტს მოგცემ ყოველდღე.

გემის ფართე ბაქანზე ტყვეები უთავბოლოდ ეყარნენ. მათში რამდენიმე ქალაქაც ერია. უმრავლესობა კი, ქალი თუ კაცი, ახალგაზრდობა იყო, ათიდან ოცდაათ წლამდე. ზოგს ფეხზე სრულებით არაფერი ეცვა. ზოგა რალაც კინკვებში ჰქონდა ფეხები შეხვეული, ზოგს ზედატანიც რალაც ნაფლეთებით ძლივ-ძლივობით ჰქონდა დაფარული. აქა-იქ, ტყვეებს შორის, წითელქუდიანი ოსმალებიც მოსჩანდნენ, უშველებელი შოლტით ხელში. ესენი ტყვეთა ბეთვალყურენი იყვნენ. თავიანთ შოლტებს ისინი ხშირად ძლიერ მარჯვენ ხმარობდნენ. სულ მცირე რამ მიზეზისათვის, ზოგჯერ ესე, თავშესაქცევადაც, გადაუტყლაშუნებდნენ ხოლმე უბედურ ტყვეებს ტიტველ მხარ-ბექზე.

სიცივისა, შიმშილისა და ხმელ ატაკზე პირუტყვივით გდებით არაქათგამოლეულნი და ბევრი ტირილისაგან თვალეზაღორაგებულნი ეყარნენ თავისთვის, ვინც სად მოხვედრილიყო. დაღვრემილნი, გულმოკლულნი და სასომიხილნი, დამფრთხალი ნადირივით აქეთ-იქით იყურებოდნენ, თითქოს თავიანთი მდგომარეობა თვითონაც არა სჯერათო... ხანდისხან ზოგიერთთა თვალეზაღორაგებულნი ნაპერწყალიც ანათებდა, ალბათ, ეს იყო ნაყოფი ან მხურვალე ლოცვისა, ან ტკბილი ოცნებისა. მაგრამ დრო მიდიოდა, შველა კი არსაიდან სჩანდა და მოსალოდნელიც არსაიდან იყო. ირგვლივ ზირქუში, მოუსვენარი, წამდაუწყუმ ამავალ-დამავალი ზღვა სჩანდა. წინ წყალი, უკან წყალი, მარჯვნივ წყალი და მარცხნივ წყალი...

მაღალი ანძის ძირს ახალგაზრდა ტყვე ქალი იჯდა. ტანთ ეცვა შედარებით სუფთა, შინ მოქსოვილი ბამბის კაბა. თვალეზაღორაგებულნი ლეჩაქი ჩამოეფარა და თითქმას სულ ტიროდა.

ტიროდნენ და მოსთქვამდნენ სხვებიც. ოხერი კაცის გული ყოველგვარ მდგომარეობას, ყოველგვარ უბედურებას შეეგუებ-შეეთვისება. ზოგმა უკვე გამოოტირა თავისი თავი. ინალვლა, იტირა, თავი ქვას ახალა... ბოლოს ხელი ჩაიჭნია და მომავალს გულგრილად დაუწყო ყურება.

განსაკუთრებით ჩქარა შეეჩვივნენ თავიანთ ახალ მდგომარეობას ახალგაზრდები. თავდაპირველად ისინი სხვებზე

მეტს სწუხდნენ, ბლადნენ, ხელებსა და ფეხებს აქნევდნენ, მაგრამ ისევე ჩქარა დამშვიდდნენ და ჩქარა სიცილ-თამაშით დაიწყეს, თუმცა ხანდისხან გადაეკეროდა ბინდა მათ პირისახეს, გაახსენდებოდათ მშობლები, სახლ-კარა, სამშობლოს ველ-მინდვრები, აუტოკდებოდათ ახალგაზრდა გული, აემღვრებოდათ თვალები და ცრემლი, ცრემლი, ერთადერთი მათი ნუგეში, კამკამით ჩამოვარდებოდა იმათ ლოყა-ნიკაზე.

— პასან, რა ვუყოთ, სულ ტირის და ტირის ის წყეული ქალი? მესამე დღეა, რაც ფოთი დავტოვეთ, და კიდევ არა ცხრება ის გიაურის შვილი, — სიცილით უთხრა ერთმა მეთვალყურემ მეორეს, — სჯულის მადლმა, ყურთასმენა წაიღო მაგის მოთქმა-წუწუნმა.

— გინდა, დავამშვიდო? მაგის ვა-ცუი მეც არ მაძლევს მოსვენებას. წუხელ ისეთ დროს გაჰომაღვიძა მაგის გადუბამ, ისეთი კარგი სიზმარი გამაწყვეტინა, რომ კინალამ მივედი და გადავუჭირე ეს ჩემი მათრახი...

— ალბათ, ქმარი თუ აგონდება, ო... ხო, ხო, ხო — უშნოდ დაიდრიჭა ოსმალთ.

— ჩვენ აქ რა ვართ? ვითომ ჩვენზე უკეთესი ვაჟაკი იქნებოდა მისი ქმარი? მართლმორწმუნე პირისახით რაც გინდ უშნო იყოს, გიაურს მაინც სჯობიან, — ამაყად წარმოსთქვა პასან მეთვალყურემ და მტკიარალ ქალს მიუახლოვდა.

— ეი, შენ, პაანუმი ა, პაანუმი თარღლი რა თირილი, გაჩუმდა, გაჩუმდა... შენი არ... ესმის? — დამტკრებული ქართულით მიუბრუნდა ოსმალთ მტკიარალ ქალს.

გაოცებულმა ქალმა პირისახეზე მიფარებულ ლეჩაქს გადასწია და შეგვერემანი, ცრემლით დანამული თვალებით ოსმალს შემოხედა.

— ვნებათა ღელვით გაბრუებულმა პასანმა ერთი ხელი ქალს მხარზე უბოდიშოდ დაადო და მეორე ძუძუებისაკენ წაიღო.

ქალმა შეჰკივლა, მოძალადეს ხელი ხელში სტაცა და ასადგომად წამოიწია, ოსმალთ კი ხელი კასერზე მაგრად შემოკხვია და საკოცნელად მიიწია, მაგრამ აქ დროს ვადაცას ხელი ისე მძლავრად მოხვდა ბეჭზე, რომ საჩქაროდ ქალს ხელი ეშვა და გაცოფებულმა უკან მოიხედა. მის გვერდით ტყვე

იდგა — ასე ოცდაათი წლის კარგა ჩანსეწილი ვაჟაკი. ტანზე დახეული ჩოხა ეცვა, თავზე ნაზღის პატარა ქუდი ეხურა.

— შე ურჯულოვ, შენაი მაგას თავისი მწუხარება და დამცირება არ ეყოფა, რომ შენც ნამუში არ ახადო? მაგის ლეჩაქი შენთვის დამიხურავს ემაგისთანა ვაჟაკობისათვის, — დასკვივლა თვალეზანთებულმა ტყვემ.

— ოჰ, გიაური ვის უბედავ ხელის მიკარებას, — წამოიძახა ოსმალმ და ქამარში გარკობილ შოლტისაკენ ხელი წაიღო, მაგრამ ტარზე ხელის მოკიდება და მომარჯვება ვერ მოასწრო, რომ გემის ბაქანზე პირალმა გაშხლართული იწვა.

შეიქმნა ერთი ალიაქოთი. ტყვე ქალებმა წივილ-კივილი ასტეხეს. საჩქაროდ მოცივიდნენ მეთვალუურეები და უწყალოდ მოურთეს შოლტი მოჩხუბარ ტყვეს. გამწარებულმა ხელი გაიქნია, სწვდა ერთ-ერთ მეთვალუქურეს, წაართვა შოლტი და თვითონაც გადუქირა მარჯვნივ და მარცხნივ. რა აქმა უნდა, ტყვესაც ბევრი მოხვდა, ნახევრად ტიტველი ზურგი ბევრგან ლურჯად აებურთა, მაგრამ ორი-სამი მეთვალუურე მაინც კლდევ მიაწვინა. ამის შემყურე დანარჩენმა ტყვეებმაც ვერ მოითმინეს, წამოიშალნენ, დაავლეს ხელი რაც მოხვდათ...

ჩქარა გემის უფროსი, ვაჰრები და სხვა შეიარაღებული ბიჭებიც გამოჩნდნენ.

— რა ამბავია? რა მოხდა? დაწყნარდით, დაშოშმინდით! — იძახოდა ალი-უსუფი.

მათ დანახვაზე ტყვეები ცოტ-ცოტად დამშვიდდნენ.

— აი ამან, აი ამან, ეფენდი — უთითებდა ერთი მეზღვაური ოფელში გაწურულ ზურგ გასისხლანებულ ტყვეზე, ამან ასტეხა ჩხუბი, მეთვალუურე ჰასანს სულ ცხვირიდან ძმარი აღინა.

— ეს ხომ ზაიდოლას ახალციხელა! — გაისმა რამდენიმე ხმა.

— უეჭველია, მაგი იქნება ამბოხების თავი... — ყვიროდა იბრაჰიმ. — დაჰკათ მაგას ასი შოლტი.

— მოიცა, ნუ ჩქარობ, გავიგოთ, რაშია ნაქმე, — აუჩქარებლად წარმოსთქვა ალი-უსუფმა.

— ასი კი არა, ორასი უკვე დაურტყამთ... მიზეზი უნდა ვიცოდეთ, — უკმაყოფილოდ ამბობდა ზაიდოლა.

— რაც გინდა იყოს, ასეთი მოვლენა გეპიე მოსათმენი არაა ერთი ორი ჩემი მეზღვაურთაგანიც ნაცემია, — ყვიროდა გემის უფროსი...

— შფოთის ამტეხს და უნამუსოა რატომ ორასიც არ ერგება? — დაიყვირა მოთმინებისაგან გამოსულმა ერთმა ჰალარა ტყვემ. — ოსმალებო, თავს ნუ ირცხვენთი უსამართლოდ ნუ ირჯებითი გვაკმარეთ ამდენი დამცირება, თორემ იცოდეთ, ჩვენც დავიღუპებით, მაგრამ თქვენც ამოგაყოფინებთ თავს ამ ზღვის უფსკრულში სულერთია, რაღა დაგვრჩენია ამის მეტი მაინც დაღუპულნი არა ვართ? ღვთისა და კაცისაგან განწირულნი და მოძულეებულნი!

ჰალარას სხვებიც მიჰყვნენ. ჰალა და კაცმა, დიდმა და მატარამ, ყველამ თავი წამოჰყო.

— დაე ყველას სათითაოდ ყელი გამოგვჭრან. რა დაგვკარგვია, ამ ქვეყნისა მაინც ხომ აღარა ვართ — ყვიროდენ ტყვეები.

— დაჩუმდით! დაწყნარდით! გამაგებინეთ, რაშია საქმე? — იძახდა ალი-უსუფი, მაგრამ არც ისე ადვილი იყო მოთმინებიდან გამოსულ, გააფთრებულ ტყვეთა დაცხრობა. როგორც იყო, ცოტ-ცოტად გამოირკვა შფოთის ატეხის ნამდვილი მიზეზი.

— არც ასე შეიძლება, ალლაჰს კფიცავ, — დინჯად ამბობდა ალი-უსუფი, ყოველნაირ საქციელს საზღვარი უნდა ჰქონდეს... ამ შემთხვევაში ჰასანი შემცდარია. დედაკაცს ისე აშკარად, ისიც დღისით, ამგვარად არ უნდა მოჰყრობოდა.

— მოჰყრობოდა კი არა, ხელითაც არ უნდა მიჰკარებოდა — ცხარობდა ჩოფურა. — ჰასან ხომ ჩემი მეთვალყურე არ არის! რა უფლებების ძალით ერეოდა სხვის საქმეში? მაგრამ ვიცი, ეს სულ იბრაჰიმის ოინებია!

— ერთი ჰკუთხე მოდი, და — წამოჰარხლდი იბრაჰიმი. — ჩემი კი არა, თუ მათქმევინებ, შენი ოინებია. ორი წუთი კიდევ რომ დამცლოდა, შენს ახალციხელს ნარდში მოგიგებდნი...

— მე მითხოვნია, შენმა მეთვალყურეებმა ჩემს ტყვეებს

ხელი არ ახლონ, — ყვიროდა ზაიდოლა და ქამარში ჩარკობილ ფიშტოს მალ-მალე სინჯავდა.

— გაგონილა? იწამეთ ალლაჰი! — ეხარობდა თავის მხრივ იბრაჰიმი. — კაცნო, ვერ გამიგია, რა ოინებს მწამებს ეს ადამიანი! ჩვენ ნარდს აი, იქ, გემის დარბაზში ვთაჰაშობდით, ფეხი იქიდან არ მომიცვლია...

! — ერთი ასლა თქვენცა... როგორ გეკადრებათ, სოვდაგრებო! — ჩაერია გემის უფროსი. — პირველად მეც ტყუილად ავჩქარდი. სრულებით დამავიწყდა, რომ ეს გურჯები დაუცხრომელი ხალხია და მათთან სიფრთხილეა საჭირო. ღვთის გულისთვის, დააარჩიეთ მეთვალყურეები, თორემ ხუმრობა იქით იყოს და ნუ გავალიზიანებთ, თორემ საშიშია, როგორ გგონიათ? არ ყოფილა მაგალითი, რომ ტყვეებს გემი დაეღუპოთ?

— აი ჰქუა! მაშინ რად არ გახსოვდა, როცა ხალხს ტყვეების საცემრად იწვევდნენ? — დინჯად შენიშნა ეფენდი ალი-უსუფმა. — შენც ფიცხი კაცი ხარ. იცოდე, არავითარ საქმეში აჩქარება და აღელვება არ ვარგა. რამდენს მეტს იყვირებ და იშფოთებ, იმდენს უფრო გააფუჭებ საქმეს. მეთვალყურეებს სასტიკი ბრძანება უნდა მივცეთ, დედაკაცებთან განსაკუთრებით ძლიერ თავდაჭერილად იყვნენ. მივრდეთ, ბატონო, სტამბოლში, ფეხი დავდგათ დედამიწაზე და მერე, ვიშაყ როგორ მოესურვოს, შენს ტყვეს, თუ გინდ სცემე, თუ გინდ ტყავი გააძრე, ვინ გიშლის? იქ ქე მაინც, შენ მიერ ჩადენილ საქმეზე შენვე აგებ მარტო პა'უხს. აქ კი, შე ოხერო, რას ამბობ, ერთი მრუდედ გადადგმული ნაბიჯით შეიძლება თავიც დაიღუპო და ამოდენა ხალხიც დაღუპო.

ალი-უსუფმა გემის უფროსთან ერთად ტყვეები დაიარა, ზოგს უსაყვედურა, ზოგს მოეფერა, ზოგს დაეშეშრა და ერთი-ორი საათის განმავლობაში ყველანი დაამშვიდა.

XI

თამამად აპობდა ხომალდი ზღვის ტალღებს და წინ მიეჩქარებოდა. მაისის მზემ გამოანათა და ერთნაირი პირუთვნე-

ლი ღიმილით მიესალმა ზღვასაც, გემსაც და ბედკრულ ტყვეებსაც.

გუშინ ჰასან მეთვალყურის მიერ შეურაცხყოფილი ქალი ჩვეულებრივ ანძასთან იჯდა. თავზედ გადაგდებული ლეჩაქი პირისახეს სანახევროდ უფარავდა. დღეს ის არ ტიროდა, მხოლოდ მოწყენილი გაჰყურებდა თვალუწვდენელ ზღვის სივრცეს.

მის გვერდით ათიოდ წლის ბიჭი იჯდა და გამხმარ პურის ქერქს კენთავდა. ბავშვს ტირილისაგან თვალები ჩალურჯებოდა, სახე ძლიერ გამხდარი ჰქონდა. თავისებური მოგროცხვირი და ნიკაბი მოგაგონებდათ, რომ ეს ის ხვია იყო, რომელიც ასე ვერაგულად მოიტაცეს უცნობებმა შავი ღელეს პირას და იმავე ღამეს ფოთის ფაშას მიჰგვარეს. ფოთის ფაშამ კი ბავშვი ეფენდი ალი-უსუფს უფუშქაშა. გემზე ასვლისთანავე ბავშვი ქალს მიეჩვია და არ შორდებოდა. ალი-უსუფსაც ჯერ-ჯერობით ამის საწინააღმდეგო არაფერი ჰქონდა.

— კიდევ გინდა ქერქი? — ალერსიანად დაეკითხა ქალი ხვიჩას.

— ქერქი კი არა, რბილ პურს მივცემ, — გაისმა ხმა და მათ წინ ახალციხელი გამოიქიმა. ხელში ორი მრგვალი პური ეჭირა.

ქალი შეკრთა, წამოწითლდა და თვალები ძირს დაჰხარა.

— შენ რად სწუხდები... მეც... — არეულად მიუგო ქალმა.

— შესაწუხებელი რა მაქვს. შესაწუხებელი რეზოს გუშინ ჰქონდა, როცა შავი ღლე აღვა, თორემ ღლეს რა მიშავს. ზოგი ჰირი მარგებელიაო, რომ იტყვიან, ისე მომცივდა, ქალო სალომე, — აღტაცებით ამბობდა რეზო. — გუშინ, მართალია, ცოტა ამიწვევს ზურგის კანი მაგ ძაღლებზე, მაგრამ სამაგიეროდ ღლეს ჩემმა ბატონმა ერთის მაგივრად ორი პური მომცა. შემდეგშიაც დამპირდა, ყოველ ღლე ორ-ორ პურს მოგცემო... ვერ გამიგია მე დამტუქსაქდა მეგონა, ის კი ისე მომეფერა, რომ... გაოცებული ვარ გამიხმო ცალკე და, ყოჩაღ, ყოჩაღო, მეუბნებოდა და ხელს მხარზე მიცაცუნებდა... საცა თავისი დაიკვებონ, იქ ჩემიცა სთქვან მაგ წუნ-

კალებმა, — თავისთვის ჩაილაპარაკა რეზომ, პურის კარგა მოზრდილი ყუა მოსტეხა და ბავშვს გაუწოდა.

— პა, ხეჩა, შვილო, ჭამე! — ტკბილად უთხრა მან, — შენ კიდევ არა გიშავს რა, ჯერ პატარა ხარ... ახალ ადგილას, ხალხს და ენას შეეთვისები. ვინ იცის, შვილო, რა კარგი ბედი გიძევს წინ. შეიძლება ისეთი კაცი გახდეს, რომ შენ სახლში ისეთი კაცობა სიზმარშიაც არ მოგლანდებოდეს. ჩვენი ზაქმე უნდა იკითხო, ჩვენ უბედურების ათასი წელიც რომ ვიცოცხო, ოქრო-ვერცხლში რომ ვიჯდე, მაინც როგორ დამავიწყდება ჩემი სახლ-კარი, ჩემ მიერ დამწყობილი, ყოველწლივ აუარებელ ნაყოფის მომცემი ხეხილი... ჩემი პატარა, ერთი ბეწო ნუცა... პატარა ღოჭით წყაღს რომ ამომიტანდა ბაღში და თავისი მოტიკტიკე ენით დამიძახებდა: „მამა, მამა, ტყალი მოგიტანეო...“ ვაი, მოგიკვდე, შვილო, მამაშენი, — მკერდში ხელი ჩაიკრა ვაჟკაცმა და თვალეზიდან მსხვილი ცრემლები გადმოუცვივდა...

— ნანა, შვილო, მოგიკვდეს დედაშენი — მწარედ დაჰყენესა ქალმაც.

ხეჩაც ატირდა. თვალებიდან ლოყებზე ნაკადულად წამოსული ცრემლები ნიკაპთან ერთდებოდა და მსხვილ-მსხვილ წვეთებად პურის ყუას ეცემოდა.

— ე...ეხ! მინდოდა რამე სანუგეშო მეთქვა, — თავშეკავებით სთქვა რეზომ, — მაგრამ მაინც საღწუხაროზე გადავედი, ჩვენი მდგომარეობა ისეთი საცოდავია, ისეთი უმწეოა, რომ რაც გინდა გამაგრდე, მაინც საკაეშნოზე უნდა გადახვიდე, მაინც ცრემლით და ტირილით უნდა გაათავო.

— რეზო, ღმერთს გეფიცები, — თან ტირილით, თან ბრაზით წარმოთქვა სალომემ, — ჰარდაპირ თათრებს მოვეტაცე, იმდენს არ ვინაღვლებდი. გულს ის მოკლავს, კაცი, ის ვერ მომინელებია, რომ ისევ ჩვენებმა, ჩვენმა ნათელმირონებმა მილაღატეს. ყოვლად წმინდაო, წუ მისცემ ნურაფერს ზიკეთეს და წარმატებას თავად აღმასხანა წვერაძეს და მის ჩამომაველს... ოოხ! შხამად შეარგე მას ჩვენი პურ-მარილი...

— თავადის სახლში თუ მოხვდი, ქალო, რა გამიკვირდება, არ დაგინდობდა, — მიუგო რეზომ, — პაი დედასა, მძინარე მომიმწყვდიეს მთაში, თორემ მე მაგათ დედას აუტირებდი,

მაგრამ რაღა დროსია! მადლობა ღმერთის, ეს ყოფილა ჩემი ბედისწერა...:

— ეს საცოდავი ბავშვი ორჯერ არც მონატაცები თურმე, — ამბობდა სალომე, — ერთხელ დედ-მამის სახლიდან და სანამ თათრებს ჩაუვარდებოდა ხელში, ვიღაც ღვთის-ნიერ ხუცესს გამოუსყიდნია და თავის სახლში დაუნარჩუნებია. შვილივით ეპყრობოდა თურმე, ზრდიდა, ასწავლიდა, თვალისა და ყრუობისა, სულ თან დაჰყავდა თურმე. მაგრამ უღმერთოები ღამე გზაზე მიმავალს თავს დასაქნიან და ბავშვი მოუტაცნიათ.

— თათრებსა?

— რის თათრებს, ვაჟო, ჩვენებურს! იქნება იმ ხუციშ, მეზობლებიც იყვნენ.

— ჰაი დედასა, — თავს იქნევდა რეზო.

— თათრები ახლა, ბოშო, ჩვენში ბევრს ვერაფერს გაბედავენ. ისევ ჩვენიანები იკლებენ ქვეყანას. მელა-ტურასავით დაეხეტებიან დაუნდობლები და, თუ სადმე მოხერხებულ ალაგას მოიმწყვდიეს ვინმე, შებორკავენ, პირში ბურთს ჩასჩრიან და ოსმალებთან მიჰყავთ. აშკარად ახლა ჩვენებიც ვერაფერს გაბედავენ. მეფემ რომ შეუტკოს, თვალებს დასთხრის.

— სხვა არა მინდა რა, ერთი ეს ვაცოდე... ცოცხალია თუ არა მარკოზ ხუცესი, — ტირილით სოქვა ბავშვმა.

— ბიჭო, შენ რომ მოგიტაცეს, არაფერი დაიძახა?..

— ერთი კი დაიკვნესა და ჯორიდან გადმოვარდა... სხვა არაფერი დაუძახნია... ბნელი ღამე იყო... მე დამიჭირეს... სხვა არაფერი მახსოვს.

— მოჰკლავდნენ ის უსვინდისოები, — უკმაყოფილოდ თავი ჩაიქნია რეზომ, — კაცი რომ გამხელდებოდა, ნადირზედ უარესია... ჩვენში კი, ქალო, მეფე ერეკლეს საბრძანებელში, ემაგისტანებში ვის გაუგონია. ყმის ტყვედ გაყიდვას იქ ვინ გაბედავს. მე სულ შემთხვევით მოვეყევი, გაუწყრა ღმერთი... მე ზორჯომის ხეობიდან ვარ. შარშან ზაფხულს ახალციხის მთებში მოვეყევი და იქ სულ უცაბედად უსჯულოთ ხელში ჩაუვარდი... ეცხი დამშვიდდი, ქალო, — ღმობიერად უთხრა რეზომ... — აი ეს პური გალეკე, ათასიც რომ ვიდარდოთ და

თავში ქვა ვიხალოთ, ვერას გავხდებით. ჩვენი საქმე მორჩო-
მილია.

ქალმა პურის ნატეხი ნელა გამოარაჯა და რეზოს შეხედა,
რეზო ოღნავ გაფითრებული იყო.

— დიდი მადლობელი ვარ შენი, რეზო, — მორცხვად ჩაი-
ლაპარაკა სალომემ, — გუშინ შენ არ ყოფილიყავი... — ქალ-
მა სიტყვა ვერ დაამთავრა, ტირილი მოერია და ლეჩაქი თვა-
ლებზე მიიფარა...

— ნუ გეშინია, ქალო, — მტყიცედ უთხრა რეზომ, — სა-
ნამ პირში სული მიდგა, შენთვის ხელს არავის ვახლებინებ. —
ქალმა თავი მაღლა აიღო, ლეჩაქს გადასწია, მათ ერთმანეთს
შეჰხედეს და ორთავეს სახეზე ღიმილი გადაურბინა.

— ნეტავ როდის მოვლება ბოლო ჩვენს ტანჯვას. ამ საზიზ-
ლარ გემს მაინც მოვშორდებოდეთ როგორმე! ვნახო ქე მაინც
ჩემი საბოლოო ბედი... ალბათ, სადმე ადამიანებთან ვიქნე-
ბი... ხეზე ხომ არ ჩამომკიდებენ... თუ გინდ ჩამომკიდონ, და-
მხარჩონ, ოღონდ ამ დამცირებას, ამ შეურაცხყოფას, რასაც
ამ გემზე გვაყენებენ, მოვშორდე.

— გადავრჩებით, გადავრჩებით, ქალო, — მოწყენით მიუ-
გო რეზომ. — მეზღვაურები ამბობენ: თუ ზღვა ძლიერ არ
ვაფუქდა, ორ-სამ დღეში მივალთ სტამბოლშიო. ეეხ. სახარბიე-
ლო იქაც არა ყრია რა! აქ ჩვენ ენაზე სამს მაინც ვცემთ ერთ-
მანეთს, იქ კი გაგვითიშავენ და სააღდგომო ბატკნეზებით თი-
თო-თითოდ დაგვყიდიან.

— ვაიმე, ეს სრულებით არ გამხსენებია! — მწარედ წა-
მოიძახა ქალმა და რეზოს თვალებში შეაჩერდა, — ზერე ისე
ვერ მოხერხდება, რომ ერთმანეთს არ დაგვაშორონ... რე-
ზო?... — ამბობდა ქალი და გაფითრებული ვაჟაკს თვალს
არ აშორებდა.

— ვიცდები, თუ გამოვიდა რამე, ჩემი ბატონო, რაც ის
წუწკი აქ გავშოთე, კარგად მიყურება. მივალ, შევეხვეწებო,
არ დაგვაშოროს ერთმანეთს...

— მეც თქვენთან მინდა ყოფნა, ჩე თქვენ არ მოგშორდე-
ბით! — წამოიძახა ბავშვმა და იმედით აღსავსე თვალებით
რეზოს და სალომეს შეხედა.

— ხეიჩა, ნანა შეილო, ბედდამწვარი დედაშენი — მივა-

ლერსა ქალი და ბავშვი გულში ჩაიკრა. — რეზო! გესმის, რას ამბობს ეს ჯერ უსუსური ყრმა, ესეც ჩვენსავით უღმრთოთაგან ძალად დაობლებული და დამცირებული, მეც თქვენთან მინდა ყოფნაო! ჩვენ ვითომ რა სიკეთეს მოველით, რა ბედნიერ დღეს შევხარით, მაგრამ ერთადერთი ნუგეში მაინც ერთად ყოფნა დაგვრჩენია, პხედავ, ეს ბავშვიც ამით ნუგეშობს, თურმე... ღმერთო... — ძლივს წარმოსთქვა ქალმა, ბოლმა მოაწვა, სული ყელში მოებჯინა და მწარედ აქვითინდა, სტირდა რეზოც, სამთავენი სტიროდნენ.

ირგვლივ კი მრისხანე ზღვა თავსებურად შხუოდა, ფაფარგათეთრებული ტალღა ტალღას მოსდევდა, გემის კედელს ეხეთქებოდა და ზედ აკვდებოდა.

XII

სტამბოლის ტყვეთა მოედანზე ხალხი ირეოდა. სხვა და სხვა ქვეყნიბიდან გასაყიდად მოყვანილი ტყვეები აქ იყო თავმოყრილი. ვინ გინდოდა, აქ რომ არ გენახა, შავკანიანი, წითელკანიანი, თუ ყვითელკანიანი. წინა წლებში უმრავლესობას კავკასიიდან მოდენილი ტყვეები შეადგენდნენ: ქართვლები, აფხაზები, ოსები, ჩაჩნები... წარეულს კი მათი რიცხვი ძლიერ მცირე იყო, რაც საერთო ყურადღებას და გაკვირვებას იწვევდა.

ზოგი ტყვეები მინდორში ჰყავდათ გამოფენილი, ზოგიც სახელდახელოდ გაკეთებულ ფარდულებში. მყიდველები მოდიოდნენ, ტყვეებს ათვალიერებდნენ, სინჯავდნენ, ზომავდნენ, ანჯღრევდნენ, ტყვეთა პატრონებთან ვაჭრობდნენ, ჩხუბობდნენ, ილანძღებოდნენ და, როცა ფასში მორიგდებოდნენ, ნაყიდ ტყვეს კისერში ბაწარს, ან ჯაჭვს ხბოსავით აბამდნენ და შინ მიჰყავდათ. ეს ჩვენ დროში წარმოუდგენელი სისაძაგლე, მაშინ ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. მდიდარი სოფდარები ათობით ყიდულობდნენ ტყვეებს სხვადასხვა საჭიროებისათვის. ზოგს ჯარის კაცად, ზოგს მიწის მომუშავედ ზოგს ნელზე მოსამსახურედ; ლამაზ ქალებს კი, რა თქმა უნდა, დიდკაცობის გასართობად და სასიამოვნოდ.

— დიდება ალლაჰს, დიდება ალლაჰს, — სასოებით ამ-

ბობდა და ნელ-ნელა, დანჯად ფეხს შიშვებივდა ჰუსეინ-ალა, მდიდარი სოვდაგარი და განთქმული ტყვეთ მყიდავ-გამყიდავი. ჰუსეინ-ალას მრავალჯერ მოულოცნია არაბეთის წმინდა აღგილები, ნაკითხ კაცად და სჯულის იცოდნედ ითვლებოდა, თავი მუდამ თოვლივით თეთრი დოღანდით ჰქონდა შემოხვეული. ტანზედ ჩინეთიდან მოტანილი ფარჩა-ქსოვილის კრძელი ხალათი ეცვა და ხელში ოქროთა მოჭედული ჯოხი ეჭირა. ჰუსეინ-ალას თითქმის მთელი სტამბოლი იცნობდა.

— ჰუსეინ-ალა მოდის, ჰუსეინ-ალა მოდის! — გაისმა აქეთ-იქით ტყვეთა მოედანზე.

სხვათა შორის, ჩვენ ნაცნობ ეფენდი ალი-უ-უფსაც აქ მოეყვანა თავისი ქართველი ტყვეები.

— არ ვიცი, რა ვუყო, ეფენდი, რომ არა ცხრება ის შეჩვენებული? ვერაფრით ვერ დავამშვადე; — მოახსენა ერთერთმა მეთვალყურემ.

— რომელი?

— აი პატარა ბიჭი, ფოთის ფაშამ რომ გუფეშქაშა, ხეჩა რომ ჰქვინა.

— რის ხეჩა! — გაჯავრდა ეფენდი, — მე ხომ მაგას მახმუტი დავარქვე, მახმუტი დაუძახე. განა კიდევ ტირის?.. მიფეშქაშა!.. ისე ამდგარა დილა ადრია ფოთის ფაშის გვერდები, რაც მე იმან რამე მიფეშქაშოს! კარგი ფეშქაშა, შენ არ მომიკვდე!.. იმის ფასად, რაც მე მაგას საჩუქრები მივართვი, ხუთ ტყვეს ვიყიდილი... რა მინდაო, ბიჭო, რა ატირებს?

— თავს იკლავს, რატომ ზაიდოლან დედაკაცს არ გამაყოლებო.

— ვა, გაგიცდა? ხუმრობს თუ! ერთი მაგ ლაწირაკს უყურე და! ბიჭო, ხომ არ შიან?

— თავზე საყრელს ვაძლევ, ეფენდი. მაგრამ დღეს პურისთვის ზედაც არ შეუხედავს. გემიდან კამოსვლისას, შენც კი უყურებდი, ეფენდი, კინალამ ზღვაში გადიხეხა. ამსიმსხო კაცმა ძლივ-ძლივობით დაევიმაგრე. ისე ლონივრად გამწოა მაგ სარივით წვრილმა ბიჭმა, რომ ჯაფარა არ მომშველებოდა, ორთავენი ტყლაშუნს მოვადენდით წყალში.

— პა, შეჩვენებულის ეგ სულ მაგ ზაიდოლანს გადიზიანებულისა. მაგის ოინებს ეშმაკიც ვერ გაუგებს თავბოლოსა,

არ გამოიყვანა? ჯერ კიდევ გზაშივე ჩამაცივდა, ბიჭი მომყი-
დეთ. არ ვყიდი-მეთქი. ორ დიდრონ ტყვეს მოგცემო, კაცო,
თავი დამანებე-მეთქი. ის მასწავლის, რომელ ტყვეს რა ფასი
აქვს?

— მართლაც და, იმ ზაიდოლას ტყვე დედაკაცს ძლიერ
შეეჩვია ბიჭი. გემზე სულ მასთან იყო. ერთმანეთს რომ და-
ვაშორეთ, ის ქალიც საშინლად ატირდა, თითქოს საკუთარ
შვილს აშორებენო.

— ეხი რაღა დროის მაგისტანებია! დალოცვილები, მაგათი
გულის ასაყოლად ვის-ღა სცალია... მაშ, დღეს პური არ უჭა-
მია? ეს სასიამოვნო ამბავი ვერ მითხარი სწორედ... სახეზედაც
ძლიერ გამხდარი იქნება.

— არც ისე, მაგრამ...

— სალამ-ალეიქ, სალამ-ალეიქ ჩემს ალ-უ-უფს! რო-
გორა ხარ? მე და შენ ხომ მუდამ უნდა ვიცხოვროთ, — გაის-
მა ჰუსეინ-ალას ხმა, — რა ცოტა ტყვეები ჩამოგვიყვანია, ეფენ-
დი, გურჯისტანიდან. რა ამბავია? შარშანწინ, მახსოვს, ამ მოე-
დანზედ არ ეტეოდნენ და წრეულს საგანგებოდ უნდა ეძე-
ბო, რომ შეამჩნიო.

— ეხ, ალაჯანი! გურჯისტანში არ მიდის საქმე კარგად.
იღვიძებენ, მგონია, გაიუფრები, რაც ჩამოგვიყვანია, ისიც
დიდის წვალეზით. სჯულის მადლმა. მთელ დასავლეთ გურ-
ჯისტანში ახლა ერთი კავშირია იმერთა მეფის სოლომონის
მეთაურობით. შეიტყობდით, რა სირცხვილი აქამა მაგ ურ-
ჯულომ მაჰმადის სახელს, რა საშინლად დაამარცხა მართლ-
მორწმუნეთა მხედრობა... ისე გაძლიერდა, რომ ყველა
მთაურები, ბეგები, თუ ალები მის სახელის გაგონებაზე კან-
კალებენ... ტყვეთა გამყიდველებს სასტიკად სდევნის, მოური-
დებლად თვალებსა სთხრის...

— სამწუხარო, ძლიერ სამწუხაროა, ფადიშაჰის დღეგრ-
ძელობამ, — დარბაისლად სთქვა ჰუსეინ-ალამ.

— ლამაზი ქალები ხომ თავის წონა ოქრო გახდა, — გა-
ნაგრძო ეფენდი-ალიმ.

— ეჰ, მაგ ლამაზი ქალების დავიდარაბას კარგა ხანია
თავი დავანებე, ჩემო ეფენდი. ზარალია, სწორედ ზარალი,
მათი ყიდვა-გაყიდვა. დღეს შეჰხედავ, ლამაზია, ლოყა ბრე-

წოულის მარცვლივით უღლის, ახალ გაშლილ ვარდს ჰგავს, ხვალ შეხედავ, მომაცვდავს დამსგავსებია... ზარალია, ზარალი... მე ახლა ქალების დაედარაბის თავი არა მაქვს... ეხ! ეფენდი, ხათრი, ჭანიც არ არის საიმისო. ყოველ საქმეს თავისი დრო ჰქონია... გული მოდრკა, მოდუნდა, სიბერე შემეპარა... მე ახლა, ჩემო ალი-უსუფ, მიწის მუშები მინდა და, თუ რიგიანი ვიშოვნე, მეომრები... სამწუხაროა, ალლაპს ვფიცავ, გურჯისტანში ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვის საქმე ასე რომ შეფერხებულა. წინეთაც მქონდა იქაური ამბები გაგონილი...

— რა ექნათ, ალა, რაც არის, ის არის. ალლაპის მადლით ცოტა-ცოტა მაინც გეყავს, დიდიც და პატარაც, ქალიც და კაციც...

— ალლაპის მადლით, ალლაპის მადლით! — ამბობდა ჰუსეინ-ალა და ტყვეებს ათვალიერებდა. გაიარ-გამოიარა ტყვეებს შუა, გახედ-გამოხედა, ზოგი გასინჯა, ზოგს დაელაპარაკა, — კარგი, კარგი, ძლიერ კარგი, მაგრამ ძლიერ ცოტაა. ასეთი ქესატობა ჯერ მართლაც-და არ მინახავს, — აუჩქარებლივ ამბობდა ჰუსეინ-ალა და ოქროთი თავმოჭედილ ჯოხს მიწაზე ახაკუნებდა.

უეცრად მისი ყურადღება რაღაც ხმაურობამ მიიპყრო.

— გაჩუმდი! გაჩუმდი, შე კისერმოსატეხო, თორემ სულს გაგანთხევენებ! რა მიზეზიანი რამ ყოფილა ეგ ღორის შვილი! — უჩავრდებოდა ვიღაც მტირალ ბავშვს.

ჰუსეინ-ალას გამოცდილ ყურებს ეს არ გამოეპარა.

— ეს ვინ ტირის იმ ფარდულში, ეფენდი ალი? — დაეკითხა ჰუსეინ-ალა. — ის ტყვე ბიჭი იქნება.

— ჰა, კიდეც ტირის მაგ წყეული! — თავისთვის ჩაილაპარაკა ეფენდიმ, — ტყვე ბიჭია, დიახ, კისერმოსატეხი. ხომ მოგეხსენებათ მაგათი ჭინიანობა, აიტება რაღაც მიზეზი და არ ცხრება.

— შეიძლება ვნახო?

— აქ მოვაყვანინებ, ალა! აღმოსხნით, აქ მოიყუა ეგ გიაურის შვილი. ჰა, კიდეც არ გაჩუმდა?

ბავშვი გამოიყვანეს.

ჰუსეინ-ალას კრელი ტანისამოსის და თოვლივით თეთრი დოღუბანდის დანახვაზე ბავშვი მართლაც გაჩუმდა.

— რისთვის ტირი, ბიჭუნია? ტირილი როგორ გეკადრება, — ტკბილად უთხრა ალამ და თავზედ ხელნ გადუსვა. ბავშვმა გაოცებით შეხედა. ოსმალთაგან ცემისა, გნევისა და ყვირილის გარდა, ასეთი ტკბილი სიტყვა ჯერ არ გაეგონა.

— გურჯია, არა?

— გურჯია. ფოთის ფაშისაგან საგანგებოდ ვიყიდე, — მიუგო ეფენდიმ.

— სახელი რა ჰქვია?

— მახმუტ!

— მახმუტ? მახმუტ! კარგია, კარგი! — ამბობდა ჰუსეინ-ალა და თავზედ ხელს უსვამდა. — ნეტავ რისთვის ტირიდა?

— მისი სისულელე! გზაზე ერთ ტყვე დედაკაცს გადაეკიდა, — გინდა თუ არა, იმას გამაყოლებო. გოგია ეგ ოხრის შვილი? ის დედაკაცი ჩოფურა ზაიდოლასი იყო. ჩამოვედი თუ არა გემიდან, ის დედაკაციც და მეორე ტყვეც იმ კაცმა ანდრიაანოზოლელ ვაჟარს მიჰყიდა და მყიდველმა ნაყიდი ტყვეები, რა თქმა უნდა, თან წაასხა. ამანაც იმათკენ გაიწია, და, რომ არ გავუშვით, დაუღია პირი და ბლავის...

ჰუსეინ-ალა დაფიქრდა.

— კარგი, კარგი! — ჩუმად ჩაილაპარაკა მან. — ეხ, მახმუტ, მახმუტ! შენისთანა ბიჭს როგორ არ გრცხენია, რომ ტირი. — ალამ აუჩქარებლად ხალათის ჯიბეში ხელი ჩაიყო, მუკით ჩამიჩი ამოიღო და ბავშვს გაუწოდა.

ბავშვმა საჩქაროდ ორივე მუკი ერთად გაუშვარა, ნაწილი ჩამიჩი უბეში ჩაიყარა და ჰაერს შეუღდა.

ირგვლივ სიცილ-ხარხარი ასტყდა.

ჰუსეინ-ალამ ბავშვი გასინჯა — მკლავში ხელი მოუჭირა, პირი გაუღო და კბილებში შეხედა, შეანჯღრ-შემოანჯღრია და სახეზე კმაყოფილების ღიმმა გადაურბინა.

— კაი აგებულობის ბიჭია! წმინდა სამამელუკოა, — უთხრა ეფენდი-ალიმ.

ქუსეინ-ალამ ცბიერად შეჰხედა და ტუჩები ჩაიკვნია.²

— საგანგებოდ მომიყვანია სალევ ეფენდისათვის. საცაა, აღბათ, იაიცი გამოჩნდება, — დინჯად ამბობდა ეფენდი ალი.

ქუსეინ-ალამ ორასროვნად გადახედა, თითქოს ეუბნებოდა: სომ იცო, შეილო, ორთავენი ვაჭრობის ძაღლები ვართ, ჩვენ შორის მაინც ტყუილი რაღა საქროაო.

— კეთილი, კეთილი, ეფენდი! — დინჯად მიუგო მან და ზავში ხელახლა უფრო დაკვირვებით გასინჯა. მერე ცოტა ხანა დაფიქრდა.

— შენ, ჰაწიავ, ჭადრაბა იცო? — ტყბილად მიუბრუნდა ქუსეინ-ალამ.

ზავში ვერ გაგო შეკითხვა. სხეებმა გააგებინეს. მაშინ ზავში საპოიოდ თავი დააქნია.

— კარგი. მაშ ეფენდი, მოდი, დავედილოთ ვისმე.

— რას დავეძებ, — მიუგო ეფენდი-ალამ. — ვას დავკიდოთ, ტყვეთაგანს?

— არა, არა ქუჩის ბიჭს. აბა, გაქეცით, მომგვარეთ ვინმე, — სთქვა ალამ.

მეთვალყურენი აქეთ-იქით ეცნენ და ცოტა ხნის შემდეგ ოორმეტ-ცამეტი წლის ოსმალ ბიჭი მოიყვანეს.

— ეს შესაფერი არაა! — ითაკალა, ეფენდი ალიმ. — ეს ხომ დიდია!

— მახმუტ, დავკიდები მაგას? — დავკითხა ქუსეინ-ალამ.

ზავში გაულიმა და თავი დაუქნია. ეს მისი თითქმის პირველი ღიმილი იყო იმ უბედური ღამის შემდეგ.

— შენ თუ მაგას დასცემ, აი შენი საჩუქარი, — შეაგულაანა ალამ და ჭიბიდან ვერცხლის ფული ამოიღო.

ოსმალს ბიჭი თუმცა სიმაღლით არა სჭარბობდა, მაგრამ თვალსაჩინოდ უფრო ხნერი და მსხვილიც იყო.

ოსმალმ მედიდურად გადახედა ტყვე ბიჭს და დაუბღერა. ტყვეც თავისი მიმინოსებური თვალებით დააჩერდა.

— ჰა, დავკიდოთ? — წახალისდა მოხუცი ალამ.

— თანასწორი ძალა არაა, ქუსეინ, — ჯოკმანობდა ალიუსუფი, — სად ეს თითისტოლა ბიჭი. ზღვაში მოგზაურობით გაღატაკი, და სად ეს კაბუცი. ჩამრგვალებულ-ჩასუქებული.

— ბიჭი თანახმაა. ალბათ, თავის იმედი აქვს, ჰა? გაბედე! — აძალებდა ჰუსეინ-ალა.

ეფენდი ალი დასთანხმდა.

მეტოქენი ერთმანეთს დაეტყენენ. ოსმალმ მტაცა ხელი მახმუტს და თავისუფლად ზეით ისროლა. ყველას ეგონა: ეს არის ძირს დაანარცხებს და დამტვრევსო.

— მე ხომ ვსთქვი, ბარი-ბარი ჭიდაობა არაა! — უკმაყოფილობას უცხადებდა ეფენდი ალი-უსუფს.

მაგრამ ბავშვი, ყოველი მოლოდინის გარეშე, თუმცა წაბარბაცდა, მაგრამ არ დაეცა, თავი შეიმაგრა, საჩქაროდ გასწორდა და მოპირდაპირემ შემოხედვა ვერ მოაწწრო, რომ გულდაგულ ეცა. ხელები ირგვლივ წელზე შემოაჭვია, მოსდო კაჭა და იმსიხსხო ბიჭი მიწაზე გააგორა.

შეიქნა ერთი სიცილ-ხარხარი. ეფენდი ალის სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა.

— კარგი, კარგი მე ჩემს პირობას შევასრულებ, — ჩვეულებრივის აუჩქარებლობით წარმოსთქვა ჰუსეინ-ალამ და ბავშვს ფული გაუწოდა. — ახლა როგორ? დაეკითხა ეფენდი ალის და რაღაცნაირად ტუჩები დაჰმუჭნა.

ეფენდი ალიმ მხრები ააჩეჩა და იმანაც ტუჩებით ანიშნა. თითქოს ეუბნებო: ხომ ჰხედავ, რაც არის, რა საკიროა მიკიბულ-მოკიბული ლაპარაკი, ჩვენ ხომ ორივენი ერთ დარჯაკში ვართ ჩამოყალიბებულნი და რისთვის უნდა ვცადოთ ერთმანეთის მოტყუება, მაინც ხომ არა გამოვა რა.

— ხომ მოგახსენეთ, ალა, რაც დროება დადგა, დღითი დღე მატულობს საჭონლის ფასი. სალექ ეფენდიც...

— ზღაპრებს თავი დაანებე, ალლაჰი ნუ გაგიწყრება, — მოუჭრა ჰუსეინ-ალამ, — შენ ვაჭარი ხარ, მეც, აგერ საჭონელი, აგერ ფული!

— სოვდაგარო, იცოდე, უკანასკნელია, — ჩუმად უთხრა ეფენდიმ და თითები უჩვენა.

— ალლაჰ? — რას ამბობ? — გაიკე-რვა ალამ, — ამდენი ფულით მთელ რაზმს შევადგენ.

— ნება შენია. ქება მეტია. საჭონელი ხომ თვალწინაა. ვიცი, ვისთვის გინდა. უკეთესი ძნელი მოსაძებნია.

— მართლად. ის რა მომიქნა. რომ ქუჩის ბუჩს დავუქი-

დე, — ფიქრობდა ჰუსეინ-ალა, — მაგრამ ესეც კარგია, დარწმუნებული მაინც ვარ საქონლის სიკარგეში... ასი და ორასა ყურეში ჯანდაბას! — გულს იმაგრებდა ალა.

— ეფენდი ალი! — მიმართა ალამ და თითები უჩვენა.

— ოო! ყოვლად შეუძლებელია. ჯერ გემის პატრონს რამდენი ფული მივეცი.

— გემით ის ერთი ხომ არ მოგყავდა?

— ყოველ შემთხვევაში...

— მაინც.

— ერთი ყურეში არ დააკლდება.

— ჰა, ესეც.

— რას ბრძანებთ, ჰუსეინ-ალა! მარტო ფოთის ფაშას ფარჩის ქსოვილი რომ ვუფეშქაშე, ორმოცდაათი მეჩილიე მაინც ღირდა.

ჰუსეინ-ალამ ბავშვი ხელახლა გასინჯა. გაატარ-გამოატარა, ახტუნა, არბენინა...

— კარგია, კარგი! ჩინებული მამელუკი გამოვა! — აბობნა გულში სოვდაგარი და ოქროთი თავმოჭედილ ჯოხს მიწაზე სცემდა. მერე ჰუსეინ-ალამ განზე გაიხმო, მთელი ქისა ოქროები გადასცა და ბავშვი თან წაიყვანა. ბავშვი სიხარულით გაჰყვა.

ჰუსეინ-ალამ სხვა ტყვეებიც ბევრი იყიდა, გემი დაიქარავა და ორი დღის შ-გნით ეგვიპტისკენ გზას გაუდგა.

XIII

ალი-ბიი, მამელუკთა სახელოვანი სარდალი, ოქროთ მოვაზაყებულ და ლალ-ფირუზით მორთულ ტახტზე ფეხმოკეცით იჯდა, ყალიონის ტარი პირში ჩაედო და ნელ-ნელა აბოლებდა. ღრმა ფიქრებში იყო გართული ალი-ბიი, და, ღვთის წინაშე, საფიქრებელიც ბევრი ჰქონდა. მთელი ეგვიპტის უმთავრესი გამგე ახლა ის იყო. მან მიიყიდა მამელუკთა დანარჩენი ოცდასამი ბიი ეგვიპტის სხვადასხვა კუთხეთა მმართველ-გამგებელნი, და სტამბოლის სულთანისა და მის მიერ ეგვიპტის უფროსად დაყენებულ ფაშისაგან თავისი თავი სრულებით დამოუკიდებლად გამოაცხადა. რა თქმა უნ-

და, ეს ამბავი ძლიერ საწყენად დაურჩა სტამბოლის სულთანს და მით უფრო ეგვიპტის ფაშას, რადგან მისი უფლება არაარაობამდე ჩამოვიდა, მაგრამ ვერც ერთმა და ვერც მეორემ ვერა გააწყო რა. ძალა მამელუკთა სელში იყო და ძალა ხომ აღმართსა ხნავს.

მამელუკთა რიცხვი იმ დროს* ათი-თორმეტი ათასი იქნებოდა. ისინი გაფანტულნი იყვნენ მთელ ეგვიპტეში, სათავეში უდგნენ მხედრობას, ეპირათ თანამდებობის ადგილები, ერთი სიტყვით, მთელი ქვეყნის განუსაზღვრელი ბატონპატრონი იყვნენ.

„მამელუკი“ არაბულად ნაყიდ ტყვეს ნიშნავს. მეცამეტე საუკუნეში ეგვიპტის სულთანმა მალეკ-სალეჰმა მონგილებისაგან რამდენიმე ათასი ტყვე თურანელები და კავკასიელები იყიდა და იმათგან თავისი მცველი გვარდია ისე გააძლიერა, რომ თვით სულთანისათვის საშიში შეიქმნა. როცა 1250 წელს, ქრისტეს დაბადების შემდეგ, ეგვიპტის სულთანმა თურმან-შაჰმა მათ დაუკითხავად ზავი დასდო ჯვაროსანთა წინააღმდეგ ლუდოვიკ მეცხრესთან, მამელუკები საშინლად გაბრაზდნენ, მოჰკლეს თვით თურან-შაჰი, იმის ნაცვლად თვის შორის ამოირჩიეს ვინმე ჰეიბეკი და გააბატონეს. ამ დროიდან დაიწყო მამელუკთა ბატონობა ეგვიპტეში. 1517 წელს თუმცა სულთანმა სელიმ პირველმა დაიპყრო ეგვიპტე და ქვეყნის მთავარ გამგედ ფაშა დაუყენა, მაგრამ იძულებული შეიქნა პროვინციების გამგედ მამელუკთაგან არჩეული ოცდაოთხი ბიი დაენიშნა. ბიიებმა მთელი ქვეყნის მართვა-გამგეობა ჩქარა ხელთ იგდეს. ალი ბიის მეთაურობით ხომ სულთან ფაშისაგან სრულებით დამოუკიდებლად გამოაცხადეს თავისი თავი და იმდენად გრძნობდნენ ძალას, რომ არავისი შიში და რადი არა ჰქონდათ.

თავიანთ მხედრობის შესავსებათ ისინი ახლაც სიამით ყიდულობდნენ ახალგაზრდა ჯანსაღ ბიჭებს, ზრდიდნენ და მომრეზად წვრთნიდნენ. უპირატესობას ამ მხრივ კავკასიელებს აძლევდნენ.

შემოვიდა კარისკაცი და ალი ბიის მძიმედ თავი დაუკრა:

* მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარი.

— მბრძანებელო, — მოწიწებით მოახსენა მან, — სოვ-
დაგარი გეაქლათ.

ალი-ბიიმ ყალიონის ტარი ტუჩს აუჩქარებლად მოაშო-
რა.

— ჰუსეინ-ალა? ოხ, ჩქარა, აქ დამიძახე! — ბრძანა ალი
ბიიმ. — ია, ალბათ, სტამბოლოდან ჩამოვიდა... ერთი რა ამ-
ბები ჩამოიტანა? — ოდნავ გაიღიმა ალი-ბიიმ და ყალიონი
განზე გადასცდო.

— სალამ ალეიქ, დიდებულო მბრძანებელო! — შემოილა-
პარაკა ჰუსეინ-ალამ, ხელი გულზე და შუბლზე მიიდო და
წმემედ დაუქრა თავი.

— ოოჰ, მობრძანდი, ჩემო ჰუსეინ, ჩემო ძველო მეგობარო!
ამ ბოლო დროს რა იშვიათი და სანატრელი გამიხდა შე-
ნი ნახვა, აქეთ, ჩემო ალა, ამ ბალიშზე ჩამობრძანდი, — მზიარულად
უთხრა ალი-ბიიმ და ძვირფას ხალიჩაზე დაგებულ, ოქრომკერდით
მოქარგულ ბალიშზე მიუთითა.

ჰუსეინ-ალა ჩამოჯდა.

— სხვა, მეგობარო, სტამბოლში იყავ?

— ეს არის იქიდან გაიხელ, მბრძანებელო!

ალი-ბიიმ კოპი ოდნავ შეიკრა.

— რა ამბებია, ჩემო ჰუსეინ? ფადი-შაჰი როგორ ბრძან-
დება? ალბათ, ძლიერ გაჯავრებულია ჩემზე!

ჰუსეინმა თავი საორჭოფოდ ჩააქნია და ჩაიცი-ნა.

— რასაკვირველია, მადლობელი არ იქნება. აქ დასამალი
რა არის, ქვეყანამ კიდით კიდე იცის.

— რა ექნათ, ალა, რა ექნათ! — დინჯად გააგრძელა ალი-
ბიიმ. — დრონი მეფობენო, ნათქვამია. ჩვენ ყველანი დროე-
ზით ვართ ამ ქვეყანაზე. ჩემი აზრი ასეთია — ან უნდა ვიყვ-
ნეთ, როგორც რიგია, ან სულ არ უნდა ვიყვნეთ. თუ ეგვიპტის
ბატონ-პატრონი ჩვენა ვართ, ჩვენ უნდა ვიყვნეთ, უგამდ-
ლოთ, უხელმძღვანელოთ. მადლობა ალლაჰს, პასაკით სრულ-
ნი ვართ. თუ ბატონი ფადი-შაჰი და მისი ფაშაა, ისინი უნდა
ბრძანდებოდნენ, მამელუკები რაღა საჭიროა? შენ კარგად
იცი, ჩემო ჰუსეინ, რომ მამელუკს საბოდიშო, პირმოსაფერე-
ბელი არავისთან არაფერი აქვს; მისი უტყუარი მეგობარი მ-
სი ბასრი ხმალია, რომელსაც მუდამ თან ატარებს და სწო-

რედ ნამდვილი მამელუკი ისაა, ვინც სისხლით შეღებილა ხმლით ხელში სულს განუტევებს. ამიტომ ჩვენ არავისთან და არც ფადი-შაჰთან საბოდიშო არა გვაქვს რა, ეცოცხლობთ, — ეცოცხლობთ, მოვეკვდებით, — მოვეკვდებით. მე აგერ სამოცდაათის წლის მოხუცი ვარ, თხუთმეტი წლიდან ბრძოლის ველზე ხმალს ვატრიალებ, ახლაც ნაღარის ხმას რომ გავიგონებ, ამიფართხალდება მოხუცი გული. გაქრება ჯან-ლონის სისუსტე, მინდა ტაიქს მოვახტე და ხმალამოწვდილს მწადიან ჩემ ძმებთან, უშიშარ მამელუკებთან შევანაგარდო მკვეთრი მახვილი და, თუ საჭიროა, მათთან სულიც დავლიო, — თანდათან აღტაცებით სთქვა მოხუცმა. — სხვა, მეგობარო, როგორი ვაქრობაა, როგორი იმოგზაურე? — ტკბილად დაეკითხა ალი-ბიი.

— კარგად, მბრძანებელო! უბედურობა არა შეგეხვედრია რა, ზღვა მშვიდობით გავცურეთ. ვაქრობა კი ძლიერ ნაკლებია, საჭონელი არ არის, ბატონო! გურჯისტანიდან ტყვეთა დენა ძლიერ შემცირდა, — მოწყენით დაუმატა ჰუსეინ-ალამ.

— რათაო? — გაიოცა ალი-ბიი.

— მოგახსენებენ, მბრძანებელო, რომ გურჯთა მეფეები გაძლიერებულან. არც სპარსელებს აძლევენ თურმე ახლა ხარკს და არც ოსმალებს. ჰაშ-აბაზ-ის გალაშქრების შემდეგ გურჯისტანი საუკუნოდ დამარხული ეგონა ყველას და, დახე მათ ბედსა, დამარხვა კი არა, განახლების გზას დასდგომიან. ყიზილბაშები ზედი-ზედ სასტიკად დაუმარცხებიან და... ჰოი, ააღლაჰ! ოსმალთა მართლმორწმუნე მხედრობაც... — ვერ დაათავა ჰუსეინ-ალამ.

— ძლიერ სამწუხაროა, — წარმოსთქვა ალი-ბიი და წყენის ნიშნად შუბლზე ხელი დაიკრა. — რა თქმა უნდა, თუ მომჯობინდნენ, ტყვეებს არ გაიმეტებენ. ტყვეების გაყიდვა. ჩემო ჰუსეინ, როგორც შენც კარგად მოგეხსენება, ერისწინაური გახრწნილების, უწესრიგობისა და უმეთაურობის შრალია, თორემ საცა ზალხს ცოტაოდენი ძალა შესწევს. ერთი მეორეს უჭერებს და საერთო კეთილდღეობის საჭიროების გემო აქვს გაღებული, ის ერი განა ტყვეს მოგვეყიდოს? რომელი დედა ნახე შვილის გამყიდველი, თუ არა სრულებით ზნეობით დაცემულ-გათახსირებული?.. მაგრამ ჩვენთ-

ვის კი სამწუხაროა, ძლიერ სამწუხაროა, სჯულის მადლმა, —
აუჩქარებლად დაუმატა ალი-ბიიმ და ყალიონის ტარს ხელა
წატანა.

— მაგრამ მე შენთან, მბრძანებელო, შენ ამომავალ მზე-
ებრ გაბრწყინებულ სახესთან, რაც გინდა იყოს, მაინც ხელ-
ცარიელი ხომ არ მოვიდოდი: ერთი გურჯის ბიჭი მოგიყვანე.

— პატარა ბიჭი? — მზიარულად დაეკითხა ალი-ბიი და
შვალეები გაუბრწყინდა.

— დიახ, მბრძანებელო, პატარა ბიჭი, ცხრა-ათი წლისა.

— აბა, სადაა? ყოჩაღ, ჩემო ჰუსეინ, ვიცოდი, რომ ხელ-
ცარიელი არ მოხვდოდი...

— თქვენ საფარეშოში გახლავს.

— ბიჭი საჩქაროდ მომგვარონ აქ, ახლად მოყვანილი ბი-
ჭი, — მოუთმენლად ამბობდა ალი-ბიი.

ცოტა ხნის შემდეგ მდიდრულად მორთულ ოთახის კა-
რებში ჩვენი მახმუტად მონათლული ზვიჩა გამოჩნდა. ბავშვი
დაბანილ-დავარცხნილი იყო, ტანზე ჭრელი ხალათი ეცვა და
თავზე წითელი ქუდი ეხურა. რიგიანი მოვლის მეოხებით სა-
ხითაც შევსებული-შელამაზებულიყო და ამ კარგ ტანსამოსში
სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენდა.

შემოჰყო თუ არ თავი ოთახში ბავშვმა, ორივე ხელი გულ-
ზედ დაიკლო და ალი-ბიის მძიმედ თავი დაუქრა.

— ოო, ჩემო პატარა გურჯო! ყოჩაღ, ყოჩაღ! — დაიძახა
ალი-ბიიმ. — გმადლობ, სოფდაგარო, ძვირფასი ძღვნისათვის,
გმადლობთ იმისათვისაც, რომ ახლაც ჩვენი ზნე-წესები შე-
გითვისებინებია. ან რა კარგად გამოგიწყევია! სახელი რა
პქვიან ჩემს პატარა ბიჭს?

— მახმუტ, მბრძანებელო, — მიუგო ჰუსეინ-ალამ.

— მახმუტ! — დაუძახა ალი-ბიიმ.

ბავშვმა ხელები ისევ გულზედ დაიკლო და მძიმედ თავი
დაუქრა.

ალი-ბიის აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა.

— ერთი შეხედვით, რა ჩქარა შეუთვისებია ჩვენი წეს-რი-
გი! — კვირობდა მოხუცი.

— ეს სულ გზაში ვასწავლე, — მოახსენა ჰუსეინ-ალამ. —
მაინც ეს გურჯები, მბრძანებელო, ნიჭიერი ხალხია. ერთს რომ

ეტყვი, განმეორება არა სჭირია. ოთხი-ხუთი თვე არ იქნება, რაც ეს ბავშვი თავის ქვეყანას მოშორებია და უკვე კარგად ესმის ჩვენი ენა...

— გმადლობ, გმადლობ, ჩემო ალა, — კმაყოფილებით ამბობდა ალი-ბიი, — შენ სოვდაგარი კი არა, ოსტატი ხარ, ალლაჰის მადლმა! შენ სადმე სასწავლებლის გამგე უნდა იყო... აბა, ჩემო ბიჭიკო, ახლო მოიწი ჩემთან, — აღერსიანად მამართა ალი-ბიიმ მახმუტს.

ბიჭმა ფეხი მოკრძალებით წინ წადგა. ასე მდიდრულად მორთულ-მოვარაყებული ოთახი თავის დღეში არ ენახა და, ცოტა არ იყოს, ფეხის თამამად გადადგმას ვერა ბედავდა.

ალი-ბიიმ ბავშვი გასინჯა, თავზე ხელი გადაუსვა, შეანჯღრ-შემოანჯღრია. ბავშვი თავისი მიმინოსებური თვალებით პარდაპირ შეჰყურებდა.

— ჰა, სოვდაგარო, მეომარია რალა, მეომარი! წმინდა მამელუკადაა დაბადებული, — მხიარულად ამბობდა მოხეტია და ბავშვს მკლავებს უსინჯავდა.

— მხედველობაში ისიც უნდა მივიღოთ, დიდებულო, რომ ბავშვი ძლიერ გალახულია, ბევრი ნათრეკ-ნაწამებია. ჩემ ხელში მომჯობინდა ცოტა, თორემ ძვალი და ტყავი იყო. არ იციან, მბრძანებელო, ზოგიერთმა ვაჭრებმა ტყვეთა მოვლა. განსაკუთრებით ბავშვებს დიდი ყურადღებით მოპყრობა სჭირია... უკმეხად ექცევიან, სცემენ, რიგიანად არ აკმევენ, არ აცმევენ. რაც გინდა იყოს, კაცის შვილი ძროხის შვილსაგან უნდა გაარჩიო, ესეც არ იყოს, პირდაპირ ანგარიში ითხოვს ვაჭარმა საჭონელი მუშტარს რიგიანი სახით უჩვენოს. ჩვენს ვაჭრებს ესეც არ ესმით!

— სწორია, სწორია, ალლაჰის მადლმა! მე ხომ გითხარი, ოსტატი ხარ-მეთქი, — კმაყოფილებით მიუგო ალი-ბიიმ.

— ცხენზე ჯდომა იცი, ჩემო ბიჭიკო? — დაეკითხა მახმუტს ალი-ბიი.

— ვიცი, — თამამად მიუგო ბავშვმა.

— ისეთ ცხენზე შეგსვა, რომ იმის ბადალი ქვეყანაზედ არ იყოს. ძვირაფს ხალათს ჩაგაცმევ, საკმეღლ-სასმელი ხომ ულუფი გექნება. შენ მხოლოდ ჰკვიანი ბიჭი იყავ. დიდად გმადლობთ, სოვდაგარო, სასიამოვნო ძღვნისათვის. — მიუბ-

რუნდა აღას ალი ბიი. — ბიკი ძლიერ მომწონს. ამას უეკველად ჩემს სახელობაზე გავზრდი. მამულეკთა მხედრობას ერთი მეომარიც მიემატება. არც შენ დაგრჩები უმადური, მეგობარო, კარგი ძღვნისათვის, კარგ საჩუქარსაც მოგართმევ. ბიკო, მოლარეთ-უხუცესი დამიძახე! ახლა როგორ მიჩრევე, ალა? არ სჯობია, რომ ამთავითვე მოლა-ალაფჯის მივაბარო, რომ მაჰმადის წმიდა მოძღვრებაში გაწვრთნას?

— ჩინებული ახრია, დიდებულო! სამხედრო ვარჯიშობასაც ამთავითვე შეაჩვიოთ, ეძვობინება.

— ეს ხომ ჩვენი ხელობაა, ოსტატო! ზვალვე ჩემს ჯაბადარბაშს ეუზრძანებ, შესადერი იარაღი მოუმზადონ და მის ტარებასა და ხმარებას შეაჩვიონ. შენ კი, მახმუტ, ძლიერ ფრთხილად უნდა იყო. აქ უშველებელი მდინარე რომ მიდის, ის თქვენებური პატარა მოჩუხჩუხე წყაროები არ გეგონოს. იქ ისეთი ბასრებილა ნიანგები ბუდობენ, რომ ა... პა, პა, თუ კბილი დაგავლეს, ჩაგაბრამუნებენ.

მოჩუხჩუხე წყაროს გაგონებაზე ბავშვს მდინარე ტუტური გაახსენდა... გაახსენდა იქაურობა, — „ნეტავ სად არიან ახლა ჩვენი თხები“, — გაუელვა ბავშვს თავში. — „ნეტავ ვინ ერეკება მათ ახლა?.. ნანა და ბაბა როგორ არიან? მე ვახსოვარ თუ არა? მარკოზ ხუცესი ცოცხალი გადარჩა თუ არა?.. მარიკა... ლერწამისა“... ბავშვს თვალწინ წარმოუდგა სამშობლო ქვეყნის მთები, ველ-მინდვრები, ტყეები... გაახსენდა პატარა ნამყენი მსხალი მარკოზ ხუცესის სახლში. ეს მსხალი ძლიერ უყვარდა. ყოველ დილით მივიდოდა ნორჩ ხეხილთან და ადამიანივით ეპუსაიდებოდა, მიესალმებოდა, გამოეთხოვებოდა ხოლმე. გაახსენდა გემით მოგზაურობაც, სალომე დარეზო, როგორ შვილივით ეფერებოდნენ, უკანასკნელ ლუქმას მას უყოფდნენ... რა მწარე იყო მათთან გაშორება... უჰ! რამდენი იტირა მაშინ!.. ისეთი სიმწარე, პირველად როცა მოიტაცეს, მაშინაც არ უგრძვნია... წარმოუდგა ბავშვს თვალწინ სველა ეს და თვალები ცრემლებით აივსო. ალი-ბიიმ ეს შეამჩნია... თითქმის მის სახეზე აღმოიკითხა მისი გულისწუხილო. ნაზად მიეალერსა და თავზედ ხელი გადაუსვა.

ბავშვი კი მწარედ აქვითინდა.

ქალაქ ქაირის განაპირას, აღმოსავლეთით, მოკატტამის ხრი-
ოკ მთის კალთაზე ამაყად ამართულა სალადინის ციხე თავი-
სი მაღალი კოშკებით და სქელი გალავნებით. გავიდა ოცდა-
ათი წელიწადი ზემოთ მოთხრობილი ამბის შემდეგ. ერთ
დღეს სალადინის ციხის გარშემო ფართე მოედანი ხალხით
გაივსო. ეგვიპტის ყოველი მხრიდან მოგროვდნენ აქ მამულუ-
თა საუკეთესო წარმომადგენელნი. იყვნენ ბიიები, ათასისთა-
ვები, ასისთავეები და რჩეული მხედრობა. შეკრებილნი მოე-
დანზე მიდი-მოდდიოდნენ, ჭგუფ-ჭგუფად იკრიბებოდნენ, მსჯე-
ლობდნენ, ზოგი ცხარობდა, ზოგი დინჯად მუსაიფობდა და...
ეტყობოდა, რალაც მძიმე საქმე ჰქონდათ გალასაწყვეტი.

ციხის ერთ-ერთ კოშკზე მამულუთა სათაყვანებელი
დროშა აიშართა. ამ დროშას იშვიათ შემთხვევის დროს გამო-
იტანდნენ ხოლმე. დროშის დანახვაზე მთელმა საზოგადოე-
ბამ, ნიშნად სიხარულისა, ერთი დაუსრულებელი კიჩინა დას-
ცა. მსჯელობა-კამათი ცოტ-ცოტად მისწყდა და ხალხმა მოე-
დანზე გალავანთან რაზმებად დამწყკრივება დაიწყო. შუაგულ
ქვეითები დარაზმდნენ, იქით-აქეთ ცხენოსნები. რა თქმა უნ-
და, ყველანი შეიარაღებულნი იყვნენ.

ბევრი ხანი არ გასულა, რომ ციხის გალავანზე ძვირფას
ტანისამოსში გამოწყობილი ბიიები გამოჩნდნენ და მხედ-
რობას მიესალმნენ. ჭარმა ალტაცებული ყიჩინა დასცა.

მაგრამ აგერ გამოჩნდა მოოქრული ტახტრევანი. ხალხმა
სული განაბა. ტახტრევანი გალავანზე მოწიწებით დაასვენეს
და ფრთხილად კარი გააღეს. იქიდან აუჩქარებლივ გამოვი-
და თეთრწვერა ხმელ-ხმელი მოხუცი. ტანზე სადათ შეკერი-
ლი ჭრელი ხალათი ეცვა, თავზე თეთრი ჩაღმა ეხურა და
წელზე ოქროთ შექედილი, ჩვეულებრივ, მოლუნული ხმალი
ერთყა. ეს გახლდათ მოლა ომერ-ბი-საიდი, მამულუთა მეთაუ-
რი, მთავარი ბიი, ერთხმად არჩეული ალი-ბიის სიკვდილის შემ-
დეგ.* ომერ-ბიიმ ხელით ანიშნა მოსამსახურეებს ტახტრევა-

* 1773 წ.

ნი წაეღოთ, წელზე ხმალი გაისწორა, გალავანზედ გადმოდგა და მხედრობას მხიარულად მიესალმა.

— გაუმარჯოს მოლა-საიდს! გაუმარჯოს მამელუკთა უძლეველ მხედრობას! — გრიადებდა ჯარი.

ომერ-ბიის აქეთ-იქით დანარჩენი ბიებზე მოუდგნენ. ომერს თვალეზი გაუბრწყინდა და ღიმილით გახედა მის წინ დარაზმულ რამდენიმე ათას ცხენოსან და ქვეით მხედრობას: ჭრელ ხალათებში და წითელ ქუდებში გამოწყობილი ჯარი რაღაც საარაყო სანახავი იყო.

— დიდება ალლაჰს, შემოქმედსა და მოწყალესა. — სასოებით წარმოსთქვა ომერ-ბიიმ და ხელები მაღლა აღაპყრო, საკმაო მკაფიო და საამო მოსასმენი ხმა ჰქონდა.

— დიდება ალლაჰს! — ბანი მისცა ჯარმაც.

— გაუმარჯოს მამელუკთა მძლეთა-მძლე მხედრობას, — დაიძახა ომერ-ბიი-საიდმა და კისერი ამაყად მოიღერა.

ჯარის აღტაცებული ყოყინა წუთს არ შეწყვეტილა.

ომერ-ბიი მოთმინებით აღიჭურვა და, როცა ყველანი ცოტა-ცოტა დამშვიდდნენ, აუჩქარებლად, რაც შეეძლო, ხმა მაღლა წარმოსთქვა:

— მამელუკნო! — ხალხმა ხმა გაკმინდა, თითქმის ცხენების ფრუტუნიც აღარ ისმოდა. დიდებულის წინასწარმეტყველის დროშის ქვეშ შეკრებილა მისი უძლეველი მხედრობა. ბევრს გულს უმღერევს და სულს უშფოთებს მისი გმირობა და მამაცობა. ბევრი მტრობს, არ მეგობრობს... ფადი-შაჰიდან მოყოლებული ხართუმის ველურ თემთა მთავრამდე, ყველანი ბრახით კბილებს აკრაჭუნებენ, მაგრამ ჯერ-ჯერობით არავის არ ებუება, შესაფერ პასუხს აძლევს ყველას. მისი დროშა თამამად ფრიალებს და, უეჭველია, კვლავ იფრიალებს, თუ არ მოაქლდა ერთსულოვნება, სიმამაცე და ბრძოლის ველზე თავგანწირულება, რაც დღემდე გვჩვენია, ძმანო, საყვარელნო მამელუკნო.

— გაუმარჯოს ომერ-საიდს! გაუმარჯოს მამელუკთა მხედრობას! — დაიგრილა ჯარმა.

— მამელუკნო! — განაგრძო ომერ-ბიი-საიდმა. — ყველამ ვიცით, საყვარელნო, რომ ჩვენი იმედი, ჩვენი სასოება ალლაჰისა და წინასწარმეტყველის შემდეგ, ჩვენი მარჯენა

და ჩვენი ხმალა. ისიც გამოცდილებით ვიცით, რომ მაგარი სკლავი და ბასრი ხმალი, მრავალთა უმრავლესიც რომ იყოს, უღონოა და სუსტია, თუ ღირსეული მეთაური წინ არ მიუძღვის და გზას არ უჩვენებს. მამელუქნო, სხვათა შორის, ჩვენს საერთო ღირსებას ის შეადგენდა, რომ ვიცოდით ღირსეული წინამძღოლის არჩევა... ჩვენ სრულებით არა გვჭირია ანგარიში ან ხათრა გავუწიოთ ვინმეს ჩამომავლობას და გვარიშვილობას! პირადი ღირსება: ჰყუა, სიმამაცე და მამელუქთა ერთგულება — აი რას ვეძებთ ჩვენ მეთაურში. მოგეხსენებათ, დღეს გლოვობს მამელუქთა მხედრობა. წინასწარმეტყველმა ინება და სახელოვან სარდალს, თავდადებულ მამელუქს, ფიბის მაზრის გამგეს, ბაგირ-ბიის ზეცად მოუწოდა. ახლა მისი სული იმქვეყნიურ სიტკბოებაშია. მარად ქალწულ გურიებთანაა განიხარებს; მისი განახლებული არსება ჩვენ კი, აქ დარჩენილთ, დიახ გვესაჭიროება მისი მაგიერი სარდალი. მამელუქნო, უნდა ავირჩიოთ განავენებულის ბაგირ-ბიის მოადგილე. დაასახელეთ, ძმანო, ღირსეული კაცი. იყოსმცა მფარველი ჩვენი დიდებული ალლაჰი და მისი წინასწარმეტყველი, სანამ ეს მუდამ ფირუზისფერი უღრუბლო ცა ეგვიტებს დაჰყურებს და სიგარძე-სიგანეგანუზომელი ნილოსი მასაზრდოებელ ტალღებს უძირო ზღვისაყენ მიაქანებს! დიდება ალლაჰს, მოწყალესა და შემწყალებელსა ჩვენსა! — ისევ ხელების მალლა აღპყრობით დაათავა ომერ-ბიისაიდმა.

— დიდება ალლაჰს! — დაიგრიალა მხედრობამაც.

„უოტა ხანს ჩუმი ჩოჩქოლი შეიქმნა. „სულ-ერთია... იმან კარგია... სთქვას...“ — ისმოდა კანტი-კუნტად ხალხში.

— მამელუქნო! — გაისმა მჭექავი ხმა დიდი შეტევიკოსანი ჭალარა მხედარი დაწინაურდა.

ცვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა.

— მამელუქნო, ოცი წელიწადი გავიდა მას აქეთ... მაშინ... ჩნ! მეც ჭილი ვიყავ. სეუტელებმა ხარკის მოცემა მოგვისპეს. გამარები და სხვა შავკანიანთა თემები მოიწვიეს და ჩვენი ჯამკლავება განიზარახეს. მათ წინააღმდეგ ორი ათასი მხედრობა გაიგზავნა. მეც მათში ვერიე. სეუტის ალყა შემოვარტაო, გვინდოდა ერთი დაკვრით აგველო. მაგრამ ეს არც ისე

ადე ლი შესასრულებელი შეიქმნა, როგორც გვეგონა. უჩვე-
ლომ ჩირან-ბეიმ, შუბოსანთა წინამძღოლმა, ჩვენ მარცხეა
ფრთას შემოუარა და სეუტის გაღვანსა და ოღრო-ჩოღრო
კლდეებს შუა მოგვამწყვდია. ჩვენმა ცბენებმა ფეხი ვერ მოი-
კიდეს, გაღვანიდან კი ეცხლსა და ქვას წვიმასავით გვაყრიდ-
ნენ. მწარე გასაჰირა გვადგა. მამელუკნო, ვინ შეახტა მაშინ
მარჯვედ მტრის გაღვანს, მარჯვნივ და მარცხნივ აჯაფა
მტერი? გმარს სხეებიც უკან მიჰყენენ, ცახევი შეიკრნენ,
კარი გაგვიღეს და გაგვამარჯვებინეს. იმ მამელუკმა მაშინ
ასისტაობა მიიღო. ის ვინ იყო?

— მახ... მუტ! მახ... მუტ! — დაიგრილა ჭარმა.

— მამელუკნო! — გაისმა ხმა ცხენოსანთა მეორე მხრა-
დან და ვილაც წითური, შესაზარი შესახედაობის კაცი და-
იძრა. უშველებელი ულაცი ცხენი მხედრის ქვეშ ბორგავდა,
თავს აკანტურებდა და საჭირითოდ მიიწევდა. ჭარმა გზა უტია
და მხედარი წინ წარსდგა.

— იმედია, ძეგბო და თანამოაბჯრენო, მეც მომისმენთ.
ეს მშვენიერი, ვიწროდ და გრძლად გაკიმული წალკოტი ამ
ვერან და ხრიოკ უდაბნოს შორის, ვით მწვანე ფირუზი
კლდის ნაპრალში გდებული, ეს ძველთა-ძველი ჩარდახებით,
ტაძარ-გალავნებით, უზარმაზარ წოწლოკინა სასაფლაოებით,
ეს ვაზით, ფინიკით და ხორბლით გაღაღებულ-გაპოხიერებუ-
ლი ქვეყანა — ეგვიპტე, დიდებულმა წინასწარმეტყველმა,
ჰოი, მამელუკნო, ჩვენს ხმალს და ჩვენს დროშას დაუმორ-
ჩილა! ზღაზვნით მიგორავს ნილოსი, მიაქვს ქვეით ჩვენი აზ-
ბები, რომ განუზომელ ზღვას და იქიდან მთელ ქვეყანას აზ-
ცნოს და გააგებინოს ჩვენი სიმტკიცე, ჩვენი ერთობა და ჩვე-
ნი შეუდრეკელი გამბედაობა. სხვა რაღა უნდა მიჭოს ნი-
ლოსმა? პაპას ვერ მიჭებს დიდებულს და პაპის პაპას ჩინე-
ბულს! მე არც კი ვიცი, ვინა ვარ, სადაური ვარ, მხოლოდ ვი-
ცი, რომ მამელუკი ვარ! ხმალი ჩემი — დედ-მამაა ჩემი,
მკლავი ჩემი — სიმტკიცეა ჩემი, თქვენთან, ძეგბო, შეურყე-
ველი კავშირი — გამარჯვებაა ჩემი...

— ვაშა, ვაშა! — გრიალებდა ჭარი.

— სრულებით ვეთანხმები ჩვენს მბრძანებელს, მეთაურს
და მასწავლებელს ომერ-ბიის, — გააგრძელა წითურმა კაცი-

მა, — რომ კარგ მეომარს, კარგი მეთაური სჭირია. უშიშარა და გამბედავი მეთაური ტოლია მთელი მხედრობისა! მახსოვს და ბევრს თქვენგანსაც ახსოვს, სულ ათი წლის საქმეა, ასუანთან მოგვიხდა ბრძოლა. ზანგები ყოყნიან და კბილის კრაქუნით წამოიშალნენ ჩვენზედ. ჩვენც მედიდურად ვეკეთეთ. ჩვენი ხმალთა ელვა-კაშკაში მზის სხივებს ეცილებოდა. ხელჩართული დიდხანს გაგრძელდა. უთვალავი მტერი, კალიასავით მოზღვავებული, წინ მოდიოდა. ათასი ვძლიეთ, ორი სხვა აღმოჩნდა, ისიც გავანადგურეთ, ხუთი კიდევ მოზღვავდა. დიქანცა, შედრკა ჩვენი მხედრობა, თითქოს გელალატობს ბედით, ოდნავ განზე გადიხარა ჩვენი ამაყად მოფრიალე დროშა. მკლავში ტყივილი ვიგრძენ, ხმლის ტარს ხელი ვერ მოვუჭირე... ხელის გულზე დავიხედე, წითელი ზოლები შევამჩნიე... ჩვენიანების გულზედიადი ურთიერთის გამსწვევა ყურთასმენას არ მიტკობდა. შევიხედე, პოი, თვალები დამიდგეს! მამელუკთა მხედრობის სიამაყე, სწორუპოვარი სარდალი ბათირ-ბიი ზანგის შუბით განგმირული ცხენიდან ჩამოეშვა... შეეკრთით, დავძაბუნდით. ერთი წამი და მტრისთვის ზურგი უნდა გვეჩვენებინა. მამელუკნო, გახსოვთ ასისთავი, ხმაჟლა რომ შეჰკილა? ისეთ ხმას, მხოლოდ მაღალი მთის მწვერვალზე მობინადრე არწივები გამოსცემენ ხოლმე, ხმალი შეათამაშა და, ვით შევარდენი მტრედთა გუნდში, მტრის რაზმში შეიჭრა. ჩვენები გამხნევდნენ, შურდულივით უკან დაედევნენ, მტრის ჯარი შუა გააპეს, სძლიეს და ჩვენი დროშა კვლავ ამაყად ააფრიალეს. ვინ იყო ის ასისთავი?

— მახ... მუტ! მახ... მუტ! — იგრილა ჯარმა.

— მამელუკნო! — გაისმა მესამე ხმა, — ფიბის ნანგრევების ქეღმით ჩვენი რაზმი იდგა. გარს მტერი ერტყა, ატბართა და პოტენტოტთა თემები შოას ნეგუსის, ჩვენი დაუძინებელი მტრის იმედით ზურგგამაგრებულნი, ჩვენზე თავხედურ ძერიშს ლაპობდნენ. ჩვენდა სამარცხვინოდ, აწ უკვე განსვენებულმა საღირ-ბიიმ (ალლაჰ, იქ მაინც ნუ მოაყლებ სახელსა და ნეტარებას), ჯერც ერთი მხრივ შეტევა ვერ გაბედა. მტერმა თითქოს იგრძნო ჩვენი გაზურგება, რკალივით შემოგვერტყა და ისე შეგვაფიწროვა, რომ გასაქანი არა გვქონდა. ორში ერთი: ან იარაღი უნდა დავგეყარა, ან მტერი გავვერდვია, მა-

შინ ვინ იყო, მამელუქსო, რომ დაიძახა: ჩემთან, ძმებო! ტა-
იჩი გააქანა და პოტეხტოტა მეთაურს, გუთხარ-ხათუს, ხმალ-
დახმალ ეძგერა და ერთი დაკვრით თავი გააგდებინა?..

— მახმუტ! მახ... მუტ! — იგრილა ჯარმა.

— მოხუცი ომერ-ბიი-საიდი კვლავ გალავნის მოაჯირზე გად-
მოდგა. თან სხვა ბიიები ახლდნენ.

— დიდება ალლასა, გამჩენსა და მწყალობელსა ჩეხსა, —
წელაპყრობით წარმოთქვა მან, — საქმე გამორკვეულია. ხმა
ერისა და ხმა ღვთისა; სურს შენსედ მონდობილს მამელუქ-
თა მხედრობას და იქმნას ასე:

გეყავს მახმუტ-ბიი, ძმა და თანამოაზრე ჩვენი.

— ჯარის მზიარულ კიეინს დასასრული არ უჩანდა. ომერ-სა-
იდმა მოქრული ხმალი მოიხსნა და ხელში დაიჭირა. დაა-
ცადა, სანამ ჯარი დაწყნარდებოდა, და მერე ხმამაღლა დაი-
ძახა:

— მახმუტ-ბიი!

ჯარში ჩუმი ჩონქოლი შეიქმნა.

— ცოტა ხნის შემდეგ რაზმმა გაიწ-გამოიწია, გზა უტია და გა-
მოჩნდა ერთი ახოვანი, კარგა აჰალარაებული ვაჟკაცი. ის
ოქროსფერ ბედაურზე იჯდა, აბრეშუმის ჭრელი ხალათი ეცვა
და თავზე წითელი ქუდი ეხურა. ტიპიური, ოდნავ ხუჭუჭა
წვერ-ულვაში, მოგრძო ცხვირი, ზომიერი თვალები და თეთ-
რი პირის კანი ექვეშ თუ შეიყვანდა კაცს, რომ მაღალ ხარის-
ხზე არჩეული მამელუქი შთამომავლობით არც ოსმალთა იყო
და არც არაბი, თორემ სხვაფრივ წმინდა წყლის მაჰმადიან-
სა ჰგავდა.

მახმუტს სახეზე აღელვება ეტყობოდა. მან კოხტად მოახ-
რუნა ცხენი და გალავნის ძირს შეჩერდა. ბედაური კი არ ის-
ვენებდა, კიშმიშზე დგებოდა.

— ჰა! — დაიძახა ომერ-საიდმა და ხმალი ისროლა. ყვით-
ლად შეიკაშვამა მზის სხივებზე ოქროთი მოჭედილმა მრუდე
ქარქაშმა.

მახმუტ-ბიიმ ხმალი დაიჭირა.

— კვლავ იგრილა ჯარმა და მახმუტ-ბიის ფუტკარივით გარს
შემოეხვია.

ქაირის ფირუზის სასახლეში ყველა ოცდაოთხივე ბიი შეკრებილიყო.

ომერ-ბიი-საიდმა, მეთაურთ-მეთაურმა, დიდად აღელვებულმა და აღშფოთებულმა, კრება გახსნა.

— წარჩინებულნო, წინამძღოლნო! — მრმართა მან ბიიეებს. — უკვე გაგონილი გექნებათ, რა მოულოდნელი და არასასიამოვნო ამბავი მოგვივიდა. ალექსანდრიაში უკვე გადმოუსხამს თავისი ლაშქარი ფრანგთა ფაშათ-ფაშას ნაპოლეონ ბონაპარტეს და გაჩქარებით მოდის თურმე ჩვენსკენ საომრად. გვიახლოვდება მტერი ძლიერი, მრავალ ბრძოლაში გამობრძმედილ-გამოწვრთნილი, მტერი ბრწყინვალე გამარჯვებით გულ-გაზვიადებული და გაამაყებული. რა უნდა გითხრათ, მამელუენო, სიყრმიდანვე ბრძოლას ჩვეულნო? ძლიერი მტერი მოდის. პაპუხი ერთადერთია: გალესილი მახვილი უნდა დაეახვედროთ, მამელუენო! დასამალი რა არის, შინაც არა გვაქვს მტკიცედ საქმე. ფელახებში დიდი მოძრაობაა, თურმე. ზოგნი ფრანგთა ტანმოკლე ფაშათ-ფაშას ჩვენზე გამარჯვებას წინდაწინვე დღესასწაულობენ — იქნებ გვეშველოს და მამელუკთა ბატონობას ბოლო მოეღოსო, ამბობენ, თურმე. მაშ, მსწრაფლი მზადება, მამელუენო, ჭკვიანი თადარიგი, მედგარი დახედრა, სახელოვანი სიკედილი...

ბიიებმა სულგანაბულად მოისმინეს თავიანთი წინამძღოლის სიტყვები. ყველანი გრძნობდნენ საქმის არაჩვეულებრივ სირთულეს.

— ვერ გამიგია, — დაარღვია სიჩუმე ყველაზე უფრო ახალგაზრდა ასლან-ბიიმ, — რისთვის მოდის ტანმოკლე ფაშათ-ფაშა ჩვენზე? რა უნდა ჩვენგან? რა დაგვიშაეებია მისთვის? სად ჩვენ და სად საფრანგეთი. მასთან და მის ჯართან თავის დღეში შეტაკება არ მოგვსვლია. საიდან მოგვწვდა ამ სიშორეზე?

— ადვილი ასახსნელია, ჩემო ასლან, — მიუგო სალუკ-ბიიმ, გრძელწვერა, ქალარა კაცმა, — ფაშათ-ფაშას ახლო-მახლო უცხო ტომთა ჯარები დაუძლევია და ახლა უკვე მოხვე-

ქალი სახელის შარავანდედის მოსაფენად ჩვენს გამოიღწე-
ქრა, ეს ხომ ყველა გელადი მეომრის თვისებაა.

— რა ვეყოთ, მობობანდეს, აგერა ვართ, — სთქვა ნაი-
ბი, პირ მოპარსულმა, შავ-შავმა კაცმა.

— ეს ხომ ასეა, აბა, სად უნდა გავეჭვოვო? მამულეს სე-
ვდილის როდის შეშინებია, მაგრამ საქმე ისაა, ყოველ გალა-
ქრებას და, მით უფრო, გალაშქრებას ასეთ შორეულ ქვეუ-
ნაზე, რამე პატივსაღები მიზეზი უნდა ჰქონდეს. მე მგონა,
უმცირესოდ არც ეს გალაშქრება უნდა იყოს. ხომ მოდიოდა
ამბებო, მამულეჯო, ნაოლონ ფაშათ-ფაშა ინგლისელებს
აპირებს გალაშქრებასაო, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ეს მამე
საქმე იმასაც ვერ გაუბედნია. ინგლისელებს ზენ რომ გე-
დააქლეს რა, გარედან სურათ უკბინონ, ჩვენსკენ გამოლაშქრე-
ბით უნდათ ენება მიაყენონ ინგლისელთა ეპქრობას... მისა,
ასე ეთქვათ... აღებ-მიცემობა შეაფერხონ, — ჩაქრა ლაქა-
რაქში წილმა-ბიო, შეახნის თვალ-ტანადი კაცი.

— აღვილი შესაძლებელია, ასეც იყოს, მხოლოდ ამ ნი-
ზეზთა გამოცელევა ჩვენ ბევრს ვერაფერს შეგვძენს. წარ-
პოვიდგნით, ამ წუთში გაჩნდა აქ თვით ტანოკლე ფაშათ-
ფაშა და თავისი პირით დაწვრილებით აგვიხსნა და ჯანგე-
მარტა, თუ რამ აიძულა, ჩვენსკენ გამოელაშქრა, მე მგონა,
ამით საქმის მდგომარეობა ნამცეცისოდენად არ შეიცვლება.
ჩვენი მდგომარეობა ამ მიზეზის ცოდნით სრულებით არ გა-
უმჯობესდება. თავი და თავი მიზეზი, რაც ყველამ უკვე ვი-
ციტ, მაინც უცვლელი დარჩება — ბიჭი ვარ და მოვდივარ,
ბიჭები ხართ და დამხვდითო, გვეუბნება ის კაცი, — სთქვა
მახმეტ-ბიომ.

— დავხედებით, — წამოიძახეს ბიებმა და ოქროთი მო-
ჭედოლ ხმლებზე ხელი იტაცეს.

ელვის სისწრაფით მოედო მთელ ეგვიპტეს ფრანგთა შე-
მოსევის ამბავი. ყოველი მამულეჯი. ვისაც ტანის განძრევა
შეეძლო. საბრძოლველად მოემზადა. რაც ჯარი ჰყავდათ, სულ
საბრძოლველად გაიწვიეს. მამულეჯები კარგად გრძნობდნენ,
რომ საქმე ჰქონდათ არა იმ ნახევრად ველურ აფრიკელებ-
თან, ვინც უთანასწორო ბრძოლაშიც არა ერთხელ სახელოვ-
ნად დაუმარცხებიათ. მათ წინააღმდეგ მოდიოდა მთელ ქი-

ყანაზე განთქმული, იმ დროის მიხედვით საუკეთესო თოფე-
ბით და ზარბაზნებით შეიარაღებული, ევროპის შიშის ზარის
დასაცემი დიდებული ნაპოლენ ბონაპარტე. მამულეებს კი
ზარბაზნები თითქმის არ ჰქონდათ. ისინი ნაჭები იყვნენ, რო-
გორც ცხენდაცხენ ხმლით შემორები. სიკედილის არ ეშინო-
დათ და ბრძოლაში შეუდარებელ სიმამაცეს იჩენდნენ, მაგ-
რამ ხმალი ზარბაზნის წინააღმდეგ, რაც გინდა მამაც კაცს
ეჭიროს ხელში, მაინც სუსტი იარაღია. მამულეები ძლიერ
კარგად გრძნობდნენ, რომ ახლანდელს გამარჯვება-დამარც-
ხებაზე იყო დამოკიდებული მათი ბატონობა ეგვიპტეში და
შეიძლება მთლად მათი არსებობაც, ამიტომ გადაწყვიტეს მთე-
ლი თავიანთი ძალ-ლონით დახედოოდნენ მოულოდნელ სა-
შიშ მტერს.

ბონაპარტემ გადმოსხა თუ არა ჯარი გემებიდან ქალაქ
ალექსანდრიაში, პარდაპირ. ქაირისკენ გაემართა.

ქალაქი ქაირი დედა ქალაქია ეგვიპტისა. არაბულად მი-
სი სახელია მაზ-ულ-კახირა, რაც ნიშნავს ძლევამოსილს. გა-
შენებულია მდინარე ნილოსის მარჯვენა ნაპირზე. ქაირი და-
არსებულია მეშვიდე საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ არაბთა
სარდალს ამრუ ფოსტატის მიერ. შემდეგ მეთექვსმეტე საუკუნეში
სარდალმა გოჰარმა ძველი ქალაქი მახლობლად ახალი ქა-
ლაქი გააშენა. შემდეგ ორივე ქალაქი — ძველი და ახალი —
შეერთდა. ქაირის ირგვლივ ძველ ეგვიპტელთა ოდესმე დი-
დებული და აწ უკვე დამარხული კულტურის ნაშთები ახ-
ვევია. ქალაქიდან სამხრეთით ათი-თხუთმეტი კილომეტრის
მანძილზე მოსჩანს ძველ ეგვიპტელთა სატახტო ქალაქის მემ-
ფისის ნანგრევები. ჩრდილოეთით კი რამდენიმე კილომეტ-
რის მოშორებით ძველ ქალაქის პელიპოლისის ნანგრევებია,
ხოლო დასავლეთით, მდინარე ნილოსის გაღმა—ათი-თხუთმეტი
კილომეტრის მოშორებით, ხრიოკ უდაბნოთა მიჯნაზე, ამარ-
თულია სამი უზარმაზარი, თავ-წოწლოკინა შენობა, ეგრეთ
წოდებული პირამიდები, აშენებული ორი ათას ხუთასი წლის
წინეთ ქრისტეს დაბადებამდე. ამ შენობებს თავისი სიდი-
დით დღემდე განცვიფრებაში მოჰყავს კაცობრიობა. ყველაზე
უფრო დიდს ქეოპსის პირამიდს, მაგალითად, საძირკველთან,

სიგრძე აქვს 227 მეტრი, ამდენივე სიგანე, ხოლო სიმაღლე 137 მეტრი.

სწორედ ამ პირამიდების ცოტა ჩრდილოეთით, პირამიდებისა და მდინარე ნილოსის შუა, დარაზმდნენ საბრძოლველად განმზადებული მამელუკები. ჭრელი ხალათები ჩაიცვეს, ბედაურებზე შესხდნენ, მრუდე ხმლები გალესეს და, გამოჩნდა თუ არა ფრანგთა ჯარი, თავგანწირულად ეკვეთნენ.

XVI

მახმუტ-ბიის განკარგულებაში იყო ხუთი ათასი მეომარი, ის სარდლობდა ჯარის მარცხენა ფრთას და ეჭირა ადგილი მდინარე ნილოსის ახლო. მას წილად ხვდა შეტაკება ფრანგთა ცხენოსან ჯართან. ფრანგთა კავალერია პირველად, ცოტა არ იყოს, მოუხეშავად იქცეოდა. მამელუკთა ჭრელი ტანისამოსის დანახვაზე ფრანგთა ცხენები დაფრთხნენ და აირივნენ. ამით ისარგებლა მახმუტ-ბიიმ, ბედაური წინ გააგდო, იშიშვლა ხმალი და ათასი მეომრით ფრანგთა კავალერიის შუაგულში შეიჭრა. მახმუტს განზრახვა ჰქონდა ფრანგები შუა გაერღვია, ერთი ნაწილი როდას კუნძულის ბოლოს, მდინარის მოსახვევთან მოეშწყვდია, ახალი ძალები მიეზია მათთვის და გაენადგურებინა. ნილოსის ლერწმოვან და ჭაობიან ნაპირებზე ფრანგთა ცხენები, ადგილმდებარეობას უჩვეულო, ფეხს ვერ მოიმაგრებდნენ და საჭირო სიმარდეს ვერ გამოიჩენდნენ. ამ მოსაზრებით შეუტია ასე ცხარედ მახმუტმა.

ფრანგები თითქოს მიუხედნენ მახმუტ-ბიის განზრახვასაო, ცხარე შეტევაზე ცხარედვე არ უპასუხეს, პირიქით, უკან დაიწიეს; იმავე დროს შეეცადნენ არ არეულიყვნენ, შემტეიციდნენ და თავ-ანთი მთავარი ჯარისაყენ აღმაცერად გაიწიეს. ფრანგთა შუაგულ ჯარში კი ზარბაზნები ქუხდა და გრგვინავდა.

მრავალ ბრძოლაში გამობრძმედილ-გამოჯეჯილმა მახმუტ-ბიიმ პირველ შეტაკებისთანავე შენიშნა, რომ საქმე ჰქონდა ჯერ მისთვის უნახავ და უცნობ წესრიგთან. ფრანგების ყოველ მოძრაობას, ყოველ ფეხის გადადგმას ეტყობოდა მოფიქრება, მდგომარეობის წინდან-აწონ-დაწონვა, აუჩქარებლო-

და სასტიკი დისციპლინა. მამულუკთა ყოველ შეტაკებაზე ისინი მწყობრად უკან იხევდნენ და მსწრაფლ მოქნეულ ხმლებს აუჩქარებლად, მაგრამ საოცარის ოსტატობით იკრიებდნენ.

— ხასან! — დაუძახა მახმუტ-ბიიმ მის გერდით მებრძოლს ერთ-ერთს ასისთავს. — ხომ ჰხედავ, შეილო, რომ ჩვენ წინ ზანგები, ან კორდოფანელები არ არიან! ხომ ჰხედავ, რომ ოსტატურად იგერიებენ ჩვენ შეტევას, როგორ ცოტ-ცოტად გვითხუებენ თავიანთ მთავარი ძალებისაკენ? აბა, ჩქარა გავაქვას ასლან-აღასთან. ათასი კაცით საჩქაროდ ნახიდარისაკენ გავარდეს, გიხეხის ქვეშოთ ლერწმოვანთან ჩასაფრდეს და ელოდეს ჩემს განკარგულებას. მე მახმუტი არა ვყოფილვარ, თუ ფრანგებს მათი ეშმაკობა თავზე არ დავატყენ.

ხასანმა ცხენი მოაბრუნა, მათრახი შემოჰკრა და გავარდა.

მახმუტ-ბიიმ ჯარს უკან დახევა უბრძანა. დაიხიეს. ახლა კი ფრანგებმა შემოუტიეს. მათი ცხენებიც მიეჩვივნენ მამულუკთა პრელ ტანისამოსს, იმ ზომამდე არ ფრთხებოდნენ, კიშმიშზე აღარ დგებოდნენ. მახმუტმა ჯარს კიდევ უკან დახევა უბრძანა. ფრანგები სქლად მოაწვნენ. მახმუტმა პირი იბრუნა და პენებ-პენებით უკან დაიხია, ფრანგები დაედევნენ. ორას ნაბიჯამდე გაიბრინა მახმუტმა და მერე სწრაფად მოტრიალდა და შეუტია. ფრანგები ამას აღარ მოელოდნენ, თავი ველარ შეიშავრეს და დაიქსაქსნენ. მახმუტმა მუდგარი იეროში მიიტანა, ფრანგთა კავალერია გაარღვია, რამდენიმე ასი კაცი დანარჩენ ჯარს მოჰგლიჯა და ნილოსის ნაპირისაკენ გაიქცა. სამხრეთ-აღმოსავლეთით ტრიალი მინდორი მოსჩანდა. მაგრამ ფრანგები ჩქით გაქცევას მოერიდნენ. ჩრდილო-აღმოსავლეთით ბუჩქნარი და ლერწმოვანი იყო. რაღაც მოსაზრებით აქით უფრო ხელსაყრელად მიიჩნიეს ფრანგებმა თავისი შეფარება და კიდევაც გაქუსლეს ცხენები.

მახმუტ-ბიისაც ეს უნდოდა. სწორედ აქ იყო ჩასაფრებული ასლან-აღა. ასლან-აღა საფარადან გამოვიდა, ათასი ახალი ჯარით გაქცეულ ფრანგებს გზა გადაუღობა, უკან კი ფესდაფეს მახმუტი მისდევდა.

სწორედ ორ ცეცხლს შუა ჩავარდა ფრანგების რაზმი, მაგრამ არ შედრკა, არ დაიბნა, ორად გაიყო. ერთმა პირი უკან

იბრუნა და მახმუტის რაზმს შეუტია, ხოლო მეორე ასლანის რაზმს შეებრძოლა. შეიქმნა საზარელი უთახასწორო ქაღალტა. ფრანგთა მომწყვდეული რაზმი ყოველ წუთობით დასვლდებოდა, მაგრამ ისიძი მაინც მტკაცნელ იდგიენ და თამაშად იბრძოდნენ. მახმუტმა ახლა ძთელი თავისი ძალა შემოაყრიდა და ფრანგთა მთავარ კავალერიას მიუსია, რომ მომწყვდეულებთან კვლავ შეერთებისათვის ხელი შეეშალა. თქმა არ უნდა, ნახევარ საათს მაინც თუ გაგრძელდებოდა ასეთი ძდგომარეობა, ფრანგთა რაზმი უკანასკნელ ჯარისკაცამდე დაშლის ველზე დაწვებოდა. მაგრამ აი იგრილა ზარბაზანმა. უმველებელი ყუმბარა მახმუტ-ბიძის შორი-ასლო გასკდა და რამდენიმე მამელუკი იქვე გააგორა.

ტანმოკლე ფაშათ-ფაშას, თურმე, არ ეძინა. მისი არწივისებური თვალები ყვალაფერს ბედავდა, მისი გამქრიაბი, არაჩვეულებრივი გონება ყოველგან იყო. კავალერიის ზიანი რომ შეამჩნია, საჩქაროდ ზარბაზნები და ქვეითა ჯარი მიამგელა.

ზედიზედ გაიქუხა ზარბაზანმა და ოციოდ ახალი მსჭერბლი შეიწირა. „რა ყოჩაღად უმიზნებენ ეგ სახე-ძალები“, — გაიფიქრა მახმუტ-ბიძიმ და თავის მხრივაც შეუტია.

მაგრამ, აი, გაისმა ბარაზნის ხმა და მომწყვდეულთა საშველად წამოსული ზიშტიანი თოფებით შეიარაღებული ქვეითი ჯარიც გამოჩნდა.

ახლა კი მამელუკთა რაზმი შეიქმნა მომწყვდეული, სწორედ ის რაზმი, სადაც თვითონ მახმუტ-ბიძი იმყოფებოდა.

— ხასან, ეს ქვეითა ჯარი რა ჯურის ხალხია, მწვანე მაუდის, ყვითელ გრეხილშემოვლებული მოკლე ტანისამოსი რომ აკეთათ, წმინდა წყლის ფრანგებს როგორღაც არ გვანან? — დაეკითხა მახმუტ-ბიძი თავის ასისტავს.

— ესენი ვენეციელები უნდა იყვნენ. ვითომ მივსცეთ გზა და მერე მათ მარჯვენა ფრთას შევეუტიოთ?

— რას ამბობ! ალლაჰმა დაგვიფაროს, ჯერ-ჯერობით, რაც უნდა მოგვივიდეს, უნდა გავმაგრდეთ და მერე ან სიცოცხლე, ან ზიკედილი. ახლა ყოველი ღონე უნდა ვიღონოთ, რომ ქვეითა ჯარი მომწყვდეულ ცხენოსნებს არ შეუერთდეს, თორემ ხომ ტყუილ-უბრალოდ დაიკარგა ჩვენი შრომა. გავუძლოთ

წიგორმე, მივსცეთ ასლან-ალას შეძლება ის რაში გაანადგუროს... სახსოვრად მაინც დარჩება... ყოჩაღ, ასლან-ალა ჩინებულად იბრძვის! მეოთხედი საათი თუ დასცალდა, იმ ბრძოლაში, ქუდზე ცხენის ძუა გარკობილ ფრანგებს სათითაოდ ამ ველზე გამოსჭიმავს. ეს თუ მოხერხდა, მერე ასლან-ალაც ჩვენ შემოგვიერთდება და თავგანწირვა... სიკვდილი... ჩემო ხასან!

ქვეითა ჯარს აქა-იქ ცხენოსნები მოსდევდნენ. ტანსაცმელზე ეტყობოდათ, რომ ისინი ასისტანეები უნდა ყოფილიყვნენ, ერთმა მათგანმა, შეახნის ლამაზმა კაცმა, ზურგს უკან გადაკედებული თოფი საჩქაროდ მოიმარჯვა და მახმუტ-ბიის თვალწინ ერთი მამულუკი მიწაზე უსულოდ გააგორა. თოფი საჩქაროდ ისევ ზურგს უკან გადიგდო, მარჯვედ ხმალი იშიშვლა, რალაც დაიყვია და საიერიშოდ წამოვიდა.

— ახ, გიაურ, არ შეგარჩენ, იცოდეს! — დაიძახა მახმუტ-ბიი, მიზანში ეს ასისტავი ამოიღო და პირდაპირ მისკენ მიიწია.

მახმუტ-ბიის ერთი პატარა მათრახი ჰქონდა. ამ მათრახს ხელიდან არ იშორებდა, მუდამ ხმლის ქარქაშზე ეკიდა. ეს მათრახი ხართუმის თემთა ერთ-ერთ მთავარმა უფეშქაშმა. ტარი წმინდა სპილოს ძელისა ჰქონდა, ხელმოსაკიდი კი ოქროთი მოქედილი. რასაკვირველია, მახმუტ-ბიი ისეთ ბედაურზე იჯდა, რომ მათრახის დაცვა არ ესაჭიროებოდა. მათრახს ატარებდა მხოლოდ როგორც სახსოვარს, მეგობრისგან მიძღვნილს. ცხენზე გაქნევ-გამოქნევის დროს, რალაც მიზეზით, ეს მათრახი ქარქაშს მოშორდა და მიწაზე დაეარდა. მახმუტმა ამას თვალი შეასწრო და ძლიერ ეწყინა. „ჯანდაბას, რაღა დროს მათრახზე დარდიო“, გაუელვა თავში, მაგრამ გულმა ვერ მოუთმინა, საჩქაროდ ჩამოიწია ცხენიდან, მათრახს დააფრინდა, აიღო და ისევ უნაგირს ზედ მოექცა. აღშფოთებული მამულუკები გარს შემოერთყვნენ.

— ვაიმე, მოკლეს?.. განგგმირეს მაგ... — იძახდნენ მამულუკები...

— რა მოხდა? — გულგრილად დაეკითხა მახმუტ-ბიი. |

— განა ტყვია არ მოგხვედრია ახლა? — ხმის კნალობით დაეკითხა ხასანი.

— ჯერ არაფერსა ვგრძნობ.

— როგორ? აქვე შენ უნაგირზე მტრის ტყვიამ გაიზუზუნა, შუა გახვრიტა და ჩამოგადლო, გვეგონა.

— ჰაიტ! — დაიჰყივლა მახმუტ-ბიიმ, — ბედი ამასა ჰქვიან! ტყუილად კი არ მიყვარს ჩემი მათრახი! ჯერ-ჯერობით ხომ სიკვდილს ამაცდინა... თუმცა სულერთია... საბედისწერაა დღევანდელი დღე... მაშელუქნო, წინ, მომყევით! — დაიძახა მან და ვენეციელთა რაზმში ხმალამოწედილი შეიჭრა. მოხდა საშინელი ხელჩართული შეტაკება. ორი მხარე მშვირი მგლებივით ეძგერნენ ერთმანეთს. ცხენი, ხმალი, ხიშტი, კაცი — დომხალივით ერთმანეთში აირია, მახმუტი თავგანწირვით იქნევდა ხმალს მარჯვნივ და მარცხნივ. მისი გამოცდილი ხელი ერთხელაც არ მოცდენილა.

ამ სასიცოცხლო შეტევის დროს მახმუტ-ბიის ისევ ის ვენეციელი ასისტავი მოელანდა. მახმუტმა დამბაჩას ხელი იტაცა, ვენეციელი მიზანში ამოიღო და მისკენ გაექანა. იმანაც შეამჩნია, ცხენი შეაყენა და უკან, თოფისაკენ ხელი წაივლო, მაგრამ საჩქაროდ ისევ უშვა, ალბათ, გატენილი არ ჰქონდა*, ცხენი მიაბრუნა და გაჰქუსლა. მახმუტ-ბიი გამოუდგა.

— თითქოს მეცნობება! სადღაც მინახავს ეს კაცი! — ფიქრობდა მახმუტი, მაგრამ ვერ მოეგონა, თუ სად ენახა.

— მოითმინე, ყმაწვილო! შენ ბრძანდებოდი, რომ ჩემ თვალწინ ჯარისკაცი მომიკალ, მე მოგიკვდი, თუ სამაგიერო არ გადაგიხადე! — წაიბუტბუტა მახმუტ-ბიიმ, დამბაჩა გასინჯა და მარჯვე წამს ეძებდა, რომ ვენეციელი ასისტავი ნიშანში ამოეღო, მაგრამ ამ დროს მის ცხვირწინ ხიშტიანი ჯარისკაცი აიტუზა. ხიშტი აიქნია და მახმუტისათვის ბარძაყში უნდა ეთხლიშა. სხვა რა გზა იყო! მახმუტის უკვე ფეხზე შეყენებული დამბაჩა გაეარდა და ჯარისკაცი იქვე უსულოდ ჩაიკეცა.

ასისტავმა ეს შენიშნა, საჩქაროდ ცხენი მოაბრუნა, ხმალი იშიშვლა და პირდაპირ მახმუტ-ბიისაკენ წამოვიდა. ორთავემ ანთებული თვალებით გაზომეს ერთმანეთი.

— ჰაიტ, გიაურ! — დაიძახა მახმუტ-ბიიმ და, სანამ ვენე-

* მაშინ კავიანი თოფებით ომობდნენ.

ციელი ხმალს მოიმარჯვებდა, ელვის სისწრაფით მოქნეული ხმლით მკერდი გაუპო.

— ვაი, ნანა! — გარკვევით წამოიძახა მწარე კვნესით, ვენეციელის ხმალი ხელიდან გავარდა და ხის მოჭრილი ტოტივით ნელ-ნელა ცხენიდან ჩამოეშვა. ალისფერი სისხლით შეიღება მისი მწვანე მაუდის კოხტად შეკერილი და ყვითელ გრეხილებით მორთულ-მოქარგული ტანისამოსი.

XVII

მახმუტ-ბიი გაფითრდა, მთელი ტანი აუცახცახდა. არც კი ახსოვდა, თუ რამდენი კაცი მოეკლა ბრძოლის ველზე ამ ორმოცი წლის განმავლობაში, ხოცვა-ჟლეტა ჩვეულებრივ უბრალო მოვლენად გადაექცა, მაგრამ ასეთი სულიერი აღშფოთება ჯერ არ განეცადა.

ვაი, ნანა! ჩასძახოდა მას ყურში რაღაც ხმა და ეს ხმა გულის სიღრმემდე სწვდებოდა და აღშფოთებდა. შეირყა მთლად მისი არსება. იგი თითქოს უცბად მოსწყდა იმ სინამდვილეს, რაც მის გარშემო ხდებოდა. ირგვლივ თოფების ტყაცა-ტყეცი, ხმლების ჩახა-ჩუხი, ზარბაზნთა გრიალი დედამიწას აზანზარებდა, მახმუტ-ბიის კი არაფერი არ ესმოდა. ის უძრავად, გარინდებული იჯდა ცხენზე და სულგანაბრული, სულთმომბრძვე ვენეციელს თვალს ველარ აშორებდა.

ახლა კი გაახსენდა მახმუტ-ბიის, თუ სად ენახა ასეთი კაცი. ეს თვალები, ეს ცხვირი, ეს შუბლი... ეს ხომ სალომეა! ეს წვერ-ულვაში, ეს ტუჩება ხომ რეზოსია!.. სწორედ ამნაირად, როგორც ახლა ეს მომაკვდავი, კრეჭდა რეზო კბილებს, როცა მას ოსმალები უწყალოდ მათრახს უშენდნენ... „ვაიმე!.. ვითომ ეს მათი შეილია?“, გაუელვა თავში საშინელმა აზრმა. „შეუძლებელი რა არის?.. ღმერთო, რა საშინელებაა!...“ მახმუტ-ბიის გონებაში ელვის სისწრაფით გადაიბრინა მისმა განვლილმა ცხოვრებამ, მოჩუხჩუხე, მუდამ ამწვანებული ტეხურის ნაპირიდან, ფართე, უზარმაზარი ნილოსის ნაპირამდე. გაახსენდა ბავშვობა, გაახსენდა სახლ-კარი; ჭედ-მამა, ძმები, მარკოზ ხუცესი, სალომე, რეზო... ნუთუ ეს ყოველისფერი ცხადი იყო?.. „ცხადია! ცხადია! — ეფუ-

ჩვენებოდა ყურში რაღაც ხმა. „ღიახ, ცხადია — სულ ყოველსფერი ცხადია“ — პასუხს აძლევდა მეორე ხმა „განა არ გახსოვს, ამ შორეულ ქვეყანაშიაც ბევრჯერ მოგვანებია ისინი. ბევრი ცხარე ცრემლი დაგიღვრია ცხადლივ თუ იღუმალ მათ გახსენებაზე. არ გახსოვს, ერთხელ ვიღაცამ, შენსავით მოტაცებულ-გაყიდულმა, ხელით გიჩვენა, თუ საითკენ უნდა ყოფილიყო შენი საყვარელი, ის შენთვის და შენ მისთვის საილდამოდ ცოცხლადვე დამარხული სამშობლო. შემდეგში ხომ გულდამწვარი და თვალეზაცრემლებული ბევრჯერ იყურებოდნენ იქით, გულმოდგინედ ათვალიერებდნენ ნილოსის გაღმამა გაქიმულ, თვალუწყდენელ ხრიოკ უდაბნოს? თითქო გსურდა, ოდნავ მაინც გაგერჩია იმ უდაბნოს იქით ტყით შემოსილი სერები და მათ შორის შხუილით ჩამომდინარე აწყარა ტეხური. მაგრამ ამოდს ხრიოკი, კვლავ ხრიოკი უდაბნო, კვლავ უდაბნო, ერთფეროვანი და უსიცოცხლო გვხვდებოდა თვალეზში ხომ ბევრჯერ მოგსვლია ჰაბუკობაშიაც ფიქრისა, ნეტავ როგორ ცხოვრობენ იქ, ცოცხალნი არიან თუ არა? სულ უგელანი როგორ დაიხოცებოდნენ... მე ვახსოვართ თუ არა?.. შენ კი გახსოვდა ყველა, გახსოვდა... აღამიანი კი არა, რამდენჯერ გაგხსენებია თქვენი ცხარედ მოყვთარი ძალღიჯგერია და რქამოლუნული ვაცი ოჩაგა, რომელიც ყველა თხებს ურქენდა და ექადებოდა... მაგრამ მიდიოდა დრო, წელიწადი წელიწადს მისდევდა... შენ შეეჩვიე ახალ ცხოვრებას... ბედმა გაგიღიმა... საუცხოო პირობებში ჩავარდი... არაფერი არ გაკლდა — კარგი გარეგნობა, სიმდიდრე, სახელი, სიამოვნება... ყველანი გაქებდნენ, პატივით გეპყრობოდნენ. ჩაგითრია ცხოვრების ახალმა პირობამ... განვლო ბევრმა დრომ და ამ ხნის განმავლობაში ახალი ცხოვრების ტალღის დანალექმა დაჰფარა შენი გული, თუმცა გულის სიღრმეში ერთი ბეწო რამ მაინც დარჩენილიყო, რაც ვერავითარმა დრომ ვერავითარმა დანალექმა ვერ დაჰფარა და ვერ გააქვევა. ის „რაღაც“ ხანდისხან მოულოდნელად ამოძრავდებოდა, გაგახსენებდა ძველს. დამალულს, დაიფარებულს, საგრძნობლად გიკბენდა და სევდით მოცულს დაგაფიქრებდა.

„ვაი ნანა!“ აღბათ. ჩურჩულობდა მომაკედავი ოდნავ მოძრავი ტუჩები. ეს ხომ პირწავარდნილი რეზოა?.. ნუთო

ღმერთო, რად დამსაჯე ამ ზომამდე! განა ჩემი ბრალია... ნამდვილი მაინც ვიციოდე... ვითომ ყურმა მომატყუა? შეუძლებელია იგვი ნანა!" — არ ცხრებოდა ხმა.

ვენეციელმა ერთიც გაწვა-გამოიწია, კბილები დააკრაქუნა და გაშეშდა.

მახმუტ-ბიის თმა აებურძგნა, მთელ ტანში ერუნტელმა დაუარა. თავის გასისხლიანებულ ხმალს თვალი მოავლო, ტარს ხელი მოუჭირა და ნელა გადააბრუნ-გადმოაბრუნა. ბასრი რკინა მზის სხივებზე ელვარებდა: სისხლის ერთი პატარა ნაკადული ხმლის ყუის ღარს ჩაყოლოდა, და ერთ ალაგას შემდგარიყო.

— მახმუტ-ბიი, ალლაპ? ცოცხალი ხარ? — დაიყვირა ვილაცამ.

მახმუტი გამოერყვა. მის წინ სისხლში ამოსვრილი, ტანი-სამოსშემოგლეჯილი მამელუკი იდგა. მისი აქაფებული ცხენი საცოდავად ქშინავდა. ველზე უთავბოლოდ ეყარნენ მკვდარი ცხენები, მამელუკები, ფრანგები, ხმაურობა და ტყაცატყუცი პირამიდების მხრიდან ისმოდა. მახმუტმა ახალ მოსულს შეხედა, იცნო — ეს ათასისთავი ახმეტი იყო, მაგრამ თავისი თავი კი ვეღარ იცნო. ორმოცი წლის დანალექი მისი გულიდან თითქოს ამ ერთ წამს გადაირეცხა, გასუფთავდა. ის უკვე მამელუკი აღარ იყო.

— მახმუტ-ბიი! — ათრთოლებით განიმეორა მამელუკმა. — რა ვქნა, მოჩვენებაა, თუ სიცხადე? კაცო, ცოცხალი ხარ? აქ ასე გაქვავებული რამ გაგაჩერა? ვერა ჰხედავ, გვძლევინ ფრანგები! ასლან-ალას რაზმი განადგურდა. შენი რაზმი სილღაა? ომერ-საიდმა შენს სამებნელად გამოგზავნა, საჩქაროდ გვიბარებს, — მოუთმენლად ამბობდა ათასისთავი.

მახმუტ-ბიი თითქოს დამუხჯდაო, გარინდობული იყურებოდა. ათასისთავს უაზროდ შემოჰხედა და მერე ისევ ვენეციელის გაციებულ გვამს დააჩერდა.

მოისმა ცხენების თქარა-თქური და ათიოდ მამელუკი მოიჭრა. ზოგი მათგანი ათისთავი იყო, ზოგი ათასისთავი.

— მახმუტ... აქა ხარ?... ეს რა ამბავია? ახმეტ, აქ რას უდგახარ?... დავილუბეთ! ტანმომცრო ფაშათ-ფაშამ ჩვენი გვარდია გაანადგურა... ომერ-საიდმა ემირულად თავი შესწი-

რა მამელუკთა სახელს! მახმუტ, კაცო, ბიიები შენ გეძებენ, არ იციან რა ქნან, როგორ მოიქცენი ფრანგები გარს გვერტყმიან, ყოველ წუთს უბედურობაა მოსალოდნელი — სხაპასხუპით აყრიდნენ მამელუკები.

მახმუტი სდუმდა. ბიის გონებაში სულ სხვა სახეები, სულ სხვა პირები იხატებოდნენ.

— იქნებ დაჰრილია? — შენიშნა ერთმა.

— კაცო, რას გაჩერებულხარ? — მედგრად დაეკითხა ახმეტე. — ვერ გამოგია, რას დასჩერებოხარ ამ გიაურის ლეშს! ახლა ნახე? ვენეციელი ასისთავია, ვილაც ძალი ძალღურათ ჩაძაღლებულა!

— ვინ არის ვენეციელი? — დაიძახა მახმუტ-ბიიმ და ყვავლები კაკლის სისხო გაუხდა. მამელუკებმა ერთი-ორი ნაზიჯი უკან დაიხიეს.

— ალლაპ! ალლაპ! რა ამბავია, მახმუტ, შენ თავს? — გაოცებით წამოიძახეს მამელუკებმა.

— ეს ისეთი ვენეციელია, როგორც მე არაბი! — ხმას აუწია მახმუტ-ბიიმ.

— ალ... ლაპ! ალლაპ! წინასწარმეტყველო, შენ დაგვიფარე! ხომ არ შეშლილა ნეტავ? — ჩაილაპარაკა ერთმა.

— შენს წინასწარმეტყველსაც და შენს ალლაპსაც... სად არის ან ერთი, ან მეორე?! უსამართლობაა ქვეყნის ალლაპი და ძალმომრეობა მისი წინასწარმეტყველი! — დაიკეჭა მახმუტ-ბიიმ.

შეშფოთებულმა მამელუკებმა კიდევ უკან დაიხიეს.

— მახ...მუტ? — შეჰყვირა თავის მხრივ ათასისთავმა ახმეტმა, — ეს რა გვესმის? შენი რჯული დაჰგმე?.. მამელუკთა ფიცს უღალატე?!

— თქვენს რჯულსაც და თქვენ ფიცსაც...

— მახ...მუტ?! ეს რა ამბავია... იქნებ ფრანგების მოსყიდულია? შე მოღალატე, შენა! — დაიძახა ერთმა ათასისთავმა ისმაილმა.

— ადვილი შესაძლებელია, — კვერი დაუკრეს სხვებმა.

— არა ჰვავს თუ? ამისი რაზმი დაიქსაქსა, ეს კი სრულებით უვნებელი აქ გამოჰიმულა...

— მაგრამ, გიაურ, არ შეგარჩენ, იცოდე! — დაიყვირა ახ-

მეტ ათასისთავმა და სმალზე ხელი დაიდო.

მახმუტ-ბიი, თითქოს ამას ელოდებოდაო, ცქვიტად შეტ-
რიალ-შეშორიალდა უნაგირზე.

— არ იკადრო, ყმაწვილო, — მწარე სიცილით წარმოსთ-
ქვა და სანამ ახმეტ ხმალს ქარქაშადან ამოიღებდა, უკვე შიგ
კისერში უთავაზა ბასრი რკინა.

— ჰა, გიაური ჰა, მოლაღატე! — წამოიძახეს მამელუკებ-
მა და ხმლებზე ხელი ჰოისვეს.

ერთ ხანს ელავდა მზის სხავეებზე სწრაფად მოქნეული
ხმლები.

— ვაი ნანა! — გაისმა მწარე კვნესა და სასიკვდილოდ
დაჭრილი მახმუტ-ბიი ვენეციელ ასისტავის გვამს ზედ დაე-
ცა.

ზარბაზნების გრიალი და თოფების ტყაცა-ტყუცი ცოტ-
ცოტად მიწყდა, სამაგიეროდ ბარაბანის და საყვირის ხმას და-
სასრული არ უჩანდა.

ფრანგთა ჯარი უზარმაზარ პირამიდის ირგვლივ მოგროვ-
და და გამარჯვებას დღესასწაულობდა.

საზარელ ბრძოლის ველზე, ურიცხვ გვამთა შორის, ორი
ერთმანეთს გადაჭდობილი გვამიც ეგდო, ერთს ძვირფასი არა-
ბული ხალათი ეცვა, მეორეს ვენეციელ გვარდიელის მუნდი-
რი.

ლმერთმა ხომ იცოდა, რომ არც ერთი იყო არაბი და
არც მეორე ვენეციელი.

ორთავენი ბედკრულ საქართველოს შვილები იყვნენ.

სიმონ ქვარიანი

დიდი მოურავი

კ ა ხ ე თ უ ი

მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისში ალაზნის ველი წარმოადგენდა მკიდროდ დასახლებულს, აყვავებულ მხარეს. ახი ეჯის მანძილზე გადაშლილ ველს სიგრძისად რწყავდა XII საუკუნის გასულს დიდი თამარის შიერ აგებული დედოფლიან უზარმაზარი არხი, მდინარე ალაზნიდან გაყვანილი; იგი უზვად ანოყიერებდა ველის მარჯვენა მხარეს — კახეთს, ქიზიყს და უერთდებოდა ისევ ალაზნის შირაქის ბოლოს.

შემოდგომა იწყება. დიდი ხნის მომცილია პურის ყანები, ხორბლის, ფეტვისა და ქერის უხვი მოსავლით სავსეა დაბასოფლების ბელლები. კიდევ მოიპოვება ბალებში კახეთის-განთქმული ნესვი და საზამთრო. ბალებში კი ბლომადაა მაბალი, ვაშლი, ლეღვი და ატამი. ალაზნის ორივე მხრივ სიგრძისად ფერდობ-დაფენებაზე გადაჭიმული მებატონეთა ვრცელი ზერე-
11. ქართული პროზა, ტომი XX.

ბი უხვად დატვირთულა მწიფე რქაწითელით, საფერავით, მწვანით, თავკვერითა და ბუდეშერით.

რთველი დაწყებულა. დიდ-პატარიანად შესევიან შინაყმები მწიფე ყურძენს კალათ-გოდრებით და გალესილი დანებით. გამაღებელი კრეფა, სიმღერა და ოხუნჯობა. შორიაზლოდან მათ დასტრიალებს მოურავის სასტრკი თვალი, ისმის მისი მკე-ქარე ხმა და მუქარა. გოდრებთ მოტანილი ბუნების უხვი ნო-ბათით ივსება უზარმაზარი ნავ-საწნახლები; შიგ ჩამდგარან ფეხდაბანილი, დაკარწახებული მარჯვე ბიჭები და წნეხენ ყურ-ძენს, ტკბილი ფართო ღარებით ჩადის დიდრონ ჭურებში და-სადუღებლად.

იქვე ზვრებში მაგარ ბოძებზე ნაჭით დაკიდებული სარახე ქვაბებით გლეხის მოახლე-დედაკაცები ადუღებენ სქელსა და თაფლივით ტკბილ თათარას, ავლებენ შიგ ნიგვზის, თხილის, ჩირისა და ჩამიჩის მოგროძო აცმებს და აკეთებენ მსუქან კახურ ჩურჩხელებს. აქვე ფუსფუსებენ პერანგა ბავშვები და ხარზად ლოკავენ თითებით ჭოგრებზე დაკიდებულ ჩურჩხელა და ტკბილ ნაღვენთებს.

იმავ ზვრებში, უზარმაზარ კაკლებქვეშ ფართოდ გაშლილ ნოხ-ფარდაგებზე ფეხმოკეცით სხედან, ან მუთაქა-ბალიშზე მხარ-თეძოზე წამოწოლილან დიდი ბატონები თავიანთი ცოლ-შვილითა და სტუმრებით. შეექცევიან გაშლილ სუფრაზე ნაირ-ნაირ სასმელ-საქმელს. იქვე ოდნავ მოშორებით შუშუნებს პრილა ცეცხლის პირას ხის შამფურებზე აგებული თხის ან ცხვრის მსუქანი მწვადები. ადრე დაწურული შუშუნა მაჭრით ივსება ვერცხლის ბადია-აზარფეშები და ჯიხვის ყანწე-ბი. სასმისები მარდად გადადის ხელიდან ხელში. ისმის სმურე-ბი, მოსწრებული ზმები, კაფია-შაირები. სუფრული და კახური მრავალეამიერი. ამათ ეცილება თარის მკენესარე პანგები ან დაირას ხმაური და მათზე აყოლებული სევდისმოგვრელი სპარსული შიქასტა-ბაიათი. დროგამოშვებით დასცხებენ დოლ-დიპლიპიტოს, ტაშით და ტურულა-სალამურის ტკბილი ხმებით შეზავებულს, და ფეხმარდი, მოხდენილი ქალ-ვაენი უვლიან იქვე მოღზე მსიბლავი ნარნარით მირზაიას ლეკუას, ჩეჩნურა და დავლურს.

ჩაღდება ქეიფი. მთვარის ციატა სხივებით გაშუქებული.

გულუხვი მასპინძლები მგზავრებსაც კი არ უშვებენ. გზის პირას გუშაგად მდგარი ფარეშები ეპატიებებიან მათ, ვაი მას, ვინც არ ეახლება ქეიფში შესულ დიდ ბატონებს.

რთველია, რთველი გაჩაღებულსი ლხინობენ კახეთის დიდი ფეოდალები, ღვინით აღზრდილნი, ღვინით დამთვრალნი, წითელი ღვინით ნაზიარებნი. დინჯა ალაზანი მდორედ მოდენის მოშავო ზვირთებს და შირაქის ქვემოთ გულში იხუტებს თავის უმცროს ძმას, იორს.

იქ, ჩრდილოეთით, ალვანის ვრცელ მინდორზე ობლად აწვდილა ალავერდის მაღალგუმბათიანი თეთრი ტაძარი, ქვის გალავანშემოვლებული და სქელბურჯებიანი. იგი ამაყად დასაცქერის მიდამოს.

მზე გადახრილა. მთებიდან დაქანებული შარაგზები სავსეა ცხენოსნებით, ქვეითა მგზავრებითა და ჩარდახიანი ურმებით. ეშურებიან ალავერდის დღეობასა და ბაზრობაზე, რომლებიც იწყება ცამეტ სექტემბერს საღამოდან და გრძელდება თითქმის მთელი კვირა. მოსული ხალხით ივსება ალვანის მინდორი. მთისა და ბარის ხალხი, ქალი თუ კაცი, ყრმა და მოხუცი, მოდიან აქეთ, რათა მოილოცონ წმ. გიორგის ხატი, მოიღონ შესაწირავი, დაკლან საღვთო ტარიგი, იღრეონ, ილხინონ, გაჰყიდონ ზედმეტი რამ, იყიდონ, რაც ეჭირვებათ, ნახონ მტერ-მოყვარენი და ფრიად ნასიამოვნები თავისი ჯალაბით დაბრუნდნენ შინ.

მოდიან თუშნი, ფშავნი, ხევსურნი, მთიელნი, მოხევენი; მოდიან ოსნი, ქისტნი და ჩეჩნები; მოდიან თავ-თავის სამოსით, გრძელი ხანჯლებით — კალდიმებით და მუზარად-ფარ-შუბ-ჩაჩქნებით. ზოგიერთს კიდევ მხარს უშუშვენებს ყირიმის გრძელ-ლულიანი თოფი, სათუთად გახვეული ნაბდის ბუდეში. ზოგს წელზე ჰკიდია მოგრძო დამბაჩა, ხბალი, კალდიმი. მთებით ჩამოსულ დიაცთა შორის თავის მშუვენებით, ნაზი მიმოხვრით ირჩევიათ ქისტის ქალები, მათ თავს ჰბურავთ გრძელი მანდილი.

მოეშურებიან სამხრეთით და აღმოსავლეთით კახნი, ლეკნი, ინგილო, ქიზიყელნი, ჭავახნი, ქარაღელნი. მოდიან სავაჭროდ სომეხნი, თურქნი, ირანელნი, თათარნი, ებრაელნი. მოდიან გრძელი ქარავნები, საქონლით ტვირთულნი. მოდიან ზერდაგნი, ჯორი და აქლემნი. შორითვე ისმის მათი ექვნების, ზანზალაკების ელარუნ-წყარუნნი. ქარავნები ბინავდება ცალკე უბნე-

ბად. ალაგებენ საქონელს ადრევე აგებულ ხის ფარდულეებში. ¹

იქ, მოშორებით, ოდნავ ფერღობზე, ერთგულ შინაუცებს ვრცელი მიდამო მოუფენიათ ბაშის, შალის და ფარჩის ფერად-ფერადი კარვებით; ისინი თანდათან ივსება ცოლ-შვილით ჩამოსული თავადაზნაურებით. მათ შუაში კი აუშართავთ ყოლოს-ფერი ფარჩის ვრცელი კარავი, ძვირფასი ორბო-ხალეებით მოგებული. მის წინ ფრიალებს წმ. გიორგის ვარდისფერი სამეფო დროშა, მაღლად აწვდილი.

სწორედ ამ დროს გრემში, კახეთის მეფის დიდებული სასახლის ზემო სართულის გრძელ-განიერ აივანზე, საიდანაც იშლება საოცნებო სურათებად კანეთის საკმაოდ დიდი ნაწილი, სხედან ოთხნი დარბაისელნი, ორი მათგანი უკვე ხანში შესული. ესენი არიან: ადამ ანდრონიკაშვილი, აბელიშვილად წოდებული, კახეთის განთქმული სპასპეტი, და შარმაზან ჩოლოყაშვილი — დიდი ფეოდალი, კარისკაცი და თეიმურაზ ბატონიშვილის ლალა. ორიც ჭერ ისევ ქაბუკნი: სახელოვანი სარდლები დავით ჭანდიერი (ასლანიშვილი) და ნოდარ ჭორჭაძე. ესენი ვერ ეწყობოდნენ თავის მოწიულ მეფე ალექსანდრეს, — უდარდელს, მოქეიფეს, მუდამ ნადირობაში გართულს. ნატრობდნენ იმ დროს, როცა მამის ადგილს დაიკებდა ტახტის მემკვიდრე, ბატონიშვილი დავით, კაცი მამაცი, მხნე, ნიჭიერი და ქვეყნის ერთგული.

— ბატონო შარმაზან! თქვენ კარგად მოგეხსენებათ, როცა ამჟამად ირანის ტახტზე ზის შაჰ-აბაზი, კაცი ფრიად ცბიერი და უნდობელი. მან უკვე ორ-სამ ბრძოლაში ზედიზედ დაამარცხა ოსმალთ სულთანი სელიმ, — ეს ბებერი მელა, დაიბრუნა მამის დროს წართმეული ქურთისტანი და ერევნის სახანო ამთავითვე სჩანს, რომ შაჰ-აბაზი მალე გახდება დიდი მბრძანებელი და სპარსეთის ძალთა განმამტკიცებელი. ხოლო ასეთ კაცთან ჩვენი ქართველებს, გვმართებს რიდი, მეგობრული კავშირი და არა მისი გაღიზიანება, მით უმეტეს, რომ ის არის, თურმე, დედით და ბებრით ქართველი, იცის ჩვენი ენა, ზნე და ადათი. ამიტომ ვფიქრობ, რომ კარგად მოგვეპყრობა, თუ ჩვენ ვაჩვენებთ ერთგულებას.

— მართალი ბრძანებაა, ბატონო ადამ. სწორედ მეც ამას ჩავჩინებ მეფეს, მაგრამ ვერა' გაუხდის. სულ თოვლიანი

თავის გაღმა, იქ, ჩრდილოეთით, იცქირება მსგავსად თავის
კან-ვენებულ მამა ლეონისა. ასე ჰგონია მეფეს, რომ მორეუ-
ლი მოსკოვი იხსნის ერანის შაჰის ბრკეპალებისაგან.

— შემცდარი გუმანია, ბატონებო, — ჩაერია საუბარში
დავით ჯანდიერი. — აბა რა დახმარებას გაგიწევს შორეული
მფარველი!

— მართალი ბრძანებაა, ბატონო დავით, — მოუქრა სიტყვა
ნოდარ ჭორჭაძემ. — ბევრად აჯობებს არ გავაბრაზოთ მეზობ-
ლები, მეგობრული ურთიერთობა ვიქონიოთ სპარს-ოსმალეთ-
თან და მთის ხალხებთან. მართალია, ისინი მტრები არიან ქარს-
ტეს ჯვარისა, ხოლო იმავე დროს ეს ვეშაპები — სპარსეთი და
ოსმალეთი — დიდად მტრობენ ერთიმეორეს. სწორედ ასეთი
რამით უნდა ვისარგებლოთ და ვაღვივოთ მათ შორის მტრობის
სახშილი, სანამ რუსეთი გაძლიერდებოდეს. ამასთან ერთად,
თუ ერთობა გვექნა ქართველ ტომებს, ლეკნი, ოსნი, ქისტნი,
ჩეჩნები და საერთოდ კავკასიონის წმინდა ხალხები ვერას დაგვა-
ლებენ, ვერ გაგვიბედავენ ჩვეულებრივ თარეშს.

— იაემც კარგი დაგემაართო, რომ ეს კეთილი საქმეა, —
ქართველ ტომთა ერთობა! — ღიწყო მარშალმა, — მაგრამ
სადღაა ეს ჩვენი ერთობა?! ისედაც მცირე მესხეთ-კოლხეთი
და ივერია რვა სამეფო-სამთავროდ არის დაყოფილი. ქართლი
კახეთს ეომება, იმერეთი — გურია-სამეგრელოს, სანცხე და
აფხაზეთი კი ყველას. დიდი თავადები ხომ დაერევიან ერთი-
მეორეს და ქლუტენ... ამ კინკლაობით იწრითება და იღუპება
ჩვენი უბედური სამშობლო... აბა სადღაა დავით აღმაშენებ-
ლის, დიდი თამარისა და გიორგი ბრწყინვალეს დიდებული ხანა,
როცა საქართველო ზარს სცემდა მთელ წინა აზიას და როცა
ჩვენი ნივთიერი კეთილდღეობა და სულიერი განათლება
აოცებდა ბრწყინვალე ბიზანტიას და მთელს ევროპას?! მო-
ლოლთა შემოსევის, მეტადრე ბიზანტიის დაცემისა და საქარ-
ველოს დაქუცმაცების დროიდან ჩაესვენა მესხეთ-კოლხეთ-
ივერიის დიდების მზე, დადგა ჩვენთვის გლოვისა და გაჰირ-
ვება-ტანჯვის შავბნელი ხანა. ამიერიტ ძმა აღარ ინდობს ძმას
და მამა შვილს. ხომ გახსოვთ, ბატონებო, რა საშინელი შური და
მტრობა იყო ამ ჩვენს მეფე ალექსანდრესა და ქართლის განსე-
ნებულ მეფე დიდ სვიმონს შორის, რომლებიც იყვნენ ურთი-

ერთის ახლო მოყვარენი, ან რა სამარცხვინო საქმეებს სჩადი-
ოდა ჩვენი ბატონი ბოლოს შერიგდნენ ესა და ქართლის ახა-
ლი მეფე გიორგი. აგერ ორი დღეა, რაც გვეწვია იგი დიდი
აშალით და ამ დილით აღრიან ჩვენმა მეფემ გაიტაცა სანადი-
როდ.

— ნეტა რას მივაწეროთ გიორგი მეფის მობრძანება? —
იკითხა ჯანდიერმა.

— ამბობენ, თითქო ორივე მეფე მოსკოვს გზავნის დესპანთ
დიდი არმადანით და რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვენ მფარვე-
ლობასაო, — უპასუხა ადამ აბელიშვილმა.

— ეჰ, — წამოიძახა ნოდარმა. — მაგათ მიმოწერას აღვი-
ლად გაიგვებს ცბიერი შაჰი აეშაგოა მეოხებით, ისინი ხომ
ბლომად ჰყავს როგორც აქ, ივერიაში, ისე მოსკოვის ხელმწი-
ფის კარზე, და ვიცი ხეირს არ დაგვაყრის. ხომ იცით, ბატონე-
ზო, როგორ ლალატობდა მეფე სეიმონს მისი მესაიდუმლე კა-
ხაბერ ყორღანაშვილი; მაგრამ მოლაღატეს თავზე დაატყდა
რისხვა ზეცისა: ის გადაჩეხა გელიყარის კლდეზე საჩინო ბარა-
თაშვილმა ამ სიტყვებით: „უკეთუ კეთილ არს ლალატი მეფისა,
აწ იხშივ შენცა“.

— სრული ჰეშმარიტებაა, ბატონო ნოდარ, — ჩამოართვა
სიტყვა ადამმა. — მე და შარმაზან უკვე მოვხუცდით, იქნებ
ველარ მოვესწროთ, ხოლო თქვენ, კაბუკნი, იხილავთ რა საშა-
ნელი რისხვა დაატყდება თავზე ამ პოლიტიკის წყალობით და
აეშაგთა ენატანიობით ქართლის სამეფოს და ჩვენს აყვავებულ
კახეთს! ოჰ, რამდენის ცოლშვილა დაობლდება, რამდენის დედა
ატირდება! რაღაც ცუდად გმინავს ეს ტიალი გული. მაინც ნატ-
რობს ჩვენი მეფე ალექსანდრე კახეთის აოხრებას, რათა გა-
უმრავლდეს სანადირონი, და ვიცი, აუხდება კიდევ ეს ნატვრა,
თუ ცოცხალი დარჩა... იცოდეთ, ბატონებო, შურს იძიებენ ჩვენ-
ზე ცბიერი შაჰ-აბაზ და ოსმალთ სულთანი, აგრეთვე მთის ხალ-
ხებიც. ამათ ყველას ფრიალ აშინებს: დიდი რუსეთის მეზობლო-
ბა, რუსის ჯარების ჩვენში შემოყვანა.

— ნეტა რას ბრძანებს ამის შესახებ ჩვენი ნუგეში, ტახტის
მემკვიდრე დავით? თქვენ კარგად გეცოდინებათ, ბატონო შარ-
მაზან, როგორც ახლო პირსა და მისი ვაჟის ლალას, — შეეკითხა
ფრთხილად ჯანდიერი.

— დავით ბატონიშვილი დიდი წინააღმდეგია მეფეთა ასეთ: საქციელისა და აპირებს კიდევ შესაფერი ზომების მიღებას. ხოლო მეუღლე მისი ქეთევან, ეს ბრძენი და სათნო ადამიანი, ეურჩება მის ასეთ ზრახვებს.

— ნეტა რა უნდა იყეს ეს ზომები, ბატონო ჩემო? — შეეკითხა წყნარად ნოდარ.

— რა გაეწყობა! გეტყვით, რადგან ყველანი მეგუღვით ფრიად საიმედოა. დავითს ნებავეს შამის გადაყენება და თავად ასევე სამეფო ტახტზე, რათა შესაფერისად განაგოს ქვეყანა, — თქვა დაბალი ხმით შარმაზანმა.

— ღმერთმა ხელი მოუშართოს მაგ კეთილ საქმეში — მი-აძახა სამთავემ ერთხმად. — ჩვენც მზადა ვართ აღმოუჩინოთ ბატონიშვილს შესაფერი დახმარება; მხედრობაც და დარბაზის ყმანიც ჩვენთან არიან.

— წინასწარ ეგრძნობდი, რომ ღირსეული მამულიშვილები ამას მეტყოდით. დიდად გმადლობთ, ბატონებო! ტახტის მემკვიდრე არ დაივიწყებს თქვენს ერთგულებას, — დაამთავრა შარმაზანმა.

— ნეტა რად ეურჩება ქმრის ასეთ კეთილ ზრახვას ბრძენი ქეთევან? — იკითხა ნოდარმა.

— იგი ბრძანებს, — განაგრძო შარმაზანმა, — რომ შამის წინააღმდეგ წასულს არავის გაემარჯვაო. მას მოჰყავს მაგალითები ებრაელთა წარსულიდან და „ქართლის ცხოვრებიდან“.

ამ დროს გაისმა ბუკის ძლიერი ხმა. აჩქარებით მიუახლოვდა სასახლეს რამდენიმე ასეული ცხენოსანი. იმათ წინ მიუძღოდნენ სანადიროდ მოკაზმულნი და საუკეთესო ბედაურებზე მსხდომნი მაღალი ტანის ჭარმაგი მოხუცი, კახეთის თეთრწყვრა მეფე ალექსანდრე, მისი საშუალო ვაჟი გიორგი და მისი დისწული, საშუალო ტანის, გამხდარი გიორგი მეათე, ქართლის მეფე. ის სრულებით არ ჰგავდა თავის ღირსეულ მამასა და პაპას, ამათ მოსდევდა დიდი ამალა.

ფართოდ გააღეს ალაყაფის კარები. ახლად მოსულთ შეეგებნენ ტახტის მემკვიდრე დავით თავის მეუღლით, სეფეწულნი და დარბაზის დიდებულნი; ჰკადრეს მეფეებს მდებალი სალამი და მიულოცეს მშვიდობით მობრძანება; შემდეგ უშველეს მეფეებს ცხენიდან ჩამოხტომა.

— ალბათ ბევრსაც ინანებ, რომ არ წამოხველ ჩვენთან სანადიროდ. შეილო დავით, — ბრძანა მეფემ. — აი, ნახე, რაოდენი ნანადირევი მოგკრიბეთ. თუმცა შორს არ წავესულვართ და ხალხითაც მჭიდროდ გაშენებულა ის მხარე, მაგრამ მაინც საკმაოდ ეზოცეთ კურდღელი, ხოხობი, ღურაჯნი და ნიამორნიც კი. ხოლო ყველაზე უფრო ძვირფასი ნანადირევია ის ფრიალ მშვენიერი ფრინველნი. ისინი ვიხილეთ ალონის მინდვრად და დავიჭირეთ ცოცხლები ქორ-გაეაზებით და შევარდნებით, რათა მოვაშენოთ და ვიყოლიოთ თვალის საამოდ. ბაადურ! მოასხი აქ ეგ უცხო ფრინველნი! აჩვენე ისინი ჩვენს საყვარელ შვილსა, მშვენიერ რძალს ქეთევანს და ქებულ საზღლებს.

ბაზიერთუხუცესმა ბაადურ მაყაშვილმა გასცა ბრძანება და მოაყვანიდა თრამეტამდე დედალ-მამალი ფარშევანგი. ისინი ალბათ, მოფრენილიყვნენ ირანის მხრიდან და შემოსულიყვნენ კახეთის ბოლოს. მათი აფერადებული ტანი და მეტადრე გაშლილი ბოლოები ლაპლაპებდა გადახრილი მზის სხივებზე, ხოლო მათი უსიამოვნო ყივილი ბზარავდა სმენას.

— სწორედ რომ ბედნიერ ფეხზე გვესტუმრა ჩვენი საყვარელი მეფე გიორგი! — განაგრძო ალექსანდრემ. — ასეთი კეთილი ნადირობა ფრიალ იშვიათია. ამიტომ ყველა ნანადირევიდან, უფრორე ამ უცხო ფრინველთაგან, ნახევარი მიწილადებია შენთვის, ჩემო ძვირფასო დიანულო.

ამ სიტყვებთან ერთად მოხუცი ალექსანდრე გადაეხვია გიორგი მეფეს. მან მიუძღვნა შესაფერი მადლობა და ეამბოროა ბძას სპეტაკ წვერებზე.

— აბა, გაშალეთ სუფრა აქვე, წალკოტში! დავნაყრდეთ მცირედ და გავსწიოთ ალავერდისკენ. ხომ იცით, მიტროპოლიტი გველოდება, უჩვენოდ არ შეუდგება ლოცვას! ეჰ, კარგია მცირე დავანება და წაქეფება ნადირობის შემდეგ! — წამოიძახა ალექსანდრემ და ბაიათის ლილინით წაუძღვა სტუმრებს გიორგი მეფესთან ხელჩაკიდებით. მათ მიჰყვა მთელი კრებული. ყველანი დასხდნენ მდიდრულ ნოხებსა და აბრეშუმის მუთაქაბალიშებზე კადრების ქვეშ ფართოდ გაშლილი სუფრების წინ.

გაიმართა კახური ლხინი და ქეიფი გრძელი სუფრულებითა

და მრავალწამიერით. მზე ჩასვლაზე იყო, როცა აიშალნენ სუფ-
რიდან, შესხდნენ ბედაურებზე და გასწიეს ალავერდისკენ მხედ-
რული სიზღვრებითა და ცხენების ქენებით.

ღამდება. შორს გაისმის მაღალ სამრეკლოდან ზარების რეკა.
მღვდლებითა და ბერ-მონაზვნებით ივსება ალავერდის ვრცელი
ტაძარი. ზეიმიტა და გალობით შემოჰყავთ კახეთის მიტროპო-
ლიტი, რომელსაც მოჰყვებიან ეპისკოპოსნი — ბოდბელი,
იყალთოელი და გარეჯელი. მლოცველებით ივსება ტაძრის დი-
დი გალავანი. თუმც უკვე დროა, მაგრამ არ იწყებენ ლოცვას:
„ელაჲნ მეფეებო და სეფეწულო“.

ამ დროს გაისმა ბუკისა და ყვიროსტიკირის მკექარე ხმა,
ნიშანი მეფეთა მობრძანებისა. ალავერდელი თავისი კრებუ-
ლით შეეგება მეფეებს ტაძრის კარებთან, მოულოცა მშვიდო-
ბით მობრძანება, ზეიმით შეუძღვა ტაძარში და დააბრძანა სა-
მეფო სევალებზე. ამავე დროს მგალობელთა გუნდმა საამოდ
დასცახა: „კახეთის დიდებულ მეფეს ალექსანდრეს და ქართლის
დიდებულ მეფეს გიორგის მრავალ არიან წელი“.

შეუდგნენ საზეიმო ლოცვა-ლიტანიას. მეფე-დიდებულნი
და სამღვდლოება ანთებული კელაბტრებით ხელში უკლიან
ტაძარს გალობით. ამათ წინ მიუძღვით ქალებისა და ვაჟება
გუნდი. ისინი გალობენ: „დიდება და ღმერთსა, დიდება წმ:ნ-
და გიორგი ცხოველო, შენს სანახაუდ მოველო“...

გათავდა ლიტანია. შედგნენ მეფე-დიდებულნი, სამღვდელო-
ნი და მლოცველი ხალხი. ყველანი მოწიწებით შესცქერიან
თეთრად მოსილ მოცეკვავე ქალწულს. ის გატაცებით როკავ
რადგან „მონაა წმ. გიორგისა და ხატი აცეკვებს“.

ამის შემდეგ ხალხის შეაგულიდან გამოვარდება ვაჟი
აბურძენილი თმით და არეული ბრიალა თვალებით. დაეცა
წმ. გიორგის უზარმაზარი ხატის წინ. ის ხელო უპყრიათ ზო-
ბა ბერებს. ვაჟი დაიკრუნხება უცნაურად, გადბოსდის პირ-
დან ღუქი ავზნიანავით. შემდეგ წამოიჩოქებს და იწყებს არე-
ულ ბოღვა-ქადაგს.

შემითა და მოწიწებით შესცქერის ამ „წმინდანის მოცე-
კელს“ ერთ ალაგას გაკმენდილ-გაქვავებული დარქილი ხალ-
ხა, გულდასმით ისმენს მის თითოეულ სიტყვას. ხალხს სჯერა.

რომ ამ შეშლილის პირით ქადაგებს თვით წმ. გიორგი და წინასწარ აუწყებს, თუ რა მოელის ქვეყანას.

ქადაგმა არეული სიტყვა-აზრებით ამცნო ხალხს, რომ მომავალ წელს იქნება პურ-ღვინის დიდი მოსავალი, ცხვრისა და ძროხის სიმრავლე, მტერზე გამარჯვება; ხოლო ხალხის დაავადება სახადით. ქადაგის პირით წმ. გიორგი თხოულობდა უხე შესაწირავენს ტარიგისა და განძის სახით. მორწმუნე ხალხიც მიწაზე დამხობილი, მხურვალე ლოცვით მადლს სწირავდა „მფარველ“ წმ. გიორგის და აღუთქვამდა დიდ შესაწირავს.

გაისმა ზარების სამხიარულო რეკა. ხალხმა და დიდებულებმა გაიღეს უხვი შესაწირავი. აივსო ალავერდის სალაროს კარადა-კიდობნები შეწირული ოქრო-ვერცხლით, თვალ-მარგალიტით, ოქრომკედით, აბრეშუმის ქსოვილებით. იქვე გალავნის გადაღმით ასობით დაიკლა საღვთო ტარიგი: თოხლ-ჭედილები და ერკემალ-დეკეულები. ზეარაკთა საუკეთესო ნაწილები, თანაც უამრავი ყველი, ერბო, პური, ხაბიზგინები, ღვინო, ლუდი, არაყი, ნარმა და შალის საჩოხებეა უხვად გადადიოდა გაუმაჟლარი მღვდელ-დიაკვნებისა და ბერ-მონაზვნების ხელში, რის ნაცვლად ხალხს ურიგდებოდა თითბრისა და ვერცხლის „ნაკურთხი“ პაწია ჭვრები, ზოგსაც კიდევ ავგაროზები და „ნაწილებიანი“ პაწიწა ხატები.

უკვე მაღალი ვახშობაა. ალვანის გრძელ მინდორს ზემოდან დაქნათის კაშკაშა მთვარე. კარვებ-ურმებთან აქა-იქ პრიანებს ცეცხლი, დის შემწვარ-მოზარშულის საამო სუნი. მეფე-დიდებულთა კარვების წინ გაშლული სუფრებიდან ისმის სიმღერა-ბაიათები, ჩანგისა, თარისა და დუდუკის ნაზ-მკვნესარე ხმებით შეზავებული. ბლომად გაშლილა ურმებთან ლურჯი სუფრები, გაჩაღებულია ღრეობა და ქეიფი.

ღამისთევია, ნაცნობ-ნათესავთა შეხვედრა, მასლაათი და სიხარული.

ღრეობენ, მხიარულობენ მთისა და ბარის მეზობელი ხალხები, ღღეს ჩამოსულნი ცოლ-შვილიანად და ძმად შეყრილნი ალვანის მინდვრად.

მეორე ღღეს ხატობამ უფრო საზეიმო სახე მიიღო. წირვის შემდეგ ვრცელ მინდორზე გაიმართა სხვადასხვა შეჯიბრება: ბურთი, დავლური, ფარიკაობა, ჭირითი, ყაბახი, მარულა და

ქიდაობა. შემდეგ გაიშალა სუფრები და დაიწყო ისევ გაუ-
თავებელი ლხინი, ქეიფი, სიმღერა, ზმა-შაირები და ცეკვა-
შეშპარი.

ამავე დროს ვაჟარ-ხელოსანთა უბანში იყო გახურებული
ვაჭრობა და საქონლის გაცვლა. შორეულ კუთხეთაგან მო-
სულნი ეშურებოდნენ დაეცალათ ხელი, შეეძინათ რაც სურ-
დათ და გასდგომოდნენ გზას შინისაკენ. ამ დღესვე იყო გა-
სათხოვარ ქალთა და საცოლო ვაგთა სინჯვა, შუამავლობა და
შარნის მიცემა. დღეობა, ვაჭრობა და ხალხის ღრეობა გაგრ-
ძელდა კვლავ რამდენიმე დღეს, რასაც ხელს უწყობდა საუც-
ხოო ამინდები...

მესამე დღეს გრემის სასახლის ერთ მომცრო დარბაზში დი-
ლაადრიან ჩაკეტილიყვნენ მეფე ალექსანდრე, მისი ვაჟი გი-
ორგი და ქართლის მეფე გიორგი თავის ერთგული ვეზირებით,
გაემართათ საიდუშლო თათბირი და დაესკვნათ: მიმართონ
მოსკოვის ხელმწიფეს, აუწყონ შაჰ-აბაზის ოინები, სთხოვონ
მფარველობა და ჯარებით დახმარება.

იმ დღესვე ალექსანდრესა და გიორგის საიმედო ელჩები
თიანეთის გზითა და დარიალის ხეობით მიეშურებოდნენ მოს-
კოვისაკენ დიდი არმადანით დატვირთულნი და დარიაში
ხვეული მეფეთა პატრუცაგით, რასაც უფროსი მათგანი სათუ-
თად ინახავდა უბის ჭიბეში რუსეთის მეფისათვის მისართმევად.
ხოლო, რასაც ასე სასტიკად უმაღლედნენ შინაურთ, არ დარჩა
ფარული შაჰ-აბაზის ჯაშუშებს. იმავე საღამოს კახეთის მეფის
მასხარა ჯეჯა გურგენა ზაუტაშვილი ჩუმად გარბოდა თელავი-
საკენ, რათა თავის ძმის მეოხებით ემცნო განჯაში მყოფ შაჰ-
აბაზის სარდლისათვის, რა „საამო ნობათს“ უმზადებდნენ
ყვენს ქართ-კახეთის მეფენი მოსკოვთან მიმოწერით და რუსის
ჯარების მოწვევით ივერიაში.

ლალი და წარმტაცია ცად ატყორცნილი კავკასიონი, მარადიული თოვლით რომ დაფარულა. მშვენიერია იგი დილით ან საღამო ეამს, დიდი მნათობი სპეტაკს ღაწვებს რომ ულაპლაპებს; მაღალ მწვერვალთა შორის ობლად ამართულა მხარბეჭიანი მყინვარი. ამაყად დაჰყურებს იგი დარიალის ბნელ პიტალოებს, დაჰყურებს გიჟივით მყვირალ ქაფმორეულ თერგს, კლდეებს რომ ებრძვის, დაჰყურებს ბროლის ჩანჩქერებს, იქ შავს უფსკრულში რომ იმსხვერვიან, დაჰყურებს მარად მღიმარე ხავერდოვან ველს.

მშვენიერია ზაფხულობით კავკასიონი! — თოვლით ფარული მისი მწვერვალნი, მისი კლდეები, — ჭიხეთა, არჩეთა, ნიამორთა და არწივების სავანე. მისი კალთები მრავალჭიშიან ტყით არის დაბურული. დღითა და ღამით საშიშარია დარიალის ბნელი ხეობა შავი ლოდებით, ციცაბო კლდეებით. ისმის იქიდან შეშლილი თერგის ღრიალი... საოცნებოა არაგვის ველი, მწვანე, ხასხასა და გადაშლილი ფრიალოები.

ზაფხულის მიწურულია. კრიალა ცა, გრილი, მსუბუქი ჰაერი. ვრცელი ფრიალო გორიზად დასცქერის ანანურს, ნუგზარ ერისთავის ციხე-სასახლეს. ყვავილებით აფერადებულ მწვანე ბალახზე თეთრად გაშლილა უამრავი თუშური ცხვარი და ხარბად ძოვს ნოყიერ ბალახს. აგერ ცელქად დანავარდობენ ვაჟიკანი ბუჩქი, აზმანი და შიშაგი; ეგერ ხარბად დასწაფებიან ნოყიერ ბალახს ნერბი, ჰედილა და ერკემალი. მათ შორის დამჩრჩის მოუსვენრად ქარაბიჭა.

ჭაბუკი მწყემსნი შექუჩულან წყაროსთან კუნელის ქვეშ, ერთობიან შაირ-ზღაპრებით და მასლაათით. ერთი მათგანი წევს ოდნავ მოშორებით და სიყვარულის ჰანგებით აკვნესებს ლერწმის პაწია სალამურს. ეს ტყბილ-მწვავე ხმები ექსოვება გადაბრილი მზის ხასხასა სხივებს და ეფინება შორეულ მთებს.

ამ მხიარული ჯგუფიდან მოშორებით მაღალ ბალახში ჩაწოლილა თვრამეტი წლის მწყემსი ქალი და მისცემია უცნაურ ფიქრებს. ქალის მარჯვენა ხელი უნებლიეთ ეალერსება იქვე მწოლარე ლეშ ნაგაზ მურას. ის გუშაგობს ცხვარს ბრიალა თვალებით. მწყემსი ქალის გონება ამ დროს განშორებულია საყ-

ვარელს მთებსა და გარს ევლება წთელ საქართველოს. ფრიაღ აწუხებს მას ირანელ-თურქთა თარეშით ილაჩმობილი, რვაღ დაფლეთილი კოლხეთ-ივერი, ერთ ღროს მთლიანი, მქლავრო, დიადი და შემოსეულ მტერთა თავზარდამცემი. ქალს თვალწინ ეხატება განუწყვეტელი ბრძოლა სვიშონ მეფის ღროს, ხალხის გაღატაკება და ბოლოს ქართლის დიდებულთა შფოთა, კინკლავი. განდიდების ან შურისძიების მიზნით ზოგი მათგანი ეპოტინება თურქეთის სულთანს, ზოგიც კიდევ ირანს შავს. ამ დიდ თავადებს თამაშად უჩანთ მშრომელი ხალხის კვნესა-ვარამი. სისხლით დაწრეტილ ქვეყანას ხუგეშად მოვლენია დიდა მოურავი გიორგი სააკაძე. ხალხის წიალიდან გამოსული, ხალხისთვის თავდადებული ოცდასამი წლის მთავარსარდალი.

უეცრივ წამოვარდა მურა, დაბეჭედა ბოხი ხმით და სწრაფად დაეშვა ბილიკისაკენ, საიდანაც ამოდიოდა იარაღისხმული მალალი უცხო კაბუჯი და მოპყავდა შეკაზმული ცხენი. ბიუახლოვდა თუ არა ძაღლი, ალერსიანად დაუწყო ლოკვა მგზავრის ხელებს. ქალმაც მალე მიაშურა მას, რაკი იცნო ახლად მოსულში თავისი უფროსი ძმა, მამაცობით განთქმული ლოპი ჩრდილელი, დიდი მოურავის ძმად შეფიცული, მესაიდუმლე და მარად თანმხლები.

ერთმანეთის ნახვით უზომოდ გახარებული და-ძმა გრძნობით ჩაეკერნენ გულში ერთიმეორეს.

— ზომ კაი ამბავი მოგდის? საიდან მოხვედ ამჟამად? — შესძახა ქალმა ალტაცებით.

— ჩემო მშვენიერო ცაროვ! ჯანა შენ მარტო ამოვებ აქ ცხორსა?! სად არის ბაბაი, ქალაუ?

— ბაბაი ავადაა ცხროთი და წეკს ლოგინად. დედა ევლა. აქიმი მგელუკაი აწბობს, მალე მორჩებაო. უმცროსი ძმა ვაჟა ძაუგს გაგზავნეს რალაც საქმეზე; ვფიქრობ, ზეალ დაბრუნდეს. მეღაი დაერჩი ცხორის სამწყესად.

ამ სიტყვებით ქალი გაუძღვა ძმას იქვე თავის ბინისაკენ, მოურბენინა წყაროდან ხელადით ცივი წყალი, გაუშალა სუფრა, დაალაგა პური, ყველი, მაწონი, ცივი ხინკალი, მიაწოდა რაბი, სიამოვნებთ დაეწაფა მთიელი. დანაყრდნენ ორივენი.

ლომიზ უამბო დას, რომ დიდი მოურავის დავალებით ის აწოვიდა მთაში ჭარების შესაკრებად, რადგან ელოდებიან ამა-

ვე წელს თურქთა ლაშქრის შემოსევას ახალციხიდან და ქართლის აოხრებას. ამიტომ სოფ. ლანისყანასთან და ტირიფონას ველზე მოურავი წვრთნის გლეხობას საომრად, ამავე დროს ითხოვს დახმარებას თუშ-ფშავ-ხევსურ-მოხევეთაგან. — ზვალ დილითვე უნდა შევედგე საქმეს და, ვფიქრობ, ხუთი-ექვსი დღე მაინც მომიხდება მთაში დარჩენა, — დაუმატა ლოშიმ.

ცაროს სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი. წასვლამდე ხშირად ნახავდა ძმას და ექნებოდა საბაბი ესაუბრა ომებსა და დიდ მოურავზე. ის ამ ქალის თვალში უძლევ ზღაპრულ ზმირად ქცეულიყო.

მცირე შესვენების შემდეგ ლომი მივიდა ახალგაზრდა მწყემსებთან, მიესალმა მეგობრულად, უამბო მოსალოდნელი ომის ამბავი თურქებთან.

ამასობაში დადამდა კიდევ. ცარომ მიაქუჩა ცხვარი, შელულა ფარეხში და გუშაგად მიუყენა ფხიზელი მურა, თვითონ კი მიწვა ბულულზე იქვე დადგმულ ჰამბარაში, — უცდიდა ძმას. ქალი კვლავ გაიტაცა ფიქრებმა სამშობლოზე. მას უკვე დაეზადა აზრი ჩაეცვა ვაჟურად და ხლებოდა დიდ მოურავს. მაგრამ რაირიგ შეეცრულებინა ეს? ცხვარს ზვალ-ზეგ დაუბრუნდებოდა უმცროსი ძმა ვაჟა; მამაც მალე შორიხებოდა. მაშ ცაროს შეეძლო წასულიყო ჯარში. მაგრამ მოუწონებდა კი ამ გაბედულ აზრს „ბაბაი“ ან უფროსი ძმა?

— თუმცა ქალი ვარ, საუბედუროდ, მარა განა ქალებიც არ იბრძვიან გაჭირვების ეამს? განა ცოტაა ამის მაგალითი ბარად და მთაში? ქისტ-ლეკნი რომ დაგვესხმიან ხოლმე, განა ქალები ეაყებზე ნაკლებ ვიბრძვით? განა ცოტა საგმირო საქმენი ჩაიდინეს ქალებმა ძველად და ახლა? განა ცოტაღა ლექსია მათზე თქმული? მაშ მე რაღა დავაშავე? ეაყებზე ნაკლები არ მაქვს ძალ-ლონე, მათზე ცუდად არ ვისერი თოფსა ნიშანში, არ ვიქნე ხმალსა და კალდისა. მაშ როდისღა გამომადგების ყველა ესენი, თუ არა ეხლა, როს ოსმალეთ ლაშქარი ემუქრის ივერს, დიდი მოურავიც აგროვებს ჯარებს? მაშ ახლა დროა და მეც უნდა შევედგე საქმეს!

ასეთ ფიქრებში გართულ ქალს მიეძინა კიდევ. მისი ოცნება შეცვალა საამო სიზმრებმა ომზე. ცარომ ვერ გაიგო, როგორ შეპოვიდა მისი ძმა, როგორ წაახურა საბანი, თვითონ კი

მეწვა იქვე ბულულზე გაუხდელი, გვერდით მიიღო ყირიმელი თოფი და წაიხურა ნაბადი, რადგან ღამით საკმაოდ ციოდა ამ სიმაღლეზე.

მეორე დილით აღრე ამოვიდა ვაჟა და მოიტანა მამის უკეთ ყოფნის ამბავი, რამაც მეტად გაახარა და-ძმა. ამათ ჩააბარეს ვაჟას ცხვარი, თვითონ კი მგლური ნაბიჯით გასწიეს შინისაკენ.

მართლაც, ხუთ-ექვს დღეში ლომიმ სანაქებოდ შეასრულა თავისი დავალებანი, დაემშვიდობა შინაურთ და გაუდგა გზას. ათიოდე ეჭის დაშორებით მას შეეფეთა ჯება-ჯავშანში მჭდარი, იარაღასხმული, შავჩაბალახწაყრული ველაჲ პირტიტველა ლამაზი ვაყი შევარდნის თვლებით, ფარ-შუბით ხელში და გადაულობა გზა ამ სიტყვებით:

— შესდიქ, ჩაინდო! ჩამოხვედ ცხენით!

— ვინ ხარ, თავხედო, სამტროდ შემეტქი?! განა ვერა მცნობ ლომი ჩრდილეღსა?! — მესძახა ლომიმ მკექარე ხმით და ცხენიდან გადმოხტა, ფარ-შუბი იძრო.

— გიცნობ, უბადლო ვაჟაკი ხარ. ამიტომაც გიწვევ დაე-ლურში. მსურს შენზე ვცადო ჩეჩი ძალ-ლონე. დახვდი მამ-ცად შენს სამტროდ მოსულ მურთაზ ფალავანს, ქისტეთში გან-თქმულს.

ამ სიტყვებით აღმართა შუბი და ისე სწრაფად აძგერა იგი, რომ ლომიმ ძლივს მოასწრო ფარის შეგებება. მთიელმა იგრძნო: მურთაზ ფალავანი ძლიერი მეტოქეა. ფრთხილად, თავკამოდებულად იბრძოდა. ლომიმ მოუქნია მურთაზს თავისი მაგარი შუბი. ჩეჩენმა აიცილინა იგი საარაკო სისწრაფით; ასევე აიცილინა მეორედ და მესამედ ნაძგერი, რამაც ფრიად გააბრაზა ჩრდილეღი. მათ შეექნათ ფიცხელი ბრძოლა. შემდეგ ორთავემ გადისროლეს შუბნი და შეუტიეს ერთმანეთს ხმლებით. მაგრამ სმლით დაველურმაც ვერ მიღწია მიზანს. თუმცა ღონით სჯობდა ლომი ჩრდილეღი, სიმაჩრდით ბევრად სჭარბობდა მურთაზ ფალავანი. ამრიგად ისინი აღმოჩნდნენ თანატოლნი. დიდხანს ირკინეს. ორთავეს ღვარად სდიოდა ოფლი. ვაცხარდა ლომი, გამეტებით მოუქნია ხმალი მეტოქეს. მურთაზმა ელვის სისწრაფით მიაგება მაგარი ფარი, ხოლო ვერ გაუძლო მძლავრად მოქნეულ ხმაღს მეტოქის მკლავმა და მძიმე ფარი მაგრად მოხვდა თავს, გულწასული ჰაბუკი მკვდარივით დაიწვა. მან

მიეფუშა თავს წაყრული ჩაბალახა და შავი, ქუჩუჩა კელულ-
ნი მოეფრქვა მშვენიერ სახეს. ლომი დააქერდა მას და...
პრისხანე მურთაზ ფალავანში იცნო თავისი და ცარო. ჩრდი-
ლელის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი... ქალი ეგდო მიწაზე
გულწასული. ლომი გაიქცა, მონახა წყარო, მოარბენინა მათა-
რით წყალი, ასხურა ქალს და მოიყვანა გონს. წამოჯდა ცარო
ფერწასული, შეასწრო თვალი ძმას და დარცხვენით ჩაღუნა
თავი. ლომი მიუჭდა გვერდით, მოხვია ხელი და მიიხუტა გულ-
ზე. ერთ ხანს აქ იყვნენ უსიტყვოდ. შემდეგ ლომიმ მიმართა
საყვედურით, ამხილა, რომ ეგეთი შეუსაბამო ხუმრობა შე-
საძლოა ცუდად დამთავრებულიყო.

ქალი მოეხვია ძმას, დაუწყო ალერსი და სთხოვა პატიება.
შემდეგ გადაუშალა გული და აუწყა თავისი ფარული ზრახ-
ვანი. უთხრა, რომ მისი უდიდესა სურვილია ეახლოს ვაჟად
ჩაცმული გიორგი სააკაძეს, რათა მის ერთგულ სამსახურსა და
სამშობლოს მტრებთან ბრძოლაში დალიოს სული. ის გრძნობს
ამისად საკმაო ძალას. თავის გამოსაცდელად დახვდა კიდევ
საყვარელ ძმას, მთაში უპირველესი ვაჟი, ჩუბინს და მურ-
თაზ ფალავანის სახით შემართა საომრად.

— ეს სამოსი და საჭურველიც მამასია. გავიტაცე შინი-
დან და შევიმოსე ტყეში; შემდეგ გამოვიდექ, მთის ბილიყებით
გადაგიქერ გზა, — დასძინა ცარომ, — ჩემი გულითადი თხოვნაა
წამიყვანო დიდ მოურავთან, გამხადო მისი განუყრელი მზლე-
ბელი.

ლომი ღრმად ჩააფიქრა ამ სიტყვებმა. მასზე იმოქმედა დის
მუდარამ, მეტადრე ქალის იშვიათმა სიმამაცემ ბრძოლის დროს.

— მე როგორღაი ვაგაცნო მოურავსა! ვინ არისო, რომ
მკითხავს, რაილა ვამცნო?!

— აუწყე, რომ ვარ შენი ბიძაშვილი გელა ჩრდილელი და
მწადია მასთან სამსახური.

— მერე, ეგ ხომ ტყუილია, ქალაუ! აბა მთიელი როგორ
იტყუებს! რაებსა როშავ!

— ეგ იქნება შენი პირველი და უკანასკნელი ტყუილი,
ამით მიხსნი უდროოდ დაღუპვისაგან და თუ არ შეისმენ ამ ჩემს
მუდარას, გიფიცავ, ეხლავ ე იმ არაგვში გადავეშვები და თავს
ოპირიზობ, შინ კი არ მივალ გაწბილებული...

ცაროს ასეთმა სიმტკიცემ ღრმად ჩააფიქრა მთიელი. დიდი ყოყმანის შემდეგ დათანხმდა, რამაც უზოვოდ გაახარა ქალი. ალტაცებული ცარო მივარდა ძმას, დაუწყო კოცნა სახესა და ხელზე.

ლომიმ ჩაიკრა გულში ეს უცნაური ქალი, აკოცა შებლზე და დაულოცა სავალი გზა ახალ მძიმე სარბიელზე.

შემდეგ ლომიმ შეისვა ცარო ცხენზე და მხის ჩახელამდე მიუახლოვდნენ ანანურს. იქ იშოვეს ცხენი. მეორე დღეს ე-ხლნენ დიდ მოურავს სოფ. ლამისყანაში.

პრის მოთავე

მცხეთიდან დაწყებული დაბა ცხინვალამდე მდ. ქსანიტ, მე-ჯდით და ორივე ლიახვით დასერილა ქართლის შუაგული. ეს უზარმაზარი სივრცე, ადრევე მჭიდროდ დასახლებული, სვიმონ მეფის დროს თურქთა მრავალი შემოსევის გამო, უკვე მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისს წარმოადგენდა გაპარტახებულ მხარეს. ამ ნაყოფიერი ვაკე ადგილებიდან აყრილი ქართული გლეხობა შეჭიზნოდა მთებს, ვიწრო ხეობებს და იყო დიდ გასაჭირში. ბევრი მათგანი გაეჟლიტათ ხანგრძლივ ომებში. ბევრიც კიდევ, უმთავრესად ლამაზი ქალ-ვაჟნი, წარეტაცათ ტყვეებად. ქალებს ყიდდნენ მეტწილად ჰარამხანებში, ხოლო ტყვედ წაყვანილ ვაჟებს ძალით ალებინებდნენ მაჰმადის სჯულს, მათგან ქმნიდნენ შესანიშნავ სამხედრო რაზმებს, შაჰსევეანებსა და იანიჩარებს, რომლებიც წარმოადგენენ სულთანის და შაჰის სანაქებო გვარდიას.

მიიღო თუ არა თბილის-ცხინვალის მოურაობა, ოცდაათი წლის ჭაბუკი მთავარსარდალი გიორგი სააკაძე მაშინვე შეუდგა შემოსეული მტრების ალაგმვას, შეზიზნული ხალხის გადმოყვანას მთა-ხევებიდან და ისევ ჭკელ ბინებზე დასახლებას. ამ მძიმე საქმის შესრულების მაზნათ მოურავი ხელს უწყობდა გლეხებს სურსათ-საკვებით, სამოსით, ცხვარით, ხარკ-კამეჩით, ხე-ტყით და მცოდნე ხელმძღვანელობით, ხშირად თვითონ მეთაურობდა ამ გადმოსახლებას, არჩევდა ხალხისათვის შესაფერ მიწა-წყალს და ამხნევებდა მათ.

მართლაც მალე გაჩაღდა მშენებლობა ამ ვრცელ არეზე, განადგურებული დაბა-სოფლების აღდგენა და დაყრუებული ნარწყავ არხების განახლება. დიდი მოუთრავის ასეთი თავდადებით და უძლევი ხმლით გამხსნევებელი ხალხი აღტაცებით დაუბრუნდა ძველ მამაპაპურ მიწა-მამულს, მედგრად შეუდგა შენებას და ახალი ცხოვრების მოწყობას. ამ უზარმაზარ სივრცეზე ყველგან სრულდებოდა სააკაძის განკარგულება, ყველას ხედავდა მისი მახვილი თვალი. ყველგან ჩანდა შავ რაშზე მიმომტრინავი მთავარსარდალი, ყველას ამხსნევებდა მისი ხმა, სიტყვა, მეგობრული კილო და მეტად საამო გპარული სახე.

დილის რიერაჟზე ოთხი ვაჟიკი შეკაზმული ბედაურებით ელოდა ბელადს სოფელ კავთისხევთან, შარავზრის პირას. ესენი იყვნენ დიდი მოუთრავის ძაღდოცულნი და თანაქებრძოლნი გლეხის შვილები: პაპუნა ჩივაძე, პაპუნა ვაშაყაშვილი, თამაზ ქარსიძე და გიორგი ქავთარაძე. — ისხდნენ ხის ქვეშ დიდ-რონ ქვებზე.

— ნეტა რად იგვიანებს ჩვენი გიორგი? რას იტყვი, პაპუნა? — შეეკოთხა თამაზი ჩივაძე.

— განა რად არის გვიან! ცხრა ეჭის გამოვლა ნოსტედან არც ისე ადვილი საქმეა, ჩემო თამაზ... ზომ ხედავ, დღედაღამ მოსვენება არა აქვს სულ ხალხზე ზრუნავა, სულ საწყალი გლეხობა აკერია პირზე, მარად ეამს იმის საცადშია, როგორ დააბინაოს ბარად ეს მთებში შეხ-ზხული და იქიდან ჩამოყვანილი ხალხი, როგორ შეუწყოს ხელი, როგორ დაიცვას შინა და გარე მტრებისაგან. აი რას ნიშნავს გლეხის წრიდან გამოსული აღამიანი.

— მართლაც რომ საარაკო კაცია. ეგ რომ არ გასჩენოდა ნეგემად ჩვენს გლეხობას, რაღა ეშველებოდათ უბედურთა ზომ სულ ერთიან დაიღუპებოდნენ ამ კლდე-ღრეებში ხეტილით! — ჩამოარაგა სიტყვა ვაშაყაშვილმა.

— ახლა ეს დიდი თავადებიც რომ გადიმტერია ამ გლეხთა ქომამოგობით საბატონო გლეხები, კარგა ხანს მთებში შეფარებულინი, ჩამოიყვანა ბარად, დასაძალა ისევ ძველ მიწა-მამულზე და სახაზინო გლეხებად შეარაცხა; ბევრი მათგანი კიდევ აზატად აქცია; ამ სახით დიდ ბატონებს გამოავლია ხელიდან მეწველი ფურნი, ერთი დაკვრით ააღცქენა ყმა და მამულიც.

ექვს გარეშეა, ამით ხელი შეუწყო სამეფო საქმეს, ხოლო დაუ-
თინარ მტრებად გაიხადა დიდი თავადნი: ქაიხოსრო ჯავახიშვი-
ლი, ფარსადან ციციშვილი, თეიმურაზ მუხრანბატონი, ანდუ-
ყაფარ ამილახვარი, ზაალ მაჩაბელი, იასე ქსნის ერისთავი და
მრავალი სხვანი, — დასძინა გიორგი ქავთარაძემ.

— იქ, სასახლეში, ლუარსაბ მეფის ლალას, შადიმან ბარა-
თაშვილს, სისხლი სწყურია დიდი ნოურავის. განა ვაჟკაცობა-
ს აუგს კაცი დაივიწყებს! მაგან ხომ საცინრად აიგდო მისი ხმა-
ლი და ვაჟკაცობა ერევნის ომში! პეტად გათამამდა და ვშიშობ,
ფეხი არ წაიმტკრიოს, თუმცა ფრად ჭკვიანი და უნარიანი კა-
ცია, — დაამთავრა ჩივამემ.

— ალბათ, თავის იმედი აქვს და მეფენიც დიდად სწყალო-
ბენ. ხომ იცით, ვაჟებო, ჩვენმა გიორგიმ თავი ისახელა პირვე-
ლად დიდი სვიმონ მეფის დროს. მაშინ ძლივს იქნებოდა თექე-
სმეტი წლისა. სწორედ ამ უბრალო გლეხის შვილს, შიომ სა-
აკაძის საშუალო ვაჟსა, სვიმონ მეფემ მიუბოძა აზნაურობა,
ყმა და მამული, ხოლო გიორგი მეფემ ისე შეიყვარა ეს ჩვენი
ძმადფიცული, მეტადრე ერევნის ომის შემდეგ, რომ მიუბოძა
თავადობა და მთელი ქარების უფროსობა. ამრიგად წამოას-
კუბა თავზე ქართლის დიდ თავადებს და განა ასეთ დამცირე-
ბას დაივიწყებენ ისინი?! ესეც არ აკმარა მეფემ: მან ჩვენს
გიორგის მისცა მთელი ქართლის მოურაობა. ხალხმაც სამარ-
თლიანად შეაფასა ეს იშვიათი სიპამაციისა და ნიჭის ჭაბუკი და
უწოდა დიდი მოურავი...

— კარგად ავბობ, ჩემო თამაზ, სწორედ ეგრეა, — მოუწო-
ნა ქავთარაძემ, — ხოლო ასეთმა განდიდებამ სრულიადაც არ
გააზვიადა იგი თავის მდაბიო მოძმეთა მიმართ, პირაქით, რამ-
დენადაც ამაყია ის დიდ თავადებთან, იმდენად თავდაბალია
გლეხებთან. ეს ყველამ კარგად უწყით.

ამ საუბრის დროს მათთან ელვის სისწრაფით მიიჭრა შავ
რაშზე მჭდომი ბეგთარმოსილი, იარაღჭურვილი რაინდი.

— ძმებს გაუმარჯოს! — მისვლის უმაღლე შესძახა ვაჟებს
და სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან.

— ღმერთმა გამარჯვება ნუ მოაკლოს ჩვენს დიდებულ ძმა-
სა და ერის მოთავეს! — იყო პასუხი.

— გაცდევინეთ, ძმანო! შემავგიანდა საქმეთა გამო. მაშ

ასე: თქვენ ორნივე პაპუნა წადით ტირიფონაზე, დააჩქარეთ რუის გაყვანა დიდლიახვიდან. აუწყეთ ქუქანქო, რომ ამ მომავალ გაზაფხულისათვის მზად უნდა იყოს. ხომ იცით, თუ ის დიდი ველი არ მოირწყა მთლიანად, ნაყოფს არ გამოიღებს და ხალხი შიმშილით ამოწყდება. ფუქად ჩაგვივლის ესოდენი საცადი. ახლად დასახლებული სოფლები კვლავ გატიალდება. ხალხი ხომ გამოდის სამუშაო ბეგარაზე?

— პაი, პაი, რომ გამოდის დიდი ხალისით; შენი სახელის ხსენება საკმარისია. ხალხი აღმერთებს თავის მოთავეს, დიდსა მოურავს, მხოლოდ...

— რა მხოლოდ, ჩემო პაპუნა?

— უნდა გამოგიტყდე, ულუჟამ იკლო. შესამჩნევად შემცირდა პურის მარაგი, მოზღვავებულ ხალხს სამუშაოზე სჭირდება საზრდო. ველით შენს ახალ განკარგულებას.

— ამცნეთ გორში ჩემს მაგიერ სურსათის გამგეს გენო ლომაურს შარშანდელი მარაგიდან ნოგცეთ საჭირო პური. რამდენი კოდი გეყოფათ?

— ყინვების დაწყებამდე, ვფიქრობ, საკმაო იქნება სამი ათასი კოდი.

— ეგრე აუწყეთ. რაზმელთა საქმე როგორ მიდის?

— სანაქებოდ. ზუთასამდე სულ რჩეული ბიჭებია, კარგად გაწვრთნილი სახმედრო საქმეში. ჩუმად დაზვერვა, უცერად თავდასხმა, იერიშები, შუბ-კალდიმის სწრაფად ხმარება, ხმლის ქნევა, თოფის ნიშანში სროლა და უცებ გატანა, — ასეთებში ბადალი არ ჰყავთ.

— კეთილი, ძმანო! ამ ორ დღეში ამოვალ მანდეთ და გამოვცდი ბიჭებს. თქვენ კი, თამაზ და გიორგი, გასწიეთ ლამის-ყანაში, ავარჯიშეთ ბიჭები. ორ ჟამს შემდეგ მეც იქ ამოვალ, ხალხს უთხარით, ახლავენ შეუდგნენ ხენა-თესვას. ანეულები არ დარჩეთ დაუნნავი. მეც აქ კავთისსევეს მივხედავ და გამოვწვევ თქვენკენ, — ამ სიტყვებით გამოეხალმა თავის ძმადდაფიცულს და გააქროლა მერანი კავთისხევისაკენ.

სწორედ იმავე დღით სხვილოს სასახლეში ანდუყაფარ ამილახორთან შეკრებილიყვნენ სააკაძის მტერი დიდი მემამულე თავადნი: ქაიხოსრო ჭავჭავაძე, ფარსადან ციციშვილი და ზაალ მაჩაბელი. ტახტზე ისხდნენ ფეხმოკეცი და ცხარე

კამათი ჰქონდათ. ისინი არ აქცევდნენ ყურადღებას არც თვალწინ გადაშლილ მშენიერ ბუნებას, არც გაშლილ სუფრას, რაზედაც ელაგა ვერცხლის სურებიო ატენის განთქმული ღვინო და ნაირ-ნაირი საკმელები.

— ხომ ხედავთ, ბატონებო, როგორ დაგვამცირეს და რა დღეში ჩაგვყარეს ჩვენმა საკუთარმა მეფეებმა, ჭერ გიორგ-მ და ახლა ლუარსაბმა — დაიწყო ღინჯად გრძელ ხალათში გასველმა მანპინძელმა. მან გააბოლა ნარგილე და გადახედა სტუმრებს. — ყუინის მზემან, ბაგრატიონის გვარი ღირსი აღარაა ივერიის მეფობისა, ისე დაეცა და დაჩოტდა, მეტადრე გიორგი მეთათის შემდეგ. ყველანი ამას სჩივიან, რომ ვილაყ უაზნო, ვილაყ მდაბიო, გლეხის ნაწიერი, ჭავჭიანთ ყმა, ვილაყ სააკაძე დავგვისეც თავზედაო, მისცეს ჭერ აზნაურობა, შემღვკ თავადობა, მთელი ჭარების მთავარსარდლობა და ახლა კიდევ თბილის-ცხინვალის, ანუ უკეთ მთელი ქართლის გამგეობა და მოურაობაო... ნეტა რას ნიშნავს ესა! ნთუ ჩვენ, დიდ თავადებს შორის, ვერ მოინახა შესაფერი კაცი?! ამიტომაც, ბატონებო, ბევრად ჯობია ვაქციოთ ზურგი ასეთ მეფეებს და ვეყმოთ ჩვენს მწყალობელს ირანის შაჰ-აბაზს დიდსა, მხოლოდ მას შეუძლია დააფასოს ჩვენისთანა კაცები, — გაუტარა მეფეზე გულნაწყენ თავადებს ასეთი სიტყვა, დაუგო მახე მაჰმადის სჯულმძივრულმა და შაჰის მოკეთემ ცბიერმა ანდუყაფარმა.

— მართალი ბრძანებაა, ბატონო ანდუყაფარ, — ჩამოართვა სიტყვა ფარსადან ციციშვილმა. — აღარ გვწყალობენ ჩვენი მეფენი ამ ბოლო ხანებში. მაგათ ჩვენი შერცხვენა და დამცირება სწადიათ. ჩვენს წინაშე განადიდეს ვილაყ გლეხის ნაწიერი, ჩვენი ბატონი და მბრძანებელი გახადეს თავად ჭავჭიშვილის ყოფილი ყმა. ხომ ასეა, ბატონო ქაიხოსრო?

— სრული სიმართლეა, ბატონო ფარსადან, სრული სიმართლე, — დაუკრა კვერი ჭავჭიშვილმა, — გიორგი სააკაძის მამა შიოში ჩემი გლეხი გახლდათ. ჩინებული გუთნისდელა იყო და თანაც კარგი ბაზიერი. ახლა თავსაც აღარ მიკრავს, ისე გათავხელდა. პირიქით, მამულებს მელაგები კიდევც... ვაი, წამხდარო დროე! — დაამთავრა სიტყვა მწარე ამოხვნეშით.

— ეს ჩვენი შადიმან რაღა სდუმს ასე! რად არ მოქმედობს თავის გაზრდილ მეფე ლუარსაბზე, ამ ჩეღმეტი წლის ძეძელ-

მწოვიარზე? განა ასე მალე დააეწყა მოუჩრავის სიტყვები, ერეენის ომში საჯაროდ ნათქვამი, პირში რომ მიახალა: შენს ხმაღს, ბატონო შადიმან, არა აქვს მკვეთრობაო. ამაზე უფრო გაქირდვა განა შეიძლება? ეს ხომ თავის მოჭრაა ვაჟკაცისათვის — წამოიძახა მაჩაბელმა.

— ეჰ, ჩემო ზაალ! შადიმან ბარათაშვილი კარგი მელაა და გესლანის მორიელი. ის არ შეარჩენს გიორგი სააკაძეს ასეთ გაქირდვას. მისთანა დროს უკბენს და დაგესლავს, რომ არ მოელოდეს. შადიმან დიდი ოსტატი კაცია; მან იცის, როდის რა ჩაიდინოს. ახლა სდუმს, რადგან მოუჩრავი საჭირო შეიქნა სა-მეფოსათვის, თანაც მეფეებს უყვართ იგი. ალბათ, რაღაც მო-ხერხებით შეაყვარა თავი. გიორგი მეფემ ხომ პირველ კაცად აქცია ეს ნოსტელი გლეხის ბიჭი, ხოლო ლუარსაბს რომ თვალში ჩაუვარდეს, ხელს არ მოისვამს. ხშირად იწვევს სასახლეში და ისმენს მის რჩევა-დარიგებას, თითქო მის მეტს ჰქუა და მოსაზრება აღარ გვექონდეს... — გაათავა უკმაყოფილოდ ფარსადანმა და აზარფეშით შესვა წითელი ღვინო.

— მართალი თქვას კაცმა, ეგ სააკაძე ფრად დიდი ნიჭის პატრონი ჰაბუკია, მეტად ჰკვიანს და საარაკო მანაკი. ეგეთი გამბედავი და მკვეთრი გონების კაცი არც მინახავს და არცა მსმენია, თუმცა ორპოც წელს უკვე გადაეცალდის — დაიწყო ანდუყაფარმა, შესვა ღვინო და გააბოლა ნარგილე. — ყველას კარგად გახსოვთ, ბატონებო, რა სასწაული ჩაიდინა მან ერე-ვანთან ომებში, სადაც ვახლდით გიორგი მეფეს შაჰ-აბაზის დასახმარებლად. როდესაც თურქთა სერასკირის ალი-ფაშას ჯა-რება რიცხვით ჩვენზე სამჯერ მეტი მოგვაწვნენ ორი მხრივ და გვიპირებდა განადგურებას ერანსა და ქართლის ჯარებს, რო-ცა ყველანი შეეშინდით და დავიბენით, როცა თვით შაჰი შეე-რთა და ჩავარდა დიდ საგონებელში, ხოლო მისი სარდლება სამხედრო თათბირზე ცახცახებდნენ შიშით, მაშინ წამოდგა დინჯად რაჰმის უფროსი ოცი წლის მოყმე გიორგი სააკაძე, თავყვანი სცა ყეინსა და გიორგი მეფეს, თავმდაბლად ითხოვა მათგან სიტყვა და ოდეს მიიღო ნებართვა, ხომ გესმით ყვე-ლას, თუ როგორ გადაშალა ბრძოლას ველის სურათი, გვამცნო ჩაოლად აღვილიულებარობა მტრის ჯართა, ბანაკნი, საფარნი და წარმოადგინა თავის გეგმები, რითაც განცვიფრებაში მოგვიყუა-

ნა იქ დამსწრენი, უფროვე კი თვით შაჰ-აბაზი. გაოცებულმა შაჰმა მიიწვია თავის წინაშე ეს საარაყო ჰაბუკი დიადი სახისა და ეამბორა შუბლზე, აჩუქა ათი სავსე ჭიქა, ანუ ათასი ოქრო, და მისცა მაშინვე მოწინავე ლაშქრის, ე. ი. ქართველი ჯარის მთავარსარდლობა. ერანის შაჰის ბრძანებით, ყოველივე მოწყობა სააკაძის გეგმის თანახმად და ხომ ნახეთ, რაც მოხდა! ბრწყინვალედ გავიმარჯვეთ, განადგურდა ოსმალთა დიდი ლაშქარი, თვით სერასკირი ტყვედ ჩაგვითვარდა, მასთან მტრის მთელი ბანაკი, უამრავი განძი და ლარი დაგვრჩა დავლად. ხომ ნახეთ, რაიგ დეაქილდოვა გმირი სააკაძე შაჰ-აბაზ დიდმა და ჩვენც რა უხვად დაგვასაჩუქრა! რომ სააკაძე არ ყოფილიყო მაშინ, იცით, რაი მოგველოდა ერანისა და ქართლის ჯარებზე? ან ტყვედ ჩავარდნა, ან სრული განადგურება!

— ხომ ნახეთ, როგორ მიულოცა ირანის ლომმა გიორგი მეფეს, მიუთითა სააკაძეზე და უთხრა: „აი ეგ საარაყო ჰაბუკი არის სარდალი, დიდი ნებისა, დიდი ჭკუის ადამიანი და კარგად გაუფრთხილდით...“

— ეგ ყველაფერი მართალია, ბატონო ანდუყაფარ, — ხოლო რომ მოგვდგა თავადებს და ძალმომრეობს ჩვენზე, ეგ რაღა! იმოდენა ყმა და მამული წაგვართვა და მიასაკუთრა სამეფო ხაზინას. შემდეგ კიდევ...

— მოგვითმინეთ, ბატონო ქაიხოსრო, ჯერ არ გამითავებია, — შეაწყვეტინა სიტყვა ჯავახრწველის მასპინძელმა, — ჰო, იმას მოგახსენებდით, ერეკენის ომის შემდეგ გიორგი მეფემ სამართლიანად მიუბოძა ამ საარაყო ჰაბუკს თავადის ხარისხი, სათანადო ყმა და მამული, გახადა მთელი ჯარების სპასპეტად. ლუარსაბ მეფემ მისცა თბილის-ცოცხვალის მოურაობა და ხომ იცით რატომ! კიდევ შარშან სააკაძე მცირე ჯარით შეიჭრა ჯერ ლეკეთსა და შემდეგ ოსეთში, აიღო მათი ციხე-სიმაგრენი, დაარბია მათი სოფლები, გამოიყვანა მათ მიერ ტყვედ წაყვანილი ხალხი, წარტაცებული ქონება და შეიტანა ისეთი შეშინაზარი ამ მთის ხალხს შორის, რომ კვდებოდნენ, სამუდამოდ დაუკარგა მათ მათი ქართლ-კახეთში თარეშისა და ქვეყნის რბევისა. ხოლო რა საწინებელ ზიანს გვაძლევდა თავადებსაც კი ეს ორი ონეგარი ხალხი, ყველამ კარგად უწყით...

— ეგეც მართალია, ბატონო ანდუყაფარ, ხოლო ჩვენ რა

სარფა გვაქვს, ჩვენ, თავადებს, როგორღაც გვართმევს ესოდენ უმასა და მამულს?! — წამოიძახეა გაცხარებით ქაიხოსრომ, ფარსადანმა და წამოიჭრნენ ზეზე, — ალბათ, შენ ნაჟლებ და- ისაჯე, ამიტომაც ასე გულარხეინად ბჭობ!

— სრულებითაც არა, ბატონებო, მთელი ტირიფონა წა- მართვა, ხოლო ზაალს კიდევ მეტო, მაგრამ დროებით მაინც უნდა ვდუმდეთ და შევეურიგდეთ ამებებს. ჯერ სააკაძე ძალა- შია, მისი მზე ბრწყინავს, მისი ბაჰსაც კი ჩხრიალებს. ვაცადოთ დროსა და ქაშა. გადისრება დასაფლეთით მისი მზეც და მა- შინ... ჰო, მაშინ დავაცხროთ თავსა ზედან რისხვა ზეცისა. მა- ნამდე კი ვითათბიროთ, ბატონებო, როგორ მოვიგოთ გული შაჰ-აბაზ დიდისა, ამ ერანისა და ივერიის მბრძანებელისა და როგორ ავიცილოთ თავიდან ის დიდი საფრთხე, რასაც ამზა- დებენ ქართლ-კახეთის მეფენი მოკოვთან დაკავშირებით. ყეი- ნის მზემან, კარვს არას გვიქადის ჩოდლილოეთისაკენ ხელის პო- ტინი! — ამ სიტყვებით ენაწყლიასმა მასპინძელმა ისევ შეაპა- რა ქართლის თავადებს თავისი ფარული ზრახვანი.

გაიმართა ცხარე კამათი.

ამ დროს კი ხალხის მოთავე უკვე სოფელ ლამისყანაში ჩასულიყო და ავარჯიშებდა სამხედრო რაზმებს, ზრუნავდა ახ- ლად დასახლებულ გლეხობაზე.

სწორედ ასეთი ზრუნვა-თავდადებისათვის შეიყვარა ხალხ- მა იგი უზომოდ და უწოდა დიდი მოურავი, რაც გადაეცა თვით ისტორიას.

ზეტა ვინ იყო ეს საარაკო პიროვნება, ასეთ მძიმე დროს მორღვებილი ივერიაში?

„იყო კაცი ესე სრული საქმით, ძლიერი განზრახვითა, გო- ნიერი ყოველ საქმეში, ძლიერი, წარმოსადეგი, ტანადი, დიდი მებრძოლა, უძლეველ და ვისაც იგი ბრძოლას გაუმართავდა, მუდამ ეამს ამარცხებდა მას და თავის მოპირდაპირე მხედრო- ბას, ვითარცა მხალსა, აღზოცავდა და განფანტავდა დედამიწასა ზედა“, — ამბობს გიორგი სააკაძეზე მისი თანამედროვე სომ- ხის ისტორიკოსი არაქელი.

„ფშვინავდა მრისხანების დროს, ვითარცა მებრძოლი ცხე- ნი, და შესძახებდა, ვითარცა ლომი, ვითარცა ფშვინავი ვეშა- პი“, — ამბობს იგივე არაქელი.

„გიორგი სააკაძის ერთი შეძახება არედა და ფანტავდა ჯართა“, — ამბობს პოემაში იოსებ ტფილელი.

იმდროინდელი ევროპელი მოგზაურის პეისონელის სიტყვით, სააკაძე იყო დიდი დიპლომატი და ღრმად მცოდნე ადამიანის გულისა და თვისებათა.

„გარდა ესე მოურავი გიორგი (სააკაძე) იყო მზნე, ახოვანი, ძლიერი ძალითა და შემმართებელი უშიში“, — ამბობს ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი.

ასეთი იყო გიორგი სააკაძე, თავგასულ თავადთა ამლავმკელი და გლეხთა ქომაგი.

მზე ჩასვლამდე იყო, ოდეს ლაშქარსა დას მიუახლოვდა ორი ცხენოსანი იარაღასმული მთიელი. ესენი იყვნენ ლოპი ჩადილელი და ვაჟად ჩაცმული ცარო. ამათ დაინახეს ფერდზე ახლად აგებული სოფელი, უმთავრესად მიწური სახლებიო, აქა-იქ იყო დარბაზებიც; მათ ზანებზე ფუსფუსებდნენ ქალები და ბავშვები, მსუზე ამრობდნენ გარეცხილ ხორბალს და აყვებდნენ საოჯახო საქმეებს, ხოლო მეორე მხრივ ქსნის პირას გრძლად გაბმული რამდენიმე გუთნეული ხნავდა ანეულს. სახრის ტლაშანთან ერთად ისმოდა მგზრეთა ღიღინი. იქვე ახლოს ვრცელ მინდორზე ხდებოდა ქაბუკ გლეხთა სამხედრო ვარჯიში. რაზმის წინ ცარომ დაინახა წავ მერანზე მჯდომი, იარაღასმული, შავულვაშა, წვერმოპარსული ქაბუკი. მისი გოლიათური აღნაგობა, დიადი სახე და არწივის თვალები იპყრობდნენ ადამიანს.

ქალი მაშინვე მიხვდა, ვინც იყო ეს კაცი და გადახედა მამს, ორივენი გადმოხტნენ ცხენებიდან და ქვეითად ეახლდნენ დიდ მოურავს.

— გამარჯობა, ლომი! ხომ კარგი ამბავი მოგაქვს? როგორ არიან მთის არწივნი? — შესძახა სააკაძემ მთიელს.

— ნუ მოგაკლოს გამარჯვება ლაშარის ჯვარჰან, ლომისი! წმ. გივარგიმ, ქვეყნის პატრონო! — უპასუხა ლომიმ. — მამაცად არიან მთიელი ვაჟნი შენი იმედით. ვიყავ ხევსა და თუფშავ-ხევსურეთს, ვნახევი მათი ბელადნი: ვაჟაი, ბერდაი, უჯო და გოგოთური. მზადა ჰყავთ სამი ათასი მამაცი იარაღით, ნატრობენ ბრძოლას და ელიან შენს ნიშანს.

— კეთილი, შაბამ შენს მხნეობას, ჩემო ერთგულო, როცა

მეორე ხანში ბევრი შესძელ. ხომ არაფერი უჭირთ მთის გმირებსა? ქისტ-ჩეჩენ-ლეკნი ხომ არ ერჩიან?

— სოროში შემძვრალან შენი შიშითა, დიდო სარდალო, მაჰში ახლა მშვიდობაა. ცხორი ბევრი ჰყავთ და ძროხა. ბლომად არის აგრეთვე ყველი, ერბო-კარაქი, მატყლი და ნადირის ხორცი. პური და ღვინო მოაქვთ კახეთით, ხოლო სჭირდებოთ თოფი, დამბაჩა.

— დღესვე ვაცნობე ქალაქში ზაზას, თოფხანის გაზეეს, რათა საჩქაროდ გაგზავნოს მთაში ათასი თოფი და ათასი დამბაჩა. ვფიქრობ, ეყოფათ ამ პირველ ხანად. ბევრი ჩვეც არ გვაქვს.

— იცოცხლე მრავალ წელს, ერის მოთავევი ამკერად სრულებით კმარის. დიდად გაახარებ მთის ვაჟებს ამ ნობათით, დენტსა და ტყვიას თვით აკეთებენ, აღმოაჩინეს მთაში მადანი, გოგირდი, გვარჯილა, ბრპენი.

— ეგ კარგი ამბავი მამცნე! მაშ ჩვენც შეგვიძლია ვისარგებლოთ მათ მიერ დამზადებული ტყვია-წამლით!

— რამდენიც გწადით; ათას ლიტრობით მოგაწვდიან, თუკი უბრძანებთ.

ამ ბაასის დროს მოურავმა თვალი მოჰკრა შოლტივით აწვდილ, შავჩაბალახაკრულ ვაჟს. ის გვერდით ედგა ლომის და აფრთოვანებით შესცქეროდა დიდ მოურავს.

— ლომი, ვინ არის ეგ ვაჟი, გვერდით რომ გიდგას?

მოურავის უეცარ შეკითხვაზე დაიბნა მთიელი.

— ეს ჩემი ნათესავია... გელა ჰქვია... ბიძაშვილია... ძალად წამამყვან... მეტად სწადია შენთან ზღემა და სამსახური.

ძლივსა წარმოსთქვა ლომიმ ეს სიტყვები ნაწყვეტ-ნაწყვეტად და სირცხვილით დახარა თვალები.

— სახეზე ვატყობ, მარჯვე ჰაბუკს ჰგავს. სიამოვნებით ვიღებ მხლებლად, მით უმეტეს, რომ შენი ნათესავია, ხომ კარგად ხმარობს თოფსა და ხმალ-შუბს?

— გადამეტებით, დიდო სარდალო! მე თითქმის მჯობნის, განთქმული ჩუბინია. ტყვიას არ აცდენს გაფრენილ ჩიტს. ხმალსა და შუბსა იქნევს მღევურად, თანაც სისწრაფით გელას გერავინ შეედრების...

— ეგ შენი ქება საკმარისია. დიდად მიხარის. გივიმ გაღა-

ეს, რომ გელას მისცეს საუკეთესო ყირიმის თოფი, ვერცხლის დამბაჩა თავის სიათით. მცირედ შეისვენეთ ბანაკში, შემდეგ ორთავე მოდით ჩემთან კარავში: ერთად ვივასშმოთ. მწადს გესაუბროთ საჭირო საქმეებზე.

— ჰო, შენი კენესაჲ, გეახლებით.

ლომში და გელამ მძიმედ დასარეს თავი და ბანაკისაკენ გაემართნენ.

ამასობაში დაღამდა კიდეც. სააკაძემ გასცა განკარგულება, დაშალა რაზმები და გაქუსლა ცხენი თავის კარვისკენ, შესაბამისად მთელა დღის შრომის შემდეგ.

: სიხპარულის მორაგები

უკვე ერთი თვეა, რაც მთების ნებიერი ასული, ვაჟად ჩაცმული, გელას სახელით მუდამ თამაშობს სააკაძეს. იშვიათი სისწრაფითა და სიზუსტით ასრულებს ყოველგვარ დავალებას, რითაც ალტაცებაში მოჰყავს დიდი მოუზრავი. ხოლო რაინდის ჯუბა-წაცუნის ქვეშ ფეტქს უმანკო ქალწულის ჩილი გული, სავსე სინაზით. სააკაძის დიადი საჩუქარი, ახოვანობა, ბრწყინვალე წარსული და მოქმედებანი მეტად ზიზღავს ამ გულს, აღვივებენ უზენაეს გრძნობას... დიახ, ცაროს შეუყვარდა დიდი მოუზრავი იმ სპეტაკი გრძნობით, რაც სიხვედრით მხოლოდ რჩეულთ. გიორგი შეიქნა ამ ქალის ღმერთი, სათაყვანო კერპი. ამიერით ცაროს გრძნობა და ფიქრი მოიცვა სამშობლომ და დიდმა მოუზრავმა.

მაგრამ მთის ასულის ასეთ უზენაეს გრძნობას, საუბედუროდ ვერ ამჩნევდა ის, ვის მიმართ იყო აღზნებული ეს დიადი ვნება. გმირი სარდალი მზერდა ცაროში უებრო ვაჟს, უხადო რაინდს, მამაც მთიელს გელა ჩრდილელს, და არ უწყოდა, რომ ამ მთიელის გული, ფიქრი, ოცნება და ნორჩი არსება მთლიანად ეკუთვნოდა მას, რომ ეს ქალი, ვაჟად გადაცმული, მზად იყო გაეწირა მისთვის სული და სიცოცხლე.

აი სად იყო ამ მთის ასულის საშინელი ტრაგედია, უსაზღვრო ტანჯვა და უიმედობა!

შემოდგომის თბილი, მზიანი დღე. კრიალა ცა, სუფთა საა-

მო პაერი. გორის მიდამო. ქალაქის გვერდით გორიზად ამართული უზარმაზარი ციხე, შორით ზოჩანს თოვლით დაფარული კავკასიონის მთები, მათ შორის ამაყად აწვდილა ბემბერაზა მყინვარი. კარგ ამინდს გარეთ გამოუფენია მშრომელი ხალხი. ხნავენ ანეულს, თესავენ, გაჰყავთ რუები, ალაგ კიდევ კრეფენ ყურძენს და საგვიანო ხილს.

დიდი მოურავი შავ რაშზე მჯდარი მიეშურებოდა ტირიფონასკენ; თან ახლავან: ლომი, ჯგლა და პაპუნა ჩივამე. ამ დროს შორით გამოჩნდა მათკენ მომავალი ხუთი ცხენოსანი. წინ მოდიოდა კენარი ტანის ასული, მდრდრულად დარახტულ არაბულ თეთრ რაშზე მოსდენით იჭდომი. გვერდით მოჰყვებოდა ქულაჯიანი პარტიტველა ვაჟი იარაღასმული. უცებ ბუჩქიდან გამომხტარმა კურდღელმა დააფრთხო ქალის ცხენი. ის გაეარდა ელვის სიწრაფით და შორს მიატოვა თანამყოლი. ისინი ჰენებით გამოუდგნენ მას. მამაცად იჭდა მიჰფრინავ რაშზე ქალი და სწევდა სადავეს. დაინახა თუ არა ეს სურათი მოურავმა, ჰკრა ღეზი თავის არაბულ შერანს და საოცარი სისწრაფით დაედევნა თეთრ ტაიქს, რათა გადაერჩინა ქალი. მას გამოუდგნენ სხვებიც. მალე მიეფარათ თვალთაგან ორთავენი.

კარგა ხანს დევნის შემდეგ სააკაიემ, როგორც იქნა, დაუარა თავი, სწვდა სადავეს და თავისი გალიათური ღონით შეაჩერა დაფეთებული ცხენი სწორედ იმ ღროს, როცა იგი თავის მხედრითურთ უნდა გადაჩეხილიყო უცესკრულში. მოურავმა სწრაფად გადმოსვა გულწასული ქალი და დაასვენა ძეწნის ჩეროს ქვეშ, მტკვრის სიახლოვეს. შემდეგ მოარბენინა იქვე რუიდან მათარით წყალი და ასხურა შეღონებულ ქალწულს, რათა მოეყვანა გონს. რაინდი დააქჳერდა მითელემილ ქალს და მის გაოცებულ თვალებს დაესაბა ჯერ უხილავი მშვენიერება. მოუფუშოდა თავზე აბრეშუმის თეთრი სიფრიფა მანდილი და მის ნატიფ სახეს შესტრფოდნენ შავი ქუჩუჩა დალაღნი. თეთრად ელვარე ღაწვებს ჩეროს ჰფენდნენ გრძელი წამწამნი.

ამ საოცნებო სანახაობამ უცნაურად აატოკა ჰაბუტეს გული. აქამდე უცნობი სიტკბო და სიმწვავე იგრძნო მან. მთელ ტანში დაუარა რალაც უჩვეულო ჟრკოლამ და დააწყებინა უნებური ცახცახი.

ამ დროს წამოჭდა გონს მოსული ქალი, გაოცებით შეაჩერა

რა.ნდის ჰამაც სახეზე სინაზით ეშხმბნედილი ეყენა ოვალე-
ბი, საიდანაც კრთოდნენ ნაზი ალერსი, სიტკბო და იეტარება.
ამ ციურმა მზერამ ერთ ალაგს მილურსმნა გმირი სარდალი,
წაართვა ენა და მოძრაობის უნარი. იდგა ის ქალის წინაშე
გარინდული და მდუმარედ შესტრფოდა ზეციურ მშვენებას.
ეტკობოდა, ქალიც მეტად მოეხიბლა ამ უცხო რაინდის დიდე-
ბელ სახეს, აღფრთოვანებას და უსიტყვო ტრფიალს. ტაბილაღ
აღოკდა ნორჩი ქალწულის უმანკო გელი. მან დაინახა ფეის
უკან ერთმანეთზე ლაგაშვადამბელი ორი მერანი — შავი და
თეთრი. შეიცნო თავის არაბულა, ქალს გაახსენდა უცეზ ყელ-
ფერი და შეკრთა საშინლად.

— ვინ ხარ, ეაქაცო, ან რად ვარ აქ მართოდ? სადღა არიან
ჩემი ძმა, ჩემი მსლებელნი?

ჩასწვდა მოურავის ყურს ქალის ნაზი, წკრიალა ხვები.

— შენი მონა ვარ მე ამიერიით... შენზე მლოცველი... ქარ-
თლის მოურავი... შენ კი ვინა ხარ ეგზომ ტურფა და მშვენიე-
რი? რად მაჯადოებს ეგ შენი სახე და ეგ თვალები?

აღმოხდა ჭაბუკს ეს სიტყვები ნაწყვეტ-ნაწყვეტად.

ქალს გაელიშა და გაუბრწყინდა სახე ციური.

— მაშ შენ ხარ თბილის-ცხინვალის დიდ-მოურავი, ქართ-
ლის სპასპეტი ფრიალ განთქმული? მე შენი ჭება ბევრჯერ
მამენია ჩემი ძმისაგანს ზერაბ ხომ შენთან შეფიცულია ძმაღ
და მეგობრად!

— ახლა შევიგენ. შენა ყოფილხარ დიდი ნეგზარის, არაგვთ
ერისთავის ასული, შენსა სიტურფეს სპარსთა აშულნი და
ივერიის მუტრიბ-მგოსნები თარსა, ჩანგურზე დამღერაინ: მაშ
შენ ხარ თამარ, ქართლის ცისკარი, რომლისა ხილვას მე ვნატ-
რულობდი? ევადლობ განგებას, რამეთუ მომცა ეს შექთხევეა
შენ გაგცნობოდი, მეშხირა შენთვის და მომესმინა ეგ ხმა ციუ-
რი... ნეტარებს სული, მუსიკობს ენა, ოდეს გიცქერი, ტურფავ
ციურო!

თქვა გიორგიმ აფრთოვანებით.

— დაბრძანდით, გმირო! მაშ შენ ხარ ხიფათისაკან ჩემი
დამხსნელი? და რომ შენ არა, ხომ გადაჩჩებდა ე იმ ჭერდმულ-
ში ის გიყი ცხენი ო, ამ წუთას მის ბნელ ფსკერზედა უაულო
გვამად მე ვეგდებოდი?

თქვა ეს ასულმა ალერსიანად და მოურავი გვერდით მოისვენა.

— შენ ასწილ უკვე გადამიხადე, რომ შენი მზერის ღირსი გახადე, გვერდს მომისვი, თანაც მასმინე ეგ ხმა ციური, ნაზი, საამო... ო, ვიქნებოდი მე ბედნიერი დიდად, უსაზღვროდ, რომ ეგ თვალები, სახე-მშვენიერება ჩემდა სამზერად გაჩენილიყო! თამარ ციურო! შენს ახლო ყოფნით, მზერით, საუბრით ნეტარებას ვგრძნობ. ვგრძნობ ახალ სიცოცხლეს, ჭერ უგემებელს... შენი სიშორე, უნახაობა მომკლავს, მოვიდებს ბოლოს... რაღაც თილისმამ, რაღაც გრძნობებმა სრულიად შეიპყრო ჩემი არსება... აი ამ გულში ზატად სვენია ეგ შენი სახე... იქნებ ეს არის ის დიდი გრძნობა, ტრფობას, სიყვარულს რომ ეძახიან? ან განვიცდია დღემდე ეგ გრძნობა. ჩანს, რომ შევიქნენ ველად გაჭრილი შენი მიჯნური, ვით ტარიელი ტურფა ნესტანის... თამარ, მიყვარხარ, ვფიცავ შენს სახელს! ზეცას და ქვესკნელს შევებრძოლები! არვის დავეუთმოზ შენს თავს, მშვენებავ! შენ მე მეკუთვნი, მე შენი ვარ სამარადისოდ.

ეს სიტყვები დიდმა მოურავმა მეტად მღელვარედ წარმოთქვა, მერე ერისთავის ასულს შეაშტერდა თავის მგზნებარე არწივის თვალებით.

ველარ გაუძლო ქალმა ამ მზერას, ცეცხლოვან სიტყვებს და მწვავე გრძნობებს; უხმოდ მოხვია კისერზე ხელი და გმირის მკერდზე ის მიესვენა... მათი ბაგენი უნებლიეთ დასწვდნენ ერთმანეთს და ჩაეტმასნენ მწვავე ამბორით... ტკბილ-სანეტარო იყო ის კოცნა ორი მიჯნურის, ორი ტრფიალის, ზენარ გრძნობით შეყვარებულის. მათ ფიცი მაპცეს ერთიმეორეს.

ამ სურათს მზერდა ბუჩქში მიმაღვით ერთი არსება. თმებსა იგლეჯდა გამწვარებული, იხოკდა სახეს, გულს უდაგავდა ცეცხლი უშრეტი. უსაზღვრო ტანჯვას ის განიცდიდა. ვნებამ და გზნებამ დაუბნელა საღი გონება. აღბორგდა იგი შურისძიებით, ხელი წაავლო კალდიმს ელვარეს, სწადდა ვეფხვივით გადამხტარიყო, გული გაეხო მისთვის, ვინცა მოსტაცა ტრფობის საგანი და ჩაუთმწარა ნეტარება. გადადგა ბიჯი, მაგრამ უხილავმა ძალამ ერთი წამით ის შეაჩერა. ფიქრმა შეიპყრო... დაცხრა, დამშვიდდა. საღმა გონებამ და სათნოებამ მის არსებაში დაისადგურა. შორს გატყორცნა ბასრი კალდიმი, დაემხო პირქვე, მწარე ცრემლებით დაალტო მიწა...

კვლავ აღერსობენ შეყვარებულნი, არც კი ეწყიან, თუ ორ ნაბიჯზე მათ სდარაჯობდა ვნება მღელვარე, შურისძიება, შავი სიკვდილი...

ამ დროს ბედნიერ ქალ-ვაჟს ესმათ ხმაური. მათ დაინახეს თავის მსხლებელნი. პირველად მოვიდნენ ლომი და პაპუნა, შემდეგ კი ძმა დათუნა სამი თანმსლუბი აზნაურით. ხოლო მათ შორის არ ჩანდა გელა და ის არავის გახსენებია. დათუნასა და მის მსხლებელთ სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი, ოდეს იხილეს თამარ ცოცხალი და უვნებელი. უსაზღვრო მადლი შესწირეს დიდ მოურავს.

სააკაძემ შესვა თამარი ცხენზე და გააცილა მცხეთამდე. აქ კი შეყვარებულნი დაშორდნენ ერთმანეთს. და-ძმამ მიიწვიეს იგი აზნაურს მამის სასახლეში, ხოლო მოურავი ვერ გაჰყვა მათ, აღუთქვა კი მისელა ახლო მოშავალში. უკანასკნელად გააყოლა თვალი თავი ღვთაებას და გასწია ტირიფონასკენ. გულის სიღრმიდან აღმოხდა მწვავე გმინე, რაც შეამჩნიეს ლომიმ და პაპუნამ, ფარული ღიმილით გადაჰედეს ერთიმეორეს.

კარგა დაღამებული იყო, როცა გელა დაბრუნდა ბანაქნი მწარედ დაქანცული და მაშინვე გაუხდელად მიწვა ლოგინზე. ის კვლავ გაიტაცა ფიქრებმა. ქალის შეგარდნის თვალებს და სწრაფ მერანს ვერ გაუსხლტნენ მზერიდან არაბული თეთრი ცხენი და უკან დაღევნებული მოურავი. გელამ ყველაზე ადრე მიიჩინა მათთან, გადმოხტა ცხენიდან ცოტა მოშორებით ბაღნარში, მიაბა ხეზე ცხენი, თვითონ კი სწრაფად შეცოცდა ძეწნის სიახლოვეს ბუჩქებში, საიდანაც ხედავდა ორივე ქალ-ვაჟს და ესმოდა მათი საუბარი. ამან კი ცეცხლი მოუკიდა მთის ასულს და კინალამ ჩაადენინა სამინელი მკვლელობა. ცარო მადლობდა ზენას, რომ არ გახდა ადამიანის მკვლელი და მით არ დაქარგა საუუენოდ მოურავის მხერა.

— განა ბრალია მისი, რომ არ ვუყვარვარ?! მე ხომ ვაყი ვარ, გელა, მის თვალში ვაყად ჩაცმული. აბა რა იცის მან, თუ ამ ჭუბის ქვეშ ფეთქს ქალის გული, მწვავედ შეყვარებულის და თუ მართლაც მიყვარს ის, ქვეყნის დიდება, უნდა ვცოცხლობდე მისი ბედნიერებით. გმირს შეუუყვარდა მის მიერ გადარჩენილი ნუგზარის ქალი, მშვენიერი თამარ, ქალსაც ხომ უყვარს იგი ბედნიერია ორთავენი. მაშ ჩემი კერპის ბედნიერება

არ უნდა მხდიდეს გიჟად და შმაგად, არ უნდა მავსებდეს შუ-
რისძიებითი ეს იქნებოდა ჩემი მხრიდან ნაძღვრილი ტრფობა.
მე ხომ ჩავეკალი ჩემს არსებაში ქალური გრძნობა იმ დღიდან,
როცა ტანს გავიმძვრე დიაცთა ლაბადა, თავს მოვიხადე თეთრი
მანდილი და ვაჟად მოსილმა დავარქვე გელა. სწორედ იმ დღი-
დან ჩემი არსება, ჩემი პირადი ბედნიერება მთლიანად შევეწირე
ბედშავ ქვეყანას. აი იმ დღიდან ჩემი თავი სრულიად ეკეთვნის
ხალხს და მის მოთავეს... მაშ ჩაკედი გულში, წყეულო ვნებავ!
ნუ მტანჯავ აგრე, ცეცხლს ნუ მიკადებ!

წარმოთქვა ყრუდ ეს მწვავე სიტყვები და ლამაზ თვალებს
მოსკდა ცრემლები... უკვე ალიონი იყო, რომ ძლივს წალულა
თვალი და ჩაეფლო ღრმა ძილში. საბედნიეროდ, იმ ღამეს მთა-
ვარ ბანაკში არ მისულან მისი ძმა ლომი, არც მოურავი.

ტირიფონასკენ მიმავალი გიორგის ფიქრი და ოცნება გარს
ევლებოდა მშვენიერ თამარს. მისი გული ეღერდა სიყვარულს
ზეესურს. ამ დღიდან ნუგზარის ასული შეიქნა სააკაძის სათაყ-
ვანო კერპი, იმას ხედავდა თვალწინ დღითა და ღამით, მას
უგალობდა მთელი არსება. ამავე ყოფაში იყო იქ, ანანურაჲმ
დიდ სასახლეში ერისთავის ქალიც. ამ ბედნიერ დღიდან მას
განუყრელ ფიქრებს შეიცავდა ქართლის სპასპეტი. თეთრი კოშ-
კიდან თამარი გასცქეროდა სამხედრო შარას, მოუთმენლად
ელოდა მას, ვინც აღუთქვა მალე მისელა. ხოლო არ ჩანდა იგა
და ქალის ეუეუნა თვალებს ცვიოდა ცრემლი მარგალიტებად,
რაც დიდ მწუხარებაში აყენებდა მის დედასა და გაჰდელს.
ამათ არ უწყოდენ თამარის გულის საიდუმლო. ნუგზარის
აჟულს დაეკარგა ძილი და მადა...

დიდი ფიქრის შემდეგ მოურავმა გაანდო სულის საიდუმლო
ორს ახლო მეგობარს, ქართლის ორ წარჩინებულ პირს, საუკე-
თესო სარდლებს, ზაზა ციციშვილს და აღათანგ ხერხეულიძეს.
გაუგზავნა ისინი შეამავლად არაგვის ერისთავს და სთხოვა
ქალი საცოლოდ. გულის ფანცქალით ელოდა ნუგზარის პა-
სუხს.

შემოდგომის ხასხასა დილა. ლერჯად მოკამყაჲე არაგვს
პირას სოფ. ანანურში მთის ფერდობზე აპართულა დიდი ნუგ-
ზარის ქვეტიკირის ვრცელი სასახლე, თეთრი სვეტებით და
ფართო წინგარდით ორივე მხრივ გარემოცული. სასახლის გვერ-

დით მალლა აწვდილა ლამაზი კოშკი. იქვე მოჩანს მაღალი ციხე. სასახლის ზედა სართულის გრძელ აივანზე ნოვებდაფენილ ფართო ტახტზე ფესმოკეცით ზის არაგვის ერისთავი ნუგზარ, უკვე მოხუცი, ხოლო ფრიად ქარშავი, სწევს ჩიბუქს, რალაც ღრმა ფიქრს მოუცავს მისი ამაყი და მრისხანე სახე. ნუგზარს თავს აღგია ერთგული ციხისთავი ედიშერ გოსტაბაშვილი, შეჩერებული ბატონს თვალებში, ელის ბრძანებას; ხანდახმით გასედავს მდინარის პირად მიმავალ სამხედრო შარას.

ამ დროს გზაზე გამოჩნდა ორი მხედარი ოთხი შეიარაღებული თანმხლებით. მალე მიუახლოვდნენ ისინი სასახლეს. ეზოს ბჟის კარებთან შეეგებნენ ნუგზარის გუშაგნი და დაეხმარნენ ცხენიდან ჩამოხტომაში. მათვე ჩაეგება ედიშერ, მისი პირით სტუმრებმა ამცნეს ერასთავს თავიანთი ვინაობა.

ნუგზარმა მაშინვე მიიღო ისინი და ბატონი სცა ფეხზე ადგომით ქართლის ორ განთქმულ სარდალს — ზაზა ციციშვილს და ალათანგ სერხეულიძეს. ორთავენი შიშბატოცა ტახტზე თავის გვერდით. მცირე მოკითხვის შემდეგ, სტუმრებმა მოახსენეს, რომ აქვთ საიდუმლო დავალება მთავარსარდლიდან და სთხოვეს მოსმენა დარბაისელი მეკლლის დიოფანტ გულქანია და ვაჟის ზურაბის თანდასწრებით. ნუგზარმა დაითხოვა ციხისთავი და გუშაგნი, იხმო მეუღლე და ვაჟი, ფეხზე ადგომით მიესალმნენ მათ სტუმრები. მცირე შესაიფის შემდეგ ზაზამ ჩაახველა წყნარად და დაიწყო:

— მთისა და არაგვის მბრძანებლო, ბატონო ნუგზარი ჩვენ გახლავართ შუამავლად მოსულნი თქვენს წინაშე ქართლის სპასპეტისა და მოურავის მიერ. იგი თავმდაბლად გთხოვთ მეუღლედ თქვენს მშვენიერ ასულ თამარს.

— ეს რა ესმის ჩემს ყურებს! როგორი ვინ მიბედავს მოყვრობას! ნოსტელი გლეხის ნაშიერი, ვილაც სააკაძე. მერე, ვინ მისცა მას ესოდენ კადნიერება?! — წამოისროლა ბრაზმორევით ეს სიტყვები ნუგზარმა, წამოვარდა ზეზე და გააგდო ხელიდან ჩიბუქი.

— ან თქვენ, ბატონებო, ვითარ ჩკირეთ ჩემდა მიმართ ასეთი დამამკირებელი შუამავლობა?! — განაგრძო ისევ ერისთავმა და წყენით გადახედა სტუმრებს.

— დამშვიდდით, ბატონო ნუგზარი ნუ გავიწყდებათ, რომ

გიორგი სააკაძე დღეს პირველი კაცია ჩვენს შორის. იგი მთავარსაჯულაია და თბილის-ცხანვალის დიდი მოურავი. ნუთუ ასეთი აღამიანი არ არის არაგვის ერისთავის მოყვრობის ღირსი? — დინჯი კილოთი უპასუხა აღათანგ ხერხეულიძემ.

— ვინც უნდა იყოს უწინარეს ყოვლისა, ის გლეხის შვილია, მღაბიო. ხომ ვიცით ყველამ, რომ იგი ჭავჭავიანთ ყოფილი ყმაა, დღეს შემთხვევით განდიდებული!

— არა შემთხვევით, ბატონო ჩემო, არამედ ქვეყნისთვის თავდადებით და საარაკო გმირობით ბრძოლის ველზე განითქვა სახელი დიდმა მოურავმა, — უპასუხა მშვიდად ზაზამ და დაუმატა:

— გიორგი სააკაძე დღეს ჩვენსავით თავადია, თანახმად მეფის სიგელისა, და ჩვენ შორის პირველი კაცია ეს უზენაესი ხარისხი კი სამართლიანად დაიმსახურა მან ქართლის ორთავ მეფეთაგან თავის პირადი ღირსებით და ზღაპრული სიმამაცით.

მრისხანე ნუგზარ მცირე ხნით ჩააფიქრა ზაზას მტკიცე სიტყვებმა, შემდეგ აწია თავი და უფრო დინჯად უპასუხა შეამავლებს:

— პატივცემულო თავადნო და სახელგანთქმულნო სარდლებო! ვწუხვარ, რომ ვერ ვასრულებ, რაც გწადიათ! აუწყეთ თქვენს მომგზავნელს, რომ მთისა და არაგვის დიდი ერისთავი ნუგზარ ასე არ დაიმცირებს თავს, რომ სიძედ გაიხადოს ვილაყ უაზნო, გლეხის ნაშიერი გიორგი სააკაძე, თუმცა პირადი ღირსებით ფრიად აღჭურვილი: ეს გახლავთ ჩემი უკანასკნელი სიტყვა და მას ვერ შეცვლის ძე ხორციელი.

წამოდგნენ შეამავლები, ამ პასუხით ფრიად შეწუხებულნი, ჰკადრეს ყველას სალაშქო და დააპირეს წასვლა. მათ უხმოდ შეპყურებდა თვალცრემლიანი დრახლისი გულქან, მკაცრი ქპრის მიერ დამუხრებელი. მას არ სწადდა თავის ჩარევით კიდევ უფრო გაებრაზებინა ნუგზარ, ხოლო უმწეოდ გადახედა ეაქს.

წამოდგა მოურავთან ძმად შეფიცული ზურაბ, დიდი ვაჟკაცი და უპირველესი სარდალი გიორგი სააკაძის შემდეგ; შეაჩერა სტუმრები ხელის დაქნევით და ცალ მუხლზე დაჩოქილმა მამართა მამას:

— დიდო ბატონო მამავ! მუხლმოყრით გენუევის თქვენი კაჟი ზურაბ, ნუ გააწბილებთ ამ პატრივცემულ თავადებაა და განთქმულ სარდლებს, ნუ გალანძღავთ დიდ მოურავს, ივერიის გმირ სპასალარს, ნუ გადიმტერებთ მას... ალბათ, მამავ, თქვენ არ უწყით, რომ ამ ხუთი დღის წინათ სააკაძემ აშკარა სიკვდილს გადაარჩინა ჩვენი თავარ, ოდეს ის ბრუნდებოდა შინიკენ დათუნას თანხლებით ჩვენი ასლო ნათესავ ფარსადან ციციშვილს ოჯახიდან. ბეჩქიდან უცებ გამომხტარა კურდღელმა დააფრთხო არაბულა და მან გაიტაცა ქალი. თუ არა ღიდი მოურავი, უძირო ზრამში გადაჩეხდა გაგაყებული ცხენი თქვენს საყვარელ ასულს. აი ამ შემთხვევამ გააცნო ერთმანეთს თავარ და გიორგი სააკაძე, შეუყვარდათ ერთიმეორე და მტაცე ფიცით არიან შეკრულნი.

გაოცებული ნუგზარ მისჩერებოდა ვაჟს მდუმარედ, მრისხანე თვალუბით, შემდეგ წამოაყენა ზეზე და იხმო თავარ, — კარებთან მოთარებული ქალი ისმენდა ყველაფერს. იგი სწრაფად გავიდა აივანზე, სალაში ჰკადრა სტუმრებს და დაემსო მამის წინაშე.

— ძვირფასო მამავ! დიდ მოურავმა მიხსნა სიკვდილისაგან ჩვენ გვიყვარს ერთიმეორე, ფაცი მივეცი. შეგვიბრალე ორთავენი! ნუ დაგეტანჯავ! შეიწყალე თქვენი ერთადერთი ასული...

გაბრაზებული ნუგზარ მივარდა ქალს.

— ვითარ გაბედე, შე ურცხო, ფიცის მიცემა! აბა ვინ მოგცა ამის უფლება, ურჩო დიაცი! ახლავე დაგამწყვდევე ციხეში...

— რაც გწადით, ის ჩაიდინეთ! უიმისოდ ცხოვრება არ შემიძლია! მე მისი ვარ სამარადისოდ!

გაცოფებული ნუგზარ შემოჰკრავს ტაშს. შემოვლენ გუშაგნი.

— გაიყვანეთ ეს მამის ურჩი დიაცი და დაამწყვდიეთ ციხის მაღალ კოშკის ზედა სართულში! გაუფრთხილდით თვალის ჩინივით; არ გაგეპაროთ, ან ვინმემ არ გაიტაცოს, თორემ საკუთარი თავით აგებთ პასუხს! ხომ გესმით! გასწით!

გაფითრებულმა გუშაგებმა ფრთხილად გაიყვანეს თავარ.

საშინლად იმოქმედა ყველაზე ნუგზარის ასეთმა სიძაცებმა, ღუმდნენ ცოლი და კაჟი, ღუმდნენ სტუმრები. ფრიად ნაწყვე-

ნი ზაზა და ალათანგ თავდახრით გამორდნენ მასპანძკლთ, და-
ეშვნენ ძირს მალალ კიბიდან, მოითხოვეს ცხენები, შეაჯდნენ
და გასწიეს გორისაკენ.

ქართველი ღელის განდელი

შეიტყო სააკაძემ ნუგზარ ერისთავის უარი, გაქირდვა და
თამარის დატუსაღება. შელახულმა თავმოყვარეობამ და ვაჟ-
კაცურმა სიბრალემ შეიპყრო იგი. ედგა ერთ ხანს მღუმარედ,
რალაც ღრმა ფიქრმა მოიცვა მისი არსება. მოურავის მახვილმა
გონებამ გადაწყვიტა ქალის მოტაცება. ეს მძიმე საქმე აუწყა
თავის ახლო მეგობრებს: ორივე პაპუნას, ლომის და გელას.
შეუდგნენ თათბირს, როგორ გაეხორციელებინათ ეს ფრიად
სახიფათო საქმე. ადვილი არ იყო ნუგზარზე თავდასხმა და ქა-
ლის გატაცება. ასეთი მოქმედება გამოიწვევდა დიდ მახვერპლ-
სა და სისხლის ღვრას, მით უმეტეს, რომ არაგვის ერისთავს
ჰქონდა მაგარი ციხეები და შეეძლო თავის საყმოდან შეეკრიბა
უცებ ათსამდე მეომარი. საჭირო შეიქნა ამ მძიმე გეგმის
უსისხლოდ მოგვარება. ამის გამო წინასწარ უნდა გაეფრთხი-
ლებინათ თამარ და ჩუმაღ დასცემოდნენ ანანურს სწორედ იმ
ღროს, როცა ნუგზარ იქნებოდა სადმე წასული. აი ეს უნდა
სცოდნოდათ ადრევე, ამის გაგება კი დაავალეს გელას, რო-
გორც ყველაზე უფრო მოქნილსა და მოხერხებულს.

იმ ღამესვე მიაქროლებდა გელა მერანს ანანურისკენ საი-
ღუმლო დავალებით. უბეში სათუთად ედო მოურავის უსტარი
თამარისადმი.

მეორე დღეს შეღამებისას მიუახლოვდა გელა ერისთავის
ციხე-სასახლეს, დამალა ცხენი ტყეში, თვითონ კი მივიდა წყა-
როსთან, დალია წყალი მათარით და შეისვენა მცირედ. ამ
ღროს სპილენძის სარწყულით ხელში წყაროსთან გაჩნდა თორ-
მეტი წლის გოგო. გელამ ჰკითხა ვინაობა. გოგო აღმოჩნდა
თამარის გაძდელის ბაღიში. ამ შემოხვევით ისარგებლა. გელამ
და გაჰყვა ბებიასთან; გაიხმო განზე, აუწყა საიდუმლოდ თავისი
ვინაობა და სთხოვა დახმარება. დიდ სიხარულს მიეცა ამის
გამგონე გამდელი. მან აიღო ორი ნაზუქი, ერთში ოსტატუ-

რად ჩადო მოურავის უსტარი სოფრთხილისათვის, რადგან თან მართან მისულთ, გარდა დედისა, გუშაგნი სასტიკად სინჯადნენ ყველას. გაძდელი ცდილობდა, მცველთ არ ჩავარდნოდათ სკლში სააკაძის უსტარი და მით არ ჩადგმულიყო ქალის გატაცების გეგმა. ამიტომ თვითონ წაუღო გაზრდილს ნაწუქები და ხილი ციხის კოშკში. თამარმა გატეხა ნაწუქი, ამოიღო უსტარი, მოიკრა გულზე, აკოცა სამჯერ და მთვარის შუქზე ჩუქად წაიკითხა შემდეგი:

„ვაღავეწვეტე შენი გატაცება, მოვდივარ რჩეული რაზმით, მამცნე შანღაური ამბები. გესვევა მარად შენი გიორგი“.

ერისთავის ასულს გაუბწყინდა სახე. ის გაიტაცა ესაზღვრო სიყვარულმა. ქალმა კვლავ აკოცა უსტარს და სათუთად შეინახა ღარაიის სიფრიფანა კვართის ქვეშ უბეში. ავგაროზთან, შემდეგ მცირე ეტრატზე ფანქრით დაწერა პასუხად ორიოდ სიტყვა, ჩადო ნაწუქის ნატეხში და გადასცა გაძდელს. ამან კი მშვიდობით გამოაპარა გუშაგთ ქალის პასუხი და გადასცა გელას; პირადად დააბარა, რაც იყო საჭირო. გელა მოახტა თავის მერანს და გამალეზით დაეშვა ქვემოთ.

აღფრთოვანებით ჩაიკრა გულში მოურავმა სატრფოს უსტარი და ეამბორა მოწიწებით. შემდეგ გახსნა და გულის ფანცქალით ამოიკითხა შემდეგი:

„მზად ვარ! გამოიტაცე, ჩემო ყველავე! მამა ამ დილით წავიდა მთაში სამი დღით ჩიხვებზე სანადიროდ, თან ახლავან გიორგი და ზურაბ. აქ მხოლოდ დედაა, დათუნა და ციხისთავი ასი გუშაგათ... ჩაგეცერის გულში მარად შენი თამარ“.

შეუძლებელი იყო დაყოვნება, გარემოება ხელს უწყობდა შეყვარებულთ. დრო კი არ ითმენდა. ამ ღამესვე შეკრიბა მოურავმა ორმოცამდე რჩეული ვაჟკაცი, გაჰყო ოთხ ჯგუფად, თითოში ათ-ათი კაცი; სამი ჯგუფი ჩააბარა ლომის და ორ ბაბუნას, ხოლო მეოთხე დაიტოვა თავისთან. გააცნო მოთავეებს თავისი გეგმა: დაეგალა იმ ღამესვე წასვლა ფრთხილად და ცალ-ცალკე, რათა არ აეღოთ ეჭვი; დაუნიშნა შეკრების პაემანი. თვითონ კი ათი მხედრით და გელას თანხლებით წინააწარ გაქუსლა ანანურისკენ, თან წაიყოლა მარჯაფად თამარისათვის დარჩებული ბედაური.

მესამე დღეს, ცისკრის ამოსვლის ეპს, როცა მთელ სოფელს ეძინა და თვით გუშაგებსაც მოსვლოდათ რული, ციხის

გალავნის კარის წინ ნაბადში გაბჟეულ ორ მძინარე მცველს ღუბაყრეფით მიეპარა ორი შავად მოსილი მხელარი, ჩასჩარეს პარში ნარმის ნახევი, რომ არ ეყვირათ, შეკრეს მაგრად თოკით, შევიდნენ ციხის გალავანში და სწრაფად გაჩნდნენ მაღალ კოშკთან უკანა კედლით. ამ დროს ფრთხილად მძინარე ნუგზარის აქულს ყურში ჩასწვდა ჭოტის ხმა. გააღო მყისვე კოშკის სარკმელი და ჩამავალ მოვარის შეუქზე გამოჩნდა ქალის მშვენიერი სახე. გელას მოქნილმა ხელმა მარდად შესტყორცნა ტუსალს საბელის კიბე. სწრაფად დაიჭრა იგი თამარმა, გაამაგრა სარკმელის ჭების ფიტონზე და ფრთხილად დაეშვა ძირს. პა, გმირმა მჩნეურმა გულში ჩაიკრა თავისი სატრფო. სამი ფრთხილად გაედნენ ციხის გალავნის კარიდან და სწრაფად შეეფარნენ ხშირ ტყეებს. სადაც ჩაესაფრებინათ გუნდი და დაეხათ ცხენები, მაშინვე შესხდნენ ცხენებზე და დაეშვნენ ღუშეთისაკენ.

ამასობაში ერთმა გუშაგმა, როგორც იქნა, გაითავისუფლა ოოკიდან ცალი ხელი, ამოიღო პირში ჩაჩრილი მჩვარი და ნოთო-ყვირილა. ამ ხმაურის გამო ციხის თავზე იქექა ბუქმა. ბუქის ხმამ ფეხზე დააყენა ციხე, სასახლე და მთელი სოფელი, ციხისთავისა და გუშაგთ გაშწარებას არ ჰქონდა საზღვარი, ედეს სცენეს, რომ საბლის კიბით კოშკიდან გაუტაცნიათ თამარ. ედიშერ მიხვდა მაშინვე, ვინც იქნებოდა ამის ჩამდენი. სწრაფად დაადგენა მოურავს მდევრად ორმოცამდე მხედარი, ზოგიც მთის მოკლე ბილიყებთ აფრინა ღუშეთისაკენ, რათა იქაურმა ციხის რაზმმა შეუკრას გზები. შემდეგ ედიშერ შევიდა სასახლეში უზომოდ შეწუხებული, წარუდგა დიოფალ გულქანსა და დათუნას. ამათ უკვე გაეგოთ ყველაფერი და იყვნენ დამშვიდებით, რადგან გულში თანაუგრძნობდნენ მიჩნურთ.

ამასობაში ვათენდა კიდეც. მცირე ხნის შემდეგ შორით მოესმა ბუქ-ნალარის ხმაური. ეს იყო ნუგზარ; ის ბრუნუებოდა შინ კარგი ნანადირევით. მაშინვე მისცეს ბუკითვე ციხიდან ნაშანი და გაეგებნენ დიდ ბატონს... დაღვრემილ სახეთა დანახვაზე ერისთავი მიხვდა, რა უბედურებაც დასტეხოდა თავს. მან გადახედა ამათ საშინელი რჩაებით, გასცა ფიცხელი განკარგულება, საჩქაროდ შეეკრიბათ და მიშველებოდნენ ხუთასი მეტრძოლით, თვითონ კი ასამდე მხედრის თანხლებით და ცხენის ჭენებით გამოუდგა მოურავის კვალს.

ამ სახით ორმა გარემოებამ, ე. ი. გუშაგის მიერ თავის აშვე-
ბამ და ნუგზარის ერთი დღით ადრე შინ დაბრუნებამ ჩაფუძნა
მოურავის გეგმა.

მთის მოკლე ბილიკებით გადასულებმა ჩაუსწრეს სააკაძეს
დუშეთში და შეუტრეს ყველა გზა. ეს აცნობეს მას ლომიმ და
ორთავე პაპუნამ, რომლებიც დასვდნენ თავის ჯგუფებით დანიშ-
ნულ ალაგს, დუშეთის ზემოთ. ამრიგად, მოურავი თავისი მა-
მაცი რაზმით მოემწყვდა შუაში, ახლა ან უნდა გადაეცა მამის-
თვის თამარ, ან ხპლით ხელში გაეგაფა გზა, რაც ითხოვდა
უამრავ მსხვერპლსა და ძმათა შორის სისხლის ღვრას.

საქარო შეიქნა სწრაფი მოქმედება. საჩქაროდ მოძებნეს ბა-
ზალეთის ტბის ახლო მდებარე გორაკზე ბანაკად შესაფერი
ალაგი. იგი დაპყრობდა მიდამოს და ზურგით ებჯინებოდა პი-
ტალო კლდეს, რომელშიაც შედიოდა საკმაოდ ვრცელი ბუ-
ნებრივი გვირაბი. გვირაბთან დაახლოვდნენ ცხენები. შეაწყვეს
შიგნით სურსათი. თვითონ კი ჩააფარდნენ, სამი მხრივ დაიკა-
ვეს საზვერი ალაგები.

ამავე დროს მოურავმა აფრინა მცხეთისკენ გელა და და-
ვალა ორასამდე მეომრის საწრაფოდ მოყვანა, ხოლო ფშავ-
ხევსურეთისაკენ გაგზავნა ლომი სამასამდე საუკეთესო მებრ-
ძოლის მოსამეველებად. ამრიგად თვით ნუგზარ თავისი მხედ-
რობით ემწყვდებოდა შუაში.

ლომი და გელა გაუსხლტნენ ერისთავის მხვერავთა რკალს
და გავიდნენ სამშვიდობოს. თვით ლომად ქცეული მიწნური
იდგა გორაკის წვერზე და არწივის თვალებით ზვერავდა მიდა-
მოს. გვერდით უდგა თამარ, მისი სიახლოვე უფრო ამხნელებდა
დიდებულ სარდალს.

ამ დროს შორით მოისმა ბუკის ხმა და ანანურის მხრივ სამ-
ხედრო გზაზე გამოჩნდნენ მხედრები. მათ წინ საკმაოდ დაშო-
რებით მოაქროლებდა წითელ მერანს გაცოფებული ნუგზარ.
უკან მოსდევდა ზურაბ და ედიშერ ასამდე მხედრით. მათ უკვე
დაინახეს გორაკზე მდგარი სააკაძე თავის სატრფოთი და შემო-
ურტყნენ ალყად, ხოლო ადრევე დაბანაკდნენ არაგვის პირას
ბუჩქნარ-მინდორში.

ნუგზარმა მიუგზავნა მოურავს ედიშერ და სისხლდაუღვრე-

ლად მოითხოვა თავისი ასული, წინააღმდეგ შეშატყევაში ემექ-
რებოდა გაელეტას მთელი რაზმიო.

სააკაძემ შეუთვალა, რომ თაჰარსა და მას უზენაესად უყ-
ვართ ერთიმეორე. ფიცით არაან შეკრულნი და არ ქალუდთ
ცხოვრება უერთმანეთოდ, ამიტომ უფრო ადვილად დასთმობს
თავის სიცოცხლეს, ვიდრე თამარს. ბოლოს კვლავ თავმდაბლად
სთხოვს არაგვის დიდ ერისთავს, ნუ ეურჩება მათ კანონიერ
წადილს, ნუ გახდება ძმათა შორის ბრძოლისა და უდანაშაულო
ხალხის გაელეტის მიზეზი, ნუ დაიდებს თავზე მათი ცოლ-
შვილის ცოდვას. — „შევრიგდეთ, ბატონო ნუგზარ, და დაგიმ-
ტკიცებთ, როგორი სიძე ვიქნები თქვენი, — დასძინა გიორ-
გიმ, — რაც შეეხება ჭარბით გარს შემორტყმას, ამით ნუ მა-
შინებთ, რადგან მიღებულა ზომები და მზის ჩაყვლაჲდ მთე-
ლი არაგვის საერისთავო იქნება გარს შემორტყმული ქვემო-
დან ქართლის ჭარბით, ხოლო ზემოდან ფშავ-ხევსურთა რჩეული
რაზმებით“, — დააბოლოვა თავისი სიტყვა მოურაემ. სააკა-
ძის ასეთმა პასუხმა უფრო აანთო ბრაზმორეული ნუგზარ, ხო-
ლო იმავე დროს ჩააფიქრა იგი. აწყარად ხედავდა, რომ ეს
შეუღლი თანდათან მწყვედებოდა. ზურაბ ემუდარებოდა მამას,
ურჩევდა მოურავთან შერიგებას, მაგრამ ვერაფერს გახდა. ნუგ-
ზარმა ხელმეორედ მიუგზავნა ედიშერ და გამოიწვია სააკაძე
ხმალში.

მაშინვე ჩაეგება მოხუცს იარაღასხმული სააკაძე. ხელჩაი-
ღებით მიჰყვებოდა თამარ, უკან მისდევდნენ შეიარაღებული
ორთავ პაჟუნა ოცი ვაჟაკით. ყველას სახეს ეკლო სიღინჯე და
განწირულება. მოურავი მიუახლოვდა ნუგზარს, ჰკადრა მამა-
შვილს მდებალი სალამი, აიხსნა იარაღი და დააწყო მათ წინაშე
ამ სიტყვებით:

— არაგვის დიდო ბატონო ნუგზარი! არ შემფერის თქვენ-
თან ხმალში გასვლა პირველ მით, რომ ხნოვანებით მამად შემ-
ფერით და პატივს ვცემ თქვენს ჰალარას, ხოლო მეორე მით,
რომ მამა ბრძანდებით ჩემი სატრფოსი... არ შემფერის აგრეთ-
ვე ბრძოლა არც გმირ ზურაბთან, ვინაიდან ძმად ვართ შეფი-
ცულნი და თანაც ძმა თამარის. ვადებ ამ იარაღს თქვენდა წა-
ნაშე, მასთან გენუკვით შეგვირიგოთ და გვყოთ ბედნიერ მე და

ასული თქვენი, ან იხმართ ძალა თქვენ წინაშე მდგარ უარა-
ლო მოკეთეს მიმართ.

თქვა ეს სიტყვები დიდმა მოუტრავმა და ვით მარამის ლეშა
ქანდაკი, იდგა მდუმარედ მოხუცის წინაშე ხელდაკლებული.

ბრანშორეულმა ნუგზარმა იშაშელა ხმალი.

— არ შეგარჩენ, მოუტრავო, ჩემს შერცხვენას! თუ ვაყვაცი
ხარ, აილე ხმალი და გავუსწორადუ ერთიმეორეს!

ამ დროს მოხუც ნუგზარსა და სააკაძეს შორის უცარვ
გაიშალა ქართველი დედის თეთრი ნახდილი*.

ქალის მანდილას დანახვასე შეერთა ბრანშორეული ნუ-
გზარ. მიმოიხედა ირგვლივ; მოხუცის მრისხანე თვალებს დაე-
სატა შემდეგი სურათი:

მის წინაშე დაიოქილან მანდალმოდებული, ახლად მოსული
მეუღლე და თვალცრემლიანი ასული; მათ გვერდით — ცალ
მუხლზე დაიოქალი ორთავე ვაჟი. ყველას სახეზე კართლად
ხეყნა-მელარა. ამათ უკან კი თავდახრით იდგა გოორგი სა-
აკაძე...

ველარ გაუძლო ზვიადმა ერისთავმა ამ მძიმე სურათს. მოი-
ბა მოხუცის გული. მის თვალებს წასკდა ცრემლი. შორს გა-
დაისროლა ხმალი. დაწვდა, ააყვია მეუღლე, შვილები და აქა-
ნდე განუცდელი გრძნობით ჩაიკრა გულში. შემდეგ მიჰვარა
მოუტრავს თავისი ასული და შეაერთა მათი ხელები. გადაეხვია
ორთავეს თვალცრემლიანი, მშობლიური გრძნობით, დალოცა
მის წინაშე მუხლმოყრილი შეყვარებულნი, ესენი კი გრძნობით
ეამბორნენ მოხუცის მარჯვენს და აპყურეს უსაზღვრო სიხა-
რულის ცრემლები.

ნუგზარმა მოხვია ხელი სიძე-ქალიშვილს, მაიკრა მკერდზე
ორთავენი და საამო ცრემლთა ფრქვევით გასწია დუშეთის სა-
სახლისაკენ. მათ გაჰყვნენ სხვებიც უსაზღვრო სიხარულით აღ-
სავსენი.

არაგვის ერისთავმა გასცა განკარგულება და გადუხადა დი-
დი ქორწილი თავის საყვარელ ასულს და დიდებულ სიძეს.

ამრიგად, სამტროდ მოსულნი მოყვარულ შეგროვდნენ ამ

* როცა ქალი მოიხდიდა მანდილს და გაშლიდა იარაღმოწყვლილ მო-
პირდაპირეთა შორის, ესენი მაშინვე შეწყვეტდნენ ბრძოლას და ჩააგებდნენ
იარაღს. — ამას მოითხოვდა ქართველი ერის რწინდელი წესი.

დიდ ნადიმზე. ილხენდა მასპანძელი ნუგზარ, ილხენდა დიდი მოურავის მაყრიონი — გიორგის მომხრე ქართლ-მთიელთა რაზმები. დაიკლა ასამდე ცხვარი და დეკეული, გამოცხეა უამრავი პური და ხაბიზგინები, ხოლო ტკბილ-მაგარი კახური საღერავი და რქაწითელი სამი დღე და ღამ აღხენდა მსოარულ სუფრას, რომელსაც ამკობდნენ ბედნიერი ნეტე-უეღოფალი, მასპინძლები და ათასამდე დამხმარე-მაყრიონი...

შაჰ-აბაზი და ქმთმხან დედოფალი

მეთექვსმეტე საუკუნის ნახევრიდან ირანის სამეფოს სათავეში მოექცა აღერბილერი თათარი ისმაილ-შაჰი. აქედან იწყება ირანში შიხის, ანუ სეფიდთა, ახალი დინასტია. ამას მოჰყვა მონღოლთაგან დაგლეჯილი, ირანის სახელმწიფოს გაერთიანება და შესამჩნევი გაძლიერება. ხოლო იმავე საუკუნის ბოლო ხანებში ირანის ტახტზე აღის ისმაილ-შაჰის შვილიშვილი შაჰ-აბას პირველი.

ავიდა თუ არა ტახტზე შაჰ-აბაზი, მხნედ შეუდგა თურქთა მიერ წართმეული სახანოების დაბრუნებას და ირანის საზღვრების გაფართოებას. ქართლის მეფე გიორგის და კახეთის მეფე ალექსანდრეს ფრიად აშინებდათ ასეთი გაძლიერება ირანისა, რომლის ერთგვარი ხელქვეითი იყო აღმოსავლეთ საქართველო, ამიტომ ივერიის მეფენი ჩრდილოეთით იშვერდნენ ხელს და მოსკოვის მეფისაგან ეძებდნენ დახმარება-მფარველობას.

ირანს არავითარი საფრთხე არ მოელოდა არც აღმოსავლეთით და არც სამხრეთით. დიდი ხანია დაემხო მონღოლთა ძლიერება და ურდონი. ერთ დროს მეტად მძლავრი ბაღდადის ხალიფატი იქამად ქცეული იყო თურქეთის უბრალო სახანოდ და ქიშპობის საგნად. ასეთივე ქიშპობის საგნად იქცნენ მცირე აზიასა და ამიერკავკასიაში მდებარე სომხეთის ყოფილი სამეფო ქურთისტანი და რვა სამეფო-სამთავროდ დაფლეთილი საქართველო.

ამ უკანასკნელის სამხრეთი ნაწილი, ანუ მესხეთი, თურქებს ეპყრა და ისინი თარეშობდნენ თავისუფლად, ამავე დროს

ეძალეობდნენ კოლხეთს. ზოლო საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილს, ანუ ივერიას, ირანი დაჰპატრონებოდა, ძალით შეჰქონდა იქ თავისი სჯული და ზნე-ჩვეულება. ირანის დასავლეთით კი, როგორც ვთქვით, მკვიდრობდა ძლიერი თურქეთი. მან დაამსხვრია მეთხუთმეტე საუკუნეში დიდი ბიზანტია, დაჰპყრო მრავალი ქვეყანა და შიშის ზარს სცემდა დასავლეთ ევროპას.

ირანის ჩრდილოეთით კი თვალწევდნენ მინდორ-ველებზე, კასპიის, შავი და ბალტიის ზღვებიდან ჩრდილო ოკეანემდე და ურალის ქედგადაღმით ციმბირის უსრულ სივრცეზე იყო გადაშლილი მოსკოვის სამეფო. იგი იმ ხანებში იკრებდა ძალებს და თავისი ფეინის ქვეშ აგროვებდა რუსისა და სხვა ეროვნებათა უამრავ ხალხს. აი ამ ქვეყნის სასწრაფო ზრდა და სამზრეთისაკენ ლტოლვა შიშის ზარს სცემდა როგორც თურქეთს, ისე ირანს. მაგრამ ირანს არ ეშინოდა „ურუსების“, სანამ მისი საზღვრები იყო ყირგიზეთ-ბაშკირეთ-უზბეკისტანის უწყლო, ბიაბნი ვრცელი ველები, კასპიის ზღვა და კავკასიონის მაღალი ქედი, რომლის გადმოსასვლელ კარებს იცავდნენ მამაცი ქართველნი და გამაჰმადიანებული მთიელები, ე. ი. ჩერქეზ-ოს-ლეკ-ჩეჩენები. და თუ ივერიის მეფენი გაულებდნენ იმათ დარიალის კარებს, მაშინ წყდებოდა ირანის ბედიც, რადგან ქართლ-კახეთით უჩნდებოდათ რუსებს მოკლე და ადვილად სავალი გზა შუაგულ ირანისაკენ.

ამას საშინლად უფრთხოდა ვერაგი და მრისხანე შაჰ-აბაზი და ყოველივე ღონეს ხმარობდა, რომ ასეთი მარცხი არ მოსვლოდა. სწორედ ამავე აზრის იყო მისი მეტოქე თურქეთიც, ამასაც ფრიალ აწინებდა და აბრაზებდა რუსეთის მეზობლობა შავი ზღვით და მისი შემოსევის საფრთხე ქართველ მეფე-მთავართა მეოხებით.

შეიტყო თუ არა ერთგულ ჯაშუშთა მეშვეობით ივერიის მეფეთა მიმოწერა მოსკოვის ხელმწიფესთან, შაჰ-აბაზი საშინლად განრიხდა და მაჰმად ფეჰიმბარის წვერი დაიფიცა, რომ შერს იძიებდა და საარაკოდ დასჯიდა ქართლ-კახეთის მეფეებს. ამისათვის კი შაჰი უცდიდა შესაფერ დროს. იმ ხანად არ ეცალა მას, რადგან ერევანთან ებრძოდა თურქთა სულთანს.

იმავე ხანებში მოხდა კახეთში დინასტიური გადატრიალება; დავით ბატონიშვილმა მოაწყო შეთქმულება, შეიპყრო თავისი

მამა მეფე ალექსანდრე და ძმა გიორგი, დაამწყვდია ორთავენი თორღას ციხეში და თვითონ გამეფდა. ხოლო გაჰართლდა ქეთევან დედოფლის წინათგრძნობა: ექვსი თვის შემდეგ მოკვდა დავით; ტახტზე ავიდა ისევ მოხუცი ალექსანდრე.

ეს ამბავიც მაშინვე ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს. მან იმხანად გამარჯვებით დაამთავრა ომი თურქეთთან. შაჰმა იგრძნო, რომ დადგა შერის საძიებლად შესაფერი დრო, რადგან კახეთი ორ ბანაკად იყო გათიშული დინასტიური განხეთქილების გამო.

შაჰმა დიდად დააჩილდოვა საამო ამბის მომტანი შიკრიკი და შეუღვა საქმეს. ისმო მის კარზე აღზრდილი, აღრევე მძევლად წაყვანილი კახეთის მეფის საშუალო ვაჟი, გაჰაჰაღიანებული კონსტანტინე, მისცა თბუთმეტი ათაამდე საუკეთესო მებრძოლი და გაგზავნა კახეთში ამ სიტყვებით: — „წადი კახეთს, დაიპყარ იგი, მოჰკალ ფიცის გამტეხი მამაშენი და ძმა გიორგი, — და კახეთის სამეფო დამილოცნია შენთვის!“.

კონსტანტინე ბატონიშვილი ვაემართა კახეთს და მოკლე ხანში შეასრულა შაჰის დავალება. ის დაბანაკდა საინგილოში, დაიბარა მამა და ძმა ვითომდა საოათბიროდ.

იენისის მიწურულია, კონსტანტინე ბატონიშვილი სპარსთა მხედრობით დაბანაკებულა ქიზიყის ბოლოს, სოფელ ბაზართან. ღამეა, თავის ბანაკში არ სძინავს შაჰის მიერ გამოგზავნილ ბატონიშვილს კონსტანტინეს, იგი ღრმა ფიქრებშია წასული.

კონსტანტინემ ვერც კი წენიშნა, თუ როგორ შემოვიდა კარავში მისი ღალა გულბაათ ჭაქვაძე, მშვენიერი სახის ახოვანი მოხუცი.

— შენ ხარ, ჩემო გულბაათ? რა იცი ახალი ამბავი? ხომ არ მოსულან გრემიდან დაბარებულნი? — შეეკითხა კონსტანტინე.

— არა, ბატონიშვილო! ჯერ არ მობრძანებულა კახეთის მეფე ალექსანდრე.

მხოლოდ მეორე დღით ჩამოვიდა გრემიდან მოხუცი ალექსანდრე მცირე ამალით. მას ახლდა უმცროსი ვაჟი გიორგი. კონსტანტინე ბატონიშვილი მაშინვე მიეგება მამას და პატივით მიიღო თავის კარავში. აქ მამა-შვილს შორის ცხარე კამათი გაიმართა — რუსეთთან დაახლოების გამო, შვილი არ იზიარებდა მამის მიწრაფებას და გმობდა მის საქციელს. არა ნაკლებ ცხარობდა მამაც. იგი აღადგებდა მოსკოვის მეფეს და ქირ-

დავდა ვერაგ სისხლისმსმელს შაჰ-აბაზს. კონსტანტინე გამო-
ვარდა გარეთ და მისცა მკვლელობის ნიშანი. ისინი შეცუვდნენ
კარავში, მოკლეს მოხუცი მეფე ალექსანდრე, მანის შვილი
გიორგი და გაელიტეს მთელი ამაღლა. აღსრულდა ის, რაც სურ-
და ვერაგ შაჰ-აბაზს! შეიღმა დაღვარა მამისა და ძმის სისხლი,
კონსტანტინემ გამოაცხადა თავი კახეთის მეფედ.

ელვის სისწრაფით მოედო ეს სასარი ამბავი მთელ კახეთს
და უსოჰოდ აღაშფოთა ხალხი. სცნო ეს საწინელი ამბავი ქეთე-
ვან დედოფალმა. ამავე დროს მიიღო შაჰისა და ძმის მკვლელობის
უწყობი; კონსტანტინე ურჩევდა გაეყოლოდა მას ცოლად, წი-
ნააღმდეგ შეჰთანვეყანი უქაღდა სიკვდილით დასჯას. უსახლე-
როდ ააბოთა ეს საზნო აღაშინი კონსტანტინეს მხეცობამ და
ურცხეკა თავმდობამ.

ქეთევანმა სასწრაფოდ შეკრიბა კახეთის მღაბიო ხალხის
მეთაურნი და დიდებულნი და მიმართა მათ შემდეგი სიტყვით:

— კახეთის ერთგულნი! ზოგ ყველას გესმით უღვთო კონს-
ტანტინეს მიერ ჩადეილი მხეცეუი საქმენი: მის მიერ საყუ-
თარი მამისა და ძმის, — მეფე ალექსანდრესა და ტახტის მეფე-
ვიდრე გიორგის, — ვერაგულად მოკლა, მათი ამაღლისა და
კახეთის მრავალ დიდებულთა გაჟლეტა! ესეც არ იკმარა კანება
და იუდაშ, მას სწავლია ჩემი ცოლად შერთვა და თქვენს სათაყ-
ვანო განავენებულ დავით მეფის, ჩემი უბედური ქჰრის, სარე-
ცელის წაბილწვა... როდემდე უნდა ვითმინოთ, ძმანო, საზო-
ღარ მტარვალის მიერ ესოდენ ძალმომრეობა, შერცხენა და
დამცირება! აივსო მოთმინების ფილა! დროა, ძმანო, ვიპყროთ
მახვილი ხელში და ვიძიოთ შურის დროა დავამხოთ გალაღ-
ებული მტარვალი და მოვსპოთ მისი უსჯულო მხედრობა ერანი-
დან მოყვანილი! თუ ეს არ ჩავიდინეთ, იცოდეთ, მოგველის
აოხრება, ტყვეობა და სიკვდილი. წყეული კენი და იუდა, რო-
მელმაც გასწირა საყუთარი მამა და ძმა, შეიღება ხელები მათ
უმანკო სისხლში, ვითარ დაგზოგავთ თქვენს უმჯობეს არს, სა-
ნამ იგი გამოილაშქრებდეს აქეთ, ჩვენ თვითონ დაეპაწროთ მას.
ძმანო, მეც თქვენთან ვარ მებრძოლი, ვითარ შეფერის ქართველ
დედებს უამსა განწირვის... მწამს, ძმებო, რომ დიდებული
ღმერთი მოგვმადლებს ბრწყინვალე გამარჯვებას! წმ. გიორგი,
თეთრ რაშზე მჯდომი, შუბით გაუბობს გულ-მუცელს პირ-

დადრეწილ გველეშაპს, რომელიც მოგრაგნილა სპარსეთის მხრიდან და გვემუქრის ჩანთქმას...

— გაუმარჯოს ჩვენს გმირ დედოფალს! გაუმარჯოს ქართველ დედას! გაუმარჯოს ივერიის ღირსეულ ასულს!

იგრილა ერთხმად ხალხმა და აღტაცებით გარს შემოერტყა სახელოვან დედოფალს.

— ყველანი მოვდივართ საომრად! მოვდივართ ქვეყნისა და ქრისტეს მტერზე დიდნი და მცირენი! წყეულინც იყო, ვინც გვილაღატოს ამ წმინდა საქმეში, ვინც შედრკეს და უკან დაიხიოს დაემხოს მას ოჯახი — შესძახა კვლავ აღფრთოვანებით ხალხმა.

— გაგვიძეხ, დედოფალო, წინი ხელთ იპყარ ძლევის დროშა სიკვდილი ხალხისა და სარწმუნოების მტერთ! სიკვდილი მტარვალთ!

შესძახეს აღტაცებით კახეთის საუკეთესო სარდლებმა: ქაიხოსრო ომანიშვილმა, დავით ჭანდიერმა, ნოდარ ჭორჭაძემ, ბებურ და ედიშა ვაჩნაძეებმა.

— მოვდივართ ყველანი ან გავწყდეთ ერთიანად, ან მოვიპოვოთ გამარჯვება! — შესძახეს კვლავ სარდლებმა და შეკრიბეს ორ-სამ ღლეში რვა ათასამდე საუკეთესო მებრძოლი. ამ ჯარს გაუძღვა თეთრ რაშზე მოხდენით მკდარი თვათ გმირი ქეთევან. გაემართნენ ქიზიყისაკენ, სადაც იდგა ბანაკად მამამის მკვლელი კონსტანტინე თავაძი მომხრეებით და ირანის ჯარით.

ბედით განწირული კონსტანტინე ბატონიშვილი ბრძოლის დაწყებამდე მცირე ამალით მიუაჯლოვდა კახთა ბანაკს ქეთევან დედოფალთან პირადად სასაუბროდ. ამ დროს უეცრად გადმოხტნენ ბუჩქებიდან გზის ორივე მხრივ ჩასაფრებული დავით ჭანდიერი და ძმანი ვაჩნაძენი რამდენიმე საუკეთესო ვაჟაკით, დაახალეს მამის მკვლელს დამბაჩები, გადმოაგდეს ცხენიდან და იქვე აკუწეს ხმლით მთელი ამალითურთ.

კონსტანტინეს მოკვლით გამხნივებული ქეთევანი თავიშ მამაცი რაზმით ეკვეთა ირანის მხედრობას და გაავლო მუსრი. კახეთი განთავისუფლდა ირანის თარეშისაგან და შვეებით ამოიხუნთქა. ეს ამბავი მოხდა 1605 წელს.

ეს ბრწყინვალე გამარჯვება ქეთევან დედოფალმა აუწყა:

შაჰ-აბაზს და კახეთის მეფედ მოსთხოვა ორი წლის წინ მძევ-
ლად გაგზავნილი ბატონიშვილი თეიმურაზი, რომელსაც ახლდა
თავისი ლაღა შარმაზან ჩოლოყაშვილი.

მიიღო რა შაჰ-აბაზმა ქეთევანის უსტარი, სცნო კოხისტა-
ტინეს დაღუპვა და სპარსთა მხედრობის განადგურება, მის
ჯაბრუებას არ ჰქონდა საზღვარი, მაგრამ შეიკავა თავი და
მშვიდობიანი გზით არჩია საქმის მოგვარება. მან დაიბარა ცა-
ნუტი წლის თეიმურაზი, მიულოცა გამარჯვება და ცბიერად და-
უშატა: სწორედ ამის ღირსი იყო მამისა და ძმის მკვლელობა.
მასცა შესაფერი დარიგება, დახურა თავზე საინფო ჯიბა, ჩამო-
არსოვა ერთგულების ფიცი, დალიცა და უბვი საჩუქრებით გა-
მოგზავნა კახეთის მეფედ.

გამარჯვებით გალაღებულმა კახეთმა აღფრთოვანებით მიი-
ღო მეფედ ნორჩი თეიმურაზ პირველი — ეს დავით მეფისა
და გიორგი ქეთევანის ერთადერთი ვაჟი და ტახტის კანონიერი
მემკვიდრე. საინგილოში შეეგებნენ მას დედა ქეთევან დედო-
ფალი და კახთა დიდებულნი; ზვიმით მიიყვანეს გარჯს და
აქურთხეს მეფედ ალავერდის დიდ ტაძარში. მცირე ხნის შემ-
დეგ მოგვარეს ცოლად ოდიშის მთავრის დადიანის ასული და
ორპოცი დღე იყო მთელ კახეთში გაუთავებელი საქორწინო
სიხმი და ღებინა.

ამავე ხანებში მიიცვალა ქართლის მეფე გიორგი მეათე,
რომელიც აღრევე გაიტყუა შაჰ-აბაზმა ქართველი მხედრო-
ბით ერევანთან დასახმარებლად და ნადიმის ღროს მოაწამვლო-
ნა ნელი საწამლაკით. რამდენიმე თვის შემდეგ ამ საწამლაკმა
რმანვერპლა სუსტი აგებულების მეფე. ქართლის ტახტზე ავი-
ლა მისი ვაჟი ლუარსაბ მეორე, გარეგნობით ფრიად ლამაზი
და ახოვანი, ხოლო სუსტი ხასიათის და სხვისი სიტყვის დამ-
ჯერე.

ორი გვირგვინოსანი

მაისის ბოლო რიცხვებია. აყვავებული კახეთი, ამწვანებული მთები, ზერებითა და ხეხილის ბაღებით შემკული დაბასოფლები. ალაზნის გასწვრივ ბიბინებს ნიაზე პურის ყანები, ყაყაჩოებით შემწითლებული. ცივ-გომბორიდან და შილდა-ყვარელის მთებიდან გივმაჟად ჩაჰორბიან პაწია მდინარენი, ამირანის ცრემლებად მორაყრაკებენ მთების მკერდიდან ანკარა წყარონი. ტახტი დაუდგამს ფირუზ ცაზე დიდებულ მნათობს, ოქროთი ქარგავს კახეთის ტურფა ბუნებას. საამერი დილა იზიდავს გარეთ დიდსა და მცირეს. ბაღებიდან ისმის ბუღბულთა ნაზი გალობა.

ამ დროს გრემის დიდებული სასახლის ვრცელ აივანზე მოჩანს ორი მიმსიღველი სახის მოყმე, მდიდრულად მორთულნი. ერთი უფრო ტანმორჩილი, ჯმუხი და პირტატველი, ჩვიდმეტი წლისა, მეორე კი — წერწეტა ტანის, ნაზი, 20 წლისა, ახლად-დაკოკრილი უღვაშებით.

ისინი სხედან ფეხმოკეცით, ხალით მოგებულ რბილ ტახტზე, დაუბჯენაათ მკლავები ოქრომკედლით მოქარგულ ხავერდის მუთაქებზე და ტკბილად მასლაათობენ.

— სწორედ რომ მშვენიერია ეს შენი კახეთი, ჩემო თეიმურაზ. გრძლად გაშლილი ველი, ზერებით, ბაღებით, პურის ყანებით და სათიბებით აფერადებული, მთა-გორაკები ქოჩორა ტყით დაბურული, მდორედ მავალი დინჯი ალაზანი ხიბლავენ ნხერას. და ეს ნოყიერი მიწა, დედოფლის არხით დასერილი, იწლევა კირნახულის დოვლათს და სიუხვეს. მართლაც რომ სრულიად საქართველოს თვალია ეს ტურფა ქვეყანა. თვით კახეთის ხალხი, სიმამაციტ განთქმული და ბრძოლაში უპოვარი, ლალად და მსუყედ გრძნობს თავაა შენს სამეფოში. სწორედ რომ ბედნიერი ხარ, ბედნიერი, ჩემო თვისო და მეგობარო! სხვა რაილა გწადს კიდევ, თეიმურაზ მეფე? — წამოიძახა სტუმრად მოსულმა ქართლის მეფემ ლუარსაბმა და მოხვია ხელი მას-პანძელს.

— ერთი რამ მწადს კიდევ, ჩემო ძვირფასო ლუარსაბ! ბოროტ შაჰ-აბაზის ბრკყალებიდან დასხლტომა და მოწყალე ძლიერი მფარველის პოვნა.

— მერე, ვინა გყავს ეგეთი, ჩემო თეიმურაზი თანაც არც ისე აღვილია ამ მხეცის ბრჭყალებიდან თავის დაღწევა...

— თავს კი დავაღწევ, თუ ძლიერა მფარველი და ბატონა მეყოლა, ჩემო ლუარსაბ.

— მერე, ვინ გეგულვის ასეთი?

— ვინა და დიდი რუაეთი, მოსკოვის ძლიერი მეფე.

— დიდი რუსეთი?! მოსკოვის მეფე?! — გაიკვირვა ლუარსაბმა, — როგორც ვხედავ, შენც პაპაშენის გზას აღგზარ, ჩემო თეიმურაზი ფრთხილად იყავ, ფრთხილადი ხომ კარკაუ იცი, რომ პაპაშენი, განსვენებული მეფე ალექსანდრე, მაგ სახითათო გსამ დაღუპა, — აბა, მაინცე, რით დავხმარა მოსკოვის ხელმწიფე პაპაშენს, როცა გაბრაზებულმა შაჰმა ბიძაშენს, კონსტანტინე ბატონიშვილს, უბრძანა, მოჰყალ ძმა და მამაშენო, მანაც, ღვთისაგან წყეულმა, ჩაიდინა ეს უსაზღვრო ბოროტებანი მოსკოვის ხელმწიფეს კიდევ რომ სწადდეს დახმარება, იმ სიშორიდან ვერ მოგვწვდება, ვერას გვიშველის.

— აბა ვილას მივმართოთ, შენის აზრით, ჩემო ლუარსაბ? ოსმალეთი კიდევ უარესია ყიზილბაშზე. რვა ნაწილად დაფლეთილ საქართველოს ეს ორი აფთარი მოსდგომია აღმოჩაფლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით, ისინი გვიპირებენ სჯელისა და ზნე-ჩვეულების შეცვლას, დამონებას. დიდი მესხეთი ხომ წარიტაცა სულთანმა და შეუტყალა სჯელი, გაათათრა, ანლა ამასვე უპირებს უბედურ კოლხეთს, ანუ იმერეთ-გურიისამეგრელოს და სვანეთ-აფხაზეთს. აქ კი ჩვენ მოგვადგა ლაქუცითა და კუდის ქნევით ვერავი შაჰ-აბაზი და სწადს მთლიანად ჩავვიგდოს ხელში...

— ნუთუ სხვა გზაი არ მოიპოვება?

— აბა რა გზაი, ჩემო ლუარსაბ? დასავლეთი ევროპა კიდევ უფრო შორსაა ჩვენგან და ვერ მოგვწვდება, მასთან ჩვენსა და მათ შორის გარღუვალ ზღუდედ ჩამდგარა ძლიერი ოსმალეთი. მან ამ ას ორმოცდაათი წლის წინათ დაამსწვრია ჩვენა მოკეთე და მოკავშირე განათლებული სახელმწიფო დიდი ბიზანტია, დაეუფლა მის ქვეყანასა და ამჟამად შიშის ზარს სცემს ევროპის სამეფოებს: იტალიას, ესპანეთს, საფრანგეთსა და ავსტრიას. აკი მიმართეს კიდევ მათ ჩვენზე აღრე კოლხეთ-ივერიის მეფე-მთავრებმა და სოხოვეს დახმარებაი რა გამოვიდა

ჯარებს ნაცვლად გამოაგზავნეს პატრები, კაპოლიკე ბერები, ლაქუცა ეხას მქონენი და ექიმბაჩებია... აი მათი დახმარება! ასე ვაღაა კიდევ ვის ძალეში ჩვენი მტარველობა! არავის, ვარდა თვანიერ რუკეთია. რუსეთი დიდია, ძლიერია, ჩვესსაცით მართლმადიდებელი ქრისტიანე, ანაჟე ღროს ოსმალეთია და სპარსეთის შტერია და მოქიშვე, ამიტომაც გეპარტებს მასთან დაახლოება და მის ფრთებქვეშ შეფარება. აი ეს არის საქართველოს ერთადერთი გზა! სხვაგვარად კი ჩვენ მოვისპობით, გაენადგურდებით... ამასვე გირჩევ შენც, ჩემო ლუარსაბ. დღესვე დაწვეროთ ვედრებითა უ'.ტარი და გავუგზავროთ დესპანთა ხელთ მოსკოვის ახალ მეფე მიხეილს და დიდ ფეშქაშებთან ერთად ესაზოვოთ დახმარება-მფარველობა.

აქ საუბრის ღროს აივანზე გამობრძანდა თეიმურაზის დედა, ბრძენი ქეთევან, რაღაც გრაგნილით ხელში, მას გამოჰყვა ყურთმაჯებიანი ჩოხებით და შაღალყელიანი ჩექმებით. ორი უკვე ხახში შესული დარბაისელი; ერთი მათგანი იყო თეიმურაზ მეფის ლალა და მესაიდუჟლე შარპაზან ჩოლოყაშვილი, ხოლო მეორე — ლუარსაბ მეფის ლალა შადიმან ბარათაშვილი, ორთავენი ფრიად ცნობილნი იყვნენ თაყიანთი კეკე-გონებათა და გაჰქრიახობით...

დედოფლის დანახვაზე ნორჩი მეფენი სწრაფად მომოიჭრნენ და მდებალი სალაში ჰყადრეს, ხელზე ეამბორონენ. დედოფალმა მშობლიური გრძნობით აკოცა ორთავეს წებლზე და უსურვა დილა მშვიდობისა, შემდეგ დაბრძანდა ტახტზე და გვერდით მოისვა ორივე მეფე. დარბაისელნი კი ჩამოსხდნენ ტახტზე მათ პირდაპირ.

— ეგ რა გაჰყარათ ხელთა, საყვარელო დედავ? — შეიკრახა ბლერსით თეიმურაზ და მკუთითა გრაგნილზე.

— ერანის ბატონის შაჰ-აბაზს უსტარია, ჩემო ძვირფასო შვილო. ამ დილით მიიღო სპარსეთის ელჩმა სარუნოჯამ, თანაც მოგართვათ ორთავე მეფეს ფეშქაშები.

— ნეტა რას გვაძხელს ბებერი მელა?

— სუ! წყნარად, შვილო, ეგრე ნუ ახსენებ ერანის მეფეს, არაეინ გაგვიგონოს და არ დაგვღუპოს. შაჰის ჯაშუშებითაა სიყუე ეს ჩვენი სამეფო, — ამბოლა თეიმურაზს ოდნავ წყენით. — ნელი ხმით ქეთევანმა, თანაც ჩრგვლივ მომოიხედა.

— უშვობენ არს, დედოფალო, შევიდეთ საიდუმლო დარბაზში და იქ ვიმსჯელოთ, — ჰყაღრა შარმაზანმა.

— სრული სიმართლეა, აგრე ავობებს, ბატონო, — დაძინა შადიშანმა.

ყველანი შევიდნენ მომცრო დარბაზში და ტახტებზე დასხდნენ.

• — რას იწერება ცბიერი ყაენი? — კვლავ შეეკითხა დედა დაბალი ხმით თეიმურაზს. — აბა წაგვაკითხე, ჩემო ლალავ, — მიმართა შარმაზანს და გადასცა გრაგნილი.

როგორც ქართველი დედის შეიღმა, შაჰმა ჩინებულად იცოდა ქართული ენა. იგი ქართულად სწერდა ივერიის ორთავე მეფეს:

„მე სრულიად ერანისა, ერაყისა, ქურთისტანისა, რან-შირ-ვანისა და ივერიის დიდი ბრძანებული შაჰ-აბაზი პირველი, მეფეწერ ამა როკიყსა ჩემს ერთგულ მეფეებს ქართლისას ლუარსაბს და კახეთისას — თეიმურაზს, ვუსურვებ ორთავეს ხანგრძლივ და ბედნიერ სიცოცხლეს თავიანთ მშვენიერ სამეფო-ითურთ.

ჩემო ერთგულო ლუარსაბ და თეიმურაზ! მე, აღმოსავლეთის დიდმა მბრძანებელმა, გადავწყვიტე თქვენ ორთავესთან დამოყვრება. მწაღეს თქვენ შირაზის ამირი და მეგობრული კავშირი. მსურს შევირთო ცოლებად თქვენი დები, დანი ორთავე მეფისა; მასთან ერთად დაგამოყვროთ ურთიერთშორის და მწადის ახლად დაქვრივებულმა თეიმურაზმა შეირთოს ცოლად ლუარსაბ მეორის და. ამ სახით, თქვენ, ივერიის მეფენო, გახდებით ჩემი ცოლისძმანი, ხოლო თეიმურაზი კიდევ ქვილიც. ამიერით მე, შაჰ-აბაზ დიდი ვიქნები თქვენ ორთავე მეფის სიძე; მამა და მფარველი. თქვენ მიიღებთ ჩემგან დიდ ფეშქაშებსა და შეღავათებს. ჩვენ სამნი ერთად გავხდებით ურთიერთშორის მოყვრობით და გეგობრობით მტკიცედ დაკავშირებულნი, რითაც შიშის ზარს დავსცემთ სამნი ერთად ჩვენსა და თქვენს სამეფოთა მტრებსა და დუშმანებს.

ეს მაღალი აზრი მაგონეს დიდმა ალაშმა და მისმა ფეჰამბარმა, — იკურთხოს უკუნისამდე მათი სახელი, და მწაჰს. როცა ორთავე მეფენი სიხარულით მიიღებთ დიდი ერანის მბრძანებლის მოყვრობას და მეგობრულ კავშირს“.

ამ უსტარის წაკითხვის შემდეგ მცირე ხნით ჩამოვარდა სამარისებური სიჩუმე. იქ დამსწრეებმა ერთმანეთს გადახედეს. სიჩუმე თეიმურაზმა დაარღვია.

— ხედავთ, ბატონებო, რა ხაფანგს გვიგებს ერანის ბებერი მელა? სყადს ჩვენი შებორკვა, ჩვენი ხელში დაქვრა. მას ფოიად აძინებს ივერიის დაახლოება დიდ რუსეთთან, ჩვენი მეგობრული კავშირი მოსკოვის მეფესთან. ეს აღრევე ვიცოდნო. ხომ გასაოცს, ჩემო ლალავ, რა სიტყვით მომპარდა, რა დარღება მომცა შაჰმა, როცა დამადგა თავს გვირგვინი და მესაქხილა კანეთის შეფედ; იყავ მუდამ ჩემი ერთგული და ერთდემ საზღვაოთი გზაზე სვლას, რამაც დაღუბა შაჰი და ბიძაშვილი... ასეა მოყვრობას გვიბირებს, რათა გავგინადოს თავიანი ერთგული, მონა-მორჩილნი.

— ნუ ცხარობ, შვილო დამშვიდდი... ამეძამდ ყველამ უნდა მოვეყრობოთ გონება და დინჯად განვიხილოთ დიდი ყენისა წინადადება, — წარმოთქვა წყნარად ქეთევან დედოფალმა და გადახედა იქ დამსწრეთ. — აბა რას გვირჩევთ, ჩვენო ერთგულნო, სიბრძნით საუბენო შადიშან და შარმახან? — შეეკითხა ქეთევან.

— თვით დიდო ბრძენო და გონებასრელო დედოფალი ჩვენ რაილა მოგახსენოთ, ოდეს თქვენ თვით უკეთ უწყის, რომ შაჰ-აბაზს უარი არ ეთქმია, უარით უზომოდ გავარისხებთ ერანის მეფეს და ჩვენს ქვეყანას დაგატყებთ თავზე მის საშინელ რასხვას; — წარმოთქვა დინჯად ბარათაშვილმა.

— ამას უნდა დავსძინოთ, რომ დიდებული შაჰის მოყვრობა და მეგობრობა ცუდი არ იქნება ქართლ-კახეთისათვის, — დაურთო თავის მხრივ ჩოლოყაშვილმა.

— მეც მაგ აზრისა ვარ, ბატონებო! ხოლო თქვენ რას იტყვით, ივერიის მეფენო? — შეეკითხა ქეთევან დედოფალი.

— ჩემი აზრი ასეთია: უსათუოდ უნდა მივიღოთ ერანის მბრძანებლის მომართვა და დავინოყვროთ ორივე მეფემ. ხოლო რარიგად უნდა მოხდეს ჩემი და თეიმურაზის დამოყვრება, ეს კი აღარ ვიცი: ჩვენ ხომ ნათესავნი ვართ ერთიმეორის! — წარმოთქვა ლუარსაბმა.

— მართლმადიდებელი ეკლესია სცნობს ნათესაობას შვიდ მოუგზამდე, თქვენ კი ურთიერთშორის მეექვსე მოღვამდე

ხართ მოსულნი. მაშ შესაძლებელია დამოუყვრება, თუ კათალიკოსი დაგრთავთ ნებას, — წარმოსთქვა შადიმანმა.

ამ თათბირის დროს თეიმურაზ ღუმდა, არ იყო უარს დამოუყვრებოდა ქართლის მეფეს.

მცირე კამათის შემდეგ დაასკვნეს ასე: შაჰ-აბაზისათვის გაეგზავნათ მეუღლედ დიდი მაყრიონითა და მზითით ლუარსაბ ნეფის უფროსი და ელენე (ლეილა) და თეიმურაზ მეფის უფროსი და გულსუნდა. ხოლო თეიმურაზს უნდა ეთხოვა ცოლად ლუარსაბის უმცროსი და ხორეშარი. რაც შეეხება მოაკოვთან მიმოწერას და დესპანთა გზავნას, დაადგინეს შეეჩერებინათ საქმე.

ყველანი საკმაოდ კმაყოფილნი გავიდნენ აივანზე, სადაც უკვე გაეშალათ ნაირ-ნაირი ნამზადებითა და საუკეთესო ღვინოებით აფერადებული სუფრა. სტუმრებს მასპინძლობდა ქეთევან დედოფალი, იგი იჭდა ოქროს სევანზე სუფრის თავში. მის გვერდით ისხდნენ ივერთ მეფენი: მარჯვნივ ლუარსაბ, მარცხნივ კი თეიმურაზი. აქვე მოიწვიეს და საპატიო ალაგას დასვეს შაჰ-აბაზის ელჩი სარუხოჯა, რომელმაც ჩინებულად იცოდა ქართული ენა. სუფრაზე დედოფალმა აუწყა დესპანს, რომ ყველანი უზომო სიხარულით ეგებებიან ირანის შაჰის ამგვარ სურვილს და კმაყოფილნი არიან, რომ დაუნათესავდებიან შაჰ-აბაზს, ეგებ ამ გზით მაინც ალიკვეთოს მტრობა ირანისა ჩვენს მიმართ, — სთქვა დედოფალმა და სავსე ფიალით შესვა მისი სადღეგრძელო.

ყველანი წამოდგნენ და ყანწ-ახარფეშებით შესვეს წარმოთქმული სადღეგრძელო. ამ სადღეგრძელოს დაერთო კახური „მრავალყამიერ“, ყარალაშვილთა მიერ შესრულებული, ამას მოჰყვა „სუფრული“, „მუმლა მუხასა“, „ქართულო, ხელი ხმალს იკარ“, „ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა“, „ვეშინ შვიდნი გურჯანელნი“ და სხვა მრავალი გალობა. გაჩაღდა ლხინი, რასაც უწყობდა ხელს მზიბლავი მაია და პატარძალივით მოკახმული კახეთის მშვენიერი ბუნება, სუფრაზე მახდომთ თვალწინ ფართოდ გადაშლილი.

ღვინით სავსე ფიალით წამოდგა ესოდენ პატივით წაქეზებული ირანის დესპანი სარუხოჯა, მძიმედ მოხარა ქედი დედოფლისა და ორთავ მეფის წინაშე, შეაქო ისინი მოთათულებლად

სიტყვებით ქართულ-სპარსულად, გადაუხადა მადლობა თავიანთ მზრდამდელს ნაცვლად, უსურვა სიკეთე, ბედნიერება და სიამოვნება მათი სადღეგრძელო. ყველამ ფეხზე აღგომით აღდგარძელა დედოფალი და მეფენი, რასაც დაერთო საამო ჰანგებად ქასური „მრავალყამიერ“ და ნაირ-ნაირი სუფრულები.

გამჯიარულდა სუფრა, სტუმარ-მასპინძელნი პირდენით ესროდნენ ერთმანეთს ზმებს, შაირებსა და რუბრავებს, კაფიალ თქმულებს. ამ გარჯიშში ყველა სჯობნიდა ლექს-შაირებში ფრიად დახელოვნებული თეიმურაზ, რაც დიდად ახარებდა ქეთევანს.

„ის ძვირფასი თვალი არის, შევკობილი მუქასით,
კახეთისა ტახტს ამშვენებს მეფე თეიმურაზისა“.

ეწაროლა კასეთის მეფეს შადიმან ბარათაშვილმა.

„მოშორედ ვარგებელა, ბრძოლანი ზომ ვაქციდა
მე კი ვიტყვი გულახდილად: შადიმანი მამაცი“.

უპასუხა კაფიად თეიმურაზმა.

დიდი აღტაცება გამოიწვია სუფრაზე ორივე ლექსმა, განსაკუთრებით თეიმურაზის შაირმა, წადიჰან ბარათაშვილმა ამაყად ასწია თავი და გადახედა სუფრას. ნათიბდა ველში, რომ ამ სუფრაზე არ იყო მისი ხმლის დამწუნებული დიდი მოურავი და არ ისვენდა მეფის ბაგეთაგან თქმულს მის ქებას.

„გულადი და დინია, მეფის ლალა შარბასანი,
გაქიებდა, — მას ვერ დასძრავს ავით ერანის ხარბაზანი“...

გადუსროლა თავის ლალას თეიმურაზმა კაფია ლექსი, რამაც გამოიწვია სიცილი და აღტაცება.

ამ შეტებით გათამამებულმა თეიმურაზმა მიმართა თავის დედას — ქეთევანს და მეფე ლეონიას ასეთი შაირებით:

— ის ნაზია, მშვენიერი, ვით ვახანის ხეივანი,
ბავთაგან შარბათი სჩქევს, ტბილი სიტყვის შადრევანი,
ვერად ვპოვე ზისი დარი, მოველე ურან-ერევანი,
სათნოების ემბაზია ბრძენთა-ბრძენი ქეთევანი.
„მსურს ვაელერო ჩანგი, ქნარი და შევაქო ლუარსაბი,
სრულად... ქართლის ჩაქვ მეფეს მსურს შევასაზოტბა, რაბი...
გახურებულ ბრძოლამთა არ შეიხრის მისა წარბი,
ვერ გაუძლებს... იმას ომში
ვერც თურქი და ვერც არაბი“.

ამ ორმა შაირმა კიდევ მეტი აღტაცება გამოიწვია დამსწრეთა შორის. ითქვა კიდევ ბევრი ზმა და შაირი.

სარუხოჯაც არ ჩამორჩა სხვებს, მანაც წარმოსთქვა ორი რუბაია. შემდეგ დაუკრეს თარი, გაღმა სპარსული შექასტაბიათი, ბოლოს კი გაიმართა ლეკური, დავლური და მირზაია; აცეკვდნენ თავადნი და თვით ქაბუკი მეფენი.

განსაკუთრებით მოხდენილად ცეკვავდა წერწეტა ტანის ლუარსაბი.

ნადიმი სამხრობამდე გაგრძელდა და დამთავრდა ჭირითით, ნაშანში სროლითა და ჭიდაობით.

ცხირებით და ტაშისპარი

გავარდა ხმა: თურქთა სულთანი დიდ ლაშქარს გზავნის ივერიაში. ამ ქარებს უნდა დაეპყრო პირველად ქართლი. შემდეგ კახეთი, ამრაგად, სულთანს სწადდა მთელი საქართველოს ხელში ჩაგდება, რადგან დიდი ხნით ადრე მის მზრდნებლობაში იყო კოლხეთი და მესხეთი. ივერიას, როგორც ვიცით, ეპატრონებოდა ირანი, ამ დიდმნიშვნელოვანი კუთხის ჩამოცილით სულთანს სწადდა სამაგიერო გადაეხადა შაჰ-აბაზისთვის და დაესუსტებინა ირანი. ამ მიზნით მან გამოიყენა ყირიმის ბატონი სათარხანი, რომელაც ადრევე გაიწვია დიდი ჯარით ალეპოში ირანის წინააღმდეგ.

სწორედ ეს სათარხანი ოცდაათი ათასი საუკეთესოდ შეარაღებული კაცით მოულოდნელად შეიჭრა ქართლში. ეს მოხდა 1609 წლის ზაფხულში.

აეშავთა ჩვენებით, მტრის ჯარი ახალციხიდან უნდა შემოსულიყო ქართლში. გზების შესაყრეად საკმაო ჯარით გაგზავნეს კიდევ ორი სარდალი — ზაქარია და იარალი (მათი გვარები არ არის დაცული მატყანეში). ნამდვილად კი სათარხანი შემოიჭრა ყარსიდან, ხოლო მოწინავე რაზმები სასწრაფოდ გამოგზავნა თრიალეთის გზით ცხირეთისაკენ. სადაც იმ დროს საზაფხულოდ იყო მეფე ლუარსაბი მცირე ამალით. ამ მოწინავე ჯარმა გადმოვლო საბარათიანო, მანგლსი და მიაღწა სო-

ფელ ქველთას. თათრები გზადაგზა აწიოკებდნენ ქართველ მოსახლეობას და ართმევდნენ სარჩოს.

სალამო ეამს ქველთასთან მტრის მოწინავე რაზმებს შეფთა თევდორე მღვდელი. სტაცეს მას ხელი და გაიგდეს წინ ეტიკად, ცხირეთისაკენ მოკლე გზის მაჩვენებლად.

მტრის რაზმებში მომწყვდეული თევდორე პირველად შეეერთა და დაიბნა, ხოლო მალე მოვიდა გონს და გაიმაგრა გული. მან გადაწყვიტა გაეწირა თავი საწინააღმდეგოების, გზა-კვალი დაეხსია შემოსულის მტრისათვის, თუმცა კარგად უწყოდა, რომ ასეთი ოინის გამო ტანჯვით სიკვდილი მოელოდა.

„ბევრ ღირსეულ ქართველს გაეწირავს თავი ქვეყნის საკეთილდღეოდ, დეე, მეც, უღირსი მონა ღვთისა, ვიყო ერთი მცირედი მათ შორის! ნუ ამირევს გონებას მტრის სასყიდელი, ნუ გაწიხდის ღირსად შიში! ნუ გავდები მეფისა და ერის მოღალატე! შევალავ უღრან ტყეში ამ ურჯულოებს, ავერევ გზა-კვალს, მანამ ჩვენებიც გაიგებენ ამათ შემოსევას და დახვდებიან მომზადებულნი“.

ასე ბეობდა გულში ხალხის ერთგული თევდორე. მან გადახედა შემოსეულ მტრებს და შეუთვლა იქვე უსიერ ტყეში.

დიღხანს ატარა ეს დაუპატიჟებელი სტუმრები ტყესა და ღრეში კუნაპეტ ღამეს. ბევრი ღრე დააკარგვინა მათ ამ ხეტიალში. ბევრს ეწვალნენ, მაგრამ ვერ გავიდნენ სწორ გზაზე, ტყეს ბოლო არ უჩანდა. მტერი მიუხვდა ღალატს თევდორეს, სტაცეს ხელი, საშინლად გვემეს თოფის კონდახებით, გაუხეთქეს თავ-პირი, დაცხრილეს წვეტიანი შუბლებით, მოკლეს წამებით ეს ღირსეული მამულიშვილი. მისი უსულო გვამი ხევში გადასროლეს მგლებისა და ყვავ-ყორნების სახრავად.

ამრიგად ემსხვერპლა თავის სამშობლოს თევდორე; მოკვდა იგი წამებით ივერიის მტერთა მიერ. ხოლო ამ სიკვდილით მან ააცდინა მეფეს ტყვეობა, იხსნა აოხრებისაგან მთელი ქართლი და ათასობით ტყვეობა-გაჟლეტისაგან თავისი მოძმენი.

მოწინავე ჯარმა, როგორც იქნა, დააღწია თავი უღატაკ ტყეს. გავიდა სამშვიდობოს, დაადგა სწორ გზას და მიადგა ცხირეთს. თემის ხევიდან მტკვრამდე, თითქმის ოცი ეკის მანძილზე, მთელ ვაკეს მოედო მტრის ჯარი. იგი თანდათან მატულობდა. მან ემატებოდა სათარხანის მთავარი ლაშქარი.

დილით ადრე ცხირეთში მეფის საზაფხულო სასახლის
აივანზე გამოსული ორი დიდებული ზის ტახტზე და მუჟაი-
ფობენ.

— ბატონო შადიმან, ხომ არაფერი ცნობა გვაქვს იარა-
ლისაგან?

— ჯერ არაფერი, ბატონო ფარსადან. ვფიქრობ, ტყვილა
დაჰყარეს ხმები თურქთა შემოსევის შესახებ. ახლა იმათ ჩვენ-
თვის არა სცხელათ. ალექსის სულთანის აჯანყებას ნუ ეზუმ-
რები. განა ასე აღვილად დააცხრობენ? შეუძლებელია.

— „შენს პირს შაქარი, ბატონო შადიმან. ხოლო რაღაც არ
მჭერა, დაბეჯითებით ამბობენ, ყირიმის ხანმა სათარმა თავისი
მამაცი ჭარით იერაშით აიღო ალუზო და ახლა საქართველოზე
მოდის ყარსით, რათა დაიპყროს მთელი ივერია, ხოლო აქედან
სამხედრო გზით დაბრუნდეს ყირაშით.

— აბა ვინ მოიღო ასეთი უცნაური ხმები?

— ვინ და გასპარაშვილმა. მან ხომ ყველაფერი იცის, დიდი
სოვდაგარია და სტამბოლთან აქვს მიმოწერა.

— შეუძლებელია, ჩემო ფარსადან! ლუარსაბ მეფის მახა-
რას განა რამე გამოეპარება მისი მკვიდრი ძმა ახალციხის ფა-
შასთანაა და ის ატყობინებს ყველაფერს. იქიდან კი არაფერი
მოსულა.

— აბა ვინ დაჰყარა ეს ხმები?

— არ ვიცი კარგად. შეიძლება განგებ ჰქნეს, რაიმე მიზ-
ნით, ეს კია, რომ სპასპეტმა მოურავმა სასწრაფოდ გაგზავნა
დასაზვერავად და გზების შესაკრავად იარალი და ზაქარია ათა-
სი კაცი.

ამ დროს მოირბინა იფრინდამ გულის ხეტყებით და ამოს-
ძახა ქვემოდან:

— ბატონებო, თათრები თავს დაგვესხნენ. ცხირეთისაკენ
მოდინ... თავს უშველეთ...

— ვინ გატყობინებს? — შეეკოთხა აღშფოთებით შადიმან
ბარათაშვილი.

— ზაქარიამ და იარალიმ გამოგზავნეს, ბატონო. ორთავე
სარდალი ფეხდაფეხ მოსდევს მტერს. თათრები თურმე სხვა
გზით წამოსულან; გვერდით ჩაგვიარეს. ახლა თქმის ზეობით
მოდინ.

ამ დროს გამოვიდა აივანზე აბაეშუშის ჭეზის აპარა წერ-
წეტა ტანის ქაბუკი და შეეკითხა შადიშანს:

— რა ამბავია, ჩემო ლალავ? რა ცნობა მოგიტანა მაგ
მოყმემ?

— ვერ არის კარგი ამბის მომტანი, მეფევი თათარი შემო-
პარულა ქართლის საზღვრებში... მტერი თავს გვესხმის, უკვე
მოდინ ცხირეთზე თემის ხეობიდან...

მოახსენა ლუარსაბს გაფთრებულმა შადიშანმა.

— მართლა? რა ვქნათ... რა გვეშველება? — წამოი-
ძახა ქართლის მეფემ.

ამ დროს აივანზე გამოვიდნენ ქვრივი დედოფალი, ლუარსა-
ბის დედა თამარ რამდენიმე დიდებულის თანხლებით. გაიხედნენ
თემისაკენ. მთელი ხეობა გავსებულიყო მტრის ჯარებით.

ამ სანახაობამ შიშის ზარი დასცა მეფესა და დიდებულთ.
ყველანი გაფითრებულნი და ენაჩავარდნილნი შესცქეროდნენ
ერთმანეთს.

ამ დროს სასახლის ეზოში შეჰოაქროლა შავი მერანი გო-
ლიათის აღნაგობის ვაჟკაცმა. იგი სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან
და ავიდა აივანზე.

— გვიშველეთ, მოურავო გვიშველეთ, ჩვენო დიდებულო
სპასპეტო მტრები შემოგვესევინა ვილუპებითი გვიშველეთ —
ერთხმად მოიძახეს ახლად მოსულს მეფემ, ქვრივმა დედოფალმა
და დიდებულებმა.

— არხეინად ბრძანდებოდეთ, მეფევი, დედოფალო და დიდ-
ებულნო ღმერთთა მოწყალე, მშვიდობით დავაღწევთ თავს
გაჭირვებასი ერთი საათით ადრე გავიგე ყველაფერი და მივიღე
კიდევ საჭირო ზომები. უკვე ვაფრინე კაცები, სასწრაფოდ და-
ვიბარე ჯარებით ისე და ნუგზარ ერისთავები, მუხრან ბა-
ტონი, ზაზა და ბაადურ ციციშვილნი, ამირაჯიბ-ხერხეულიძენი
და სხვა დიდებულნი. აქაც გვყავს ორასამდე გუშავი, კავთის-
ხეში კიდევ ხუთასამდე კარგად გაწვრთნილი გლეხთა ქაბუკნი,
ამდენივე ლამისყანასა და ტირიფონაზე. მალე შეგვიგროვდება
ორიათასამდე მეომარი, ხვალ დილით კი მოგვეშველებიან დი-
დებულნი და აზატი გლეხნი ხუთიათასამდე საუკეთესო მებრ-
ძოლნი. ასეთი მამაცი რაზმით კი სასწაულებს ჩავიდენთ, —
უპასუხა დინჯად გმირმა სააკაძემ.

— აბა რას გვიზამს ეს ერთი მუქა რაზმი მტრის ლაშქრის წინააღმდეგ, რომლის რაოდენობა თერმე ორმოცი ათას კაცს აღემატება! — წამოიძახა შეშინებით ფარსადან ციციწვილმა.

— არხეინად ბრძანდებოდეთ, ბატონებო! ენდეთ ჩემს სიტყვასა და გ-მოცდილებას, — უპასუხა დინჯად დიდმა მოუღავემ.

— მტრის მოწინავე ჯარი ექვსი ათასს აჭარბებს და შენ წვილასი კაცით გწადს შეებრძოლო? — შეეკითხა დაღვრემით ბარათაშვილი.

— დიახ, ბატონო შადიმან! როცა სხვა გზა არაა, წვილასი კაცით უნდა შევეტყოთ და, იმედია ვძლევთ კიდეც.

— ეგ კი მეთისმეტია, ბატონო მოურავო! წვილასი კაცით წვილი ათასის წინააღმდეგ?! — წამოიძახა გაოცებით ჯავახიშვილმა.

— აბა სხვაგვარად როგორ მოვიქცეთ, ბატონო ქაიხოსრო! მტერი კარზე მოგვადგა ჩვენს ძილში და გასაქცევი გზებიც კი შეუტრავს. იარაღიმ და ზაქარიამ ვერ შეასრულეს თავისი დავალება. მტერმა გზა უქცია. როგორღა უნდა მოვიქცეთ?! ხომ არ დავნებდეთ ტყვედ! ცხვრებივით ხომ არ ჩავუვარდებით ხელში ასეთ ღრთს გემართებს თავგანწირული შეტევა. ან გამარჯვება უამრავ მტერსე, ან ნაწუსიანი სიკვდილი!.. ხომ იცით, ბატონებო, რა ბრძანა დიდმა შოთამ:

„რა მისჭირდეს, მაშინ უნდა გონებანი გონიერსა! აგრეთვე: „ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მკმნელია“.

აი სწორედ ახლა გვიჭირს ჩვენა და ახლა გემართება გონებანი. სწორედ ახლა უნდა ევკვეთოთ თავგანწირვით და ასმა უნდა ვძლიოთ ათასს! — უპასუხა შეშინებულ დიდებულთ სააკაძემ და მიუბრუნდა ლუარსაბს:

— თქვენ კი, მეფეც და დედოფალს, ოდნავადაც ნუ შეკრთებით, მტერი ვერას დაგვაკლებს. ამ ორ საათში აქ ვარ გაჩენილი ხუთასი საუკეთესო მებრძოლით კავთისხევიდან.

ამ სიტყვებით ის შურდულავე დაეშვა აივნის კიბიდან, მოახტა თავის შავ მერანს და გააქროლა კავთისხევისაკენ.

მართლაც, ორ საათს შემდეგ დიდი მოურავი ხუთასამდე კაცით ეკვეთა მტერს. პირველად დაეცა თათრების მოწინავე ჯარს, რომელიც მიდიოდა ცხირეთისაკენ მეფის შესაპყრობად,

დაამარცხა იგი და ცხვრის ფარასავით შერეკა უმთავრეს ურ-
ლოში, შიშის ზარი შეიტანა მტრის ჯარში.

ამ დროს მოეშველა სააკაძეს ხუთასი კაცით სახელოვანი
ვაჟკაცი ზაზა ციციშვილი. მოვიდნენ თავისი რაზმით ზაქარია
და იარალიც. ამრიგად შეგროვდა სულ ორიათასამდე მებრძო-
ლი. ამ მცირე რაზმით მოურავი უნდა შებმოდა მტრის ოცდაათ
ათასს მხედარს, თოფ-ზარბაზნებით შეიარაღებულთ, ეს იყო
რალაც ზღაპრული, დაუჭერებელი ამბავი. ამ სურათმა გაამზ-
ნევა ჰაბუკი მეფე; ის მივიდა სააკაძესთან და მის გვერდით
დადგა საომრად.

დიდმა მოურავმა გადახედა მიდამოს, დაათვალიერა მტრის
ბანაკი, მოისაზრა ყველაფერი, როგორ და რა მხრივ უნდა და-
ცემოდა მათ და შეუდგა საქმეს. მან რამდენიმე ნაწილად გაყო
თავისი მცირე რაზმი და შევარდენივით დაეცა თათრებზე იმ
მხრიდან, საიდანაც ისინი არ მოელოდნენ. საშინელება იყო ეს
თავზე დაცემა. როგორც მშვიერი ღოჭი, ისე ეკვეთნენ მამაცი
ქართველნი მტრის ლაშქარს. სააკაძის საარაგო გმირობამ და
მედგარმა ბრძოლამ ყველას ჩაუდგა გმირული სული. დიდი
მოურავის შეტევა და მკვექარე ხმა შიშის ზარს სცემდა მტრის
რაზმებს. ისინი გარბოდნენ მის დანახვაზე. სააკაძე ღომივით
ბღღვინავდა მტრის ლაშქარში, იქნედა ხმალს და აყენებდა
სახსლის ღვართქაფს. მის გვერდით ებრძოდნენ ლუარსაბ მეფე
და ზაზა ციციშვილი, მშვენივრად იქნეოდნენ ხმალს და მია-
პობდნენ მტერს.

შეიქნა მედგარი ხელჩართული ბრძოლა. ორი ათასი ქართ-
ველი უმკლავდებოდა ოცდაათ ათას თათარს. ეს იყო უშავალი-
თო ომი. შედრკა მტერი, დაკარგა მსნეობა. ქართველთა კი ემა-
ტებოდათ ძალა და სიმამაცე. მართან თანდათან მოდიოდნენ
და მაშინვე უტევდნენ მტერს ქარაღის დიდებულნი თავისი
რაზმებით. მოვიდნენ აგრეთვე გლეხთა გაწვრთნილი რაზმებით
ორი პაპუნა და ღოჭი ჩრდილოელი. მოეშურებოდნენ დასახმა-
რებლად ნუგზარ და ზურაბ ერისთავნი ორიათასამდე არაგვე-
ლითა და თუშ-ფშავ-ხევსურიო, სადაც სასწრაფოდ გაიგზავნა
ცარო. მაგრამ არც მტერი იყო ლაჩარი. მას ჰყავდა შესანიშნა-
ვი სარდლები, მათ შორის ყველაზე უფრო ირჩეოდა თავისი
სიმამაცით ოსმან ფაშა. იგი ყველაზე უკეთ აწყობდა თავის

რაზებს და მედგრად იბრძოდა. ეს შენიშნა სააკაძემ და ზაზა ციციშვილს უბრძანა მისეოდა ქაი. ზაზა გაექანა ფანასაყენ თავისი რაზმით. ფაშა მოეგება მას; შეიქნა დავლური ბრძოლა ამ ორ შესანიშნავ ვაჟკაცს შორის. დიდხანს იომეს თავგანწირვით ზაზამ და ფაშამ. ორთავეს სწულდათ ჩაეგდოთ ხელში ერთმეორეს თავი. ბოლოს ზაზამ აუყრა ხმალი. დაუქნა სწრაფად თავისი ლეკური და ფაშას თავი გაგორდა ძირს. ზაზამ აიტაცა მოკვეთილი თავი, დაიკავა კბილებით მისი წვერი, გააპო მტრის ჭარი და მიაჩრტა მეფეს.

ამ დროს დიდი მოურავი ამხნევებდა თავის ჭარს, შავს არაბულაზე მჭდომი გადადიოდა ერთი რაზმიდან მეორეში, აწლევდა განკარგულებას, გზაენოდა შამველ რაზმებს იქ, სადაც უფრო უჭირდათ ქართველთ და უტევდა იქ, სადაც ეუფრო მაგრად იდგა მტერი. ერთი სიტყვით, სააკაძე თავისი გოლიათის აღნაგობით და ლომივით მკვექარე ხმით წააგავდა თვით ბრძოლის ღმერთს, მტრის რისხვად მოვლინებულს.

ახლა კი ველარ გაუძლო ქართველთა სიმაჟაცეს თათრის ჭარმა. ეს ამოდენა ლაშქარი დაიძრა გორისაკენ. მტერს სურდა ჩაეგდო ხელში გორის მაგარი ციხე, რათა ეთარემა მთელ ქართლში. ბრძოლით დაქანცულმა ქართველებმა ველარ შესძლეს მაშინვე უკან დადევნება. სააკაძემ აფრინა კიდევ კაცები ჭარის მოსაწვევად. მცირე შესვენების შემდეგ მოურავი დაედევნა მტერს, ხოლო აღრევე შეუყრა თბილისისაკენ წასასვლელი გზები.

გორისაკენ მიმავალ ლაშქარს წინ შეეფეთა ტერ-სააკა, გორელ სომეხთა ტერტერა. ამ გონიერმა ხუცესმა მაშინვე მოსაზრა. რა ხიფათში ვარდებოდა მრელი ქართლი, თუ ხიდზე გავიდოდა მტერი და გამაგრდებოდა გორის ციხეში.

ტერ-სააკამ გააქროლა ცხენი და აცნობა გორელთ საქმის ერთარება, შეკრიბა ხალხი და თითქმის მტრის თვალწინ აყარა ხიდის ფიცრები და ჩაუჭრა ხარიხები. ამრიგად მოესპო მტერს მტკვარზე გადასვლის სახსარი.

ამ მოულოდნელმა ამბავმა იავეზარი დასცა მტრის ლაშქარს. რა უნდა ექნათ? ახალი ხიდის გამართვა შეუძლებელი იყო, რადგან გორის ციხიდან გამოსული რაზმი არ მისცემდა ამის ნებას, უკანიდან ხომ მამაცი ჭარი აწევებოდა სააკაძე. ამიტომ

უკან დასვლა ვერ გაეხდათ, უკვე იგემეს დიდი მოუტყუარა ძალა.

თათრებმა იწყეს მტკვრის პირისპირ შეყოლა, იმ იმედით, რომ ან ხალხს ნახავდნენ, ან კარგ ფონს. ისინი შეჰყვნენ ძარცვით საციცხანოს სოფლებს და დაიკავეს ბრბონას ვიწროები ბორჯომის ხეობის სათავეში, ანუ ტაშისკარი. აქ გამართეს ფიცრული ზიდი სახლების ნანგრევებიდან და გავიდნენ გაღმა. აქედან კი აპირებდნენ ახალციხეში გაქცევას, თუ დამარცხდებოდნენ, თუ არადა, ღია იყო გზა შუაგულ ქართლისაკენ.

ასე ფიქრობდნენ, ხოლო მათი ფიქრი და განსრახვა ჩუმახა სააკაძემ. დიდმა მოუტყუარმა სწორედ განგებ მიდგნა მტერი ისეთ ალაგაჲ, სადაც სავიწროვის გამო არ შეეძლო გაშლა. აქ, ამ ვიწროებში, ადვილი იყო მტრის ჯარის სრული დამარცხება.

ამ დროს სააკაძეს შეუფეროვდა უკვე ექვსი ათასამდე კაცი, ამ შედარებით მცირე ჯარით ის აპირებდა მტერთან ხელმოკრედ შეხმას და მის სრულ განადგურებას. მან ადრევე შეუტრა მტერს გასაქცევი გზები, თვითონ დაუარა ზემოდან თავი და ორი მხრივ დაეცა თათრებს.

თათრები გაებნენ მახეში. იმათ იწყეს თხრილებისა და სანგრების კეთება.

მოუხედავად ამისა, მტერი იმდენად ძლიერი იყო იარაღითა და რაოდენობით, რომ გავოცდილი საუკეთესო სარდლები: ნუგზარ და ზურაბ არაგვის ერისთავნი, შალვა — ქსნის ერისთავი, ზახა ციციშვილი და სხვა მრავალნი არ ეთანხმებოდნენ სააკაძეს და ვერ ბედავდნენ ექვსათასი კაცით 30 ათასი მეომარიანად შემდგარი მტრის წინააღმდეგ შეხმას. მაგრამ დიდმა მოუტყუარმა თავისი გარტანა. მან დაუხატა მეფესა და სარდლებს თავისი გეგმა, აუხანა საომარ ადგილთა მდებარეობა და ყველანი დაარწმუნა ქართველი ჯარის სრულ გამარჯვებაში.

მთავარსარდლობდა თვით სააკაძე. ის შეუდგა საქმეს. დილის რიერაჲზე აშალა ჯარი და ჩუმად მიიყვანა მტრის სანგრებზე. მოუტყუარმა უბრძანა მეთოფურთ სროლა. სიომ თოფის კვამლში გახვია მტრის სანგრები. ამ კვამლს მიაყოლა სააკაძემ თავისი ჯარი, გადავიდა თხრილებზე მახელით ხელში და დაეარია მტერს.

ასეთ უეცარ თავდასხმას არ ელოდნენ. მტერი შეიპყრო

მაშა. ამავე დროს ეძებრნენ მტერს სხვა ქართველი საზღვ-
ბიც თავისი რაზმებით. დასცეს ყოვინა. შეიქნა ხელმართული
ომი, ომი მედგარი და უღმობელი. მზის სხივებზე ლაპლაპებდა
ქართველების ხმალი და შუბი, სიცოცხლეს უსპობდა შემო-
სეულ მტერს. სააკაძე გულდაგულ აპობდა მტრის რაზმებს, მის
ჩვეთარე მახვილს არეუდარევა, შიში და სიკვდილი შექმნდა
მათში.

შიშის ზარმა მოიცვა თათრების ლაშქარი, მან ვეღარ გაუძ-
ლო ქართველთა სიმაჟაცეს და იბრუნა პირი გასაქცევად. გარ-
ნოდნენ ფაშები, გარბოდა მტრის მთელი ჯარი; კაცი, ცხენი,
ქორი, აქლემი აირივნენ ერთმანეთში. მტრებმა უპატრონოდ
დატოვეს მთელი ბანაკი, მთელი ქონება. გარბოდა ზარდაცმუ-
ლი მტერი, მაგრამ ყოველი გასაქცევი გზა და ბილიყი წინააწარ
იყო შეკრული სააკაძის მიერ. აქ საშინელი რისხვა დაატყდა
მტერს, ისინი თითქმის მთლიანად გაიცილნენ. ტყუცებში შემა-
ლულ მტერს იჭერდნენ მწყემსი ბეჭები და დედაკაცები. სამი
დღის განმავლობაში ელიტეს და ატყვევებს თათრები, გადარჩა
ხოლოდ 12 კაცი. მთელი მათი ბანაკი და ქონება დარჩათ
ქართველებს.

ამას მოგვითხრობენ იმ დროის წყერლები და ისტორიკოსნი.
ამ უმაგალითო დამარცხებამ საშინლად გააბრაშა სულთანი; მან
განიზრაზა ეძია შერი. ხოლო იმხანად არ ჰქონდა იმდენი ძალა,
რომ კვლავ შემოსეოდა ივერს.

სააკაძის გენიალურმა გონებამ მყისვე განჰკრიტა ყოველი-
ვე, ის ეძებდა ამ საქმეში მძლავრ მოკავშირეს. ასეთი იყო შაჰ-
აბაზი, რომელსაც დიდი ომები ჰქონდა ოსმალეთთან. ამის გა-
მო დიდმა მოურავმა აახლა დესპანი ირანის შაჰს, ძვირფას სა-
ჩუქრებთან ერთად გაუგზავნა დახოცილი ფაშების თავები და
მოულოცა ბრწყინვალე გამარჯვება, თითქო ეს გამარჯვება ყო-
ფილიყოს შაჰის ხმლისა, რადგან ის იმჟამად ეპატრონებოდა
ქართლსა და კახეთს.

ირანის შაჰს დიდად ეამა თათრების ჯარის ასეთი დამარც-
ხება, ქართველთა ერთგულება, ხოლო იმავე დროს მის შორს-
მკვრეტ გონებას წარმოუდგა სულ სხვა სურათი. ის მზერდა
ქართლში დიდებულ მეთაურს, საარაკო სარდალს, რომლის
გენიით ძლიერდებოდა სუსტი ივერი და ხდებოდა საშიშარი. მან

მოინდომა სააკაძის ხელში ჩაგდება, ისე როგორც ერთ დროს ჩაიგდო ხელში თეიმურაზ მეფის წყალობით კახეთის საუკეთესო სარდალი ადამ ანდრონიკაშვილი.

დიდი მოურავის ნაღივი

ბრწყინვალე გამარჯვებამ ცხირეთ-ტაშისკართან და უამრავი მტრის განადგურებამ ფრიად შემატა სახელი და ღირება ერის მოთავეს გიორგი სააკაძეს. პირადი მტრებიც კი დუმდნენ მას მიმართ, ქართველი ხალხი ზომ აღწერებდა თავის მხანელს. ლუარსაბ მეფემ ისე დაიახლოვა „დიდი გიორგი“, რომ უკან სოდ ერთ დღესაც ვერ ძლებდა.

სამი თვის შემდეგ მოურავმა მიიღო შაჰ-აბაზისაგან დიდი მადლობა თათრების ჯარების განადგურების გამო, თანაც უამრავი საჩუქარი: ოქრო, თვალ-მარგალიტი, ძვირფასი ხალათები და ნოხ-ფარჩეული. ხარობდა გმირას გული, იშვებდა მისი ბედნიერი ოჯახი, ხარობდნენ მისი მეგობარ-ძმადფაცულნი. ხოლო ყველაზე უფრო აღტაცებული იყო უიმედოდ შეყვარებული მთიელი მამაცი ქალი ცარო — გაყავდ მისილი, ის მუდამ თან ახლდა სააკაძეს და ფრიად ისახელა თავი ორთავ ბრძოლაში.

დამშვიდდა ქართლი; შეუდგა მყუდრო შრომასა და ცხოვრებას. ხალხმა გაშალა ფრთები გმირის წყალობით. ველარ აწუხებდნენ მას გარეშე მტრები და შინა მძარცველნი. ყირიმის ხანის დიდი ლაშქრის ერთი დაკვრათ განადგურებამ შეაფრთხო სულთანი და ოსეთ-დაღესტანი, ფრიად ჩააფიქრა ირანიც.

ამ დიდი ბრძოლის შემდეგ გავიდა თითქმის ერთი წელი და დილითვე შეიქნა მზადება სოფ. ნოსტეს, გიორგი სააკაძის ოჯახში. მშვენიერ ბაღში კაკლებქვეშ მწვანეზე გაეშალათ რამდენიმე წყებად გრძელი სუფრები; ორივე მხრივ დაეფინათ ნოხები; მათზე დაეწყათ ხვერდის ბალიშ-მუთაქები.

სუფრის შუაში ყვავილნარით შემკული მარმარილოს აუზიდან ჩქეფდა წითელი ღვინის შადრევანი; იქვე ეკიდა ვერცხლის თასები და კულა-აზარფეშები. საჯალბოში უხვად ამზადებდნენ ნაირ-ნაირ საკმელებს ხელმარდი ხაბაზნი, აცხობდნენ თორ-

ნებში მოთებასა და მამიჯვარის ლაგაშებს. დიდრონი გზა-
რებით ამოღებული ხიდისთავის გახტქმული ღვინო ცივდება
და აუზებში. ყველაფერს სწედებოდა ორივე დიასახლისი,
რძალ-დედამთილის, გმირის დედისა და მგელლის თვალი და
გონება; მათი მეოხებით ჭარასავით ტრიალებდნენ ფარემ-მა-
მენკარნი.

მეტად მზიარული იყო დიდი მოურავი, ის იძლეოდა განჯარ-
გულებას, დიდებულ ნადიშს უმართავდა იშვიათ სტუმრებს.

თითქმის შეუადღე იქნებოდა. მაისის ფარუზა ციდან მზიარ-
ული მზე დანათობდა გაშლილ სუფრას. ცქრილა სხივები ლა-
ლისფრად აელვარებდნენ ღვინის წადრევის სხეფებს.

კოხტად იყო მორთული ბაღის წინ აპართელი ქვეტყარის
გრცელი სასახლე და შეიღსარუღიანი თეთრი კოშკი, საადა-
ნაც იწლებოდა საოცნებო სურათებად შუა ქართლი*.

ამ ღრის მოიხშა სამხედრო სმღერა. გმირული ჰანგები
გუგუნით ეფინებოდა ამწვანებულ შთა-გორაკებს და ზარალე-
ბდა ჰაერში. თანდათან ახლოვდებოდა საამო სმები. აჰა, ვაჟო
ალაყაფის კარები და სასახლის ეზოში მოხდენით შემოაქროლა
თეთრი მერანი ერთმა ქაბუკმა. იშის ლამაზ სახეს ამკობდა ახ-
ლად აშლილი წვერ-ულვაში.

ეს იყო ლუარსაბ მეფე.

მზიარული მასპინძელი მიეგება იშვიათ სტუმარს და ორთა-
ვენი ძმურად გადაეხვიენენ ერთმანეთს. მეფე ლუარსაბს ახლ-
და ბრწყინვალე ამაღა. ამათაც დიდი პატივით მიეგება გორ-
გი სააკაძე, სასახლის ფართო აივანზე შეუძღვა ძვირფას სტუმ-
რებს. მათ შეეგებნენ დიასახლისნი და თავდაბლად მოიკიანხეს.
ყველანი დასხდნენ ნოხებით მოფენილ გრძელ მერხებზე. გა-
მართა ტკბილი მუსაიდო.

სტუმრები თანდათან მოდიოდნენ. ეზოს გარემო აივანო
მათი ცხენებითა და შინაყმებით. დიდი მოურავი უმართავდა

* დიდი მოურავის მაღალი კოშკი და მის წინ მდებარე ფართო საბა-
ფიქრის ქვედ წოდებული, ჩემი თვალთ ვნახე 1913 წლის ივლისში.

იმეზად ვიყავ მიწვეული გორის მაზრის ახალქალაქში ვასო თარაძე.
მოურავის მიერ, რათა წამეკითხა ადგილობრივ კლუბში ლექცია დიდი მო-
ურავის შესახებ და წაეკითხე კიდევც.

თარაძე-მოურავები არიან გორიკი სააკაძის შთამომავალნი. ავტორი.

ნადიმს მთელ ქართლს. აქ იყვნენ მოწვეული თავის ცოლ-შვილით ქართლის დიდებულნი. აქ იყო ცსირეთის გმირი ახო-ვანი ზაზა ციციშვილი, აქ იყვნენ განთქმული ვაჟკაცი კახა-ბერ, ალათანგ და პაატა ხერხეულიძენი, ამირაჯიბნი, ამილახვე-რები, ქსნის ერისთავი იასე, მაჩაბლები, თეიმურაზ მუხრან-ბატონი, ციციშვილები, ჯავახიშვილები, ბარათაშვილები. აქ იყო ძველი ომების გმირი ნუგზარ ერისთავი თავისი მამაცი ვაჟებით. აქ იყვნენ აზნაურნი, საუკეთესო მაჰმადიანები. უხვ მასპინძელს მოეწვია მდაბიო ხალხი, გლეხნი.

მცირე ხნის შემდეგ სტუმრებუ ბაღში მიიწვიეს.

საუცხოო სურათი იყო ამ ვარდ-ხეხილით შემკულ ბაღში ეს ფერადი მათდ-ხავერდის კაბა-ქულაჯებითა და აბრეშუმის ჭება-შარვლით დართული ვაჟები, ზოლო კიდევ უფრო წარმტა-ცნი იყვნენ ივერთ ასულნი.

ამ ქალებს მასპინძლობდნენ სააკაძის დედა და მეუღლე.

დასხდნენ სუფრაზე. გაჩაღდა ქართული ლხინი, ზმა და სიმღერა. მეტრინი სხვადასხვა საკრავზე შეწყობით გალობდ-ნენ ქართულ ჰანგებს. იქ მოშორებით კენესოდა თარი და ალ-მოავგლური შიქასტა-ბაიათი. იქვე დუდუკის ხმები ატკობდა ქეიფს. სუფრებს შორის დაქროდნენ მალხაზი მწდენი და მარ-დად აწვდიდნენ წვეულთ ღვინით სავსე სასმისებს.

გამხიარულდნენ სტუმრები. მასპინძლის ალტაცებას არ ჰქონდა საზღვარი. ყველაზე უფრო მხიარულობდა სუფრის თავში მჯდომარე ქაბუკი მეფე. მაჰ გვერდით უსხდნენ: მარჯ-ვნივ თვით მასპინძელი დიდი მოურავი, ზოლო მარცხნივ — ნუგზარ ერისთავი, ოქრო-ვერცხლის თასები, ყანწები და აზარ-ფეშები გადადიოდა ხელიდან ხელში. თამადა მოსწრებულად ამბობდა სმურებს. გუგუნებდა ქართული „მრავალყამიერ“ და სუფრულები.

ამ დროს აელერდა სინაზით სიმები და ჰაერში გაიწკრი-ალა ციურმა ხმებმა. უსაზღვრო სიტკბო და სინარჩარე კრთო-და ამ საოცნებო ხმებში. უკრავდა და გალობდა მშვენიერი ცირა. უცებ შეწყდა სტუმართა საერთო მუსიკა. შეწყდა სხვა საკრავთა ელერა და სიმღერა. ყველანი იქცნენ სმენად და მზე-რად. ქალწულის გრძნობით სავსე ხმები ყველას სწვდებოდა გულში, ბადებდა უსაზღვრო სიტკბოსა და ნეტარებას. მეფემ

მაპყრა თვალნი მომღერალ ასულს. მის წინ დაისახა იშვიათი მშვენიერება; აქამდე არ ეხილა ლუარსაბს ასეთი სიტურფე, სინაზე და სინარნარე. ატოკდა მძლავრად ჭაბუკი მეფის გულა, მან იგრძნო აქამდე განუცდელი ტრფიალი.

აჰა, შეწყდა ზეცის პანგები! ხოლო კიდევ დიდხანს იყვნენ ჩემად იქ დამსწრენი ამ საოცნებო ხმებით გარინდულნი! ბოლოს გაისმა ყოველი მხრიდან მგზნებარე ვაშა და მოწონება.

ნეტა ვინ იყო ეს ტურფა არაება? ვინ მოხიბლა სტუმრების გული? ეს იყო გიორგი სააკაძის და მაკინე. მისი საოცნებო სიმშვენიერე ცნობილი იყო მთელ ივერიაჲსა და ირანში. მის სიტურფეს ამკობდნენ აღმოსავლეთის მგოსნები, მის მშვენებას დაჰღეროდნენ აშულნი და მუტრიბნი.

მეფემ მოიხურვა მაკინეს ახლოს ხლება და მისი ხელით ღვინის მირთმევა. მასპინძლის ბრძანებით ქალი ეახლა მეფეს, დაიჩოქა მის წინაშე მორცხვად და მიართვა ღვინით საესე ოქროს ფიალა. ლუარსაბმა წყნარად გამოართვა თასი და დალია ქალის სადღეგრძელო, თანაც შესტრფოდა ამ ზეციურ მშვენიერებას. მაკინეს დაეხარა თავი, ტურფა სახეზე გაშლოდა ვარდებად მორცხვობის სიწითლე. ქალმაც მოჰყრა თვალი ჭაბუკ მეფეს. ატოკდა ქალწულის ნორჩი გული. მან იგრძნო აქამდე განუცდელი სიტუბო და ნეტარება.

ნადიმი დამთავრდა ნაირ-ნაირი ცეკვა-შეშპარით. ლეკური, სამაია, მირზაია, დავლური და ჩეჩნური ცვლიდნენ ერთიმეორეს. მოხდენით დაქროდნენ ხავერდოვან მოღზე ხელგაშლილი ახალგაზრდები. საზანდრისა და დოღ-სალამურის ხმაზე სრიალებდნენ მათი ფეხები. აგერ უცუპ შეინავარდა ეშხზე მოსულ ჭაბუკმა მეფემ. მის წერწეტა ტანს და მიჰზიდველ სახეს დაშვენდა ლეკური. გაიწვია საცეკვაოდ მშვენიერი მაკინე. ვით ჭეირანი ყელმოღერებული, გაუსხლტა ქალი წინ და მომჯადოებელი სინარნარით იწყო გოგჰანი. მოცეკვავე ცირას ეუფუნა თვალეები და ოდნავ პოზილი პაწა ბაგენი სახავდნენ ზეციურ აშულს. გრძნობით ატაცებული, ზარხოში მეფე შევარდენივით უვლიდა ქალს ირგვლივ და მოხდენით უსვამდა თეთრყელიან მესტებში გაკრულ ფეხებს.

გათავდა ცეკვა. მგზნებარე ტაშა და მოწონება იყო პასუხად. აიშალნენ სუფრიდან. ისევ გაიშალა ბალის სხვადასხვა ალაგს

კაცლებქვეშ ბალიშ-მუთაქებით მოზნეული ნოხ-ფარდაგები და მათზე დამსხდარ სტუმრებს მიაჩნევს ხმელი ხილი, ოქროს სურებით ცივი ვეფინი და შარბათა.

ზოგნიც კიდევ, ნუნეას მოტრფიალენი, ისხდნენ მოშორებით და შუშუნა მწვადების მოლოდინში შესდგომოდნენ ახალ ქეიფს ღუღუკის საამო ხმებზე. ხოლო სტუმართა დიდი უმეტესობა მიეხიდა სასახლის წინ ესოში გამართულ ჭიდაობას ზურნით. ქართლის ზორბა ფალავნები დაეტაკნენ ერთიმეორეს; ღვინით შეხურებულნი არ ზოგავდნენ თავს და აუარება მაყურებელთა წინაშე ცდილობდნენ გამოეჩინათ თავისი ძალ-ღონე, სიმარდე, სერბი და ფანდები. გაკეთდა მოქიდავეთა ირგვლივ ფართო წრე. ფალავნებს აქეზებდნენ მათი მოქსრე თავადნი და უხვად აძლევდნენ ჯილდოს გამარჯვებულთ. ისმოდა გამხნეება-მოწონების ხმები. ყველანი, ღიღი თუ მცირენი, გლეხი თუ თავადი, ერთრიგად შეეპყრო ამ სანახაობას. შეღამდა კიდევ, მაგრამ არ თავდებოდა ეს საამო ვარჯიში, ახალი ფალავნებით ვაცხოველებული.

მხოლოდ ერთი ჭაბუკი არ იღებდა მონაწილეობას ამ საერთო გატაცებაში. ის ჩუმად განშორებოდა ამ წრეს, წასულიყო ბაღის ბოლოში და იქ, რუს პირად, ხის ქვეშ, ქორფა მდელთა მხარ-თემოზე მწოლარე მისცეჰოდა რაღაც სანუკვარ ფიქრებს. მისი მგზნებარე ოცნება თავს ევლებოდა მშვენიერ ასულს. ვაჟის წინაშე თითქო გამქრალიყო ყველაფერი: ეს ტურფა ბუნება, რუს ჩქრიალი და თვით ბადრი მთვარე თავისი ნაზი სხივებით. არ ესმოდა არც იქვე ბუჩქში მჯდომი ბულბულის საამო სტვენა. ის გაეტაცა მხოლოდ ერთ ფიქრს, ერთ ოცნებას. ვაჟის გული ჩქროლავდა საამოდ. ნეტა რა იყო ეს? უბრალო გატაცება, თუ სიყვარული? ვერ გაერკვია ჭაბუკს. თვალწინ განუშორებლივ ედგა ქალის ღვთაებრივი სახე, მისი ნარნარა როკვა-შუშპარი; ვაჟის სმენას ახლაც აკრთობდა ტურფა ასულის ხმები. ამ დროს ჭაბუკმა მეფემ თვალი მოჰკრა ჟოლოსფერ კაბას, რომელშიც გაიქროლა შორიახლოს და მიიმალა უსურვაზით დაბურულ თალარში. მან მყის შეიცნო ქალი, წამოდგა და გაეშურა მისკენ. მოუარა გვერდით და ფრთხილად შეიხედა ფოთლებ შორის. ქალი იჭდა მერხზე მდუმარე და შეტრფოდა გაბადრულ მთვარეს ცრემლიანი თვა-

ლებით, თითქოს სთხოვდა. თითქო ავედრებდა რაღაცას. მაიკარის ციატა სხივები ანეჭებდნენ ქალწულის სახეს და ის ალბოდა უზომოდ. ველარ გაუძლო ქაღუტმა მეფემ ამ მშვენიერიებას და ფეხაკრფებით შევიდა თალარში. ქალი შეერთა, უნებლიეთ შეჰკივლა ოდნავ და წამოდგა. მან დააპირა თალარიდან წასვლა. წინ გადუდგა ჰაბუკი მეფე ანთებული თვალებით.

— სად მიხვალ, მშვენიერო ვერ გაგიშვებ, ჩემო მზიბლაგო ანგელოზო მიყვარხარ, ტურფავ! ჩენი გული შეებორკავს შენდამი ტრფობას...

ამ სიტყვებით ლუარსაბმა სინაზით მოხვია წელზე ხელი დარცხენილ მაკინეს.

— მიბოძეთ ნება გავიდე, დაღებულ მეფე! ივერიის გვირგვინოსანს არ შეჰფერის ეგზოზ დასცინოს თავის უბრალო მხევალს, — წარმოსთქვა ქალმა ოდნავ წყენით და ფრთხილად გააშვებინა ხელი. ჰაბუკმა მეფემ მოიღრია ცალი მუხლი ქალის წინაშე.

— მიყვარხარ, მშვენიერო მაკინე, ვფიცავ ზენას მიყვარხარ დიდი გრძნობით. არ ძალმიძს უწესოდ ამქვეყნად ყოფნა მომაჯადოვა უცნაურად შენმა სახემ, შენმა თვალებმა, შენმა სიძლერამ. არ მსურს შენს მეტი კინზე! შენ უნდა გახდე ჩემი მეუღლე და დედოფალი ივერიისა.

— აბრძანდით, მეფე! არ შეგფერით მუხლმოყრით ყოფნა მხევლის წინაშე... ნუ მეხუმრებით, დიღო მეუფე!

— არ გეხუმრები, ტურფავ, ვფიცავ შენს თავს, ახუღსა შორის უნაზესო არ გეხუმრები, ვფიცავ სამშობლოს, შენს თავს, ტურფა ჩემს ივერიას, არ გეხუმრები, ო, ვფიცავ, მზეო, დიდი დავითის, დიდი თამარის და სხვა დიდებულ ჩემ წინაპართა სულსა და ხსოვნას მიყვარხარ და მწადს გამომეყე ცოლად მწადს, რომ გაგიყო მეფის გვირგვინი...

— მეფე, ლუარსაბ, სად ბრძანდებით — უცებ დაარღვა მყუდროება ვიღაც მოხუცის დანჯღრეულმა ხმამ.

— ღვთის რისხვა შენა ერთ წუთს არ მაცლის, რომ მართოდ დავჩჩე, დავტყბე სიცოცხლით და სიყვარულით — წამოიძახა გაბრაზებით ჰაბუკმა მეფემ.

— ეგ ვისი ხმაა, ვინ გეძახის? — შეეკითხა ნელი ხმით მაკინე.

— შადიმანია, ჩემი ლალა, ჩეპი ჭალათი... თან დამდექს ყველგან, როგორც ლანდი, როგორც აჩრდილი!

— მეფე ლუარსაბი — კვლავ მოისმა საკმაოდ ახლოს მოხუცის ხმა.

— აქ ვარ, მოვდივარ! — მიაძახა მეფემ, გამოეთხოვა ქალს სინაზით და გავიდა თალარადან.

ქალი კი კარგა ხანს დარჩა ფარულ ალაგას მძიმე ფიქრებით გარემოცული.

იმ დღიდან მეფემ მოუხშირა სიარულს მოურავის ოჯახში, აგრეთვე პატივობდა თვით სააკაძეს ოჯახობით, უმართავდა საგანგებო ნადიმებს. მეფის ასეთი დაახლოება შურით ავსებდა მოურავის მტრებს.

ლუარსაბ მეფე ებრძოდა თავის გულისტქმას, მაგრამ ვერას ნდებოდა. მას უფრო და უფრო იპყრობდა მძლეთა მძლე სიყვარული. ამიერიით მაკინე იქცა მის სალოცავ ხატად. მეფემ უარი თქვა ოღიშის მთავარ დადიანის ასულზე, რომელზედაც იყო დანიშნული. ამ საქციელით ფრიალ ააშფოთა თავისი დედა თამარ და ქართლის დიდებულნი. უაზლოესი პირნი შეეკითხნენ მეფეს ამ უცნაური საქციელის მიზეზს. პირველ ხანებში ლუარსაბი იყო მდუმარედ და არ აძლევდა პასუხს არავის, თავის საყვარელ დედასაც კი, რომელსაც სცემდა უსაზღვრო პატივს. ბოლოს გაუმჟღავნა მათ გულის საიდუმლო, აუწყა გადაჭრით, რომ უყვარს მოურავის და მაკინე, უმისოდ სიცოცხლე არ შეუძლია.

ამ ამბავმა თავზარი დასცა ყველას. ბევრი უშალეს ჭაბუკ მეფეს მოეშორებინა თავიდან ეს უცნაური ფიქრი, რომ უბრალო აზნაურის ქალი არ არის მისი საკადრისი, რომ ამით იმცირებს თავს და არცხვენს მთელ სამეფოს. ყოველივე იყო ამო. მეფის არსება მეტად შეეპყრო მწვავე გრძნობას. იგი ვერ სთმობდა მშვენიერ მაკინეს.

მაშინ შეუჩინდნენ მისი მესაიდუმლენი, შადიმან ბარათაშვილი და სახლთუხუცესი ფარსადან ციციშვილი, ურჩიეს მეფეს სააკაძის და აეყვანა ხასად და მით მოეკლა ვაჟური ვნება. ლუარსაბმა დიდად იუარა ასეთი უგვანო წინადადება და სასტიკად გაკიცხა ამის მთქმელნი. მას არ სურდა ამ სამარცხვინო მოქმედებით უღირესი შეურაცხყოფა მიეყენებინა ივერიის დი-

დებული გმირის ოჯახისათვის, მასთან ზომ ფრიად დაახლოებულ-
ლი შეიქნა სულიერად. ლუარსაბმა გადაწყვიტა მაკინეს ცოლად
შერთვა; ამის გამო გაუგზავნა სააკაძეს მოციქულნი.

ამ ამბავმა უზომოდ შეაწუხა დიდი მოურავი. ის არ მოელო-
და ამას. მეფესა და მას შორის ფრიად დიდი მანძილი იყო შთა-
მომავლობით, რასაც უმთავრესი ყურადღება ექცეოდა იმ დროს
ყველგან. სააკაძის ძლიერმა გონებამ უცებ განჰყვრიტა საქმის
ვითარება, აშკარად მზერდა, რა განხეთქილებას წარმოშობდა
ქართლში ასეთი შეუსაბამო დამოყვრება, ან რარიგ ისარგებ-
ლებდნენ ამ მოქმედებით მისი მტრები და ამხედრებდნენ ქვე-
ყანას მის წინააღმდეგ. დიდი მოურავი გრძნობდა, რომ ამას
მოჰყვებოდა მისი ოჯახისა და სააკაძისანთ გვარის დაღუპვა. მან
უარით გაისტუმრა მეფის მოციქულნი და აუწყა ამის საპატიო
მიზეზებიც.

მოურავისაგან უარის შეთვლამ ფრიად გააცხარა ქაბუჯი
მეფე. მან კვლავ გაუგზავნა დესპანები და შეუთვალა, რომ
უზომოდ უყვარს მისი და, მაკინესაც უყვარს იგი, უერთმანე-
თოდ სიცოცხლე არ შეუძლიათ, ამიტომ ნუ ურჩობს, ნუ აუბე-
დურებს ორ შეყვარებულ ადამიანს და თუ კიდევ უარი მი-
ვიღე, მაშინ ხმალმა უნდა გადაწყვიტოს საქმე, ან შენი სისხლი
უნდა დაიღვაროს, ან ჩემიო.

მეფის ასეთმა შემოთვლამ კიდევ უფრო ააშფოთა მოურა-
ვი, იგი მიეცა ღრმა ფიქრს. მძიმედ უღელავდა გული დიდ მა-
მულიშვილს. ეს გული კარგს არაა ეუბნებოდა მას. რა უნდა
ექნა? ის ჩავარდა ორ ცეცხლ შუა: უარის თქმით მტრად იკი-
დებდა მეფეს, თანხმობით კი მთელი ქართლის დიდებულნი
ხდებოდნენ მისი მტრები. ორივე შენთხვევაში გმირს აღარ ედ-
გომებოდა ქართლში. ის უნდა გასცლოდა თავის საყვარელ
სამშობლოს. დიდი მოურავი გმობდა თავის უკუღმართ ბედს,
კრულავდა იმ დღეს ოდეს პირველად მოიწვია ნადიმზე ლუარ-
საბ მეფე და აჩვენა თავისი და. საშინლად სწუხდა სააკაძე;
მასთან ერთად წუხდა მთელი ოჯახი. მეფის მოციქულნი კი ურ-
ჩევდნენ დათანხმებას, რადგან უარის თქმით საუკუნოდ გადი-
კიდებდა ლუარსაბს.

დიდ ფიქრსა და ყოყმანს შემდეგ მოურავმა, როგორც იყო,
გადაწყვიტა ეს ფრიად მძიმე საქმე და შეუთვალა თანხმობა,

მხოლოდ წინასწარ მოსთხოვა დედა-შვილს, ე. ი. მეფესა და ქვრივ დედოფალს, ფიცის სიგელი, რომ ამ ქორწინებით არა-რა ევნებოდათ მას, მის ოჯახს და გვარეულობას, არც მის დას მაკინეს; რომ მოურავის პირად მტერთა ენის სისინი ვერ იმოქმედებდა მეფე-დედოფალზე და რაგინდ ლალატი შესწამონ სააკაძეს, ლუარსაბ არ დაუჭერებოდათ.

გაგზავნილმა დესპანმა ამცნო მეფეს მოურავის თანხმობა და პირობა. ლუარსაბის სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი. მან მაშინვე გაუგზავნა სააკაძეს ფიცის სიგელი და დაიწერა ჭვარი მაკინეზე ქვათახევის დედათა მონასტერში...

ღ ა ლ ა ტ ი

მაშინელი თავზარი დასცა ლუარსაბ მეფის საქციელმა ქართლის დიდ თავადებს. მოურავთან მეფის დამოყვრება მათ მიიჩნიეს თავიანთ უზომო დამცირებად და სააკაძიანთ გვარის უსაზღვრო განდიდებად. განსაკუთრებით კი ბრახოზდნენ მათი ცოლები და ასულნი.

— როგორ, ვილაც სააკაძის გომბიო ვიწამოთ დედოფლად? უნდა ვეახლოთ და ვემთხვიოთ ხელზე? ნუთუ ასე დაეცა ბაგრატიონთა დიდებული გვარი? ნუთუ ასე დავკნინდით ქართლის დიდი თავადნი? ისიც აღარ გვაკმარეს, რომ ქართლის დიდებულთ თავზე წამოასკუპეს სპასპეტად ვილაც გლეხი, მდაბიო გიორგი სააკაძე, ახლა კიდევ მისი და გახადეს ივერიის დედოფლად! ჰოი, ჩვენო შერცხვენაჲ! ჰოი, ქვეყნის დამცირებაჲ! თამარ მეფის ტახტზე ზის თურმე ვილაც გლეხის ნაშიერი! ეს რაღაც დაუჭერებელი ამბავია! ეს ზღაპარია! — გაიძახოდნენ გამწარებით თავადის ქალები, აქეზებდნენ თავიანთ ძმებს, ქმრებსა და მამებს ლუარსაბ მეფისა და დიდი მოურავის წინააღმდეგ.

ამ ქალთა თავმოყვარეობა უაღრესად შელახული იყო უმთავრესად მით, რომ ლუარსაბ მეფემ დაიწუნა ისინი, დაიწუნა ორიშის მთავარ დადიანის ტურფა ასული და ითხოვა ცოლად „ვილაც სააკაძიანთ გოგო“.

— ან ჩვენ, ან გიორგი სააკაძე და მისი და! ან ქართლის

დიდი თავადნი, ან სააკაძიანთ გვარი! — გაკიოდნენ ისინი. ქალები ანეთ უცნაურ განგებას აპყვებდნენ ქართლის თავად-ასნაურთა დიდი უმეტესობა. მათ ზოგადი საიდუმლო შეტყულება გიორგი სააკაძის წინააღმდეგ. ამ შეტყულების სული და გული შეიქნენ დიდი მოურავის უძინარი მტრები შადიმის ბარათაშვილი, ქაიხოსრო ჭავჭავაძე და ფარსადან ციციშვილი.

მოხდა საიდუმლო კრება და თათბირები. დაადგინეს: გააშვებინონ მეფეს, ნებით თუ ძალაო, უღირსი მეუღლე და მოსრან სრულიად სააკაძიანთ გვარი. ეს სატანური გეგმა უნდა განეხორციელებინათ მას შემდეგ, როცა მეფე საკმაოდ მოიკლავდა ჟინს.

ამ თავადებს შორის იყვნენ თითო-ოროლა ისეთნი, რომლებიც ურჩევდნენ თავის მოძმეს, ხელი აეღოთ მოურავის ღალატზე, რადგან ამ დიდი ადამიანის დაღუპვით ისინი საშინელ განსაცდელში აგდებდნენ მთელ ქვეყანას.

— ფრთხილად, ძმებო! შესდექით! ნუ აყოლიხართ ქალების სიტყვას და ბრმა გულისთქმას! ნუ ჩაიდენთ იმეთ საქმეს, რაც უსაზღვრო ზიანს მიაყენებს ჩვენს სამშობლოს!.. ნუ ჩაიდენთ ზალხის საწყენ საქმეს! გიორგი სააკაძისთანა დიდა სარდალი და ქვეყნის ერთგული პიროვნება მხოლოდ ერთი იბადება მრავალ საუკუნეში. გაზოგდეთ, ძმებო, რომ ორა პირდაპირი ვეშაბი ემეტება ჩანთქმას უბედურ საქართველოს: აღმოსავლეთით მძლავრი სპარსეთი, რომლის სათავეა სდგას შამ-აბაზ დიდი, ხოლო სამხრეთით და დასავლეთით კედევ, უფრო ძლიერი ოსმალეთი. შესდექით, ძმებო! ჩაავეთ ქაშში შურისძიებით ამოწედილი მახვილი! — ამბობდნენ ამ სიტყვებს შეგნებული პირნი.

ამაოდ ჩაიარა ამ გონივრულმა რჩევამ. გააფთრებული თავადნი; მეტადრე კი მათი ცოლ-შვილი უფრო და უფრო აღვივებდნენ შურისძიების სახმელს და თხოულობდნენ გიორგი სააკაძის სისხლს. ეს ბოროტი და ბეცი არსებანი არად აგდებდნენ ქვეყნის კეთილდღეობას, ოღონდ კი ბინძური ღალატით აღელვებდნენ თავისი შებღალული ვიწრო პატივმოყვარეობა.

გადაწყდა დიდი მოურავის ბედი. გიორგი სააკაძის დაღუპვით მახვილი ესობოდა გულში მრავალტანჯულ იკერიას...

გავიდა მეფის ჯვრისწერიდან ადი თვე და შეუდგნენ მოქმედებას ბოროტი არსებანი, განსაკუთრებით კი შადიმან ბარათაშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ქაიხოსრო ჯავახიშვილი; ესენი ასისინდნენ ლუარსაბის წინაშე და არ აღლევდნენ მოსვენებას, იგონებდნენ დიდ მოურავზე ათასგვარ ქორს, სწამებდნენ მეფის ღალატს და აძლუბდნენ მის თავს. გაქრა ბოლოსა და ბოლოს შხამიანმა ენამ; მათ ჩაიგდეს ხელში სუსტი ხასიათის ნორჩი მეფე და მოამზადეს ნიადაგი სააკაძის დასამზობად.

ავგისტოს მიწურული. კოჯორი. მეფის სასახლე. დილაა. შეყვარებულნი განმარტოებულან ბაღში, სხედან მერხზე და შესტრფიან მშვენიერ ბუნებას, რომელიც მომზიბვლელად იშლება მათ წინ. მიჯნურნი ხან ჩაეკვრიან ერთმანეთს მწევე სურვილით, ხან ეფიცებიან მარადიულ სიყვარულს. ქალ-ვაჟს მშვენიერ სახეს აელვარებს უზომო ბედნიერების შარავანდელი.

— მიყვარხარ, ჩემო ყველავ! ჩემო მაკინევ! ეფიცავ, მეყვარები საუკუნოდ!

გრძნობით ეუბნება ვაჟი და მწევედ უკოცნის ქალს მარჯნის ბაგეს და მომზიბლავ თვალებს.

— მიყვარხარ, ჩემო სამოთხევ, ჩემო სიცოცხლე ლუარსაბ! მიყვარხარ, ჩემო მეუფევ გვირგვინოსანო! ეფიცავ შენს თავს, მეყვარები, სამარადისოდ... მეყვარები, სანამ მიღგია სული, სანამ ფეთქს ჩემი სიცოცხლის დამარი! — ეფიცება ქალი და სინათით უკოცნის მეუღლეს ღაწვებს და აკოკრებულ უღვაშება.

ხოლო არ უწყიან ნეტარების ბურუსში გასვეულ ქალ-ვაჟთა, რა შხამიანი გველი გუშაგობს მათ. ის წამომჭდარა სასახლის აივანზე, თვალს არ აშორებს ორ შეყვარებულს, მისი მოღუშული სახე გაგონებს დემონს, გესლს ანთხევენ მისი ქროლა თვალები.

— მალე წაგამწარებ, გლეხის გომბიოვ. მაგ ნეტარებასი მალე წაგამწარებ, მოურავო, ესოდენ თავხედობას, ფარფაშს, ბატონობას! არ შეგარჩენ ჩემს საჯაროდ შერცხვენას! უკვე დგება შენი და სააკაძიანთ გვარის განკითხვის ეამი, — ფიქრობს გუნებაში ის და არ აშორებს თვალებს მეფეს და მის ტურფა მეუღლეს.

— სად არიან, ნეტა, ის ოხრები, ქაიხოსრო და ფარსადან! თითქო გუშინ საღამოს უნდა მოსულიყვნენ თავისი რაზმით, —

გაიფიქრა კვლავ და გადახედა შარას. შორით გამოჩნდა ორი ისეღარი, რომლებიც სწრაფად მოაგელვებდნენ ბედაურებს. ის დააცქერდა კარგა ხანს. ამ ორ მხედარში ეცნო, ვისაც ელოდა.

— მაღლობა ღმერთს! მოდიან! — წამოიძახა ალტაცებით და ჩაეგება კიბეზე.

— ბატონ შადიმანს ვახლავართ — წამოიძახეს ახლად მოსულებმა და გადმოხტნენ ცხენებიდან; ცხენები ჩამოართვეს გუშაგებმა და გაატარ-გამოატარეს, რათა შესრობოდათ ოფლი.

— მარტოვ მოხვედით? — შეეკითხა წყნარად სისინა ხმით შადიმანი, როცა შეიწვია ისინი ღებლა სართულის მცირე სენაკში.

— არა, თან მოგვდევს ასი რჩეული ვაჟკაცი, იარაღჭურვილნი, წვრილ რაზმებად დაყოფილნი. ამ ღამით იქნებიან ყველანი ჩასაფრებულნი დანიშნულ ადგილებზე.

— კეთილი. ზაალ სადღაა?

— ვერ გეახლათ უქეიფობის განო.

— ხომ არ იგონებს? იქნებ მოურავის ეშინიან?

— არა, ბატონო შადიმან. ნამდვილად ავად გახლავთ. ჩვენი თვალთ ვნახეთ. თავის მხრივ გამოგვაყოლა ოცდახუთი კაცი, აქ როგორღაა საქმე, შადიმან, კიდევ ჭიუტობს მეფე?

— ფრიად. რარიგად არ შევუჩნდი, ვერას გავხდი, მეტად უყვარს ის შეჩვენებული დიაცი, ახლაც ბაღში სხედან და ალერსობენ.

— მაშ როგორღა მოვიქცეთ? როგორ გავაშვებინოთ ცოლი? რარიგ ჩავიგდოთ ხელში ჩვენი მტერი და შემარცხენელი მოურავი? — შეეკითხნენ ისინი შეწუხებულნი.

— უნდა მივიტანოთ კვლავ საერთო იერიში, უნდა დავემტკროთ ტახტიდან გადმოგდებას.

— და თუ ამითაც ვერას გავხდით, მაშინ რაღა ვქნათ, მეტადრე თუ ყველაფერი აცნობა სააკაძეს, ხომ დავიღუპებით ყველანი ცოლ-შვილიანად?

— არა ვგონებ, მანამდე მივიდეს საქმე. ვცალოთ კიდევ მედგარი იერიში მეფეზე და თუ კვლავ გაჭიუტდა, მაშინ...

— რა მაშინ? — შეეკითხნენ შადიმანს ორთავენი.

— ჰო, მაშინ... დავატუსალოთ მეფე, მოვკლათ ნაძალადევი დედოფალი და ამოვწყვიტოთ სრულებით სააკაძიანთ გვარი...

ქართლის მთელი თავადობა ჩვენკენაა, ნუგზარ ერისთავის გარდა! ის, ეპკი არაა, სიძეს დაუპყრის მხარს, — წარმოსთქვა ჩურჩულით შადიმანმა.

— არც ეგ თქვენი ბააკა ხერხეულიძეა საიმედო პირი, ხომ იცით რაებს რომავდა ამასწინათ და გვეჩურჩულებოდა: ხელი არ ახლოთ მოურავსო, არ დალუბოთ ქვეყანაო, მთელი ქართლის გადამრჩენიაო, უპირველესი სარდალიო, მაგისტანა კაცი საუკუნეებში მხოლოდ ერთი იბადებო და სსეა ამისთანები.

— ეგ მართალია, ჩემო ფარსადან, ბააკა არაა საიმედო, ეს მეც კარგად ვიცი, ხოლო ის ვერაფერს გვიზამს, თანაც არაფერი იცის ჩვენი შეთქმულები, — დააშვეიდა შადიმანმა.

ამ სიადუმლო საუბრის დროს ვიღაცამ ფრთხილად დააკაკუნა სენაკის კარი.

— ბატონო შადიმან! მეფე გეძახით, სასახლის აივანზე ბრძანდება, — მოისმა გარედან გენაგის ხმა.

— ახლავე მოვალ, — მიამახა შადიმანმა და გავიდა.

მძიმე ნაბიჯით ავიდა კიბეზე და ჰკადრა სალამი ტახტზე მარტოდ მჯდომ მეფეს. შემდეგ ჩამოჯდა იქვე მოფენილ სკამ-ლოგინზე.

— ჩემო ლალავ, რას იტყვი ახალს? — შეეკითხა მეფე მხიარულად.

— შენს მშვიდობასა და დღეგრძელობას, ქართლის მბრძანებელო! — იყო ბარათაშვილის პასუხი.

— რა ისმის სამეფოს კუთხეებიდან? რა ისმის დიდ-მოურავისაგან, ჩემი ცოლის ძმისაგან?

— კარგი ვერაფერი, მეფე! ქართლი კვლავ დარტყინავს შენს წინააღმდეგ. იგი დღემდე ვერ შერიგებია თავის ესოდენ დამცირებას, უგვარო დედოფალს. ხოლო მოურავს ლალად აუწყევია ქელი, დასცინის ქართლის დიდებულთ და მბრძანებლობს მთელ სამეფოში; ხალხი მას უსმენს. მხოლოდ მას ცნობს მეფედ და არა დიდებულ ბაგრატიონთა შტოს, კანონიერ გვირგვინოსან ლუარსაბ მეორეს! ლამის ნამდვილ მეფედაც ეკურთხოს; ხმები დადის ასეთი, — გაუტარა გესლიანად შადიმანმა.

— ჰე, დაიწყე ისევ შენებურად! ნუთუ ვერ გაძებ კიდევ მოურავის მტრობით! ვანა რა დაგიშავა ასეთი მხოლოდ ის იყო, რომ არ მოგიწონა მამაჩემის დროს ერეკნის ომში ხმლის

მკვეთრობა... მას შემდეგ რამდენი დრო გაედა, რამდენმა წყალმა ჩაიარა, ხოლო პენი გული არ დაცხრა და კვლავ ბორგავს შურონიძეებით... აბა, რას აუტუფი ქვეყნისთვის თავდადებულ აღმჩინა! — მიახალა წყენით ლტარსაბზე და წამოადგა.

— არა, მეფეო, ჩემთვის შვილზე უძვირფასესი და ესოდენ ზრუნვით აღზრდილი სცდებოთ. მათქმევინებს ამაებზე შენს წინაშე არა სააკაძისადმი პტრობა და შერი, არამედ შენდაში სიყვარული და ერთგულება. როგორც ლალა, მამობილი და იმავე დროს ქვეშევრდომი, კალთებელი ვარ მკაცრსენო მეფეს სრელი სიპართლე, ვამცრო, რა ხდება ირგვლივ იმ ბედნიერ დღიდან, ოდეს განსვენებულმა მამაშენმა შეყუ გოროგმ და ბრძენმა დედოფალმა თამარმა მცენეს ყველაზე სანდოდ, კეთილ რჩებებს და გადმოცეს აღაზრდელად შენი თავი, შვიდი წლის ყრმა. დიახ, იმ ბედნიერი დღიდან მივეცი ფაცი თავსა ჩემსა, ვიყო მარადის შენი გუშაგ. შენი თვალი და ყური... და აბა, მეფე, მას შემდეგ პირნათლად ვასრულებ ჩემს უზუნაგს მოვალეობას, ვფიცავ შენს მზესა! — წარმოთქვა გრძნობით შადიმანმა და ხელმანდლით მოაწმინდა თვალებზე მომდგარი ცრემლი.

გველის დაშატულმა სისინმა და ნიანგის ცრემლებმა უნებლიეთ იმოქმედა ქაბუკ მეფეზე და ბოულბო გული. ის შეეკოთხა ლალას უფრო დამშვიდებით:

— განა დასაჭერია, რომ დიდმა მოუტრავმა ჩაიღინოს რიპე ცული ჩემს წინააღმდეგ?!

— დიდო მეფეო, აბა ყური ამ ღეჭსა. აი რას გვანებულ იგი:

როცა უგვანი ამაღლდეს, საომრად დაეუბნებესა,
კარება დასცემს, თემს შესვამს, გლეჯთა გადასცემს ქელებსა...

განა ამ სიტყვებში არ არის გამოსახული დიდი სიბრძნე და სიპართლე? ამაღლდა კაცი იგი უგვანი, გიორგი სააკაძე, ისახელა თავი ომებსა შინა, დასცა და დაჩაგრა დიდგვაროვანი პირნი, თავადნი ქართლისანი, ჩაგდო ხელთა მთელი სამეფო, ხოლო გადასცემთა ქედნი გლეხთა ზედმეტი შრომითა ხიჯბოგირების და შარაგზების კეთებით, აგრეთვე ჭებარების აგებით მდინარეთა გასწვრივ...

— დიახ, ჩემო ძვირფასო ლალავ, ამაღლდა კაცი იგი სარ-

დალი თავის პირადი ღირსებით, თავის უზენაესი ნიჭით, გვირობის, მსნეობის და შრომაუნარიის მეოხებით, ისახელა თავი ომებსა და შინა თავის საარაკო მაშაცობითა, აჯობა ფრიად ამა უგვაროზან ყველა დიდგვაროვანთა ქართლისათა, მოდრიკა მათი ამაყი ქედი მეფის ტახტის წინაშე, იხსნა უსაზომო ხიფათისაგან ერი ივერიისა სათარხანის შემოსევის ყამსა, ოდეს შეკრთნენ და დაიბნენ ყველა დიდგვაროვანნი ქართლისანი, ექვსი ათასი კაციტ გაანადგურა მან შემოსეული მტრის ორმოცი ათასი მებრძოლი და მთელი მათი ქონება დაასაყუთრა სამეფო ხაზინას. დასცა შიშის ზარი ივერიის მტაცებელთა — ოსებთა, ლეკებსა და მოღრიკა ისინი ჩვენსა წინაშე; გადმოიყვანა მთებსა და ვიწრო ხევებში შეხიზნულა ხალხი, ყოველმხრივ შეუწყუო ხელი და დააბინავა ისინი ქართლის გაპარტახებულ მიწა-მამულსა ზედა. ბოლოს ვილასთერს აგებს კაცი იგი უგვაროი გზებსა, ხიდებსა და მდინარეთა ჯებირებსა, თუ არა იმავე ხალხისთვის, თუ არა მთელი სამეფოს განსადიდებლად? და აი ასეთი კაცის აუვს კადრულობს მეფის ლალა, ტახტის ერთგული შადიმან ბარათაშვილი! ჩემო კარგო მაჰობილო, გაგეგონება ისიც, თუ რას ამბობს ხალხი ბრძნულ ლექსში:

— ათასად გვარი დაფასდა, ათიათასად ზრდილობა,
თუ კაცი თავად არ ვარგა, ცუდია გვარიშვილობა...

აი უზენაესი სიბრძნე! ამ ლექსით ხალხმა გვარიშვილობაზე ათწილ მაღლა დააყენა აღამიანის პირადი ღირსებანი, რითაც ღმერთმა თუ განგებამ ასე უხვად დააჯილდოვა შენგან აწუნებელი, სოლო ქვეყნისთვის თავდადებული და მდაბიო ხალხის მიერ უდიდეს გმირად სახული მოურავი გიორგი სააკაძე, მდაბიოთა წრიდან გამოსული.

ქაბუკი მეფის ასეთმა სიტყვებმა ენა ჩაუგდეს მგესლავს. შადიმან დუმდა კარგა ხანს, დაიბნა, აღარ იცოდა რა ეთქვა. ღრმა ფიქრებმა შეიპყრო იგი. შემდეგ აღახვანა ბაგენი.

— ისმინე, მეფე, დიდ გონაერო, რომ ეგეთი კაცი არ შესდგება შუა გზაზე, ქართლის მეფეთა უხვი წყალობით იგი სრულიად ახალგაზრდა შეიქნა ქართლის სპასპეტი, მთელი ჯარების მთავარსარდალი, სამხედრო ვეზირი და თბილის-ცხინვალის მოურავი; ის არ შესდგა ამა დიდების საფეხურზე; მან

მოიწადინა მეფესთან დამოყვრება და ამა შეიქმნა ქართლის გვირგვინოსნის ცოლისძმა, მან თავისი და მაკინე დასვა ივერიის დედოფლად... და განა აქ მაინც შეჩერდება ეგ პატივდიდების მოყვარე ადამიანი? არა, მეფე! არ დაიჭერო... მას სხვა სწადია, სულ სხვა რამ...

— რაღა სწადია კიდეც ამაზე მეტი? — შეეკითხა მეფე ცნობისმოყვარეობით და ოდნავ შეკრთომით.

— დიახ, მეფეო, იმას სწადია სულ სხვა რამ, — გაიმეორა შადიმანმა და გადახედა ლუარსაბს.

— აღარ იტყვი, ადამიანო, რაღა სწადია კიდეც? — შეეკითხა მეფე ნაწყენი კილოთი.

— ვერ მოგახსენებ, მეფეო! საუბედუროდ ჩემდა, უკვე დავკარგე შენს თვალში რწმენა. მეფის ლალას შადიმან ბარათაშვილს ამიერიით აეხადა პატივი, ხოლო მის სიტყვას ნდობა... დღეს ქართლის დიდებულნი, ბაგრატიონთა ტახტის ერთგულნი ბურჯნი და ფარნი დაჩრდილა მდებრივ შიოშის ნაშვიერმა, ჭავჭავიანთ ნაყმევმა გიორგი სააკაძემ... დღეს ჩვენი კაკალი ღუმს, მაგის ბამბაც კი ჩხრიალებს... ჩვენ ვილა ვართ ივერიის თავადნი!

— რას ნიშნავს, შადიმან ჩემო, ეგეთი საუბარი! რა საჭიროა ეგეთი მიკიბულ-მოკიბული სიტყვები! სთქვი, ადამიანო, თუ რაიმე იცი!

— მე არას მოგახსენებ, მეფე! რა საჭიროა! სულერთია, არ დაიჭერებ... დეე იმათ მოგახსენონ. ვინც გვეწვივნენ ამ ერთი საათის წინათ.

— მართლა, ველარ გკითხე, ვინ არიან ისინი? თვალი მოვკარი ბაღიდან.

— ისინი გახლავან ქართლის უპირველესი თავადნი და ტახტის ფრიად ერთგულნი, ფარსადან ციციშვილი და ქაიხოსრო ჭავჭავიშვილი. ისწრაფიან შენს ნახვას და ელიან ბრძანებას; იმათ ბევრი რამ იციან და მოგახსენებენ.

— სთხოვე ორთავეს აქვე, აივანზე.

სწრაფად დაეშვა კიბეზე მოხუცი შადიმან და მცირე ხნის შემდეგ ამოუძღდა ორივე თავადს. ამათ შორიდანვე პყდარეს მეფეს მდბაალი სალამი.

— ჩემს ერთგულ ფარსადანსა და ქაიხოსროს გამარჯვება! — მიაძახა მეფემ ახალმოსულთ.

— გამარჯვება ნუ მოაქვს ღმერთმა და წმ. გიორგიმ ივერიის მეფე ლუარსაბს! — იყო პასუხი ორთავესგან.

მეფემ თავაზიანად მიიღო ისინი, დასვა თავის სიახლოვეს და მოიკითხა მათი ცოლ-შვილი. შენდევ შეეკითხა, რა ამბები სდება შუაგულ ქართლში.

— ვერაა კარგი ამბები, ბატონო მეფე! შეურაცხყოფილი ერი ბორგავს, გულს იცრუებს თავის მეფეზე, არ მოსწონს მისი საქციელი, — ჰქადრა ფარსადანმა.

— განა ასეთი რა დავაშავე ერის წინაშე?

— შფოთავს თავადი და აზნაური, გლეხი და სულიერი მამა, დიდო ბატონო! — დაიწყო ჭავჭავიძე. — დღემდე ვერ წიგნელეს ის ზღაპრული ამბავი, რაც მოხდა გასულ წელს. გაუბედავ და მოგახსენებ, რომ ისინი დღემდე ვერ შეეკუთვნენ გლეხის წრიდან გამოსულ თავის ახალ დედოფალს...

— გაუბედავ და მოგახსენებ, მეფეო, რომ ბევრგან უკვე დაიწყო საიდუმლო მიმოქმედა და შეთქმულებაც კი მეფის წინააღმდეგ, — გააწყვეტინა სიტყვა ჭავჭავიძელს და მოახსენა მეფეს ხადაწევით ციციშვილმა.

— როგორ თუ შეთქმულება? განა რას მიპირებენ? — შეეკითხა ლუარსაბი შეშფოთებით.

— ფრიად ცუდ რასმეს, მეფეო!

— რასა? მოკვლას? ტახტიდან ჩამოგდებას?

— დიახ, ტახტიდან ჩამოგდებას! ეს არის, მეფეო, ერის წაღილი, — მოახსენა გაბედვით ციციშვილმა. — მოურავს კიდევ მთელი ოჯახობით ეპირებენ სრულიად ამოუღელტას. არ ინდობენ არც ახალ დედოფალს...

ამ მძიმე, უეცარმა ამბავმა გარინდა ლუარსაბი, იგი ღრმად ჩაფიქრდა გაფითრებული.

— ჩვენცა კიდევ ვალდებულად გავხადეთ თავი გზლებო-დით აქ, კოჯორში. და მოგვეხსენებინა ეს არასაამო ამბები ჭერ შადიმანისთვის და მერე თქვენთვის! — თქვა ორივემ. ამ დროს აივანზე გამობრძანდა ქვრივი დედოფალი თამარ, ლუარსაბის დედა, და მისი დედამთილი, დიდი სვიმონ მეფის ქვრივი დედოფალი გულშარა, — სამოცი წლის მხნე და ჰერმეზი მანდი-

ლოსანი, ორთავე ფრიად განათლებული იმ დროის მიხედვით, ხოლო გულშარა იყო მეტად განთქმული თავისი ენამკვეთობით და დიპლომატიური ნიჭით, ერთ დროს მისი პირით ხონთქარი მოლაპარაკებას აწარმოებდა ერანის შაჰთან. ეს ივერიის დედოფალი იყო გაგზავნილი სულთანის მიერ შაჰ-აბაზის წინაშე დიპლომატიური დავალებით.

ორივე დედოფლის დანახვაზე უცებ წამოდგნენ ყველანი და ჰყადრეს მდებალი სალამი. მეფემ დაუთმო მათ თავისი ტახტი და დააბრძანა მოწიწებით. მცირე მოკითხვის შემდეგ ჩამოვიარდა სიჩუჟე. დუმილი დაარღვია ლუარსაბის დედამ.

— მაჰატიეთ, ბატონებო! უცებ ყური მოვკარ თქვენს საუბარსა. ვინ ემეტება ჩემს შვილს ტახტიდან გადმოგდება, ფარსადან?

— ერის დიდი უმეტესობა. ჩემო ხელმწიფე, დიდებულ თავადთაგან დაწყებული უბრალო გლეხამდე. აგერ ათი თვე გადის იმ საბედისწერო დღიდან და აქამდე ვერ შერიგებანი მეფის უფერო ქორწინებას. არ სცნობენ დედოფლად მღაბი ოჯახიდან გამოსულ მანდილოსანს, მოურავის დას. ერი შუთთავს, — მოახსენა ციციშვილმა.

— ტაძრებშიაც მრავალ ალაგას წირვის ბოლოს ხუცები არ იხსენიებენ ახალ დედოფალს, თითქო მეფე ლუარსაბ უცოლო ბრძანდებოდეს, გიხსენიებენ მხოლოდ თქვენ ორთავეს, ჩემო ხელმწიფენო, — ჩაუბრუნო სიტყვა ჯავახიშვილმა და გადახედა შადიმანს.

— მაშ როგორ მოვიქცეთ, ბატონებო? რა სალბენი დავსდოთ ამ იარას? — შეეკითხა დინჯად გულშარა დედოფალი.

— თქვენ უკეთ უწყით, ბრძენო ხელმწიფე! — მოახსენა ორთავემ.

— ჩვენც შეიძლება ვიცოდეთ ამ სენის კურნება, ხოლო გვწადის ვისმინოთ თქვენს ბაგეთაგან ერის აზრი და ლტოლვა, — დინჯად წარმოსთქვა ისევ გულშარა დედოფალმა და დააქჟერდა ახლად მოსულ თავადებს, შემდეგ გადახედა შადიმანს, იგი დუმდა ამ საუბრის დროს. იმათ ვერ გაუძლეს ასეთ გამხვრეტ მზერას და ჩალუნეს თავი.

— ერის ლტოლვა და სურვილი აშკარაა; ან მეფე ლუარსაბ

და დედოფლად მისი შესაფერი მეუღლე, ან სხვა მეფე ბაგრა-
ტიონთა გვარიდან, — იყო ორთავეს პაპუხი.

— მაშ სახუმროდ აღარ ყოფილა საქმე! ჩანს, მზადდება
შეთქმელობა და აჯანყება — წარუოსთქვა ცხარედ ლუარსაბის
დედამ.

— სრული სიმართლეა, ჩემო ხელმწიფე. რაღა დაგიმა-
ლოთ, ერის აღწეოთება მეტად სახიფათო სახეს იღებს, —
უპასუხა ფარსადანმა.

— შერე, მოურავი რას შერება?! ნუთუ ვერა მზერს
აქაებს?! — შეეკითხა გულშარამ.

— დიახ, ჩემო ხელმწიფე, იგი მზერს ყველაფერს; კარგად
იცის ყოველივე, ხოლო...

— რა ხოლო? სთქვი, ნულარ ფარავ, ჩემო ფარსადან! გვამ-
ცი, გვამხილე ყოველივე მეფესა და დედოფალთ, ერთგულება-
ში ჩაგეთვლება — წააქეზა ისევე გულშარამ.

— მიმძიმს თქმა, ჩემო ხელმწიფე, ფრიად მიმძიმს. შოთამ
ზაძანა: ზოგჯერ თქმა სჯობს არა-თქმასა, ზოგჯერ თქვითაც და-
წავლებს. ვშიშობ, ამ თქვით, ამ გაჟღავნებით არ გაწყენი-
ნოთ თქვენ და მასთან ერთად დიდი ზიანი არ მივაყენო ჩემს
თავსა და ოჯახს. ჩემი მტერიც კი ნუ ჩაუვდოს ღმერთმა ხელში
ნაქინძვარე მოურავსა! მომსპობს დედიან-ბუდიანად! მომსპობს!
გამაქრობს!

— ნუ გეშინიან, ჩემო ფარსადან, სთქვი ყოველივე გულახ-
დით! ნურას დაგვიფარავ! — გაათამაშა თამაში.

ფარსადან წამოღვა, მიიხედ-მოიხედა, სახეზე გამოისახა
გამწარება, შემდეგ მიუახლოვდა მეფე-დედოფალთ და მოახ-
სენა თათქმის ჩურჩულთ:

— ნება მიბოძეთ, ჩემო ხელმწიფენო, უფრო ფარულად
მოგახსენოთ ყველაფერი აქ, აივანზე, სვეტებსაც კი ყურები
ისხია, თუ გაგვიგო, მე შარტო კი არა, თქვენც ვერ ასცდებით
დიდ ხიფათს.

ყველანი შევიდნენ მეფის საიდუმლო სენაკში და ჩაიკეტეს
კარები.

— ახლა სთქვი, ფარსადან, რაშა საქმე? — უბრძანა გულ-
შარამ.

— უნდა მოგახსენოთ, ჩემო ხელმწიფენო, რომ ერის შუოთსა და ამბოხებან თვით მოურავი უწყობს ხელსა.

— როგორ თუ მოურავი? — გაიოცა მეფემ.

— დიახ, მოურავი! თავის მომხრეთა მეშვეობით, ის საიდუმლოდ აქებებს თავადაზნაურთ მეფის წინააღმდეგ.

— ეგ შეუძლებელია. ცილისწამებაა! აბა რა სარფაა მოურავის მხრივ ჩემს წინააღმდეგ ამხედრება?! — წამოიძახა მეფემ.

— ალბათ, აქვს რაიმე მიზანი, ჩემო ხელმწიფევ! — ჩაერია საუბარში ჯავახიშვილი.

— აბა რა მიზანი უნდა ჰქონდეს გიორგი სააკაძეს?! სხვა თუ არა, საკუთარ დას ხომ არ გასწირავს?! —

— თავის პირად სარგებლობისათვის მოურავი მხად არის გასწიროს არამცთუ და და სიძე, არამედ თავის ცოლი და შვილებიც კი! — დასძინა ციციშვილმა.

— ნეტავ რა მიზანს აღწევს მოურავი ასეთი საქცელოთ! — შეეკითხა გულმარა.

— იგი ამღვრევს წყალს, რომ თევზები იჭიროს; ჩემო ხელმწიფევ! — უპასუხა ჭაიხოსრომ.

— რა თევზები! რატომ ეგრე მიყბულ-მოყბულად უბნობთ ორთავენი! — მიაძახა მეფემ წყენით, — სთქვით პირდაპირ საქმის ვითარება!

— საქმე შემდეგშია, ჩემო ხელმწიფევ! სააკაძის ზრახვანი ფრიად შორს მიდიან, მას აღარ აკმაყოფილებს არც სპასილარობა, არც მოურავობა. მას სწაღია მეფის გვირგვანი... ის ხომ მეფეა უგვირგვინო მდაბიო ხალხის თვალში! მაშ რაღა უშლის ხელს, რომ დღეს თუ ხვალ გვირგვანიც იკურთხოს სვეტიცხოვლის ტაძარში.

— ეგ ცილისწამებაა, ფარსადან! განა დასაჯერია მიღალატოს ჩემმა ცოლისძმამ, ძმასავით საყვარელმა მოურავმან, რომელიც ასე დააწინაურა ჩემმა პაპამ და მამამ?! გულს არ ეკარება ეგ სიტყვები! — წამოიყვირა მეფემ და წამოეწარა.

— წყნარად, მეფევ! წყნარად, ბატონო! არავინ გაიგონოს, — გააფრთხილა შადიმანმა და დადუმდა ისევ ღრმა ფიქრებში ჩაფლული.

— ნუ გავიწყდებათ, მეფევ, რომ მთელი სამეფოს ქარების

უფროსი სააკაძე! მის მიერ გადმოსახლებული ანატი გლეხო-
ცა და თუშ-ფშავ-ხევსურეთი მის მზეს ფიცულობენ, ბევრი თა-
ვადის, აწნაურის და სასულიერო პირთა გული მოიგო ცხირეთ-
ცაჲსიკართან საარაკო გამარჯვებით. გარდა ამისა, მის გვერდით
ბურჯად ამართულან მისი სიმაჰრი და ცოლისძმა ნუგზარ და
ზურაბ ერისთავნი არაგველთა მხედრობით! მაშ რაღა უშლის
ხელს?! იგი მზადაა! ხოლო უცდის დროსა და ჟამს. როგორც კი
აფუილდება აჯანყების დროშა მეფე ლუარსაბის წისაღძდეგ
ქაოთლის თავად-აწნაურთა მიერ და წარმოადგენენ მეფედ სხვა
რომელიმე პირაჲ, იმწამსვე მოურავი აამოძრავებს თავის რაზ-
მებს, ჩაქრობს აჯანყებას და გამოაცხადებს თავს ივერიის მე-
ფედ. აი მისი ფარული ზრახვანი — წარმოსთქვა ღინჯად და
სხადაბლა ციცივეილმა.

— მეფე ლუარსაბსა და მის მეუღლეს რაღას უზამს? სნ
ჩვენ, ქერივ დედოფლებს სად გადაგვკარგავს?! — წაშიძაბა
გოცებით ლუარსაბის დედამ.

— მოგახსენებთ, ჩემო ხელმწიფენო. მეფე ლუარსაბსა
თვის მეუღლით და თქვენ, დედოფალო, მოურავი ადვილად
ჩაგვეტანთ საშუდამოდ რომელიმე ციხეში ან მონასტერში.
მადლი უფალს, ასეთები ხომ ბლომადაა ჩვენს კურთხეულ
ქვეყანაში, — წარმოსთქვა ისევ ღინჯად და ხმადაბლა ციციშ-
ვილმა.

ფარსადანის სიტყვებმა ფრიად დიდი გავლენა იქონია მეფე-
დედოფალზე. ისინი დუმდნენ კარგა ხანს ღრმად ჩაფიქრებულ-
ნი. დუმილი დაარღვია მოსუცმა დედოფალმა.

— შენ რაღას იტყვი, ბრძენო შადიშან?! როგორ მოგწონს
ეგ ამბები? რათ სდუმხარ, რად არ იღებ ხმას?! —

— დიდო დედოფალო! მე რაღა შეთქმისი მადლი უფალს,
თვით გაიგონეთ ყველაფერი სხვების ბაგეთაგან. ჩემს სათუ-
თად გაზრდილს, ქართლის მეფეს აღარ მოსწონს ჩემი რჩე-
ვანი, ჩემი მხილებანი და გაფრთხილებანი; დავკარგე ნდობა
მეფის წინაშე იმ დღიდან, ოდეს დაიხლოვა მოურავი და გა-
ხდა დედოფლად იმის და. ძოღან გამკიცხა სასტიკად, ოდეს
ვკადრე და ექვი შევიტანე სააკაძის ერთგულებაში. ღმერთმა
ხომ იცის, ჩემგან არ იყო მოგონებული. არამედ მაუწყეს ყო-
ველივე ამ დილით ქართლის ამ ოქმა დიდებულმა, მეფესა და

ტასტის ერთგულმა თავადებმა. ახლა რაილა მოვაცუაროთ, მეც ალარ ვიცი... ნათქვამია: „წამხდარსა საქმეს რას არგებს მერე თითზედა კბენანი“, — წარმოსთქვა მღელვარედ ბარათაშვილმა და მოიწმინდა თვალზე მომღვარი ნიანგის ცრემლები.

შადიმანის მღელვარე სიტყვებმა აუჩიილეს გული ორთავ დედოფალს. იმათ უმადურად გადახედეს ლუარსაბს; ამაჲ ჩაეჭინდრა თავი და იყო გარინდული. ხანდაზმით აღმოხდებოდა ხოლმე გულიდან მძიმე ოხერა. შფოთავდა ქაბუკი მეფე.

— აქ ნათლად ჩანს ყველაფერი. ეჭვის შეტანაც კი შეუძლებელია! მოურავი გელალატობს, ეს აშკარაა. მას ხელში აქვს ძალაუფლება და რაცა სწადია, იმას ჩაიდენს. ახლა საჭიროა კარგად მოვიანზროთ, რა ზომები მივიღოთ თავადაზნაურთა და საერთოდ ქართლისა ერის დასამშვიდებლად. რას იტყვი ამაჲ შესახებ, შადიმან, ჩვენო ბრძენო ვეზირო და მესაიდუმლე? — წარმოსთქვა ლუარსაბის დედამ.

— მე ნურას მკოთხავთ, დედოფალო ისევ ამათ ჰკოთხეთ, ბატონ ფარსადანსა და ქაიხოსროს, ისა სჯობია. ჩემმა რჩევამ უკვე დაკარგა ფასი მცდის თვალში.

— რა საჭიროა ამდენი თავპატრეი, ჩემო შადიმანს! განა შენმა გაზრდილმა მეფემ არ იცის შენი ერთგულება და ბრძნელი რჩევანი?! აბა ვინ არის ქართლის ტასტის წინაშე უპირველესი ვეზირი. თუ არა შადიმან ბარათაშვილი. სამეფოს ერთგული გუშაგი და თავდადებულის გვამცნე, გვარჩიე რამე! — შეაქო გულშარა დედოფალმა.

— რალად მეკითხებით, როცა თქვენ უკეთ იცით, ბრძენთა-ბრძენო დედოფალო, როგორ უნდა მოვიტყუეთ ასეთ პარობებში — უპასუხა თავდახრით ბარათაშვილმა.

— ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ლუარსაბ მეფემ უნდა გაუშვას ნაჩქარევად შერთული ცოლი, მდაბიო წრიდან გამოყვანილი, და ითხოვოს შესაფერი მეუღლე, რათა დააცხროს ამ საქციელით ერის აღშფოთება და ამბოხი, ხომ ასეა?! — შეეკითხა შადიმანს მოხუცი დედოფალი.

— დიახ, ჩემო ხელმწიფე. სრული ჭეშმარიტებაა, ხოლო ეგ არ კმარა, საჭიროა კიდევ სხვა ზომების მიღება.

— აბა რა ზომებია, გვამცნე ბარემ. — შეეკითხა დედოფალი თამარი.

— როგორ გგონიათ, დედოფალს, განა მოურავი მოუწონებს ლუარსაბს ეგეთ უპატიო მოქცევას მისი დისადმი? ნუთუ არ უწყით, რა მოჰყვება ამას?

— რა, ბრძენო შადიმან? მოურავის განდგომა და აჯანყება, არა? — შეეცოხა გულშარა.

— დიახ, დედოფალს თქვენი ბაგენით ლაღებებს უზენაესი კეშმარიტება. მოურავი თავის ცოლ-შვილით უნდა შეეწიროს ბაგრატიონთა გვირგვინს და დიდებას; მასთან ერთად მთელი სააკაძიანთ გვარი; ამას მოითხოვს ქართლის სამეფოს კეთილდღეობა! — წარმოსთქვა დინჯად და ხმადაბლა ბარათაშვილმა.

შადიმანის სიტყვებს კვერი დაეკრეს ქაიხოსრომ და ფარსადანმა.

სამარისებური სიჩუმე ჩამოკარდა მცირე ხნით. საშინლად ბორბავდა ქაბუკი მეფის გული. ის ატანდა ძალას თავსა, რომ ბოლომდე მოესმინა შადიმან ჯალაღის სამინელი განაჩენი.

— ვინ შეაბამს ეგევანს კატას? ვინ დაჰკერს ველად გავარდნაილ ტაიქსა, ვინ შესძლებს ფრთხილი და მძლავრი მოურავის ხელში ჩაგდებას?

— მხოლოდ ის, დედოფალო, ვინც მას მიენდო და დაემოყვრა. მოურავი უნდა მოიტყუოს აქ რაიმე საბაბით თვით მეფე ლუარსაბმა. აქვე უნდა დავესხათ თავზე მძინარეს და მოვუღოთ ბოლო. ამავე დროს უნდა გავეღოთ სააკაძის ცოლ-შვილი და ახლო ნათესავნი; აგრეთვე უნდა ჩავიგდოთ ხელში ნუგზარ ერისთავიც მთელი ოჯახობით და ჩავალპოთ სადმე შორეულ ციხის ბნელსა, ნესტიან ჭურღმულში, — თქვა ისევ შადიმანმა.

ახლა კი გაუწყდა მოთმინების ძაფი რაინდ მეფეს და წამოიჭრა ზეზე უსაზღვრო აღშფოთებით.

— როგორ? დავისხა თავზე ლაფი? ვუღალატო ამ დიდებულ აღამიანს და ბოლოს მევე მხდით სამარცხვინო მზავრობის იარაღად? მე, მეფე ლუარსაბმა, მოურავის სიძემ, უნდა მოეპყუო იგი აქ, კოჭორში, და მოგაკვლევინოთ ვერაგულად, ავოგაელეტინოთ მისი ცოლ-შვილი? ერთი მიბრძანეთ, ვინა გგონივართ? მეფე ივერიისა, ბაგრატიონთა დიდებული გვარის მემკვიდრე, თუ ვილაც ბინძური, ცრუ, მატყუარა, მზაკვარი და სოზილარი ჯალათი? ან ჩემს აღმწოდელს, ლალა შადიმანს

ვითარ აღმოხდა ბაგეთაგან ასეთი უწესო რამ? ასეთ სამარცხეინო რამეს არ ჩავიდენ არასდროს.

— წინააღმდეგ შემთხვევაში შენ თვითონ, მეფე, მთელი გვარეულობით გახდები მსხვერპლი მოურავის ზვიადობისა, — მიიძახეს აქეთ-იქიდან.

— არ მჯერა ეგ ზღაპრები! გულს არ ეკარება ეგ სიტყვები. მოურავი ერთგულია მეფისა და ერის! ის არ არის მოლაღატე! მას არ იტაცებს პატივ-დიდება! იგი ზღაპრული გმირია, დიდი სარდალი და ქვეყნისათვის თავდადებული! ყოველივე ეს ღრმად სჯერა ამ ჩემს გულს, — წამოიძახა მეფემ გაცხარებით.

— მაშ ფიცი გნებავთ, მეფე! აჰა, ქრისტეს ჯვარი და სახარება! ვფიცავართ სამნივე ამ წმინდა ჯვარსა და სახარებაზე, რომ რაცა ვსთქვით, მართალია ყველაფერი და თუ ტყუილად ვაპბობდეთ, ეუგონებდეთ ასეთ რამეებს მოურავსა, მაშინ გერისხავდეს ღმერთი და წმ. გიორგი, ასე დაგვიმზოს ოჯახი და ამოგვიწყვიტოს ცოლ-შვილი. — ამ სიტყვებით მოურავის უძინარმა მტრებმა ძირს დაამხვეს ქუდები მეფის წინაშე.

შორწმუნე ლუარსაბი უზომოდ გააოცა სამი დიდი თავადის ფიცმა. იგი გაშრა, გაშტერდა... ამ გულწრფელსა და კეთილ ადამიანს უცებ დაეკარგა ყველაფრის რწმენა, მის ქვეშ იწყო რყევა იატაკმა, ის ბარბაცით გამოვიდა გარეთ და ღონემიხდრული მიჯდა აივნის კუთხეში. ჰაბუკის თვალებს უნებლიეთ წასკდა მწარე ცრემლები...

მეფეს გამოჰყენენ ორთავე დედოფალი.

ამრიგად გადაწყდა დიდი მოურავის ბედი. მეფის სახელით იგი სასწრაფოდ დაიბარეს კოჯორში, ვითომდა სანადიროდ. გმირის სამივე მოსისხლე მტერი გამარჯვებულის სახით გავიდა მეფის დარბაზიდან. ისინი შეუდგნენ თავის ბნელ სამზადისს.

ამავე დროს ფეხაკრეფით გავიდა მეორე პატარა ოთახიდან მეფის ფარეშთუხუცესი ბააკა (იგივე კახაბერი) ხერხეულიძე, დიდი მოურავის ერთგული პირი, ოქსინოს სალაფარდის უკან ფარულად მდგომი, იგი ისმენდა ყველაფერს.

— ოჰ, ბედშავო მოურავო! რაებს სჩადიან შენი მტრები! — გაიფიქრა გულში და ლანდივით გაქრა ოთახიდან.

ქვეყნის დაუცხრომელ ზრუნვაში იყო დიდი მოურავი, როს მიიღო მეფის სახელით მოწვევის ბარათი. მან არ იცოდა არა-

ფერი, რადგან ყოველივე მოხდა მის ჩემად, თვით კოჯორში. იგი მაშინვე გაეშურა კოჯორს ერთი მხლებლით, შვიდა გვიან ღამით და შოისვენა თავის ბინაზე.

მეფეს აცნობეს სააკაძის მოსვლა. მტრები მოემზადნენ თავზე დასაცემად. დილის რიყრაყზე ეცნენ თავიანი რაზმებით მოურავის სადგომს, შემოერტყნენ გარს, დასცეს ყოვინა, დაუშინეს თოფები. ისინი იწვევდნენ გარეთ სააკაძეს უშვერი ლანძღვა-გინებით. ბინიდან არ ისმოდა ბაიბური. უცებ გაიღო კარი, გამოვარდა გარეთ მოურავის მხლებელი მამაცი პაპუნა ჩივაძე, სააკაძის ჭუბა-ჯავშნით და იარაღაჩნული, მოახტა იქვე უბელო ცხენს, გააპო მტრის რაზმები და გაქუშლა ნოსტესაკენ.

მოლაღატენი შეცვიდნენ სახლში, მაგრამ იქ არ დახვდათ ის, ვისაც ეძებდნენ.

განთიადის ეამს ვილაცამ წყნარად დაუკაცუნა კარი. მუდამ ფრთხილი სააკაძე მაშინვე წამოვარდა და შესძახა:

— ვინა ხარ?

— გიორგი, თავს უშველე! მეფემ გასტეხა ფიცი... გილაღატეს. მოდიან მტრები შენს მოსაკლავად...

ძლივს მოასწრო მოკეთემ ეს სიტყვები და გაიქრა სიბნელეში.

გმირმა ჩაიცვა უცებ ჭუბა, შემოირტყა ხმალი, ელვის სისწრაფით გამოვარდა გარეთ, მოახტა თავის მერანს და გააქროლა ცოლ-შვილისაკენ.

დიდი მოურავის მხსნელი იყო ღირსეული მამულიშვილი კახაბერ ხერხეულიძე.

გააფთრებული მტრები გამოუდგნენ სააკაძის კვალს. მათ აღრევე შეკრეს ყოველმხრივ გასაქცევი გზები, სურდათ ხელში ჩაეგდოთ მოსაკლავათ ქვეყნის მხსნელი.

მზე ჩასვლაზე იყო, ოდეს უზომოდ დაღლილი სააკაძე მივარდა შინ. ის იყო მთლიანად ოფლში გაწურული. სახეზე აღმური ასდიოდა. ტანისამოსი დაფლეთოდა ტყესა და ჭაგებში ცხენის ქენებით. ამ სანახაობით შეწფოთებული ცოლ-შვილი შემოეხვია გარს.

— თავს ეუშველოთ! მტრები ზოგვდევენ ფეხდაფეხ... გვილაღატეს... მეფემ გასტეხა ფიცი! — აუწყა მათ გიორგიმ მღელვარე ხმით.

— აბა, მოემზადენით! ჩქარა შევეფაროთ ტყეს...

შეიქნა ფაციფუცი. სააკაძის ღირსეული სახლობა უცებ მიხვდა ყველაფერს. მოემზადნენ საოცარი სისწრაფით და გასწიეს ტყისაკენ. მოუჩვენა გასცა განკარგულება თავის შინაყმებში და გამოუდგა ცოლ-შვილს.

კუნაპეტი ღამე იყო, როს ავარდა საშინელი ალი. ამ დროს იქვე მთაზე კლდის პირას იდგა დიდი მოურავი, ის დაქცეოდა ამ საზარელ სურათს. იქ, დაბლა იწვოდა მისი სასახლე და კარმდამო, ცეცხლის ალში ინთქებოდა მის მიერ მონაგარი მთელი ქონება... უსასღვრო სევდა და ბრაზი მოაწვა გულზე. გმირის თვალები ცრემლით აივსო. სააკაძე დიდხანს იყო ქანდაკივით გაქვავებული და უცქეროდა იმ მხარეს, სადაც უღმრთო სტაქიონი ნთქავდა მის სიყრმის შენაძენს, ამოიოხრა მწარედ...

— „რისთვის?! რა დაეაშავე აქეთი?! განა ეს არის ჩემი ღვაწლის, ჩემი თავდადების სამაგიერო?!“

ფიქრობდა დიდი მოურავი და არ აშორობდა თვალს მძვინვარე ხანძარს.

ამსობაში ერთგულმა შინაყმებმა მოგვეარეს ცხენები. სააკაძე, მისი ცოლ-შვილი და მხლებელნი შესხდნენ ცხენებზე და გაუდგნენ გზას. მაგრამ საით უნდა წასულიყვნენ, როცა ყველა გზა იყო შეკრული. თანაც მეფის სახელით გაიცა ბრძანება: ვინც დაიჭერდა დიდ მოურავს და მოუყვანდა მკვდარს ან ცოცხალს, მიეცემოდა ფრიად კარგი ჯილდო. გამოჩნდნენ მსურველნი. ისინი ჯგუფად ესაფრებოდნენ სააკაძეს და სურდათ მისი ხელში ჩაგდება. ფულმა გაიტაცა მრავალნი. ოქრომ დაუკარგათ სინდისი და ნამუსი.

სააკაძის გონებამ უცებ მოისაზრა ყველაფერი. მან კარგად იცოდა ყოველი გზა და ბილიკი. გასწია იმ გეზით, სადაც ნაკლებ მოელოდა მტრის შეხედრას. ამრიგად მიადგნენ მცხეთას. ბნელი ღამე იყო, მოუჩვენა ჩაგზავნა კაცები და შეიტყო, რომ ნიდი მტრებს უკავიათ და ფრთხილად დარაჯობენ. ის მოერიდა პირდაპირ შებმას, მოძმეთა სისხლის ღვრას. მან არჩია ამ კუნაპეტ ღამეში განსაცდელში ჩაეგდო თავი, წვრილი ცოლ-შვილი და ფონით გასულიყო მტკვარში. მიადგნენ მდინარეს; იგი ფართოდ გაშლილიყო მათ წინ და მრისხანედ მიაგორებდა

მოშავო ზვირთებს. სააკაძემ გააშხნევა ყველანი. კაცებმა შეის-
გეს მხარებზე ბავშვები და შეუდგნენ გასვლას.

— ნეთუ დიდი მოურავის ცოლა უნდა შეუშინდეს რას-
მეს?!

შესძახა გმირულად ნუგზარის ასულმა და პირველმა შეაცუ-
რა ცხენი აზვირთებულ მდინარეში. მას მიჰყვნენ სხვებიც.
ცხენები თითქმის დაიშალნენ წყალში. გონიერი პირუტყვი
ფრუტუნით მიაპობდნენ ზვირთებს და მიცურავდნენ წინ. რამ-
დენიმე ხანიც — და ყველანი მშვიდობით გავიდნენ გაღმა თა-
ვით ფეხამდე დალუმპულნი, აღარ შეჩერდნენ აქ. გასწიეს საჩ-
ქაროდ, რომ არ მოესწროთ მდევრებს. რადგან მოატანა კიდევ
გათენებამ. ათ ეჭს იქით იწყებოდა ნუგზარ ერისთავის სამფ-
ლობელო; იქ აღარ იყო საშიში.

გასცდნენ თუ არა საზღვარს, ჩამოხტნენ მდელოზე არაგვის
პირას, ააგზნეს დიდი ცეცხლი, გაიფვრეს სოველი ტანსაცმელი
და ჩაიკვეს მშრალი. მთელი დღე-ღამის უქშელნი შეექცნენ
მცირე საუზმეს. ამავე დროს მოურავმა აფრინა გელა ნუგზარ
ერისთავთან და ამცნო თავზე დატეხილი საზარო ამბები. გე-
ლამ გააქროლა თავისი სწრაფი მერანი ღუშეთისაკენ, სადაც
ამ დროს იყო ნუგზარ თავის ცოლ-შვილით.

სცნო თუ არა გელასაგან ეს საშინელი ამბები, მეფის მიერ
ფიცის გატეხა და სამარცხვინო ღალატი, არაგვის დიდმა ერის-
თავმა ფაცხლავ შეკრიბა თავის საყმოდან ორასამდე საუკეთე-
სო ვაჟკაცი და თავის ორთავე ვაჟით, ზურაბ-დათუნათი შეეგე-
ბა ლტოლვილთ.

მხურვალედ გადაეხვივნენ ერთმანეთს სიძე-სიმამრი და
სიძე-ცოლისძმები. აგრეთვე მამა-შვილი და და-ძმანი. შემდეგ
მოხუცმა დაკოცნა შვილიშვილები და ტკბილად მიესალმა მო-
ურავის მხლებელთ, რომელთა შორის იყვნენ ორთავე პაპუნა,
ლომი ჩრდილელი, გელა და რამდენიმე ერთგული ფარეში.

ყველანი დასხდნენ იქვე მდელოზე და გააბეს საუბარი. მათ
წინ მითამაშობდა გიჟმაყად არაგვი და უღიმოდა გაშლილ მი-
დამოს.

მაგრამ ეს ბუნების სიტუტრფენი სრულებით არ იზიდავდა ამ
დროს იქ მსხდომთ; ისინი უგულოდ შეექცეოდნენ ნაირ-ნაირ
სანოვაგეს, რაც უხვად ელაგა მათ წინ გაშლილ სუფრაზე ნუგ-

ზარის განკარგულებით. ყელშიაც არ გადასდიოდათ ვერცხლის კელა-აზარფეშებით მიწვდილი ცივი კახური. ყველანი მოეცვა უსაზღვრო ბოლმას და მწარე ფიქრებს. ბორგავდა მოხუცი ნუგ-ზარ. იგი ფეხმოკეცით იჯდა გაშლილ სუმახზე სიძე-ასულს შორის, ხავერდის მუთაქაზე დაბჯენილი, და ქშინავდა. ვერ შერიგებოდა ასეთ საშინელ უმადურობას, გავლენიან თავადთა ბოროტებას, უხასიათო მეფის მუხანათობას, ვერ შერიგებოდა დიდი მოურავის მთელი ოჯახით სასიკვდილოდ გამეტებას, მისი ქონება-მონაგრის გაალაფებას და სახლკარის გადაბუგვას.

— განა ეს არის, ჩემო ძვირფასო სიძე. შენი ამდენი შრომა-ამაგის, შენს გმირულ საქმეთა, ცხირეთ-ტაშისკარის ომთა, მეფის და ქვეყნის საარაყოდ გადარჩენის საზღაფი? ჭილდო-დიდების ნაცვლად შავი უმადურობა. ფიცის გატეხა და ღალატით მთელი ოჯახის ამოწყვეტის სურვილი?!. რა გწადის ახლა, ჩემო შვილო?

— გაცლა, სამშობლოდან გარდახეწა... სხვა გზაი არ მივის, ბატონო ჩემო, — უპასუხა ნაღელიანი ხმით მოურავმა.

— როგორ?! ხუმრობ განა, თუ მართალს უბნობ, ჩემო სიძე?

— არა, ბატონო! მართალს მოგახსენებ... სხვა გზაი არ არის...

— როგორ, გიორგი?! განა მართლა აპირებ მოშორდე შენს ნაამაგარ ქვეყანას, გაექცე სამარცხვინოდ მტრებსა და მუხანათებს?!. ეგ ხომ ლაჩრობაა! არა, ეგ არ შეგფერის ცხირეთისა და ტაშისკარის გმირს დიდ მოურავს!.. ნუთუ ასერიგად შეუშინდი უსუსურ მეფე ლუარსაბს, გესლიან გველთა და ჭაბანთა შადიმან ბარათაშვილს და ფარსადან ციციშვილს? მერე მე და ჩემი მამაცი შვილები დავიხოცენით, განა?! შენი გამეტება და შერცხვენა ხომ იმავე დროს დიდი არაგვის ერისთავის მთელი ოჯახის გამეტებაა და თავის მოქრა! არა, ჩემო საყვარელო სიძე. მაგას ნუ იქმ! ეგ არ შეგფერის! მე თამამად შევძლებ ჩემი საყმოდან გამოვიყვანო ორიათასამდე საუკეთესო მებრძოლი, თუშ-ფშავ-ხევსურეთიდან შეგვიძლია მოვიმხროთ სამი-ათასამდე მამაცი მეომარი. ისინი ხომ დიდად დავალებული არიან შენგან. ორი ათას კაცამდე კიდევ შენცა გყავს ქართლში შენ მიერ საომრად გაწვრთნილი ნაამაგარ გლეხთა შვილები, რომლებიც

თავს დასდებენ შენთვის. მაშ რაღა გინდა კიდეც ეს შვილი ათასი საუკეთესო მხედარ-მეომარი ჩვენი სარდლობით უღრის ლუარსაბ მეფის ოცი ათას ჯარისკაცს. ქართლის მეფეს ხომ ასე უცებ ძლივს შეუძლია შეჰყაროს ხუთი ან ექვსი ათასი კაცი. მაშ ახლავე შევუდგეთ საქმეს, ვიბრუნოთ პირი გაცოფებული მტრისკენ, დავამხოთ ფიცის გამტეხნი და მოღალატენი! შეეფუსროთ ბაგრატიონთა უღირსი ყლორტი და მისი ბოროტი ვეზირნი, ხოლო ივერთა ტახტზე დავსვათ სხვა უფრო ღირსეული! ხომ გესმის, ჩემო სიძეე! მაშ მომე ხელი და ახლავე შევუდგეთ საქმეს.

ნუგზარის სიტყვებს კერს უკრავდნენ მისი მამაცი ვაჟი ზურაბ და დათუნა, ორივენი აქეზებდნენ საომრად გიორგი სააკაძეს და თხოულობდნენ მუხანათთა სისხლის დაღვრას.

— არა, ჩემო სახელგანთქმულო მამავ და მამაცი ძმებო! — დაიწყო დინჯად მოურავმა. — არა, ეგ არ ეგების და არ მოუხდების ჩვენს ივერს... ვერ ჩავიდნენ მაგ მძიმე საქმეს... ვერ გადავიდნენ ძმებს ერთიმეორეს, ვერ დავღვრი მოძმეთა სისხლს... ვერ შევლდებ წითლად ქართველების სისხლით ჩემ მიერ გადარჩენილ სამშობლოს... მას ვერ გავუთხარი სამარეს და ვერ გავხდი საფლეთად ყვავ-ყორნებისა. ეგ ძმათა ბრძოლა უზომოდ გააზარებს და ფრთებს შეასხამს ივერიის მტრებს: ოსმალთ, სპარსებს და ლეკებს, აღძრავს მათ უმაძლარ ჯადას ჩვენი ერის ჩასანთქავად... მერე ხომ მოისრა ქართლი და კახეთი მესხეთ-კოლხეთი ხომ კარგა ხანია, რაც ჩაბლუჭული ჰყავს ოსმალეთს. ამრიგად ხომ მოისპო მთელი საქართველო! არა, ჩემო საყვარელო მამავ და ძმებო! ასეთ საქმეს არ ჩავიდნენ არასოდეს! მოწყალედ გთხოვთ თქვენცა დაიცხროთ გული... უმჯობეს არს სააკაძიანთ გვარი შეეწიროს ტურთა ივერს, ვიდრე ქართლ-კახეთი დაიშხოს გიორგი სააკაძის მიზეზით! ეს არის ჩემი ურყევი აზრი.

მოურავის პასუხმა ფრიად ჩააფიქრა მოხუცი ნუგზარ და მისი ვაჟები. სუფრაზე ჩამოვარდა ხანგრძლივი დუმილი, ხოლო ამ დუმილს არღვევდა არავის ცელქი ჩქრიალი და ხის ფოთლებში შემალულ სირთა ლაღი ჭიკჭიკი.

— მაშ რა გწადს, შვილო გიორგი? სად გსურს წახვიდე? ვინ შეეფარვი? — შეეკითხა ნუგზარი ხანგრძლივი სიჩუმის შემდეგ.

— სხვა გზაი არ მივის, მამავ, თვინიერ ერანისა. უნდა წავიდე სპარსეთსა და შევეფარო შაჰ-აბაზს, რომელიც მიცნობს ერევნის ომის დროიდან და ახლა კიდევ ამ ორი წლის წინ დამად მოვიგე მისი გული თათართა ჯარის დამარცხებით ცხირეთსა და ტაშისკართან.

— მაშ, თუ აგრეა, ჩემო შვილო, მეც შენთან ვარ მთელი ოჯახით! ამიერიით მეც ეტოვებ ჩემს საყმოს, მამულს, ცახე-დარბაზებს, ამ მშვესიერ მთებს, ქაღებს, მდინარეს და ამ სიბერის დროს მოყდივარ შენთან ერანს შორეულს! ამიერიით აღარ მწადს მორჩილად ვიყვე და ქედი მოეუხარო ფიცის გაშტებს, მუხანათ მეფეს და მის ქეშაყებს! ამიერიით, დიდო გმირო ივერიისავ, შენთან დარჩება, მკვდარი თუ ცოცხალი, მოხუცი ნუგზარ თავის წილებით... ვლოცავ, შვილო, შენ მიეზარჩეულ გზასა და შარას... კურთხეულ იყოს შენი განხრახვა, მამულისთვის თავდადებულო!

წარმოთქვა მღელვარედ ეს სიტყვები არაგვის ერისთავმა, გრძნობით ჩაიკრა გულში თავისი საამაყო სიძე და ეამბორა სახეზე თვალცრემლიანი... შემდეგ მოხუცი გადაეხვია თავის ასულს და ბავშვებს, ბოლოს კი თავის ვაჟებს. ასევე მოიქცნენ ზურაბ და დათუნაც. ნუგზარ ერისთავის ასეთმა ქცევამ აუჩუქა გული ყველა იქ დამსწრეთ და აღკრევიანა ცრემლი.

მზე ჩასვლასე იყო, ოდეს აიშალნენ სუფრიდან ყველანი, შესხდნენ ცხენებზე და გაუდგნენ გზას ღუშეთისაკენ.

აქ მიეგება მათ დიოფალი გულქან და სიყვარულით ჩაიკრა გულში დიდი ხნის უნახავი ქალი, სიძე და ბაღიშები.

ორი დღის შემდეგ მათ შეუერთდნენ სააკაძის დედა, დარბაისელი თამარ, და უფროსი ძმა ბექან მთელი სახლობით; ესენი გაუსხლტნენ მტრებს ფელის ციხიდან. ამათ მშვიდობით მოსვლამ დიდი სიხარული გამოიწვია.

დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა. მტრები თანდათან მაგარი სალტეებით კრავდნენ მოურავის გასაქცევ გზებს, ეშვადებოდნენ თავზე დასაცემად. მაშ ან უნდა ატეხილიყო სასტიკი ბრძოლა, ძმათა შორის სისხლის ღვრა. ან უნდა გასცლოდნენ დროით. ნუგზარმა გასცა განკარგულება საგზაო ნუზლის შესახებ, აგრეთვე ამცნო საქმის ვითარება და მისცა სათანადო დარიგება თავის უფროს ვაჟს გიორგის, რომელიც იმ დროს იყო ანანურს

და აპირებდა იქვე დარჩენას. ნუგზარმა მოიწვია თავის საყმო-
დან თანმხლებად ათასამდე საუკეთესო ვაჟაკი, კიდევ ორიო-
დე დღე და აჰა აიყარნენ მთლანად და გაუდგნენ შორეულ
გზას. ისინი თიანეთით უნდა გადასულიყვნენ კახეთში, აქედან
კი უნდა გადაეკრათ ქიზიყ-საინგილო, შემდეგ გადაივლიდნენ
რან-შირვანს და ჭულფის გზით ჩაეიდოდნენ თეირანში, სადაც
იმეამად იმყოფებოდა შაჰ-აბაზი.

ასეთი იყო ლტოლვილთა გეზი.

დიდმა მოურავმა არ მოისურვა ენახა და გამომშვიდობებო-
და თავის მეგობარ მთის არწივთა და კახეთის განთქმულ სარ-
დლებს. გმირის გულის ჭრილობა, უმადურობა — ლალატი
ჯამოწვეული, იყო ფრიალ მწვავე. არ სურდა მათი ნახვით კი-
დედ უფრო მძაფრად ეგრძნო ეს იარა. ამიტომ ლტოლვილებმა
საჩქაროდ გადავლეს მთა და გადასერეს კახეთ-ქიზიყი. მხო-
ლოდ მცირე ხანს შეისვენეს ალავერდის ტაძართან და ბოდბეს
მონასტერში, შემდეგ გადაჰრეს საინგილო და მიაღწნენ
მტკვარს, სადაც თავდებოდა ივერიის საზღვარი და იწყებოდა
რანა, ანუ განჯის სახანო. შეჩერდნენ აქ და შეისვენეს მცირე
ხნით. ხოლო მტკვარში ფონით გაწვლამდე ლტოლვილი ქართ-
ველები მობრუნდნენ პირით ივერისაკენ, დაიჩოქეს და სამ-
ჯარ ეამბორნენ სამშობლოს მიწას, ნუგზარ ერისთავმა კი აიღო
პეშვით შავი მიწა, ჩაყარა ქისაში და ჩაიღო უბეში ამ სიტყ-
ვებით: „მოხუცი ვარ, იქნებ უცხო ქვეყანაში მომეღოს ბოლო,
ველარ ვიხილო ჩემი სამშობლო! დეე, ამ ერთმა მუჟა მიწამ,
კუბოში ჩაყრილმა, მისალბუნოს მიცვალებულს შორ ქვეყანას!“

ამ სიტყვებთან ერთად ნუგზარს მოადგა თვალზე ცრემლე-
ბი. მას მიბაძეს სხვებმა, ჩაიდვეს უბეში ნარმაში გახვეული
სამშობლოს მიწა. შემდეგ შესდნენ ცხენებზე, შეაცურეს
წყალში და მშვიდობით გავიდნენ ფართოდ გაშლილ მტკვარ-
ზე, ხოლო ბარგი ნაგებიტ გადაიტანეს. ლტოლვილნი დაადგნენ
ირანის შარას და გამალბობით გაქუპლეს ცხენები.

სამშობლოდან გადახვეწილი დიდი მოურავი ოჯახობითა და წათესავ-მეგობრებით გასცილდა ჯულფას, ისინი შევიდნენ შუაგულ ირანში. გზადაგზა ქართველთა თვალწინ იშლებოდა ზერ წილად ტიტველა მთა-გორაკებით მოცული ვრცელი ტა-შირნი, სადაც ნაირ-ნაირი მცენარით ირანის ხალიფით აფერადებულ სარწყავ ველ-მინდვრებს ცვლიდა ხრიოკ უდაბნოდ ქცეული ურწყავი ალაგები. თვალუწვდენ სივრცეზე მოჩანდა ხოლოდ მზით გადამწვარი ქვიშა და მოყვითალო კლდენი, რომელთა შორის აქა-იქ ზღაზნით მოქანაობდა ზანზალაკების წკარუნ-ქლარუნით საქონლით დატვირთული აქლემთა გრძელი ქარავანი. შორითვე ჩანდნენ ამ უდაბნოს ცოცხალ ხომალდთა აწვდილი ყელნი და ქიმერის თავები.

ერთი თვის მძიმე მგზავრობის შემდეგ ივერნი მიუახლოვდნენ ირანის დედაქალაქ ისპაჰანს, სადაც იმეამად იმყოფებოდა ჰამადანიდან ახლად დაბრუნებული შაჰ-აბაზი. მან ადრევე გაიგო თავის ერთგულ აეშაგთა და განჯის ხანის მეშვეობით, რაც მოხდა ქართლში, სცნო ლუარსაბ მეფის მიერ ფიცის გატეხა, უდიდესი გმირის დევნა მოსაყლავად და მისი იძულებითი გადმოხვეწა ირანში. ამ ამბებმა გაახარა ვერაგი შაჰი. მას დიდი ხანია სწაღდა როგორმე ჩაეგდო ხელში ეს დიდი სარდალი, რათა მისი მეოხებით აღვილად განეხორციელებინა თავისი ფართო ზრახვანი ირანის განდიდების შესახებ. იმ ხანებში შაჰს ჰქონდა კიდევ დიდი ომები აღმოსავლეთით ავღან-ყანდაარსა და ჩრდილო-ინდოეთის მიმართ, ხოლო სამხრეთით ერაყში თურქთა წინააღმდეგ. არც ერთი მხრიდან შაჰ-აბაზს არ მოსდიოდა სანუგეშო ამბები. მისი ჯარები ვერ უძლებდნენ მტრების გაბედულ იერიშებს და ზედიზედ მარცხდებოდნენ. სულთანი ართმევდა შაჰს ქურთისტანს და მეტადრე ერაყს დიდ სავაჭრო ქალაქ ბაღდადით, ხოლო სინდნი და ავღან-ყანდაარნი უკრავდნენ გზას ინდოეთისკენ, რითაც საგრძნობ ზიანს აყენებდნენ ირანის ვაჭრობა-მრეწველობას. ასეთი უამური ამბები საშინლად აბრაზებდა შაჰს და დიდ საგონებელში აგდებდა.

სწორედ ამ დროს შემთხვევამ მიაყენა კარზე ივერთა უძლევი გმირი გიორგი სააკაძე ას ოცამდე მამაცი ქართველით.

ადვილი გასაგებია, რარიგ გაახარებდა შაჰ-აბაზს ეს ამბავი! მაშინვე შეაგება უპირველესი დიდებულნი, უხვი საჩუქრებით და უპრავი სურსათით ათ ეჯზე მოახლოებულ დიდ მოურავს და იბვიათი პატივით შეიწვია ქალაქში.

ასლად მოსულ ივერთ საუკეთესო სახლები მიუჩინეს ბინებად, ხოლო მსახურად დახელოვნებული ყულნი.

მეორე დღეს კი ირანის ბატონმა ინება და მიიღო სადარბაზოდ დიდი მოურავი და მისი თანმხლები სარდლები.

შაჰ-აბაზის ორსართულიანი დადებული სასახლე ირანელი სტილით აგებული. სასახლის წინ ვრცელი ეზო, უკან დიდი უმწვენიერესი ბაღი, ხეხილ-ყვავილნარით და ანკარა შადრევნებით შემკული. სასახლის ქვედა სართულში უზარმაზარი თეთრი სარკოვანი დარბაზი, მდიდრული ხალებით მოგებული, მეტად ხელოვნური ჩუქურთმებით შემკული და ოქრო-ვერცხლით მოვარაყებული. ხოლო მაღალი ჭერი და კარ-სარკმელთა ჩარჩო-თაღები მოეკირწყლათ პატარა სარკეებით. იანნი უცნაურად ელვარებდნენ სარკმლებში შემოჭრილ მზის შუქზე.

შუა დარბაზში მომალე ამბიონზე დაედგათ ოქროს სამეფო ტახტი, ძვირფასი ქვებით მოოქვილი. მის ირგვლივ რამდენიმე წყებად იდგა მდიდრული სავარძლები და მომცრო ტახტები პატარა მაგიდებით. დარბაზის კედლებს ამკობდა ფერადი სურათები, საუკეთესო მხატვართა მიერ შესრულებული, ირანის ზღაპრულ გმირთა ბრძოლა-ნადირობის შესახებ, ძველი დროის დიდი მგოსნის ფირდოუსის „შაჰნამედან“. აგრეთვე აქა-იქ იყო ჩართული ირანის სამეფო დინასტიის შაჰინ-შაჰების დიდი ფრესკები და მინანქრები, იწვიათი ხელოვნებით შესრულებული. დარბაზის კუთხეებში კი მარმარის ჩუქურთმიან სვეტებზე იდგა ჩინეთ-ირანის ფაიფურის ძვირფასი ვაზები, სავსე ვარდ-ყვავილთა თაიგულებით, მათი საამო სურნელი ათრობდა დარბაზს.

ამ დიდებულ დარბაზს აერთებდა ეზოსა და სასახლის სხვა ოთახებთან დიდი კარი, რომელსაც ეფარა ოქსინოს ფარდა კრეტსაბმელით; ხოლო მეორე კარი იყო წინა ეზოდან შემოსასვლელი ვრცელი ელამონით, სადაც გუშაგობდნენ ეჯიბ-ამირი და ყულალასარი შეიარაღებულა რაზმებით. მესამე კარი კი იყო თვით შაჰის ოთახებსა და ბაღებში გასავალი. მას გუშა-

გობდნენ თვით ირანის დიდებულნი და შაჰსევეანები, საუკეთესო იარაღით ჭურვილნი.

ამ დიდი დარბაზის ერთ კუთხეში პატარა ტახტზე იჯდა ფეხმოკეცი ირანის ორი დიდებული: ფეიქარ-ხანი და ამირ-გურ-ხანი, ათამაშებდნენ ქარვის აცმას და მასლაათობდნენ დაბალი ხმით ახლად ჩამოსულ ქართულებზე. ორთავე მოსაუბრე ხანდაწმით ჩამოსვამდა მარჯვენა ხელს ინით შეღებილ გრძელ წვერზე, ჩაფუქდებოდნენ ოდნავ და ისევ განაგრძობდნენ მუსაითს. არ ახალგაზრდა მათ „დიდი გურჯის“ შემოხიზვნა შამაცო ქართველებით. ირანი თითქო წინასწარ გრძნობდნენ რაღაც ხიფათსა და დამცირებას. დიდი მოურავის საგმირო საქმენი და სამხედრო გენიოსობა შიშსა გვრიდა ორთავ წარჩინებულ სარდალს, როგორც ესენი, ისე ირანის სარდლობის მეტი ნაწილი დიდ საგონებელში ჩაეგდო ამ ამბავს, მეტადრე შაჰ-აბაზის მიერ სააკაძის ანუ დიდებით მიღებას, ხოლო თვით ირანის შაჰი არ იზიარებდა ამათ ფარულ ზრახვებს.

სწორედ ამ დროს მისცეს ნიშანი. ფართოდ გაიღო შიგა კარები და სასივმოღ მორთული მრავალრიცხოვანი ამალით გარემოცული შემოვიდა ამაყი საზით და დინჯი ნაბაჯით აზოვანი შაჰ-აბაზი. იგი მოწინააღმდეგეობით დააბრძანეს საშველო ტახტზე. ირგვლივ დასხდნენ დიდებულნი ხარისხის მიხედვით.

შაჰ-აბაზს ფართო შებლი ჰქონდა, ოდნავ თეთრად სირქეული შავი წვერი და დიდრონი უღვაწები. სიღრმიდან მკვერტი შავი თვალები თითქო ძვრებოდნენ აღამიანის სულში და აბრაყდნენ მის ფარულ ზრახვებს. მზაკერული გამოსხედეა ჰქონდა შაჰ-აბაზს, ავ სისხლისმსმელ ტირანს. ამჟამად კი შაჰის საზეკმაყოფილებით აღსაყვ იყო. მას თავს ეხურა ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს თაჯი, როლის წინა მზრივ მუა ალაგანთო დიდი ბრილიანტი. მისი კაშკაშა მოლურჯო სხივები ათას ფერებად ციალებდა მზის შუქზე, შაჰ-აბაზს ხელთ ეპყრა მსხვილი ფირუზ-მარგალიტებით მოკეცილი ოქროს სფერო და ფენი, წელზე ერტყა იშვიათი თვლებით შემკული ოქროს ხმალი, ტანს ემოსა ბისონი. ზემოდან კი ჰქონდა მოსხმული საფირონითა და ბივრილიონით შემკული სიასამურის სამეფო გრძელი აბა.

მყის შეწყდა ხმაური. ჩამოვარდა სამარის სიჩუმე. ყველანი

განერთხნენ შაჰის წინაშე თაყვანის საცემად, შემდეგ წამოდგნენ და მოწიწებით შესცქეროდნენ ირანის ბატონის სახეს, ელოდნენ მის ბრძანებას. შაჰმა მოავლო დარბაზს თავისი მახვილი მხერა და უხმოდ მისცა ნიშანი ეჭიბ-ამირს.

ანახლად გაიღო ეზოდან შემოსასვლელი კარები და დარბაზში შემოვიდა მწყობრად, მოზდენით, ფოლადის ჯუბა-ჯავშან-მუზარადში ჩამსხდარი და იარაღასხმული ორმოცამდე მხედარი, რომელთა მამაცი სახე, არწივის თვალები და გოლიათის აღნაგობა შიშის ზარს დასცემდა მტრის რაზმებს. ამათ წინ მოუძლოდა ყველაზე უფრო მამაცი და ბუმბერაზის აგებულების ოცდაცხრა წლის ვაჟკაცი. ეს იყო თვით დიდი მოურავი, ხოლო დანარჩენნი — მასთან გადმოხვეწილი რჩეული ივერნი. გმირს მარჯვნივ მხარს უმშვენებდა ახოვანი მოხუცი. მის სუფთად მოპარსულ ლაქდაჟა დარბაისელ სახეს ამკობდა თეთრი დიდრონი ულვაშები, ხოლო მარცხნივ მოჰყვებოდა ზორბა ტანისა და იშვიათი მოყვანილობის 27 წლის მამაცი ჯაბუკი, შევარდნის ელვარე თვალებით. ესენი იყვნენ არაგვის ერისთავი და მისი ვაჟი ზურაბ.

ქართველთა შემოსვლაზე ერთბაშად წამოდგნენ ფეხზე დარბაზში მსხდომი ირანის დიდებულნი. დიდ მოურავსა და ივერიის განთქმულ სარდლებს ფეხზე ადგომით პატივი სცა თვით ირანის შაჰმა. ამ იშვიათმა სანახაობამ მიიპყრო ყველა მხერა. ისინი დიდად გააოცა ივერთა გოლიათურმა ტანალობამ, მავაცმა სახემ, ამაყმა მხერა-მიმოხვრამ და სამხედრო ჩაცმულობამ. ყველამ უნებლიეთ იგრძნო მათდამი კრძალვა და პატივისცემა. განაკუთრებით ვერ აშორებდნენ თვალს ქართლის ეროვნულ გმირს და მის სიმამრ-ცოლისძმას. ამავე დროს ოქსინოს სალაფარდებით ფარულ დარბაზის ზემო ქორედთაგან ნაზი წყრიალით გაისმა გაოცების და აღტაცების ხმები: ესენი იყვნენ შაჰის უტურფესი არიფნი, მათ ჰქონდათ უფლება ენახათ საზეიმო დარბაზობა და ქორედებში ჩამსხდართ ეცქირათ სალაფარდის მიჯვრიტებიდან. აი ეს პარემის კეკლუცნი უზომოდ მოხიბლა, გააოცა და საამოდ ააღელვა ივერიის მშვენიერ ვაჟკაცთა ბილვამ. ქართველები დინჯად მიუახლოვდნენ სპარსეთის ყეენს და ჰკადრეს მდაბალი სალამი. დიდმა მოურავმა მიაპყრო თვალნი შაჰ-აბაზს და მიმართა შემდეგი სიტყვებით:

„თქვენ გეძნელით ივერიიდან ლტოლვარი ქართველნი. თქვენს წინაშე შერი გზით მოვსულვართ ნუხანათობით და ბოროტებით საშობლოდან დევნილნი და გენუეკით, სპარსეთის მზრძანებლო, თქვენს ჰერქვეშ შეფარებას, ხოლო ამის მუქათად ოძლენით ჩვენი მარჯვენა და ბასრი მახვილი თქვენი მტრების შესამუსრავად!“

ამ სიტყვებით აღტაცებულმა შაჰ-აბაზმა მოხვია ხელი დიდ მოურავს, უბრძანა მადლობა და დასვა იქვე ტახტზე თავის სიბალოვეს. ასევე პატივით მოეპყრა ნუგზარს, ზურაბს და სხვა სახელოვან ქართველთ, მიუძღვნა ყველას ძვირფასი ხალათები და მრავალი საუნჯე, აღუთქვა მათ თავის წყალობა და მფარველობა.

შაჰის ბრძანებით მოკრთვეს სტუმრებს და დამხედურთ ოქროს სურებით ცივი შერბეთი და ოქროს სინებით სხვადასხვა ტყბილეული მომცრო მაგიდებზე, რომლებიც იდგა ტახტსაგარძელთა წინ.

გაიმართა ტყბილი მუსაიფი ირანულ-ქართულად, რადგან შაჰ-აბაზმა, როგორც ქართველი დედის შვილმა, კარგად იცოდა ქართული ენა. შაჰი უმთავრესად დიდ მოურავს ესაუბრებოდა, ჰკითხავდა ივერიის ვითარებას და ცხირეთ-ტაშისკარის ბრძოლის ამბებს, სადაც სააკაძემ გაუჟლიტა სულთანს ოცდაათი ათას მეომართაგან შემდგარი ლაშქარი. ეს გარემოება დიდად ახარებდა ირანის ბატონს, რის გამო ახლაც კიდევ განუცხადა პირადად თავისი გაოცება ასეთი საარაკო გმირობისათვის, მიუძღვნა მადლობა და დაჰპირდა დიდ წყალობას; შემდეგ შაჰი მიუბრუნდა ნუგზარს, ზურაბს და სხვა ქართველებს, ყველას მადლობა გადაუხადა აღნიშნულ ომებში მამაცად ბრძოლისათვის და აღუთქვა დიდი საგანძური.

დამთავრდა საზეიმო დარბაზობა, ქართველნი დიდი მადლობით გამოეთხოვნენ ირანის ბატონს. შაჰ-აბაზი წამოდგა ფეხზე, გადადგა წინ რამდენიმე ბიჯი და ამ სახით პატივი სცა იშვიათ სტუმრებს. ამავე დროს მან მიიწვია ყველა ქართველნი მათთვის საგანგებოდ გამართულ დიდებულ ნადიმზე სასახლის დიდ წაღკოტში და უხვი მასპინძლობა გაუმართა.

იმავ საღამოს მთელი ქალაქი განათებული იყო ჩირაღდნებით. ქუჩებში გაისმოდა მოქეიფეთა ხმები, ხოლო მოედნებზე

გაემართათ შუშხუნების სროლა და სმენას ატყობდა ტკბილი საზანდარი, აშულთა მიერ შიქასტა-ბაიათით შეზავებული.

გახარებულმა შაჰმა დიდი საბოძვარი გასცა გლახაკთა და ქვრივ-ობოლთათვის დასარიგებლად.

გავიდა ათიოდ დღე ლხინსა და ქეიფში, შაჰი არ ზოგავდა უხვ წყალობას გადმოხვეწილ ქართველთა მიმართ; განსაკუთრებით უხვად აჯილდოებდა ოქრო-ვერცხლითა და თვალმარგალიტით დიდ მოურავს, რომლისგანაც მოელოდა შესაფერ გარჯასა და სამსახურს.

შაჰ-აბაზმა დაუთმო ქართველთა კეთილპაეროვანი გრილი და ფრიად ლამაზი აგარაკი, დედაქალაქიდან სამიოდ ეჯის მანძილზე მდებარე. ეს აგარაკი თავისი ამწვანებული ველ-მინდვრით, ცქრილა მდინარით, ანკარა წყაროებითა და ტყით დაბურული მთა-გორაკებით მეტად წააგავდა ქართლის ბუნებას, ხოლო კირით თეთრად შელესილ ერთ-ორსართულიანი აგურის სახლები ფართო ბანებით, წინგარდებითა და პაწია ბალ-ყვავილნარით გარემოცულნი გაგონებდათ ირანს. აი ამ ჭანსად და მშვენიერ კუთხეში შაჰის ბრძანებით დაბინავეს ოჯახობით დიდი მოურავი და მისი ქართველნი. შაჰმა მიუჩინა მათ უხვი ულუფა და უზრუნველყო ტან-ფეხით, სურსათ-სანოვავით, ოთხფეხი საქონლით, აგრეთვე ყულებით, ე. ი. მხეველ-ფარეშებით. ქართველებმა მალე გააბეს ნაცნობ-მეგობრობა ირანის დიდებულთა შორის და ზოგიც დაემოყვრა კიდევც მათ, ე. ი. შეირთეს ცოლად მათი ქალები, რადგან მოურავის ამაღაში ერივნენ უცოლონი. ქართველთა დაბინავენების ათი დღის შემდეგ შაჰ-აბაზმა მოიწვია სასახლეში დიდი მოურავი, შეიხმო თავისი სასახლის მომცრო დარბაზში, ჩაკეტა კარები, მოისევა გვერდით ტახტზე, დაუყვავა ვერაგმა თავისი მოთაფლული ენით, ამცნო ფრთხილად ირანის ჯარების მძიმე მდგომარეობა აღმოსავლეთით და სამხრეთით, გაახსენა დაპირება დახმარების შესახებ და უთხრა:

— ივერიის ქებულო გმირო! სწორედ ახლა მჭირდება შენა და შენი მამაცი ქართველების ხმალი და ვაჟაკობა. აბა თქვენ იცით, როგორ გაამართლებთ დაპირებას!

სააკაძეს აღრევე შეეტყო ირანთა ჯარების მრავალჯერ დამარცხება ავღან-ყანდაარსა და ერაყ-ქურთისტანში, ამიტომ

დღითი-ღღე ელოდა შაჰისგან ასეთ საუბარს. ყეინის სიტყვების შემდეგ მოურავი წამოდგა, დაიდო ხმალზე მარჯვენა ხელი და მოახსენა:

— ერანის მბრძანებელი ჩვენ, აქ გადმოხვეწილი ქართველები, მზადა ვართ ვიბრძოლოთ თქვენს ჯარებში, შეევსრულებთ, რასაც დაგვავალბ.

სააკაძის პასუხმა გაახარა შაჰი. ის მოეხვია მოურავს, ჩაერა გულში, აკოცა და შესძახა აღტაცებით: „იცოცხლე, დიდებულო გურჯო! შაბაშ მაგ შენ სიტყვას! იგი სალბუნად დაედო ამ გულის მძიმე წყლულსა და მთაანთო შიგ იმედის შექმნი აჰა, აღმართე, დიდებულო გურჯო, ეგ უძლევი ხმალი ერანის მტერთა მიმართ! დამიმარცხე ურჩნი და მპრძოლნი: აღმოსავლეთით ძლიერი სინდეთი და აელან-ყანდაარი, ხოლო სამხრეთ-დასავლეთით სპარსეთის ძველი მტერი და რისსკა ოსმალეთი! იძიე შური მათზე! დამიბრუნე წართმეული ქვეყნები: ერაყი და ქურთისტანი, გაანადგურე თავზედნი ალაღჩინე გზა შუაგულ ინდოეთისაკენ, რათა მოითქვას სული სპარსეთის ხალხმა და ამრიგად, გმირო, ასახელე მთელ დუნიაზე ერანის დროშა! ამის მუქათად კი, გურჯო ზღაპრულო, შენ გახლეჩი ჩემს შემდეგ ერანში პირველი კაცი, ვეზირთბატონი, სპარსთა ჯარების დიდი სპასპეტი, შირაზ-ერაყის ძლიერი ხანი და თელი გწადს, გახდი კიდევ მთელი ივერიის მეფედ, მბრძანებლად... ოლონდ განკურნე ამ გულის წყლული და ალაღჩინე შაჰ-აბაზი ძველი სახელი!“.

თქვა ეს სიტყვები ცბიერმა შაჰმა.

— ვფიცავ შენს მზეს, ირანის მეფევე, რომ ამიერით თავს დაესდებ შენთვის! მოვიკრებ ძალს, რომ გასახელო, დავთრგუნო შენი მოსიხსლე მტრები და განვადიდო სპარსეთის დროშა! ვფიცავ ცოლ-შვილს, ვფიცავ საყვარელ ჩემსა სამშობლოს, ჩემს ივერიას, რომ შეეცემი შენს მტრებს და დაგიმარცხებ! მთელ დუნიაზე ვასახელებ ერანს დროშას და განვადიდებ შაჰ-აბაზის სახელს ბრწყინვალეს! ყოველივე ამის მუქათად არ მწადს დიდება, ვეზირთთავობა და სპასპეტობა სპარსთა ჯარების, არცა შირაზის და ერაყის დიდი ხანობა, არც ჩემი ქვეყნის მეფედ გახდომა, რაც არ შემფერის მცირე გვარის შვილს და რაიც დაბადებს ათეულ წლობით შულსა და მტრობას, ხალხ-

თა სისხლის ღვრას, რაც დაასუსტებს ჩემსა სამშობლოს და აამხედრებს საწიწყნად მის მტრებს. არა, არ მწადის, შაჰო, მე ეს დიდება! მხოლოდ გენუკვი: გებრალეზოდეს ჩვენი ივერი, ერთ დროს ქებული. მტერთა ზარმცემი... დღეს კი უნიკო მეფეთა ხელში ფეხქვეშ სათელი, დაკნინებული, დამცირებული ამცნო შაჰ-აბაზს ეს სიტყვები მხურვალე გრძნობით და გმირის თვალებს დაეკიდა მწვავე ცრემლები.

— ვფიცავ ალაჰს, ქვეყნის გამჩენელს და მის ფეჰამბარს, დიდებულ მაჰმადს, რომ დავეხმარები ივერიას, შეეებრძოლები მის მტერს და დუშმანს, გავუფართოებ საზღვრების ფარგლებს, თანაც აღვუდგენ წინანდელ სახელს, ძველ დიდებას! ავლაგმაჲ შიგნით ურჩსა თავადებს. გავცემ ბრძანებას, არ ახლონ ხელი იქ ქრისტეს სჯულსა, ტაძრებს, მონასტრებს: მოეპყრან ფრთხილად ხალხის ზნე-აღათს, ძალდატანებით არ ავრცელონ მუსულმანობა, აღარ აავონ ჯამეები და მეჩეთები, მიაციენ ქართველ ხალხს ყოველგვარი შეღავათები, სრულად მოუსპონ ჩემთვის ხარკი, გადასახადი: ფულად, საქონლად და ქალ-ვაჟებით... კვალად ვფიცავ დიდებულ ალაჰს და მის ფეჰამბარს, რომ ამ ჩემს სიტყვებს, ამ დაპირებას მე შეევასრულებ. — წამოიძახა ვერაგმა შაჰმა, თუმცა მას გულში სულ სხვა ზრახვა ედო საქართველოს მიმართ, მაგრამ ახლა სააკაძის გულის მოგება უნდოდა.

— გმადლობთ, ერანის მეფევი! გმადლობთ!

— დამაყა, შვილო! ხოლო ივერი კვლავ დარჩება ჩემ საფარველში, რადგან მეშინის თურქებმა არ გადასანსლოს ხელში ჩაგდებით და ამავე დროს არ გაიკაფონ გზა ერანისაკენ ჩემი ხალხისა საბედისწეროდ! არ შევეზები ივერთ სამეფოს შინაურ მართვას და გამგეობას, არც სჯულს, სამართალს და ქართულ ენას! ხოლო შევზღუდავ ქაროლსა და კახეთს, რომ არა ქონდეთ იმათ უფლება ომის ატეხის, ან დაზავების სხვა ხელმწიფესთან ჩემ უკითხავად, ჩემ უნებურად! არც დავუშვებ, ვინმე მძლავრი, მეგობრის სახით რომ მოიწვიონ.

ამით დამთავრდა ეს საიდუმლო ბაასი.

მცირე ხნის შემდეგ შაჰმა მოიწვია საყმაოდ დიდი ჯარი ჩააბარა მოურავს და გაგზავნა ავღან-ყანდაარისა და სინდეთის წინააღმდეგ. სააკაძე სასწრაფოდ გაუდგა გზას, თან გაიყოლა

თავისი მამაცი ქართველნი, ხოლო აგარაკში ცოლ-შვილის
პსრუწველად დატოვა ხანში შესული თანხლებნი.

სააკაძის საომრად გაეგზავრებაჲდე თეირანში მოხდა ერთი
აგულისსმო ამბავი.

ერთ საღამოს შაჰის დიდ წალკოტში ქაშანის აბრეშუმის
ნოზ-მეთაქებზე ფეხპოკეცით ისხდნენ თვით შაჰ-აბაზი, დიდი
მოურავი და ირანის რამდენაჲმე მთავარსარდალი, მაირთმეუდ-
ნენ ცივ შერბეთს, ხილსა და ტკბილეულს, თანაც შეეჭკეოვნენ
„შირიმ მასლაათით“ (ე. ი. ტკბილი მუსაიფით), იგონებდნენ
ომების ამბებს, აქებდნენ ამა თუ იმ პირის გულოვნობა-სიმამა-
ცეს. ამ საუბრის დროს, შაჰი შეეკითხა სააკაძეს:

— გიორგი ხანი მოულოდნელი ხიფათის ეამსა თავდასაცა-
ვად რა იარაღი სჯობია?

— ის, რაც იმ წუთას ხელში მოგხვდება, მეუფეჲ! — იყო
სააკაძის პასუხი.

ამ პასუხმა აღძრა შაჰის ცნობისმოყვარეობა: მან გადაწყვი-
ტა დიდი მოურავის გამოცდა გულოვნობა-სიმამაცეში. ერთი
კვირის შემდეგ ივერიის გმირი მარტოდ სეირნობდა შაჰის დიდ
მალნარში; წელზე ეკიდა მხოლოდ მომცრო ხანჭალი. უცებ ხე-
ივნის ორივე მხრიდან გამოვარდა ორი პირდაღრენილი ლომი
და მივარდნენ გმირს შესაჭმელად. დიდი მოურავი არ დაიბნა
ამ უეცარი საფრთხით, მან ელვის სისწრაფით ჩაჩარა პირში
ერთ ლომს თავისი ქუდი, ხოლო მეორე ხელით ამოწვდილი
ხანჭლით მყისვე გაუპო თავი მეორე ლომს. შემდეგ მოკლა
იმევე ხანჭლით პირველი ლომიც. ეს მოხდა თვალის დახამხამე-
ბაში. გმირმა გაწმინდა ბალახზე სისხლიანი ხანჭალი, ჩაავსო
ქარქაშში და არხეინად განავრდო სეირნობა.

ამ სურათს უმზერდა მალალი კოშკიდან თვით შაჰ-აბაზი
იმავ სარდლობის თანდასწრებით და მათ გაოცებას არ ჰქონ-
და საზღვარი.

ეს ხალხში დარჩენილი ლეგენდა მოწმობს დიდი მოურავის
საარაკო ძალ-ღონეს, სისწრაფესა და გულადობას.

ამის შემდეგ დიდი სარდალი საკმაო ჯარით გაუდგა გზას
ავლანთა ქვეყნისაკენ.

ჩასვლისთანავე მოურავმა ზედიზედ დაამარცხა ხუთჯერ
მეტე ავლან-ყანდაარის ჯარები, აიღო იერიშით მათი ციხე-

ქალაქნი და სამ-ოთხ თვეში დაიპყრო ორთავე ქვეყანა, აიღო მათგან დიდი ალაფი და დაადო საგრძნობი ხარკი ირანის შაჰის სასარგებლოდ.

გამარჯვებული სააკაძე აქედან გადავიდა ინდოეთში, შეებრძოლა საზღვარზე სინდეთის დიდ ლაშქარს, სასტიკად დაამარცხა რამდენიმე ალაგს და შეიჭრა შუაგულ სინდეთში.

მოხდა დიდი ბრძოლანი, რამაც გასტანა რამდენიმე თვეს და დამთავრდა მტრის ჯარების დამარცხებით. ამრიგად, სინდეთის მმართველმა რაჯამ ქედი მოიხარა ირანის დროშის წინაშე, გადახდა შაჰის სასარგებლოდ უამრავი ხარკი და გაუხსნა სავაჭრო გზები შუაგულ ინდოეთისკენ.

ენით აუწყრელი სიმაძაძე გამოიჩინეს ამ ომებში გადახვეწილმა ქართველებმა. დიდი მოურავის გმირობამ და სამხედრო გენიოსობამ ხომ გადააქარბა ყველაფერს! იგი თავისი რაზმებით ელვასავით ჩნდებოდა ხან აქ, ხან იქ, ამარცხებდა ათჯერ მეტ მტრის ძალებს და იღებდა ციხე-ქალაქებს.

შვიდ თვეში ივერიის გმირმა ბრწყინვალედ დაამთავრა ეს დიდი საქმენი, უამრავი განძით, ალაფითა და სამხედრო ტყვეებით დაბრუნდა ერანში. შაჰ-აბაზის სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა.

ის უზომოდ გაოცებული იყო სააკაძის ასეთი უმაგალითო გმირობითა და სამხედრო ნიჭით; შაჰი მიხვდა, რომ სააკაძის სახით მან ძლიერი ძალა მიიმხრო. უხვად დააჯილდოვა მამაცო ქართველნი და უფრო კი მათი მოთავე გიორგი სააკაძე.

დიდი მოურავის სახელი მოედო მთელ ირანს, მთელ აზიას; იგი შეიქნა მათ თვალში რალაც უძლეველი ბუმბერაზი, ზღაპრული გმირი. მის ქება-დიდებას დამღეროდნენ აშუღნი და მეღოსნები.

სააკაძის დაუჯერებელი ამბები ვრცელდებოდა საოცარი სისწრაფით და იპყრობდა ქვეყნის სმენას.

ახლა შაჰ-აბაზმა იწყო მზადება თურქთა წინააღმდეგ, ერაყისა და ქურთისტანის დასაბრუნებლად.

მან მალე გაგზავნა ჯარი გიორგი სააკაძის სარდლობით. შეიქნა სისხლისმღვრელი ბრძოლა ირან-თურქეთს შორის. აქაც დიდი მოურავის სიმარჯვემ სძლია ყველაფერს. მან ჩაიდინა ნამდვილი სასწაულები, თურქნი უკვე იცნობდნენ მას ცხირეთ-

ტაშისკარის ბრძოლებიდან, ამიტომ საშინელი შიშის ზარი ეცემოდათ მის ყოველ დანახვასა და ხმის გაგონებაზე.

რვა თვის შემდეგ აქაც დამთავრდა ბრძოლა „დიდი გუჩის“ ბრწყინვალე გამარჯვებით, რომლის სამხედრო ოსტატობა ფართოდ გაიშალა აქ, შორეული აზიის დიდ საბრძოლო ასპარეზზე.

სააკაძემ აქაც შეასრულა თავისი დაპირება და მოდრიკა შაჰის წინაშე ამაყი სულთანი, თურქებმა გადიხადეს შაჰ-აბაზის სასარგებლოდ დიდი სამხედრო ხარკი, დაუთმეს მთელი ერაყი ქ. ბაღდადით და ქურთისტანი.

ამ საარაყო გამარჯვებით დიდი მოურავის სახელი კიდევ უფრო გაიზარდა და მთელ ქვეყანას მოეფინა. ალექსანდრე მაკედონელის შემდეგ აზიას არ ენახა ასეთი დიადი გმირი; არასდროს ირანი არ ყოფილა ისეთი ძლიერი, როგორც იმჟამად. მის წინაშე თრთოლდნენ თურქეთი და ინდოეთი, ავღანი და ყანდაარი.

შაჰის პარემუი

მთელ ირანს მოედო ხმები დიდი მოურავის საარაყო გამარჯვებათა შესახებ პირველ ხანებში ავღან-ყანდაარსა და ჩრდილო ინდოეთში, ხოლო შემდეგ თურქეთისაკენ. სულთანი ჯარების სასტიკმა დამარცხებამ, დიდ ქალაქ ბაღდადისა და მდინარე ტიგრ-ევფრატის ვრცელი აუზის, ანუ ერაყის დაპყრობამ ხომ უზომო აღფრთოვანება გამოიწვია ირანის ყველა კუთხეში. ირანის დედაქალაქ თეირანში ამ ამბების გამო იმაზე თებოდა საზეიმო დღეობანი ჩირალდნებითა და შუშხუნებით.

მგოსან-აშულნი თხზავდნენ ლექსებს და დაძლეროდნენ თარზე დიდი მოურავის ზღაპრულ გმირობას. ეს სიმღერები შეიჭრა შაჰის პარემში და აღაფრთოვანა ირანის ბატონის ტყუფა ცოლები, რომელთა შორის მრავლად იყვნენ ივერთ ასულნი. ამ საგმირო ჰანგებმა ყველაზე მეტად შეიპყრო შაჰ-აბაზის უსაყვარლესი არიფი, ჩერქეზთ ბატონის ასული, ჩეიდმეტი წლის მშვენიერი ლეილა, ორი წლის წინ მან თვალი მოჰკრა ივერიიდან ახლად მოსულ გიორგი სააკაძეს შაჰის დარბაზში

ქორედის სალაფარდიდან, ამ ერთი დანახვით გმირის დიდმა სახიერებამ დაატყვევა ქალის გული. ახლა კი ლეილას ესმის მგოსან-აშულთა შიქარტა-ბაიათები დიდი მოუთრავის ზღაპრულ გამარჯვებებზე.

ამ პანგებმა დაანთო ქალის გულში სიყვარულის მწვევე ცეცხლი. მისი არსება მძაფრად შეიპყრო დიადმა ვნებამ. სიზმრად თუ ფხიზლად ლეილას ფიქრ-ოცნებანი გარს ესვეოდნენ „დიდებულ გურჯს“, როგორც ეძახდა იგი სააკაძეს. სწორად განმარტოებით დაძრწოდა ქალი შეღამების უამს პარემის დიდ წალკოტში და ვარდ-ყვავილების ბუჩქებში შეფარებული ბაღრი მთვარის სხივებზე თეთრი მარმარის აუზის პირას მწარედ ოხრავდა.

გავიდა დრო. ბაღდადის მხრიდან მოქრის შიკრიკი, იგი ახარებს შაჰს გამარჯვებული ლაშქრის დაბრუნებას. ჭარს მოუძღვის მთავარსარდალი დიდი მოუთრავი. უზომოდ გახარებული შაჰ-აბაზი ასაჩუქრებს შიკრიკს ოქროებით სავსე ქისით, ემზადება სწრაფად და მიდის შესაგებებლად მთელი ამალით, თან მიჰყავს ნაზი ლეილა.

კუნაპეტი ღამე. გამარჯვებული ლაშქარი მოახლოვებია დედაქალაქს ათი ეჭის მანძილზე და დამდგარა ბანაკად. შორი მგზავრობით დაქანცული მხედრები ადრე მისცემიან ტყბილ მოსვენებას. ღუმს მიდამო. მხოლოდ ზანდაზმით ისმის გუშავთ ყვილი. ბანაკის შუა ალაგას კი დგას მოუთრავის ფარჩის დიდი კარავი.

ამ უზარმაზარი ბანაკიდან სამი ეჭის დაშორებით ჩირალე-ბით გაშუქებულია შესაგებებლად გამოსული შაჰის მდიდრული კარავები.

სძინავს ყველას სააკაძის ვრცელ ბანაკში, არ სძინავს მხოლოდ მარად ფხიზელ დიდ მოუთრავს. მან ჩვეულებრივ დაიარა ბანაკი და დაზვერა გუშავნი გელას თანხლებით; ახლა კი დაბრუნდა კარავში. გმირმა მოიხსნა ჭუბა-ჯავშანი და დააბიძა ძილი. კარავში ბეუტავდა პაწია ჩირალი და მისი მცირე სინათლე ვერ სწვდებოდა კარვის კუთხეებს, სადაც ისე ბნელოდა, როგორც გარეთ. ამ დროს შავად მოსილი ორი არსება ფრთხილად შეიპარა მოუთრავის კარავში და შეეფარნენ ბნელ კუთხეს, ერთი მათგანი ფეხაკრეფით მიუახლოვდა სააკაძეს და უცებ

მოიხსნა შავი აჯილა. ჩირალის შუქზე გმირის უზომოდ გაოცებულ თვალებს დაესახა დიაცის საოცნებო მშვენიერება.

— ვინა ხარ, ტურფავ! საიდან გაჩნდი ასე იჩქითად?! რამ მოგიყვანა ამ ბნელ ღამეში?! — შესძახა გაოცებით დიდმა მოურავმა.

— ვარ შაჰ-აბაზის სატრფო არიფი; ჩერქეზთ ბატონის ასული ვარ, მქვია ლეილა. ვარ შენზე მწვავედ შეყვარებული, გმარო ზღაპრულო! ემსა მარადის შენი მგონე, შენზე მლოცველი. ორი წელია, რაც მოიპოვე ამ ჩემსა გულში ტრფობის სავანე... არა, არ ძალმიძს ამქვეყნად ყოფნა უშენოდ! აქ მომადრინა ფაქიზი ფრთებით შენდამი ტრფობამ.

შესძახა ქალმა მღელვარე ხმით და დაიჩოქა გმირის წინაშე ცრემლთა დინებით.

ეს ნაზი ხმები, მწვავე გრძნობით ალად ნთებული, გულის სიღრმეში ჩასწვდა ვაჟეაცს და ნდომის ცეცხლით ის ააფეთქა.

— აღსდექ, მშვენებავე! ზეცის მნათობო. ბადრულო მთვარევე! შენი სიტურფე, ჰაეროვნება თვით ანგელოზთაც კი შეშურდება. დამშვიდდი, ნაზო! შეიწრე ცრემლი! არ ფერობს აქულს ჩერქეზთ ბატონის ეს დამცირება, თავდავიწყება. კარგად გაზომე და შეადარე შენ ვინ ბრძანდები. მე კი ვინა ვარ! შენ მეუღლე ხარ შაჰის უპირველესი, უუნაზესი სატრფო-არიფი, დიდი რაინდის ჩერქეზთ ბატონის და იალბუზის ტურფა ასული, მე კი... ოჰ, მე კი ვილაც ეული. საქართველოდან გადმოხვეწილი წვრილი ცოლ-შვილით, დღეს უბინადრო, ერანის ჭერქვეშ შეფარებული. შაჰის სიუხვით, დიდსულოვნებით მე შეტკობილი, შეწყნარებული... გონს მოდი, ტურფავ! დაიცხრე გული...

და ამ სიტყვებით დიდმა მოურავმა ხელი მოხვია ნარნარ ლეილას, დასვა ტახტზე, თან მიაწოდა დასამშვიდებლად თასით შერბეთი.

— მხოლოდ ისურვე, ქვეყნის დიდებავე, და ხვალ დილითვე მეფე იქნები მთელი ერანის! მთელი სპარსეთი ფერხთ დაგეგება შენი გმირობით აღფრთოვანებული! მხოლოდ ისურვე, და ამ ღამითვე ჩემი მარჯვენა გულსა გაუპობს შაჰ-აბაზს! უსულო გვამად მას გადავაქცევ ბასრი მახვილის ერთი მოჭნევით... ოღონდ ისურვე, ჩემო კერპო, ჩემო სიცოცხლე, ოღონდ გიყ-

ვარდე მე უბედური, სამარადისოდ შენი მხევალი, შენი ლეი-
ლა!

სთქვა ეს სიტყვები მწვავედ, მღელვარედ... ელვის სისწ-
რაფით ის წამოიჭრა, ჩაეკრა გულში და გაშმაგებით დაუწყო
კოცნა.

ატოკდა უცებ ვაჟაკის გული, ესოდენ ხანი ომებში ნა-
ყოფი, იფეთქა ვნებამ. დიაცის კოცნას მწვავეს, მხურვალეს, მის
ვარდის ბაგეს მწვავე კოცნითვე მან უპასუხა... მაგრამ ეს იყო
მხოლოდ წამი თავდავიწყების. მყის გონს მოეგო, მოიხსნა ქა-
ლი გულში ჩაკრული და მიაწვინა ტახტზე სათუთად. თვითონ
განშორდა, დაიბრო გული და საყვედურით მიმართა მაც-
დურს:

— გრცხვენოდეს, ტურფავ, ჩერქეზთ ასულო! თავაშე-
ბულმა შენმა მოქცევამ მყის ამიშალა ქაბუკის სისხლი; ლამის
გამხადა მე მოღალატე; ფიცის გამტყეხი ცოლის წინაშე... ვერა,
ლეილავ, ვერ ვუღალატებ ნუგზარის ასულს, თამარს მშვენა-
ერს, ჩემსა მეუღლეს, უზენაესი სიყვარულით შეკავშირებულს,
ვერ ვუღალატებ ქირსა და ლხინში ჩემსა მეგობარს, ჩემი შვი-
ლების დედას მოყვარულს, ოჯახის ფუძეს! ვერ ვუღალატებ,
თენდ მოვეკდე აქვე ბასრი მახვილით!..

— მაშ. თუ აგრეა, მოკვდი, წყეულო! ჩემო მტანჯველო
ჩემო ჭალათო! მოკვდი!

და ამ სიტყვებთან ლეილას ხელში იელვა რკინამ, უცებ
უბიჯან ამოღებულმა. სანამ გმირის მკერდს შეეხებოდა ბასრი
ხანჭალი, მიბარვით უცებ გელას მარჯვენამ ის შეაკავა; გდა-
უვრიხა სწრაფად ხელი ქალს გააფორებულს და გამოსტაცა მას
სატყუარი. დაეცა ქალი იქვე მიწაზე უსულო გვამად, მეტის სიბ-
რაზით და მღელვარებით შეღონებული. ხოლო მოუთრავს განუ-
შორებლევ ტანზე ემოსა მტკიცე ნაქსოვი რვალის პერანგი, ამი-
ტომ იპას ქალის მახვილი, სუსტი ხელითვე ის მოქნეული, ეერას
ავნებდა.

გონს მოიყვანეს ნელსაცხებით, მოასხეს ჩადრი, თანამხლებ
მხევალს კუთხეში ფარულს ის ჩააბარეს და ბანაკიდან სამშვი-
დობოს მყის გააპარეს.

ლამის წყვდიადმა შეიფარა დიაცის ვნება და გული მისი შუ-
რისძიებით აღბორცებული...

გათენდა კიდეც... ორივე ბანაკში ზურნამ დაუტყრა დილას საარი. გაიჰმა თანაც ბუკ-ნალარის ხმა. მყის აიშალნენ ორივე მხრივ და მოემზადნენ ურთიერთ შორის შესაგებებლად.

სააკაძის უზარმაზარი ბანაკიდან გამოვიდა მწყობრად ათასი ცხენოსანი ჯუბა-ჯავშნით, იარაღასხმულნი და გაემართნენ შაჰის ბანაკისკენ. მათ წინ მიათამაშებდა არაბულ შავ მერანს ირანის ჯარების მთავარსარდალი დიდი მოურავი. მისი გოლიათის აღნაგობა ირჩეოდა მხედართა შორის. მოურავის მარჯვნივ მოაგვლევბდა თეთრ ბედაურს მისი სიმაჰრი ნუგზარ ერიათავი. მარცხნივ კი მიაცურებდა წითელ არაბულ ტაიქს ზორბა ტანის ზურაბ ერისთავი, უპირველესი სარდალი სააკაძის შემდეგ. ამათ მოსდევდნენ თან წაყოლილი ასამდე რჩეული ქართველნი, რომელთაც საარაგო სიმაჰაკით ასახელეს შორეულ აზიაში თავისი სამშობლო. ამათში ირჩეოდნენ მოურავის მუდამ თანმყოფნი ორი პაპუნა, ლომი ჩრდილელი და გელა, აგრეთვე რამდენიმე თავად-ახნაური. ქართველებს ხელთ ეპყრათ დამარცხებულ მტერთა დროშები და ციხე-ქალაქთა ოქროს გასაღებნი, ხოლო გელას ხელში ფრიალებდა ივერიის ეარდისფერი დროშა, რაზედაც იყო ამოქარგული თეთრ რაშზე მჭდომი წმ. გიორგი, რომლის წვეტიანი შუბი ერჭო დაღრენილ ხახაში შავ გველშაჰს.

მამაცი ქართველნი მოაგვლევბდნენ ბედაურთ ქედაზიდულნი, ბრწყინვალე სახით. მათ ბაგეთაგან აღმომხდარი „ქართველო, ხელი ხმაღს იკარ!“ და სხვა მხედრული ჰანგები ზრიალით ეფინებოდა ირანის ფართო ტაშირს, ათას ფერებად ამზეურებულს.

ივერთა უკან მოდიოდნენ ცხენებით ირანის სარდლები; მათ მოჰყავდათ ტყვედ წამოყვანილი მტრის ჯარების უფროსნი, იარაღ-აყრილნი და ხელებგაკრულნი. ხოლო მათ უკან ორი ათასამდე მხედარს მოჰყავდა ხუთასი ტურთა ტყვე ქალწული და ხუთასი ჯორ-აქლემი, ოქრო-ვერცხლით, თვალ-მარგალიტით და ფარჩეულით მძიმედ ტვრითულნი.

ამ ცხენოსანთ უკან ასიოდ ნაბიჯის დაშორებით მწყობრად მოდიოდა ქვეითი ლაშქარი, სამოცათსამდე მებრძოლი, იარაღსხმული, გაშლილი დროშებით; მათ შუაში ჩაყენებულ ოცი ათას ტყვეს მოჰყავდა ორი ათასი არაბული ცხენი, მდიდრულად

კაშმელი, აგრეთვე ოცი ათასი ჯორ-აქლემი ძვირფასი ნიჭ-
ფარავანებით, ჭურჭელით, სამოსით და სამხედრო იარაღით
მძიმედ ტვირთული, — ეს იყო მტერთაგან ნაღავლი.

მიუახლოვდნენ აუ არა შაჰის ბანაკს, ორივე მხრიდან იჭედა
ბუქვა და ამაყურდა ზურნა. მხედარნი გადმოსდნენ ცხენებიდან
და გააწესეს ფესით. ყვითელი ოქსინოს კარგიდან გამობრძანდა
სასეიმოდ მორთული ირანის ბატონი. შაჰის სახე სიხარულით
იყო გაბრწყინებული. ირანის ბატონს უკან მოსდევდა მისი ამა-
ლა. სწორედ იმ დროს, როცა ორივე მხარე უახლოვდებოდა
ერთმანეთს ნელი ნაბიჯით, ცაზე საცმაოდ მალა გამოჩნდა
უზარმაზარი არწივი, მას ლალად გაეშალა განიერი ფრთები,
თავზე დასტრიალებდა ირანის მბრძანებელს და ფართო წრეს
აკეთებდა. შეჩერდა სვლა. ორთავე მხარეს ყურადღება მიიპყ-
რო ფრთოსანთა მეფემ, კარგ ნიშნად არ მიიჩნიეს მისი თავზე
ტრიალი. შაჰმა იხმო თავისი ამალიდან საუკეთესო მსროლელნი
და უბრძანა ესროლათ სათითაოდ. გაეარდა თანმიყოლით ათა-
მდე თოფი საუკეთესო ჩუბინთა ხელში, მაგრამ ამაოდ. არწივი
კვლავ ნებიერად უვლიდა წრეს გაშლილი ფრთებით. ფრთად
დაღონდა შაჰი; მიმოიხედა ირგვლივ. არავინ ჩანდა სროლის
მსურველი. საუკეთესო მსროლელთ დარცხვენით ჩაელუნათ
თავი. ამ დროს გაეარდა თოფი დიდ მოურავის უკან და ზეცის
ნებიერი მეფე გულში ტყვიით განგმირული დაეცა ირანის შა-
ჰის ფერხთა წინაშე. შაჰ-აბაზის ალტაცებას არ ჰქონდა საზღ-
ვარი. შაჰმა ეს მიიჩნია მტერზე გამარჯვების ნიშნად და მა-
შინვე მოითხოვა არწივის მკვლელი.

ის აღმოჩნდა კავკასიონის მთების ასული, უპირველესი ჩუ-
ბინი მამაცი ცარო, ვაჟად ჩაცმული მარად რომ თან ახლდა
გოირგი სააკაძეს.

ცარო მაშინვე ეახლა ყაენს თოფით ხელში და მძიმედ მო-
ხარა ქედი მის წინაშე.

— შენ მოჰკალ ეს არწივი? — შეეკითხა შაჰ-აბაზი ქართუ-
ლად მის წინაშე მდგომ ჩაბალახწაყრულ მშვენიერ ვაჟკაცს.

— დიახ, აზიის დიდო მბრძანებელო! დიახ, მე გავებდე და
მოვკალ იგი თქვენდა სადღეგრძელოდ, რაკი ვიხილე შორით
თქვენი შეწუხება!

— ვინა ხარ, შენ, მამაცი კაბუკო?

— მე გახლავართ თქვენი მონა, ივერიის მთების შვილი, გელა ჩრდილელი.

— ვისთან ხარ?

— მე ვახლავარ თქვენ ერთგულს, ივერიის გმირს, დიდ მოურავს.

— კეთილი სწორედ მას შეჰფერის შენსავით მამაცი თან-მზღები. დარჩი მასთან და იყავ მისი ერთგული გუშაგი. აჰა, მთიელო გელავ, ჩემი ფეშქაში — ამ სიტყვებით შაჰმა გადასცა ოქროებით სავსე სამი ქისა.

გელა მადლობის ნიშნად ეამბორა შაჰის გამოწვდილ ხელს და სიხარულით აღტაცებულმა ძლავს წარმოთქვა:

— ერანის ბატონო, თქვენი მონა-მორჩილი მთიელი გელა არ არის ღირსი ესოდენ წყალობისა!

— მე უკეთ ვიცი, რისი ღირსიც ხარ! შენ მოჰკალ შავი არწივი, რომელიც ბნელ ლანდალ დამტრიალებდა თავზე ამ დილით და მიფარავდა დიდებულ მზეს, ამით შენ კეთილად ამიხდინე ჩემი წუხანდელი ცუდი სიზმარი... ყორჩიბაში — მიუბრუნდა იგი თავის სიძეს, უპირველეს ვეზირს, — ჩაიწერე რაყიმში ამ მამაცი ვაჟის ვინაობა; უბრძანე მიუბოძონ მას ძვირფასი თევლებით მოჭედილი ოქროს თოფი, დამბაჩა და ხმალ-ხანჯალი, თანაც მდიდრული ხალათი და შეკაზმული საუკეთესო არაბული ცხენი.

— შენი ბრძანება მყის იქნება შესრულებული, ერანის დიდო მნათობო! — მძიმე თავდახრით მოახსენა ყორჩიბაშმა.

— მამაცო გელავ! ამიერიდან უფლება გეძლევა მოხვიდე ჩემთან, სადაც კი ვიყო, და მთხოვო, რაც გწადს. აჰა, ამის ნიშანი — ამ სიტყვებთან ერთად შაჰმა წამოიძრო ნეკიდან ძვირფასი ბრილიანტის ბეჭედი და გადასცა გელას. შემდეგ ხელის აქნევით გასცა ბრძანება და ორივე მხრიდან დაიძრა ასაბია.

პირველად მიუახლოვდა ირანის შაჰს ივერიის გმირი გიორგი სააკაძე და მიმართა შემდეგი სიტყვით:

— მბრძანებელო! ამ წლინახევრის მანძილზე შენი ძლევამოსილი მხედრობა ჩემი მთავარსარდლობით, და ივერთა ეს მცირე რაზმი მამაცად ებრძოდნენ ერანის მტერთ აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით და მოუპოვეს ერანის დროშას ბრწყინვალე გამარჯვება. აჰა, დიდებულო შაჰო, ავღან-

ყანდაარის, სინდეთის, ერაცისა და ქურთისტანის ხანები და სულთანები ტყვედ მოყვანილნი და დამხობილნი შენს ფერხთა წინაშე! აჰა, მათ ციხე-ქალაქთა ოქროს გასაღებნი, ოქროს ლანგრით მორთმეულნი! აჰა, უამრავი ტყვე, მათ შორის ხუთასი უმწვენიერესი ქალწული! აჰა, სპილონი და არაბული ცხენებო, ოცი ათასი ჯორ-აქლემი, ძვირფასი ლარით, განძით, ნოხ-ფარჩეულით და სამხედრო იარაღით დატვირთული! ამიერიტ იხარე, ილხინე! იყავ დღეგრძელ და ბედნიერ უკუნისამდე!

უზომოდ გახარებულმა შაჰმა უსიტყვოდ გაშალა მკლავები, ჩაიკრა გულში ივერიის გმირი და ეამბორა მის შუბლს. შემდეგ კი მიმართა აღელვებით:

— იკურთხოს ღედა, რომელმაც გშობა და გაწოვა ძეძუ! ამ მცირე დროს განმავლობაში შენ ჩაიღინე თვით სასწაული. შენ დამიმარცხე უამრავი მტერი! შენ დამიმონე მრავალი ქვეყანა! შენ განაღდი ქვეყნის ოთხივე კუთხემდე ჩემი დროშა, ხმალი და ჩემი სახელი! შენ მოასხი უამრავი ტყვე და ოთხ-ფეხნი, განამდიდრე ჩემი ხაზინა, გაამართლე ჩემი იმედები, სანაქებოდ შეასრულე ამ მოკლე ხანში შენი სიტყვა და დაპირებანი... ამიტომ აღარ ვიცი, რარიგ დაგაჯილდოვო, რისი ღირსი ხარ ესოდენ საქმეთა ჩამდენის მიბოძებია შენთვის ერაც-ქურთისტანის სულთნობა; მთელი ნადავლიდან მეოთხედი წილი შენა და შენს მამაც ქართველებს. ამიერიდან შენ პირველი კაცი ხარ მთელს ერანში ჩემს შემდეგ. გიწვევ დღეს ჩემს დიდ ნაღ-შზე შენი მამაცი გურჯებით. შაბაშ თქვენს საარაკო გმირობას!

შემდეგ შაჰმა მოიკითხა და დიდი მადლობა უბრძანა დანარჩენ ქართველთ, მათ შორის მეტი ყურადღებით მოეპყრო მთხუც ნუგზარ ერისთავს და მის შვილს ზურაბს.

ამის შემდეგ სააკაძემ წარუდგინა შაჰ-აბაზს ირანის სარდლები და ის ჭარისკაცი, რომელმაც ისახელეს თავი ომებში, შეაქო ისინი და მოკლედ მოახსენა მათი სიმამაცე.

შაჰ-აბაზმა მადლობა უბრძანა მათ და ყველანი დააჯილდოვა მდიდრულად.

მან შეიწვია თავისი კარავში სააკაძე რამდენიმე წარჩინებული ქართველ-ირანელით, თვით დაბრძანდა ოქროს ტახტზე, გვერდით მოისვა დიდი მოურავი. სხვებიც დასხდნენ ფეხმო-

კეცით, ხარისხის მიხედვით, ირგვლივ ჩამწყკრივებულ ტახტებზე. მცირე საუბრის შემდეგ მოურავის განკარგულებით შაჰი ოქროს ლანგარზე მოართვეს მტერთაგან წართმეულ ციხე-ქალაქთა გასაღებნი და ნადავლის ვრცელი ნუსხა, რაც შეიცავდა უამრავ სიმდიდრეს. შემდეგ შემოაყვანეს ხელგებაკრული მთავარი ტყვეები. ისინი დაემხვნენ მიწაზე შაჰ-აბაზის წინაშე და არ იძროდნენ ადგილიდან. ფრიად გახარებული შაჰი ღმობიერად მოეპყრა ყველას, უბრძანა ადგომა, გაახსენებინა ხელები და დასვა ტახტებზე ხარისხის მიხედვით.

შემდეგ მოასხეს ძვირფასად დართული ხუთასი უმშვენიერესი ქალწული, სინდეთ-თურქეთ-ერაყიდან ტყვედ მოყვანილი. მათ შორის ბლომად იყვნენ საუკეთესო მგოსან-მეტრები და კეკლუცად მროკენი. ტურფა ასულთა დანახვაზე შაჰს გაუბრწყინდა თვალები. მან აირჩია ამ ქალებ შორის ასამდე საუკეთესონი და გადასცა ხოჯებს თავისი პარემის დასამშვენებლად, ხოლო დანარჩენნი დაურიგა თავის სარდლებსა და ხანებს.

ამასობაში ჩუხჩერახის განკარგულებით სუფრაზემა გაშალეს სუფრები, დაალაგეს ნაირ-ნაირი ნაშაღები და ტკბილეული. გაიმართა სპარსული ნადიმი თარ-ჰიანურით, ღაიარა-დუდუკით, შიქასტა-ბაიათით და ცეკვა-შეშპარით. ფეხმარდი ძე-რიქიფენი დაქროდნენ სუფრებს შორის, მალიმალ ავსებდნენ თა-ანარფეშებს შერბეთითა და კაჟური ღვინით. აშელ-მეტრები დაძლერდნენ თარზე ირანის ლაშქრის დიდ გამარჯვებას და სააკადის ზღაპრულ გმირობას.

გავიდა სამი დღე ამ უწყვეტ ღვინისა და ქეიფში. შაჰს ბრძანებით მთელი ნადავლი გაჰყვეს ოთხ წილად: ერთი წილი უძღვნა დიდ მოურავს და მის ქართველებს, ორი წილი გადასცა ლაშქარს, ხოლო მეოთხე წილი ხაზინას. თვით შაჰმა კი დი-ტოვა ასი საუკეთესო არაბული ცხენი და უძვირფასესი თვალმარგალიტნი. ტყვეებ შორის დიდი ნაწილი დაურიგა თავის ერთგულ კარისკაცებსა და მოხელეებს, ხოლო დატყვევებულ ხანებსა და ფაშებს ჩამოართვა ერთგულების ფიცი, გაათავისუფლა და დააბრუნა თავ-თავის ქვეყნებში.

მეოთხე დღეს აიშალნენ ყველანი და მივიდნენ დედაქალაქს, სადაც მთელი კვირის განმავლობაში იყო დიდი ზეიმები და ჩირალ-შუშხუნებით ხალხის ღრეობა, ღვინი და ქეიფი. ილქენ-

და ისპაჰანთან ერთად მთელი ირანი, შაჰმა განცა უხვი საბოძ-
ვარი ქვრივ-ობლებსა და ხეიბარ-გლახებზე. ააგო მათთვის ხა-
ნაგნი და ურწყავ ალაგას გაიყვანა არხები.

ლელიას შუშაარი

ზეიმობდა გამარჯვებული ჯარების დაბრუნებით მთელი
ირანი. ილხენდა გახარებული შაჰ-აბაზი. უცხო ხეებით დაჩრ-
დილულ, ყვავილნარით, ხასხასა მოლით, კოხტა თალარებითა
და ფერადი მარშარის კოშკებით შენეულ დიდ წალკოტში ნე-
ბიგრობდნენ შაჰის ჰარამხანის ნაზი ტურ-ფანი, მათი სხეულას
ქორფა ნაკვთები სამაცდუროდ ჰვირდა აბრეშუმის სიფრიფანა
სამოსში. ბროლის შიშველა მკლავები და ღია გულ-მკერდი
თვალს იტაცებდა. თარ-ჰიანურის ჰანგებზე ან დოლ-სალამურის
საამო ხმებზე სრიალებდნენ ქაშანის აბრეშუმის ხალზე ვარ-
დისფერი შიშველა პაწია ფეხები. ვნებით სავსე უზუნდარას
ცვლიდა ნარნარა მიჩაია, ამათ კი ცელქი ლეკური. ძვირფას
თვალ-მარგალიტით მოოქვილ ოქროს ბეჭდებს, საყურე-სამა-
ჯურებს და ფარღულ-ფარმავლებს, ირანის ბატონის მიერ უზ-
ვად ბოძებულს, უსიამოდ გაეხარებინა მშვენიერ ფერიათა
ნორჩი გულები.

აქვე იყვნენ აზია-ევროპისა და აფრიკის ტურფა ასულნი.
ტყეობაში მყოფნი, მეგობრობდნენ ერთმანეთს და ხშირად
გალობდნენ თავიანთ ეროვნულ ჰანგებს. ამ საამო სიმღერით
იქარებდნენ სეფდა-კაენშანს თავის შორეულ სამშობლოზე და
მშობელ-ნათესავთა მიმართ, რომელთა ხილვას ერთი მათგანი
თუ ეღირსებოდა ოდესმე. ნაზი ასულნი წააგავდნენ ოქროს
გალიაში დამწყვდეულ ლამაზ ჩიტუნებს, და მკაცრ გუშაგებად
დღე და ღამ უდგნენ მახინჯი ზოჯების ხარბი თვალები.

ღამდება. ცა კამარაზე ნელა მიცურავს პირბადრი მთვა-
რე; მოსავს სამყაროს ვერცხლის სსივეებით. ჩაღდება ღვინი
მარმარის დიდ აუზებთან. აქა-იქ გაწლილ ხალებს აქობენ
ძვირფასად ნაქარგი ხავერდის ბალიშ-მუთაქები. სუფრებს
ალაზათებს რჩეული ხილი, ტბილეული, შერბევითი სავსე ოქ-
როს სურები და ფიალები. იქვე გახსნის თარ-ჰიანურის მკენესა-

რე ჰანგი. სმენას ატყობს მუტრიბთა ნაზი გალობა. იშლება ვნებით თეთრი მკლავები. როკვენ მოხდენით ქალთა ფეხები. შორით მოისპის ბულბულთა სტვენა... ელიან ბატონა, შაჰს ბედნიერს, ასეულ ქალთა სურვილის საგანა. ბედნიერია, ვინც სპას ქალწი შეიჩერებს ბატონის მზერას, აღძრავს მის ვნებას და იგეშებს მის ეჟერ ლტოლვას, ფეხშიმედ ქმნილი ძიებოძებს შაჰა მემკვიდრეს. აშიერიდან იგი ზღვაა შაჰის მეუღლე, დიდი უფლებით და ფუფუნებით უხვად მოსილი, სხვა ქალებს შორის ბურის აღმძვრელი. ხოლო ის ტურფა, ვინც იგეშებს შაჰის ტყბილ ალერსს და უნაყოფოდ დარჩება, იგი ოთხი თვეა შემდეგ გადაეცემა ფეშქამად ვინმე დიდებულს, კიო აშიეროა ურგები ნივთი დიდებულ შაჰის პარანახანაში...

აი, სვე-ბედი იმ ასეულ და ათასეულ ტურფა ასეულთა, რომლებიც უწყვეტ ნაკადად მომდინარეობენ ყოველი შარადან შაჰის წალკოტში.

მაგრამ ამ საღამო ეამს არავინ ფიქრობს, თუ რა მოელია! გატაცებულან მხოლოდ აწმყოთი, ტყბილი ნაღვით, სააზო ხმებით, საკრავთა ქდერით; ვნებააღძრულნი მთვარის სხივებზე, ბულბულის ხმაზე, ქირმანის ხალზე მოცეკვავენი ელიან მიჯნურს, შაჰს დიდებულს!

მხოლოდ არ ფიქრობს ირანის შაჰზე ერთი ასული, ფერიებს შორის უტურფესი, უუნაზესი. განწორებია მხიარულ სუფრას, შეფარებია უსურვანებით მოვლებულ თალარს, წალკოტის ბოლოს, და მოუთმენლად ელის ვიღაცას.

მცირე ხნის შემდეგ იღება ფრთხილად მალალი ზღულის ფარული კარი და შემოდის ორი არსება შავად მოსილი.

— შენ ხარ, ზაირა? ხომ მოიყვანე, ვინცა მინდოდა? — შეეკითხება ახლად მოსულს მსუბუქი ხმითა თალარში მყოფი. — აქ არის ჰასან, ყაჩაღთა ბელადი ფრად განთქმული, ძლივას ეიპოვე და მოგიყვანე, ჩემო მშვენიერე! — და ამ სიტყვებთან შეჩადრიანმა მოხუცმა ქალმა ნელა წასწია უზარმაზარი ტანის თათარი, თვით გამოვიდა დადგა გუშავად იქვე მახლობლად.

— ჰასან, ხომ გწადის ბევრი სიმდიდრე და უტურფესი ქალის ალერსი შა, შემომხედე!

— ამა სიტყვებით ქალმა მოიხსნა პირსაბურავი და მთვარას შეჰქუე ყაჩაღის თვალებს დაეხატა სახე ციური.

— ჰალაჰ! ეს ხომ ჰურია, ჰურიი უტურფესი, თვით ედემიდან მოვლინებული სადა ხარ, ჰასანი ეს სიცხადეა, თუ სიზმარეთი? — შესძახა იმან აფროთოვანებით.

— ჰასან, ხომ გწადის ასეთი ქალის ალერსთან ერთად სულ ბევრი ოქრო?

— იამანი მნათობო ცისავე იამანი უბრძანე შენ ყულს, ჰურო, რა გწადის? — მუხლმოდრეკითა შებღავლა ტურფაჲ ყაჩაღ-ჰასანამ.

— აჰა, ამეამად ორასი ოქროს როს შეასრულებ ჩემს დავალებას, ეს ტურფა სახე, ეს კოკობები, ჩემი სხეული შენი იქნება სამარადისოდ! ხომ გესმის, ჰასანი!

— გესმის, ციუროს მიბრძანე, რა გსურს?

— აი ამ ხანჯლით გული გაუბე გურჯსა დიდებულს! — და ამ სიტყვებით ქალმა გადასცა ბასრი მახვილი.

— ვისა, მშვენებავე? ვერ გავიგე, კარგად მაუწყე.

— გურჯისტანიდან ერანში მოსულს ჯარების სარდალს, დიღსა მოურავს, ინდოეთიდან და ერაყიდან ახლად ჩამოსულს. ხომ გესმის, ჰასანი — ამ სიტყვების გამგონე ჰასან გაოცებული იდგა მდუმარედ.

— რას სდუმხარ, ჰასანი ხმა ამოიღე! განა იმ გურჯის მართო სახელმა ასე, ამრიგად შენ შეგაშინა, ყაჩაღთ ბელადი სახელგანთქმული?

— არა, ცისკარო, პირბადრო მთვარევე ნუ მეხუმრებდი მოურავი ხომ გმირია დიდი და უძლეველი მთელ დუნიანზე! ის ხომ თვით შაჰის სპასალარია უაბლოესი, უსაყვარლესი მე ვით გავებდო მისი მოკვლა, ვილაც ყაჩაღმა?

— გრცხვენოდეს, ჰასან, ეგრე ლაჩარი როგორ ატარებ სპარსელ ყაჩაღთა უფროსის სახელს სირცხვილი შენის კაცი კი არა, ქალი ყოფილხარ, სულით ჯაბანი. მე კი მეგონე დიდი ვაჟკაცი, შე ლაჩარო! წადი, გამშორდი აღარ გიხილოს ჩემმა თვალებმა! — და ამ სიტყვებთან ჩერქეზთ ასულმა მრისხანე სახე მას შეანათა. ამ გააფთრებით უფრო დამშვენდა ტურფა ლეილა.

ველარ გაუძლო ამ დამცირებაჲ, ლანძღვას, გაჭირდევას და ამ მშვენებას ყაჩაღის გულმა. ვნების სახშილით სრულად აღიგზნო მისი არსება. დაემხო დიაცის წინ ქალის სიტყვებით გარინდელი და მოწიწებით ეამბორა კოპწია ფეხებს.

— კარგი, მნათობო ზეცის! კარგი, მეუფევე სულისა აჰა, მივდივარ მძიმე საქმეზე ყაჩაღთ ბელადი. ემაგ მშვენებით გახელბული, და დაგიმტკიცებ, რა ვაჟკაცი ვარ! ვფიცავ შენს თავს, რომ ხვალ დილითვე მზის ამოსვლამდე ან მკედრად მიგულე, ან ამავე ბაღში, აქ, ამ ალაგს, მოგართმევ, ტურფავ, იმ დილა გურჯის მოკვეთილ თავსა შენივ მახვილით. მივალ, მშვენებავ! ოღონდ ერთ კოცნას გთხოვ შენი ყული თან წამატანო, რომ ვაქცე ლომად და უფრო მტკიცედ შენი ბრძანება მე შევასრულო!

უცებ მუხლმოყრილ ყაჩაღს ვნებიანს ჩაეტკნენ მწვავე ქალის ბაგენი.

— წადი, საჩქაროდ! არ დაგ-ნახონ! ალაჰი იყოს შენი მფარველი! წადი, იმ გურჯის მოკვეთილ თავით მე გამახარე, თუ გწადს, რომ ვიყო სამარადისოდ შენი სატრფო, შენი მბევალი... ხომ გესმის! წადი! როს ამ ხანჭლითა გაუპო გული, გურჯ! მომავლდავს ასე ჩაჰძახე: „გიაური კვდება ჩერქეზთ ასული“, ტურფა ლეილას ბასრი მახვილით!“ მსურს, რომ ვაჟმარდა სიკვდილისა ეამს ის გიაური... ზაირავ! გაიყუა ჰასან და გახლები შეინახე. დილის რიერაეზე ამ ფარულ კართან იდექ დაჩაჯად. ჰასანის ძღვენი ამავე თალარში შენ მომწოდე, თუ გწადს აგავსო თვალ-მარგალიტით. ჰასან! შენი ლოდინით მე არ მომივა თვალეებზე რული. წადი, მამაცო! გაბარებ ალაჰს და მას ფეჰამბარს...

ამ სიტყვებით მთების ასული, შურისძიებით აღბრუნებულა განშორდა თალარს. სწრაფად მიიშალა შავი აჯღა იქვე ბუჩქებში და საოცნებოდ გამოწყობილი დიდ შადრევანთან ცეკვა-შეშვარით და ლხინით დამთვრალ ტურფა ფერიებს ის შეუერთდა.

ამ დროს გაისმა მოშორებით რაღაც ხმაური. ზურნა დედუკმა, საზანდარმა დაჰკრეს რააბი. მსუქან ხოჭებით და საოცნებო ჩირალ-ლიფლიფით გარემოცული გამოჩნდა შორით

ბრწყინვალე გვირგვინით შაჰ-აბაზი, მას შეეგებნენ ცეკვა-შეშ-პარით, სავსე თასებით ნაზ ფერიები, ვით მენადები ზღაპრულ დიონისს...

მეფე მობრძანდა, დედოფალთ შორის, გაჩაღდა ლხინი... ზეცას სწვდებოდა საკრავთა ხმები, მუტრებით გალობა...

მთვარისა შუქით აელვარებულ ვარდ-ყვავილებით გარემო-ცულ დიდ შადრევანთან ცადტყორცნილი კიპარისების და სურნელოვან ლეილალების საფარველ ქვეშა ქორფა მდგლოზე ფართოდ გაშლილა ქირმან-ქაშანის ძვირფასი ხალნი; უხვად ბნეულან ირგვლივ სამ წყებად ფაქიზნაქარგი ფარჩა-ხავერდის მუთაქები და ბალიშები. შუა ალაგას დინჯად დაბრძანდა სვე-ბედნიერი ირანის ბატონი, უუტუტრფესი ფერიებით გარემო-ცული.

იწყენ ალერსი, ცელქი ხუმრობა. შეექცეოდნენ ნაირ-ნაირ საამო სილით, შაქარლამებით, ცივი შერბეთით, ცივი ვეჩინით, რაც კი ელაგა მათ წინ მოხდენილ დაბალ პატარა შავ მაგიდებ-ზე. იქვე ამკობდა დიდებულ ქეიფს ძვირფას ვაზებში ვარდ-ყვავილების სურნელოვანი თაიგულები: შორიახლოს კი უსურ-ვაზებით შელამაზებულ თალარიდან ისმოდა მუტრებით საამო ხმები, საკრავთა ქღერა. უხვად იკმოდა შირაზის ვარდს ტებილ-სანეტარო სურნელოვნება...

შაჰის ბრძანებით იქვე დუდუქმა და საზანდარმა ნელ-ტები-ლი ხმებით უზუნდარა გამოაცნესა... საკრავთ მთვლემარე, მტკბარი ზღუნნი იქ მყოფთა შორის ქინს ალვიძებდა, თანაც იწვევდა სურვილით თრობას...

იშვებდა შაჰი. გამძაფრდა ლხინი, ზეცის ამულით დათქო-რებულნი. ამ დროს საზანდარის ხმათა თილისმით გაჩინდებული წამოდგა ქალი, ვით სიზმრად მყოფი. ნელი ზმორებით გაშალა ხელი. ნარნარი რბევით და გოგმანით მან დაუარა... ზეციურ სახეს უციალებდა ნაზი ღიმილი. თეთრი მკლავები, თითქო ფაროსის მარმარი, ტურფა სახეზე მოელვარე შავი თვალები, ღურღნა წამწამთა ჩერო ფრქვეული, ოდნავ პობილი მარჯნის ბაგენი, ბროლისა მკერდი, ცელქად მომზირი ვარდის კოკბე-ბი — ტრფობის სურები, ქირმანის ხალზე მოსრიალე წაპა ფე-ხებით და სრულად მისი ზილფუვანი ნარნარა ტანი, სიდური-ფა ფარჩით ოდნავ ფარული, იწვევდნენ ოცნებას.

რალც წარმტაცი ალტაცებით შესტრფოდა შაპი ხალზე მოხდენით მროკავ მენადას.

თვით მოცეკვავე, შორეული მთების ასული, ხან შეიფრენდა მკერდაზიდვით, ვით შევარდენი, და დაუვლიდა ველურ სისწრაფით, ხან კი მოსხლეტით, ვნების ფრთებზე მისვენებული, ყელმოღერებით მოგოგავდა მკლავების რხევით, სახეს უმოკბოდა ნაზი ღიმილი და სურვილებით სავსე თვალები. და ეს სურათი — მომჭადოები, ქალის შემშპარი სიხალს აგვიქნოდა..

კვლავ ზუზუნებდა ნელი მუსიკა ვნებიან პანგებს, კვლავ იტაცებდა იქ მყოფთა მზერას ქალის შემშპარი, მთვარიანა შექზე ასხივებული. ხან ეშხით სავსე თვალებით მისრიალებდა მკლავებგაშლილი ნარნარი რხევით, თითქო შესტრფოდა მკნურს შორეულს, ხან უეცარი შეტრიალებით უვლიდა დეკლურს. მცირე ხნის შემდეგ ისევ ნელინელ იხვედა უკან.

მთების ასულის ამ გასაოცარ როკვა-შემშპარში ჭვირდა ფერადი აღმოსავლეთი უშრეტი ცეცხლით და უუტკბო ალერსით...

ბევრჯერ უცეკვავს ტურფა ლეილას აქ უზუნდარა შაპის წინაშე, ხოლო ამ ღამით მისი შემშპარი იყო უწედენი, სურვილებით აღმოდებელი...

ცეკვის დასასრულს შორის ტყორცნილი ქალის თვალება თითქოს ხედავდნენ ჩუმად შეპარულ ყაჩად პასანას და იმის ხელში ეღვარე მახვილს. მზერს, რომ ხანჯალი გასაგმირავად უახლოვდება მძინარე ვაჟკაცს; უახლოვდება იმ გულს, რომელმაც არ მოისურვა ამ დიაცის ხვევნა-ალერსი და სიყვარული. პა, შერცხვენილი ჩერქეზთ ასული შურს იძიებდა, რაც თვით ვნებაზე უუტკბესია! თითქოს ხედავდა მოურავის გულს სისხლმოტყრიალეს. თითქო ამ წუთას თვრებოდა იგი „გურჯ-გიაურის“ წითელი სისხლით...

უცნაურია და საშინელი ხელნაკრავ ქალის შურისძიება!

კვნესდნენ საკრავნი ხმებს მინაზებულს. როკავდა ქალი შორის მზერდნენ თვალნი ვნებით ლესილნი, შურისძიების ცეცხლით ნთებულნი. და ამ შემშპარით ნელით და ჩქარით თვით ითვრებოდა. თვრებოდნენ მზერით შაპის კეკლუცნი. თვრებოდა ტრფობით შაპის თვალები, მთელი არსება...

შეწყდა საზანდრის პანგი მკვნესარე და მასთან ერთად ირანის შაჰის ფეხთა წინაშე უცებ მოხსლეტით დაეცა ქალ; ვით ჯეირანი ისრით დაჭრილი, გულის სიღრმიდან აღმოხდა გმინვა და ლამაზ თვალებს წასკდა ცრემლები.

ც ა რ ო

ისპაჰანიდან სამი ეჭის დაშორებით, ტყით დაბურულ გორაკებს შორის, მომცრო ტაშირზე ვაწლილა ბაღებში ჩაფლული ლამაზი აგარაკი. სპარსულად აგებული ორსართულიან თეთრ სახლებს ამშვენებს ფართო ბან-წინგარდები. შაჰის ბრძანებით ეს კოხტა აგარაკი მთლიანად გადაეცა ბინებად დიდ მოურავს და თანმყოლ ქართველებს. აგარაკს ზუაზე სერავს პაწია ცელქი მდინარე, თევზებით სავსე. მთებიდან კიდევ აქა-იქ მორაკ-რაკებენ ანკარა წყარონი. ეს კოპწია აგარაკი მღებარეობით მეტად წააგავს ქართლის როშელიშე კუთხეს, რაც ფრიად ახარებს ივერიიდან გადახვეწილთ.

სალამოს ქაშია. ახლად ჩასული მზის ნაცვლად მთებიდან ამოწვევრილა გაბადრული მთვარე და მიდამოს ხვევს ციატა სხივებში. დღის პაჰანებას ცელის გრილი ნიაფი. სახლის ბანები სავსეა ქართველებით. ომგადახდილნი ხარობენ თავიანთ ცოლ-შვილში. სერობის ქაშია. მათ წინ გაშლილ სუფრებს ამკობს ნაირ-ნაირი ნამზადები და ტკბილეული.

შუა ალაგს მღებარე ყველაზე უფრო დიდი სახლის ბანზე გაუშლიათ ფართო ნოხები ხავერდის მუთაქა-ბალიშებით. მათზე ფეხმოკეცით ზის გიორგი სააკაძე თავისი ცოლ-შვილით და ახლო ნათესავ-მეგობრებით. დიდ მოურავს მზარს უმშვენებენ მოხუცი ნუგზარ და ორი ცოლისძმა — ზურაბ და დათუნა, აგრეთვე უფროსი ძმა ბეჟან სააკაძე და მისი ვაჟი, ფრიად ნიჭიერი და გამბედავი როსტომ, ხოლო დიასახლისის გვერდით სხედან დედამისი — დიოფალი გულქან და დედამთილი თამარ. ამათთან კი სხედან ხუთი და ექვსი წლის მშვენიერი ვაჟები ზურაბი და ავთანდილი, უფროსი ვაჟი კი, შვიდი წლის პაატა, განუშორებლივ გვერდით ჰყავს თავის „გმირ ბაბას“, როგორც ეძახდა ბავშვი მამას. აქვე არიან მოურავის უახლოესი,

მეგობრები და მმადფიცულნი — ორი პაპუნა, ლომი და გელა ჩრდილელი.

ტკბილი საუბრით იგონებენ სტუმარ-მასპინძელნი გადახდილ ომთა ამბებს, მეტადრე ორი წლის წინათ მიტოვებულ სამშობლოს. მათ წინ გაშლილ სუფრას უხვად ამკობენ ქართულ-ირანული ნამზადები: ლულაქებაბი, ბოზბაში, ქათმის ჩიხირთმა, შემწვარი ვარიები, ფლავი და ბატყის შეშხუნა მწვადები, ავრეთვე ხილი და ტკბილეული. სუფრას ახალციხის თეთრი და წითელი ღვინოები. კულა-თასები გადადის ხელიდან ხელში. ხანდაზმით აუცილებენ „სუფრულს“ ან კახურ „მრავალკამიერს“.

დიასახლისი თამარ წყნარად აძლევს განკარგულებას მწდესა და ფარეშთ.

— ნეტავ რა ისმის საქართველოდან? — იკითხა ბოხი ხმით ნუგზარ ერისთავმა და დინჯად გადისვა ულვაშებზე ხელი.

— კარგი არაფერი, ჩემო ბატონო! — უპასუხა სიძემ. — ჩვენს მოსისხლე მტრებს, დიდ თავადებს: შადიმან ბარათაშვილს, ფარსადან ციციშვილს და ქაიხოსრო ჯავახიშვილს, ჩაუგდიათ ხელში უნაათო მეფე ლუარსაბი და როგორც სურთ, იქ ათამაშებენ. სხვა თავადები კიდევ კინკლაობენ ურთიერთ შორის, ართმევენ ერთიმეორეს მიწა-ვამულს და უხვად ღვრიან მოძმეთა სისხლს. ხოლო შუაგულ ქართლში გაბატონებულა ზვიადი თავადი ანდუყაფარ ამილახოვი — ეს ქრისტეს სჯელისა და სამშობლოს გამყიდველი, თვით შაჰის სიძე, მისი ერთგული მონა, და რაც სურს, იმას ჩადის. დაუპყრია ჩემ მიერ ახლად დასახლებული გლეხობა, მთელი ტირიფონა, ავრეთვე ორთავ ლიახვ-მეჭუდის ვრცელი ვაკენი ქსნამდე და აწიოკებს მშრომელ ხალხს; ანდუყაფართან ერთად სამშობლოს რისხეულ მოვლენია იახე ქსნის ერისთავიც...

— ვერ გვამცნე კარგი ამბავი, შენმა მზემ! მართლაც რომ უბედური ხალხი ვართ ქართველნი: ვლუპავთ ჩვენსავე თავს, ვახარებთ შინ შემოიხიზნულ და გარე მტრებს, რომლებიც თავს გვესხმიან და ლამობენ ჩვენს მოსპობას.

— მართალს ბრძანებთ, ბატონო მამავ, — დაიწყო დათუნამ. — ამბობენ, კახეთში კიდევ უარესი ამბებიო, იქაც შფოთი და არეულობა სუფევსო.

— ეჰ, ამას კი ვატყვი, რომ სანამ რევად დაგლეჯილი პატარა საქართველო არ გაშთელდება და მას არ დაეფუტება დიდი გონების და მძლავრი მარჯვენის ადამიანი, მანამ არაფერი გვეშველება. ჩვენ გვექცირება დავით აღმაშენებლისა და გიორგი ბრწყინვალეს მსგავსი ძლიერი, ქვეყნის მოქირანახელე მეთაური. აი, მხოლოდ მაშინ არ დაგვექცირდება იქით-აქეთ ხელის პოტინი, მხოლოდ მაშინ გავხდებით სულთ მალაღსნი, დოვლათით საესენი, ჯანით ძლიერნი და ლალ მეზობელთა ზარის დამცემნი, ისეთნი, როგორიც ვიყავით ძველად ოქროს ხანაში — დაჰთავრა აღფრთოვანებით დიდმა მოურავმა.

— ეე, შორსა სწევ ხელებს, ჩემო სიძე და ძმადფიცულო — შეეკამათა ზურაბ ერისთავი. მას არაფრად ეამა საქართველოს განდიდება ერთი ძლიერი მეფის ფაენის ქვეშ, — საქართველოს ყველა ტომის ერთად შექუჩება მეტად დასცემს დიდი თავადების გავლენასა და ქედმაღლობას, ეს კი არაფრად საამოა მამაჩემის ოჯახისათვისაც. ყველამ კარგად უწყით, რა დამართა დიდებულ თავადებს დავით აღმაშენებელმა, ანდა გიორგი ბრწყინვალემ.

— მართალია, ძმაო, ორთავე მეფემ სასტიკად დასაჯეს ურჩნი და ქვეყნის მოღალატენი, ხოლო იმავე დროს აღამალეს ხალხის ერთგულნი. მოგეხსენებათ, რომ ლიპარიტი და რატი ორბელიანები, ანდუყაფარ ამილახორი, იაჟე ქსნის ერისთავი და მისთანები მარად ეპს გამთიშავა ძალებია. ისინი მზად არიან შესწირონ სამშობლო თავის პირად კეთილდღეობას. ასეთი კაცნი კი ფრიად მევენნი არიან ქვეყნისათვის. სახელმწიფო მაშინ შედის წარმატებაში, როცა მისი დიდებულნი დაგმობენ პირადულს და შეეწირვიან ხალხის კეთილდღეობას. ასეთნი იყვნენ ძველად ვახტანგ გორგასლანი, დავით კუროპალატი, დავით აღმაშენებელი, პირიმზე თამარ, ცოტნე დადიანი, დიმიტრი, თავდადებული, გიორგი ბრწყინვალე და სხვა მრავალნი. ამიტომ ჩვენც უნდა წავებაძოთ ამ დიდსულოვან ადამიანთ, თუკი მართლაც გვიყვარს ჩვენი სამშობლო.

მოურავის სიტყვებმა სიხარული გამოიწვია მისი დედის, მეუღლის, მდაბიო ძმადფიცულთა, ძმასა და ძმისწულს შორის. ამ სიტყვებმა განსაკუთრებით გაატაცა გელა, რომელიც ალტაცობით მისჩერებოდა ივერიის გმირს და ნთქავდა მის თითო-

ეულ სიტყვას. ხოლო სააკაძის ასეთი აზრები სრულებით არ ესაიამოვნათ ნუგზარ ერისთავს და მის ვაჟებს, რომ ასცილებოდა ამ უსიამოვნო ბაასს, ნუგზარმა იკითხა კვალად:

— ნეტავ ჩენა მთაში როგორილა ამბები?

— ცუდი, შენი კენესამე, ცუდი, — უპასუხა ლომიმ, — უბნობენ, აიშვეს თავი და ესხმიან ქისტ-ჩეჩენნი უპატრონოდ დაურილ ფშავ-ხევსურთა და საქონლია ტაციობით დიდ ზიანს აყენებენ თურმე.

— ვინ მოიღო ასეთი უსიამოვნო ამბები? — იკითხა ზურაბმა.

— ჩემი ძმა ვაჟა ჩამოვიდა საქართველოდან და იმან, შენი კენესამე, — უპასუხა ლომიმ, — ბაბაი და დედაი დაგვხოცია სახადით. ესეც აღარ გაჩერებულა მთაში ჩენის ნატვრითა და წამოსულა აქეთ. ცხორი ბიძისათვის ჩაუბარებია.

— ეგე, მომწყინდა აქდენი თრევა ამ უცხო ქვეყანაში ეს ავღანეთი, ყანდაარი და ინდოეთი, ეს ერაყი და ქურთისტანი ხომ მოვთელეთ. იმოდენა ქვეყნები დავუპყარიტ შაჰს, არ დავზოგეთ ჯანი და ღონე. მისი დროშა და სახელი გავადიდეთ მთელ დუნაიზე. რაილა სურს მეტი?! დავვაბრუნოს ჩენს ივერიაში და მოგვეცეს ფირმანი, რომ არა რაი გვევენოს. ოჰ, რარიგ მენატვრის ჩემს ანანურში დაბრუნება და მთებში ჯიხვებზე ნადირობა! — წარმოსთქვა ნაღვლიანად ზურაბმა და გადახედა სიძეს.

— ეგეც მალე იქნება, ჩემო ზურაბ, — უპასუხა მოურავმა, — შაჰ-აბაზ თვითონ აპირებს საქართველოში წასვლას და, უეჭვოა, თანვე წაგვიყვანს. ხომ გახსოვს, რა თქვა ამასწინათი უხვი ქონებითაც ღონე ეელამდე აგვავსო ქართველები. მაშ, მცირე მოთმინება კიდევ და წავალთ სველანი.

— ნეტარძი მალე გავშორდებოდეთ ამ უცნაურ ქვეყანას! ვერ შევეგუე კავკასიონის მთებში გაზრდილი სპარსეთის პაპანებასა და გარუჯულ მთებსა, თუმცა ამ ჩვენს აგარაკს არა რაი უშავს! — წარმოთქვა მოურავის მეუღლემ.

— კეთილად ბრძანებ, შენი კენესამე! ი თოვლიანი მთების ხილვა და ბროლის ჩანჩქერით გულის გაგრილებადი სრულად მირჩენის ყველაფერსა! ჯიხვ-არჩევზე ნადირობა ხომ სიცოცხლეა, ჩემო ბატონო! — წამოიძახა ლომიმ აღფრთოვანებით.

მთიელის მგზნებარე კილომ ყველას გაუძლიერა წყურვლი სამშობლოს ნახვისა, განსაკუთრებით გელას, რომელიც სრულიად ვერ შეეგუა ამ ცხელ ქვეყნებს, ოხრავდა ბუნებით შემკულ ივერიასა და უმწეოდ დაგდებულ ხალხზე, რომელსაც ისერიგად აწიოკებდნენ შინაურნი და გარეშენი.

ამ მცირე მოგონება-საუბრის შემდეგ გაისმა მწყობრი „მუჰ-ლი მუხასა“ და სხვა ხალხური სიმღერები ფანდურზე; მასზე კარგად უკრავდა გელა.

თითქმის შეუღამე იქნებოდა, რომ აიშალნენ მოსაყვენებლად, ხოლო თამარმა აღრევე გაიყვანა სამივე ეაჟი, ჩააწვინა ლოგინში, მოუწვა გვერდით და დააძინა ზღაპრების მოყოლით.

სტუმრები დაემშვიდობნენ მასპინძელს და წავიდნენ თავის ბინაზე.

ქალებსა და ბავშვებს ჩვეულებრივ ეძინათ ზემო სართულში, ხოლო მამაკაცებს ქვემოთ. დიდი მოურავი შევიდა თავის საწოლ ოთახში, გაიხადა ტანს და მიწვა ვეფხვისტყავგადაფენილ ფართო ტახტზე; გვერდით დაიდო მუდამ განუშორებელი ბასრი კალდში და გატენილი დამბაჩა, შაპის ნაჩუქარი. მცირე ხანს შემდეგ საამო ძილმა შეიპყრო იგი. მალე მიეძინა ყველას; სახლში გამეფდა სრული მდუმარება. არ ეძინა მხოლოდ ერთ არსებას. ის ფეხაკრევით შევიდა მოურავის ოთახში. მიუახლოვდა ტახტს და მგზნებარე თვალებით დააცქერდა მთვარით გაშუქებულ მძინარე სახეს. კარგა ხანს უმზირა უზენაესი ტრფობით გატაცებულმა. შემდეგ მიიყუდა სკამ-ლოგინზე ბნელ კუთხეში, ამოიკენესა და მხურვალე ცრემლები დააფრქვია.

— ცხრა წელია, რაც ვიტანჯები მე უბედური! ცხრა წელია, რაც მწვავეს სიყვარულის ცეცხლი! ცხრა წელია ვლოცულობ მასზე... ამან კი არ იცის არაფერი და ვერც გაიგებს,— ფიქრობდა იგი თავის გულში. — დე ასე იყოს! მე ბედშავს ისიც მეყოფა, რომ ვხედავ მის გმირულ სახეს მარადღდე, მესმის მისი ხმა და საუბარი, ვგრძნობ მის მეგობრობას. აბა, ვინ ვარ ბეჩაჲ! ერთი მწყემსი ქალი, მთებში გაზრდილი, ის კი — ზალხის მოთავე, ქვეყნის დიდება... ბეჩავს ისიც მეყოფის, რომ იგი ბედნიერია თავის ცოლ-შვილში. მისი სახელი მოფენილია მთელ ქვეყანაზე. მეუღლეც რომ შესაფერი ჰყავს: ნაზი, კეთილი, მშვენიერი... ო, რა კარგებია მისი სამივე ეაჟი, განსაკუთ-

რებით უფროსი, პატა როგორა ჰგავს თავის ბაბას როგორ უყვართ ერთიმეორე! ლაშქრობის ეამსა სულ იმას იგონებდა მოურავი...

ამ ფიქრებში გართულმა ქალმა სრულებით ვერ შენიშნა, თუ როგორ მოადგა სარკმელს ვიღაც ახმახის შავი ლანდი და დააქერდა მძინარე მოურავს. მცირე ხანს შემდეგ ფრთხილად გაიღო კარი და იგივე ახმახი ლანდივით შემოვიდა ოთახში, შეჩერდა ოდნავ, მიმოიხედა ირგვლივ და ფეხაკრეფით გასწია საწოლისაკენ.

შავი ნაკეთის შემოსვლა არ გამოეპარა ყურმახვილ ცაროჲ. იგი თვალს ადევნებდა მის მოძრაობას.

ახმახი ერთ ხანს დააქერდა მძინარე მოურავს. მყის მთვარის შუქზე იელვა ხანჯალმა მის ხელში და გადადგა ბიჯი, რომ გულში ჩაესო ივერთ დიდებისათვის.

ელვის სისწრაფით სტაცა უკნიდან მაჯაში ხელი ვეფხევივით ჩაუქმა ცარომ და ამ უეცრობით თავზარდაცემულ ყაჩაღს მეორე ხელით გამოსტაცა ბასრი მახვილი. მალე მოვიდა გონს შავი ახმახი, მყის იძრო ბებუთი საცვეთის ყელიდან და დაჭრა ქალი მარცხენა მკლავში. გამწარებულმა მთიელმა ტარამდე ჩაუსო გულში ყაჩაღს მისივე ხანჯალი. იგი ბრავიანით დაეცა იატაკზე.

ხმაურზე გაეღვიძა მოურავს, ლომივით წამოიჭრა ზეზე კალდამით ხელში.

— ვინ არის?! — ძლივს მოასწრო ამ ორი სიტყვის წარმოთქმა, როს მთვარის შუქზე დაინახა ძირს გართხმული შავად მოსილი ზორბა არსება და გვერდით მდგარი გაფითრებული გელა; მას მარჯვენა ხელი წაეჭირა მარცხენა მკლავში და ცდუნობდა შეეჩერებინა სისხლის დენა. იგი მწეავე ტყვილებს გრძნობდა.

მოურავი მიხვდა ყველაფერს, დასწვდა მომაკვდავ ყაჩაღს, დასვა მერხზე და ჰკითხა სპარსულად:

— ვინ ხარ? ვინ გამოგგზავნა ჩემს მოსაკლავად? სთქვი სიმართლე!

— მე ვარ ჰასან... ყაჩაღთ ბელადი... შენთან მომგზავნა ლეილამ... ჩერქეზთ ასულ...

ველარ მოასწრო სიტყვის დამთავრება, დაეცა მკედარა.

მოურავმა აზიდა იგი და გადისროლა გარეთ, ამავე დროს გელამ მაიწოდა მოურავს ძვირფასად მოოქვილი ოქროსტარიანი პატარა ხანჯალი, რომელაც მაშინვე შეიცნო მან.

სიკვდილს გადარჩენილი სააკაძე გადაეხვია თავის მხსნელს, ჩაიკრა გულში და გრძნობით აკოცა ამ სიტყვებით:

— გმადლობ, მეგობარო, ჩემი ერთგულო გმადლობს გმადლობ დიდადი ვითარ გიძღვნა მექათა შენი ესოდენ თავდადებისათვის! რომ შენ არა, ექვს გარეშეა, მძინარა მოჰყავდა ის არაშადა ვითარ მოხდა, რომ ასეთ ექვს გაჩნდი ჩემს ახლოს?

მეტის აღლევებით და სისხლის დენით დასუქტებულ გელას უკვე წასვლოდა გული და მოსხლეტით ესევნა გვირის მკერდზე.

შეამჩნია თუ არა მოურავმა გულის შეღონება, ფრთხილად მიაწვინა თავის ლოგინზე, აანთო კრაქი, გახადა ჭუბა, პერანგი, რათა ენახა კრილობა და შეეკავებინა სისხლის დენა. მოურავის გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა, ოდეს გულწასულ ქაბუკის თეთრ მკერდზე იხილა ქალის კოკობი ძუძუები. გელას მოფუშოდა თავზე ჩაბალახი, დიაცის ლამაზ სახეს უაღერსებდნენ მექი კულულნი.

მოურავმა ასხურა წყალი გულწასულ ქალს, მოიყვანა გონს და ჯანის გასამაგრებლად დააღვინა შარბათნარევი მაგარი ღვინო, შემდეგ ფრთხილად მობანა კრილობა სუფთა ბამბით, გასინჯა კარგად, სისხლის შესაწყვეტად მოაფრქვია დანაყილი ღვინო, დააფარა ნარმა და შეუხვია მაგრად. შემდეგ მიუჭდა გვერდით, დააცქერდა ძმური აღერსით და ჰკითხა ვინაობა, ან რამ აიძულა, რომ ვაჟურად ცმული იფარავს თავსა და ატარებს გელას სახელს.

პასუხის ნაცვლად ქალმა გულში ჩაიკრა მოურავის მარჯვენა ხელი და დაუწყო მხურვალე კოცნა. იმავე დროს მის თვალებს მოსწყდა ცრემლები. ის იყო იმ დროს უსაზღვროდ ბედნიერი. ქალის ასეთმა საქციელმა კიდევ გააოცა სააკაძე. იმ უზომო სინაზითა და გაკვირვებით მისჩერებოდა ქალს, შემდეგ შეეკითხა აღერსით:

— მაშენე ვინა ხარ, მშვენიერო, გვირო დიაცო, ჩვენს ქალებს შორის საკვირველებავ, ვინაიდან სიამაყით საუბრეთსო

ვაეკაცებსაც კი გადააქარბე. მითხარ გულახდით, ჩემო მხსნე-
ლო, ვინა ხარ შენა? რომელ კუთხიდან? რად იმალები ვაჟად
ჩაცმული? ვისლა ემალვი?

— არავის სხვასა, დიდო საჩრდალო ჩემს თავს ვემალვი,
მხოლოდ ჩემს თავსა, რადგან თვით ზეცამ ჩემი გაჩენა ქალად
ინება, მომცა ვაეკაცის ძალი, ღონე და გულადობა, იმავ დროს
კი მაქვს მე უბედურს ქალის სხეული, ნაზი გრძნობანი... მე
მთიელი ვარ, მკვიდრი და ღონი ჩრდილეღის. იქ, ჩვენსა მთებ-
ში, მწყემსობის ქამს მეძახდნენ ცაროს, ახლა ვარ გელა, ვა-
ჟად ჩაცმული, და ეს სახელი მე ღვით დავირქვე, როს ჩემქ
ძმას ღომის დიდის ვედრებით გამოვყე თანა შენს თანამყო-
ლად, ხალხის მტრებზე მედამ საბრძოლველად... ოდეს გიხილე
შენა პირველ ლამისყანაში, მყის შენიყვარდი ჩემს უნებურად,
გმირო, მდეკვაციო და ამ სიყვარულს მწეავეს, უტკბილესს,
ცხრაი წელია ყველას ფარულად ვატარებ გულში. ამიერიდან
სამი ხატი მყავს მე სამლოცველო, წმინდა სამებად შედღე-
ბული: ტურფა სამშობლო, ხალხი ბედშავი და მოურავი —
გმირი ზღაპრული...

თქვა ეს სიტყვები მან აღელვებით, გმირის მარჯვენა ჩა-
იკრა გულში, დაუწყო კოცნა, თან დაასველა მწვავე ცრემლე-
ბით...

ქალის სიტყვებმა აუჩუყა გული მოურავს, იმან სინაზით
მოხვია ხელი მთებისა ასულს და მიისუტა ფართო მკერდზე
ძმური აღერსით. იყვნენ კარგა ხანს ასე ზღუემარედ. იმათი
გულნი ერთიმეორეს შეედერებოდნენ, უსაზღვროდ ბედნიერ
ცაროს სახეზე კი ციალებდა ნეტარების შარავანდედი და ამშ-
ვნებდა ქალწულის სახეს. მცირე ხანს შემდეგ ქალმა აღაზენა
ბაგენი და გაუმელავენა დიდსა მოურავს, ვით აღსარება, თავის
განცდები, გულის კვნესანი...

ღრმად ჩაფიქრებული სააკაძე აღელვებით იშენდა ცაროს
აღსარებას და ეს სიტყვები, გულს სიღრმიდან მონახეთქი,
სწვავდა გმირის არსებას. ქალმა ისიც კი უამბო, ვითარ შეიქნა
მტკვრის პირას უნებლიე მოწამე მოურავისა და ნუგზარის
ასულის ურთიერთ პირველ ნახვისა, საუბრისა და მიჯნურობისა,
ან რარიგ იტანჯებოდა იქამად ბუნქებში მიმალული, რარიგ

განიზრახა თამარის მოკვლა; ხოლო გმირისადმი უზენაესმა სიყვარულმა შეაჩერა და ააცდინა კაცის მკვლელობას.

— მაშ, შენა, ჩემზე ეგზომ შეყვარებული, ვითარ მიწყობდი ხელს თამარის გატაცებაში? — წამოიძახა ჭაოცებით მოუჩაქრემა.

— ამას მაშხელდა იგივე შენდანი უსაზღვრო სიყვარული... ასეთ მოქმედების ქაშა ცხრებოდა ჩემი მშფოთვარე გული და იესებოდა უსაზღვრო სიხარულით... ვნეტარებდი შენი ბედნიერების სხივებში გახვეული... ამჟამად შენთან ერთად მიყვარს უზომოდ შენი მშვენიერი, სათნო პეულლე თამარ და ტურჯა ვაყები; მზად ვარ გავწირო მათთვის სიცოცხლე, ხოლო შენს ნაცვლად სიკვდილი ჩემთვის უდიდესი ნეტარებაა და ახლაც, შენი გადარჩენის ქაშს, ამ ყაჩაღს რომ მოვეკალ, ჩემი სული ნეტარებით გაფრინდებოდა ზეცას შენდა მიმართ სიყვარულის უზენაესი ღოცის მღალადებელი...

ფრიალ შეაკრთო ამ სიტყვებზე სააკაძე. იგი სავსებით შეეპყრო ამ ქალის სიტყვებს. ცაროს ასეთ უმაგალითო სიყვარულში ის მზერდა რაღაც დიად მოვლენას.

— „მხოლოდ კავკასიონის მღალა მთებს ძალუძს წარმოშვას ასეთი საზღაპრო მოვლენა ერის უზენაესი განსაცდელის ქაშს“... — ასე ფიქრობდა მოურავი და შესტრფოდა ქალის მგზნებარე სახეს. — დიადმა ბუნებამ ქართველი ერის სულიერ ძლევამოსილების ქაშსა წარმოშვა პირიმზე თამარ, ქვრივობოლთა ნუგეში, ხალხის მფარველი, ბტერთა ზარმცემი, ერას დიდება, ციურ მშვენებით და მეფური სიბრძნით გაშუქებული, საუკუნეთა უწყვეტელ სვლაში შექერ ვარსკვლავად მანათობელი, და ახლა კიდევ, ამ საშინელ სისხლის წვიმების ქაშაა, როს ჩვენში ძმა აღარ ინდობს საკუთარ ძმას და გარე მტრები ემუქრებიან განადგურებას რვა ნაწილათ დაფლეთილ ჩვენსა საშობლოს, კავკასიონის მთები ცაროს სახით გვიგზავნიან გმირსა ქალწულსა დიადი ტრფობით სავსე გულითა, მახვილით ხელში, რათა ააფეთქოს და ააფრთოვანოს ერისა სული, შეაგნებინოს ძმობა-ერთობის დიადი ძალა, თან შთაანთოს ქვეყნის სახსნელად გმირობის ცეცხლი...

ფიქრობდა ამას დიდი მოურავი და ნელი ნაბიჯით მიმოდიოდა კავის ოთახში. შემდეგ მიუბრუნდა ცაროს:

— მაგ წმინდა გრძნობით ასხივებული და მაგ გმირობით გაოცებული მუხლს იღრეს შენს წინ ივერ-ირანის მთავარსაარ-დალი, კავკასიონის მაღალი მთებზე ტურფა ასულო! ერის გმირობის დიადო სულო, ქალის სხეულში განსახებულო, მაგ უზენაეს სიყვარულის არა ვარ ღირსი მე მიწიერი! ვერც კი მივსწვდები მაგ დიად გრძნობას... და, თუ გწადია, ძმად შევეფიცოთ ერთიმეორეს. შენ და, მე კი ძმა სამარადისოდ! არა, ორთავე ძმები, ძმადფიცულები, რადგან ამჟამად შენა ხარ გელა, ვაჟად ჩაცმული, გწადს დარჩე ვაჟად, ეგეთ დიდ გრძნობას განაშორო მიწიერ ვნების ბნელ ბურუსი, დარჩე უმანკო, იყო ქალწული...

და ამ სიტყვებთან მოურავმა მოხვია ხელი მშვენიერ ცაროს, ჩაიკრა გულში და მის თეთრ შებლსა ეამბორა ფაქიზი გრძნობით. შემდეგ ორთავე შეეფიცნენ ერთიმეორეს განუყოფელ ძმებად. ამ შეფიცვის ქამს მათ სდიოდათ ნელი ცრე-ლები...

დილის რიყრავმა ერთიმეორეს გაჰყარა ძმები. ორთავეს გულში ღრმად ჩაიძირა მთების ასულის აღსარება-საიდუმლონა.

თეიმურაზ მეფე და შაჰ-აბაზის პერაბოზა

ზამთრის პირია. უკვე დაუთოვია კავკასიონის მაღალი კალთები და ცივ-გომბორის მწვერვალნი, ხოლო ბარად ისევ თბა-ლა, ისევ ხენა-თესვაა გაჩაღებული მზიანი დღეები ხასხასა სხივებში ხევს ალაზნის ველს. ფესფუსებს მშრომელი ხალხი: სხლავენ საზამთროდ ზვარ-ვენახებს, შესევნიან ტყეებს და ამზადებენ შეშას. იხვნება ანეული, შვიდ-შვიდი უღელი ხარკამეჩი ზღაზვნით მიიწევს წინ. სმენას ატყობს მეხრეთა ორო-ველა. თუშური ცხვარი კარგა ხანია გაჰენტილა თეთრად შირაქის ველზე. თოვლით დამფრთხალი ნიამორნი ჩამოსულან დაბლა, შეჭხიზნებიან ამწვანებულ მინდვრებს. იწყება ნადირობა და და უმწეო ცხოველთა უღპო ქლევთა.

დილაა. მზე უკვე ხასხასებს. გრემის სასახლის აივანზე გამო-სულა მაღალი, შუახნის დარბაისელი დედა, ქათიბმოსხმული,

თავდახურული; ზის ფეხმოკეციტ ტახტზე და გასცქერის აღმოსავლეთით, თითქო ელის ვილაცას. სათნოებით აღსავსე დიდებულ სახეს ჩრდილავს სევდა-კაეშნის ბურუსი. შავი თმის ორი გრძელი ნაწნავი დაშვებულია ძირს. თვალები ცრემლით ავსებულია. ჩაფლულია ღრმა ფიქრებში. მან ვერ შეამჩნია, როგორ გაიღო ოთახის კარი და აივანზე ნელი ნაბიჯით გამოვიდა ახოვანი, კარმაგი მოხუცი ნახევრად თეთრად შესირმული თმა-წვერულევაში. ის მიუახლოვდა ტახტზე მჯდომს და მოკრძალებით დახარა თავი.

— შენა ხარ, შარმაზან? — გაისმა ქართველის დედის საამო ხმა.

— მე გახლავარ, დედოფალო!

— ნუთუ დღესაც არ დაბრუნდება ჩემი ვაჟი, მეფე თეიმურაზი? უკვე მეხუთე დღეა წასულია! ხომ არაფერი შეემთხვა?

— ნუ რაიმე გეფიქრებათ, დედოფალო! მეფეს არარე უჭირს. თვით უპირველესი მამაცია, თანაც ახლავან საუკეთესო ვაჟკაცნი; დავით ჭანდიერი, ნოდარ ჭორჭაძე, თამაზ და ედიშა ვაჩნაძენი...

ამ სიტყვებით დამშვიდებულმა ქეთევანმა სიამით გადახედა შარმაზანს და უბრძანა დაჯდომა.

მეფის ლალა ტახტზე ჩამოჯდა ცოტა მოშორებით.

— ღმერთო ჩემო! რას გადაჰყვა ამ წყეულ ნადირობას პაპამისივით! კარგს არას ველი აქედან!

— ნურას სწუხდებით, დედოფალო! ჩვენი თეიმურაზ მეფე ჭაბუკია, ძლივს არის ოცდახუთი წლისა; სისხლი უდუღს; სწყურია მოძრაობა, ვარჯიში, სიჩაუქე — გულადობის გამოჩენა და, აჰა, ნადირობით ერთობა!

— ჩემო შარმაზან, განა სხვა უფრო საგულისხმო საქმეები არა აქვს მეფეს, თვინიერ ნადირობისა? წაგიკითხავს და იცი ჩვენი მარტანე, „ქართლის ცხოვრებაი“ როგორ ფიქრობ, განა მარტო ნადირობაში აღამებდნენ წუთისოფელს ან ვახტანგ გორგასლანი, ან დავით აღმაშენებელი და ან გიორგი ბრწყინვალე? მათთვის ნადირობა იყო მხოლოდ მცირე შესვენება ხალხზე ზრუნვისა და შემოსიულ მტერთა შემუსვრას შემდეგ...

— დამშვიდდით, დედოფალო! იმათ ხელში გადავიდა

მტერთაგან ძლეული, განადგურებული საქართველო, ამიტომაც მას აღდგენა-განმტყიცებას ეპირვებოდა ხანგრძლივი შრომა, მხნეობა, გმირული თავგანწირვა... ჩვენი თეიმურაზი კი ცამეტი წლის ასაკიდან გახდა ხალხით და ქონებით მდიდარი, აყვავებული პატარა კახეთის მეფედ. მას არ ეშუქებოდა და ახლაც არ ეშუქება შინა და გარე მტერი; მრავალნაყოფიერი მიწა, მუდამ უხვი მოსავალი ლალად ხდის ბატონსა და ყმებსა: რაღა დაგვრჩენია, თუ არა ნადირობა, ლხინი და ქეიფი?!

— შენს პირს შაქარი, ჩემო ბრძეხო შარმაზან! ვშიშობ, რომ მტრად ვიხდით შაჰ-აბაზს მოსკოვის მეფესთან ელჩების გზავნით.

— ეგ მეც მაშინებს, ჩემო ხელმწიფე, მაგრამ რა ვქნათ! მეფე თეიმურაზის თვალში შაჰმა დაჰკარგა ნღობა... ამიტომაც ეძებს ღონიერ მფარველს, საიმედო მომხრეს... ასეთად კი სახავს ერთმორწმუნე რუსეთს...

— მართალია, თურქნი და სპარსნი არიან მაჰმადის სჯულისანი, სულთანსა და შაჰს სწადიათ ჩვენი, ქართველების, გაშუსტლმანება; ძველ დროიდანვე ამ მიზანს სახავენ... სწორია ისიც, რომ რუსეთი, მთლიანად მოსკოვის სამეფო, მართლმადიდებელი ქრისტიანება ჩვენსავით. ამიტომაც ერთმორწმუნე ხალხის მფარველობა ათწილ გვირჩევნის ამათ მეგობრობასა... ხოლო უბედურება ისაა, რომ მოსკოვის სამეფო ფრიალ შორსაა. ხუთი და ექვსი თვე სჭირდება მოსკოვში მისვლას ან იქიდან ჩვენამდე მოღწევას. ამიტომაც ამ სწორიდან ჩვენი დახმარება მოსკოვის მეფეს არ შეუძლია, კიდევ რომ სწადღეს, ამავე დროს კი ერანი და თურქეთი კარზე გვადგია! ორთავე საქართველოს მეზობლებია. მესაზღვრენი...

— მართალი ბრძანებაა, ჩემო ხელმწიფე! ყოველივე ესა კარგად მაქვს შეგნებული. ამიტომაც მეუბნები იმ-ს საცაღში ვარ და ვურჩევ მეფე თეიმურაზს, მოსკოვში დესპანთა გზავნით ნუ აღიზიანებს სულთანსა და მეტადრე შაჰ-აბაზს.

სწორედ ამ დროს შორით გაისმა ბუკის ხმა, რაც ნიშნავდა თეიმურაზ მეფის დაბრუნებას ნადირობიდან.

ბუკის ხმამ გაახარა ყველანი, აივანზე გამოვიდა მთელი ამალა, ყველაზე უმაღლესი ხორეშან დედოფალი თავისი ორი ვაჟით. ესენი იყვნენ ხუთი წლის ლევან და სამი წლის ალექსან-

დრე. ამათ გამოჰყვა თეიმურაზის ასული პირველი ცოლიდან, რვა წლის დარეჟანი. ბავშვები მიცვიდნენ აივნის მოაჯართან და იწყეს მხიარული ჟიჟივი. ეშურებოდნენ ჩაქვროდნენ გულში გვირგვინოსან „ბაბას“.

— ბაბაი მობრძანდება! ბაბაი მობრძანდება! — ამ სიტყვებით ჩაირბინეს ბავშვებმა ძირს. მათ მიჰყვნენ ყველანი.

აჰა, მოახლოვდნენ კიდევ! ფართოდ გააღეს ალაყაფის კარები. ეზოში შემოაქროლეს ცხენები მეფემ და მისმა ასაბიამ.

კარისკაცებმა მოულოცეს მეფეს მშვიდობით დაბრუნება და დაუწიეს აბჯანდა. თეიმურაზი გადმოხტა მარდალ და ჩაიკრა გულში ჭერ დედა, შემდეგ ცოლ-შვილი. ბავშვების სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი. ისინი უსხდებოდნენ მუხლებზე, უკოცნიდნენ სახეს...

— რა მოგვიტანე, ბაბაი, რა მოგვიტანე?! — გაიძახოდნენ ისინი. მთელი ოჯახი შესცქეროდა მეფის მხიარულ სახეს და ელოდა სასურველ პასუხს.

— ბევრი რამ, შვილებო! ბევრი რამ! ზოხბები, ღურაჯნი, კურდღლები... სწორედ რომ კარგ ფეხზე გავედით სანადიროდ. ბლომად დავხოცეთ ეშვები, ნიამორები, შვლები, მეტადრე კურდღლები, ფრინველნი. მოაქვთ ურმებით. მალე მოვლენ, ორი ისეთი ტახი მოვკალით, რომ განახათ, გაოცდებით! — ამბობდა გახარებული თეიმურაზი და თანაც ეალერსებოდა შვილებს.

— დიდებულია ჩემი ყირიმული ბოფი, ნიშანს არ აცდენს, რასაც ვესროლე, იქვე გაეაგორე...

ყველანი ამოვიდნენ აივანზე... სუფრა უკვე გაეშალათ დიდ დარბაზში. თავში დაჭდა თეიმურაზი, მის გვერდით დასხდნენ მარჯვნივ დედამისი ქეთევან, მარცხნივ კი ცოლი, ზორეშან დედოფალი. იმავე სუფრაზე დასხდნენ მეფის თანმხლებნი და კარისკაცი. შეიქნა პურობა, სმა და ჭეიფი. მეფე და მონადირენი მაღიანად დაეწაფნენ გემრიელ ნამზადებს და მაგარ საფერავს. თან ყვებოდნენ ნადირობის ამბავს.

თითქმის ათავედნენ სადილს, როცა მოხსენდა მეფეს, ირანიდან ესეცაა მოვიდა იფრინდა ფრიალ საიდუმლო დავალებითაო. წამოდგნენ სუფრიდან შეშფოთებულნი. შაჰის შიკრიკი მეორე ოთახში მიიღო მეფის ლალამ.

— საიდან მოხველი?! — შეეკითხა შარმაზანი.
— ერანიდან, ბატონო! — იყო იფრინდას პასუხი.
— ვის დავალებით?
— თვით დიდებულმა შაჰმა გამომგზავნა საჩქაროდ. უსტარი
მაქეს კახეთის მეფისადმი.
— მომეცი!

— არა, ბატონო! არ შემიძლია... დიდი ყვინის ბრძანებაა მე
თვით მეფეს გადაცეცე ეს ფრიად საიღუმლო რაყიმი, რომელიც
თვით შაჰმა დასწერა თავისი ხელით.

შარმაზანმა ყოველივე აუწყა თეიმურაზსა და დედამისს.
ესენი მაშინვე შევიდნენ ოთახში.

მეფის დანახვაზე შიკრიკი განერთხო მიწაზე, შემდეგ წა-
მოდგა, მოიხადა ქუდი, ამოიღო დარაიაში გახვეული მცირე
გრაგნილი და მოწიწებით გადასცა თეიმურაზს. მეფემ გადა-
უგდო ერთი ქისა ოქრო, რაც მარდად დაიჭირა იფრინდამ, და
გაისტუმრა სასახლის ქვემო სართულში. გახარებული იფრინდა
კვალად განერთხო მიწაზე და მოწიწებით გავიდა გარეთ.

ოთახში დარჩნენ სამნი: თეიმურაზი, ქეთევანი და შარმა-
ზანი. ორივე მხრივ ჩაეკეტეს შესავალი კარები და დასხდნენ
ტახტზე.

— წაგვიკითხე, ჩემო ლალა, რას იწერება ბებერი მელა, —
თქვა დაბალი ხმით მეფემ და გადასცა ჩოლოყაშვილს შაჰის
გრაგნილი.

შარმაზანმა გახსნა უსტარი და წაიკითხა ნელი ხმით ქარ-
თულად შემდეგი:

— მე, სრულიად მპყრობელი და მბრძანებელი დიდი ერა-
ნისა, რან-შირვანისა, ავღან-ყანდარისა და ერაყ-ქურთისტანი-
სა, შაჰ-აბაზ პირველი, გწერ ჩემ ერთგულ მოხარკეს, კახეთის
მეფე თეიმურაზ პირველს: ესეცაა დანაშდვილებით ვცანი, რომ
ქართლის მეფე ლუარსაბ გიპირებს დიდი ჭარით უეცარ თავ-
დასხმას, სწადის მოგვლას და შეიერთოს მთელი კახეთი, ამრი-
გად კი გააძლიეროს თავის სამეფო, რათა გახდეს მბრძანებელი
მთელი ივერიისა... გამცნევ რა ამას ფრიად საიღუმლოდ, გიბ-
რძანებ: საჩქაროდ შეკრიბო რჩეული ჭარი, დაეცე მოლაღატე
ლუარსაბსა და მოჰკლა იგი. მთელი ქართლი შენთვის დამი-
ლოცნია... შაჰ-აბაზ.

თავზარი დასცა სამთავეს შაჰის უსტარის შინაარსმა. დუმდნენ, ვერ ილებდნენ ხმას, შესცქეროდნენ ერთმანეთს უზომოდ გაოცებულნი...

— ხედავ, რას მემუქრება ჩემი ცოლისძმა მოკვლასი სამეფოს წართმევასი — წამოიძახა გამწარებით თეიმურაზმა და წამოიჭრა ტახტიდან ფრიად აღელვებული.

— დამშვიდდი, შვილო აქ რაღაც სხვა ამბავია შეუძლებელია ლუარსაბს სწადდეს შენი სიკვდილი და სამეფოს წართმევა მას თავის ქართლისთვისაც ვერ მოუვლია — წარმოსთქვა წყნარად ქეთევან დედოფალმა.

— მეც მაგ აზრისა გახლავარ, ჩემო ბრძანებულო — დაიწყო ხმადაწევით შარმაზანმა. — გული მითხრობს, რომ ლუარსაბ მეფე აქ არაფერ შუაშია. ეს სულ შაჰის მოგონილია. აქ იფარვის მისი ჩვეულებრივი ოინბაზობა. მას სურს წაჰკიდოს ერთიმეორეს ივერის მეფენი და ამღვრეულ წყალში დაიჭიროს თევზები... რა ვიცი, რომ ამგვარივე უსტარი მეორე იფრიდას ხელით არ გაუგზავნა ლუარსაბ მეფესაც!

— მათალი ხარ, ბრძენო შარმაზანი შენი ბაგენი ღაღადებენ ჭეშმარიტებას, — თქვა დინჯად ქეთევანმა.

ამ ორი ბრძენი ადამიანის სიტყვებმა მეტად ჩააფიქრა ექვიანი თეიმურაზი, ის ფეხმოკეცით დაჯდა ტახტზე და დაეყრდნო მუთაქას.

— თქვენ ორივენი მართალი ბრძანდებით — დაიწყო მკირე სიჩუმის შემდეგ თეიმურაზმა. — შაჰ-აბაზს რომ კარგი არაფერი სურს არც ჩემთვის და არც ლუარსაბისათვის, ეს კარგად ვიცი, რომ იგი ცბიერია, ორპირი, მზაკვარი და უნდო, ესეც ძლიერ კარგად მესმის ტყვილა კი არ ვიყავით მის კარზე მე და შარმაზანი სრული ხუთი წელიწადი. ეგონებ, საკმაო დროა, რომ გავცნობოდით იმ ყიზილბაშის ხრიკებსა და ოინბაზობას! მაგრამ რა ვიცი, ეშმაკს თვალი არ უჩანს სიფრთხილეს კიდევ თავი არ სტკივია მე და ლუარსაბს ძმებივით გვიყვარს ერთიმეორე, მაგრამ კაცნი ვართ; ვინ იცის, რა სწადია, რა უდევს გუნებაში ნუ ვიქნებით ხელდაკრეფით! ჩვენც მოვემზადოთ და დავხედეთ აგერი ეგონებ, ასე აჯობებს — დაამთავრა თეიმურაზმა და წამოდგა.

ქეთევანმა და შარმაზანმა მოუწონეს მეფეს ასეთი აზრი და

შეჭერდნენ ამაზე. ისინი გავიდნენ ოთახიდან და შეუდგნენ სამზადისს. ერთ კვირაში შეკრიბეს ზუთი ათასამდე საეკლესიო მებრძოლი და დადგნენ საზღვარზე.

ორი დღის შემდეგ გამოჩნდა ლუარსაბ მეფე საკმაო ჯარით. ქართლის მეფემ დაინახა თეიმურაზის რაზმები, დაუახლოვდა საზღვრებს, შეჩერდა და იწყო გამაგრება.

ამრიგად გაქრა შაჰის სატანურმა ხერხმა. ორივე მეფე გაება მის მახეში. კიდევ ერთი მოუფიქრებელი ნაბიჯი — და უნდა ამოწვდილიყო ქარქაშიდან ალესილი ხმალი, უნდა დაღვრილიყო ძმათა სისხლი. მაგრამ ორივე სამეფო გადაარჩინა საშინელ ხიფათს შარმაზან ჩოლოყაშვილმა. მან შეაჩერა თეიმურაზი, წავიდა ლუარსაბთან და აჩვენა შაჰ-აბაზის უსტარი, თეიმურაზთან მინაწერი. ლუარსაბის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი. ამანაც აჩვენა შარმაზანს ყვინის უსტარი, იმავე შინაარსის. ამრიგად გამოაშკარავდა ყველაფერი. სიძე-ცოლისძმა, სამტროდ მოსულნი, მოყვრად გადაეხვივნენ ერთიმეორეს და განშორდნენ დიდი ღზინის შემდეგ.

სცნო რა ეს აშბავი შაჰ-აბაზმა, მიმართა მეორე ხერხს: მიიწვია სანადიროდ თეიმურაზი და ლუარსაბი, რათა ორთავე ჩაეგდო ხელში, აქაც გადაარჩინა ისინი ამ ხიფათს იმავე შარმაზანმა. მან დაარწმუნა ორივე მეფე, რომ შაჰი სასიკეთოდ არ იწვევს მათ, ამათაც დაიშალეს წასვლა.

როცა ყვინი ვერას გახდა ამ ოინითაც, მაშინ შეაგროვა დიდი ჯარი და მოადგა ივერიის საზღვრებს, ვითოვდა თურქეთზე სალაშქროდ.

არც ერთი მეფე არ შეეცადა მოჰზადებას და მტრის დახვედრას.

განჯიდან შაჰმა შეუთვალა თეიმურაზს: ოსმალეთზე მივალ საომრად, შენს ქვეყანაზე უნდა გავიარო, ამიტომ ნიშნად ერთგულებისა გამომიგზავნე მძევლად შენი ვაჟი, რათა შენგნით არაფერი ზიანი მიეცეს ჩემს ქარსაო.

თეიმურაზი ჩავარდა ყოყმანში, აშკარად გრძნობდა, რას ნიშნავდა ეს შემოთვლა. არ სწადდა შეილის გავზავნა, მაგრამ კაპეთის დიდებულებმა დაატანეს ძალა, მიძულეს გაეგზავნა შაჰისათვის უმცროსი ვაჟი ალექსანდრე; თან გააყოლეს სახელოვანი სარდალი დავით ჭანდიერი. შაჰმა იწყინა და შეუთ-

ვალა თეიმურაზს: ძიძა ხომ არა ვარ, ძუძუმწოვარ ბალღს რო მიგზავნი! თუ ცუდი რამ არ გიდევს გულში, რად არ გამომიგზავნე შენი უფროსი ვაჟი? გამომიგზავნე იგი, თან გამოაყოლე დედაშენიც. შეიღს ღირსეულად გაგიზრდი, დედაშენს ქეთევანს მოველაპარაკები ერთ საქმეზე და გამოვუშვებ, თან გამოვატან შენს უმცროს ვაჟსაო.

— გვატყუებს წყეული შაჰ-აბაზ! გვატყუებს უსათუოდ! — შესძახა გამწარებულმა თეიმურაზმა. — მას სწადია ჩაგვიგდოს ხელში!

კახეთის თავადნი კი გადაჭრით თხოულობდნენ უფროსი ვაჟის გაგზავნას.

— უნდა შესწირო ქვეყანას ეგ შეილიც, თორემ ის ვე-შაჰი მთელ კახეთს ააოხრებს. — გაიძახოდნენ კახეთის დიდებულნი.

დიდი მუდარის შემდეგ თეიმურაზი დაჰყვა ნებას, გაუგზავნა ყეინს თავისი დედა ქეთევანი და უფროსი ვაჟი ლევანი, თან გააყოლა მათ თავისი და ელენე და დიდებულთა მრავალი ქალ-ვაჟი.

ამის შემდეგ შაჰ-აბაზმა დაიბარა თვით თეიმურაზი. დაიბნა კახეთის მეფე. ჭარბი მოწვევისა და საომრად მზადების ნაცვლად ის ეძებდა გასაქცევ გზა-ბილიკებს იმერეთისკენ. მასზე ვერ გაჭრა კახთა ვედრებამ, რომ ხლებოდა შაჰს და მით ეხსნა აოხრებისაგან ქვეყანა. თეიმურაზი დარჩა ურყევად. მან შეკრიბა თავად-აზნაურთაგან დიდი ამალა, ამ ამალით და მთელი ოჯახობით გადვიდა ქართლში, აქედან გავარდა იმერეთს, თან წაიყვანა მეფე ლუარსაბიც.

შაჰ-აბაზი თავისი ლაშქრით შევიდა კახეთში, ამავე დროს მან უყელა დიდი რაზმით თეიმურაზს დასაჭერათ. მაგრამ თეიმურაზის ასაბიამ საარაკო სიმამაცე გამოიჩინა: ეკვეთა მტერს გმირულად, ცხარე ბრძოლით გააპო ირანთა მხედრობა და ორთავ მეფითურთ გადვიდა იმერეთს.

მტრის ჭარების შემოსევამ შიშის ზარი დასცა მთელ კახეთს. გავარდა ხმა: თეიმურაზ მეფე დიდი ამალით გაიქცა იმერეთს და უპატრონოდ დააგდო ქვეყანაო. ამ ამბავმა კიდევ უარესი ელდა დასცა ხალხს.

— „გაიზიზნეთი თავს უშველეთი გადამალეთ ჭალაზნი და ქონება არიდეთ თავი მტრის საშინელ რისხვას!“

ეს სიტყვები გლოვის ზარივით მოედო ალაზნის ველს.

აჰა, იანვრის საშინელ ყინვა-სიცივეში დაიძრა მთებისაყრ მთელი კახეთი ქალი და კაცი, ყრმა და მოხუცი, ცხენი და ურეში ათასობით იქედებოდნენ ვაწრო გზა-ბილიკებზე და იყო უსაშველო ვაება და ჟრიაბულის საშინელება იყო ამ სასტყე ზამთარში ამოდენა ხალხის მთებისაყენ დაძვრა და შეფარება. მაგრამ რა უნდა ექნათ, როცა სხვა გზა არ იყო უმწეოდ დარჩენილმა ხალხმა დაკარგა თავგზა და გარბოდა ტყე-ღრეში ცხვრის ფარასავით დამფრთხალი. ასეთ საშინელ განააცდელმა ჩაეარდა კახეთი.

ქართლ-კახეთის მეფეთა იმერეთში გაქცევამ კიდევ უფრო გააბრაზა ერანის შაჰი. მან გადაწყვიტა ორთავ სამეფოს აოხრება. შაჰის ერთი ნიშანი, ერთი შეძახება საკმარის იყო, რომ ირანის ლაშქარი მშვიერი მგლებივით დარეოდა ივერიას და ქართველთა სისხლით მოერწყა ქვეყანა...

მაგრამ უცებ დაცხრა მძვინვარე შაჰ-ბაზი. მან ქარქაშში ჩააგო ამოწედილი ხმალი. მისი რისხვა ლმობიერებით შეიცვალა.

ვინ იმოქმედა ირანის ბატონზე? ვინ იხსნა ივერი დაღუპვი-საგან? ვინ ჩაიდინა ეს სასწაული?

ქვეყნის გადამრჩენი შეიქნა გიორგი სააკაძე.

სამშობლოდან გაძევებული დიდი მოურავი იმ დროს თან აწლდა ერანის ბატონს. როგორც ვიცით, მან უამრავ ომში თურქეთ-ავღან-ყანდაართ და სინდთა წინააღმდეგ საარაყოფ ასახელა ირანის დროშა, დაუმტკიცა შაჰს თავისი ერთგულება. სააკაძე პირველი კაცი შეიქნა ყვინის სასახლეში. მისი დიდებული გარეგნობა, რიზი, დარბაისელი კილო, მაღალი გონება და სამხედრო ოსტატობა ხიბლავდა შაჰ-აბაზს. ყვინი ხშირად ჰკითხავდა რჩევას დიდ მოურავს. ირანის შაჰი იჭერებდა მის სიტყვებს.

ახლაც, ამ მძიმე დროს, შაჰმა მიმართა სააკაძეს. ივერიის ქებულმა შეიღმა ნათლად დაუმტკიცა მრისხანე შაჰს, რა განსაცდელში აგდებდა თავის ლაშქარს.

მან აუხსნა, რომ ბრძოლის დაწყებით ფეხზე დგებოდა მთე-

ლი ქართლი და მესხეთი, მათ ჰყავდათ გამოცდილი სარდლები, ხელთ ეპყრათ ციხე-სიმაგრენი და შეუვალი ალაგები. ომის დაწყება აამხედრებდა აგრეთვე იმერეთსა და გურია-სამეგრელოს, ისინი მოეშველებოდნენ თავის ძმებს, აამოძრავებდნენ მასთან მთის ხალხებს. ამ ბრძოლაში ჩაერეოდნენ თურქებიც, ისინი ისარგებლებდნენ ასეთი შემთხვევით. ამიტომ ამ ბრძოლის დაწყებით დიდ ხიფათში ვარდებოდა ირანის ჯარი. სააკაძის აზრით, ირანის ბატონმა უნდა დააცხროს თავისი მრისხანება. ლმობიერად მოექცეს ქართლ-კახეთს, ხალხსა და დიდებულთ, რათა მოიგოს მათი გული, ააღებინოს ხელი სხვა მფარველის ძებნაზე.

დიდი მოურავის ასეთი ბრძნული რჩევა კეუაში დაუჭდა შაჰ-აბაზს. მან დაიცხო გული და დაადგა მშვიდობიან გზას, დაუტება ივერიის დიდებულთ, დაურეგა საჩუქრები, გასცა ბრძანება თავის ლაშქარში, რომ არავის ჩაედინა ცარცვა, რბევა და ძალმომრეობა. რამდენიმე დამნაშავე ასეთ საქმეში სასტიკად დაასჯევინა თავის თვალწინ და მით შიშის ზარი შეიტანა თავის მხედრობაში.

კახეთიდან შაჰ-აბაზი ქართლში გადავიდა. მისი მიზანი იყო როგორმე ჩაეგდო ხელში ორთავე გაქცეული მეფე, ლუარსაბი და თეიმურაზი. შაჰმა გაუგზავნა იმერთა მეფე გიორგის თავისი ვეზირი სარუხოჯა, მეტად გაქნილი, და მისწერა უსტარი, რითაც სთხოვდა გადმოეცა მისთვის ორივე გაქცეული, მასთან შეფარებული მეფე.

გიორგი მეფემ დიდი პატივით მიიღო შაჰ-აბაზის დესპანი, განგებ შეაჩერა დიდხანს, აჩვენა ქვეყნის სიმდიდრე და ძლიერება, გაიწვია ოდიშში, ლუარსაბ მეფის ნიშნობაში დადიანის ქალზე, სადაც სარუხოჯამ ნახა ისეთი სიუხვე, რომ განცვიფრდა. შემდეგ იმერთა მეფემ მისწერა შაჰს მეტად ბრძნული პასუხი. იგი სწერდა შაჰს, რომ ორთავე მეფე მისი ახლო ნათესავია; გარდა ამისა, ქართული ჩვეულება არ აძლევს ნებას გააგდოს სახლიდან სტუმრები. გიორგი სთხოვდა შაჰს აპატიოს ივერთ მეფეებს მათი „დანაშაული“, ღებებოდა თავდებად, რომ ამიერიით ისინი ერთგული ყმები იქნებიან ირანის ტახტისა, აღარ გაბედავენ მის ურჩობას.

ვერ დააკმაყოფილა შაჰ-აბაზი ანეთმა პასუხმა. მან დააპირა,

გალაშქრება იმერეთზე; დასძრა კიდეც ჯარები, ზოლო გიორგი მეფე არ დახვდა ლაჩრად, მან სასწრაფოდ შეეკრიბა ჯარები, გამაგრა გადმოსასვლელი ალაგები და სთხოვა დახმარება აფხაზეთ-გურია-სამეგრელოს. მანვე გაგზავნა კაცები ქართლ-კახეთში, მოიწადინა მათი აჯანყება.

შაჰ-აბაზმა რაკი სცნო მეფე გიორგის ასეთი მზადება და სიმამაცე, ველარ გაბედა ომის დაწყება, მით უმეტეს, რომ ამ ბრძოლაში უსათუოდ ჩაერეოდნენ თურქებიც. ამიტომ შაჰმა ისევ დაიცბრო გული და მოინდომა რაიმე ხერხით ლუარსაბის ხელში ჩაგდება, რა მიზნითაც შეუჩინა პირველად სარუხოჯა, ზოლო შემდეგ მისივე ლალა შადიმან ბარათაშვილი, რომელსაც დაჰპირდა დიდ წყალობას. თეიმურაზ მეფეს კი შეუჩინა მკვლე-ლი. იგი დაიჭირა კახთა მეფის კარის მკველთა უფროსმა ბახუტაშვილმა.

ბოროტი შადიმან შეუჩინდა თავის გაზრდილს ლუარსაბს და იმდენი უჩიჩინა, რომ დაიყოლია კიდეც, ზოლო ქართლის მეფემ მოითხოვა შაჰისაგან ფიცის სიგელი, რომ მას არა ევნება რა. შაჰ-აბაზმა სიხარულით გაუგზავნა ასეთი რაყიმი, სადაც ეფიცებოდა მაჰმადის საფლავს, რომ მისგან ლუარსაბს არაფერი ევნებოდა, პირიქით, მოეპყრობოდა როგორც შვილსა და ახლო მოყვარეს.

ამ ფიცის შემდეგ ლუარსაბი გაჰყვა შადიმანს. შაჰ-აბაზს შეუსრულდა დიდი ხნის წადილი: ერთი გაქცეული ფრინველი უკვე ჩაიგდო ხელში. შაჰი მოეგება ქართლის მეფეს იმერეთის საზღვარზე, ჩაიკრა გულში, აცრემლდა განგებ და მიმართა საყვედურით: ჩემო ძვირფასო ცოლისძმავ, ჩემო შვილივით გაზრდილო ლუარსაბ! როგორ აჰყევი ჩემს მოღალატე თეიმურაზსა და გადიკარგე იმერეთსაო.

მალე სცნო ლუარსაბმა, რომ მახეში გაება, მაგრამ გვიანდა იყო. დააპირა გაპარვა — ვერაფერს გახდა. შაჰს მისთვის მიჩენილი ჰყავდა მარჯვე მკველელები. ისინი დღე-ღამ თვალისჩინივით უფრთხილდებოდნენ ამ იშვიათ ტყვეს.

დიდი პატივით ექცეოდა ლუარსაბს შაჰ-აბაზი, მუდამ გვერდით მოისვენდა ნადიმზე და სთავაზობდა საჩუქრებს. მანვე დაადგა თავზე ძვირფასი სამეფო გვირგვინი და მიუბოძა განგებ მრავალი ქვეყანა. ტყბილი საუბრით, შექცევითა და ნადი-

მათ ცბიერი შაჰი თანდათან იტყუებდა ირანისკენ ქართლის მეფეს.

უმეფოდ დარჩენილ ქართლსა და კახეთს კი განაგებდნენ შაჰ-აბაზის მიერ დაყენებული მოხელენი. კახეთის გამგედ შაჰმა დაადგინა გამაჰმადიანებული იასე, თუმურაზ მეფის ბიძაშვილი, რომელსაც მისცა ვეზირებად დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე. ქართლი კი ფარსადან ციციშვილს ჩააბარა. ასე დაცა პირისხლიანმა ირანელმა მტარვალმა ერთ დროს ძლიერი ივერია.

ამავე დროს არ ისვენებდა იმერეთს მყოფი თეიმურაზი, ის გზავნიდა დესპანებს მოსკოვში, სწერდა რუსთა ხელმწიფეს ვრცელ პატაყებს, ევედრებოდა დახმარებას, ამხელდა ვერაგობას გულშეიცი შაჰ-აბაზისა, რომელმაც დაატყვევა მისი დედა და შვილები, ახლა კიდევ გაიტაცა ქართლის მეფე, მან ჩაითრია იმერთა მეფე და გურია-ოდიშის მთავრები.

კახეთის აჯანყება და შაჰ-აბაზის ბოროტებანი

შაჰ-აბაზის მიერ მეფედ დაყენებული იასე მეტად მკაცრად ეპყრობოდა კახეთს, ავიწროებდა დიდებულთ და აწიოკებდა ხალხს. მას ბაძავდნენ ირანელი მოხელენი და ჯარისკაცნი. ამათ თარეშს და უდიერ საქციელს არ ჰქონდა საზღვარი. ამას არ ჯერდებოდა ბოროტი იასე. ის ანგრევდა ტაძრებს, სღვნიდა სამღვდელო პირთ, უპატიოდ ექცეოდა ბერებსა და მონასტრებს, აერცვლებდა მაჰმადის სჯულს.

მაჰმადიანი მეფის ასეთი საქციელი ფრიად აღელვებდა კახეთს. ის მზად იყო იარაღით ხელში მოესპო მტარვალი და მოეშორებინა ირანელთა ბატონობა. ამას ხელს უწყობდა თეიმურაზის კაცების ჩამოსვლა და ხმის გავრცელება, თურქეთის დიდი ჯარი მოდის სპარსელებთან საბრძოლველად. ახლა კახნი ეძებდნენ გმირს, მოთავეს, მას უნდა აეთრიალებინა აჯანყებუნი დროშა.

აჰა, გამოჩნდნენ ისინიც!

აჯანყების სათავეში ჩადგა კახეთის განთქმული სარდალი

დავით ჯანდიერი; მას მიემხრნენ არა ნაკლებ ცნობილი ნოდარ ჭორჭაძე, თამაზ ვაჩნაძე და დელი მამედი. ეს უკანასკნელი, ტომით შირვანელი, წინათ შაჰის სამსახურში იყო, ზოლო უღალატა მას და მიემხრო ქართველთ, რადგან შაჰ-აბაზი უდიერად მოექცა შირვანელთ, აყარა ისინიც თავის მიწა-მამულებიდან და სხვაგან გადაასახლა.

აი, ამ ოთხმა გმირმა მოაწყო შეთქმულება, მათ მიიმხრეს თუშ-ფშავ-ხევსურნი და ალავერდობა დღეს აჯანყდნენ.

როგორც ვიცით, კახეთში ყველაზე უფრო შესანიშნავი ტაძარია ალავერდი, წმ. გიორგის სახელზე აგებული, ყოველი წლის 14 სექტემბერს ამ ეკლესიაში იმართება დიდი დღეობა. მის გალავანში და წინ გაშლილ ალვანის ვრცელ მიწებზე ამ დღეობის დროს იკრიბება აუარება მლოცველი. მთელი კახეთი და მთის ხალხები აქ იყრიან თავს სალოცავად. აქვე იმართება დიდი ბაზრობაც. აი, სწორედ ეს დღე აირჩიეს შეთქმულებმა აჯანყებისათვის.

კახეთში პირველი შემოსევის დროს შაჰ-აბაზმა შემოავლო ალავერდის ტაძარს ვრცელი, მაღალი გალავანი და გადააკეთა ციხე-სიმაგრედ. აქვე ჩააყენა ჯარი, რომელიც უწესოდ ეპყრობოდა მლოცველთ და დასცინოდა მათ სარწმუნოებას. დადგა ალავერდობა. უამრავი ხალხი მოაწყდა ტაძრს. მოვიდნენ მთის არწივნი — ჯუბა-ჯავშანში ჩამსხდარნი თუშნი, არაგვნი და ფშავ-ხევსურნი. აქვე იყო შეთქმულთა მოთავე დავით ჯანდიერი თავისი ამხანაგებით. ქართველები ელოდნენ ნიშანს, რომ დარეოდნენ და გაეფლიტათ ირანელნი. ატყდა პატარა კინკლაობა ირანელ-ქართველთ შორის. მეციხოვნეებმა დაჰრეს რამდენიმე კახი და მთიელი. ეს იყო საკმაო.

— სიკვდილი მტარვალთ! — შესძახა ჯანდიერმა და იძრო ხმალი, ამ დროს გავარდა თოფი. ეს იყო შეთქმულთა ნიშანი. გამწარებული ქართველნი ეძგერნენ მტრის მეციხოვნე ჯარს და იწყეს მუსვრა. ქართველის ელვარე ხმალი თვრებოდა ირანელთა სისხლით. რამდენიმე უამი — და გაწყდა ერთიანად მტერი, დახოცილი ირანელნი ეყარნენ ეკლესიის გალავანში.

ეს ამბავი ელვის სისწრაფით მოედო მთელ კახეთს. შეიქმნა მოძრაობა და საომრად მზადება. კახთ მიემხრნენ შირვანელნი. ამ ამბავმა შიშის ზარი დასცა იასეს. მან იწყო მაგრება

და ირანელი ჯარის შეგროვება. დღითიდღე ელოდა თავდასხმას, როცა ასეთი ამბები ხდებოდა კახეთში, თეიმურაზი იმერეთს იყო შეხიზნული. ამ დროს ეახლნენ კაცები კახეთის გმირთაგან. ისინი აუწყებდნენ ფრიად სასიამოვნო ამბებს: შაჰის ჯარების გაწყვეტას და კახეთის განთავისუფლებას; იწვევდნენ მეფედ.

ამ ამბავმა ააფრთოვანა თეიმურაზი, მაშინვე გაემართა კახეთს დიდი ამალით. ანანურთან მიეგებნენ შეთქმულთა მოთავენი ოცდამდე ათასი მეომრით და მიიღეს მეფე დიდი ზეიმით. ამ ჯარით თეიმურაზი დაეცა იასეს და სასტიკად დაამარცხა. ცხარე ბრძოლაში მოკლეს თვით იასე. აქედან დავით ჯანდიერი გადუხტა ზეგანში გამაგრებულ ირანის ჯარს. მტერი დანებდა უომრად...

ამრიგად კახეთმა გადიგდო მონობის უღელი. იშვებდა და ხარობდა ხალხი. კახეთის ტახტზე დამკვიდრდა თეიმურაზი.

გამაგრდა თუ არა ტახტზე, თეიმურაზმა ხელი მიჰყო იასეს მომხრე კახეთის დიდებულთა ამოწყვეტას. იმავე დროს მისცა შაჰის მტერს დელი მამედს ათი ათასი მებრძოლი და შეუსია ირანის საზღვრებს.

დელი მამედი დაეცა ირანის განაპირა კუთხეებს, ააოხრა ისინი და გაწყვიტა მრავალი ხალხი, ხოლო ირანის ორ ქალაქს, არეშა და ქამელს, სამუდამოდ მოუღო ბოლო.

ამავე დროს თეიმურაზი გზავნიდა დესპანთ რუსეთში, ევედრებოდა მოსკოვის ხელმწიფეს მიეღო კახეთის სამეფო თავის სრულ მფარველობაში.

ეს ამბები ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს, რამაც გაარისხა უზომოდ. ის მზად იყო თავის კბილებით დაეგლიჯა თეიმურაზი. მისგან დაჩილდოებული და ვეზირებად დაყენებული კახნი, დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე, ლალატობდნენ მას. ამის შემდეგ რა იმედი უნდა ჰქონოდა დანარჩენების! აშკარად მზერდა, რომ დღეს თუ ხვალ მთელი ივერი ჩაუვარდებოდა ხელში დიდ რუსეთს, რომლის ასეთი გაძლიერება და მოახლოვება დაუღუპავდა ირანს. ირანის მეფეს ახლავე უნდა მიეღო მკაცრი ზომები, რომ ეს აეცილინა. მან გადაწყვიტა კახთა სასტიკად დასჯა, მთელი ივერიის ხალხის აყრა და მათი ნაცვლად თათრების დასახლება. ამით შაჰს სურდა სამუდამოდ აეცილებინა თავიდან ეს

დიდი საფრთხე. მას სწადდა ჩაეგდო ხელში და მაგრად ჩაეკეტა კავკასიონის კარი, — დარიალის ხეობა, საიდანაც უნდა გამოსულიყვნენ რუსნი საქართველოში.

შაჰი შეუდგა საქმეს, იწყო დიდი მზადება და ჭარების შეგროვება, ის კარგად იცნობდა ქართველთ, იცოდა, თუ რა მამაცი ხალხი ესახლა ივერიაში. თუმცა ქართლი იყო უმეფოდ, თუმც თეიმურაზი მაშინვე გაიქცეოდა იმერეთს და უპატრონოდ დააგდებდა კახეთს, მაგრამ ამ ორ პატარა სამეფოს ჰყავდა ისეთი გამოცდილი სარდლები, ჰქონდა ისეთი ბუნებრივი და ხელოვნური სიმაგრენი, რომ მათი დამარცხება არ იყო ადვილი საქმე. ამას გრძნობდა შაჰ-აბაზი და იღებდა ზომებს. შაჰის ილდუმალი განზრახვა გაიგო დიდმა მოურავმა. ის ხედავდა მის საშინელ რისხვას. ხედავდა, რა გულმოდგინედ იწვევდნენ ჭარებს ირანის ყოველი კუთხიდან. ეს დიდი ლაშქარი უნდა წასულიყო ივერიაში; უნდა გაეყლიტა კახნი; უნდა აეყარა ქართლის მცხოვრებნი... ამიერით ქართველის სახელი უნდა მოსპობილიყო ივერიაში. ამიერით იქ უნდა დაესაზღვრებინათ სპარსნი და მულანლოს თათრები...

გმირის გული აივსო ცეცხლით. აშკარად მზერდა ივერიის დაღუპვას. კახეთს კიდევ არ უქირდა ისე; მას ჰყავდა მეფე და გულშემატყვიარი გმირი სარდლები. ქართლი კი სრულიად უპატრონოდ იყო დაგდებული.

სააკაძე ეახლა შაჰ-აბაზს. ყაენმა მიიღო საილდუმლო სენაკში. მოისვა გვერდით, გადახედა თავისი მხვრეტი თვალებით და დაიწყო აღელვებით:

— ივერიის გმირო, ჩემო ერთგულო მოურავო! ხომ სცანი, რარიგ მიღალატეს ჩემი ბრძანებით განდიდებულმა ჯორჯაძემ და ჯანდიერმა! მათ მოაწყვეს აჭანყება და გაუღიტეს ჩემი მეციხოვნენი. ხომ სცანი აგრეთვე, რაებიც ჩაიღინა ჩემმა მოსისხლე მტერმა თეიმურაზმა! დიდი მხედრობით დაეცა ჩემს ერთგულ იასეს, მოჰკლა იგი. ესეც არ იქმარა! ჰზავნის ელჩებს ჩრდილოეთით, ემუდარება მოსკოვის მეფეს მფარველობასა და ჭარებით დახმარებას ჩემს წინააღმდეგ... ახლა შენ თვითონ განსაჯე, რისი ღირსიც არიან ესოდენ ბოროტებათა ჩამდენი თეიმურაზ მეფე და მისი სარდლები! იცი, მოურავო, რას ნიშნავს ურუსების ჩამოსვლა ივერიაში? ისინი

გადამიჭეტავენ გზას კავკასიისაკენ, რას ფიქრობ, ამ მოსალოდნელ ხიფათს გულზე ხელდაკრეფილი უნდა ვუშვირო? არა, ჩემო გიორგი-ხან! მე ერანის ლომს შეძახიან და საქმით უნდა დავამტკიცო ეს სახელწოდება! მწადს გაველიტო მთელი კახეთი... ო, რა წამებით მოვკლავდი იმ არამზადას, თეიმურაზ მეფეს, თუკი ალაშმა ინება და ჩამიგდო ხელში! რაც შეეხება ქართლსა, მას ერთიანად ავეყრი და გადმოვასახლებ ფერეიდანში, ხოლო ივერიაში დავასახლებ ჩემს ერთგულ აღერბილერ თათრებს...

ფრიად მღელვარე შაჰმა შესვა ფიალით შერბეთი და ზურავით მიესვენა მუთაქებს. ის დუმდა, დუმდა აგრეთვე მოურავიც. ღრმა ფიქრებში ჩაფლული, თანაც ცდილობდა არ დაჩნეოდა ცეცხლი, რაც მძაფრად იგზნებოდა მის გულში. შემდეგ ასწია თავი მაღლა, შეანათა ყეინს არწივის თვალები და დაიწყო დინჯად:

— აზიის მბრძანებელო, მესმის შენი უსაზომო რისხვა და გამწარება თეიმურაზ მეფის მეოხებით გამოწვეული... ის ღირსია ყველაფრისა... არ ვამართლებ აგრეთვე არც ჭანდიერსა და ჯორჯაძეს... ხოლო ვინ იცის, რით იყო გამოწვეული აჯანყება. ამბობენ, იასე მეტად მკაცრად ეპყრობოდა კახეთის მცხოვრებთ და ამასვე ბაძავდნენ მოხელენი და თვით სპარსთა რაზმებიო. აი, ამ გარემოებამ გამოიყვანა კახნი მოთმინებიდან და წარმოშვა მათი აჯანყებაო...

შაჰ-აბაზი დუმდა და გულდასმით უსმენდა სააკაძეს. მოურავი მიუხვდა და განაგრძო:

— ქვეყნის დიდო მბრძანებელო! გენუკვის შენი ერთგული მოურავი, ნუ ინებებ და ნუ გადიტან მთელ ივერიაზე ორიოდ ბოროტი ადამიანისადმი შურისძიებას... ნუ გასწირავ ქართლსა და კახეთს! გებრალეზოდეს უდანაშაულო ხალხი. დიდო მეფევ! შენ უწყი კარგად, რა ჩავიდინეთ ამ ხუთი წლის წინათ მე და ჩემმა ქართველებმა! ჩვენ დაეუბყარიოთ დიდებულ ერანს ავღანი და ყანდაარა, ქურთისტანი და მდიდარი ერაყი! ჩვენ მოვხარეთ სინდეთის ამაყი რაჯა და თურქეთის სულთანი. ჩვენ ვასახელეთ ერანის დროშა აღმოსავლეთით და დასავლეთით! დიდებულო შაჰო! გაიხსენე შენი სიტყვა და ფიცი ივერიის მიმართ!

სააკაძე შეჩერდა, ცდილობდა არ დაჩნეოდა მღელვარება მის ხმასა და სახეს. შეეცადა კვლავ მოეღბო შაჰის გული კახეთის მიმართ, მაგრამ ვერას გახდა... შაჰმა შეაწყვეტინა სიტყვა და აგრძნობინა, რომ დამთავრდა მათი საუბარი. შეწუხებული მოურავი დაემშვიდობა და გავიდა ოთახიდან.

შაჰ-აბაზმა გააყოლა თვალი და კვლავ ჩაიფლა ღრმა ფიქრებში...

რამდენიმე დღის შემდეგ შაჰ-აბაზმა გაგზავნა სააკაძე მისი ქართველებით ირანში, თვითონ კი დიდი ლაშქრით გაემართა ივერიაში, რათა მოესრა მთელი კახეთი.

სისხლიანი პასეჟი

— დიდებულო მეფე! ესეცაა გულის ხეტყებით მოირბინა ჩვენმა იფრინდამ და გვამცნო საზარო ამბავი: დიდი ლაშქრით მოღის კახეთზე გაბრაზებული შაჰ-აბაზი და გვიპირებს სრულ განადგურებას. დავხედეთ მტერს, როგორც ეკადრება — მოახსენა ბოზა დილით მთავარსარდალმა დავით ჭანდიერმა თეიმურაზ მეფეს. გრემის სასახლეში მალე მოიყარეს თავი სხვა ცნობილმა სარდლებმაც: ნოდარ ჭორჭაძემ, თამაზ ვაჩნაძემ და დელი მამედმა.

— მე კი ვამბობ, რომ უნდა განვერიდოთ პირდაღებულ ვეშაპს, — ჩაფიქრებით წარმოსთქვა თეიმურაზმა, — მყის მოვეშზადოთ ხელდახელ და გავსწიოთ თიანეთით იმერეთისაკენ.

ის კი არ უწყოდა ამ მეფემ, რომ მაშინ და ახლა სულ სხვადასხვა პოლიტიკა ამოქმედებდა შორსმკვრეტელ დიპლომატს, შაჰ-აბაზს! პირველი შემოსევის დროს კიდევ თან ახლდა ივერიის გმირი, ხალხის მოთავე, დიდი მოურავი. მისი მეოხებით ასცდა კახეთს შაჰის რისხვა. ახლა კი არც სააკაძე ახლდა ირანის შაჰსა და თანაც უსომოდ გაბრაზებული იყო კახეთში მომხდარი ამბებით. მეტადრე თეიმურაზ მეფის მოქმედებით. ახლა შაჰი ცოფს ყრიდა და კახეთს ემუქრებოდა სრული განადგურებით. ეს არ იცოდნენ კახეთის ხალხმა და მეფე თეიმურაზმა.

თეიმურაზი მართლა გადაიხვეწა იმერეთს თავისი ცოლ-შვილით და დიდი ამალით.

აღდგომა თენდებოდა. მთვარე და კაშაშა ცისკარი მხიარულად დასცქეროდნენ უდაბნოში დავით გარეჯის დიდ მონასტერს; უგზავნიდნენ მკრთალ სხივებს. სხვადასხვა კუთხიდან აქ შეკრებილი ექვსასი ბერი აგზნებული სახით უვლიდა ტაძარს ლიტანიას, ანთებული კელაპტრებით ხელში, და გალობდნენ „ქრისტე აღსდგას“. ეს ლაღადი გუგუნით ეფინებოდა მიდამოს ამ მყუდრო ღამეში. ექვსას კელაპტარს გაჰქონდა პაჩიალი...

— ეს რა ჩირალდანია?! — წამოიძახა მრისხანე შაჰმა.

— უდაბნოს ბერები დღესასწაულობენ თავის პასექს, დიდებულო შაჰო — იყო პასუხი.

— გაელიტეთ მთლიანად! გაელიტეთ გიაურები! — დაილრიალა მტარვალმა.

შაჰ-აბაზის ბრძანებაზე ხუთასი ცხენოსანი დაეშვა უდაბნოსაკენ ამოღებული ხმლით და დაერია უმწეო ბერებს. შეიქნა საზარო მუსვრა. მშვიერი აფთარივით ეძგერნენ ირანელნი უიარაღო მოხუც ბერებს და დაუწყეს ელეტა. არ შეაკრთო მორწმუნე ივერნი ამ ველურა თავდასხმამ, ისინი ისევ დამშვიდებით უვლიდნენ ტაძარს და ღალადებდნენ „ქრისტე აღსდგას“, ისოცებოდნენ ჭვრით და კელაპტრით ხელში... ერთსა და იმავე დროს დიადი და საზარი იყო ეს სურათი: კიდევ ათიოდე წამი — და ექვსასი ბერი ეყარა დახოცილი ტაძრის ირგვლივ მონასტრის ზღუდეთა შორის. არც ერთი კვნესა არ აღმოხდა მათ ბაგეს. ეს ბერები შეიქნენ ყვინის რისხვის პირველი მსხვერპლნი ივერიის საზღვრებს შიგნით. ამათი სისხლით მოირწყო კახეთში შესასვლელი გზა. ეს იყო მცირე საწყისი საშინელი ტრაგედიისა, რაც იმ ხანებში დატრიალდა ალაზნის ველზე...

კახეთის ხალხმა არად მიიჩნია მეფის გადახვეწა. ის იყო სრულიად დამშვიდებული და იმედოვანი, რომ შაჰ-აბაზი არ ერჩოდა მას, მოექცეოდა ლმობიერად და დაყვავებით, როგორც ეს ჩაიდინა პირველი შემოსევის ეამს.

საშინლად მოტყუვდა გულუბრყვილო ხალხი მან არ უწყოდა, რა გაბრაზებული მოდიოდა კახეთზე ვერაგი შაჰ-

აბაზი, ან რა ფარული ზრახვანი ამოქმედებდა ირანის ბატონს.

უკვე ათასფერებად ჰყვოდა ალაზნის ველი, გაზაფხულის თილისმით გაღვიძებული. ნებივრობდა იგი აპრილის მზის სხივებში უხვად მცურავი. ზერმუხტად შეფოთილი ტყენი მთა-გორაკზე, ამწვანებული ველ-მინდორი და შუაში მდორედ გაშლილი ალაზანი თავისი გიჟმაგი შენაკადებით აჰკობდნენ პატარძალივით შემკულ კახეთის ბუნებას. მინდვრად სამუშაოდ გამოფენილი ხალხი, მრავლად გაშლილი გუთნეული, მათზე მოლილინე „ურმული“ და „ოროველა“, გაცხარებული ხენა-თესვა, აქა-იქ ამწვანებული ჭეჭილები, ზვრებში აცრემლებული ვაზები, უკვე გასხლულ და ქიგოვებზე გაკრული, ქმნიდნენ სიტკბო-სიცოცხლეს სოფლის მყუდრო ცხოვრებაში.

ამ გადაშლილს აღმოსავლეთის გეზით დიდებულ ველს აღმაზებდა აგრეთვე ფართო ქსელებად გაშლილი თამარ მეფის თაოსნობით მეთორმეტე საუკუნის დამლევს აგებული დედოფლის არხი, რომელიც რწყავდა ასი ათასამდე დღიურ ნოყიერ მიწებს, აძლევდა მათ გვალვის დროს საჭირო ღამს და ყოველწლივ უმცდარად უვსებდა პერ-ღვინით ბედლებსა და მარნებს კახეთ-ქიზიყის ნახევარ მილიონ მცხოვრებთ...

დღეს კი მოხდენით ასევადებდა ოქროს ფერებად ამ ტურფა ედემს დიდი მნათობი. დღეს მუშაობდა მინდორ-ველად გლეხი მშრომელი, დღეს რწყავდა უხვად ხოლადუნებს არხი თამარის, დღეს რაყრაკებდა „ოროველას“ და „მუმლი მუხას“ მშრომელი ხალხი, დღეს ნეტარებდა და იშვებდა მთელი კახეთი... არავინ უწყოდა, თუ რა რისხვას დასცემდა ხვალე.

საშინელებას უმზადებდა უბედურ კახეთს ხვალისდელი დღე.

ქართლის საზღვარზე კახეთიდან გამოქცეულ თეიმურაზს შეეფეთა სპარსთა რაზმები. შორანკვრეტმა შაჰმა წინასწარ გამოგზავნა მის დასაქერად ორი გაროჩენილი სარდალი: ისპანდიარ-ბეგი და ალი-ყული-ხანი თხუთმეტი ათასი მეომრით. ამათ უყელეს ქართლიდან თეიმურაზს და შეუკრეს გასაქცევი გზები.

დიდ საფრთხეში ჩავარდა თეიმურაზი. მას მოელოდა ტყვეობა და სიკვდილი. მან აღრევე შეკრიბა ერწო-თიანეთში სამი ათასამდე მებრძოლი, და თავის დიდ ამალასთან ერთად ხუთი ათას კაცამდე ჰყავდა და სულ ამ ჯარით ეკვეთა მტერს ისეთი გამწარებით, რომ საშინლად დაამარცხა სამჯერ მეტი ირანის ჯარი და გამარჯვებული გადავიდა იმერეთს, საიდანაც გაუგზავნა სულთანს ფეშქაშად ირანელთა ორი ათას ხუთასი თავი, რათა ამ სახით მოეგო თურქთა ფადიშას გული.

ამ ამბავმა კიდევ უფრო გააბრაზა მძინეარე შაჰი, იგი შემოვიდა თბილისში, დასვა ქართლის მეფედ ლუარსაბის ბიძა, თავისი ერთგული გამუსულმანებული ბაგრატ მირზა, დაუყენა მთავარ ვეზირად დიდი მოურავის უფროსი ძმა ბეყან სააკაძე, თვითონ კი ურიცხვი ჯარით გადავიდა კახეთს, რათა მთლიანად მოესპო ეს მხარე.

კახეთის აოხრება

სამი მხრიდან მოედო კახეთს ირანის ლაშქარი ცეცხლითა და მახვილით ხელში. ნამდვილი ჯოჯოხეთი დატრიალდა ალაზნის ველზე. გამხეცებული მტერი მოედვა სოფლებს, დაბა ქალაქებს და უმოწყალოდ ჟლეტდა ქართველ ხალხს. მათი სისხლით წითლად იღებებოდა მთა, ველი და მინდორი. რასაც ვერ სწვდებოდა ირანელთა მახვილი, მას ანადგურებდა ცეცხლი. საშინელი ხანძარი მძვინვარებდა ალაზნის ველზე, სპობდა ივერთ ქონებას და სარჩო-საგანძურს. ულმო სტიქიონის უმაძლარი ხახა ნთქავდა ყველაფერს.

იწოდა ქალაქები, სოფლები, ზალ-ვენახები, ინგრეოდა მკვიდრად ნაგები ციხე-კოშკები, ტაძრები და მონასტრები... ამ საშინელ ჯოჯოხეთში ისმოდა თოფ-ზარბაზნების გრიალი, მტრის მახვილის ჩახაჩუხი და ქართველი ხალხის სისხლის თქრიალი. მომაკვდავის მწარე კვნესა, ჩვილის უმწყო ჩხავილი და ნამუსახდილი ქალწულის საზარო კივილი სწვდებოდა თვით ზეცას, მაგრამ ზეცა დუმდა. მას არ აშფოთებდა ქართველის სისხლი და ცრემლები, არ აშფოთებდა სპარსთა მხეცობა და ველურობა...

კახნი არ მოელოდნენ ასეთ ჯოჯოხეთს. მათ არ ესმოდათ, რა ფარული ზრახვანი ამოქმედებდა ირანის შაჰს. მათ კარგად ახსოვდათ შაჰის პირველი შემოსულა. სწორედ ამის გამო კახეთის მცხოვრებნი სრულიად მოუშზადებელი დახვდნენ მძევინვარე მტერს. ახლა კი ამ უმაგალითო მუსგრამ და ცეცხლმა შიშის ზარი დასცა მთელ კახეთს. ხალხი თავისი ცოლ-შვილით და სარჩო ქონებით ეცა მთებს, სამალავ ალაგებს, მარა გვიანლა იყო! წინდახედულ მტერს უკვე შეეკრა მათთვის გასაქცევი გზები, ამიტომ ათასობით უვარდებოდნენ ტყვედ ან იელიტებოდნენ მტრის მახვილით. ვინც კი ასწრებდა მთებში შეფარებას, უარესი დღე აღებოდათ იქ ლეკები-საგან. შაჰ-აბაზმა კახეთს დასარბევად მიუსია ისინი. ლეკთა ბრბონი უტევდნენ მთებიდან და ზარიდან დამფრთხალ ივერთ და მუსრს ავლებდნენ, იტაცებდნენ ქალებს და ბავშვებს, ართმევდნენ სარჩოს, ჯოგსა და მთელ ქონებას.

80 ათასი ქართველი ქალი და კაცი გაწყდა ერთ თვეში ალაზნის ველზე ამ საშინელი მუსგრის დროს, ას ორმოცდაათი ათასი ქართველი კი ტყვედ ჩაუვარდა გალადებულ მტერს.

ბევრი საზარო უბედურება განიცადა საქართველომ თავის ხანგრძლივ ისტორიაში, მაგრამ ამგვარი რამ არ ენახა არასოდეს. შაჰ-აბაზის მტარვალობის წინაშე გაფერმკრთალდნენ მურვან ყრუს, არპასლანის, მალექშაჰის, ჯელალედინის, ლანგთემურის და აზიის სხვა მბრძანებელთა მხეცური მოქმედებანი ქართველთა მიმართ. შაჰ-აბაზმა გადააქარბა ყველას. მან მოიწადინა კახეთის მოსპობა და მიზანს მიაღწია თითქმის.

— გონს მოღით, ძმებო! შესდექით ნუ გარბიხართ უგზო-უკვლოდ ცხვრის ფარასავით დამფრთხალნის გამხნევდით! ქართველს არ შეჰფერის ეგეთი ლაჩრობა შეერთდით შეიარაღდით! დაუხვდეთ მტერს მამაცად! ან ვაბრუნებინოთ პირი, ან შევაკედეთ გმარულად! ნუ შევარჩენთ ყიზილბაშთ ჩვენი ქვეყნის დარბევას, აოხრებას, ოჯახის აწიოკებას, ხალხის ტყვევნა-გაჟლეტას! — გაიძახოდა მკვექარე ხმით გურჯაანელი გლეხი ილო ჯალიაშვილი, თავიდან ფეხებამდე იარაღში ჩამჯდარი, ზორბა აღნაგობის, შავგვრემანი სახის ვაჟაკი.

— ძმებო, ხომ ხედავთ რა გვიყვეს მეფემ და თავადებმა! თვითონ აღრევე გაიქცნენ ცოლ-შვილით და თავი შეათარეს

იმერეთს, ჩვენ კი დაგვყარეს უპატრონოდ. დღეიდან ჩვემ თვითონ ვართ ჩვენი თავის პატრონი და ჭირისუფალი. მოქუჩად ჩემთან, კახეთის ვაჟნო, ვისაც კი გიღულთ ძარღვებში ვაგვაცობის სისხლი მოგროვდით ჩემთან, ვისაც კი გიძგერათ ძველი ქართველის მამაცა გულში „ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქვითკირსა“, — ბრძანებს დიდი რუსთაველი; — მაზე მეტი ჭირი და ვაება არ დასდგომია და არც დადგება უბედურ კახეთს... ოჯახს გვინგრევენ, ცოლ-შვილს გიჭყვევებენ, გვოუპატიურებენ, სახლებს და ბაღ-ვენახებს გიწვევენ, ყანებს და სარჩოს გვისპობენ, ჩვენ თვითონ ცხვრებივით გველეტენ... ასეთ დროს შებრძოლებისა და გმირულად შეკედომის ნაცვლად გარბიხართ ლაჩრად, ძვრებით თავგის სოროში, სირცხვილი თქვენს გონს მოდით! შეიარაღდით, შეერთდით, მოქუჩად ჩემთან და, აჰა, საერთო ძალით მოვიტანოთ მედგარი იერიშები გამზეცებულ მტერზე! „ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მქნელია“ — ბრძანა დიდიშა შოთამ, და ჩვენც, თუმცა ცოტანი, ვაჯობებთ ათჯერ უმეტეს მტერსა, თუ გამოვიდებით თავს და შევებრძოლებით მედგრად... განვაგდოთ, ძმებო, შიში, ვიქცეთ ლომებად და გამარჯვებაც ჩვენია!

ასე გაიძახოდა თავისი მკეპარე ხმით იგივე მამაცი ილო და დაქროდა თავის ლუში ცხენით დაბა-სოფლებში. მისი მძლავრი ხმა, ვითარცა ბუკი, გრგვინავდა მძლავრად და უდგამდა მის გამგონთ გმირობის სულს. მოდიოდნენ ილო ჯალიაშვილთან კახეთის გლეხის შვილები, მამაცი ვაჟნი ასობით იარაღ-ქურავილნი და დგებოდნენ მის დროშასთან იმ რწმენით, რომ ან გაეძევებინათ მტერი, ან გმირულ ბრძოლაში შეჰკედომოდნენ მას. გმირი ილოც სანაქებოდ ბელადობდა ამ გლეხთა რაზმებს, ისინი ხელდახელ აგებდნენ სიმაგრეებს, ანუ სიგნახებს, მფრინავი რაზმების სახით ეცემოდნენ მოულოდნელად ალაზნის ველზე სათარეშოდ გაბნეულ მტერს და საგრძნობ ზიანს აყენებდნენ მოულოდნელი თავდასხმით. მეტწილად რიერაჟზე ართმევდნენ მტერს ტყვეებსა და ნადავლს, სურსათს, იარაღს და ელეტდნენ საკმაოდ. იმუსრებოდა კახეთის ხალხი, იმუსრებოდნენ ილოს მფრინავი რაზმები, მაგრამ იელიტებოდა მტერიც... ამან წაგონებელში ჩააგდო ვერა-

გი შაჰ-აბაზი; მან გადასწყვიტა დროით გასცლოდა კახეთს, რომლის მოსპობასაც ის აპირებდა.

თითქმის ერთ თვეს დარჩა შაჰ-აბაზი კახეთში. ერთი თვის მანძილზე იწოდა, იეღიტებოდა და ფეხქვეშ ითელებოდა მდიდარი ქვეყანა. წყდებოდნენ კახნი თავისი ცოლ-შვილით, მაგრამ წყდებოდნენ მტრებიც. ქართველებმა იაფად არ დაუსვეს მტერს თავის დაღუპვა. უკიდურესმა გამწარებამ კახნი გმირებად აქცია და ისინი იბრძოდნენ, როგორც დაკრული ლომნი თავის ბუნაგში. უთავბოლო, გაბნეული უიარაღო ხალხი ბევრს ვერას აწყობდა შაჰის გააფთხებულ რაზმებთან. მათ ბელადობდნენ გამოცდილი სარდლები და იყვნენ აღჭურვილი საუკეთესო იარაღით: თოფებით, ზარბაზნებით და ზამბურაკებით...

ასე დამთავრდა ეს საშინელი ტრაგედია...

ეს უმაგალითო ამბები გლოვის ზარივით მოედო მთელ საქართველოს, ყველა გლოვობდა კახეთის აოხრებას, განადგურებას და ხალხის ველურად გაეღიტას. კოლხ-მესხეთ-ივერიის ვერც ერთმა კუთხემ ვერ შეძლო დახმარებოდა თავის მოძველებულ იმ საბედისწერო ბრძოლებისა და ჟღერის დროს! აი, რას ნიშნავდა დაქსაქსვა წვრილ სამეფო-სამთავროებად! ხოლო ამ დროს ირანში იყო ერთი გადახვეწილი ქართველი, ის ყველაზე მეტად გლოვობდა კახეთის დაღუპვას. შაჰის უმაგალითო მტარვალობამ და მისი ჯარების ბარბაროსობამ შეირისძიებით აავსო მისი გული და მან გადაწყვიტა სამაგიეროს გადახდა. ის ეძებდა მარჯვე დროს და ეს ქამიც მალე დადგა...

ქართველი ტყვეები

შაჰ-აბაზმა იჯერა გული. მან ააოხრა მთელი კახეთი და ქიზიყი; გაწყვიტა ოთხმოცი ათასი მცხოვრები და დაატყვევა ას ორმოცდაათ ათასამდე ქალი და კაცი. დაჰყო ისინი ურდოებად და დაუპირა ირანში გადასახლება. ტყვეებს შორის ქარბობდნენ ქალები. ამათში შაჰის ბრძანებით არჩეულ იქნა სამი ათასი ულამაზესი ქალწული, ასაკით ცამეტი წლიდან თვრამეტ წლამდე. მათ შორის ას ოცა უტურფესი ასული შაჰის

ბრძანებით აღრევე გაიგზავნა თეირანს, მისი ჰარემის დასამშვე-
ნებლად, დანარჩენები კი შაჰმა ჯილდოდ დაურიგა ჯარების
უფროსებს, რითაც ფრიად ასიამოვნა და მოიგო მათი გული.

იენისის დამდეგს გავარდა ხმა — ორი კვირის შემდეგ
ქართველ ტყვეებს გზავნიან ირანშიო. ეს ხმა ელვის სისწრა-
ფით მოედო მთელ ივერიას. ამ საზარო ამბავმა ელდა დასცა
კახეთ-ქიზიყის დაბა-სოფლებში უპატრონოდ დაყრილ მო-
ხუც-დავრომით. ამ ამბავმა მწარე ბოლმით აავსო მთებში
შეხიზნულნი; აქ საუკეთესო ბიჭები დაფაცურდნენ, შეითქე-
ნენ, შეეფიცნენ ძმებად ერთმანეთს, შეადგინეს რაზმები და
გადაწყვიტეს დასცემოდნენ ღამე ირანის ჯარს, გუშაგად გამ-
ყოლს და რაღაც არ უნდა დასჯლომოდათ გაეთავისუფლები-
ნათ, თუ ყველა არა, ქართველი ტყვეების ნაწილი მაინც.

იენისის 15-ს, დილით აღრე უჩვეულო მოძრაობა შეიქნა
ირანელთა მთავარ ბანაკში. ამავე დღეს მიჰყავდათ ქართველი
ტყვეები.

ირანის ბატონმა ისურვა თავისი თვალთ ენახა ეს ტყვეე-
ბი. ამიტომ მთავარი ბანაკის გადღმით გორაკზე ააგეს მდიდ-
რული ჩარდახი, რომელიც ამაყად დაჰყურებს ვრცელ მინ-
დორს. აქ უნდა შეეკრიბათ ყველა ბანაკიდან ქართველი ტყვე-
ნი, რიცხვით ას ორმოცდაათი ათასამდე. და ეს ამოღენა ხალ-
ხი — ქალი, კაცი და მოზარდი, ამ სიცხეში უნდა გაერეკათ
ცხვრის ფარასავით შორეულ ირანში.

აჰა, გამოვიდა თავისი ძვირფასი კარგიდან ვერაგი შაჰ-
აბაზი, თავისი ცოლებით და ბრწყინვალე ამალით გარემოცუ-
ლი ოქროს ტახტრევანით მივიდა იგი ოქსინოთი მოფარდაგე-
ბულ ჩარდახში დასვეს იგი ძვირფასი თვლებით მოოქვილ
ოქროს სევანზე. ამ დროს ვრცელი მინდორი ივსებოდა ტყვე-
ებით. ბოლმა და სიბრაზე ელავდა შაჰის ბოროტ თვალებში.
მოშავო ფერი დასცემოდა მის მკრთალ შეწვევრა სახეს. მისი
ბრძანებით განადგურდა ივერიის საუკეთესო ნაწილი, მან
ნაცარტუტად აქცია იგი.

ამ ფიქრებში იყო გართული შაჰ-აბაზი, ოდეს გაისმა ზურ-
ნა-დუდუკის ხმები. უკრავდნენ რაბზს ყეინის სადიდებლად,
მალე გამოჩნდნენ დროშებით ხელში თეთრ არაბულ ცხენებ-
ზე მსხდარი მდიდრულად მორთული და იარაღასხმული შაჰ-

სევანები — შაპის გვარდია. ჩარდახის წინ დროშების დაბრით მწყობრად ჩაიარა ათასმა მხედარმა. ამათ უკან მოდიოდნენ ხროვად და არეულად, თავდახრით, ზურგზე ტვით-მოღებული, ზოგი ერთმანეთზე გადაბმული ქართველი ტყვენი, მოდიოდნენ ჯგუფებად, ზოგაც ხროვად, ფართოდ უწყვეტ მდინარედ. მოდიოდნენ ფეხშიშველნი, დაფლეთილი სამოსით, მოდიოდნენ ერთ საზარო გლოვად და ვაებად ქცეულნი... მოდიოდნენ... ქალებს მოჰყავდათ ხელჩაყიდებით ბავშვები, ზოგიერთს კიდევ ხელში ეკავა ხამის ფალასებში გახვეული ძუძუთა ბავშვები. ტყვეების სახეზე იხატებოდა უსასღვრო ჯავრი და განწირულება. ისინი სამუდამოდ სტოვებდნენ იმ მიწა-წყალს, იმ ტურფა მხარეს, სადაც დაიბადნენ და აღიზარდნენ, სადაც ეგულვოდან წინაპართა საფლავნი, სადაც გრძნობდნენ თავს ბედნიერად; ტოვებდნენ თავის საყვარელ ველსა და მინდორს, მთებსა და მდინარეს... ტოვებდნენ ზერებსა და ბალებს და, აჰა, ერეკებიან... სად? შორეულ, ხრიოკ, შხამიან გველ-მორიელებით სავსე ცხელ ქვეყანაში... და იქ მონებად ქცეულებმა უნდა ათრიონ ტანჯვა-წამებით თავისი ძალღური ცხოვრება...

შაჰმა შორიდანვე შენიშნა ქართველი ტყვენი... წამოდგა ზეზე. გააოცა ამ სიმრავლემ. ამ პაპანება სიციხეში ამ უბედურ ხალხს მოელოდა გრძელ მოგზაურობაში აშკარა დაღუპვა, სიკვდილი... გადარჩენილთ კი — სიტიტვლე, შიმშილი, გაჭირვება, დამცირება, ძალადობა, ნამუსის ახდა...

ჩარდახს მიუახლოვდნენ ქართველი ტყვეები. ამათ იცნეს მტარვალნი. უცებ შედგნენ ყველანი და შებღვლეს გამწარებით:

— შაჰ-აბაზი გვაკმარე ესოდენ ტანჯვა-წამება და დამცირება! ნუ გვღუპავ ამოდენა უდანაშაულო ხალხს! ნუ გვგლიჯავ მამა-პაპეულ მიწა-მამულიდან! ნუ გვერეკები შორეულ ქვეყანაში დაგვტოვე აქვე! შეიბრალე ჩვენი უბედური ცოლ-შვილი, შეიბრალე შინ ოხრად დაყრილი ჩვენი მოხუცი მშობლები... მოილე მოწყალება, შეგვიბრალე! ან ბრძანე და აქვე დაგვხოცონ ბარემ... ჩვენთვის ათწილ სჯობია აქ, ჩვენს ქვეყანაში სიკვდილი, ვინემ შორეულ გზაზე ტანჯვა-წამებით დაღუპვა... არ წავალთ! აქვე დაგვხოცე ყველანი!

ხალხი დაემხო მიწაზე... გაისმა ყრუ ქვითინი, გაისმა ქალ-
თა და ბავშვთა საშინელი წივილ-კივილი.

პირსისხლიანმა მტარვალმა მოიბრუნა დაღმეპილი სახე,
უხმოდ ანიშნა ეჭიბთ განეგრძოთ გზა ირანისაკენ... შოლტ-
მათრახების ცემით არეკეს დამხობილი ხალხი... საზარო ბლა-
ვილი აღმოხდა უბედურ ტყვეებს... გაისმა დედაკაცების
წყევლა-კრულვა და გლოვა-ტირილი.

— მტარვალს სისხლისმღვრელს საზიზღარო ულმოზე-
ლო ურჯულო გერაგოს დამღუპველს — ყრუდ ისმოდა ეს
სიტყვები ხალხის საშინელ გმინვასთან ერთად.

უგულო მზე მხიარულად იცაროდა კრიალა ცაზე და უნ-
გად ჰფენდა მიდამოს მსურვალე სხივებს, ძირს, მიწაზე კი
ას ორმოცდაათი ათასი ქართველი ტყვე მწარედ მოთქვამდა,
იგლეჯდა თმასა და წვერს. უხეში ძალმომრეობა მათრახის
ცემით ერეკებოდა მათ სამშობლოდან შორეულ ირანში.

ეს უამრავი ხალხი ზღაზენით გაშორდა შაჰის ჩარდახს,
განვლო მინდორი და გრძლად გაიშალა ფართო შარავნაზე.
მინდვრის ბოლოს მათ დახედნენ კახეთ-ქიზიყის სოფლიდან
ჩაპოსული მოხუცი მშობლები და ახლო ნათესავნი. ერთმანე-
თის დანახვაზე ორივე მხრიდან გაისმა საშინელი ქვითინი.
მიიწიეს, რაფა უკანასკნელად მაინც ჩაჰკვროდნენ დედ-მამა
და შვილები, ბებია-ბაბუა და ბაღიშები, მაგრამ სარანგ-ეჭიბ-
თა შინდის შოლტებმა, ცხენოსან ჯართა მწვავე მათრახებმა,
ქვეითი ჯარის შუბებმა და თოფის კონდახებმა არ მისცეს მათ
საშუალება უკანასკნელი ხვევნა-ამბორით სამუდამოდ განშო-
რებოდნენ ერთმანეთს. მხოლოდ ისმოდა ორივე მხრიდან მწა-
რე მოთქმა და გოდება, რასაც ბანს აძლევდა ახლო სოფლე-
ბიდან უპატრონოდ დაყრილ ძაღლთა საშინელი ყმეილი...
მისცეს ნიშანი და დაიძრა ამოდენა ხალხი. წინ მიდიოდა
მწყობრად და ნელი ნაბიჯით ათასი ცხენოსანი შაჰსევალი. მათ
უკან ჯგროდ და წელმოწყვეტით მიდიოდნენ ქართველი ტყვე-
ნი, სიმრავლის გამო სამ-ოთხ ეჭზე გაშლილნი. ესენი ადრევე
დაეყოთ ურდოებად, თითოში ოც-ოცი ათასი ქალი და კაცა;
თვითეულ ურდოს გარს ეხვივნენ ხელჯოხიანი სარანგ-ეჭიბნი
და მათრახით ხელში ცხენოსანი ჯარი, რიცხვით ორი ათასი
მწეღარი. სულ უკან კი მოჭრიალებდა ათი ათასი ურემი და

მოჩაქჩაქებდა უამრავი ჯორი და აქლემი, ნადავლით მძიმედ ტვირთულნი. ამათ მოერეკებოდნენ ისევ ქართველი ტყვენი. ხოლო ამათ მცველად და გუშაგად გამოეყოთ სამი ათასი ქვეითი და ორი ათასი ცხენოსანი ჯარი. ამრიგად, ტყვეებსა და ნადავლს გუშაგებად მიჰყვებოდნენ სულ ხუთი ათასი სარანგეჭიბი, ოცი ათასი ცხენოსანი და ქვეითი ჯარისკაცი გურგენ-ხანის სარდლობით.

მზე უკვე ჩასვლაზე იყო, როცა ისინი კარგად დაშორდნენ ბტრის ხელით აოხრებულ გარეჯის უღაბნოს (მონასტერს) და მიაწიეს სასვენ და გასათევ ალაგანდე მინდორის პირას. მალე გაეკეთა უზარმაზარი ბანაკი აქ შეჩერდნენ ყველანი, დასხდნენ, შეისვენეს. მთელი დღის სიარულით მწარედ დაქანცული ტყვენი, მეტადრე ქალები და ბავშვები, მკედრებივით დაეყარნენ მიწაზე. დაღამდა კიდევ, ღუში უმთვარო ცა გაიშედა ვარსკვლავებით. ჯარისკაცებმა აქა-იქ დაანთეს ცეცხლი, უფრო თავის შესაქცევად. შეუდგნენ ვახშმის ჭამასა და მასლაათს. იმათ ნაბრძანები ჰქონდათ მეტად ფხიზლად ყოფილიყვნენ პირველ ორ-სამ ღამეს მაინც, რადგან მთებში შეფარებულ კახთაგან ეშინოდათ თავდასხმის. ასე ამხილა ადრევე თვით შაჰ-აბაზს ჯაშუშის ენამ.

შუალამეს კარგად გადასცილდა. ტკბილად ეძინა გურგენ-ხანის ჯარს გაშლილ მინდორზე. ეძინათ ქართველ ტყვეებს, მწარე დაქანცულთ. დროგამოშვებით ისმოდა გმინვა და კვნესა, იმათ გულის სიღრმიდან აღმოხეთქილი, თანაც ხანდაწმით სმენას ბზარავდა გუშავთ ყივილი. აჰა, მოსწყინდათ ამათაც ამ კუნაპეტ ღამეში გუშავობა, წაგორდნენ მოლზე, მილულეს თვალი... მათაც დაეუფლა მძლეობა-მძლე მორფეი; მალე ჩაიფლნენ გუშავნიც ძილის ღუმბრაში.

ძინავს გურგენ-ხანის უზარმაზარ ბანაკს გაშლილ მინდორზე. ამ ძილს ტკბილ ნანას უგალობს ფართო მდინარე ნელო დუდუნით... შორეული სოფლებიდან მოისმა ოღნავ გასაგონად მამალთ პირველი ყივილი. თითქოს ამას უცდიდნენო, მინდვრის სამი მხრივ შემორტყმულ მალნარიდან გამოჩნდნენ შავი ლანდები. მოდიოდნენ, შეჩერდნენ, შეჩვენდნენ. შეეფარნენ ისევ ტყეს. ელოდებიან ვილაყას. ბანაკის მხრიდან გამოჩნდა სამი შავი ლანდი, ფორთხვით მომავალი, მიუახ-

ლოვდნენ ტყეს, შეეფარნენ ისინიც. — რა ჰქენით? რა გაიგეთ? კარგად დაზვერეთ?

შეეკითხა მოსულთ რაზმის უფროსი გიგა აფციაური ჩურჩულთ.

— შევედით ბანაკში, დავბოცეთ ხანჭლით ოთხი მძინარე გუშაგი, ავართვით იარაღი და ტყვია-წამალი. მშვიდობით განვლეთ ჭარის რგოლი. მივალწიეთ ტყვეებს. ფრთხილად გავალვიძეთ მამაკაცები, ვამცნეთ ჩვენი მიზანი, გადავეცით იარაღი, რომელიც ავართვით მოკლულ გუშაგთ, აგრეთვე გადავეცით ხანჭლები თან წაღებულნი, უსაზღვრო იყო მათი სიხარული. მაშინვე დასჭრეს თოკები, რითაც იყვნენ ერთმანეთზე გადაბმულნი სამი და ოთხი ერიად. საუკეთესო ვაჟკაცი ასე მიჰყავთ იმ წყეულებს, ასევე ერთმანეთზე გადაბმულნი მიჰყავთ ლამაზი ქალებიც...

— ეს მითხარი, გაიგეთ რამე ჩვენს გოგოებზე? — შეეკითხა გულის ფანცქალით ერთი ჭაბუკი.

— სანუგეშო ვერაფერი; არ იციან, რომელ უადრში არიან... ერთმა ისიც კი გვითხრა, რომ ამ ორი კვირის წინათ ყვინმა სამი ათასამდე ულამაზესი ქალწული დაურიგა თავის სარდლებსა და იმ ჭარისკაცებს, რომელთაც თავი ისახელეს კახეთის აოხრებაში.

საშინელი გმინვა აღმოხდათ ჭაბუკებს, ბრაზით აენთოთ თვალები. ერთ ხანს ღუმდნენ ყველანი.

— მაშ, ტყვილა ჩაგვიარა ამდენმა ცდამ? — გამწარებით წაიფურჩუნა მაღალი ტანის ჭაბუკმა.

— რას როშავ, ბიჭო! — შეუძახა გიგამ. — განა ამისთვის მოვსულვართ? ჩვენი უმთავრესი მიზანი ხომ ტყვეთა განთავისუფლებაა... განა ამისათვის არ წამოგვყვენენ კიდევ ჩვენი ძმადფიცულნი, ლომივით ვაჟკაცი, ექვსასამდე თუშ-ფშავ-ბეესური?

ჭაბუკმა დარცხვენით ჩაღუნა თავი.

— მაშ, ასე, ძმებო, დაყოვნების დრო აღარაა! — დაიწყო ისევ გიგამ, — მთელი რაზმი უკვე გაყოფილია სამ ნაწილად და სამი მხრივ უნდა დავეცეთ ბანაკს. თოფ-დამბაჩების სროლით, სამხედრო ყიყინით და ბუკთა ბლავილით შიშის ზარი დავცეთ მტერს, ავრიოთ უეცარი თავდასხმით მათი რაზმები

და შევიტანოთ მათში ქლეტა და სიკვდილი. იმავე დროს გავაშხნევოთ ტყვეები, გადავცეთ თან წამოღებული ზედმეტი იარაღი თავის დასაცავად, ვამცნოთ თავშესაფარი ალაგები. ამრიგად დიდ ზიანს მივაყენებთ მტერს და ბლომდაც გადავარჩენთ ქართველ ტყვეებს, — დააბოლოვა მამაცმა გიგამ.

— აბა, მომყევით, ძმებო! შესხედით ცხენებზე, დაეწყევთ რაზმებად, მიუახლოვდით ბანაკს სამი მხრივ. ჩემი ნიშანი იქნება თოფის გასროლა და თქვენც თოფ-დამბაჩების სროლით, ყოყინით მამაცად შეუტით მტერს! — წამოიძახა მანვე და ელვის სისწრაფით მოახტა თავი ლურჯას. სხვებმაც მიბაძეს მას. გააქანეს ცხენები ბანაკისაკენ. გავარდა თოფი გიგას ხელში; მას მიჰყვა რამდენიმე ასეული თოფ-დამბაჩების გრიალი. აბლაღულდა ათეული ბუკი და ნალარა. გიგამ რჩეული რაზმით სამი მხრივ იერიშით შეუტია მტერს და შეიტანა ირანელთა ბანაკში შიში და სიკვდილი. ქართველების შუბი, დამბაჩა, ხმალი და კალდომი ასობით სპობდნენ ყიზილბაშთ.

წამოცვიდნენ ზარდაცემული მტრები და ეცნენ იარაღს. ძილით გაბრუებულნი, მოულოდნელად უსაზღვროდ შიშატანილნი იმ სიბნელეში ველარ სცნობდნენ მტერსა და მოკეთეს, შეცდომით ქლეტდნენ ერთმანეთს.

იკადრა გამოსვლა თავისი კარგიდან დიაცთ ალერსით დამთვრალმა გურგენ-ხანმა.

— რა ამბავია?! რა მოხდა?! — იკითხა მან და სწრაფად შეიმოსა ბეჭთარით და ჯუბა-ჯავშნით.

— ქართველები დაგვესხნენ... გველეტენ... ტყვეები მიჰყავთ... — იყო პასუხი.

ერთი წუთი და გიგას რაზმებმა რამდენიმე პლაგას გააპეს მცველთა რგოლი და ცხენდაცხენ მიიჭრნენ ტყვეებთან, გადაუყარეს იარაღი და შესძახეს:

— თავს უშველეთ, ძმებო და დებო! შედით ყველანი ეიმ ტყეში... იქ დაგხვდებიან ჩვენი ეტიკნი და გეტყვიან, რა გზით უნდა წახვიდეთ, რომ თავი დააღწიოთ ამ საშინელ ყოფას... გასწიეთ სამგორისაკენ. იქიდან უშიშრად მიაღწევთ შესაფერ ალაგებს, სადაც დაგხვდებიან ჩვენები...

— ვინ ხართ, მადლიანებო, რომ ასე თავი გასწირეთ ჩვენთვის! — შეეკითხა ერთი ცნობისმოყვარე დედაკაცი.

— თქვენი მოძენი, მთებში აღრევე შეფარებულნი და ჩვენი ძმადფიცულნი მამაცი თუშ-ფშავ-ხევსურნი, მთიელნი და მოხევენი, — იყო პასუხი.

— იყურთხოს თქვენი მარჯვენა! გფარავდეთ წმ. გიორგი, ჩვენო დამხსნელნო!

აბღავლდა ხალხი მეტის სიხარულით და მიღებული იარაღით შეუდგნენ საქმეს.

— შაჰსევანები — დაიღრიალა გურგენ-ხანმა.

ველარ მოასწრო გაგრძელება, რომ იქვე გაჩნდნენ ცხენზე მსხდარი ასისტავეები. მათ უკან მოსდევდა მწყობრად ათასი რჩეული ცხენოსანი.

— ხედავთ, რას სჩადიან გიაურები! ასეთი თავხედობა განა გაგონილა?!

— ამას ველოდით კიდეც, მაგრამ დროზე ვერ მივიღეთ ზომები...

— რამდენი არიან?

— ვფიქრობთ, ათას ხუთასამდე იქნება. აჰა, თენდება კიდეც. ჭარი უკვე მოვიდა გონს და იბრძვის მედგარად.

— ხედავთ, ტყვეები გარბიან! გარბიან! — წამოიყვირა გურგენ-ხანმა.

— დიახ, გარბიან... მაგრამ ვერსად წაგვივლენ; ზომები მიღებულია, ახლა კი ველით შენა ბრძანებას.

უბასუხეს ასისტავეებმა და დახარეს თავი ბელადის წინაშე.

— ცხენის მოწყვეცი!

დაიღრიალა ისევ გურგენ-ხანმა და სწრაფად მოაჭდა თეთრ არაბულ მერანს.

— სიკვდილი გიაურებს! — დასჰქეა მანვე და ხმალამოწვდილი გაქანდა იქით, სადაც ჭვუფად იბრძოდნენ ქართველო რაზმები, მას დაედევნა ათასი შაჰსევანი.

ასეთ თავდასხმას ამოღენა ჯარით არ მოელოდნენ ქართველი რაზმელები, სამ ნაწილად გაყოფილნი და ჭვუფებად გახეულნი ორი-სამი ეგის მანძილზე. ისინი შედრკნენ, დაიხაეს უკან და შეჭვუფდნენ. მათ შემოერთნენ ერთი მხრით შაჰსევანები, ხოლო მეორე მხრით ირანელთა ცხენოსანი და ქვეთი ჯარები, ტყვეთა მცველნი. შეიქნა მედგარი, უზოგველი ბრძოლა, უმეტესად ხმლითა და შუბით. დაჰრილ-დახოცილი

ცხენი და კაცი ცურავდნენ სისსლში. ამით ისარგებლეს ტყვეებმა, გარბოდნენ ათასობით და ეფარებოდნენ ტყვეებს. მათ დაედევნენ სარანგ-ეჩიბნი და ქვეითი ჯარი, მაგრამ ტყვეთა ერთი ნაწილი იარაღით ხელჯი სასტიკად უძალდებოდა მტერს და იბრძოდა თავგანწირვით. თავისუფლების წყურვილმა გმირებად აქცია ისინი. იბრძოდნენ ქალებიც კი და ამხნევებდნენ ქმრებსა და ძმებს. საუბედუროდ, ტყვეებში ათას კაცს თუ ჰქონდა იარაღი, ისიც ზოგს თოფი, ზოგს დამბაჩა, ზოგსაც შუბი, ხმალი ან კალდიმი. ირანის სარანგ-ეჩიბნი და ჯარი კი იყვნენ თავით ფეხამდე შეიარაღებულნი, რიცხვით ამათზე ხუთი-ექვსჯერ მეტნი. ამიტომ უპირატესობა აშკარად მტრისაკენ იყო. ეს ათასი ტყვე ქართველი გაწყდა თითქმის მთლიანად, ხოლო თავგანწირული ბრძოლით საკმაოდ შეაკავეს მტრის ჯარი და მით მისცეს საშუალება თავიანთ მოძმეთ, მეტადრე ქალებსა და ბავშვებს, შეფარებოდნენ ტყვეებს და გაქცეულიყვნენ ადრევე ნათქვამ მიმართულებით. გაქცეულთ დაედევნენ ირანელები და დიდი უმეტესობა უკან დააბრუნეს ცემა-ტყვებით.

შაჰსევანებით და ცხენოსანი ჯარებით გარს შემორტყმული გიგა აფციაურის რაზმი ლომივით იბრძოდა, მაგრამ რას გაზღებოდა თითქმის ათჯერ მეტ მტერთან! წყდებოდა მტერი, ხოლო წყდებოდნენ ათობით და ასობით გიგას რაზმელებიც. ერთი ჟამის ბრძოლით რაზმი უკვე განახევრდა.

— უაზროა აქ ჩვენი სიკვდილი, ბიჭებო! თავს ვუშველო! როგორმე დავალწიოთ თავი და მივხედოთ ტყვეებს! — შეცაბა გიგამ რაზმელთ. — აბა, მომევიეთ! გავგლიჯოთ მტრის სალტა, გავიშალოთ ფართოდ, დაფანტვით და შევეფაროთ ტყვეებს. იქ ესენი ვერაფერს გვიზამენ. ორასი კაციც რომ გადავრჩეთ ცოცხალი, დიდ დახმარებას გავუწევთ გაქცეულ ტყვეებს. აბა, მარჯვედ, ბიჭებო!

ამ შეცაბებასთან ერთად გიგამ შემოატრიალა ცხენი, ელის სისწრაფით დაეცგერა ზურგით მოქცეულ მტერს, გააპო იგი და ასი კაცით გავიდა სამშვიდობოს. ასევე ჩაიდინეს სხვა ასისტავებმაც, გააპეს მტრის ჯარები, გავიდნენ სამშვიდობოს, გაიფანტნენ სწრაფად და მათრახიშ ტყაცუნით გააფრინეს ტყვეებისაკენ თავისი პაწია მთიული ცხენები. თოფისა და

დამბაჩის სროლით მათ დაედევნენ შაჰსეევანები და ცხენოსანი ჯარი. ბედად, ტყე არ იყო შორს და უმეტესობამ მოასწრო შეფარება. ხოლო ნაწილს მოეწიეს სპარსნი და შაჰსეევანები თავის მფრინავ არაბულ ცხენთა მეშვეობით და აკაფეს ხმლით ცხარე ბრძოლაში.

აჰა, წამოეწია გიგას შაჰსეევანთა ასისტავი, მოუქნია კიდეც ხმალი, აჰა, უნდა გაგორდეს ძირს გიგას თავი! გიგამ შეიგრძნო, ელვის სისწრაფით გაუხტა განზე და შემოუბრუნდა ხმალომოდოლი. შეხედეს ერთმანეთს, შედგნენ გაოცებულნი, დაუშვეს ხმალი, მათ იცვნეს ერთიმეორე.

— ძმაო, გიგა, შენა ხარ?! — შესძახა შაჰსეევანმა. !

— ვის ვხედავ, ჩემს უფროს ძმას გულბაათს! — წამოიყვირა გიგამ.

ხუთი წლის უნახავი ძმები გადაეხვივნენ ერთმანეთს.

— ბიჭებო, რას უღგებართ მანდი აქეთ მოიწიეთ — შესძახა გულბაათმა არა ნაკლებ გაოცებულ სამოცამდე შაჰსეევანთ, თავის მხლებელთ, — ხედავთ, ბრიყვები რას ჩადგვართ? ჩვენს საკუთარ ძმებს ველეტავთ აი, როგორ დაგვაპრმავეა შაჰ-აბაზის ოქრომ და ჯილდო-პატივმა! აი, ეს ჩემი ლეიძლი ძმაა, გიგა აფციაური, მე კი მისი ძმა ვარ გულბაათ ირანში პასან-ბეით წოდებული. ამ წუთას უნდა დაგვეღვარა ერთმანეთის სისხლი. რისთვის? რატომ? ზოლო განგებამ შეგვიბრალა და არ გამხადა ძმის მეკვლევი.

— ნუთუ შაჰსეევანები ქართველები ხართ? — გაიოცა გიგამ.

— განა არ იცი? თითქმის ყველანი, ზოლო მაჰმადის სჯულმომღებულნი. ერანის ჯარებში საუკეთესო ვაჟკაცი ქართველები არიან. ჩვენ პირადად შაჰის მცველნი ვართ, რიცხვით სულ ათი ათასამდე. შაჰ-აბაზი არ ენდობა არავის, თვინიერ ქართველთა. შთამომავლობით იგი ზომ აღდგრილერი თათარია, შიხის გვარისა, მასთან ქართველი დედის შვილი! მას არ უყვარს სპარსნი და არც ღირს გვარის სპარსთ უყვართ იგი. ორჯერ შეთქმულებაც კი იყო მის წინააღმდეგ, მაგრამ აღრევე გაიგო და წამებით დახოცა შეთქმულთა ბელადნი.

— ახლა რას აპირებთ, ძმაო გულბაათ და თქვენც, მამაცო შაჰსეევანებო? მოდიხართ ჩვენთან, თუ დაბრუნდებით

სპარსთა ბანაკში? — შეეკითხა გიგა.

— მოვდივართ ყველანი — შესძახეს ერთხმად, — რა გვინდა მტარვალთან, რომელმაც ასე ააოხრა ჩვენი ქვეყანა და დალუპა ავღენი ხალხი! წაგვიყვანა ჩვენს უბედურ მოძქეებთან, გვეყო სიბრძნე! გვეყო უჩუქლო მტრის სამსახური!

ამ სიტყვებით ყველანი შემოეხვივნენ გიგას. ქართველი რაზმის უფროსი გადაეხვია მათ ძიურად და თვალცრემლიანი გაუძღვა წინ. ისინი შალე შეეფარნენ ტყეს.

მცირე ხნის შემდეგ ტყის მეორე მხრიდან გაისმა ქალის საშინელი კივილი. ეს კივილი მარწყვდა გიგას ერთი რაზმელის სმენას. იგი ჩამორჩენოდა ამხანაგებს და ბორიალობდა ტყეში, თითქოს ეძებდა ვიღაცასო. ქალის კივილზე ვაჟმა გაქუჟალა ცხენი. ორს ეჭობს ჩაეგდო ხელში გლეხის ლამაზი გოგო, წაექციათ მიწაზე და უპირებდნენ ნაძვის ახლას. ქალი იბრძოდა გააფთრებით, უკანრავდა სახეს გამხეცებულ მტრებს, ჰკებნდა ხელებზე და თან გაჰკიოდა ცივი ხმით. ითხოვდა შევლას, აჰა, მოქანცეს გოგო, შეუქრეს ხელ-ფეხი თოკით, და ისიც იყო ერთი მათგანი უპირებდა პატრის ახლას, რომ იელვა ხმალმა რაზმელის ხელში და ორავე ეჭობას თავი ერთიმეორეზე გაგორდა ძირს.

ვაჟი სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან, მიიჭრა გონდაკარგულ ქალთან და გაუხსნა ხელები, დააცქერდა გაოცებული, იცნო თავის საცოლო.

— ღმერთო! ვის ვხედავ! მელანო, შენა? — წამოაყვირა ვაჟმა.

ქალმა შეიცნო ხმა, ოდნავ გაახილა მიბნედილი შავი თვალები და მიაჩერდა ვაჟს.

— ჩემო მალხაზ! ჩემო სიცოცხლე... ჩემო... — ქალი ჩაეკრა ვაჟს და მეტის სიხარულით წაუვიდა გულში...

ნაზი კოცნა-აღერსით მალხაზმა მალე მოასულიერა თავისი სატრფო.

— რარიგ გაჩნდი აქ, ჩემო ყველავე! რომელმა ანგელოზმა გამოგზავნა ჩემდა საშველად?

ეკეროდა ქალი ამ სიტყვებით, თან უკოცნიდა სახეს, უკოცნიდა კოკობ უღვაშებს...

ეს მწვავე კოცნა, ქალის აღერსი, ნაზი ხმები შარბათივით

ესხმოლა გულში, აღიზიანებდა ქინსა და ლტოლვას. მალხაზი ძლივს იკავებდა თავს.

— შენ გეძებდი აქ, ამ ტყეში, ჩემო სიცოცხლე! გული მითხრობდა, აქ იპოვი შენს მელანოსო, აჰა, გიპოვე კიდეც, ჩემო სამოთხე! გიპოვე, ჩემო ნეტარება!

— წავიდეთ, ჩემო სიცოცხლე, თავს ვუშველოთ არ მოგვისწრონ იმ წყეულებმა! — წაიფუჩუნა ქალმა და ალერსით შეხედა ვაჟს.

— წავიდეთ, ჩემო ნეტარება! წავიდეთ!

ამ სიტყვებით გაემა შემოისვა ცხენზე თავისი სატრფო და გაუდგა გზას აღრევე აღნიშნული მიმართულებით. ერთი საათის შემდეგ ისინი გავიდნენ საწვდილობის და წამოეწიენ შაჰსევანებით გარემოცულ გიგას, სამხედრო სიმღერით ნელა მიმავალთ.

უკვე გაშუადღევდა, ოდეს ტყეეთა მოსაგროვებლად გაფანტული მტრის ჯარი და სარანგ-ეჩიზნი დაბრუნდნენ. იმათ საშინელი ცემა-ტყეპით მორეკეს ქართველი ტყვენი, დააბინავეს, დათვალეს; აღმოჩნდა ას ოცდაცხრა ათასამდე ქალი და კაცი და მოზარდი. თავს უშველა ოცი ათასმა, ათასამდე ვაჟ-კაცი კი დაიღუპა ბრძოლაში. ამ ბრძოლაში დაიღუპნენ ცხრა-ასამდე თავდამსხმელი გიგას რაზმელნი, ოთხასამდე შაჰსევანი და სამიათასამდე ირანელთა ჩვეულებრივი ჯარი და სარანგ-ეჩიზნი. სამოცამდე შაჰსევანი და მათი ასისტავი ჰასან-ბეი დაიკარგნენ უგზო-უკვლოდ; გურგენ-ხანმა ვერა გაიგო რა მათ შესახებ.

მესამე დღეს საღამო ეამს ეს უზარმაზარი ურდო-ქარავანი მიუახლოვდა საზღვარს. დაბინავდნენ ვრცელ მინდორზე მტკვრის პირას. მდინარის გაღმით იწყებოდა განჯის სახანო, იგი შედიოდა შაჰის სახელმწიფოს ფარგლებში. აქ თავდებოდა ივერია. შეაქუჩეს ერთად ქართველი ტყვეები, გარს შემოარტყეს ჯარი ორ-სამ სალტად სიფრთხილისათვის და შემოავლეს ბლომად საიმედო გუშაგნი.

დაღამდა. ბნელი ჩადრი გადაეფარა მიდამოს. ცა ალამაზდა ციმციმა ვარსკვლავებით. სარანგ-ეჩიზებმა და ჯარისკაცებმა აქა-იქ დაანთეს ცეცხლი, მიუჩნდნენ და იწყეს ლაზღანდა-

რობა, შეუდგნენ კვებნას, თუ ვინ რამდენი ტყვე გააუპატუ-
რა, გაცარცვა, დაქრა ან მოკლა კიდევც.

ქართველი ტყვეები კი დიდ-პატარიანად მისცემოდნენ
უსაზღვრო სევდას, ჯავრსა და კაეშანს. უკანასკნელად ათე-
დნენ ისინი ღამეს საქართველოს მიწა-წყალზე. ხვალ დილით
აღრე იმათ გადაიყვანდნენ ამ ფართო მდინარეზე, რომლის
გაღმით იწყება შაჰის სამფლობელო, და გაირეკენ ულევ გზა-
შარაზე შორეული ირანისაკენ... ამიერიტ ველარ იხილავენ
თავიანთ ქვეყანას, თავიანთ სოფლებს, ციხე-კოშკებს, აქო-
რილ მთებსა და ცელქ მდინარეებს. ველარ იხილავენ თავიანთ
მოხუც მშობლებს, იქ ობლად დაყრდნობ, ამიერიტ ველარ იხი-
ლავენ მოყვრებსა და ნათესავთ, ადრევე მთებში შეხიზნულთ...

ასე ფიქრობდა თითოეული მათგანი, ევსებოდათ გული
ცეცხლით, შხამით, ნალევლით.

— ოჰ, ნეტავ იმათ, ვინც ახლა მთებშია შეხიზნული —
ღრმა ამოოხვრით წაიფუჩუნა ერთმა.

— ოჰ, ნეტავ იმათ, ვინც თავი დააღწიეს გუშინწინ და
გავიდნენ სამშვიდობოს — წამოიძახა მეორემ მძიმე ამოკ-
ნესით.

— ოჰ, ნეტავ იმათ, ვინც დაიხოცნენ ბრძოლაში და გა-
დურჩნენ იმ საშინელ ტანჯვას, რაც მოგველის ყველას ამ შო-
რეულ გზაზე! — ამოიხვნეშა მწარედ მესამემ.

ამ სიტყვებმა გამოიწვიეს ქალებს შორის გულამოსკენილი
გოდება-ქვითინი. ისევ მიწყნარდნენ, მიუუჩნდნენ... გამეფდა
სამარისებური სიჩუმე. შუალამე მოახლოვდა, მაგრამ არავის
ეკარებოდა ძილი... ისევ საერთო უსაზღვრო კაეშანი და მწუ-
ხარების შავი ღუმბრა...

აჰა, ამ სიბნელეში გაისმა ფანდურის ხმა, სიჩუმე დაარღ-
ვია სიმთა მკენესარე ჰანგებმა. სიმებს აჰყვა ადამიანის სევდი-
ანი ხმები. მღეროდა დაბალი ხმით ჭარმაგი მოხუცი, ერთ
ღროს ფრიად მამაცი მინდია წიკლაური, ძველთა ძველ გლო-
ვის სიმღერას. მძიმე ჰანგებს ექსოვებოდა ცრემლი და ვაე-
ბა... ამ ხმებში გამოსჰვივოდა მთელი ქართველი ერის ტანჯ-
ვა-წამებით სავსე წარსული. მინდიას ლექსში ქართლოსის
მოდგმა ედარებოდა ამი. ან-გმირს, კავკასიონის კლდეზე მი-
ჯაჭვულს. გმირბუმბერაზს უფლეთავს გულ-ღვიძლს უმაძღა-

რი ძერა, მაგრამ იგი არ იხრის ქედს, ითმენს ათას წელთა მანძილზე ტანჯვა-წამებას. ის ელის მხსნელს, ელის საბოლოო გამარჯვებას... უმადლარი ძერა კი ის უამრავი მტერია, რომელიც შავბნელ ტალღებად გარს ახვევია ქართველ ტომებს, ებრძვიან საუკუნეებით და უპირებენ შთანთქმას... ხოლო ქართველი ერი, გმირული თავგანწირვით ებრძვის შემოსეულ მტერთა ურდოებს... ებრძვის საუკუნეებით, ათასი წლობით, არ იხრის ქედს, არ იტეხს გულს, არ აგდებს ხელიდან იარაღს, ის ელის მხსნელს, ელტვის დიდებულ მომავალს, ელის თავისუფლებისა და უზენაესი კულტურა-განათლების ბრწყინვალე მზეს...

მაგრამ დღეს ხომ ეს ერი იტანჯება! დღეს ხომ ამირანის ძერასავით უფლეთავს გულ-ღვიძლს გარშემოხვეული ორი ვეშაპი — ძლიერი ირანი და კიდევ უფრო ძლიერი თურქეთი.

აი, ამ ძველთა ძველ ზღაპარს, ამ ლეგენდას, ლექსად ასახულს, მღერის ბერი მინდია; ამას აკენესებს თავის ფანდურზე და ეს ხმები იპყრობს მთლიანად ტყვეების სმენას. კენესის ძველი ფანდური, მოთქვამს სიმღერით და აზუზუნებს თითქო ძველთა ძველ ამბავს ბერი მინდია, ეს მთის არწივი, და ამ ზუზუნს, ამ მოთქმა-სიმღერას ბანს აძლევს ასი ათასი ქართველი ტყვე... შორს გაისმის ეს ყრუ ზუზუნი... ზუზუნებს ხალხი დატყვევებული, მონად ქცეული, ოხვრა-კვითინით. ცრემლების დენით ამ შავბნელ ზუზუნს თითქო ბანს აძლევს ბუტბუტით მტკვარი, ფართოდ გაშლილი, თითქო ბანს აძლევს მძიმე დუმილით მთელი ბუნება — ცა, დედამიწა ჩაბნელებული...

და ეს ზუზუნი, ლოდევით მძიმე, შავი და ბნელი, გაბზარა პანგმა იმედოვნამა, იქ მოშორებით, შუაგულ ურდოში მწყობრად გაისმა ჩანგურის ელერა. მას ჩაექსოვა ჭაბუკის ხმები, სუფთა, კრიალა... მღეროდა რეზო ყარალაშვილი, თავის სიმღერით ფრიად განთქმული:

იყავ მაჰაყად, ქართველო, გული ნუ შეგიშინდების...
არ შეუდრკების ვაჟკაცი კარგი მახვილთა კვეთასა...
ასი ათასსა აჭობებს, თუ გამორჩევით მქმნელია...
ჭირა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქვეტირისა...

ეს სიმღერა, ეს საიმედო ხმები, ვით ბალზამი სიცოცხლის მგვრელი, მოედო სწრაფად ბედშავთა ურდოს, იმედ-ნუგე-

შით ააფრთოვანა. შეწყდა ქალებში ტირილი, შეშრა და გაქრა ვაჟყაცთა თვალებზე მომდგარი ცრემლი. ასწიეს თავი, გახმორდა სახეს სევდის ბურუსი...

ყარალაშვილის ჩანგურ-სიმღერის პასუხად, აჰა, აუღერდა კიდეც ჩანგური, ზედ ამღერდა არა ნაკლებ ძლიერი ხმა. უყარა, მღეროდა მთაში განთქმული ბერო ჭილაური.

— ვერ დაიჭრაჲს სიკედილსა გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან გასწორდეს ყოველი, სუსტი და ძალ-გულოვანი;

გაისმა ჭილაურის მაღალი ბანი.

— ბოლოდ შეჯარსეს შიწამან ერთგან მოვშე და მცხოვანი,
სჯოჲს სიკოცელსა ნახრახსა სიკედილი სახელოვანი!

გაისმა პასუხად ყარალაშვილის საამო ხმა. და, აჰა, შეექმნა ერთგვარი შეჭიბრება ამ ორ მომღერალს შორის.

— საწუთრო კაცა ყოველსა ვითა ტაროსი უხედების...

დაიწყო ერთმა.

ზოგჯერ მსეა და ოდესმე ცა რისხვით მოუქუდებია...

დაამთავრა მეორემ.

აჰა, ჩაენთო გულში იმედის შექად ასი ათას ტყვე ქართულს ხუთასი წლის წინათ მოვლენილი დიდებული მგოსნის უკვდავი სიტყვები! შოთას უზენაესმა პოეზიამ ამ საშინელ ღამეს ჩანგურზე დამღერებულმა, დროებით დაუხშო უსაზღვრო ჭავრი, შავბნელი სინამდვილე და ააფრთოვანა სამშობლოს მოწყვეტილი ასი ათასი ქალი და კაცი...

შეწყდა სიმღერა, მიუყრდა ხმები, დუმდა ჩანგური, დუმდნენ ათასეულნი, გალურსული იმელის სხივით გულს ჩანთებულნი...

— იკურთხოს დიდი მგოსანი, რომლის სიტყვებმა დროებით მაინც დაუამა გული ასი ათას ტანჯულთ და მოაახურა უტყბესი შარბათი მათ გაწამებულ სულს, — ჩაილაპარაკა ჭილაურმა და შეახვია სათუთად თავისი ჩანგური.

ეძინა უბედურ ხალხს, დიდი რუსთაველის სიტყვებით დამტკბარს, ხოლო არ ეძინათ მინღას, ბეროს და რეზოს, ისინი ღვრიდნენ იღუმალ ცრემლებს... იმათ თვალწინ კვლავ იხა-

ტებოდა აოხრებული ტურფა კახელი, გაელეტილი უამრავი ხალხი და ეს საბრალო ამ დროს მძინარე ას ოცდაათი ათასი ტყვე ქართველი, რომელთაც ხვალ დილას რიერაზე ცემა-ტყეებით გარეკადნენ შორეული ირანისაკენ.

მართლაც, დილის რიერაზე არეკეს შოლტ-მათრახებით ეს ამოდენა ხალხი, გადაიყვანეს პტკვარზე ბორან-ტივებით და გაუყენეს ირანის გრძელ შარას.

აქ აღარ ავწერ იმ საშინელებას, თუ რა შეემთხვა უბედურთ ამ მგზავრობაში, ან რა ტანჯვა-წამება განიცადეს, ან რამდენი გაწყდა... აი რას სწერს ისპაჰანიდან რომის პაპს მისი ელჩი პიეტრო დელავალე ამ ტყვე ქართველთა შესახებ:

„საშინელი შედეგი მოჰყვა ქართველი ხალხის ასე გადასახლებას, რამდენი სიკვდილი უზომო გაჭირვების გამო, რამდენი ადამიანის გაელეტა, გახრწნა და ბილწვა სპარსთა ჯარის მიერ, რამდენი ჩვილი ბავშვი დაარჩევს მამებმა თავისივე ხელით, ან ჩაყარეს წყალში, რომ არ ეტყვიან მათ ტანჯვისათვის, რაკი ყოველ ღონეს იყვნენ მოკლებულნი მათ საპატრონოდ! რამდენს ელეტდა გზა-გზა დაცვენილთ სპარსთა მხედრობა! რამდენი ბავშვი მოგლიჯეს დედის ძუძუს და დაჰყარეს გზაზე მხეტია საჰმელად, ცხენთა, ჯორთა და აქლემთა ფეხქვეშ სათელად; ჯარი და პირუტყვი უწყალოდ გადადიოდნენ გზაზე დაცვენილ მომაკვდავ ტყვეებზე. რამდენი ამ ტყვეთაგანნი დააშორეს სპარსებმა მამა — შვილს, ცოლი — ქმარს, და — ძმას და გაფანტეს შორს ქვეყნებში, ასე რომ, ეს საბრალონი საუკუნოდ არიან იმედმინდელნი, რომ ნახონ ოდესმე ერთიმეორე. რამდენი ქალი და კაცი იყიდებოდა პირუტყვზე იაფად! რამდენი სხვა ამისთანები ხდებოდა ღირსი სიბრალოლისა მაგრამ ყველას ვინ მოსთვლის!

ქართველ ტყვეთა რიცხვი ისე დიდია, რომ დღეს არ მოიპოება არც ერთი სახლი მთელ სპარსეთში, რომელიც არ იყოს სავსე ქართველებით, კაცით თუ ქალით. აქ არ არის ისეთი დიდი კაცი, რომელიც არ ცდილობდეს, რომ ყველა მისი ცოლები იყვნენ ქართველები, რადგან ქართველი ქალები არიან მშვენიერნი. თვით შაჰის სასახლე სავსეა ქართველი ქალებითა და ვაჟებით“...

როგორც გვაუწყებენ იმ დროის ისტორიკოსნი, ქართველ

ტყვეთა თითქმის ორი მესამედი გაწყდა მძიმე მგზავრობაში, დანარჩენები გაიყიდნენ მონებად, ზოგიც დაასახლეს დაცემულ ქაობიან ალაგებში, სადაც მეტი ნაწილი დაიღუპა შიმშილისა და ციებისაგან; ზოგნიც დაძრწოდნენ კარდაკარ მშიერ-შიშველნი და მათხოვრობდნენ.

დედოფლის წინდასაქმლება

იმერეთს წეზიზნელი კახეთის მეფე ორიათასამდე თავდაზნაურით და მათი ცოლ-შვილით მძიმე ტვირთად დააწვა მეფე-გიორგის. ცოტა ხანს შემდეგ მოუსავლიანობის გამო იმერეთში გაჩნდა მიმშილი და თეიმურაზი თავის უზარმაზარ ამალით იძულებული შეიქმნა სწევოდა თავის სიძე მამია გურიელს. იმავე ღროს გაუგზავნა დესპანი თურქეთის სულთანს, სთხოვა საცხოვრებლად ადგილმამული და თანაც საკმაო ჯარი, რათა შესეოდა ირანს და სამაგიერო გადაეხადა შაჰ-აბაზისათვის. სულთანმა შეიწყნარა თეიმურაზის თხოვნა, მისცა გურიის ვეზობლად მდებარე ადგილები, აგრეთვე ქალაქები: გონია, ოლთისი, არტანუჯი და სხვა, თანაც გაუგზავნა ჯარი.

თეიმურაზი თავისი ოჯახობით და ამალით დასახლდა ოლთისს. აქედან თავისსა და თურქთა ჯარით იგი შეესია ირანის საზღვრებს. თეიმურაზი მიუახლოვდა ქ. არდებილს, სადაც იყო სეფიდთა დინასტიის აკლდამა, მას სურდა როგორც თვით ქალაქის, ისე შაჰ-აბაზის საგვარეულო აკლდამათა დანგრევა, მაგრამ არ დასცალდა, სცნო თუ არა ყვეინმა თეიმურაზის არდებილზე გალაშქრება, მაშინვე გაზოსწია ჯარით. თეიმურაზმა მიანება თავი არდებილს და გაშობრუნდა. ამრიგად, არდებილი გადარჩა დანგრევას. შაჰ-აბაზმა უბრძანა ერევნის ბეგლარ ბეგს ამირ გურიხანს, საკმაო ჯარით დასცემოდა ჩუმიდ ოლთისს და შეეპყრა თეიმურაზი თავისი ოჯახობით. ერევნის ხანმა შეასრულა შაჰის ბრძანება. შეკრიბა საკმაო ჯარი, საშინელ ზამთარში გადაიარა მაღალი მთები და მიადგა ჩუმიდ ოლთისს.

თეიმურაზ სრულებით არ ელოდა მტრის თავდასხმას, მე-

ტადრე ამ უცნაურ ზამთარში. მან გაისტუმრა თურქთა ჯარი, კახეთში გაუშვა აგრეთვე თავისი ჯარის მეტი ნაწილი ოჯახობით, თვითონ კი ჩაჰდა ხომალდში და გასწია სტამბოლს სულთანთან; ოლთისში დატოვა თავისი ცოლ-შვილის მცველად ნოდარ ჭორჭაძე მცირე რაზმით. ეპეი არაა, ოლთისი ამირ გურიხანის მსხვერპლი გახდებოდა და მასვე ჩაუეარდებოდა ტყვედ თეიმურაზის ცოლ-შვილი, რომ ისინი არ ეხსნა თვით დედოფლის წინდახედულებას. წინა ღამეს დედოფალმა ბეგრის რეიქრა და მიხვდა, რომ მტერა არ მოისვენებდა, შეიძლებოდა აქაც თავს დასხმოდნენ, ზოგების მიღება იყო საჭირო. დილით დედოფალმა მაშინვე დაიძარა ნოდარ ჭორჭაძე და უბრძანა მთელი რაზმით ციხეში გამაგრება მტრის დასახვედრად. რა სცნეს ეს ამბავი ოლთელეებმა მაშინვე იწყეს საოპერად მზადება და ქალაქის გამაგრება.

ირანელნი ღამით მიუახლოვდნენ ოლთისს და დილის რიკრეზე აპირებდნენ უეცრივ თავდასხმას, მაგრამ ამირ გურიხანის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი, როცა ნახა ციხე-ქალაქი გამაგრებული და მცხოვრებნი საომრად მომზადებულნი. მოხდა ცხარე შეტაკება. მძიმე მგზავრობით მოქანცულმა ირანელებმა ვერ გაუძლეს კახ-ოლთელ ჯარის სიმამაცეს და სასტიკად დამარცხდნენ. გაიგო ეს ამბავი შაჰ-აბაზმა და მიაი გული ბრახით აივსო. მტარვალმა მაშინვე იყარა ჯავრი მძევლად წაყვანილ თეიმურაზის ვაჟებზე: შაჰის ბრძანებით ორივე ბავშვი დაასაქურისეს. ამ ბარბაროსულ წამებას ვერ გაუძლო უმცროსმა ვაჟმა და ქალათის ხელში მოკვდა, ხოლო უფროსი შეიშალა.

თეიმურაზი დაბრუნდა ოლთისს და გაიგო თავისი ცოლ-შვილის გადარჩენა. მან მაშინვე გაგზავნა მოსკოვში ელჩად მთავარ ეპისკოპოსი თეოდოსი და არქიმანდრიტი არსენი, გაატანა მათ ვრცელი ეპისტოლე, აბრალებდა თავს რუსის ხელმწიფეს, აუწყებდა შაჰ-აბაზის მტარვალობას, ატყობინებდა თავის უნუგეშო მდგომარეობას, კოლხეთის მეფე-მთავართა კარზე ხეტიალს და გაჭირვების გამო ოლთისში შეფარებას; მუხლმოყრით ევედრებოდა შველასა და მფარველობას.

იმერეთის ყოფნის დროს თეიმურაზი დაუცხრომლად უქადაგებდა კოლხეთის მეფესა და მთავრებს რუსეთთან შეერ-

თების საჭიროებას, რუს ხელშეწყობის მფარველობაში შესვლა. ამ მხრეზე ჯაღაგრძე ნაყოფი გამოიღო: გიორგი მეფემ, გურიელმა და დადიანმა ვისწერეს მორჩილების პატივი რუსის ხელშეწყობის და სთხოვეს მიეღო ისინი თავის მფარველობაში. იმავე დროს თეიმურაზი ატყობინებდა ხელშეწყობის შაჰ-აბაზის მიერ კახეთის აოხრებას, ევდრებოდა ჩარეულიყო მის საქმეში და მიეღო შეამავლობა შაჰის წინაშე, რათა მას გაეთავისუფლებინა მეფე ლუარსაბი, აგრეთვე მძევლად წაყვანილი თეიმურაზის დედა და ვაჟი.

მოსკოვის მეფემ შეისმინა თეიმურაზის ევდრება, გაუგზავნა დესპანები შაჰ-აბაზს და მოსთხოვა ლუარსაბ ქეთისა და ქეთევან დედოფლის განთავისუფლება. მაგრამ მათ ჩაჰოყვლაჲ შაჰ-აბაზმა დაიბარა ასტრბადის ხანი, ვისთანაც ჰყავდა მძარბული მამადის სჯულზე მოსაქცევად ქართლის მეფე, როცა დარწმუნდა მისი სიტყვიდან, რომ ლუარსაბი იხუცებოდა უარზე, არ სურს უარყოფა ქრისტიან და ძილის მესულმბაჲ, უბრძანა ხანს მოეკლა მეფე რაც შეიძლება საჩქაროდ.

შინ დაბრუნების უმალ, ასტრბადის ციხეში ხანმა გაიტყუა ბედშავი ლუარსაბი, ვითომცდა სათევზაოდ. მიადგნენ მდინარეს. ხანმა აიღო ბადე და განგებ ისროლა ცუდად. ლუარსაბმა დაუწყო დაცინვა, გამოართვა ბადე, აიკრიფა მარჯვენად და ის იყო უნდა ისროლა წყალში, რომ მის უკან იელკა ხალმა ირანელის ხელში და ქართველის მეფის თავი ჩაგორდა მორევში. მეფის მოკვეთილი თავი ხანმა მაშინვე მართვა შაჰს.

ასე დასრულდა ლუარსაბის ცხოვრება*. ივერიის ეკლესიამ ის წმიდანთა შორის შერაცხა.

ამას შემდეგ მძვინვარე შაჰი შეუდგა ქეთევან დედოფლის საჩაროდ წამებას საქმეს. მანამდე კი მედგრად შეეცადა მიეღო დედოფალს მამადის სჯული. ყოველივე ცდა და დაპირება ამაო შეიქნა. ქეთევანი მტკიცედ იდგა ქრისტიან მცნებაზე და არ სურდა მისი გმობა.

* ზოგის თქმით, შაჰის ბრძანებით ლუარსაბ მეფე თიბქი მოამთავსოოთ გელაბულის ციხეში 1622 წელს. ავტორი.

მეთევან წამებული

სექტემბრის საოცნებო დილაა. ბუნებას დასცქერის ცის კაშკაშა ლაქვარდი. მზის ოქროს სხივებში გახვეულა აშწანებულ ბაღებში ჩაფლული შირაზი, ირანის უტურფესი ქალაქი. ჰაერში გამდნარა ვარდების უტყბესი სურნელი და მიტანოს ეფინება ნიაგის ფაქიზი ფრთებით. ვიწრო ქუჩები სავსეა ხალხით. ქარვასლების ვრცელი ეზოებიდან მოჩანან, ვით უცნაური ქიმერები, აქლემთა უშნო თავები. შორით კიდევ ჩანს მომავალი გრძელი ქარავანი.

შირაზის მცხოვრებნი, ქალი თუ კაცი, ყრმა თუ მოზუცა, მიეშურებიან დიდი მოედნისკენ, სადაც შუა ალაგას წამებას ამბიონთან აზიდულა მხეცური სახის ჯალათი, ინით შეღებილი წვერ-ულვაშით, დაკაბიწებული ბანჯგვლიანი მკლავებით. იქვე მდგარ გაღვიებული ნახშირით სავსე ქურაზე ხურდება რკინის მანთები, მარწუხები და წამების სხვა იარაღნი, რაც კი შექმნა ათასი წლობით ბარბაროსმა აზიამ.

საჩქაროდ იხურება დუქნები და ქარვასლა-ქულფაქები. ვაჰარ-ნოქრები და სოვდაგრები მიეშურებიან. იქით, სადაც გარბიან მცხოვრებნი. ვრცელი მოედანი ივსება ხალხით, ისინი შიუზიდავს ველურ ცნობისმოყვარეობას. განსაკუთრებით სავსეა ქალებითა და ბავშვებით სასწლების ბან-წინგარდები. არის საერთო ეივები და მიმოთქმა. მეტკბილენი დაძრწიან ხალხში და მარდად ყიდიან ქადა-ნაზუქებს, ლავაშებში გახვეულ ლქლა-ქებაბს, ქიშმიშ-ლაბლაბს, ხილს, პუნგიას და სხვა მრავალ ტკბილეულს, აგრეთვე ცივ შერბეთსა და დაშაქრულ ვეფინს.

ხალხში აქა-იქ ისმის: „გურჯისტან... ბეიუქ ხანუმ ქეთევან... შაჰ-აბაზ... გურჯი მოურავ“... და სხვ.

რაშია საქმე? რა ამბავია?

ამ მშვენიერ დილას სისხლის მოედანზე შაჰის ბრძანებით უნდა აწამონ ქრისტეს სჯულისთვის ქართველი დედა, ბრძენი, მაღალგონიერი და უზენაესი სათნოებით შემკული კახეთის დედოფალი ქეთევანი.

მცირე ხანს შემდეგ მოგროვდნენ შირაზში მცხოვრები, ტყვედ წაყვანილი და მონებად გაყიდული ქართველნი. მათ

გამხდარ, დაღერემილ სახეს აღბეჭდოდა უსაზღვრო სევდა და უიმედობა. აქვე გამოჩნდნენ ირანში მყოფი რომის მისიონერნი დელავალეს მეთაურობით. ისინი დადგნენ ქალათის ახლო, რათა თავისი თვალით ენახათ ქეთევან დედოფლის წამება. მისიონერთა სახეზე კრძოდა მძიმე კაენანი.

მცირე ხანს შემდეგ გაისმა ბუცის მკექარე ხმა, მან ამცნო ირანის მეფის მოახლოება. ამ ხმის გაგონებაზე შეტორტმანდა ხალხი და შეიქნა ჩოჩქოლი. უცებ გაჩნდნენ წესრიგის დამცველი ეჯიბ-სარანგნი ჯოხ-მათრახებით ხელში და ცემა-ტყეპით გააქარაფეს გზა. ვაი იმას, ვინც ღროით ვერ მოასწრო გაცლა-გაქცევა: მარჯველ მოქნეული ჯოხი ან მათრახი უწვავდა ზურგის კანს.

ამავე დროს რამდენიმე ალაგს ზურნამ დაუკრა რააბი და ოეშარი. აჰა, მოედნის თავში გამოჩნდა ირანის დიდი მბრძანებელი, გადახდილ ოქროს ტახტრევეანში მჯდომი; ორი წყვილი თეთრი არაბული რაშები ება მის ტახტრევეანში, მას მოსდევდა დარახტული ბედაურებით ბრწყინვალე ამალა, ხოლო დახურული ტახტრევენებით — ჰარემის ტურფანი, თეთრად მოსილი ხოჯებით გარემოცულნი. აქვე იყო შაჰის არიფი, ჩერქეზთ ბატონის ასული მშვენიერი ლეილა, უკვე დაქალბებული და კიდევ უფრო მშვენიერი.

გზადაგზა შაჰის დანახვაზე ხალხი ემხობოდა მიწაზე და ამ სახით სალამს აძლევდა ირანის ბატონს.

მოედნის შუა ალაგას წამების ანბიონთან გადმოაბრძანეს ტახტრევეანიდან მდიდრულად მორთული შაჰ-აბაზი და შეაბრძანეს იქვე გამართულ დიდ ჩარდახში, რომელიც შეემკოთ ოქსინოს სალაფარდებით და მოეგოთ ქირმანის ხალებით. დიდებით დააბრძანეს ძვირფასად მოოჭვილ ოქროს სევანზე, აქედან ჩანდა მთელი მოედანი. ირანის ლომის ირგვლივ ხარისხის მიხედვით დასხდნენ შაჰის ამაღის დიდებულნი, ხოლო შაჰის ზურგს უკან ძვირფასად მოგებულ გრძელ ტახტზე დასხდნენ ჰარემის ტურფანი პირსაბურავით და აბრეშუმის ფერად აჯიღებში ხვეულნი.

შაჰ-აბაზს უკრთოდა გამხდარა სახე. მის მხერგტავ თვალებში გამოსჰვივოდა ბრაზი და ბოროტება. კიდევ მცირე ხა-

ნი — და ხელშეორედ გაისმა ბუკის მკექარე ხმა, რასაც მოჰყვა ღორბორბოს უსიამოვნო კვნესა.

ხალხი კვლად შეინძრა ჩოჩქოლით. გამოჩნდა შავცხენებ-
შებმული თავახდილი შავი ტახტრევანი. მასზე იყო დაჩოქილი
თეთრად მოსილი ქეთევან დედოფალი, საწამებლად გამზადე-
ბული. თავზე ეხურა მეფის გვირგვინი. მარჯვენა ხელში ეპყრა
პატარა ჯვარი. შავი ნაწნავები ჰკოცნიდნენ მიწას. ქართველ
დედას ზეცად აღეპყრა თვალი ზენაარი სასოებით. მშვენიერ
სახეზე კრთოდა ნათელი. მისი სპეცაკი სული განშორებოდა
თითქოს სხეულს და ფოფინებდა ციურ ეთერში. დედოფლის
მარჯვნივ იყო დაჩოქილი ოლარმოსილი მისი მოძღვარი. იგი
მხურვალე ცრემლით ავედრებდა თავის ღმერთს საწამებლად
განწირულ ქართველ დედას...

ამ უჩვეულო სურათმა მთლიანად შეიპყრო ხალხი, ბევრს
მათგანს აუჩუყა გული და აუცრემლდა თვალები.

ნელი რონინით მიუახლოვდა წამების სისხლიან დაბირს შა-
ვი ტახტრევანი. გარს შემოერტყნებ მოლები. აქვე შექუჩდნენ
ბედშავი ტყვე ქართველებიც. ამათ იწყეს თავში ცემა და მწარე
ქვითინი. დედოფალი ჩამოსვეს ტახტრევნიდან და აიყვანეს წა-
მების ამბიონზე. ამ დროს ქეთევანს მიუახლოვდა მოლებას
უფროსი თეთრჩაღმიანი და მიმართა ამ სიტყვებით:

— კახეთის დედოფალო! სრულად ირანის და ერაყის მა-
ღალი მბრძანებელი, სვებედნიერ ბრწყინვალე შაჰ-აბაზ დიდი
კვლავ გირჩევს უარყო ქრისტე და თავიანი სცე ჩვენს დიდ
ფეჰამბარს მაჰმადს. ამით შეირჩენ სცოცხლეს, დიდებას, შა-
ჰის უხვი წყალობით აღსავსე დაუბრუნდები მშვენიერ კახეთს.
და თუ არ ისურვებ მიიღო ეს მაღალგონიერული რჩევა, მაშინ,
დედოფალო, მოგელის აქ, ამ ალაგას, უამრავი ხალხის წინაშე,
წაიეზით სიკვდილი. გულით გირჩევთ კარგად გაზომო ყოვე-
ლივე და მოგცე პასუხი. ალაჰმა უწყოს, რომ არა გვწადს შენა
სიკვდილი! ნუ გვაიძულებ დავღვაროთ ამ მოედანზე შენი
სისხლი.

— მტარვალნო და ქრისტიანეთა ტანჯვით უმაძღარნო!
ჰქენით, რაც გწადდეთ, დიდება ანუვეყნიური ვერ შეცვლის
ჩემს რწმენას და უსაზღვრო თავყენებას ქრისტე მაცხოვრის მი-
მართ, რომელიც ეწამა ჯვარსა ზედა აღამის მოდგმათა სახსნე-

ლად და საუყუნო ცხოვრების მისანაშენებლად სასუფრეელსა შინა. ლეთისმშობლის წილხდომილ ივერს და წმ. ნინოს ქადაგებით ნათელღებულ ერსა ჭვაროსანს არა ეშინის სიკვდილია თავის ღმერთის სადიდებლად. არ ვუფრთხით ამა ქვეყნიურ სიკვდილსა არცა ჩვენ, ქართველი ღედანი, რამეთუ გვაძახებენ წმ. ნინო კაბადოკიელი ვაზის ჭვრით ხელში... ესჯულონო! თქვენ ააოხრეთ მთელი კახეთი! გაუღიტეთ და ტყვედ წარიტაცეთ საბილწად უამრავი ხალხი ქრისტიანების თქვენ აწამეთ ჩემს თვალწინ ორი უმანკო ბავშვი, — მეფე თეოდორაზის ვაჟნი. თქვენ მოკალათ ლუარსაბ ზეფე! რაღა ვარ ამათ შემდეგ მე უბედურა? აჰა, მომკალით მეცა მიმეციო ჭალათა, რათა დასტკბეს ჩემის წამებით შაჰ-აბაზ მტარვალის დეე ვეწანო მეც, უღირსი მხეველი ლეთისა და ასული მესლიმთა მიერ წამებულ ივერიისა, ვითარცა ერთი ღმსალი იმ ზღვა უმანკო სისხლისა, რაც გაწევთ კისრად. ხოლო ცისა და ქვეყნის გამჩენი ღმერთი არ შეგარჩენთ ამ ბოროტებას და უზენაესი მფარველი ივერიისა ზოვლენს თქვენსა თავსა ზედა რისხვას საწინელს!

უპასუხა დამშვიდებით დედოფალმა და კვლავ აღაპყრა თვალნი ზეცად. მისი ბაგენი ძლივ გასაგონად გალობდნენ ფსალმუნს...

ამ დროს მოედნის თავში შეიქმნა ხმაური და დიდი ჩოჩოლი. ასამდე ცხენოსანმა გააპო ხალხი და მიუახლოვდა წამების დაბირს. აქ გადმოხტნენ ყველანი ოფლით გაღვარულ ბედაურთაგან, თაყვანი სცეს ჭალათის გვერდით მდგარ კახეთის დედოფალს, შემდეგ მიუახლოვდნენ საძეფო ჩარდახს და მოიყარეს ცალი მუხლი შაჰის წინაშე.

ესენი იყვნენ დიდი მოურავი და მისი ქართველნი; ამათ გვიან გაეგოთ შაჰ-აბაზის განაჩენი ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ და გამოეშურნენ იმის სახსნელად.

— დიდებულო შაჰო! — დაიწყო სააკაძემ, შენთვის და დიდი ერანისათვის თავგანწირული ასი ქართველი, რომლებმაც ვლვარეთ სისხლი შენი ძლევა მოსიღო დროშის განსადიდებლად შორეულ აზიაში, მუხლმოდრეკათ გენუკეთ დააცხრო შენი რისხვა და შეიწყნარო ეს სათნო აღმშენი გვედრებით გეჩუქო სიცოცხლე ქართველი დედის ქეთევან დედოფლისა! მას შენს წინაშე არ მიუძღვის რაიმე ბრალი...

წარმოსთქვა ხმამალა ეს სიტყვები დიდმა მოუთრავმა და შეხედა მტკიცედ შაჰ-აბაზს.

ძლიერ იმოქმედა შაჰზე ქართველთა უეცარმა მოსვლამ და მხურვალე ვედრებამ. უკვე მზად იყო იგი დაეცხრო გულის წყრომა და გაეცა პატიების ბრძანება, როს მიუახლოვდა ყვითელაბრეშუმჩადრმოხვეული დიაცი, შურისძიებით აღბორგებული, დაიჩოქა შაჰის წინაშე, ასწია ოდნავ პირსაბურავი და მიმართა ამ სიტყვებით:

— დიდებულო შაჰო გაფიცებ შენს პირველ სიყვარულს, არ გახდე გულსუსტი და არ შესცვალო შენი ბრძანება! აჰ, შირაზის მოედანზე, უნდა მოკედეს წამებით დიდი ერანის საკეთილდოეოდ დედოფალი ივერიისა ქეთევან, ქრისტეს თაყვანისმცემელი და დიდი ფეჰამბარის უარწყოფელი. მთელი სპარსეთი შენ შემოგყურებს, დიდო ბატონო, და სწყურის გურჯი ხანუმის წამების ხილვა. ნუ დაუხშობ მას ამ უზენაეს სიამოვნებას! ნუ დაივიწყებ, დიდებულო შაჰო, რა ჩაიდინა ქეთევანმა შენ მიერ კახეთში გაგზავნილ კონსტანტინეს მიმართ, რარიგ ჩაფუშა შენი გეგმები! — თქვა ეს დიაცმა და ბრაზით გადახედა ცალ მუხლზე დაჩოქილ დიდ მოუთრავს, რომლის თვალებში კრთოდა ცრემლები.

მაშინ წამოდგა შაჰ-აბაზ, ცალი ხელი მოხვია თავის მშვენიერ არიფს და დასვა ტახტზე, ხოლო მეორე ხელით მისცა ნიშანი...

გადაწყდა ქეთევან დედოფლის ბედი... დიდბუნებოვანი ქართველი დედა გადასცეს ჯალათს...

ამ სახით იძია შური ჩერქეზთ ასულმა. უსაზღვრო იყო ამ წუთას მისი სიხარული. ლეილამ დაინახა ცრემლი მოუთრავის თვალებში და სახეზე უზომო გამწარება. ეს საკმაო იყო: დაცხრა მისი მბორგავი სული... ხოლო კვლარ გაუძლო დიაცის თვალებმა ივერთ დედოფლის წამების ცქერას. შეიპყრო იგი სინდისის უსაზღვრო ქენჯნამ. შაჰის არიფმა ამოიღო ბეჭდის თვალიდან მგესლავი შხამი, რასაც მუდმივად თან ატარებდა, და შეისრუტა მთლიანად ლალის ბაგენით. მცირე ხანს შემდეგ შეპკოვლა ცივად, გაიზმორა უცნაურად და დაეცა მკვდარი...

არ ვწერ აჰ იმ საშინელებას და უმაგალითო წამებას, რაც მოიყენეს ბარბაროსებმა ივერიის დიდებულ ასულს!.. ამ საზა-

რელ სურათს მხერგდნენ რომის პატრები და იღვრებოდნენ ცრემლად. ამ საშინელი სურათის ხილვით მწარედ გოდებდნენ იქ დამსწრე ქართველნი. ეს საზარო სურათი ბადებდა მათ გულში მტარვალთადმი უსაზღვრო ბრძნს და შურისძიებას. ამ სურათის მოწმე იყო დიდი მოურავი. ის იდგა მცირე მოშორებით მუნჯად გარინდული, როგორც კლდის ქანდაკი. ვინ უწყის, თუ რა საშინელი ბოლმა ქუხდა იმ დროს მის გულში...

კათოლიკე ბერებმა დროებით დაასვენეს თავის ეკლესიაში ქეთევან წამებულის ნეშტი, შემდეგ კი გაუგზავნეს იგი მეფე თეიმურაზს. დიდებით დაკრძალეს დედოფალი ალავერდის დიდ ტაძარში. ორმოც დღეს იყო გლოვა და ცრემლთა დენა მთელ კახეთსა და ქართლში.

საიდუმლო თათბირი

ჩაიდინა რა შაჰ-აბაზმა ზედიზედ ეს საზარო საქმენი თეიმურაზის დედის, ვაჟებისა და ლუარსაბის მიმართ, მისი არსება შეიპყრო კიდეც უარესმა ფიქრმა: მან გადაწყვიტა მთელი ქართლ-კახეთის სრული მოსპობა. პირისხლიან მხეცს ამავე დროს კახეთიდან მოსდიოდა არასანუგეშო ამბები: მისგან მოსპობილი ქვეყანა კვლავ ახლდებოდა. მთებში გახიზნული ხალხი ბრუნდებოდა ბარად და საოცარი მხნეობით აშენებდა განადგურებულ სოფელ-ქალაქებს, ქმნიდა ახალ ცხოვრებას; კახეთის ხალხი საარაკო სისწრაფით მრავლდებოდა და უმკლავდებოდა ფეიქარ-ხანის ჭარებს.

ქართლიდან კიდეც უარესი ცნობები მოსდიოდა შაჰს. იქ იყო გამეფებული რბევა და კინკლაობა დიდ მეზატონეთა შორის, სეავთა ნამდვილი თარეში. მოკვდა ქართლის მეფედ დაყენებული ბაგრატ მირზა, ყეინმა მეფედ დანიშნა ბაგრატის ვაჟი სვიმონ, სუსტი, უნიჭო და სრულიად გამოუცდელი ქაბუკი. მასვე დაუყენა სამეფოს გამგედ და მზრუნველად გიორგი სააკაძე, რომელიც არაერთარ ყურადღებას არ აქცევდა ქართლის საქმეებს, პირიქით, დიდი მოურავი განგებ ხელს უწყობდა არეულობას, რადგან ამით სურდა დაემტკიცებინა შაჰისთვის სვიმონ მეფის უნიჭობა და უეარგისობა. სააკაძეს უკვე

ჰყავდა არჩეული ირანში ქართლის მეფედ შესანიშნავი კაცი — ხოსრო მირზა ბაგრატიონი, დიდი სვიმონ მეფის ძმისწული. მაგრამ ყვინი განგებ არ აძლევდა პას ქართლის მეფობას, რადგან იცოდა, რომ მის ხელში ქართლი შესამჩნევად გაძლიერდებოდა, ეს კი სრულებით არ შედიოდა შაჰ-აბაზის გეგმებში. ამ მიზეზებმა ირანის შაჰი მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ უნდა მოესრა მთლიანად კახეთი, აეყარა ქართლის მცხოვრებნი და გადაესახლებინა ირანში. იგი შეუდგა მზადებას. ამავე დროს მან მოახდინა დიდი სამხედრო თათბირი.

დიდებული სასახლე. შაჰის დარბაზში გაუმართავთ საიდუმლო თათბირი. შეაგულ ალაგას ოქროს სევანზე ზის შაჰ-აბაზი. ირგვლივ ტახტებზე უსხედან ვეზირნი, ემირნი, ხანები და სხვა დიდებულნი: ყორჩიბაში, ყორჩიხანი, ამირ გურიხანი, შაბადახანი, ქუჩუქხანი და სხვანი. აქვეა სამი ქართველი დიდებული: დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე, ხოსრო მირზა ბაგრატიონი და ზურაბ ერისთავი.

ყველას სახეზე იხატება სიდინჯე და ღრმა ჩაფიქრება. დუმდა შაჰ-აბაზი და დუმდნენ ყველანი. აშკარად ხედებოდნენ, რომ ირანის ბატონმა შეკრიბა ისანი რაღაც დიდ საქმეზე, რაც უნდა ყოფილიყო დაცული ფრიად საიდუმლოდ. ყველანი კრძალებით მისჩერებოდნენ ირანის ბატონს და ელოდნენ მისგან რაღაც დიდი საიდუმლოს გამჟღავნებას.

აჰა, სამარის ღუმელი დაარღვია ირანის ბატონმა, მან გადახედა კრებულს თავის მხვრეტი თვალებით, ჩაახველა წყნარად და დაიწყო:

— დიდებულნი! ჩემო ერთგულნი ვეზირნი და ჩემი სახელმწიფოს კერქვეშ შეფარებულნი სახელგანთქმულნი გურჯნო! მოგიწვიეთ აქ ყველანი, რათა გაუწყოთ ჩემი საიდუმლო ზრახვანი და მოვისმინო თქვენი აზრი. ყველამ კარგად უწყით, რომ ყოველ ღონეს ვხმარობდი ამ თვრამეტი წლის მანძილზე, რათა დამეახლოვებინა ქართლ-კახეთის მეფენი და გამეხადა ჩვენი ერთგულნი. დიდმა ალაჰმა უწყის, რომ გულით ვცდილობდი გამენასკვა ჩემსა და მათ შორის უახლოესი მეგობრულ-ნათესაური კავშირი, რა მიზნითაც ამ ათი წლის წინათ შევიერთე ცოლად ლუარსაბისა და თეიმურაზის დები, ზოლოვერავითარი დაყვავებით და დაპირება-ფეშქაშებით ვერ მოვიგე,

ამ ორი მეფის გული. ისინი დაუბანს ეშმაკის ბადეს, გაუშვებიათ ხელი ჩრდილოეთით და დაეინებით ემუდარებიან რუს ხელმწიფეს მფარველობას, რასაც ადვილად ვიგებთ აეშაგთა მეოხებით, რომლებიც საკმაოდ გვეყავს მოსკოვისა და ივერთ მეფეთა კარზე. ჩვენდა საუბედუროდ, დარუბანდს გარდა, კავკასიონის გრძელი ქედის ყველა გადმოსასვლელი ყელი, ანუ ხევ-უღელტეხილი ხელთ უპყრიათ გურჯისტანის სამეფოებს, იმერეთსა და ქართლ-კახეთს, რომლებიც ვედრებით ეპატიუებიან ბატონ-მფარველად ურუსებს და ფართოდ ფლებენ კავკასიონზე გადმოსასვლელ კარებს...

აქ შეჩერდა ირანის მბრძანებელი, შესვა ბროლის ფიალით ცივი შერბეთი და გადახედა კრებულს, რომელიც მისჩერებოდა შაჰს და ნთქავდა მის თითოეულ სიტყვას. მცირე ხნით გამეზდა ისევ სამარის დუმილი.

ამ დროს ფრთხილად გაიღო კარი და დარბაზში შემოვიდა ეჯიბთ ემირი. — რა ამბავია, ჰუსეინ? — შეეკითხა წყრომით და წარბებმოღუშვით ირანის ბატონი.

— ირანის დიდო მნათობო! ბედავს და ჰკადრებს უკანანელი მონა ურუსთა ელჩების ხლებას. ესეცაა ჩამოვიდნენ მოსკოვიდან და ისწრაფვიან შენს ხილვას, აზიის მზეო, — უთხრა ჰუსეინმა მძიმედ, თავდახრით და ხრის ცახცახით.

რუს ხელმწიფის ელჩთა ხსენებაზე სიბრაზით აენთო თვალები შაჰს, მაგრამ მალე შეიკავა თავი ცბიერმა ყიზილბაშმა და ბრძანა მათი შემოყვანა.

ფართოდ გაიღო დარბაზის კარები და პატივით შემოიყვანეს სამი ზორბა აღნაგობის კაცი, ოქრომკედითა და ბუზმენტებით შემკულ გრძელ ხალათებში მოსილნი. მათ წითურ სახეს ამკობდა ქერა თმა და გრძელი წვერი. ესენი იყვნენ მოსკოვსა ხელმწიფის ელჩნი. ამათ თაყვანი სცეს შაჰს და მიართვეს პატაკი. შაჰ-აბაზი წამოდგა მათ პატავსაცემად და მოიკითხა რუსეთის დიდი ხელმწიფე. მოსკოვის ელჩებს თარჯიმნად ახლდათ ასტრახანელი სომეხი გეურქ ხითარიანცი, რომელმაც საკმაოდ იცოდა ორივე ენა, რუსული და ირანული. ამიტომ თარჯიმნობდა გასაგებად. ამანვე წაიკითხა აღნიშნული უსტარი. რუსეთის ხელმწიფე სწერდა შაჰ-აბაზს შეძღეს:

— მე, დიდი ხელმწიფე და მბრძანებელი სრულიად რუსე-

თისა, ჩრდილო ქვეყნებისა, დიდი ციმბირისა და მრავალთ სამთავროთა, მიხეილ თედორეს-ძე, გწერ და გატყობინებ შენ, სპარსეთის ყეინს შაჰ-აბაზს, შემდეგს: ადრევე გაუწყეთ, რომ ქართლ-კახეთის მეფენი და სრულიად ქრისტიანე ერი ივერიისა ბორის გოდუნოვის დროიდან შემოვიდნენ მოსკოვის სახელმწიფოს საფარველ ქვეშ და ამჟამად ითვლებიან ჩვენს ქვეშევრდომად. ამ ოთხი წლის წინათ ირანის ჯარები შეესივნენ კახეთის სამეფოს და დაარბიეს საშინლად, გაელიტეს და დაატყვევეს უამრავი ხალხი. ამასთანავე, როგორც მატყობინებს ჩემი ქვეშევრდომი, კახეთის მეფე თეიმურაზი, კიდევ ადრე გაგიტყუებია მისი დედა და ვაჟები, აგრეთვე ქართლის მეფე ლუარსაბი. ესლა ვიმედოვნებ, რომ არ დაარღვევ კეთილ მეზობლობას, რაც სუფევს ჩვენს ორთავ სახელმწიფოს შორის, და ამ უსტარის მიღებისთანავე განათავისუფლებთ და პატივით დააბრუნებთ თავ-თავის ქვეყნებში ლუარსაბ მეფესა და თეიმურაზ მეფის დედასა და ვაჟებს“.

ამ უსტარის კითხვის დროს ირანის ყეინს საშინელი სიბრაზის გამო ეცვლებოდა ფერი, იგი ხან წითლდებოდა და ხან ყვითლდებოდა, მაგრამ თავს იკავებდა. მან ყიზილბაშური ცბიერებითა და მოქარგული ენით მოხიბლა რუსეთის ელჩები და თითქო დაარწმუნა თავის სიმართლეში, უხვად დაასაჩუქრა მდიდრული ხალათებითა და თვალ-მარგალიტით, აღუთქვა, რომ დღესვე დაამზადებს უსტარს რუსეთის დიდ ხელმწიფისადმი და ეცდება შეასრულოს ყოველი მისი იზოვნა. ამავე დროს უბრძანა ეჯიბთა ამირს უხვად გამასპინძლებოდა რუსეთის ელჩებს, თანაც ჩასჩურჩულა ყურში დაეთრო ისინი მაგრად და დაეცდინა მათთვის ყოველგვარი ფარული ზრახვა და საიდუმლო.

ჰუსეინმა გაიყვანა მოსკოვის ელჩნი.

კარები ჩაიკეტა შიგნიდან და განახლდა საიდუმლო თათბირი.

— ზომ ნახეთ, ერანის დიდებულნო, ჩრდილოეთის მეფის ქედმაღლობა — დაიწყო შაჰ-აბაზმა ბრაზით სავსე თვალებით და კბილების ღრქენით, — ზომ ხედავთ, რომ არ ხუმრობენ, ივერიას გვედავებთან, სწადიათ ეს გემრიელი ლუკმა ჩაიგდონ ხელში, ფეხი მოიდგან კავკასიონის ქედის გადმოღმით. ნათლად ვმზერ ამ ფარულ ზრახვებს... მაგრამ ვერა, ვერ ნიაღწევენ მი-

ზანს! უმჯობეს არს გაწყდეს სრულიად მთელი ივერი, ვინემ ვახილოთ ჩვენს მეზობლად მოდგმა ურუსებისა! — წამოიძახა შაჰმა საშინელი ბრაზით და გადახედა კრებას. დიდებულებმა ვერ გაუძლეს ამ უცნაურ მზერას და ჩალუნეს თავი.

— რას იტყვით თქვენა, ერანის დიდებულნო? — შეეკითხა მათ ყვინი.

— ჩვენ რა გვეთქმის, აზიის მსათობო! ვითარ გავედევით და გკადრებთ რასმეს შენი ფეხის მტვერნი და უკანასკნელი ყულნი, ერანის ძლიერო ლომო! შენ უკეთ იცი ყველაფერი, ბრძენთა-ბრძენო და ქვეყნის დიდო მბრძანებელო! გენებონ გაჟლიტე მთელი ივერი, გენებონ — აჰყარე და მთლიანად გადმოასახლე აქ, მათ ნაცვლად კი სპარსნი დაასახლე, — წარმოსთქვა ფრიალ მოწიწებით, წელანდე მოხრით და გულზე ხელდაკრეფით თვით შაჰის სიძემ, მთავარმა ვეზირმა ყორჩიბაშმა.

— კარგად სთქვი შენა, ჩემო ყორჩიბაშ! ივერნი უნდა აყაროთ და გადმოვასახლოთ ერანში, ხოლო მათ ნაცვლად უნდა დავასახლოთ იმ მშვენიერ ალაგებში სპარსნი და მეტადრე აღერბაიჯანის თათრები. ამ სახით კავკასიონის ქედის ყველა გადმოსასვლელი ყელი, გარდა ვოლზეთში მდებარე მაშისონისა, უნდა ვიპყროთ ხელში და მათ გუშაგებად ვიყოლიოთ ჩვენი ერთგული ხალხი. ხოლო ივერიის ნცხოვრებთა ერთი ნაწილი, კახეთის მკვიდრა, უნდა გავვლიტოთ მთლიანად და ამით ვიძიოთ შური ვერაგ და მუხანათ თეიმურაზ მეფეზე. მაშ ნულარ ვაყოვნებთ! ახლავე შევეუდგეთ თადარიგს და დიდი ლაშქრით შევესიოთ ივერიის ორთავ სამეფოს სამი მხრიდან. დავკეთ მათ თავზე რისხვა ზეცისა! აბა ვნახოთ, რარიგ მოეშველებიან მათ ახალი მფარველნი!

შაჰ-აბაზის ასეთ სატანურ განზრახვაზე დიდმა მოურავმა ფრთხილად გადახედა ზურაბ ერისთავს, რომელიც ისე მისჩერებოდა ირანის მბრძანებელს, თითქო ნთქავდა მის მიერ წარმოთქმულ სიტყვებს.

ეს ოდნავი გადახედვა არ დარჩა შეუნიშნავი ცბიერ ყვინს, მან მიაპყრო თვალნი ივერიის გმირს და დინჯად შეეკითხა:

— აბა, შენ რაღას გვირჩევ?

გიორგი სააკაძე შეაკრთო ამ მოულოდნელმა შეკითხვამ. იგი

წამოდგა დინჯად, გადახედა კრებას, შემდეგ მიაპყრო თვალნი შაჰ-აბაზს და დაიწყო:

— აზიის ბრწყინვალე მნათობო! უსაზღვროა შენი სიბრძნე და უწდომელი შენი ზრახვანი. მოსკოვის სამეფო ხელთ იგდება პატარა ივერს, აჰა, სავალალოდ კარებს უღებენ მათ და გზას აძლევენ ქართლ-კახეთის მეფენი. მათ არ უწყიათ, თუ რა ზიანის, რა საშინელ განსაცდელს უმზადებენ ამ მოქმედებით თავის ერს... სწორედ ამის გამო უხდა ემსხვერპლოს პატარა ქვეყანა დიდ სახელმწიფოს! დიახ, უნდა მოიხსნოს მთელი ივერი დიდი ერანის და სრულიად აზიის საკეთილდღეოდ! მაგრამ როგორ? ივერიაში ჯარების შესვლით ჩვენ ვერ მივალწევთ სასურველ მიზანს. ქართველებს არ დავაწყებიათ შენ მიერ კახეთის აოხრება. ამიტომ როგორც კი სცნობენ აქედან ჯარების დაძვრას, მაშინვე გახიზნვენ მთებში ცოლ-შვილს, დაიქერენ ციხეებს და გაამაგრებენ შესავალ გზებს. მოხდება დიდი ბრძოლა, დაიღვრება უსომო სისხლი და მიზანი მაინც ვერ მივალწევთ. ამის საუკეთესო მაგალითი გახლავთ თვით კახეთი, რომელსაც ემსხვერპლა იმოდენა სპარსთა ჯარები. ვფიქრობ, ბევრად აჯობებს, რომ ვეჩვენოთ ივერიას მეგობრის სახით, ნელა-ნელა ოსტატობით შევიყვანოთ ჯარები ქართლ-კახეთში, დავიკავოთ სხვადასხვა ხერხით ციხე-სიმაგრენი და სამალავი ადგილების გზები, რათა ამრიგად მოვაბწყვილოთ შუაში ქართველი ხალხი, მოუუსპოთ მათ გაქცევა-დამალვის სახსარი. მაშინ ივერთა მთლიანად მოსრა, ან აყრა და გადასახლება ფრიად ადვილი საქმეა... მოგახსენებ, დიდო ყვინო, რომ აი ამ მიზნების მისაღწევად საპიროა ქართლის ნორჩ მეფე სვიმონს ცოლად შეერთოთ თვით შენი შვილიშვილი, ყორჩიბაშის ასული, და თან დიდი ჯარიც გაეაყოლოთ, ვითომდა მაყრად, თანაც გავატანოთ ბლომად ფეშქაშები ივერთა დიდებულთათვის. ამით ადვილად მოტყუვდება ქართლ-კახეთი. ეგონებათ, რომ შენ მოყვრობა გწადის მათი და არა მტრობა. მცირე ხანს შემდეგ გავგზავნი კიდევ ჯარები, ვითომდა მისალოცად. ამის შემდეგ კიდევ წავლენ ჯარები დიდი ფეშქაშებით, ისევ მილოცვის მიზნით; გაიმართება საყოველთაო ლხინი და ქრეფი. ამავე დროს ჩვენი ჯარები თანდათან მოაწყობენ ივერიაში სამხედრო აღლუმებს, დაიჭერენ გასაქცევ გზებს, ჩადგებან ციხეებში და შეუმჩნევ-

ლად მოაწყვდევნ შეაწი მთელ მცხოვრებთ ცოლ-შვილანად. აწის შემდეგ ივერიის ბედი ხელთ გეკავება, დიდო მეუღლე! გენებება — მოსპობ მთლიანად, გენებება — აპყრი და გადააწანლებ, სადაც გწადია...

ეს იყო სწორედ ჯოჯოხეთური გეგმა. ამ გეგმას იძლეოდა თვით დიდი ივერიელი, შაჰ-აბაზის უერთგულესი მეგობარი და ირანის მტერთა დამლეწი. აღტაცებაში მოიყვანა ამ სატანურმა გეგმამ ყველა დამსწრე და განსაკუთრებით შაჰ-აბაზი. შაჰი გადაეხვია სააკაძეს, ჩაიკრა გულში, ეამბორა შებლზე და მუბოძა ჭილდოდ უნარავი ლარი და ქონება. დიდი მოეზარეს ასეთმა ერთგულებამ უსაზღვროდ მოხიბლა იგი.

შაჰ-აბაზმა გამართა იმ დღეს საზეიმო ღმინი, უხვად დაასაჩუქრა ლატაკნი და ქვრივ-ობოლნი ამ დიდებულთა თაობარს აღსანიშნავად, მეორე დღეს კი გასცა სათანადო ბრძანება. ყოველივე შესრულდა იმ გეგმით, რაც მისცა სააკაძემ. დაბარეს ქართლიდან სვიმონ მეფე, შერთეს ცოლად ყორჩიბაშის ქალი, გადიხადეს სანაქებო ქორწილი და დიდის პატივით გაისტუმრეს ივერიაში, თან გააყოლეს, ვითოზა მაცრად, დიდი ჯარი, უამრავი ჭილდო-ფეშქაშებით ქართლელ დიდებულთათვის. შემდეგ ყოველ ორ კვირაში მიდიოდნენ ქართლში ფეშქაშებით, თითქო მისალოცად, ირანის ჯარები საუკეთესო სარდლების ბელადობით. ამ მიმყოლ ჯარებს შაჰმა სარდლად და მრჩევლად დაუნიშნა თვით დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე, რომლის საყვარელი ვაჟი პაატა დაიტოვა ჩვეულად ყოველი შემთხვევისათვის. ამავე მიზნით დაიტოვა მძევლად მეუღლე ზურაბ ერისთავისა, რომელიც შაჰის ბრძანებით თან გაჰყვა ირანის ჯარს ერთ-ერთ სარდლად. შაჰ-აბაზი ფრად აფასებდა დიდ მოურავთან ერთად მისი ცოლისძმის, ზურაბ ერისთავის სამხედრო ნიჭსა და ერთგულებას.

მართლაც უზომოდ მოტყუდნენ ივერნი, ისინი მოხიბლა და დააბრმავა შაჰ-აბაზის დამოყვრებამ და ჭილდო-ფეშქაშებმა. ირანის ჯარებმა ქართლ-კახეთის მრავალ კუთხეში გამართეს სამხედრო აღლუმნი და ამ ოსტატობით დაიკავეს ხელში ქართველების ციხენი და სახიზნი გზები. ამრავად ქართველი ხალხი მოემწყვდა შუაში — ირანის ჯარები რგოლივით შემოერთყვნენ მთელ ივერს.

ახლა კი მიხვდნენ ქართველნი თავის საბედისწერო შეცდომას. მიხვდნენ, რომ ეს ოინები — ლქინი, ქორწილი, ფეშქაშები და აღლუმები — თურმე მათ დასალუპავად იყო მოწყობილი. ზარდაცემული ხალხი თავის ცოლ-შვილით ეცა სამალავ გზებს. მაგრამ ყველა გზა ხელთ ეკავათ მტრებს... ახლა უსაზღვრო ელდამ მოიცვა მთელი ივერი. იგი აშკარად მზერდა თავის აღსასრულს, მზერდა მის ქედზე აღმართულ ირანის უღმობელ მახვილს...

— ან გამარჯვება აურაცხელ მტერზე, ან გმირული სიკვდილი მახვილით ხელში — აი ის აზრი, რამაც გაიელვა ქართველის გონებაში. აბობოქრდა მუწლიმთა მღელვარე ზღვა. მისი შავი ზვირთები, ქურდულად შემოჭრილნი, ირგვლივ შემოერტყნენ და შთანთქმას უპირებდნენ მთელ ივერიას...

შ ე ი ქ ე უ ლ ე ბ ა

1623 წლის თებერვლის დამდეგს მთელი ივერი აივისო ირანის ჯარებით. მათ უკვე ხელთ ეპყრათ ყველა ციხე-სიმაგრე და სამალავი გზები. ამ დროს კახეთი იყო თითქმის მთლიანად განადგურებული; შიგ თავისუფლად თარეშობდნენ ირანელნი ფეიქარხანის თაოსნობით და აწიოცებდნენ უპატრონო ხალხს. უკეთეს სურათს არ წარმოადგენდა ქართლიც, მას ძირს უთხრიდნენ შინა მტრები... უმეფობამ წახსნა ლაგამი მსხვილ თავადებს, ისინი მშვიერი მგლებივით დაესიენ ხალხს და ერთმანეთს. გამდიდრება-განდიდების მადა-სურვილი უზენაეს წერტილზე ავიდა. ისინი ესხმოდნენ ერთიმეორეს თავისი დაგეშილ მოთარეშე რაზმებით, ართმევდნენ ყმასა და მამულს, იტაცებდნენ ლამაზ ქალ-ვაჟებს ირან-თურქეთში გასაყიდად, უზვად ღვრიდნენ მოძმეთა სისხლს. ისინი არ უდებდნენ თავს შაჰის მიერ დადგენილ ბაგრატოვანთა გვარის მაჰმადიან მეფეებს და თარეშობდნენ დაუსჯელად.

ასეთ ვაებასა და ანარქიას განიცდიდა ქართლი და კახეთი, როცა თავს დაატყდათ საშინელი რაზმვა. ისინი მიხვდნენ, რომ დადგა მათი დალუპვის ეამი, რომ უნდა გაწყდნენ მთლიანად და აღიგავონ ქვეყნის პირიდან. ეს იყო ენით უთქმელი, საბედის-

წერო მოვლენა, რომლის მსგავსი ბედშავ ქართველ ერს არ განუცდია თავის ტრაგიზმით სავსე ისტორიაში.

სალამო ჟამია. თებერვლის ჩამავალი მზე ციატი სხივებით ემშვიდობება მცხეთის მთა-გორაკებს. თეთრი სასახლის დერე-ფანში ნოხით მოგებულ სკამლოგუნზე ზის მოხუცი ბერი და კმენვარე სახით გასცქერის იქ, სადაც ცელქი არაგვი უერთებს თავის ლურჯ-კამკამა ზვირთებს გულამღვრეულ მტკვარს. იქვე ამართულა გოროზად სვეტიცხოველის დიდებული ტაძარი, მკერდზე ეფინება მოხუცს პატრიარქის სპეტაკი წვერი. დიდებულ სახეს აშუქებს სიბრძნე-სათნოების შარავანდედი. ეს არის ივერიის კათალიკოსი ზაქარია, ქვეყნის მოყვარე და ხალხის ერთგული. მსხვილი გიშრის კრიალოსანი გაყინვია ხელებში. მოხუცი ჩაფლულა ღრმა ფიქრებში. ამ დროს გაისმა ოდნავ კარის ჭრიალი და ოთახიდან გამოვიდა ზორბა აღნაგობის ქარმაგი ბერი. ეს იყო წილენელი ეპისკოპოსი. კარის ხმაურზე შეკრთა მოხუცი.

— ოჰ, შენა ხარ, მურმანოზ? დაჯექ ჩემს გვერდით, — შეეხმაურა დაბალი ხმით კათალიკოსი. — როგორ მოგწონს ამოდენა ჭარების შემოწევა ივერიაში? ვითომც მართლა მოყვრობას გვიპირებს კახეთის გამელეტი მტარვალ შაჰ-აბაზი, თუ მოსპობას გვიქადის? არ მჭერა მისი კეთილი ზრახვანი ჩვენდა მიმართ, რაღაც ცუდად გმინავს ჩემი გული, ხომ ხედავ, ციხესიმაგრენი სულ ხელში ჩაიგდეს და მთებში გახიზვნის საშუალებაც კი მოუსპეს ბედშავ ხალხსა.

— ეჰ, ბატონო ჩემო, რაღა ექვებია საჭირო, სულ აშკარაა ყველაფერი. ერანის ბრძანებელი აღბორებულა საშინელი შურისძიებით ქართლოსანთა მიმართ და განადგურებას უქადის უბედურ ივერიას.

— სრულ ჭეშმარიტებას ღალადებენ შენი ბაგენი, ჩემო მურმანოზ. შაჰ-აბაზმა ამ მიზნით მოსრა კახეთი და ახლა ამასვე უქადის ქართლსაც, ამიტომაც მოგვევლინა იგი ასე მოხერხებით, მოყვრის ნილაბით; აჰა სისხლდაუღვრელად ჩაიგდო ხელში მთელი ქართლი, თავისი ჭარებით ალყა შემოარტყა მას, შეზღუდა მაგარი სალტეებით. ახლა კი ან გაჟლეტს მთლიანად, ანდა დედიან-ბუდიანად მოაბნევს ერანში, ხოლო მათ ნაცვ-

ლად ამ ჩვენს ქვეყანაში დაასახლებს რან-შირვანის თათრებს გაია ამასვე არ სჩადის კახეთში?!

— მართალი ბრძანებაა, დიდო მეუფევე, და მალე ჩვენი ტაძრები შეიცვლება ჯამეებად, მაღალ სამრეკლოთა ზარების ნაცვლად გაისმის მოლას უშნო ყივილი, ხოლო წმინდა სახარების ადგილს დაიკერს მუსლიმთა ყურანი...

— ნუთუ მართლა ასე მოხდება, მურმანოზ?! — წამოიძახა გამწარებით კათალიკოსმა და წაწოვირა ზეზე. — რალაც არ მჯერა, არაა მაღალი ღმერთი ასე არ გასწირავს ერსა ქრისტიანს! წმინდა ქალწული არ გაიმეტებს თავის წილხდომილ ივერიას! წმინდა ნინო ვაზის ჯვრით ხელში წან აღუდგება მის მიერ განათლებული ერის ურჯულო მტერთა და ძლიერი წმინდა გიორგი მახვილით ხელში გულსა გაუბობს შავაა გველეშაპს, რომელიც გარს მოვლებია ჩასანთქავად მის საქართველოს...

— უფალმა გისმინოს, დიდო მეუფევე! გისმინოს ცისა და ქვეყნის გამჩენმა ღმერთმა! მეც არა მჯერა, რომ ასე გაოხრდეს რიცხვით მცირე, ხოლო სულით ძლიერი ჯვაროსანი ერი, რომელმაც საუკუნეთა სრბოლაში გაუძლო ისტორიულ გრიგალს, უამრავ გასაჭირს, მუსლიმთა ბნელ ტალღებს და მოვიდა დღემდე ცოცხალი, სულით ძლიერი... ხოლო რად ინება ღმერთმა ტურფა კახეთის ასე უწყალო აოხრება?! განა რა ბრალი მიუძღოდა მის წინაშე უმწეო ხალხსა?!

— ნუ ჰგმობ უფალსა, მურმანოზ ჩემო! მაღალი ღმერთის ფარულ ზრახვებს ვერ მიწვდება პოკვდავის სუსტი გონება. მწამს, რომ ამ საშინელ გასაჭირის ეამს გამოჩნდება ჩვენთვის რაიმე ნეტევში, ამასვე მამხელს ეს ჩემი გული, თუმცა ამავე დროს კვნესის და გმინავს.

ამ სიტყვებით კათალიკოსმა იწყო ნელი სიარული გრძელ დერეფანში და უნებლიეთ აათამაშა ხელში გიშრის მარცვლები.

შელამდა. მწუხრი ზანტად უთმობდა ადგილს ღამის სიბნელეს. ამ დროს მოისმა მძიმე ფეხის ხმა და ჯოხის ნელი ბაკუნი. კვერთხით ხელში კიბეზე ამოვიდა მხრებში მოხრილი ვინმე მოხუცი ყარიბის შავი სამოსით. სარტყელს ჰკოცნიდა სიბერისაგან გაყვითლებული გრძელი წვერი. მოხუცმა მძიმედ დახარა თავი კათალიკოსის წინაშე, თაყვანი სცა სულიერ მეუ-

ფეს, გამოსთხოვა შენდობა და მოწიწებით ეამბოროა მის მარჯვენას. ასევე მოექცა მურმანოზ წილკნელს. შემდეგ მიმოიხედა ირგვლივ ფრთხილად და მდუქარედ გაჩერდა კათალიკოსის წინაშე.

— შენა ხარ, საბაე? ძლივს გიცანი საიდან მოხვედ? — შეეკითხა კათალიკოსი.

— მოველ შორეთით, მეუფევე, უცხო ქვეყნიდან, მომაქვს თქვენდამი კარგი ამბები, გასასარგლი, — თქვა ეს მოხუცმა ფრად ნელი ხმით და ისევ ფრთხილად მიმოიხედა.

— საიდუმლოა?

— ფრიად, დიდო მეუფევე! მასზე ჰკადია ქვეყნის და ერის ბედი... გთხოვთ მიმიღოთ ფარულ სენაკში და იქ გაუწყებთ ყოველივეს. დია ვშიშობ, არავენ გცნახოს და არ მოგეაყუროს, აუშაგებით სავსე არის ჩვენი ქვეყანა.

— მურმანოზს შეუძლია ჩვენთან დარჩენა?

— დიახ, მეუფევე, ეგრე მიბრძანა.

კათალიკოსი დინჯად შეუძღვა ორთავეს თავის სენაკში, აანთო პაწია თაფლის სანთელი და გადარაზა კარები.

საბამ ფრთხილად მოხადა მორგეალო თავი კვერთხს, ამოიღო შიგნიდან ჯერ ბამბაში და შემდეგ ნარმაში გახვეული პატარა გრაგნილი და მიაწოდა კათალიკოსს. მან ძლივ გასაგონად წაიკითხა შემდეგი:

— ივერიის წმინდა მამას და კათალიკოსს თავდაბლად ესალმება და მის მარჯვენს მოწიწებით ეამბორობა მისი მარად ერთგული სულიერი შვილი „ვანი“. დიდო მეუფევე! კარგად უწყით, რა რისხეა დაატყდა უბედურ კახეთს ამ ხუთი წლის წინათ. ამასვე უქადის ახლა ქართლსაც დიდი მტარვალი. ხომ ხედავთ, რა ცბიერად შემოაპარა მანდ უაპრავი ლაშქარი, ხელთ იგდო ციხე-სიმაგრენი და გასახიზნი გზები. ხალხს მოესპო მთებში გაქცევის საშუალება. ამ სახით მთელ სამეფოს შემოერტყა გველეშაპივით და შუაში მოამწყვდია უმწეო ხალხი. გააპხნევით ხალხი, წმ. მეუფევე. ნუ გეშინით! თქვენთან არიან ძალნი ციურნი და თქვენთან ვარ მეც, ძე ივერიისა. უკვე მოდის ერანით ახალი ჯარი და მეც მოვდექ მას. გზიდან გწერ უსტარს, ყოველივე აუწყე ფრიად საიდუმლოდ წილკნელს, მროველს, ზაზა ციციშვილს და ალათანგ ხერხეულიძეს; აგრეთვე ზოსრო

ქარსიძენ და გიორგი ქავთარაძენ. დეე იმათ ჩემს მოსვლამდე გაამხნეონ შეშინებული ხალხი, მისცენ იმედი. მოაწყვეთ როგორმე საიდუმლო თათბირი. მეც მალე მანდ გავჩნდები. გწერთ მხოლოდ თქვენა, რადგან სულიერმა მამებმა უკეთ იციან საიდუმლოს დაცვა, ვინემ ერისკაცებმა, მარად თქვენი მორჩილი „განი“...

ფრიად გაოცებული და თან აღფრთოვანებული კათალიკოსი შეეკითხა საბას:

— ვინა მწერს ამას, ველარ მივმხედარე?

— ვინც ორჯერ იხსნა დალუპერსაგან ჩვენი ქვეყანა, დიღო მეუფევ.

— გიორგი, დიდი მოურავი, ერის მოთავე! — უნებლიეთ წამოიძახა ზაქარიამ,

— დიახ, ის გახლავთ, წყნარად. დიღო მეუფევ, არ გაიგონონ,

— დიდება უფალს! ევლინება ქვეყანას მხსნელი, ყველაფრის შემძლეა იგი. ზომ გითხარ, ჩემო მტრმანოზ, ღმერთი არ მოიძულებს ივერიას-მეტქის აპა, აღსრულდა ჩემი წინაგარძნობა! — წამოიძახა აღტაცებით კათალიკოსმა,

— მართლაც რომ დიდება ღმერთსა! — ბანი მისცა წილკნელმა პირჯვრის წერით. — წმ. გიორგი გზავნის ჩვენდა სახსნელად თავის სეხნიას. ყველაფრის შემძლე არს ღალატით დევნალი დიდი მოურავი. მჭერა, რომ იგი დათრგუნავს ურჯულო სპარსთა. მწამს ამიერიტ გადარჩენა ჩვენი ხალხისა. ხოლო, საბავ, სად იყავ შენა და როგორლა ნახე ერის მოთავე?

— შეამთის მონასტრის მოხუცა ბერი ამ ხუთიოდ წლის წინათ გავყევ კახეთიდან ტყვედ წაყვანილ ხალხსა სანუგეშებლად და გასამხნევებლად; ენით აუწერელი ტანჯვა-წამება განვიცადეთ მგზავრობასა და თვით ერანში. უამრავი გაწყდა გზაში, გადარჩენილთა შორის კარგებო ტყვეებად გაიყიდა, დანარჩენი კი, მეტწილად მოხუცნი და ხეიბარნი, დაასახლეს დაცემულ ალაგებში და ნახევარზე მეტი გაწყდა შიმშილითა და სახადით. მეც მათთან ვიყავ და ჩუმად ვასრულებდი მღვდელმსახურებას. ამ ბოლო დროს ოთხმოცდაათი წლის მოხუცმა ვიგარძენ სიკვდილის მოახლოვება და დავაპირე ივერიაში დაბრუნება, რათა მივბარებოდი სამშობლო მიწას. აპა, გზაში წა-

ზოვეწიე ერანის ლაშქარს, ნელად მომავალს ჯარსა და ვიხილე იქ სააკაძე. მან მიცნო მაშინვე, განენდო ფრიად საიდუმლოდ ღამით უღრან ტყეში და დამავალა კათალიკოსის წინაშე ხლება, თან გადმომცა ეს უსტარიც, რომელიც თავის ხელით ჩასდო ამ კვერთხის გულში. ასლა კი რას მიბრძანებთ, მეუფევე? — შეეკითხა მოხუცი საბა კათალიკოსს.

— ამაღამ აქ მოისვენე ამ ჩემს სენაკში, ხოლო ხვალ დილის რიყრაყზე წარვედ მშვიდობით შენს მონასტერსა, რათა არ გნახონ აქა და არ აიღონ რაიმე ეჭვი, დანარჩენს თვით მოვაგვარებ. გლოცავ, ძმავ საბავ! იკურთხოს სახელი შენი, ცხონდი უკუნისამდე, ამინ! — ამ სიტყვებით გადასახა ჯვარი მოხუცს და ეამბორა სახეზე. მოხუცი კი ემთხვია ხელზე, სიხარულის ცრემლით აევსო თვალები. ასევე ლოცვა-კურთხევით დაემშვიდობა წილკნელიც. ორთავე მეუფენი გავიდნენ სერობის მისაღებად და მოსასვენებლად მეორე ოთახში, ხოლო მოხუც საბას თავისი ხელით მიაწოდეს სერობის ჯერი და საგზაო ნუზლი...

მოხერხებული გეგმით სააკაძემ განგებ დაქსაქსა და მით დაასუსტა სპარსთა ძალები, იმავე დროს სამალავი გზების დაქერით მოუსპო ქართველ ხალხს გახიზვნის სახსარი, რითაც გამოიწვია მათში უზუნაესი თავგანწირვა და სიმამაცე, აქცია ისინი გმირებად და ააღებინა ხელში მახვილი თვისი არსებობისა და ცოლ-შვილის დასაცავად. ხოლო ამ განკითხვის ეამს ერს ეჭირვებოდა სარდალი და, აჰა, აღმოჩნდა კიდეც!

ჩამოვიდა თუ არა საქართველოში, მოურავმა ფრიად საიდუმლოდ ინახულა კათალიკოსი ზაქარია, წილკნელი ეპისკოპოსი მურმანოზ, ზაზა ციციშვილი, აღათანგ ხერხეულიძე, ხოსრო ქარსიძე, გიორგი ქავთარაძე, ნოდარ ჯორჯაძე, დავით ჯანდიერი, თეიმურაზ მუხრან-ბატონი და სხვა საუკეთესო მამულიშვილნი და მათი დახმარებით მოაწყო შეთქმულება ირანის ჯარების წინააღმდეგ. ამ შეთქმულთა პირით მან ფრთხილად გაამხნევა ხალხი, მისცა ხსნისა და გადარჩენის იმედი.

აღფრთოვანდა სასოწარკვეთილი ერი. ამიერიით აღარ ეშინოდა მძვინვარე მტრის: იგი გრძნობდა დიდ ქომაგს.

ამ მძიმე საქმის შესასრულებლად კი სააკაძეს ყველაზე მეტად სჭირდებოდა ერთი კაცი — ეს იყო მისი ცოლისძმა ზუ-

რაბ ერისთავი. მოურავის შემდეგ ის იყო მთელ ივერიაში უპირველესი სარდალი. ნუგზარის ბრძოლების შემდეგ სააკაძის დახმარებით შაჰ-აბაზმა ზურაბს დაუმტკიცა არაგვის ერისთაობა, თუმცა კანონით იგი ეკუთვნოდა მის უფროს ძმა გიორგის. ამის გამო ზურაბ დიდად დაკავებული შეიქნა შაჰისაგან, ამიტომ იგი არასგზით არ ჩაიდენდა ირანის ბატონის საწყენ საქმეს. ხოლო ამავე დროს ზურაბს ეკავა ხელში საქართველოს სამხედრო გზა და ხევის კარი. მას ჰქონდა დიდი გავლენა მთის ხალხებზე. მხოლოდ მისი ნებართვით და შემწეობით შეეძლოთ გადმოფრენა მთის არწივებს, თუშ-ფშავ-ხევსურთ და არაგველთ, რომელთა მთავარსარდალად უნდა ყოფილიყო თვით ზურაბ ერისთავი. ისინი იყვნენ მტრის სალტის გარეშე, ამიტომ ივერიის ხსნა პირველად სწორედ იმათგან უნდა დაწყებულიყო... იმათ უნდა მიეტანათ პირველი იერიში მტრის ჭარბებზე. აი, ამ პატივიდღებით დამთვრალა, ზვიად ერისთავს, ამ შაჰ-აბაზის ერთგულ პიროვნებას მიმართა გიორგი სააკაძემ. უნდა ითქვას, რომ ზურაბ ერისთავი იყო იმ დროს ნამდვილი სვავი მებატონე. ამ დიდ სარდალს, მამაცობით განთქმულს, ჰქონდა აღძრული ფრიალ განდიდების და გამდიდრების მადა. მას ოდნავადაც არ ხიბლავდა ერი და სამშობლო. ის იყო ვიწრო ეგონისტი, პირადი ინტერესებით გაელენთილი ადამიანი. ასეთები იყვნენ იმ დროს ივერ-კოლხეთის და მესხეთის თავად-აზნაურთა მეტი ნაწილი. სააკაძის წყალობით ზურაბი დაიხლოვა შაჰმა, მოხიბლა იგი პატივ-დიდებით და უამრავი ჯილდო-საჩუქრით; ყვენისავე წყალობით ის გახდა არაგვის ერისთავი. ირანის შაჰის ასეთ მეგობრობას დიდად აფასებდა. მისგანვე მოელოდა ახალ ჯილდო-წარმატებას, ამიტომ ის იყო შაჰის ერთგული მთელი არსებით. ამის გამო შაჰ-აბაზის საღალატო საქმეში ზურაბ არასგზით არ გაერეოდა. პირიქით, სასტიკად დაგმობდა ასეთ მოღალატეს, დაგმობდა მოურავის მიერ საიდუმლოდ მოწყობილ შეთქმულებას, მაშინვე გაამჟღავნებდა მას და მით დალუპავდა შეთქმულებთან ერთად მთელ ივერიას. ამაზე ოდნავაც არ შეფიქრებოდა. ყოველივე ეს კარგად იცოდა სააკაძემ. მაგრამ მიუხედავად ამისა, გაბედა მაინც და მიმართა ამ ტრიად უნდო და საშიშარ ადამიანს!

ორთავენი მტრის მთავარ ბანაკში იყვნენ მუხრანის ველზე,

მათ ეხვივნენ ირგვლივ შაპის აეშაგნი (ჯაშუშნი), სასტიკად ზვე-
რაოდნენ მათ ყოველ ნაბიჯს და მოქმედებას. მიუხედავად ამი-
სა, სააკაძემ მოახერხა და ფარულად მიიწვია ზურაბი ერთ სა-
იღუმლო ალაგს. გმირმა მეტად ფრთხილად გაანდო ივერთა
შეთქმულება და სთხოვა დახმარება ამ დიად საქმეში. გიორ-
გიმ გაახსენა ზურაბს შაპის სატანური ზრახვანი, აურაცხელი
მტრის შემოსევა ქართლ-კახეთში, მათ მიერ ციხე-სიმაგრეთა და
სამალავი გზების დაკავება, დაუხატა სამშობლოს უნუგეშო
მდგომარეობა, მისი არსებობის უკანასკნელი წუთები.

• მან მიმართა შემდეგი სიტყვებით:

— ზურაბ, ნუთუ უნდა განადგურდეს მთელი ივერი? ნუ-
თუ უნდა მოისპოს საუკუნოდ ქართველი ერი? ნუთუ ამ ტურ-
ფა ქვეყანაში უნდა აღმოიფხვრას ქრისტიანობა? ნუთუ მამაც-
სა და მშვენიერ ქართველთა ნაცვლად ჩვენი წინაპრების სისხ-
ლით მორწყულ სამშობლოში ამიერიით უნდა დაბინავდნენ
პარსნი და მულანლოს თათრები, ეს ჩვენი ერის უძინარ
მტრები? ნუთუ ჩვენს თვალწინ უნდა მოხდეს ეს საშინელება,
ჩვენ კი ამ დროს ხელდაკრეფილნი უნდა ვისხდეთ მტრის ბა-
ნაკში და შეეცქერდეთ ამ უმაგალითო ამბებს? შემდეგ ამისა
რალად ვატარებთ ქართველის სახელს, რალად გვკიდია წელზე
ხმალი და გულზე ჯვარი? ან რა პირით წარვუდგეთ საიქიოს
ჩვენს ქებულ წინაპრებს, რომლებიც გმირულად ებრძოდნენ
ათას წელს მძვინვარე მუსლიმს. შეირჩინეს სამშობლო,
სჯული და თავისუფლება? რა პასუხი გავცეთ, როცა
გვეტყვიან: „ჰეი, თქვე მოლაღატენო რად დაღუპეთ
ქართველი ერი?“ ზურაბ, იცოდე, ჩვენი სული ვერ მო-
ისვენებს ვერც სააქაოს, ვერც საიქიოს! ამიერიით ჩვენს შებლ-
ზე ეწერება: ერის ღალატი... ზურაბ, ჩაუეკირდი ამ საშინელ
სიტყვებს! ნუ გავხდებით სამარადისოდ წყევლის ღირსნი! ნუ
შევიქნებით სამშობლოს გამცემნი ნუ გამოვჰკრით ყელს ჩვენს
საყვარელ დედას! ნუ დავღუპავთ ჩვენს ხალხს, ჩვენს ტურფა
საქართველოს!

ეს მწვავე სიტყვები ჩქეფდა მოურავის გულის სიღრმიდან.
ამ მსურვალე ქადაგებამ ააღელვა გულქვა ზურაბი. ქუხდა ერას
; მოთაჲ ამ მძლავრი სიტყვებით და ტიროდა ზურაბ ერისთავი:

მინ გაყინულ გულში ჩაისახა აქამდე უცნობი ძლიერი გრძნობა — სამშობლოს სიყვარული...

ზურაბმა გაუშვირა ხელი მოურავს და თვალცრემლიანი ჩაეკვრა გულში.

— გიორგი, თუ ასეთი საქმე გქონდა ფიქრად, რად არ გამანდევე სპარსეთშივე? მაშინ არ დავტოვებდი იქ ჩემს მეუღლეს. გააფთრებული შაჰ-აბაზი ხომ წამებით მოჰკლავს ჩემთვის საყვარელ არსებას! მერე ხომ ჩავევარდი მის ცოდვაში!

— აღრე გამხელა, ერანშივე თქი ასეთი საიდუმლო რამისა შეუძლებელი იყო, ჩემო ზურაბ. იქ კედლებსაც კი ყურები ესხა; გაგვიგებდნენ ამ საქმეს და ჩაიწლებოდა ჩვენი გეგმა, მაშინ ჩვენც დავიღუპებოდით ტყუილ-უბრალოდ და ერსაც დავღუპავდით. ახლა შენ სწირავ ცოლსა ამ დიდებულ საქმეს, მე კი ჩემს საყვარელ პირმო ვაჟს, ჩემს პაატას. იგი ცბიერმა შაჰმა მომგლიჯა გულიდან, მძევლად დაიტოვა, მას კი მზად ვარ შევწირო ჩემი საკუთარი ათასი სიცოცხლე...

ამ სიტყვებთან ერთად გმირს ცრემლით აევსო თვალები. იგი საშინლად აღელდა. ცოტა ხანს შემდეგ მოითქვა სული, მოიწმინდა ცრემლი და განაგრძო:

— ეჰ, გავიმაგროთ გული, ძვირფასო ძმაო! ჩავიდინოთ ეს საგმირო საქმე! შეეწიროთ სამშობლოს ხსნის საკუთხეველზე ცოლი და შვილი... ივერი ბევრს იმგვართ და კიდევ უკეთეს ქართველთ წარმოშობს, ხოლო ისინი ვერ შექმნიან საქართველოს!

ზურაბ ყოყმანობდა ისევ და წუხდა ცოლის დატოვებას. მაშინ ბრძენმა სააკაქემ მეორე მხრივ მოუარა და სხვაგვარი სიტყვა გაუტარა:

— ზურაბ, ნუ სწუხხარ, ძმაო! შეეჩვიე ამ საშინელ აზრს. ნუ გაიტებ იმედს! დამშვიდდი, ძმაო! მოვაწყობ ისე, რომ შეგრთავ ცოლად თვით ლუარსაბ მეფის დას ელენეს, შაჰ-აბაზის ნაცოლარს და ამჟამად ფეიქარხანის მეუღლეს. ხომ გენმის, ზურაბ? ამით შენ გახდები ქართლის სამეფოს მემკვიდრე...

შარბათზე უტკბესად იმოქმედა ზურაბზე ამ სიტყვებმა და სწრაფად დააცხრო მისი გული. ამ დიდების მოყვარე არსებას უცებ დაავიწყდა თავისი ნამდვარი ცოლი. იგი კვლავ გადაეხ-

ვია დიდ მოურავს, შეფიცა ერთგულება და სრული თავდადება ამ დიდ საქმეში.

ამ დღიდან ისინი მხნედ შეუდგნენ ქვეყნის ხსნას და მტრის დამარცხებას. მეორე დღილით ადრე ზურაბმა გასწია თავის საყმობი და ბეჭითად შეუდგა მზადებას. ფრთხილმა მოურავმა მასვე გააყოლა გელა და ლომი ჩრდილელი, რათა მათ საიდუმლოდ ედევნებინათ თვალყური ზურაბისათვის, იმავე დროს კი დახმარებოდნენ მას თუშ-ფშავ-ხევსურთა რაზმების შეკრებაში, სადაც დიდი გავლენა ჰქონდა ორივე დაძმას, როგორც იმ კუთხის შვილებს. დიდი მოურავის ნიერ ასე ფრთხილად მოწყობილი საქმე საიდუმლოდ არ დარჩა გაიძვერა შაჰ-აბაზს ერთგულ აეშავთა მეოხებით. შაჰმა შეიტყო ყველაფერი და ფარულად მოსწერა თავის ჯარების უფროსს ყორჩიხანს მოეკლა ჩემად სააკაძე, იმავე დროს დაჩქარებით შესდგომოდა კახეთის მცხოვრებთა მთლიან გაქლეტას, ხოლო ქართლის აყრასა და გადასახლებას.

რალაც განგებით შაჰის ეს ბარათი ხელთ ჩაუვარდა თვით მოურავს. ნადირობის დროს ლოჭინის ველზე მან თვალი მოჰკრა ირანის მხრიდან მომავალ იფრინდას, დაედევნა მაშინვე ცხენით, შეიპყრო იგი, უნახა ქედში დამალული შაჰის ბარათი, წაიკითხა და რაკი სცნო ყველაფერი, მოკლა იფრინდა და იქვე ჩაფლა მიწაში, თვითონ კი საჩქაროდ შეუდგა საქმეს.

დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა, შაჰმა უკვე იცოდა ყველაფერი და ამ პირველ შეკრიკს ხვალ ზეგ დაადევნებდა მეორესა და მესამეს. ამრიგად ეს დიდი შეთქმულება ჩაიშლებოდა და მოისპობოდა მთელი ივერი. ყოველივე ეს სწრაფად მოისაზრა სააკაძემ და გააქროლა ცხენი სამუხრანოსაკენ. დაიბარა თავისი ძმადნაფიცი ორივე პაპუნა, ჩივაძე და ვაშაყაშვილი, აუწყა საქმის ვითარება და მათი მეოხებით სასწრაფოდ მოიწვია საიდუმლოდ უმთავრესი შეთქმულნი. ორი დღის შემდეგ შელამისას ყველანი უნდა შეკრებილიყვნენ შეიარაღებულნი და შავ ნაბადჩაბალაზ შემბურელნი უფლისციხის ქვედა დარბაზში.

ეს დიდებული ნაშთი ქართული ხუროთმოძღვრებისა, უფლისციხე მდებარეობს შუაგულ ქართლში, მტკვრის პირად, ექვსი ეკის მანძილზე ქ. გორიდან და მთელი ციხე-ქალაქი გამოტეხილია კლდეში რამდენიმე სათუთლად. შიგ არის სხვადა-

სხვა ზომის ქვის მრავალი დარბაზი და სენაკები, ჩუქურთმებით შემკული, ქვისავე ტახტ-მერჩებით და მაგიდებით; კლდე-შივეა გამოტეხილი ქუჩები და ქუჩაბანდები, წყალსაცავი აუზები და სხვა... იქვეა გვირაბი მტკვარზე ჩასასვლელად და წყლის ამოსაზიდად. ნამდვილად არავინ იცის, რომელ საუკუნეში ააგეს, ანუ, უკეთ, გამოტეხეს კლდეში ეს ფრიალ იშვიათი ისტორიული ნაშთი. ჩვენი ძველი მატიაწე „ქართლის ცხოვრება“ გვამცნევს, თითქო იგი აეგოს ქართველი ერის ზღაპრული მამამთავრის ქართლოსის ვაჟს უფლოსს და თავიანთ სახელი ეწოდებინოს. ზოლო როგორც ეს უფლისციხე, ისე მეორე ასეთივე დიადი ნაშთი, გიორგი მესაპის მიერ დაწყებული და დიდი თამარის მიერ დამთავრებულა ვარძიის დიდი მონასტერი, აგრეთვე მტკვრის პირად ჭავჭავაძის კლდეში გამოტეხილი ტაძრებით და უამრავი დარბაზ-სენაკით უდიდეს ალტაცებას იწვევს დღესაც მეცნიერ-მოგზაურთა ორის.

აი, სწორედ ამ დიდებულ უფლისციხეში მოაწყო დიდმა მოურავმა შეთქმულთა კრება. მართლაც შეუძლებელი იყო მოეძებნა კაცს შუაგულ ქართლში უფრო მყუდრო, დაფარული ალაგი.

ბნელი, ღრუბლიანი, უმთვარო ღამე. თქორავს. უფლისციხის შესავალ კართან აქეთ-იქით ღვას იარაღასხმული ორი გუშაგი. ეს ზორბა ტანის არსებანი, შავი ჩაბალახით თავწაყრულნი, შვენაბადმოხურულნი და მალალტარიან შუბზე დაბჯენილნი, გაგონებთ შავი კლდის ქანდაკთ.

შუალამე გადავიდა. გაისმა მამლის შორეული პირველი კივილი. ამავე დროს გუშაგთა თვალწინ აიშართა შავი უზარმაზარი ლანდი. იგი დინჯად და ფეხაკრეფით უახლოვდება მათ. გუშაგებმა აღმართეს შუბნი და შეეცითხნენ წყნარად:

— ვინ მოდის?

— მოკეთე.

— ნიშანი!

— „ზარება“.

— „იხარე მარად“. მობრძანდი, ბატონო!

ეს იყო მოურავის მიერ მიცემული საადუშლო ნიშანი, რომელიც გუშაგ-შეთქმულთა გარდა არავინ იცოდა. ამავე ნიშნით ზედებოდნენ ერთმანეთს ციხის დარბაზში თვით შეთქმულნი იმ

მოსაზრებით, რომ შემთხვევით რომელიმე გარეშე პირი არ შეჰპაროდათ რაიმე ხერხით. ამ მოკლე კითხვა-პასუხის შემდეგ ერთი გუშაგი ჩაუძლვა ქვის კიბეზე ახლად მოსულს და შეიყვანა დიდ დარბაზში, სადაც მოფარებით მდგარ ქეის მაგიდაზე ოღნავ ბეუტავდა პატარა ქრაქი.

პირველ შეთქმულს მალე მოჰყვა მეორე, მესამე და სხვა. მოვიდნენ ცალ-ცალკე. სულ შეგროვდა ათი კაცი. მათ შორის იყვნენ ზურაბ ერისთავი, ლომი ჩრდილელი და მთაში სახელგანთქმული მამაცი თუში და ხევსურები: ბერდია და გოგოთური, ყველანი იყვნენ მოსული ჭება-ჭავჭავით, მუზარადით და იარაღ-ასხმულნი, თანაც შავ ნაბად-ჩაბალახით შებურვილნი. მათ შორის გამონაკლისს წარმოადგენდა ორი ასოვანი ბერი; ერთი იყო ივერიის კათალიკოსი ზაქარია, ხოლო მეორე — წილკნელი ეპისკოპოსი მურმანოზი. ამათ კი შავი ნაბდის ქვეშ ემოსათ ბერის შავი ანატორა და თავს ეხურათ დოღბანდიანი შავი კოთხო. მურმანოზს ხელთ ეპურა მცირე აბგა, რომელიც ფრთხილად დადვა დარბაზში ქვის მაგიდაზე. აბგაში იდვა აუფთა დარაიაში სათუთად გახვეული ბარძიმი, ჭვარა და სახარება.

ყველაზე ბოლოს გაჩნდა შემოსასვლელ გვირაბთან სხეულებით მოსილი, გოლიათის აღნაგობის რაინდი. თუმც მამინე იცვნეს გუშაგებმა, ვინც იყო იგი, მარა მაინც მიმართეს დათქმული შეკითხვით, ამართული შუბებით ხელში, და მოსთხოვეს საიდუმლო ნიშანი. უკვე ხვდებოდა, რომ ეს იყო თვით დიდი მოურავი. მან მოუწონა გუშაგად მდგარ შეთქმულ ორივე პაპუნას ასეთი სიფრთხილე და შეეკითხა, ყველანი მოვიდნენ თუ არა?

— ათივე გვახლნენ და დიდ დარბაზში გელოდებოდნენ, — იყო გუშაგთ პასუხი.

— კეთილი, ჩავალ, თქვენ კი აქვე დარჩით და თუ რაიმე საეჭვო შეიცნოთ, მოგვეცით ნიშანი ჭოტის ძახილით, სასწრაფოდ მივიღებთ ზომებს. თქვენც ეცადეთ მზევრავი ვინმე არ გაუშვათ ხელიდან.

ამ სიტყვებით სააკაძემ ფრთხილად ჩავლო კიბე და შევიდა დიდ დარბაზში, სადაც დამხედურთ შეკითხვაზე მისცა სათანადო პასუხი დათქმული ნიშნით, შენდევ ემოხვია ხელზე კათა-

ლაკოსს და ეპისკოპოსს. — აბა, ძნებო! დრო აღარ ითმენს! შევეუდგეთ საქმეს!

უთხრა შეთქმულთ ნელი ხმიო მოურავმა და ამოიღო უბიდან შაპ-აბაზის უსტარი, რომელიც წაართვა ლოჭინის ველზე სპარსელ იფრინდას და წაუკითხა შეთქმულთ კრაქის შექჴე შემდეგი:

„ყორჩიხან, ამით გიბრძანებ, მოჰკალ ახლავე ჩვენი მოღალატე გურჯი მოურავი და მისი მოკვეთილი თავი აქ გამოგზავნე, ამავე დროს დააჩქარე კახეთის ხალხის მთლიანი გაქლუტა, ხოლო ქართლელთა აყრა და გადმოსახლება.“

სრულიად ირანისა და ერაყის, რან-შირვანისა და ივერიის მბრძანებელი შაპ-აბაზი.

ვინც-კი ირანული არ იცოდა, იმათ გადაუთარგმნა ქართულად. ყველანი აშკარად დარწმუნდნენ, რომ შაჰს უკვე გაგებული აქვს ეს შეთქმულება და, ეჴე არაა, დაუყოვნებლივ მიიღებს ზომებს, ამიტომ საჭიროა დასწრება.

— ძმებო! — დაიწყო სააკაძე. — ხომ ხედავთ, რა საშინელ ხიფათში ჩაგვყარა ჯაშუშის ენამ! ჩანს, ვიღაც იუდა პკიებს ჩვენს შორის, ან სირეგენათ წამოცდა ვისმეს ოჯახში და ამრიგად სცნო რომელიმე ჯაშუშმა. აეშაგ-მოღალატენით ხომ სავსეა მთელი ივერი. ახლა ნუ შევეუდგებით ამის ძიებას. თავის დროზე ვცნობთ ყველაფერს და იუდა-გამცემი მიიღებს შესაფერ კილდოს. ამჴამად კი საჭიროა უფრო ფრთხილი და სწრაფი მოქმედება. დადგა ჩვენი მზნის განხორციელების ეამი. ივერიაში შემოსეული მტრის ჯარები სულ ასი ათასი კაცამდეა, ისინი დაქსაქსული არიან ზუთ-ეჴეს ალაგას: ამ ჯარებთან მუხრანის ველზე, მთავარ ბანაკში, იმყოფება ორმოცი ათასი მებრძოლი ყორჩიხანის მთავარსარდლობით, ოცი ათასი ფეიქარხანის სარდლობით ბანაკად დგას გარეკახეთში სოფელ მარტყოფთან, ზუთი ათასი კაცი იმყოფება მცხეთასთან ახლად აგებულ ციხეში, თბილისის ციხეზეწი ჩაყენებულია თხუთმეტი ათასამდე მებრძოლი, ხოლო დანარჩენი ოცი ათასი სპარსი დაქსაქსულია ქართლ-კახეთში სხვადასხვა ციხე-სიმაგრეებისა და სამალავი გზების შესაყრეად. ზოგი მათგანი გასულია დაბასოფლად სათარეშოდ და საალაფოდ. ამიტომ ჩვენ უნდა მივიღოთ ყოველივე ზომა და უსათუოდ ერთ დღეს შევჴესროთ

მტრის მთავარი ძალები მუხრანის ველზე, მცხეთასთან, თბილისში და მარტყოფთან. ესენი არიან სულ ოთხმოცი ათასი მებრძოლი. ამათი დამარცხებით ვიხსნით დაღუპვიანგან ჩვენს სამშობლოს. მტრის დანარჩენ დაქსაქსულ რაზმებს, ოცი ათას კაცამდე, ხომ სულ ადვილად გავვლევთ იმ დიდი გამარჯვების შემდეგ! ამრიგად მოვსპობთ მტრის ძალებს და სულ თუ არა, დიდი ხნით მაინც მოვესპობთ ვერაგ შაჰ-აბაზს ივერიაში შემოჭრის წაღილს.

— ბრძანეთ, მოურავო, რა ძალებით უნდა შევმუსროთ მტრის ამოდენა ლაშქარი? — შეეკითხნენ სააკაძეს.

— მოგახსენებთ, ბატონებო! პირველ უნდა დავეცეთ მტრის მთავარ ბანაკს მუხრანის ველზე. ზურაბ, რამდენი გყავთ მზად შენა და მთიელთ?

— ჩემს საყმოში მზად არის ორი ათასი საუკეთესო მებრძოლი, ხოლო თუშ-ფშავ-ხევსურთა ჯარი ლომის, ბერდიას, უჯოსა და გოგოთურის სარდლობით იქნება სამაჯათსამდე რჩეულნი ვაეკაცნი, ომში ნაცადნი. სულ ხუთი ათასი მეომარი. ყველანი მზად არიან, ხოლო ელიან ნიშანს, რომ დაიძრან მთებიდან.

— ძალიან კარგი, ეგ დიდი ძალაა. ხუთი ათასი მთის არა! წივი ხუმრობა არ გეგონოთ. ახლა თქვენ ბრძანეთ, ზაზა და ბაადურ, რამდენ კაცს მოგვაშველებთ საციციანოს მხრიდან?

— ჩვენ ხერხეულიძეებს, მაჩაბლებს და ამირაჯიბთ შეგვიძლია მოვიყვანოთ თითქმის სამი ათასი კარგი მებრძოლი, — იყო ორივეს პასუხი.

— ბარაქალა, ღირსეულო მაჰმუდიშვილო!

შემდეგ მოურავი შეეკითხა თეიმურაზ მუხრან-ბატონს და ქსნის ერისთავ იასეს. აღმოჩნდა, რომ ამათ უკვე მზადა ჰყავთ ათას ხუთასამდე მებრძოლი.

— ორივე პაპუნას, ხოსრო ქარსიძეს და გიორგი ქავთარაძეს კიდევ ტირიფონაზე და ლამისყანისაყენ ირგვლივ სოფლებში აზაბტ გლეხთაგან, აგრეთვე კავთისხევსა და მის ახლო დაბასოფლებიდან გამოჰყავთ ათას ხუთასი კაცი. მაშ გროვდება სულ თავდამსხმელი ჯარი თერთმეტი ათასი საუკეთესო მებრძოლი. ეს ჯარი სრულიად საკმაოა მტრის ორმოცი ათას მეომრის დასამარცხებლად უეცარი თავდასხმით მუხრანის ველზე.

გაგახსენებთ, რომ ცხირეთ-ტაშისკართან თათარხანის ლაშქარი აღემატებოდა ოცდაათ ათას კაცს, რომელიც მთლიანად გავანადგურეთ, ჩვენ კი გვყავდა მხოლოდ ექვსი ათასი მებრძოლი. ღმერთი მოწყალეა და წმ. გიორგი ჩვენი შემწე. თერთმეტი ათასი საუკეთესო მეომრით თვით სასწაულებს ჩავიდენტ...

ამ საიმედო სიტყვებით დაამთავრა ბაასი მოურავმა. ყველანი გულდასმით უსმენდნენ ხალხის მოთავეს. მამაც სახეზე ემჩნეოდათ ალტაცება. შემდეგ სააკაძემ მიმართა ჯანდიერს:

— დავით, რამდენი მეომარი გყავთ მზად მარტყოფზე თავდასასხმელად?

— მე, ნოდარ, თავაზ და დალი მამედი გამოვიყვანთ ექვსი ათასამდე კარგ მებრძოლს, — იყო ჯანდიერის პასუხი.

— სრულებით საკმაოა. ჩვენც ნოვეშველებით იქვე ოთხი ათასი კაცით დანიშნულ დროს. ანრავად ათი ათასი მეომრით სავსებით გავანადგურებთ ფეიქარხანის შეშინებულ ლაშქარს, მეტადრე თუ გაიგეს ერანის მთავარი ძალების დამარცხება, — დასძინა მოურავმა.

— აბაი, როდის შევუდგეთ საქმეს, გივარგიე? როდის მოგაშველოთ ჩვენი ლაშქარი? — შეეკითხა გოლიათი ხევსური გოგოთური.

— ახლავე მოგახსენებთ, რადგან დიდ საფრთხეში ჩავცვივდით ყველანი გაცემის გამო და დროც აღარ ითმენს, ამიტომ ეს დიდი საქმე, მტრის ბანაკებზე თავდასხმა უნდა მოეწყოს უკვე. ამ ხუთი დღის შემდეგ. ეს იქნება 25 ამ თვეს, ზედ ხარება დილით. მითუმეტეს, რომ ჩვენი ნიშანიც ხომ ხარებაა! პირველ უნდა დავესხათ მტრის მთავარ ბანაკს მუზრანის ველზე დილის რიერაზე. ერაიი მხრით, ზენოდან, მიიტანენ იერიშს ზურაბის ქარი და თუშ-ფშავ-ხევსურნი, ხოლო მეორე მხრივ, ჭვემოდან, ქართლელი რაზმები წაზას, ბაადურის, იასეს, თეიმურაზისა და ორივე პაპუნას სარდლობით. იმ ღამეს მე თვით ვიქნები ოთხი მამაცი მტრის ბანაკში და ვეცდები თქვენი მოახლოების ეამს გავეღლითოთ სპარსთა სარდლები, რითაც ხელს შევუწყობთ მტრის ძალთა განადგურებას. ხოლო თქვენ ყველამ, მეტადრე ზურაბისა და მთიელ ჯარებმა, შორითვე უნდა აყვიროთ მრავალი ბეკი და ღორბოტო, რათა მტერს ეგონოს, თითქო საომრად მოდის მეფე აფიშურაზ იმერ-ოსმალთა

დიდი ლაშქრით, რომ ამ ხერხით თავზარა დავცეთ სპარსთა
ქარებს, შევიტანოთ მათში შიში და ძრწოლა... როგორც კი
მოვრჩებით ამ მძიმე საქმეს მუხრანის ველზე, მაშინვე თავს
დავესხმით მცხეთასთან ახალ ციხეში ჩამდგარ სპარსებს და
თბილისის ციხეებს. ქარის ნაწილს გავგზავნით მარტყოფისაკენ
კახთა საშველად ფეიქარხანის წინააღმდეგ. მეორე მხრით კი
მტერზე იერიშს მიიტანს დავით ჯანდიერი თავისი ამხანაგებით
და, ღვთით, იქაც გავანადგურებთ მტერს. აი, ძმებო, ჩემი გეგ-
მა. და სწორედ ხარება დღეს უფალი ღმერთი მოუვლენს ურ-
ჯულო მტრის ლაშქარს ზეციურ რისხვას, ხოლო ივერთა ერს
მომადლებს გამარჯვებას და უზოდო სიხარულს! — დაამთავრა
მოურავმა თავისი გეგმის განმარტება.

— გისმინოს მაღალმა ღმერთმა და წმ. გიორგიმ! გისმი-
ნოს! — მიიძახეს შეთქმულებმა ეროვნულ გმირს.

— გისმინოს, ჩვენო დიდო სარდალო, ლაშარის ჭვარმა და
ლომისის წმ. გივარგიმ! — დაიგრგვინეს ლოპი ჩრდილელმა და
გოგოთურმა.

მცირე სიჩუმე ჩამოვარდა. მაღალგუმბათიანი დარბაზის
ჭერსა და კედლებზე ბარბაცებდა შეთქმულთა შავი ლანდები,
ჭრატის შუქით გამოწვეული.

— ახლა კი შეგფიცოთ ერთმანეთს ძმობა და ერთგულება
ჭირსა და ლხინში! დავიფიცოთ, რომ არ ვუღალატებთ ჩვენს
დიდებულ საქმეს, თანაც არავის გავუყვავებთ ამ შეთქმუ-
ლებასა და ჩვენს გეგმებს, — დაწყით ისევ დიდმა მოურავმა.

— ვფიცავთ ყველანი! ვფიცავთ! დედა შეერთოს ცოლად,
ვინც საქშობლოს უღალატოს! ვინც დაიწანოს მისთვის სიყ-
ვდილი, მას დაემხოს ოჯახი! თავს დაატყდეს ციური რისხვა!
იყოს წყეული უკუნისამდე! — დაიგრიანეს ერთხმად შეთქ-
მულებმა ფეხზე ადგომით და ამ მგზნებარე სიტყვებს ბანი მიი-
ცა ყრუ ხმაურით დარბაზის თაღებმა...

— ახლა კი განესპეტაკდეთ, ძმებო, სულით და ხორციით, მუ-
ვილოთ წმ. ზიარება თვით ჩვენი მაღალი მეუფე კათალიკოსის
ხელით; ვინ უწყის, რომელი ჩვენგანი დარჩება კიდევ ცოცხა-
ლი! — თქვა ოდნავ მდევლარე ხმით ზაზამ, მოიხადა მუხარადი
და მოიყარა მუხლი კათალიკოსის წინაშე. მასვე მიჰბაძეს და-
ნარჩენმა შეთქმულებმა.

კათალიკოსმა მიმართა გმირებს მხურვალე სიტყვით. იგი შეეხო მოკლედ საქართველოს წარსულს, დაასურათა ივერიის საბედისწერო ეპი, გულით დალოცა იქ მყოფნი, გაამხნევა და ყველას მიაღებინა წმ. ზიარება.

— გლოცავთ, ივერიის ქებულნო გმირნო, ამ უძველეს კლდოვან ციხეში საიდუმლოდ შეკრებილთ. იკურთხოს თქვენი მაღალი მიზანი და ის დიადი საქმე, რომელსაც სწირავთ სი-
ცოცხლეს! იკურთხოს თქვენი მარჯვენა და ხმალი მტრის შემ-
მუსვრელი! გწყალობდეთ მაღალი ღმერთი და წინ გიძლოდეთ ზეცის ქალწული წმ. გიორგიმ მოგმადლოთ გამარჯვება საქ-
რისტიანოს ურიცხვ მტერთა ზედა! გაიხსენეთ, სულიერო შვილნო, თქვენი განთქმული წინაპრები! მიპბაბეთ მათ! იქეცით თქვენც გმირებად! დასდევით თავი სჯულისა და ქვეყნისათვის, რათა უფალმა ღმერთმან დაგიმკვიდროთ სასუფეველი ცათა შინა... გახსოვდეთ, გმირნო, რომ ასეთი განსაცდელი აროდეს დასდგომია მრავალწამებულ ივერთა ერს! მტარვალნი შაჰ-აბაზი უპირებს მას აღგვას დედამიწის პირიდან! აჰა, სულიერო შვილ-
ნო! მოტყუებით და მოყვრის ნილაბით შემოიჭრა მტერი ჩვენს ბედერულ ქვეყანაში! იგი დაეუფლა ჩვენს ციხე-სიმაგრეთ და გასახიზნ გზებსა. მან უკვე აღმართა ბოროტი მკლავი და ბასრი მახვილი, რათა ერთიან წაწყმინდოს ერი ქრისტიანე. ხოლო არ გაემარჯვოს ურჯულო მტარვალს! არ გაემარჯვის თესლთა ფი-
ლისტიმელთა ღეთის მოსავ ისრაელთა ზედა! ნორჩი ყრმა და-
ვით მოჰკლავს შურდულით მძლავრსა გოლიათს! უკვე ვგრძნობ, რომ ხარება დილით იხარებს ერა ქართველი თავის სასწაუ-
ლებრივ გადარჩენას. მწამს, რომ ივერთა ველნი და მინდორნი შეიღებება უხვად მტრის სისხლით... მუხლმოყრით ვევედრები უფალს, რათა მოგანიჭოს თქვენ და ივერთა ერს მტერთა ზე-
დან ბრწყინვალე გამარჯვება...

ამ სიტყვებთან ერთად კათალიკოსმა მოიხადა კოთხო, დაი-
ჩოქა იქვე და სასოებით აღაპყრა თვალნი ზეცად. მხურვალე
ლოცვა-ვედრების გუნდრტყს აფრქვევდნენ მისი ბაგენი; უბრ-
წყინავდა ნათელი სახე მოხუც მღვდელმთავარს. მის წინაშე იყ-
ვნენ მუხლმოდრეკით ათივე შეთქმულნი. მათაც ეუზარადმოხ-
დილთ აღეპყრით თვალნი ზეცად და მამაც სახეზე სდიოდათ

კრემლი. მათი სულიერი არსება მთლიანად შთანთქმულიყო უხილავის უსაზღვრო არსში. ეს იყო დიადი წამი.

ბოლოს წამოდგა კათალიკოსი, წამოდგნენ გმირნიც. წმ. მამამ გაშალა მკლავნი, სათითაოდ ჩაიკრა გულში სამშობლოსათვის თავდადებულნი და ყველას ეამბორა შეუბღბე, ხოლო ესენი ემთხვივნენ ჭკარსა და ხელზე. შემდეგ ძმურად ჩაეკვრნენ ერთმანეთს და ფრთხილად გაუდგნენ გზას ცალ-ცალკე, დიადი გრძნობით აღტყინებულნი.

გუშაგად მღვარმა ორივე პაპუნამ ჩააქრეს ჭრაქი და გასწიეს შინისაკენ. კვლავ მოიცვა წყვილიადღა და სამარის სიჩუმემ უფლისციხის ღიდი დარბაზი.

შეთქმულთა წასვლის შემდეგ არ გასულა ნახევარი ეამიც, რომ ათასი მხედრისაგან შემდგარი სპარსთა რაზმი, ორეუ მხრივ მოაღდა უფლისციხეს... შემოარტყეს ალყა, აანთეს ქიჩე-ლილები, შევიდნენ შიგნით და იწყეს გულდასმით ჩხრეკა, ხოლო ვერ ნახეს ისინი, ვისაც ეძებდნენ. ნაცულად დააფრთხეს უშნო ღამურები.

აშკარად ჩანდა, რომ ჯაშუშის ენამ აქაც შეასრულა, თუმცე უნაყოფოდ, თავისი სამარცხვინო როლი.

— ოჰ, დონღუზ ჯაშუშ! ო! გიაურ ჯაშუშ!

გაიძახოდა გზა-გზა მუქარით ირანის ცხენოსანი რაზმის სარდალი ისუპ-ხანი და უკმაყოფილო ბუზღუნით მიაქროლებდა მთავარი ბანაქისაკენ შავ შერანს.

ივერიის გადარჩენა

შუალამე კარგა ხანია გადავიდა. გათენებამდე მხოლოდ ორი საათი იყო. მთვარე ეფარებოდა აშვერილ მთებს და ეთხოვებოდა მძინარ ბუნებას თავისი ციატა სხივებით. დუმდა მიდამო, ტკბილად ეძინა ირანის ლაშქარს მუხრანის ველზე. სთვლემდნენ გუშაგნი. მხოლოდ ერთ მდიდრულ კარავში ფხიზლობდა ხუთი ვაჟკაცი, ჯუბა-ჯავშან-მუზარადით მოსილნი და იარაღ-კურავილნი. ეს ხუთი გმირი, სიბნელეში სულგანაბული, გულის ფანცქალით მისჩერებოდა აღმოსავლეთს და ელოდა განთიადს. ისინი თითქო უცდიდნენ რაღაც ნიშანს. აჰა, ამოვიდა კიდეც

ცისკარი; იწყო კაშკაში. ცოტა ხნის შემდეგ დაბერა დილის ნი-
ავმაც. არ ჩანდა ნიშანი, არ ისმოდა ბაიბური. ამ დუმილს არ-
ლევდა მხოლოდ არაგვის ჩხრიალ და კოტის სევდიანი ხმა.

— ნუთუ გვიღალატა ზურაბმა?! გათენებამ მოატანა კი-
დეც... ნეტავ სად არიან ამდენი ხანი?! — უკმაყოფილოდ წა-
მოიძახა პუმბერაზმა რაინდმა.

— მოვლენ, მამილო! მოვლენ ესათუოდ! ცოტალა მოვითმე-
ნოთ, — უთხრა ჰაბუკმა და მოესვია მამას.

ვინ იყვნენ ესენი? ვგონებ, ხვდებით კიდეც: ესენი გახლდენ
მოურავი და მის მიერ არჩეული ოთხი მამაცი: ელია დიასამიძე,
პაატა ხერხეულიძე, პაპუნა ვაშაყმაშვილი და თვით სააკაძის
თქვესმეტი წლის ვაჟი ავთანდილი. გარდა თავის ვაჟისა, ეს
პირნი ნაცადი ჰყავდა დიდ მოურავს მრავალ ომში, ამიტომ აირ-
ჩია ისინი. ამ ოთხი ვაჟეკაცით სააკაძე უნდა დარეოდა მტრის
სარდლებს და გაეღლირა მთლიანად.

ეს იყო საბედისწერო ჟამი. ოდნავი შეგვიანება, ოდნავ
გოს მოსვლა მტრის ლაშქრისა სოფლიად დაღუპავდა საქმეს,
დაღუპავდა მთელ საქართველოს. აქ, მუხრანის ველზე, ამ ხა-
რება დილას წყდებოდა ივერიის ბედი: ან მტრის დამარცხება
და სრული თავისუფლება, ან გამარჯვება და მთელი ქართლ-
კახეთის გაჟლეტა. საქართველოს ნომავალი ბეწვზე ეკიდა.

აჰა, შეფერადლა ცა, მოატანა დილის რიყრაქმა! სწორედ ამ
დროს მოისმა შორით ბუკის ხმა. იგი თანდათან ახლოვდებოდა
და გუგუნით ეფინებოდა მიდამოს. შეტორტმანდა ხუთი მამა-
ცის გული. უსაზღვრო სიხარულის ელფერმა გადაჰკრათ სა-
ხეზე.

— ზურაბია, ზურაბ მამაცი ჯარით! — აღტაცებით შესძახა
მოურავმა და წამოვარდა ზეზე.

— ახლა კი დადგა, ცბიერო შაჰ-აბაზ, შურისძიების ჟამი!
დღეიდან შენ გაიგებ, თუ რას ნიშნავს ქართველი ერის შენ
უმზადებ მას სიკვდილს, მონობას, გაჟლეტას, მაგრამ არა! გაწ-
ყდება დღეს შენი ლაშქარი, პატარა საქართველო კი დარჩება
ისევ ცოცხალი!

ამ აღფრთოვანებული სიტყვების შემდეგ გმირმა აღმართა
აბრეშუმის ვარდისფერი დროშა, მოიხადა მუზარადი და დაი-
ჩოქა. მას მიჰბაძა ოთხივ ვაჟეკცმა.

— ძლიერო ღმერთო და ჩვენო მფარველო წმ. გიორგო! თქვენ შეიბრალეთ ესეოდენ ტანჯული ქართველი ერის თქვენ იხსენით ხიფათისაგან! თქვენ მომადლეთ მას გამარჯვება უპარავ მტერთა ზედა!

ლაღალებდა ამ მჭურვალე ვედრებას ხელაპყრობით ერას ბელადი.

— ძმებო! — მიმართა თავის გმირებს, — დადგა თავგანწირვის ქაში... ან სიკვდილი, ან გამარჯვება! მოზღვაებულა მტერი იგი უპირებს შთანთქმას ჩვენს სამშობლოს! დღეს ჩვენ ვართ მისი ქომაკი. დღეს ჩვენ გვარგუნა ბედმა მისი ხსნა და მფარველობა! გაღაღებული მტერი ეშუქება ჩვენს ხალხს გაელეტას... გამხნევდით, ძმებო! საქმობლოს უზენაესმა სიყვარულმა დეე შთაგვებროს ყველას გმირული სული! ნუ შეგვაშინებს მტრის სიმრავლე! ან მოვეკდეთ ნამუსიანად, ან მოვეპოვოთ ტანჯულ სამშობლოს სანეტარო თავისუფლება! აბა, ძმებო, დროა მოქმედებისა! მოძუდით... სიკვდილი მტარვალთ! — შესძახა სააკაძემ მგრგვიჩაეი ხმით, ემთხვია დროშას და იძრო ხმალი, სხვებიც მოწიწებით ეამბორონენ დროშას და იძრეს მახვილი. ამ დროს შემოვარდა კარავში გაფითრებული შიკრიკი.

— მოურავო, ყორჩიხანი გიბზობს საჩქაროდ! — ძლიერ წარმოსთქვა მან გულისხეტქებით.

გმირი და ოთხივე ამხანაგი სწრაფად შესხდნენ შეკაზმულ ცხენებზე და გააქროლეს მთავარბარდლის კარავისაკენ, სადაც მოედანზე თავი მოეყარათ კიდეც სარდლებს და ფერდაკარგულნი შესცქეროდნენ ერთიმეორეს.

უკვე თენდებოდა, ქრებოდა ბინდი და მთებიდან ჩამოწოლილი ნისლი. რამდენიმე ასეული ბუკ-ნაღარისა და ლოროტოტოს მკექარე ხმები ახლოვდებოდა ყოველი მხრიდან, საშინელი გრიალით ეფინებოდა მთებსა და ველს. ეს მზარავე ხმები შიშის ზარს სცემდნენ მტრის უზომოდ დაფეთებულ ლაშქარს.

— ეს რა ხმებია, მოურავო? — მისვლის უმაღლეს შეეკითხა ცახცახით ყორჩიხანი.

— ეს ის ხმებია, რომ დადგა ქაში შურისძიებისა! დადგა ქაში სპარსთა გაელეტისა და საქაროველოს განთავისუფლებისა მტრის ბრწყალეებისაგან. სიკვდილი მტარვალთ! — დაიგრგვინა

ლომევით სააკაძემ და ელვის სისწრაფით გაუტარა გულში ყორჩიხანს წვერალესილი შუბი. მტრის მთავარსარდალი იქვე დაეცა მკვდარი. ეს იყო ნიშანი. ხუთივე გმირი მახვილით ხელში ეძგერა სპარსთა სარდლებს და გაავლეს მუსრი. შემდეგ ისინი ცხენდაცხენ გადაეშვნენ მტრის ზარდაცემულ ლაშქარში და იწყეს უწყალოდ ქლევთა. ამ დროს მოაღწია მაშველმა ჯარმაც ზურაბ ერისთავისა და ლომი ჩრდილელის სარდლობით. თუმ-ფშავ-ხევსურნი და არაგველნი საშინელი ყიჟინით დაერავენ მტერს. შეიქნა ქლევთა. დიდი მოურავისა და ზურაბ ერისთავის ერთი შეტევით იფანტებოდნენ მტრის რაზმები. მამაცად იბრძოდნენ აგრეთვე ლომი, ცარო, ბერდია, უჯო, გოგოთურ, ედიშერი და სხვა ქებული მთიელი არწივნი.

ამ დროს ორ-სამ მხრივ მიიტანეს მტერზე მდგარი იერიში ქართლელ ჯარებმაც თეიმურაზ მუხრანბატონის, იასე ქსნის ერისთავის, ზაზა და ბაადურ ციციშვილთა, ალათანგ ხერხეულიძის, ესტატე ამირეჯიბის და პაპუნა ჩივაძის სარდლობით. ისინი შემოერტყნენ მტრის ბანაკს, შეუტრეს გააქცევი გზები და იწყეს სპარსთა ქლევთა.

ყველაფერი ხდებოდა სააკაძის მიერ წინასწარ შედგენილი გეგმით. საშინელი რისხვა დაატყლ: თავზე ირანის ლაშქარს ამ ხარება დილას. ქართველთ მახვილ უღმობლად მუსრავდა ირანელთ. უზომოდ დამფრთხალნი და გონებაარეული სპარსნი ხოცავდნენ ერთმანეთს. კიდევ ორიოდ ჟამის ხელჩართული ბრძოლა, და გაწყდა მთლიანად მტერი. მხოლოდ რამდენიმე კაცმა უშველა თავს გაქცევით. მტრის მთელი ბანაკი, უამრავი განძი და ქონება დარჩათ ჯილდოდ ქართველთ. ისინი მეტი სიხარულით ეხვეოდნენ ერთმანეთს და ულოცავდნენ ბრწყინვალე გამარჯვებას.

ივერიის გმირმა მცირე ხნით შეასვენა ჯარი, ასაუზმა და შემდეგ გაემართა მცხეთისაკენ, რომლის მეზობლად ახლად აგებული ციხეში იყო ჩამდგარი სპარსთა ჯარი ხუთი ათას კაცამდე. სააკაძემ მიიტანა იერიში ციხეზე, ერთი ჟამის ცხარე ბრძოლით აიღო იგი და გაჟლიტა სპარსნი.

აქ მოხდა საოცარი რამ: როცა მოურავი ბრძოლაში იყო გართული, უკანინდან მიეპარა ჭაბუკი სპარსი და მიაძახა: „მოკვდი, მოლაღატევი!“ — და მოუქნია ხმალი. კიდევ წუთი — და

უდიდესი გმირი უნდა გამხდარიყო მტრის სითამამის მსხვერ-
პლი. სწორედ ამ დროს იელვა ხმალმა ნორჩი ქართველის ხელ-
ში და სპარსელის თავი გაგორდა ძირს, თან მიადახა:

„მამაჩემმა მოჰკლა მანაშენი და განა ჩემს საყვარელ მამას
მოგაყვლეწინებდი?“

სპარსელი იყო ყორჩიხანის ვაჟი იმამვერდი, ხოლო ქარ-
თველი — სააკაძის ჩვიდმეტი წლის ვაჟი ზურაბ, რომელიც
ახლდა ზურაბ ერისთავს და ჩამოჰყვა მის ჯარს.

აქედან მოუწავი მიადგა თბილისს. ცხარე ბრძოლით აიღო
ყველა სიმაგრე, მეტეხის გარდა. ჩააყენა აღებულ ციხე-სიმაგ-
რეებში თავისი გუნდები, შევიდა თბილისში, გაელიტა სპარს-
ნი და მრავალნიც კიდევ დაატყვევა. სვიმონ მეფემ მოასწრო
გაქცევა ოჯახობით.

დიდად გამაგრებულ მეტეხს სააკაძემ ალყა შემოარტყა.
ეს მაგარი ციხე უწყლობით უნდა აღებულიყო. მაგრამ თბი-
ლისში აღმოჩნდა ორი მოღალატე, რომლებმაც დიდი სამსახუ-
რი გაუწიეს მეციხოვნე სპარსებს და ამით დააბრკოლეს ციხის
აღება. ეს მოღალატენი იყვნენ თბილისის მოქალაქენი: გიორგი
გორგიჯანიძე და გარსო ჭანუაშვილი. დიდმა მოუწავმა გაუგო
ორთავეს ღალატი და მისი ბრძანებით ერთი მათგანი ჩამოახ-
რჩევს საჯაროდ, ხოლო მეორეს მოჰყვეთეს თავი. იმ ხარება
დღესვე სააკაძემ თავისი ჯარის ნაწილი ზურაბ ერისთავის სა-
დლობით გაგზავნა გარე-კახეთს ფეიქარხანის ჯარზე თავდა-
სასხმელად.

თვითონაც სამხრობის ქაშს მიადგა მარტყოფს. მეორე მხრი-
დან დაეცნენ მტერს დავით ჯანდიერი, ჯორჯაძე, ვახნაძე და
დელი მამედი კახ-შირვანთა რაზმით; შეიქმნა აქაც ხელჩართუ-
ლი ბრძოლა. გაღალატული ივერანი აწევბოდნენ მტერს ორი
მხრივ და ავლებდნენ მუსრს.

ველარ გაუძლო ქართველთა სიმაძაქეს შუაში მომწყვდე-
ულმა მტრის ლაშქარმა, დაფრთხა და დაეცა სულთ. ზოგმა
მოასწრო გაქცევა, ხოლო მეტი ნაწილი ტყვედ ჩაუვარდა ქარ-
თველებს; მათვე დარჩათ დავლად სპარსთა მთელი ბანაკი და
ქონება: უამრავი სურსათ-სანოვავე. თოფ-ზარბაზნები, ტყვია-
წამალი, ცხენი და ჯორ-აქლემები.

თვით ფეიქარხანმა მოასწრო გაქცევა თავისი ცოლ-შვილით.

მან აღრევე გაიგო მუხრანის ელზე სპარსთა ჯარების დამარცხების ამბავი და უშველა თავს.

ამ საარაკო გამარჯვებათა შემდეგ სააკაძემ დაჰყო რაზმებად თავისი მამაცი ჯარი და გაგზავნა ზოგი კახეთს სათარეშოდ გასულ სპარსთა ჯარების გასაღლეტად, ზოგიც კიდევ ქართლს მტრის რაზმების მოსასპობად, რომელთაც ხელთ ეკავათ ხეობანი და სახაზინო გზები. თვით სააკაძე კი ზურაბ ერისთავის თანხლებით სასწრაფოდ დაედევნა ფეიქარხანს და მიეწია მკ. მტკვართან, როცა იგი ფონს გადიოდა. ყიზილბაშმა ძლივს გაასწრო მათ თავისი ცოლით და ორიოდ ფარეშით. მთელი მისი ამაღა ტყვედ ჩაუვარდათ ივერიის სარდლებს. მათვე დარჩათ ფეიქარხანის მთელი ქონება.

მეორე დილით სააკაძე და ზურაბ ერისთავი თავისი რაზმით გავიდნენ მტკვარში და გაედევნენ ფეიქარხანს, მაგრამ ვერ მიჰყვდნენ. ნაცვლად ამისა შეესივნენ ირანის სახანოებს და დაიპყრეს განჯა, ყარაბაგი, ბარდა, ქაბალუ, არეში, ყაზახი, შაქი და შამშადილი, ჩაუყენეს ცასიებში თავისი გუშაგნი და უამრავი ალაფით დაბრუნდნენ შინ.

ქართლ-კახეთი აივსო დოვლათით. ირანის ჯართა მთელი ქონება, უამრავი სურსათი, განძი, სამოსი, თოფ-ზარბაზნები, ტყვია-წამალი, სხვადასხვა იარაღ-საჭურჭლენი, ცხენი და ჯორ-აქლემნი დარჩათ ქართველებს. ამოღაერთო მოურავისა და ზურაბის მიერ მოტანილი დიდი ალაფიც.

იშვებდა ქართველი ერი. მთელი ივერი ზეიმობდა უსაშინელებს ხიფათისაგან გადარჩენას და ბრწყინვალე გამარჯვებას. ქართლისა და კახეთის ყოველ კუთხეში ისმოდა დიდი მოურავის უსაზღვრო ქება-დიდება.

გლჳსთა თათბირი

25 მარტს ერთი დაკვრით ირანის დიდი ძალების განადგურებამ და ივერიის გადარჩენამ დღღუპისაგან უზენაესი აღფრთოვანება გამოიწვია ქართველ ხალხში. თავისუფლად ამოასუნთქა ქართლ-კახეთმა. ერის გული აივსო შევებით, სიამაყით. იგი მთლიანად განიცდიდა იმ უსაზღვრო სიხარულს, რასაც გა-

წოდის ადამიანი სიკვდილისაგან უცებ გადარჩენით. ზეიმობდა მთელი ივერი.

დუმდნენ მოურავის პირადი მტრები, ეს ბოროტი არაებანი, დარცხვენით ქედმოხრილნი და ამ უზარმაზარ მოვლენით გაბრელებულნი.

მოურავის პირადი მტრები: შადიმან ბარათაშვილი, ქაიხოსრო ჭავჭავიშვილი, ფარსადან ციციშვილი და მათა მომხრენი, იყვნენ ამჟამად სულიერად ძლელნი. გმირმა არ იცია შეური, არაფერი ცული არ შეამთხვია მათ, თუმც შეეძლო ერთი თათის ვანძრევით მოესპო ისინი ოჯახობით. პირიქით, ამ სულგრძელმა ადამიანმა ბოროტის ნაცვლად მიუზღო კეთილი, რათაც გააოცა ქვეყანა. დუმდნენ აგრეთვე დიდი მოურავის შიშით ქართლის სეავეები: ანდუყაფარ ამილახვარი, იასე ქსნის ერისთავი, ბარათაშვილნი და მათი დამქაშნი. ისინი შეიმალნენ თავის ყაჩაღურ ბუნებაში. ვერ ბედავდნენ ვისმეზე თავდასხმას და აკლება-აწიოკებას. წყნარად იყო აგრეთვე მთის აფთარი — ზურაბ არაგვის ერისთავი; მას სწაღდა ჩაეგდო ხელში თუშ-ფშავე-ხევსურეთი და ყმად გაეხადა ეს თავისუფალი მანაცი ხალხნი, რაც კილდე განახორციელა შემდეგ ხანებში და უვად ღვარა მოძმეთა სისხლი.

დღეს მთელი ივერიის ნამდვილი გამგე, ბატონ-პატრონი, ქომაგი და ქირისუფალი იყო მარტოოდენ გიორგი სააკაძე. იგი შეიქნა ორთავ სამეფოს მბრძანებელი, ის იყო ქვერცხობილთა და ვლახათა შემბრაღე მამა. საკმაო იყო დიდი მოურავის ოცნავე სურვლი, რომ მისგან ესოდენ დავალებულს, მის მაღმერთებულ ხალხს ეცნო იგი მეფედ და დაეღვა თავზე ივერიის სამეფო გვირგვანი.

მაისის ბოლო რიცხვები, საღამო ეამი. მზე თითქმის ჩასვლანსეა. მესრანის ტყე არაგვის პირას. შუაში მომცრო მანდლორი, სხვადასხვა მწარდან მოდიან ცხენოსნები და ფრთხილად ბანაკებიან მინდორზე. უნაგირიდან ხსნიან ხერჭინებს, სადაც უდევთ საგზალი. მოდიან ჭგუფ-ჭგუფად, ესალმებიან და ეცნობაან ერთმანეთს, სსლებიან იქვე მდელზე დაგებულ ნაბაღსე და მაღალათობენ წყნარად. უკვე შეგროვდა სამოცამდე კაცი. ესენი იყვნენ: ქართლის სხვადასხვა თემებიდან გლეხთა ყველა ჯენის წარმომადგენელნი: აზატი გლეხების, საბაზანო, სა-

მონასტრო და საბატონო გლეხთა, შინაყმების, ხიზნების და სხვა-დასხვა ხელობის საანჭროებიდან. აქვე იყვნენ თუშ-ფშავ-ხევსურთა მოთავენი — ბერდია, უჯო, ჯოგოთურ და სხვანი, ათამდე კაცი, აგრეთვე აქ იყვნენ და თაოსნობდნენ თათბირს თვით დიდი მოურავის ძმადნაფიცნი: ორივე პაპუნა, ლომი ჩრდილელი, გიორგი ქავთარაძე და თამაზ ქარსიძე. გელა ჩრდილელი კი თან ახლდა დიდ მოურავს, რომელიც იმეამად ათი დღით ისვენებდა ცოლ-შვილში თავის ცოლისძმა ზურაბ ერისთავთან.

პაპუნა ჩივადემ დაცვალა აღრევე დაყენებული გუშაგნი სხედასხვა სახვერავე წერტებზე, მისცა მათ შესაფერი ღარი-გება, დაბრუნდა უკან, დაჯდა, როგორც უფროსი საპატიო ალაგას და მიმართა კრებას:

„ძმებო, თქვენ მოგიწვიეთ აქ თავი კაცები ქართლის სამეფოს სხედასხვა კუთხიდან, რათა ვიქონიოთ საიდუმლო თათბირი ჩვენი ქვეყნის დღევანდელ ვითარებაზე. მოგეხსენებათ, რომ ფრიალ მძიმე უღელი გვაწევს კისრად მშრომელ ხალხს, გლეხობას. ჩვენ მივკრივართ მიწას. ვშრომობთ დღე და ღამ, ზამთარ-ზაფხულ, ვღვრით შრომის ოფლსა, ჩვენი ნაშრომ-ნადაგით კი ვკვებავთ სხედასხვა ჯურის ბატონებს, რომლებიც გვაზიან თავზე; ესენი არიან: თავადნი, აზნაურნი, თვით მეფე თავისი დიდი ამალით, სასულიერო პირნი და ჩარჩ-ვაჭრები; რომელ ერის გაუძლოს საწყალმა ხალხმა!“

„ჰაი, ჰაი, რომ ეგრეა, ჩემო პაპუნა!“ წამოიძახეს აქეთიქიდან ზოგიერთებმა.

„გარდა ამისა, ძმებო, — განაგრძო ისევ პაპუნამ, — ყაჩაღად დაგვსევიათ გლეხებს შინაურნი და გარეშენი. შინ — მრავალი თავადი და აზნაურნი, გარედან კი მთის ხალხები: ოსნი, ლეკნი, ქისტ-ჩეჩენი და სხვ... გვესხმიან თავს, გვაცლიან ქონებას, სარჩოს, საქონელს, ცოლ-შვილსაც კი, ზოგს ბილწავენ ჩვენს თვალწინ, ზოგსაც ჰყიდნიან ტყვეებად ჩარჩებზე სპარსეთსა და ოსმალეთში გადასაყარგად“, — ეგეც სრული სიმართლეა, შენი კენესამე! — წამოიძახეს კიდევ თათბირზე მოწვეულებმა.

— ძმებო! ამას დაუმატეთ კიდევ ორი დიდი პირდაღებული ვეშაბი — სპარსეთი და ოსმალეთი. ისინი მოგძალეობიან სამი

მხრივ და ჩანთქმას უპირებენ მთელ საქართველოს! — ჩამოართვა სიტყვა პაპუნა ვაშაყაშვილმა.

— ეგეც სრული ქეშმარიტებაა! — იგრილა ხალხმა.

— დაწყნარდით, ძმებო, ფრთხილად, არავინ მოგვაყუროს! — განაგრძო ისევ ჩივადემ, — ერთი ეს მითხარით, აბა რა გვეშველებოდა ბედშავ გლეხობას, რომ ღმერთს არ მოვევლინა ჩვენთვის მხსნელად და მფარველად დიდებული გმირი გიორგი სააკაძე, ჩვენი ძმა, ჩვენი წრიდან გაბოსული?!

— სრული სიმართლეა, ძეგო პაპუნა! უმისოდ ჩვენ მოვისპობოდით. დიდი მოუტრავია ჩვენი პატრონი და ნუგეში, ჩვენთვის თავდადებული! ეგ ჩვენი მფარველი წმ. გიორგია! — ერთხმად შესძახეს მოწვეულებმა.

— დღეს, ძმებო, ქართლსა და კახეთს აღარ ჰყავს მეფენი, — განაგრძო ჩივადემ, — ლუარსაბ მეფე ხელში ჩაიგდო შაჰ-აბაზმა და მოაკვლევინა, ხოლო კახეთის მეფე თეიმურაზ შეპყარებია იმერეთს და იქიდან რუსეთს აპირებს წასვლასო. აჰ, ჩვენში, კი უმეფობამ წახსნა ლაგამი მრავალ თავადს, აგრეთვე გარს მოხვეულ მტაცებელ ხალხებს, დაგვესხმოდნენ ყოველ მხრიდან და გაგვანადგურებდნენ მთლიანად, მაგრამ, საბედნიეროდ ჩვენდა, მეფის მაგივრობას გვიწევს ჩვენი დიდი მოუტრავი. მისი წინით, რომ კრინტსაც ვერ სძრავს ვერავინ. ის ჩვენი ნამდვილი მეფეა, უგვირგვინო მეფე!

— მართალია, პაპუნავ! მართალს უბნობ! დიდი მოუტრავი ჩვენი მეფეა, ჩვენი პატრონი, ზეცით ნაკურთხი და კიდევ უნდა დავსვათ ქართლ-კახეთის მეფედ: დავადგათ თავზე გვირგვინი! — შესძახეს ალტაცებით ერთხმად. — ან რაილა საჭიროა ჩვენი გივარგის მეფედ კურთხევა! იგი ხომ ისედაც ჩვენი სარდალია, ჩვენი მეთაური! — ჩაურთო სიტყვა თამაზ ქარსიძემ. — ყველა დიდსა და განათლებულ ერს მეფე ჰყავს. აი, მაგალითად: დიდი ოსმალეთის მეფე ხონიქარია, სპარსეთის მეფე — ყეინი, მთელი რუსეთის მეფე მოსკოვის ხელმწიფეა, აგრეთვე ევროპის ყველა სახელმწიფოსა ჰყავს თავ-თავის მეფენი. მღუფ აერთიანებს ერის შემადგენელთ, აძლევს მათ მთლიანობას, ჰკრავს როგორც ფიქალს, ლაგმავს შიგნით თავადთა ძალმომრეობას, ამარცხებს შემოსულ მტერთ: კარგი მეფე ამდიდრებს და აძლიერებს თავის საშეფოს. ჩვენმა ძლიერმა და კვეყანმა მე-

ფეხებმა — დავით აღმაშენებელმა, აამარმა და გიორგი ბრწყინ-
ვალემ — გააერთიანეს დაფლეთილი საქართველო, გაათავი-
სუფლეს თურქთა და თათარმა მონობისაგან, გაამდიდრეს, გაა-
ნათლეს და გააძლიერეს დიდად. ამასვე ჩაიდენს ჩვენი გიორგი
ჩეფე! ბაგრატიონთა სამეფო გვარი ამიერიით შეიცვლება გლე-
ხის წრიდან გამოსულ სააკაძიანთ გვართ. მაშ გაუმარჯოს, ძმე-
ბო, ჩენს ახალ მეფეს — ხალხის მოთავეს გიორგი სააკაძეს!

— გაუმარჯოს! გაუმარჯოს ჩენს ახალ მეფეს, გიორგის,
ერის მოთავეს გაუმარჯოს! — იკრიალა ფეხზე წამომდგარმა
ხალხმა.

აირჩიეს ხუთი კაცი მოურავთან მისაგზავნად მისი გამეფე-
ბის შესახებ. არჩეულ პირთა შორის არის შორეულ ხევიდან
ფეხით მოსული, ძველი ომების გმირი, ას ოცი წლის მოხუცი,
ოდესლაც ბრგე, ახოვანი ვაჟკაცი ღვთისაგარ მინდიაშვილი,
ამჟამად ღრმა სიბერის გამო წელში მოხრილი და ორივე თვა-
ლით დაბრმავებული. იგი ცალი ხელით ებჭინება შინდის მა-
გარ კვერთხს, ხოლო მეორე ხელით ეყრდნობა თავისი შვილის
ბადიშის, თორმეტი წლის ბიჭის მხარს. ბრმა მოხუცს სწავია
ხელით მაინც შეეხოს იმ ადამიანს, რომელმაც ორჯერ იხსნა
ქართლ-კახეთი დაღუპვისაგან. თათბირის დამთავრების შემ-
დეგ მან გამოართვა თავის ყრმა ეტიკს ფანდური, მომართა სიმ-
ნი და დაამღერა ძველთაძველ ომთა ამბები, ოქროს საუკუნის
მზის ჩისვენება, პირამზე თამარი, სიკვდილი, ლაშა გიორგის
და რუჟდანიის მეფობის შავბნელი ხანა, ხორასნის ხანის ჭე-
ლალ ედანიის მიერ თბილისის განადგურება და უამრავი მცხოვ-
რების გაელეტა, შემდეგ თათართა შემოსევა მრავალჯერ და
მთელი ივერის რბევა და ცარცვა მთელი საუკუნის მანძალზე,
საქართველოს გათიშვა ორ სამეფოდ, შემდეგ გიორგი ბრწყინ-
ვალეს მიერ საქართველოს გაერთიანება და ხანმოკლე მზიანი
დღენი, შემდეგ ისევ შავი ნისლი და სისხლის წვიმები, უღმრ
ლანგთემურის შვიდჯერ შემოსევით გამოწვეული და სხვა ასე-
თები.

ხალხი გატაცებით უსმენდა მოხუცის ფანდურზე ლიღინს,
ტკბილ--მწარე ჰანგებს. მოხუცი კვლავ განაგრძობდა სევდიან
ერთფეროვან გალობას და უთუთქავდა მსმენელთ გულს ქარ-
თველი ერის შავბნელი წარსულით. მოხუცის სიმღერის დასრუ-

ლების შემდეგ გახსნეს აბგა-ხურჯინები, ამოალაგეს საგზალო, დააწყვეს იქვე დაკრეფილ ნეშოეზზე და შეუდგნენ საერთო პურის ჭამას. პატარა ყანწებით სთავაზობდნენ ერთმანეთს იყ-სა და ღვინოს, სვამდნენ სპურებს; ამას მოჰყვა სუფრულები და სხვა ხალხური სიმღერები, საერთო ლხინს შეუერთდნენ გუ-შაგნიც.

ამ დროს შორით მოიხმა დუდუკის საამო ხმები. ზუზუნა ჰანგები თანდათან უახლოვდებოდა გლეხთა ყრილობას. ამ ირანულ საკრავმა მყის გაბზარა ხალხის ყურთასმენა. ხალხი შეტოკდა, ასწია თავი მაღლა და წამოიშალა. შუაგულ წრეში შემოიჭრნენ საამქრო დროშით ათაბღე ზორბა ყარაჩოღელნი, შვე ჩოხა-ახალუხ მოსილნი, მუშტის ოდენა კოპლებიანი ვერ-ცხლის ქამრებით და შავი დიდრონი ფაფახებით ბურვილნი. ამათ სალამი ჰკადრეს იქ დამსწრეთ, უსურვეს სიამით შექცევი, გაშალეს უცებ სუფრა, დააწყვეს ზედ თორნის პურები, ყველი, დოში, მოთალი, ცივად მოხარშული ცხვარი, დაყარეს უხვად ნიჟიანილი, მოაგორეს ტიკით კახური ღვინო, ააქაეს პაწია ყან-წები, დაცალეს იქ მყოფთა სადღეგრძელო და გულუხვად მი-პატიეს ხალხი. ყარაჩოღელთა ჯგუფს მეთაურობდა და სუფ-რას თამადაობდა ცნობილი საქო, მთელ თბილისში განთქმული თავისი კრივით, ქეიფითა და დარღიმანდობით. ზურნა-დუდუ-კის დავლურზე ამ ზორბა ვაჟკაცმა გაშალა გრძელი მკლავები და დაუარა მოხდენით, თანაც ჩაბუქნა კიდევ; მარჯვენა ხელში მას ეპყრა ღვინით სავსე ყანწი, ხოლო მარცხენა ხელში ფრია-ლებდა აპრეშუმის ჭრელი ხელმანდილი. ცეკვის შეპღევ დუ-დუკის საამო ხმაზე დაამღერა:

სანამ ცოცხალ ვარ, ვქეიფობ.
ვახარებ ჩემსა იასა,
მოვეკვდები, გაუხარდება
სამარის კარსა ჭიასა!

! — აზარუში აბზანდარუმ! — მიაბახეს დამქაშებმა.

— გაუმარჯოს აქ დამხვედრთ ყველას ერთობლივ! გაუ-მარჯოს ჩვენს ძმებსა შრომის შვალებს, მშრომელ გლეხობას! გაუმარჯოს ჩვენს სარდალს დიდ ბოლუჩავს! — დასჭყვილა სა-ქომ და მას ბანი მისცა ყველამ ერგხმად.

საქომ ისევ ააყოლა დუდუკს საამო ღვრინით:

სამი რამ მიუყარს ამქვეყნად:
ღვინო, ღუღუკი, ქალები...
ღვინოს ვსვამ, ღუღუკზე ვცეკვავ
და ქალებს ვენაცვალუბი...

— ჰაჰან, საქული ჰაჰანი — მიაძახეს ამფსონებმა. ქეიფს შეკ-
დევ ზურნამ დაუკრა საჭიდაო და მცირე ხნით გაიმართა ჭიდა-
ობა. ერთი ზორბა ყარაჩოღელი მარდად დაეტაკა ჩათსკენილ
გლეხის ბიჭს ქობისხევიდან. მრავალი თანდი სცადა მასზე, მაგ-
რამ ვერა რა დააკლო, ვერ გაშალა ზურგით მიწაზე.

ამ ყარაჩოღელთა შემოჭრამ გლეხთა ყრილობაში, ზურნამ,
დოლის, ღუღუკის ხმებმა, ღვინით სავსე ყანწების ტრიალმა,
საქოს ცეკვა-სიმღერამ და შემდეგ ჭიდაობამ დიდი მხიარულე-
ბა გამოიწვია იქ შეკრებილ გლეხთა შორის, ყველანი ფრიად
კარგ გუნებაზე დააყენა.

უკვე ჩასულიყო მზე. ორი კვირის ბადრული მთვარე კაშ-
კაშიო დასცქეროდა მხიარულ სუფრას და ხალხის ღრეობას. მი-
სი სხივები ეთამაშებოდნენ იქვე არაგვის ცელქ ზვირთებს და
ქნინდნენ ლიგლიგა ქვებს.

ხმაური და სიძლევა მოესმა იარაღასხმულს და აბჯარში
ჩამჭდარ ერთ ზორბა რაინდს, რომელიც მოაგელვებდა სამხედ-
რო შარაზე თავის შავ მერანს. უკან მოსდევდა ცხენითვე სამი
მხედარი.

— ეს რა დღეობაა? — გაიკვირა რაინდმა. — დღეს არა-
ვითარი დღეობაა, ეკლესიაც კი არსად ჩანს, მაშ რამ შეკრიბა
ეს ხალხი ამ ტყეში? უნდა გავიგო, რა ხდება იქ.

რაინდმა შეაჩერა თავისი შავი რაში და მიუბრუნდა ერთ
მხლებელს:

— გელა, ჩამოხედ ცხენიდან, შედი ჩემად იმ მუხნარში და
გამიგე, რა ხდება. ჩვენც მოგყვებით ნელა ცხენებით.

მხედარი სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან, გადასცა იგი ამ-
ხანაგს, თვითონ კი გასწია ტყისკენ მგლური ნაბიჯით და მალე
შევიდა მალნარში. დანარჩენები მიჰყვნენ უკან ტყის პირას და
შეაჩერეს ცხენები. მცირე ხნის შემდეგ გამოჩნდა გელა და მი-
მართა რაინდს:

— კარგად დავზვერე, ბატონო, არაგვის პირას, შუაგულ
ტყეში, პატარა მინდორზე სხედან სამოცამდე კაცი და ლხინო-

ბენ. რალაც დიდი სიხარული ემჩნევა ყველას სახეზე. ხშირად თეორებენ შენს სახელს და სმენ სმუტრებს. შათშივე დავინახე შენი ერთგული და ძმადფიცულნი ორივე პაპუნა, ლომი ჩრდილოელი, აგრეთვე ქარსიძე და ქავთარაძე, ვიცან აგრეთვე ფშავ-ხევსურთა ბელადნი ბერდია, უჯო და გოგოთური. ცხენები იქვე ახლოს ჰყავთ ხეებზე მიბმული.

რაინდი ფრიად დააეჭვა ამ ამბავმა. მან შეცვალა გეზი და არაგვის მხრიდან მოულოდნელად წაადგა თავზე ქეიფში შესულ ხალხს.

იგი მაშინვე შენიშნა ლომიმ და ზეზე წამოიჭრა ამ სიტყვებით:

— ერის მოთავე მობრძანდა!

ყველანი წამოცვიდნენ მზიარულად.

— ხალხსა და ჯამაათს გაუმარჯოს! — შესძახა მარჯვლეს უმაღლესად მოურავმა.

— ღმერთმა და წმ. გიორგიმ გაძარცვება ნუ მოაქვს ჩვენს მფარველსა და ნუგეშს — ერის მოთავეს!

იყო საერთო პასუხი.

— აქ რას აკეთებთ, ძმებო? — დაეკითხა ივერიის გმირი. — პაა, ყველანი აქ ყოფილხართ ჩემი ძმადფიცულნი, ფშავ-ხევსურთა და სხვადასხვა თემთა თავი კაცები. რას ნიშნავს ესა, ძმებო? აბა, რას დგენართ, დასხედით.

— ბევრს არაფერს, ჩვენო იმედო! — უთხრა ბერდიამ, — პაწაი თათბირი მოვაწყვეთ შუა ალაგას, მეფე ავირჩიეთ.

— როგორ თუ მეფე, ვინა? — გაიკვირვა სააკაძემ.

— ვინა და შენა — წამოისროლა უჯომ როყიოდ. — რალად დავმალეთ, ძმებო! ბარემ ვუთხრათ და ის იქნების! — მიმართა მან ხალხსა.

მაშინ წამოდგა ზეზე მთელ ქარბლში ცნობილი თავის მაცობით და სიტყვა-პასუხით ბერო კენჭოშვილი, დაებჯინა ჯოხს და მოახსენა:

— დიახ, ერის დიდებავ, განგებ მოვაწყვეთ ეს თათბირი ამ არაგვის პირას. მეფე გვწადია ქართლ-კახეთისა და, აბა, ავირჩიეთ კიდეც ერთბაშად. ეს შენ ხარ, დიღო სარდალო! შენზე შეჩერდა ყველას აზრი და გონება. შენ გამოხველ ჩვენი წრიდან, შენ დაიმსახურე მეფეური პატრივი და დიდება. შენ გუშა-

გობ ესოდენ ხანია ივერთა ერსა, შენ ქომაგობ უმწეო გლეხო-
ბას. შენ ჩამოიყვანე ისინი მთა-ხევებიდან და დაასახლე გაშ-
ლილ მიწა-მამულზე. შენ მოაშორე ისინი დიდ თავადებსა და
შერაცხე სამეფოდ, ბევრი მათგანი კიდეც ჰყავ აზატად, ღა-
სახლე დაბა-ქალაქებში და ჩარიცხე სსვადასხვა ამქრებში. შენ
მფარველობ სასტაც ბატონთაგან გაქცეულ გლეხებს და აძლევ
მათ მიწა-მამულს. შენ გვიხსენ მთელი ქართლი თათარხანის
შემოსევის დროს. შენ იხსენ ქართლი და კახეთი შაჰ-აბაზის
პირველ შემოსევის ეამსა და ახლაც, ამ ორი თვის წინ ხარება
დღეს ვინ გაანადგურა ერანთა უამრავი ლაშქარი და ვინ იხსნა
ქართველი ერი სრულ მოსპობისაგან, თუ არა შენ, დიდო გჳ-
რო და ქვეყნის დიდებავ! ამიტომაც ივერთა ქვეყნის უსაზღვ-
როდ მადლიერი ერი, გლეხობა, ჩვენის პირით, ჩვენდამი რწმე-
ნებით გირჩევს შენ, დიდო გიორგო, ივერიის მეფედ! ამიტო-
მაც, ძმებო, ხალხო და ჭაშაათო, გაუმარჯოს ჩვენს დიდებულ
მეფეს, დიდ სარდალს გიორგი სააკაძეს!

— გაუმარჯოს ჩვენს დიდებულ მეფე გიორგის! გაუმარ-
ჯოს! — იგრილა ხალხმა ფეხზე წაწოდგომით.

მოხუცმა ბერომ გაავსო ღვინით პატარა ყანწი და მიაწო-
და დიდ მოურავს ამ სიტყვებით:

— სუფრა დაგვილოცე, სუფრაზე შემოსწრებულო მეფევ!
აქამდე შენ იყავ ქართლის გამგე, ქართლის უგვირგვინო მეფე,
ამიერიტ შენ იქნები მთელი ივერთის, სრულიად კართლ-კახე-
თის გვირგვინოსანი მეფე! ეს არიხ ერის სურვილი! ხმა ღვთისა
და ხმა ერისაო, ნათქვამია და, აჰა, ერის ხმა შენ გირჩევს მე-
ფედ და ამ ხმას დაადასტურებს თვით ზეციერი მ.შა ღმერთი!

ამ სიტყვებით შემფოთებულმა სააკაძემ ჩამოართვა მოხუცს
ყანწი, დალია საერთოდ ყველა სადღეგრძელო და საყვედურით
გადახედა თავის ძმადგინულთ, რომლებზედაც აიღო ეჭვი ამ
თათბირის მოწყობაში. მათ დარცხვენის ნიშნად ჩაღუნეს თავი.
ზემოდან დადღადებდა პირბადრი მთვარე, ხოლო მათ წინ მიშ-
ხუოდა ცელქი არაგვი, ეს ბუმბერაზი მყინვარის ჩაუქი შვილი;
მის ხმაურს ეჭიბრებოდა ბუჩქებში შეფარებულ ბუღბუღლო
სტენა და ტია-ტია...

ერის მოთავე ჩამოჭდა მისთვის მივარებულ ხის მარჯვენა,
გადახედა მძიმედ კრებულს და დაიწყო ღინჯად:

. — ტყვილა მომედარხართ, ძმებო! ცუდი რაჲ გაფქრიათ, ცუდად გიაზრიათ: მაგ არჩევანით მეც ჰლუჰაეთ და თქვენა თავსაც ილუჰავთ... ტყვილა შეუყვანიხართ შეცდომაში იმათ, ვინც აქ მოგიწვიათ. ხანდახან კეთილ სურვილებსაც კი დიდი ზანა მოაქვს ერისათვის. უპკუოლ და ნაჩქარევად ნააზრევი ცუდად თავდება ხოლმე. მაკვირვებს დიდად, როგორ შეხედით შეცდომაში, აქ მოსულთა შორის ბევრი ბრძენი და დარბაისელი გლეხნი, თუნდაც ჩვენი ბერო კენჭოშვილი. რას ფიქრობდით, განა? ნუთუ ქართლსა და კახეთში თვინიერ გლეხობისა სხვა წოდებანი აღარ არიან? როგორ გვონიათ, ძმებო, თავადნი და აზნაურნი, ეკლარნი, მოხილენი და სასულიერო წოდებანი განა მოაწონებენ თქვენს არჩევანს? განა შეიწყნარებენ ნეფედ თქვენ მიერ არჩეულ გლეხის წრიდან გამოსულს გიორგი სააკაძეს, თუგინდ ათჯერ იხანას მან მთელი ივერი დაღუპულსაგან?! მათ თვალში მე ხომ გლეხის შვილი ვარ, ჭავჭავაძის ყმის შიომ სააკაძის საშუალო ვაჟი, და ეს საკმარისია...

აქ შეჩერდა მცირე ხნით დიდი მოუტრავი და გადახედა კრებას. ხალხი მდუმარედ მისჩერებოდა მას და ნთქავდა გმირის თითოეულ სიტყვას.

— ხომ გახსოვთ, ძმებო, რა აურზაური ასტეხეს თავადებმა და აზნაურებმა, ოდეს ჩემი და მაკინე ითხოვა ცოლად ლუარსაბ მეფემ! რვა თვის შემდეგ მეფეს გააწვებიანეს ცოლი, ჩაკეტეს მონასტერში, მე კი დამიპირეს ღალატით სიკვდილი მთელი ოჯახობით და გადავრჩით სულ შემთხვევით. ასლა კი, რომ გაიგონ გლეხებს სწადიათ მეფედ გიორგი სააკაძეო, ხომ ამხედრდნენ მთლიანად გაბატონებული წადებანი გლეხთა წინააღმდეგ და ხომ შეიჭმნა ქართლში ძმათა შორის სისხლის ღვრა! და ეს უნდათ სწორედ ჩვენს შინა და გარე მტრებს, ხომ აგვიკლეს, ხომ მოგვსპეს მაშინ სულ ერთიანად! აბა, რად არ განვიკრიტეთ ჰკვიანმა თავმა კაცებმა ეს შედეგები?! გარდა ამისა, კახეთის ხალხი განა შეიწყნარებს თქვენ მიერ არჩეულ კაცსა?! განა კახეთი დაგმობს. ბაგრატიონთა გვარის მეფეს, ქეთევან წამებულის ვაჟსა, და იწამებს მეფედ ვილაც გიორგი სააკაძეს?! არა, ძმებო, ნუ სტყუედებით! ნუ აყოლიხართ გრძნობას. ზოგი რამ გონებასაც დაეკითხეთ!

— მაშ, შენ უარს უბნობ მეფობაზე? — დაეკითხა ხევსური

უჯო. — ეგ როგორ იქნების, გივარგის ბალხს არ უნდა აღუდგე. ხალხს სწადია შენი მეფობა და შენც უნდა მიიღო...

— არა, ჩემო უჯო, ეგ არ ეგების, ეგ არ მოუხდების ჩვენს ქვეყანას, ასეთი წადილი მეც დამღუპავს და თქვენცა, ვაუწყეთ კვალად.

— მაშ, შენა რად გწადის დარჩე? — შეეკითხა გოგოთურ.

— იმად, რაცა ვარ, ისევ ქართლის მოურავად და ჯარების უფროსად. ამაზე შორს სააკაძიანთ გვარი ვერ წავა. ესეც ფრიად დიდი ჭილდოა მისთვის, ესეც კი ვერ მოუხელებიათ ჩემს პირად მტრებს — დიდ თავადებს, სხვა უფრო დიდ რამეზე ფიქრი მარტოოდენ სიგიჟეა, ან ბავშვური ოცნება...

ამ სიტყვებთან ერთად გმირმა ამოიოხრა და ჩაღუნა თავი.

— მაშ, ვინ გწადია ივერიის მეფედ? — შეეკითხნენ აქეთიქიდან.

— ვინა და როჰელიმე ღირსეული პირი ისევ ბაგრატიონთა გვარიდან, რომელსაც უკვე შეჩვეული არიან ყველა წოდებანი, ასეთი კაცი კიდეც მეგულვის, იგი არის სვიმონ მეფის ძმისწული, როსტომ ბატონიშვალი, ხოლო სპარსეთში მას ეძახიან ხოსრო-მირზას. დიდი ჰკუისა და გონების კაცია, მასთან მამაცი, სამართლიანი და მტკიცე ხასიათის, მაგრამ, საწუხაროდ, იგი სჯულით მაჰმადიანია, შაჰ-აბაზის ფრიად ერთგული და ახლო მეგობარი, ამიტომ მას ივერთა ერთი ამჟამად არ ისურვებს მეფედ და ჩვენც ანგარიში უნდა გავუწიოთ ამას.

— სხვა ვინმე კიდეც მეგულვის მტყედ, დიდო გიორგივ? — შეეკითხნენ ზოგიერთნი.

— სხვა კი არავინ, თვინიერ კახეთის მეფე თეიმურაზია. მისი დადებითი მხარე ის არის, რომ ის უკვე მეფეა კახეთისა, ქრისტეს მორწმუნე, ქეთევან წამებულის ვაჟი, თანაც დავაშირებული ქართლის სამეფო ტახტთან მოყვრობით; როგორც იცით, მას ცოლად ჰყავს ლეკარსაბ მეფის და ხორეშანი. ამ სახით მის გამეფებას ჩვენშიაც ვერ აღუდგებიან ვერც მღაბიონი და მეტადრე ვერც გაბატონებული წოდებანი. აი, მისი მეშვეობით შესაძლოა გაერთიანდეს ორი საუკუნის წინათ გათიშული ქართლი და კახეთი. ამასთან ერთად მწადია დავაშოკვრო თეიმურაზს დიდი სარდალი, ჩემც ცოლისძმა ზურაბ ერია-

თავი. და მით გავნასკვო ერთურთ ზორის მოყვრობა-მეგობრობის კავშირი.

ამ სახით თეიმურაზი იქნება გვირგვინოსანი მეფე ივერიისა, ხოლო მე, თქვენი ძმა და მეთაური, ივერიის გამგე და მოურავი, ივერიის სპა-ლაშქართა მთავარსარდალი. მაშ რაღა გსურთ მეტი?!

— მაშა, შენვე დარჩები, ჩვენო დიდო გივარგიე, ივერიის უგვირგვინო მეფედ, ისევე ჩვენს ნუგეშად და მფარველად! — წამოიძახა ბერდიამ.

— ეგრე, ჩემო ბერდიავ. ახლა კიდევ ნუ გავიწყდებათ, ძმებო, რომ ომი ერანთან არ დამთავრებულა მისი ჭარების განაღებულებით ხარება დღეს. სპარსეთი დიდია, თითქმის ოცჯერ მეტი ივერიაზე. ამიტომაც უნდა ველოდეთ ამ მოკლე დროში ახალ თავდასხმას. გაბრაზებული შაჰ-აბაზი ივერიის მოსასპობად გამოგზავნის ორჯერ მეტ ლაშქარს უპირველესი სარდლებით, ამის გამო ახლაც უხდა მოვიწვიოთ თეიმურაზ და ვაკურთხოთ ივერიის მეფედ და მასთან დაჩქარებით უნდა შევეკრიბოთ ქართლსა და კახეთში საკმაო ჯარი, რათა მზად დავხედეთ ჩვენს უძინარ მტერს. ახლაც ამ მიზნით ვიყავ ანანურს ზურაბ ერისთავთან; უნდა ვნახო თეიმურაზ მუხრან-ბატონი, ზაქარია კათალიკოსი, იასე ქსნის ერისთავი, ზაზა ციციშვილი და სხვა გავლენიანი დიდებულნი, ხოლო კახეთიდან უკვე დაბარებული მყავს კახეთის გმირნი: დავით ჯანდიერო, ნოდარ ჭორჭაძე და თამაზ ვაჩნაძე. დანიშნულ დროზე ესენი ჩამოვლენ თბილისში. მაშ, ძმებო, გამარჯვებით! — ამ სიტყვებთან ერთად მარდად წამოიღვა დიდი მოურავი და მოითხოვა თავისი მერანი.

— კარგია, რომ შემთხვევით გნახეთ აქა. ახლაც შეეცადეთ ყველანი ომისათვის მზადებას. ნახვამდის, ძმებო!

ამ სიტყვებით გმირმა შემოჰკრა ღეზი თავის ბედაურს და მიეფარა ტყეს.

უკან მიჰყვნენ გელა და ორი თანმხლები.

იმედმისნდელი თეიმურაზი უკვე ჯდებოდა გემში და აპირებდა წასვლას რუსეთისაკენ, რომ მიიღო ფრიად სასიხარულო აზრები ივერიის მეფედ მოწვევის შესახებ. იგი მაშინვე გამოეშურა თავისი ცოლ-შვილითა და ამალით. ქართლ-იმერეთის

საზღვარზე მას შეეგებნენ გიორგი სააკაძე, ქართლ-კახეთის დიდებულნი, მაღალი სამღვდელოება და აზნაურნი, მდიდრულად მორთულნი. მიიღეს მეფე დიდი პატივით და მოიყვანეს მცხეთას, სადაც დახვდა კათალიკოსი ზაქარია სასულიერო კრებულით. აქ, უამრავი ხალხის თანდასწრებით, სვეტიცხოვლის ტაძარში საგანგებო ზეიმით აკურთხეს თეიმურაზ პირველი ივერიის მეფედ და დაადგეს თავს ძვირფასი გვირგვინი.

ამრიგად შეერთდა თითქმის ორასი წლის წინათ გათიშული ქართლი და კახეთი.

მონასტრის ზღუდვითა შორის

ქართლის ერთ მყუდრო ხეობაში მორცხვად შეჭფარება მთის უბეს ქვათახევის დედათა მონასტერი, სადაც იმყოფება სამოცამდე მორჩილ-მონაზონი ილუმენ ნინო ამირეჯიბის უფროსობით. საკმაოდ მოზრდილსა და ვაკე ალაგას შუაში აუმაართავთ ლურჯი ქვის გუმბათიანი ტაძარი სამრეკლოთი. გვერდით დგას ქვის ორსართულიანი დიდი შენობა ფართო აივან-დერეფნებით. ქვემო სართულში მოთავსებულია სკოლა, სერობის ოთახი და სახელოსნო, ხოლო ზემო სართულში — შევირდ ქალთა საწოლი და სამეცადინო დარბაზები. იქვეა ილუმენიისა და მისი მოადგილის სენაკებიც.

მონასტრის ეზოს ავლია ქვის მაღალი ზღუდე, რომლის ოთხივე კუთხეში აუმაართავთ საგუშაგო ბურჯები. ზღუდის ირგვლივ შიგნიდან ჩამწყკრივებულა მორჩილ-მონაზონთა სენაკები. იქვე გადაღმით მაღალ ყორეპოვლებულ ფართო ეზოში აუგიათ ხულა-ბედლები, მარანი, სახაბაზო, სამზარეულო, აბანო და სხვა საჭირო ნაგებნი. ორივე ეზოს ამკობს კაკლის და ცაცხვის უზარმაზარი ხეები და მწვანე მოლი. ეზოებშივე მოჩუხჩუხებენ ანკარა წყარონი ქუქანქ. მკმაზავთა მიერ მთებიდან თიხის მიღებით გამოყვანილი. ორივე წყაროს ამკობენ თლილი ქვის აუზები. იქვე ჰკიდია მაგარი ძეწკვით სპილენძის მოდიდო სარწყულნი. მეორე ეზოს გვერდით კი ხევში ჩაუდგამთ ხის წისქვილი.

მონასტრის გარს აკრავს საკმაოდ ვრცელი ბალ-ბოსტანი,

ვაზნარი და საყანე ადგილები. მათ უკან კი გორიზად ამართულა ტყით დაბურული, ამწვანებული მთები. ბალ-ბოსტანში მუშაობენ მორჩილ-მონაზვნები და მოწაფე ქალები, ხოლო ყანებაა და ვენახებში — მონასტრის ყმები, რომლებიც ცხოვრობენ იქვე პატარა სოფლად. ბაღში მოუწყვიათ საფუტკრე და დვას ასამდე სკა. თავის საზრდოდ ხმარობენ, ხოლო ცვლიდან აკეთებენ სანთელ-კელაპტრებს.

მონასტერში აღსაზრდელად არის ასოცამდე ქალი, როგორც თავად-აზნაურთა, ისე სასულიერო პირთა და გლეხთა ასულნი, ასაკით შვიდიდან თოთხმეტ წლამდე. ამათ ასწავლიან წერა-კითხვას, ხაზვა-ხატვას, ანგარიშს, გალობას, საღვთო სჯულსა და ქართლის მატყიანეს. აგრეთვე ასწავლიან სხვადასხვა ხელსაქმეს, ე. ი. ჭრა-კერვას, ქსოვას, ქარგვას აბრეშუმ-ოქრომკედით, ხეზე ჩუქურთმების ამოჭრას და სხვა. ამასთან ერთად ავარჯიშებენ და ახვევენ სამეურნეო და საოჯახო საქმეებს: მებოსტნეობას, ბაღოსნობას, მეფუტკრეობას, აბრეშუმის მოწევას, ხორბლეულის გარეცხვას, დაფქვასა და გამოცხობას, ხილის მოკრეფა-შენახვას, წნილის დამზადებას, ტყბილისკვერჩურჩხელებისა და ჩირის კეთებას, სხვადასხვა ჯამადის შემზადებას, რეცხვა-გაუთობას, პარკის ძაფად ამოღებას, ბამბამატყლის დართვა-დაგრეხვას, შალეულისა და ხამ-დარაიის ქსოვას და სხვ. ზოგიერთებს კიდევ, უფრო ნიჭიერთ, ასწავლიან მკურნალობასა და საქირო წამლეულის შემზადებას.

მოწაფე ქალთა ოსტატნი არიან აღნიშნულ საგნებში კარგად მომზადებული და გაწვრთნილი მონაზვნები... შეგირდ ქალებს თალხი კაბები აცვიათ. საზრდოობაში დაცულია ზომიერება. აქ დიდი ყურადღება ექცევა შეგირდ ქალთა ყოფაქცევასა და ზნეობრივ აღზრდას.

ასეთი წესები იყო დაცული საქართველოს ყველა მონასტერში და მათგან გამოდიოდნენ მწერლობასა და მეოჯახეობაში კარგად დახელოვებული ქართველი დედები, რომლებიც საზრიანად მართავდნენ ოჯახს და უზრდიდნენ სამშობლოს ღირსეულ შვილებს, ამავე დროს იყვნენ სულით მტკიცენი და ზნეობით ფაქიზნი. ამიტომაც ქართველ დედას დიდი პატივი ჰქონდა მოპოებული შინ და გარეთ. მხოლოდ ქართველი დედის ზეგავლენით უნდა აიხსნას ის საარაკო გმირობა-სიმა-

მაცე, სულიერი ძალა, ხასიათის სიმტკიცე, ზრდილობა და სხვათაგან რაინდული თვისებანი, რათაც დაჯილდოებული იყო ქართველი ხალხი და რისი მეოხებითაც ასეთი მედგრებით ებრძოდა იგი შემოსეულ უამრავ მტერს და უძლებდა ათას წლობით სასტიკად მჭროლავ ისტორიულ გრიგალს.

კარგად იყო დაყენებული ძველად სწავლა-აღზრდის საქმე მონასტრებთან არსებულ ვაჟთა სემინარია-აკადემიებში, საიდანაც გამოდიოდნენ გამოჩენილი მწიგნობარნი, რიტორნი, მკვლევარნი და მწერლები, რომლებმაც მეთორმეტე საუკუნეში აიყვანეს ქართველი ერის ნივთიერი და მეტადრე სულიერი კულტურა ფრიად შესამჩნევ სიმაღლეზედ, ხოლო პოეზიაში წარმოშვეს ისეთი დიდი გენიოსი, როგორიც იყო შოთა რუსთაველი, რომელმაც მსოფლიო გენიოსთა შორის პოეზიის დარგში დაიკავა დიდად საპატიო ალაგი.

აი, ამ ქვათახევის მონასტერში დამარხეს ცოცხლად ლუარსაბ მეფის უბედური მეუღლე, გიორგი სააკაძის და ტურფა მაკინე. ეს ქალი თავადებმა ძალად გაანებებინეს სუსტი ხასიათის მეფეს. მაკინემ არ ისურვა აეგოთ მისთვის ცალკე სახლი და მოთავსდა მონაზვნის უბრალო სენაკში. იგი დიდხანს მოსთქვამდა უნუგეშოდ მონასტრის ბნელ თაღებ შორის თავის უნაზეს გრძნობას, ასე სასტიკად გათელილს ქართლის მეფე-დიდებულთა მიერ. ხშირად ისმოდა ქორჟა გულიდან აღმომხდარი უიმედო გმინვა, ხშირად ნამავდა მწვენიერ თვალებს მწარე ცრემლები.

მაგრამ, მოგეხსენებათ, დრო მკურნალია. მაკინეც შეეჩვია თავის ზვედრს, ვარაზს და კეშანას, იგი მზერდა თავის ამხანაგ-მონაზვნებში სულის სიწმინდეს, მაღალ სათნოებას, მტკიცე რწმენას და უზენაეს სასოებას ჭვარცმულის მიმართ. მათი ბაძვით მაკინეცაი გაიმავრა გული. დაუცხრა უბედურ ქალს მწვავე გნებანი. ზორციელი სიყვარული შეიცვალა ზეციურ გრძნობად, მეტადრე კი მას შემდეგ, რომ გაიგო თავის ესოდენ საყვარელ ლუარსაბის წამებით სიკვდილი. დიდხანს იგლოვა მონაზვნის ძაძით მოსილმა თვისი ბედშავი მეუღლე, ასე უღროოდ განშორებული ამქვეყნით და შაჰ-აბაზის ბრძანებით მოკლული, ხოლო შემდეგ მხურვალე ლოცვა-ვედრებით მაკინემ თითქო დაუკავშირა თავის სულიერი არსი ლუარსაბის სულს,

მით იგემა უტყბესი შეება. სშირად ევლინებოდა ქალს, ცხადად თუ სიზმრად, ბედშავი მიგნერო, მოწამის გვირგვინმოსილი. იგი იდგა ხოლმე მაკინეს წინაშე მუხლმოდრეკით მდუმარე და ცრემლით სავსე თვალებით თათქო ემუდარებოდა პატიებას. ამ დროს უზენაეს სიტყბოსთან ერთად უზომო წამებას განიცდიდა შეყვარებული ქალის სულიერი არსება...

წირვა-ლოცვის დროს მონასტრის ტაძარში მაკინეს საოცნებო ხმა მკაფიოდ ისმოდა მგალობელთ შორის და უსაზღვრო სიტყბო-სინაზით, წკრილებდა ობლად ეკლესიის თაღებში, ვით ციური ზარი. უამრავი ხალხი აწყდებოდა მონასტრის მარტოოდენ იმ მიზნით, რომ ესმინათ მაკინეს გალობა, ხანდახან ამ გალობას უნებლიეთ ჩაექსოვებოდა უსაზღვრო სევდის მკვნესარე ჰანგი; უცებ წყდებოდა მკვნესარე ხმა და მონაზონთა მწყობრ გალობაში გაიწმოდა მიწაზე დამხობილ მაკინეს მწარე ქვითინი, რაც იწვევდა მლოცველთა შორის უზომო სიბრაულესა და ცრემლთა დენას.

უამრავი შესაწირავი მოსდიოდა მონასტრის ყოველ მხრიდან მაკინეს მეოხებით, თავისი წმინდა ცხოვრებით, მაღალ სათნოებით და სინაზე-სიკეთით უსაზღვრო პატივისცემა მოიპოვა მორჩილ-მონაზონთა და მოწაფე ქალთა შორის. მუდამიო ხალხი ხომ აღმერთებდა მაკინეს და თვლიდა წმინდანად. თვით ილუმენი ნინო ხშირად შედიოდა ამ ქალთან მის სენაკში, ტყუბოდა მასთან საუბრით და ანუგეშებდა სულიერად დასჯილს.

მაკინე იყო აღზრდილი მცხეთის წმ. ნინოს დედათა მონასტერში და ამ ფრად ნიჭიერ ქალს საუკეთესოდ ჰქონდა შესწავლილი საერო და სასულიერო მწერლობა, მხატვრობა და ნაირ-ნაირი ხელსაქმე. უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“ ხომ ზეპირად იცოდა მან. ამ ქალის ხელი ერთი წუთითაც კი არ ჩერდებოდა. ის იყო დაუზარებელი მუშაკი და ყველას ეხმარებოდა, ბაღ-მოსტანშიაც კი მუშაობდა; ხოლო სკოლაში ასწავლიდა სიტყვიერებასა და მხატვრობას. მაკინემ კარგად იცოდა მკურნალობაც, ჰქონდა კარაბადინი და მრავალი სნეულნი მიდიოდნენ მასთან სააქიმოდ.

მაისის ტყბილი სადამო. ჩამავალი მზე ღიმლით ემშვიდობება მობიბინე მთებსა და მდელს. ცელქი ნიავი ფაქიზი ფრთებით არხევს პურეულს და აწრიალებს ხის ფოთლებს.

კობწიად გაშლილი ყაყაჩო ალამაზებს მწვანე ყანებს. ბუნებას მყუდროებას არღვევს მხოლოდ მთის პატარა მდინარე კავთუჩა თავისი ჩხრიალით და უამრავი ფუტყარი, რომლებიც ბზუილით მოსდებიან ველსა და ბაღებს.

ამ საოცნებო ბუნებას თითქო შესტრფის მშვენიერი სახის ფერმკრთალი მონაზონი. იგი მარტოდ ზის ამწვანებულ კორდზე ზის ქვეშ, მონასტრის გადაღმა. ღრმა ფიქრებში შეცურებულა მისი გონება. რაღაც სევდანარღვი შეება-სიამით აღვსილა მისი თვალები. ის თვალები თითქო მზერენ ვიღაცას. ქალის არსება ამჟამად შეუბყრია ტკბილ-მწარე მოგონებებს. მის თვალწინ იშლება სხვადასხვა მზიბლავ ფერებად წარსულის სურათები: დიდებული ნადიმი თავისი ძმის ბაღში; მოხდენით გაშლილი სუფრები; უამრავი სტუმარი მდიდრულად დართულნი; ღამაზი მეფე, ნორჩი ქაბუკი. ტრფობით აივსო ვაჟის თვალები, ოდეს უტურფესი ასული ივერიისა აწვდიდა მისივ სიმღერით მოხიბლულს ღვინით სავსე ოქროს ფიალას. შემდეგ მთვარის შუქზე ბალის თალარში სიყვარულის ახსნა...

— ოჰ, ღმერთო! რა ტკბილი, რა ნეტარებით სავსე იყო ის პირველი შეხვედრა! შემდეგ მოხშირებული სიარული, ერთმანეთის ნახვა, უმანკო ტრფობა, საალერსო სიტყვები, სასახლეში მიწვევა, ძვირფასი საჩუქრები...

ოჰ, ზეცავ! რა სანეტარო იყო ის წამები! რა ბედნიერი ვიყავ იმ ხანებში მე უბედური!

უნებლიეთ წამოიძახა ქალმა ეს სიტყვები და გამოერკვა ოცნებიდან. მიმოიხედა; არ ჩანდა სულიერი. მზე უკვე გადასცდენოდა მთებს და ბუნებას მოესხა მწუხრის მოლურჯო ბლონდი. ამოწვერილიყო პირბადრი მთვარე და მორცხვად ახვევდა თავის სხივთა ვერცხლოვან ქსელში მთებსა და მდელოს. ქალს დაეუფლნენ კვლავ წარსულის მოგონებანი.

— შემდეგ შეამაჯალთა ორჯერ მოგზავნა, თანხმობის მიღება, ჯვრისწერა ამავე მონასტერში, ოცირე ქორწილი. პირველი ღამე ცხირეთის სასახლეში... ო, ნეტარებაჲ ამქვეყნიურო, მწვავევ და ტკბილო, ხოლო იმავე დროს მაცდურო და წამოერო! მალე ჩამმწარდა ეს სიტყბონი მე უბედურსა. ჩვენს წინააღმდეგ მალე აზღვავდნენ დიდი თავადნი, ქალნი და კაცნი. იუკადრისეს მდაბიო გვარის ასულისა დედოფლად ყოფნა.

ჯანრიხდნენ დიდად უძლურ მეფეზე და აიძულეს ის ბედშავი გაეშვა ცოლი... და განმეცევა იმ უბედურმა... შეშინდა, დამთხო... ძალამ მოღრიკა, დიდებულთ ძალამ, რისხვამ, მეჭარამ... ოპ, მახსოვს ის ღამე დაუვიწყარი, როს უკანასკნელ ტრფობა-ალერსით ერთიმეორეს ვეთხოვებოდით, ვემშვიდობებოდით სამარადისოდ... რაღაც გმინავდა მეფე ივერთა რაღაც ესტიროდით ჩვენ ორთაგენი! როგორ მოვთქვამდით მწარე ცრეპლებით, როგორ ვალტობდით მიჯნურთ საჩუცელს... თითქო ვმარბედით ერთიმეორეს ორივე ცოცხლადვე მიცვალებულნი... და ამ ტირილსა, ამ ვაებაში ჩვენ გავათენეთ... მწარედ დაღლილნი და დაქანცულნი იქვე ვესვენეთ... სიკვდილის ფერი გვედო ორთავეს. როს იბრერაფა და საჩემელადან შემოაშუქა დღისა სინათლენ, კარებთან მოდგა ლალა შალიმან, ბოროტი სული, უბოზდა მეფეს... გადახეხვია უკანასკნელად ის უბედური, ჩამიკრა გულში. ისეო ქერთინი... კვლავ დაუძახა მეფეს ლალამ უფრო ხმამალა. „მოვალ, ჯალათო!“ — ეს უპასუხა მან გამწარებით, ერთიო მაკოცა მწვავედ, ზმაგურად და შეშლილივით გავარდა გარეთ. ჩემს ყურს მოესმა მისი ქვითინი... ორი ჯალათი — ქაიხოსრო და ფარსადანი — მოიქრა ჩემთან, წამავლეს ხელი და ტახტრევანიო აქ მოვიყვანეს, ამ მონასტერში, ჰე ცოცხალ-მკვდარი, რათა ამქვეყნად მწარედ დასჯილმა ბნელ თაღებ შორის დავლიო სული, ვზიდო ცხოვრება ეს უამური...

ატირდა ქალი. ამ მოგონებამ მას აუშალა ძველი ჭრილობა. დიდხანს ტიროდა გულამოკენესით. ცრემლით ახშობდა აგიზგიზებულ ცეცხლის გენიას. შეჩერდა ბოლოს, შეიშრო თვალნი შავი მანდილით, მიმოიხედა გონდაკარგულად და კვლავ შეცდომა მოგონებათა მწველსა მორევში.

— იმ ულმო რისხვის ორი წლის შემდეგ გაზაფხულისა ბურთა საღამოს აი აქ ვიჯექ, ამავე ადგილს, მწარე ფაქრებთა გარემოცული, როს დავინახე — ჭბუკი ვინმე მოაველეებდა ჩემკენ ბედაურს. ვიცან მაშინვე, ის იყო მეფე, ლუარსაბ მეფე, ჩემი მიჯნური... წამოვიტყერი, ვით შეშლილი, გონდაკარგული, უსაზღვრო ტრფობით აღტყინებული, და დავაბირე ქვემოთ დაშვება შესაგებებლად, გულს ჩასაკვრელად... და დაეწია ცხენის ჭენებით ორი მხედარი მოხუცებული, გადაუღობეს მას საელი გზა. ერთმა მათგანმა ცხენის სადავეს უტაცა ხელი, ვი-

თარცა ბავშვი ის შეაჩერა და მოაძახა გესლი სიტყვები... ვიცან
ორთავე,—ჩემი ჭალათნი... ერთი მათგანი იყო შადიმან, ხოლო
მეორე — თვით ფარსადანი... დავემსე იქვე გამწარებული და
ამოვუშვი მწვავე ქვითინი... შემდეგ უეცრივ გულს შემოღონდა,
ვეგდე კარგა ხანს მოლზე უსულოდ... როს გონს მოვედი, მიმო-
ვიხედე, არავინ იყო; მზე ჩასულიყო და ბნელს მოეცვა აქ არე-
მარე. ამ დროს მომესმა მონასტრიდან მონაზონთ ხმები; მე მე-
ძახოდნენ. გამოსულიყვნენ გალაგნიდან დიდი თუ მცირე და
დამეძებდნენ ქინელისით ხელში. ხმა ვერ გავიღე: არ მქონდა
ძალი; ვიყავ ამ ხესთან მისვენებულნი. მხოლოდ ესტაროდი
გულამოსკვნილი... ტირილის ხმაზე იმათ მიპოვეს და წამოიყუ-
ნეს. არ მივყვებოდი, მომძულდა თავი, მძაგდა სიცოცხლე, სიკ-
ვდილს ვნატრობდი, ხოლო არ ჩანდა ის უღმრთელო... მზად
ვიყავ იმ დროს დამეხრჩო თავი ან მაღალ კლდიდან გადაიხე-
ვით მომეღო ბოლო და შემეწყვიტა მწარე ცხოვრების ტანჯვა-
თა ძეწკვი. დების აღერსმა და ილუმენის თანაგრძნობამ, ნუგე-
შის ხმებმა ძლივს დამამშვიდეს. მათ მიმითითეს ტანჯულს, მამ-
ხილეს ქრისტე, კაცთა სახსნელად ის წამებული... ვადიდე
ღმერთი. ამ სოფლის ვნება მიწიერი ჩაიხშო გულში. ჩემს
სულს მოეფრქვა ცინ ნეტარება და აფოფინდა ფრთაგაშლილი
ერთ-ერთ სფეროში სპეტაკადქმნილი...

ქალი შეჩერდა; ზეცა მიაპყრა ნათელი სახე და კვლავ გა-
ნაგრძო ფიქრთა ხვეული,

— გარბოდნენ წლები. აჰა, მოვიდა ერანიდან ხმა საზარე-
ლი: მოჰკლეს მეფეო ქართლიდანა გატაცებულის მტარვალის
ხმალმა მუხანათურად მოუღო ბოლო ჩემსა ლუარსაბს, მიჭ-
ნურს უბედურს... თავზარი დამცა ამ ამბავმა სმენად საზაროვ.
დავეც მკვდარავით და სამი თვე ვიწექ ლოგინად. არვის ეგონა,
თუ მოვრჩებოდი. ღმერთმა ინება მეცოცხლა ისევ, ახალ
ტანჯვებით განმეწმინდა ეს ჩემი სული, მოვრჩი ბედშავი. ვხე-
დავ: ლოცვის ეამს ჩემსა სენაკში წინ დამესახა ჩემი მიჯნური,
საიჭიოდან მოვლინებული და წმინდანისა შარავანდედით გა-
შუქებული... გაჩერდა ჩემ წინ და დაიჩოქა... გულს დაიკრიფა
ორივე ხელი... ცრემლითა სავსე ნაზი თვალებით მან შემომხე-
და... ოჰ, მათში კრთოდა უსაზღვრო სევდა და კაემანი! თითქო
მესმოდა ხვეწნა, მუდარა, მაპატიეო — თითქო ამბობდნენ მი-

სი ბაგენი... და ეს ჩვენება ჩემი მიჯნურის ხშირად მას შემდეგ
მეუღლინება სიზმრად თუ ცხადად... მესაუბრება და მანუგეშებს
საამო ხმებით... აჰა, აგერაც მუხლმოყრილი ჩემს წინ მდუმარე!
ხელდაკრფალი, თვალცრემლიანი, თითქო რაღაცას მემუღა-
რება... მესმის მიჯნურის ბაგეთ ფაჩუნის!

წამოიძახა გაფითრებით ქალმა უეცრივ და მიაპყრა სივრ-
ცის მგზნებარე თვალნი.

— აჰა, გაშალა ორთავე ხელი! ალბათ თუ სწადის გულს ჩა-
მიკრას თავი ი სატრფო... მოვალ, გენაცვა, ჩემო მეუფევ, ჩე-
მო მიჯნურო! მოვალ ახლავე, რომ გულს ჩაგეკრა და ვიყუე
შენთან განუშორებლად სასუფეველში!

წამოიძახა ეს სიტყვებიც და ვით შეშლილი ზე წამოიჭრა...
მან მიაშტერა რაღაცას თვალი, შეჰკივლა ერთი უცნაურად
ქალმა ვნებულმა და იქვე მოლზე დაეცა მკედარი...

ქალის კივილზე მიიჭრა ხესთან შავი მერანთ შავად მოლი-
ლი ზორბა რაინდი. ჩამოხტა ცხენით, მივარდა სწრაფად მიწა-
ზე გდებულს ტურფა მონაზონს, დახარა თავი და მთვარის შუქ-
ზე იცნო მაკინე. სახეს მშვენიერს დაციალებდა ზეცის ტრფი-
ალი, ფართოდ გაშლილ უძრავსა თვალებს აელვარებდა ნეტა-
რება იმქვეყნიური.

— დაო მაკინე, ჩემო ძვირფასო! განა შენ გიმზერს ჩემი
თვალები?! რა მოგივიდა, მითხარ, ბედშავო?! ხმა ამოიღე! იქ-
ნებ შეშინდი ჩემი დანახვით! სხვა ითუ გეგონე! ნუთუ ველარ
მცნობ შენს ძმას გიორგის?! ან იქნებ სევდა მოგაწვა რამე,
გულს შეგიღონდა?!

ამ სიტყვებით დიდი რაინდი დაწვდა მონაზონს ასაყენებ-
ლად და როს შეეხო ხელს გაცივებულს, მიხვდა ყველაფერს...
ქალის წინაშე უცებ მუხლი მოიყარა და ცრემლთა ღენით და-
უჟოცნა სახე, ხელები... ღრმა მწუხარებით აეცსო გული... ამ
ღროს გაბზარა მყუდროება მონასტრის ზარმა, ტბოლად მოის-
მა მონაზვნების მწყობრი გალობა...

ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს ივერიის აშბები. სცნო სპარსთა ჯარების განადგურება, ქართლ-კახეთის სამეფოთა გაერთიანება, შეედაც კი მისი დაუძინარი მტრის თეიმურაზის მოწვევა.

და ეს ყველაფერი ჩაიღინა ვინ? ათ წელს ცოლ-შვილით ირანს შეფარებულმა, შაჰის წყალობით ყელთამდე აღსავსე, გიორგი სააკაძემ.

— ოჰ, გურჯო გიაურ! გურჯო ღონღუზ! — წამოიძახა გამწარებით ირანის ბატონმა და დაუწყო თავისსავე ტუნებს კენეტა. მის ბოლმა-აღშფოთებას არ ჰქონდა საზღვარი. ამიერიით საქართველო ხდებოდა უკვე საშიშარი. მოურავის გენიოსობით გაერთიანდა ორად გაგლეჯილი ივერი. იგი სრულიად განთავისუფლდა ირანის ბასრი ბრძკალებსაგან. ხეალ-ზეგ სააკაძე ადვილად მოგლეჯდა თურქეთს კოლხეთ-მესხეთს და შეიერთებდა; ამრიგად აღადგენდა მთლიანად საქართველოს ძალადიდებას, დავით აღმაშენებელის და თამარის ბრწყინვალე ხანას, რაც ფრიად საშიშარი და შესაძლოა საბედისწეროც გამხდარიყო ირანისათვის. ყოველივე ეს კარგად განქერიტა ყიზილ-ბაშმა და ჩაფიქრდა მძიმედ. შაჰის აზრით, საჭირო იყო დიდი მოურავის ასეთი გაბედული გეგმის ამთავითვე დამახვრევა, სანამ განახორციელებდა მას მთლიანად; საჭირო იყო დიდი ლაშქრით შესევა და ივერიის სამხედრო ძალთა განადგურება, ციხე-ქალაქების დაპყრობა, თავშესაფარ ალაგებისაკენ გზების შეკვრა და მთელი ხალხის ხელში ჩაგდება, მათი ქონების განადგურება და თვით ქართველი ხალხის ზოგის გაჟლეტა, ზოგიანაც მონებად გაყიდვა ირანში.

ამრიგად, შაჰ-აბაზის სატანური განზრახვით, ივერიაში უნდა მოსპობილიყო მთლიანად ქართველი ხალხი, ერთ მილიონზე მეტი ქალი და კაცი, მათ ნაცვლად კი ქართლ-კახეთის მიწა-მამულზე უნდა დასახლებულიყვნენ შაჰის ერთგული ირანელები და მულანლოს თათრები, რომელთაც უნდა დაეხმოთ როგორც დარიალის, ისე კავკასიონის სხვა გადმოსასვლელი კარები, რათა „ურუსებს“ არ ჰქონოდათ საშუალება ჩრდილოეთიდან გადმოსვლისა ივერიაში.

შაჰ-აბაზმა მეორე დილითვე მოიწვია დიდებულთა თავბა-

რი ამ ნიშნად საკითხის გადასაწყვეტად. თათბირმა ერთხელ დაადგინა: ავტორბოს ახლადე მათელ ირანში კარგად გაწერ-ნილი ჭარები და საუკეთესო საჩუღების მეთაურობით საი-ქაროდ გაიგსავნოს ივერიაში დაცურებული ნიშნების განსა-ხორციელებლად. შაჰმა გასცა ბრძანება ჭარების შესაკრებად.

ამავე დროს მისივე ბრძანებით აწამეს მძევლად დატოვე-ბული დიდი მოურავის პირმშო ვაჟი პაატა, რომელიც გმირუ-ლად შესედა წამებას და სიკვდილს საყვარელი სამშობლოს გამო. მისი მოკვეთილი თავი „ფეშქაშად“ გაუგზავნეს უბედურ მამას.

სააკაქემ ადრევე იცოდა, თუ რას ჩაიდენდა გაბრაზებული შაჰ-აბაზი. ამიტომ მალე შეუდგა ჭარების შეკრებას თადარიგს: შეიტყო თუ არა აეშავთაგან, ირანის შაჰი ივერიაში გზავნის უამრავ ჭარსო, მოურავმა აფრინა კაცები ყველგან და მოიწვია მხედრობა. ზაფხულის სიცხის გამო ჭართველმა ჭარებმა იწყეს შეკრება გრილ ადგილებში, კოჯორსა და ტაბახმელაზე. აქ უნდა დახვედროდნენ მტერს.

ქვეყნის ზრუნვაში გაბმული მოურავი ისიც იყო დაბრუნ-და ნოსტეს ცაროს თანხლებით, როს ამცნეს, ამ დილით სპარ-სელმა იფრინდა მოიღო „შაჰის ნობათიო“. მასთან ერთად ქე-შიკმა მოართვა დაღუქული აბგა ზეწარწერით სპარსულ ენაზე: „დასტები, ნოლაღატე“...

გულის ნწარე კენესით გახსნა ივერიის გმირმა აბგა და ამოიღო უსაყვარლესი ვაჟის მოკვეთილი თავი, სწავდასბვა წამ-ლებით შემურვილი...

ამ საშინელ სურათის დანახვაზე გამეშდა უბედური მამა. შემდეგ დაემხო იქვე და წასკდა მწარე ცრემლები.

დიდხანს იტირა გულამოსკენათ თავისი უდროოდ დაღუ-ბული საყვარელი პირმშო უნუგეშო მამამ. თავზე ადგა პარ-გამშრალი ცარო და უხმოდ ღვრიდა ცრემლებს.

მოურავს არ ჰყავდა აქ ცოლ-შვილი. ისინი იმეამად ანა-ნურში ზურაბთან იყვნენ საზაფხულოდ.

ამიტომ სააკაქის უსაზღვრო მწუხარებას აორკეცებდა მისი გამამხნევებელი მეუღლის ამ დროს აქ არ ყოფნა.

რაკი მოიოხა გული ცრემლებით, დაიწოქა მოკვეთილი თა-

ვის წინაშე, დაეწაფა ვაჟის შებლს მხერვალე გრძნობით და მიმართა:

— უსაყვარლესო შვილო პაატავ! საუკუნოდ დატანჯული მამა მზერს და მწარედ დასტირის შენს მოკვეთილ თავს... გრძნობს, თუ რა წამებანი განიცადე, გმირო ჭაბუკო, შაპ-აბაზ მხეცის მეოხებით... შენ შეეწირე ტანჯულ სამშობლოს, ბედ-შავმა მამამ თავის ხელით დასდო ზვარაკად შენი სიცოცხლე ივერიის საკურთხეველზე, რათა ეხსნა იგი დალუპვისაგან... სხვა გზა არ მქონდა მე უბედურ დღეზე გაჩენილს... ან შენ, ან სამშობლო! აჰა, გადარჩა სიკვდილს და მოსპობას ტანჯული ივერა, შენ კი შეეწირე მას!

ბედშავმა შეგნებულად შეეწირე ქართლ-კახეთს ის ნორჩი სიცოცხლე, რომლის გულისთვის მზად ვიყავ ასჯერ მემსხვერპლად თვით ჩემი არსებობა...

ასე მკაცრია და უღმრთოელი სააკაძიანთ გვარის ბედის ჩარხი... შენ შეეწირე, შვილო პაატა, უბედურ სამშობლოს, მაგრამ ვიფიცავ შენს წმინდა სახელს, რომ ეს მარჯვენა საკვდავ მახვილს ჩაუსობს გულში თვით მტარვალ შაპ-აბაზს, თუ ცოცხალი ვიქნე!

ამ სიტყვების შემდეგ დიდი მოუტრავი კვლავ დაემხო შვილის მოკვეთილი თავის წინაშე და მწარე ქვითინი დაიწყო.

დიდბანს დასტიროდა უნუგემო მამა თავის უსაყვარლეს პირმშოს. გმირის მწარე ცრემლებს ერთვოდა მის უკან უხმოდ დაჩოქილი ცაროს ცრემლები. ბოლოს ცარო წამოდგა, სათუთად მოხვია ხელი დაჩოქილ მამას, ააყენა ზეზე და გაიყვანა იქვე აივანზე, დასვა ტახტზე, მოუტრებინა წყაროს ცივი წყალი, დიდი ხეწნით მოასმევინა მცირეოდენი და ანუგეშა ტკბილი სიტყვებით.

აივნიდან იშლებოდა დიდებულ სურათებად ქართლის ლამაზი ბუნება. მოუტრავმა მიაპყრა ცრემლიანი თვალები მის მიერ გადარჩენილ სამშობლოს, სადაც ამ დროს დუღდა სიცოცხლე და საშინელი გმინვა აღმოხდა გულის სიღრმიდან. იგი მიეცა ღრმა ფიქრებს.

ცოტა ხნის შემდეგ მოუტრავს მოესმა დარბაზიდან ვილაცინ მწარე ქვითინი. წამოდგა იგი, შეაღო ფრთხილად კარი და დაინახა პაატას მოკვეთილი თავის წინაშე დამხობილი ცარო. ის

წმარედ მოთქვამდა უდროოდ დაკარგულს თავის საყვარელ გახრდილს და წვევლა-კრულვას უგზავნიდა გამხეცებულ შაპა. კაცკაციონის მთებზეა გმირი ასული დაცს სდებდა მოკვეთილი თავის წინაშე, რომ შურს იძიებდა, როგორც მთიელი, და ბასრი კალდამით გულს გაუბობდა სასიზღარ ჯალათს, მტარვალ შაპაბასს... ცოტა სწის შემდეგ წამოდვა იგი, მხურვალედ დაეწაფა პაატას წებლს და ლასლასით გავიდა აივანზე... უბედური მამა კი ისევ დაეწხო მოკვეთილი თავის წინაშე და აქვითანდა.

ამ დროს შორით გამოჩნდა ორი მხედარი. ქალი და ჭაბუკი, ისინი მოაველევებდნენ ბედაურებს. მათ უკან მოსდევდა ხუთი იარაღსხეული თანმხლები. აჰა, მიუახლოვდნენ მოურავის სასახლეს, გუმავმა გაუღო მათ ალაყაფის კარები, შემოუძღვა ეზოში და უშველა ქალს ცხენიდან გადმოხტომა. აივანზე მდგარმა ცარომ შორითვე იცნო ისინი, სწრაფად ჩაირბინა კბეზე, მიეგება ეზოს კარიბჭესთან და ჰკადრა მდაბიო სალამი.

— გამარჯვება, გელავ! ხომ კარგადაა მოურავი? შინ ბრძანდება თუ არა?

შეეკითხა სააკაძის მეუღლე თამარ, რომელიც ჩამოვიდა დუშეთიდან თავის ძმა დათუნასთან ერთად.

— ერის ბელადი კარგად ბრძანდება ქალბატონო. ამჟამად შინ გახლავთ თავის სენაკში... რაღაც უსიამო ამბავი მიიღო ამ დილით ერანიდან, — უპასუხა გელამ მოწყენით...

გელას პასუხის კილომ და დაღვრემილმა სახემ მეტად შეაკრთო თამარ. მას ეცვალა ფერი, გულზე მწარედ უქბინა რაღაცამ.

— გელა, შემომხედე თვალებში! შენ რაღაც საშინელ ამბავს მიმალავ! გაფიცებ ყველაფერს, მითხარ გულახდით, რაც იცი!

გელას ეცვალა ფერი და დაიბნა. იგი ჩავარდა ფრიალ უხერხულ მდგომარეობაში. აღარ იცოდა რა ეთქვა, რა მოეგონა, რით ენუგეშებინა უბედური დედა. მთიელი ღუმდა თავჩაქანდრული.

— რად სდუმხარ, გელავ? ხმა ამოიღე! მითხარ სიმართლე! ნურას მიმალავ, თუ გიყვარს ჩვენი ოჯახი! მითხარ, გული მაგარი მაქვს, ყველაფერ უბედურებას გაუთქლებ...

— მე რაღა მოგახსენოთ, გმირის ღირსეულ მოქმედებაზე და იქ სცნობთ ყველაფერს. თვით გააპატიოთ ერის მოთავე.

ფრიალ შემფთხებული თამარ საჩქაროდ ავიდა აივნის კაბეზე და ღუნაქრეფით შევიდა დარბაზში.

მას გაედევნენ გელა და დათუნა.

ქალი წყნარად მიუახლოვდა ქმარს; იგი დამსობილიყო ტახტის წინ და მწარედ ქვითაინებდა. გაშლილ ფარჩაზე იდგა პატარა მოკვეთილი თავი. უბედური დედა გაოცებით დაანერგდა მას; იცნო თავისი პარმისი. ერთი შეკვივლა უცნაურად და იქვე ჩაიკეცა ქმრის გვერდით. საშინელი გმინვა და ქვითიხი აღმოჩნდა მის გულსა და ბაგეს, იგი დააკვდა შვილის სახეს...

უბედური მამა შეერთა ამ საშინელ კივილს; მან დაინახა ტახტზე დამსობილი გეუღლე. დედის უნუგეშო ქვითინს მოუჩაყმა მისცა ბანი მწარე ქვითინით. კარგა ხანს იტარეს ორივემ და აფრქვეს ცრემლები გმირულად დაღუპული ვაჟის მოკვეთილ თავზე.

— საყვარელო შვილო პატავ! შენ შეეწირე ზვარაკად შენს სავით ტანჯულ სამშობლოს!

შენი უმანკო სისხლი დაიღვარა ივერიის თავისუფლების სამსხვერპლოზე. შენი მოწამებრივი სიკვდილით გადარჩენა სრული მოსპობისაგან ქართლი და კახეთი, შენ კი...

ოჰ, შენ, ალბათ, გრძნობდი, ალბათ, ხედვობდი კიდევ ამ დიად დავალებას, რაც გელო კიხრად, ოდეს მტარვალ შაჰ-აბაზის სურვილის თანახმად უბედური მშობლები გაშორებდნენ მკერდიდან და გტოვებდნენ პირდაღრენილი გველეშაპის ბრჭყალებში... ამიტომაც იყო, რომ გამოთხოვების ქაშის ჩაგვეკარ გულში და გვკოცნიდი დიდხანს... გეძნებოდა ჩვენი განშორება... გვევედრებოდი კიდევ დარჩენას, გვიმზერდი თვალცრემლიანი და თითქოს საუკუნოდ გვეთხოვებოდი. „საყვარელო ბაბავ, საყვარელო დედო, ნუ მტოვებთ აქა მეც წამოიყვანეთ ჩემს ძმებთან ერთად, არ მინდა ყვინთან დარჩენა, გულს ზარავს მისი მრისხანე სახე“. — ამ სიტყვებით გვევედრებოდი ივერიაში წაყვანას. ჩვენ კი, უბედურნი, გამშვიდებდით, რომ შენი დარჩენა სწადია თვით დიდებულს შაჰს, რომ მას უყვარხარ ფრიალ და მალე გიბოძებს მაღალ ხარისხსა და სამ-

სასურს. აჰა, როგორღა გეტყოდით იმას, რომ შენ გაგწირა ივერიის სასსნელად შენმა უბედურმა „ბაბამ“, რომ შენ დაგიტოვა მქველად ერანის მტარგალმა, რომ მამას ღალატი შაჰ-საღში უნდა გეწოდო შენ, წამებულო გმირო, საკუთარი სისხლით, საკუთარი სიცოცხლით... და, აჰა, შენი მოკვეთილი თავი, მტარგალ ყეენის მიერ ნობათად მიიღენილი! ოჰ, შვილო პაატავ! შვილო საყვარელო, ტანკულო, წამებულო — ამ მწარე სიტყვებით მოთქვამდა უბედურა დედა, იკაწრავდა სახეს და ღვრიდა ცხარე ცრემლებს.

გელის სიღრმეში ხედებოდა ეს მწარე მოთქმა უბედურ მამას და იფერფლებოდა მისი სული; იგი განიცდიდა ენათ აღწერელ სულიერ ტანჯვას. ესმოდათ ეს მოთქმა-გოდება კარებთან მღვარ გელას და დაჟენას და ისინიც იღვრებოდნენ ცრემლად.

— საყვარელო მეუღლე! უბედურო მამავ! აჰა, ვაჟის მოკვეთილი თავი! აჰა, ჯალათის მიერ ღალღრილი უმანკო სისხლი, ივერიის სამსხვერპლოზე შეწირულა უძლიერესი ტარივა! ხედავ, რა მხეცობა ჩაიღინა მტარგალმა? ხედავ, რა ძვირად დავეიჯდა სამშობლოს ხანა და გადარჩენა? ხედავ, როგორ იძაა შური ერანის ყეენმა? ოჰ, ჩვენ, შავ ღლეზე გაჩენილნი, განა აჰას მოველოდით? ივერთა ერის გამარჯვების დიდი ზეიმი ხარება დღეს შეიცვალა ჩვენთვის, გიორგი სააკაძის ოჯახისთვის, უსაზომო გლოვის ზარად. და შენ, ერისთვის თავდადებულო დიადო გმირო, შენ თვითონ განსრაბ და შეგნებულად მიუძღვენ ზეარაკად ივერიის სახსნელად შენი უსაყვარლესი პირში, შენი უფროსი ვაჟი, შენი სულზე უტყბესი პაატა...

იტორე ახლა, ბედშავო მამავ! იგლოვე მწარე ცრემლებით უსაყვარლესი ვაჟი, იტორე და ამავე დროს იამაყე მისი გმირული სიკვდილითი გახსოვდეს მარად, რომ ამ მოწამებრივმა სიკვდილმა უკვდავყო პაატას სახელი, რომ ქართლის მართანე ხარება დღეს სასწაულებრივ გადარჩენილ ივერიის ხალხთან ერთად მოიხსენიებს დიდი მოურავის უფროს ვაჟს პაატა სააკაძეს! აჰა, იტორე! საქართველოსთან ერთად იქნება უკვდავი მას საღღებგრძელოდ შეწირული პაატას ნათელი ხსოვნა. იტორე და იმავე დროს იხარე, ბედშავო და ბედნიერო მამავ! შენ გასწირე

ივერიისათვის შენი უსაყვარლესი ვაჟი და მშვენიერი ჭაბუკი პაატა. იგი შეეწირა დიდებულ საქმეს, შეეწირა ქართველი ერის ღალატისაგან გადარჩენას.

კვლავ ასეთი გამგმირავი სიტყვებით მოთქვამდა უბედური დედა; ეს მოთქმა-გოდება წვეტიან დაშნასავით ესობოდა გულში ერის მოთავეს, ტახტის წინაშე დამხობილ უბედურ მამას და აღვრევიანებდა მწარე ცრემლებს.

უკვე კარგა ხანია ჩაქუდიყო მზე, ბნელოდა გარეთ, ბნელოდა მოურავის დარბაზში. ახალი მთვარის მკრთალი შუქი, სარკმლით შეჭრილი, შარავანდედად ეფრქვეოდა წამებულ კაბუკის მოკვეთილ თავს.

კიდევ კარგა ხანს ისმოდა დიდი მოურავის დარბაზში უბედური მშობლების უნუგეშო კვნესა, მოთქმა და ქვითინი...

წამებულ კაბუკს გვამი კარგად შემურვილი და კუბოში ჩადებული რომის მისიონერთა მიერ ესვენა კათოლიკეთა ეკლესიაში. სცნო თუ არა ეს ამბავი დედმა მოურავმა, დიდი საფასური გაუგზავნა კათოლიკე ბერებს და მოატანინა ირანიდან შვილის ნეშტი. ეს ნეშტი მოკვეთილ თავთან ერთად პატივით იქნა დაკრძალული ნოსტეს სიახლოვეს ერთაწმინდის ტაძარში.

მ ა რ ა ბ ლ ა

შაჰ-აბაზმა დაუყოვნებლივ გასცა ბრძანება შეეკრებოდა მთელს ირანსა და ერაყში საუკეთესო ჯარები. მან მოწოდებით მიმართა მაჰმადიან აზიას და მუფტ-მოღების დასმარებით გამოუცხადა ივერიას სარწმუნოებრივი ომი. გააფთრებულმა შაჰმა მთელი ირანი და ერაყი, მთელი მუსლიმი ამხედრა პატარა ქრისტიანი ერის წინააღმდეგ. ყეინი შეუდგა დიდ სამზადისს.

შაჰ-აბაზს შეუგროვდა სულ ას ოც ათასამდე მეომარი. აქედან ადრევე გამოგზავნა ივერიაში ჯთხმოცი ათასი მებრძოლი საუკეთესო სარდლების თაოსნობით, ხოლო მთავარსარდლობა ჩააბარა საკუთარ სიძეს, სამხედრო ვეზირს და განთქმულ სპასალარს ყორჩიბაშს. თვით შაჰ-აბაზი ირანში დარჩა. ის

მოერიდა სააკაძეს. იქნებ შეაფრთხო იგი მოურავის სამსჯედრო გენიოსობა?

ივერიის გმირმა კარგად იცოდა, რომ ირანელთა ჯარებს განადგურებას მოჰყვებოდა შამ-აბასის მხრივ საწინაღობო პოზიციები და დიდი ლაშქრის გამოგზავნა ივერიის მოსასხივად. ამიტომ ქართლ-კახეთის გაერთიანებისა და თეიმურაზის მეფედ მიწვევის ზემდეგ, როგორც აღვნიშნეთ, იგი მაშინვე შეუდგა საქმის თადარიგს და შეკრიბა ოცეულობის სატყეოთა მებრძოლი, გააშავრა ციხენი და შეშოსასვლელი გზები. ამ დიდი განსაცდელის დროს, სავალალოდ, ისევ იჩინა თავი პირადმა შურმა და მტრობამ. სააკაძის სასელი, დიდება და მის მიერ ქვეყნის მართვა-გამგეობა შურით ავსებდა ივერიის თავადებს. გაერთიანებული ორივე სამეფოს მხრუწველი და ფაქტიური მეფე ისევ მოურავი იყო.

ის მართავდა ივერიას, ის ცვლიდა და აყენებდა მოხელეებს. გმირის ასეთი დიდება შურით ავსებდა თვით მის ცოლადმას, ზვიად ფეოდალს ზურაბ ერისთავს, აგრეთვე მეფე თეიმურაზს. ზურაბიც ხომ მონაწილე იყო ივერიის განთავისუფლების საქმეში, მაგრამ ყველგან ქებდა მხოლოდ მოურავის სახელი. თეიმურაზი იყო მეფე, მაგრამ ხალხი იცნობდა მეფედ მხოლოდ სააკაძეს. არა ნაკლებ ბრახობდნენ მოურავის წინააღმდეგ მისი ძველი მტრები: შადიმან ბარათაშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ქაიხოსრო ჯავახიშვილი.

აი, ამ შურმა და მტრობამ იჩინა თავი სწორედ იმ დროს, როცა ყველაზე უფრო საქმის იყო თანხმობით მოქმედება სამშაბის მტრის წინააღმდეგ.

ირანის დიდი ლაშქარი შემოვიდა ქართლში პაპანება ზატულში და დაბანაკდა მდინარე ხრამისა და ალგეთის ნაპირებზე სოფელ შულავერსა და მარაბდას შორის. ივერთა ჯარი კი იდგა კოჯორსა და ტაბახმელაზე. აქ ელოდნენ შემოსეულ მტერს. სიცხეების გამო შეუძლებელი იყო. ამ გრილი ადგილებიდან დაძვრა, სააკაძეს სურდა ამ ვიწროებში შემოეტყუებინა მტრის ლაშქარი და აქ დაეცა მათთვის თავზე ციური რისხვა.

აი, სწორედ ამ საბედისწერო ეპოქა ივერთა ჯარის ბანაკში იჩინა თავი დიდ მოურავისადმი მტრობამ. ქართლ-კახეთის თავადებმა ჩამოართვეს მთავარსარდლობა ამ სამსჯედრო გენიოსს

და გადასცეს ჭარის უფროსობა მეფე თეიმურაზს. ამ გარემოებას უკმაყოფილო დიდი საჰმე.

კახეთში მოხდა დიდი თათბირი. მას ესწრებოდა თვით მეფე თეიმურაზი. დგება შადიმან ბარათაშვილი და მიმართავს კაცებს: „ბატონებო, დღეს ივერიის სათავეში სდგას მართლმადიდებელი მეფე თეიმურაზი, ფრიად განათლებული და რიცხობრივად უმეტესი. აი, ეს ქებული ყლორტი ბაგრატიონთა გვარისა უკმაყოფილოა ჩვენს ჭარების მთავარსაოღარს; იგი უნდა წარუდგეს ჩვენს ძლევამოსილ ლაშქარს მარაბდისაჲს და, ვით შევარდნაშია, განფაჩოს ტრფლის გუნდით ერანადან მოსულნი მუსლიმთა ზრბონი. მრჩეველებადაც აირჩიოს მეფემ, ვინცა მას სწავლეს“.

შადიმანს კვერი დაუტრეს ფარსადან ციციშვილმა, ქაიხოსროს ძეა, ხელისუფლება და თვით სურაბ ერისთავმაც. გველის ენამ დაგესლა სწვავედ დიდი მოურავის გულს. ის აშკარად მზეტდა, რომ მისდამი პირადი მტრობა დადგაჲდა საჰმეს, დიდ საფრთხეში აგდებდა მთელს ივერიას. მას არ შეეძლო ასეთ დროს გაჩუმება. იგი წამოდგა დინჯად, გადახედა კრებას არწივანთა ლეზებით და დაიწყო:

— ბატონებო! გვირგვინოსანი მეფე ივერიისა, სეებედნიერი თეიმურაზი, უსუნაესი მბრძანებელია სამხედრო და სამოქალაქო ძალთა და ხელისუფალთა. და მეც ქედს ვახრი მეფის წინაშე, ვითარცა მისი ერთი ხელქვეითთაგანი. ხოლო ნუ გავიწყდებათ, რომ შემოსეული მტერი მეტად ძლიერია, ფრიად მომზადებული და ამიტომაც გემართებს დიდი სიფრთხილე. ამ პაპანება სიცხეში ჩვენი ჭარების ჩაყენება იქ, დაცემულ ალანგებში, შეუძლებელია, საშინელი სიცხე დათენთავს ჩვენს საუკეთესო ლაშქარს, მთის არწივებსა, ქართლ-კახეთის შვილებს, დაუკარგავს ძალსა და მხნეობას, მაშინ როდესაც სიცხეს ჩვეულის სპარსნი მედგრად იბრძოლებენ. ამას დაუმატეთ კიდევ ჩვენი ჭარის სიმცირე და მტრის ლაშქრის სიმრავლე. ისინი ოთხჯერ მეტი არიან ჩვენზე და გაშლილ ვაკეში მათზე თავდასხმა უაზრობაა, ეს წინასწარ ომის წაგება და ქვეყნის დაღუპვა! იქ მტრის ჭარები ადვილად გაშლიან ფრთებს, შეიმწყვდევენ შუაში ჩვენს მცირე რაზმებს და მოაშთობენ სიმრავლით. ექვს გარეშეა, ადვილად დაგვაპარცხებენ... მეფემ და დიდებულნი!

მე ცეკმით ასეთ სჯეზს! ნუ ღელუბავთ ჩვენს მწვერობასა და მათთან ერთად ქაჯთლსა და კაჯთს! მტრულმყოფით გენუკვით მიღვით ჩემი რჩევა: გავაგვრეთ აქ კოჭიასა და ტაახნელასი, ამ გრილ აღუგვრში, ვეცადით და შემოვცუქეთ მტერი ამ ეჭვობრნი და მათს რაც მოზღება, მე ვაგებ პააქსა. ღვთაობა და თქვენის შეწვევით მათ დაეჭარალებთ უპარეს საქმეს, ვინზე სვემაცა სათარაზსა ტაშისკართას!

— ხედავთ, ბატონებო, რას გვირჩევს ჩვენი ბრძნელი გი-
რისუღელი, — წამოიძახა ზერაბმა და დააბრიალა თვალები, —
რადღა აქეთ შეგეკრთა გული, სპასრეტო და დადო მოუტავო?
ეანა ასე ძალე მოსუცდი? ჩვენ არ გვეზინის მტრის სომარაღლის.
თავს მოვევლებით შევარღენივით და აგვაფავო მზალივით... ნუ-
თუ არ უწყვი, სიძევ, რომ ერთი შევარდნის წამოქროლვით იღუ-
პება ასი და ორასი მტრედი?! მაშ რაღას ვაყოვნებთ, გავწოთ
მარაბდისაქენ! ჩავესტეთ მტერსა და დავცუთ თავსა ზედა
ღვთის რისხვა და შიშის ზარია!

— წავიდეთ! გავსწოთ! გავსწოთ! გავვიძებ წინ, ჩვენი მთა-
ვარსარდალო, დიდებულო მეფეგ თეიმურაზ, ვით დიდი სარ-
დალი აღექსანდრე მაკედონელი, ზუცეფალსა ზედა მჭდარი,
დამპყრობელი სრულიად აზიისა! — დაიღრიალეს დიდმა თავა-
დებმა — სააკაძის მტრებმა — და შემოერთყნენ მეფეს სამე-
ფო დროშით.

ღამთავრდა კრება. გადაწყდა მტერზე მიხტომა. ეს იყო სი-
გიეე, ქვეყნის ღალატი, ხარობდნენ უგნური და ქვეყნის ორ-
გული მტრები მოურავისა, სწუხდნენ გონიერნი და ქვეყნის ერ-
თგულნი. ბორგავდა მწარედ მშრომელი ხალხის მოჭირანახულე
გიორგი სააკაძე.

დაიძრა დაბლობისაქენ ქართველი ჯარი. მას მიჰყვებოდა
გულის კენესით დიდი მოურავი... იგი წინასწარ გრძნობდა
ივერთა ჯარის დამარცხებას...

იალლუჯის მთებიდან წითლად ამოცურდა დიდი მნათობი
და მოჰქინა მიდამოს მსურვალე სსიეები. დაგუბებული ჰაერი
სულს უხუთავდა ადამიანსა, ხრამ-ალგეთის ველზე თანდათან
მატულობდა სიციხის ბული.

ამ დროს გამოჩნდა ქართველი ჯარი. ის სამხედრო სიმღე-
რით მიდიოდა მტრის ბანაკზე დასაცემად. მოწინავე ჯარის წარ-

მიაქროლებდა მერანს ორი განთქმული სარდალი: დავით ჯან-
დიერი და ალათანგ ხერხეულიძე. ესენი არ შეუშინდნენ მტრის
თოფებსა და ზარბაზნებს, თამამად მიიტანეს იერიში და მი-
ადგნენ ირანელთა ჯებირებს. მისცეს ცეცხლი; მოწინავე ჯარის
სარდლები გმირულად გადაეშენენ ჯებირებზე მასვილით ხელ-
ში და ეძგერენ მტერს, მათ მიყვნენ მამაცი რაზმები და მწიე-
რი ლომივით დაერივნენ ირანის ლაშქარს.

მტერი არ შეუშინდა ასეთ გაბედულ იერიშს და თამამად
დახვდა ქართველთ. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. მზის სხი-
ვებზე ლაპლაპებდა სისხლიანი შუბი და ხანჯალი, ისმოდა მეზ-
რძოლთ ყიყინა და იარაღის ჩახაჩუხი, ჰაერში ტრიალებდა მძი-
მედ დაკრითა საზარო კენესა და გმინვა. მატულობდა სიცხე,
ბრძოლის ველზე ჩამოწვა მხურვალე ბული; შეგუბდა სული, სა-
შინელმა პაპანებამ მოსხლიტა ქართველი ჯარი, მან დაკარგა
მხნეობა, ამას ხელს უწყობდა მტრის სიმრავლე. ირანელნი მედ-
გრად ებრძოდნენ ქართველთ და აწვებოდნენ ყოველი მსრი-
დან. გალადებულმა მტრებმა ბოლო მოუღო ივერთა მოწინავე
ჯარის სარდლებს და მრავალ ქებულ ვაჟკაცს. გმირულად დაი-
ხოცნენ დავით ჯანდიერი და ალათანგ ხერხეულიძე. ამ ამბავმა
შეაყრთო ჩვენი მოთენთილი ჯარი, მან თითქმის იბრუნა პირი
და მზად იყო გასაქცევად, მაგრამ ამ დროს მოხდა ერთი რამ:
უცებ შეიქმნა დიდი არევ-დარევა მტრის რაზმებში: ვიღაც ბუმ-
ბერაზის აღნაგობის მხედარი მუზარადმოხდილი დააქროლებ-
და შავ მერანს ირანის ჯარებში, მედგრად იქნევდა ხმალს; თა-
ვისი მჭექარე ხმით და მძლავრი მარჯვენით ყველგან შეჰქონდა
შიში და სიკედილი.

ეს იყო გიორგი სააკაძე. მის დანახვაზე გარბოდნენ შეშო-
ნებული მტრები. რა შეატყო მოურავმა, რომ ქართველი ჯარი
განსაცდელშია და საქმე ილუპება, ვედარ მოუთმინა გულმა და
გასწირა თავი. მან მოიხსნა ჩაფხუტ-მუზარადი და პირახდილი
შეიჭრა მცირე გუნდით მტრის რაზმებში. მძლავრი მკლავით
და მგრგვინავი ხმით ყველგან შეიტანა შიში და რისხვა, დაუ-
ხოცა მტერს საუკეთესო სარდლები. მტრის ჯარებმა იცვნეს
იგი.

— „ჰალაჰ! ბეიუე მოურავ! შაითან! შაითანი თავს ეუშევ-
ლოთ!“

ეს სიტყვები ელვის სისწრაფით მოედო მტრის ლაშქარს და დასცა შიშის ზარი. გმირის ასეთმა სიმაჰაცემ ააფრთოვანა ქართველი ჯარი; მხნედ შეუტია მან გალალეზულ ირანელთ. დიდ მოურავს კი ცხარე ბრძოლაში მხარდამხარ მისდევდნენ თავისი რაზმებით ზურაბ, ლომი ჩრდილელი, ცარო, ორივე პაპუნა, ზაზა, გოგოთურ, ბერდია და სხვანი.

ველარ გაუძლო მტერმა სააკაძის და მისი ამხანაგების თავგანწირულ კვეთებას და იბრუნა პირი გასაქცევად. ყველაზე წინ გარბოდა სპარსთა ცხენოსანი ჯარი, მას დაედევნენ ქვეითნიც. მათზე არ მოქმედებდა სარდლების ბრძანება, ხეწნა, მუქარა. არეულად გარბოდა შიშით აჯრობილი ირანის ლაშქარი.

ამსობაში დაღამდა კიდევ. ეს არ იყო მტრის სრული დამარცხება. დამარცხდა მხოლოდ მტრის ერთი ნაწილი, ხოლო მეორე ნაწილს ისევ სელთ შერჩა მთელი ბანაკი და სიმაგრენი.

დილით ადრე ქართველმა ჯარმა მედგრად შეუტია ირანელთ. წინა დღის გამარჯვებით გალალეზული ივერნი თამამად აწვებოდნენ მტრის რაზმებს. მათ ველარ უძლებდნენ ერთხელვე შეშინებული მტრები, რომელთაც ყველგან ელანდებოდა ჩაფხუტმოსდილი დიდი მოურავი. მედგარი ხელჩართული ბრძოლის შემდეგ დამარცხდნენ სპარსნი და იწყეს გაქცევა. მთელი მათი ქონება და ბანაკი დარჩათ ქართველებს. ივერთა გმირნი მოურავის მეთაურობით დაედევნენ მტერს და გაავლეს მუსრი. ზარდაცემული ირანელნი გზა-გზა ყრიდნენ თავის იარაღს, თოფებს, ზარბაზნებს, სურსათს, ტყვია-წამალს და სწრაფად გარბოდნენ. ყველაზე წინ მიაქროლებდა არაბულ მერანს მათი სპაჰეტი ყორჩიბაში.

დამარცხდა მარაბდის ველზე ურიცხვი მტერი. სასწაულებრივ გაიმარჯვა ივერთა ჯარმა, ეს კი მოხდა უმეტესად სააკაძის გმირული თავგანწირვით.

ჩამოწვა შედარდის ბული და პაანება. გახურებულ თორნეს დაემსგავსა მარაბდის ველი. უზოპო სიცხით დიდად შეწუხებული ქართველნი წვებოდნენ ზოგი წყალში, ზოგიც ხეებ-ქვეშ ბალებში; ბევრიც აბინავებდა ალაფს. ამ სახით ივერთა ჯარი იყო გაბნეული ათა-თხუთმეტი ოთხკუთხი ეჯის არეზე.

ხოლო ერთ ალაგას შეგჯუფებულებს მთიელთ რაზმები და ჰქონდათ რაღაც ჩოჩქოლი. მათი მამაცი სარდალი ზურაბ

ერისთავი დაჭრილად ბრძოლაში და გარს ეხვივნენ ერთმანეთს.

ამ დროს მარაბდის სერის წვეროზე გამოჩნდა რაღაც შავი ღრუბელი. იგი მოძრაობდა და სწრაფად ეშვებოდა ძირს. გაცივებულმა ქართველებმა ამ ღრუბელში იცნეს მტრის ახალი ლაშქარი.

ის მდგომარეობა მოდიოდა ზურაბ ერისთავს ჯარზე დასაცემად. წინდახედულმა შაჰ-აბაზმა თავის პირველ ლაშქარს დაედევნა მეორე ჯარი, ორმოცი ათასი კაცისაგან შემდგარი, განთქმული სარდლების ხოსრო მირზას, შაბადახანის და ამირ-გურიხანის მეთაურობით. ეს ახალი ჯარი მხნედ ეკვეთა ზურაბის რაზმებს და ირგვლივ შემოერტყა. ირანელი ეცნენ ბრძოლით დაქანცულ და სიცხით მოთენთილ ერთ მუქა ქართველთ. შეიქმნა ხელჩართული ბრძოლა. როგორც ღამის ბუნავში, ისე გამწარებით იბრძოდა დაჭრილი ზურაბ, აწყობდა რაზმებს და მუსრავდა მტერს.

რა დანახეს ივერთ მეომრებმა სპარსთა ასეთი თავდასხმა, მაშინვე იწყეს დენა ყოველი მხრიდან. მათ მდგომარეობა შეუტრიახერანელთ, მაგრამ მტერი ფრიად ძლიერი იყო თავისი სიმრავლით. ზურაბს მეტად გაუჭირდა საჭმე. იგი ითხოვდა შეელახს. უამრავი მტრის ასე მოულოდნელმა თავდასხმამ თავნარი დასცა თეიმურაზ ზეფეს.

დაიარღვა ბრძოლის გეგმა, აღარ იყო მოთავე, მთავარსარდალი. ყველა მოქმედებდა ისე, როგორც სწადდა. საშინელ ზედათში ჩავარდა ივერთა ჯარი... დეცა მტრის შუაგულ რაზმებში სიხლის დენით გულწასული ზურაბ ერისთავი. იგი ძლივს გაათრიეს სამშვიდობოზე თავგანწირულმა მთიელებმა. ჟგეროდ მებრძოლ ქართველ ჯარს დაეზნა დავთარი. შედრკა იგი და იწყო უკან დახევა. კიდევ ნახევარი საათი — და უეცოდ დამარცხდებოდა ჩვენი ჯარი, რომ ამ დროს არ მოვლენოდა მხსნელი.

ამ საერთო ყიფინში გაისმა მოურავის მქექარე ხმა. სააკაძე და ბარათა ბარათაშვილი თავისი რაზმებით დაედევნენ ყორჩიბაშს და ისიც იყო დაბრუნდნენ უკან სამხედრო ალაფით სავსენი. ამით ახლდა სამცხედან ახლად ჩამოსული კარგი ვაჟკაცი მანუჩარ ათაბეგი სამასი კაცით. განახლდა ბრძოლა. ქართვე-

ლუბმა მოიღეს გულში ღულ შოკრავის დანახვამ. ისინი იქცნენ
გპირებად და საარაგო სარაგოთ შვედნიეს გაღაღებულ მტერს.
საიქმას იურიბებ და შეიკოთ აქებან სოპ შიხის ხარი ღა-
ცა სტრის მსგდრობა. შედრცა მტერი. მან დაკარგა სიმახავე.
კ ღულ ეწითლა ეპილ ასეტი ბრძოლა -- და უსაფრთხოდ დამარც-
ხდესოდნენ ირანელნი, მაგრამ ზედად ესტრია ღამემ და გაპყროა
მესამოდნი.

საბედისწერო მკიქმა ივერთ იესს ეს ბნეჯი ღამე. მათ
შეშოვრცყა სურგიდამ ყორობაში თადისი ღამწროთ. ამას გა-
გო მანველი ჯარის მოსვლა და მანამვე დაგბრუნებინა თავისი
დამარცხებული ღამწარი, უკვე დასვენებული და რასიმბად
დაწყობილი. ატურელი ეღლა დასცა ქართველთ ამ ამბავმა.
ასლა კი მიხედნენ საიქმას მტრები თავის შეცდომას, მაგრამ
გვიანდა იყო. ქართლ-კახეთის შთელი მხედრობა და მასთან
მთელი ივერი ხდებოდა მათი სიბეცის, პირადი შურისა და უწი-
ლობის მასეერპლი... ასლა კი გაცლა სჯობდა ზევრად, მაგრამ
წასელა შეუძლებელი იყო, რადგან რიცხვით ექვსჯერ მეტად
მტერი შემოხვეოდით რკინის რგოლივით. მხოლოდ ერთილა
შთენოდით ქართველთ, ან ტყვედ ჩავარდნა, ან სრული გა-
ლეტა...

დაუფიწყარია ეს ღამე ქართველი ერის ცხოვრებაში... აქ
იფეთქა საოცარი მძლეობით ქართველთ გვირობამ და სულის
სილიადემ. სიკვდილის ღანღმა საარაგო გვირად აქცია ივერთა
ჯარი... შეითქვენ ვაეკაცი. მათ შეფიცეს ერთიმეორეს, რომ
გაწყდებიან მთლიანად, ხოლო მტერს არ აჩვენებენ ზურგს, არ
დანებდებიან ღამწრულად. ასეთი გვირობის მაგალითს აძლევდ-
ნენ ჯარს სულიერი მამანიც კი. მაგალითად რუისის მიტროპო-
ლიტი დომენტი, ფრად განათლებული პირი, მარტყოფის მიტ-
როპოლიტი, ხორკაშნელი, ალავერდელი და სხვანი, ეს
მღვდელმთავრები მახვილით ხელში ემზადებოდნენ მტერთან
საომრად, ქრისტეს სჯულის დასაცავად.

მოეწყო სამხედრო თათბირი; დაესწრნენ სარდლები და
ეპისკოპოსნი. ყველანი ღუმდნენ და მისჩერებოდნენ დიდ მო-
ურავს. იგი წამოდგა, უკმაყოფილოდ გადახედა თავის პირად
მტრებს და დაიწყო დინჯად:

— ხომ ზედავთ, ბატონებო, რაოდენ მართალი ვიყავ, ოდეს

გირჩევდით მტრის შემოტყუებას კოჯორსა და ტაბახმელას ზეგნებში, სადაც ასერიგად ვიყავით გამაგრებულნი და სადაც აღვილად დავამარცხებდით ამაზე ბევრად მეტ მტერსაც! თქვენ არ მიიღეთ ჩემი კეთილი რჩევა და აჰა ნაყოფიც!

ამ საშინელ მარცხს ვგრძნობდით და ასლა კიდევ, სიცხით დათენათით და ბრძოლით დაჰრილ დაქანცულ ქართველ მსედრობას რკინის რკალივით შემოგვერტუა ირგვლივ ექვსჯერ მეტი მტერი და გვემუქრება სრულ გაელეტას. სხვა გზა არ არის: ან სამარცხვინო ტყვეობა, ან ნაშუსიანი სიკვდილი... და მუჟამ, რომ ქართველი მხედრობა მეორეს აირჩევს. დიახ, ჩვენ გავწყდებით მთლიანად, შევაკვდებით მტერს, ხოლო ტყვედ არ ჩავუვარდებით ხელში. ასეთია ძველადვე ქართველი ლაშქრის წესი. მაშ განთიადის ქამს ვეკეთით მტერს თავგანწირვით, ვიბრძოლოთ გმირულად და ძვირად დავესვათ ვერაგ სპარსება ჩვენი სიკვდილი!

დაამთავრა მოურავმა და კვლავ მრისხანედ გადახედა თავის მტრებს. იმათ ჩაეჭინდრათ თავი და არ იღებდნენ ხმას.

ერთ ხანს სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა. ეს დუმილი დაარღვია რუისის მიტროპოლიტის დომენტის ხმამ:

— ქრისტეს მიერ სულიერო შვილნო, ივერიის ქებულო მეფე, დიდებულო და სახელოვანო სარდალნო! არა ერთგზით ჩავარდნილა ასეთ მძიმე განსაცდელში ქართველი მხედრობა შემოსეულ მტერთა მიერ, ხოლო ძალითა უფლისათა გამოსულა ცოცხალი და გამარჯვებული ქართველი ერი ჭვაროსანი, მურდალ სარკინოზთა შორის განგებით შუაგულ მოქცეული.

ის ობოლი კვაზია, მას ვერას აკლებს საშინელი ბორიო-გრიგალი, რომელიც ძირფესვიანად გლეჯს უზარმაზარ მუხებს... აწ იგივე იქნების ახლაც. საქართველოს მფარველი წმ. გიორგია, ჩვენი შემწე და ღვთით გადავრჩებით უვნებელნი ამ განწირვის ქამსა. და აჰა, ჩვენც, სულიერი მამანი მიტროპოლიტნი, ალავერდის, მარტყოფისა და რუისის ქრისტეს ჭვარის ნაცვლად ხელთ ვიპყრობთ მახვილსა, რათა თქვენთან ერთად ვებრძოდეთ ჩვენს სამშობლოში შემოჭრილ მტერთა ქრისტიანეთა, ხოლო მანამდე ვიღებთ ბარძიშს და მოგმართავთ ყველას, სულიერო შვილნო, რათა მიიღოთ წმ. ზიარება ხელითა ჩვენითა,

რამეთუ არ ვუწყით, თუ ვინ დარჩების ჩვენს შორის კვალად
ოცხალი...

ამ სიტყვებთან ერთად წამოდგა ახოვანი მოძღვარი, მო-
იძრო შავი კოთხო და აღახენა თვალნი ზეცად. მისი ბაგენი და-
ლდებდნენ ლოცვას. მის გვერდით დადგნენ ბარძიმით ხელში
მიტროპოლიტნი მარტყოფ-ალავერდისა და რამდენიმე არქი-
მანდრიტი თავლიად. გაისმა მწყობრი სასულიერო გალობა. მათ
წინაშე კი მუხლმოყრითა და ქუდმოხდით იდგნენ მეფე, სარ-
დლები და მხედრობა. ეს იყო დიდებული წამი. სულიერ მამა-
თა ღვთისადმი ღალადს უერთდებოდა მათ თვალთაგან უხვად
ნადენი მხურვალე ცრცლები. გათავდა ლოცვა. წამოდგნენ ყვე-
ლანი. სარდლები და მხედრები მწყობრად მიდიოდნენ სულიერ
მამებთან და იღებდნენ ზიარებას, შემდეგ ეხვეოდნენ ერთმა-
ნეთს და ეთხოვებოდნენ თითქო სამუდამოდ. ყველას სახეზე
ეწერა გმირული თავგანწირვა.

დაბერა დილის ნაევმა და ააშრიალა ფოთოლები. აქუიპინდა
ზურნა ირანელთ ბანაკში. აქაურდა ბუკ-ნაფირ-ნალარა ივერთა
შორის. დაიგრიალა თოფმა, იწყო საზარო ღრიალი ზარბაზნის
მშოიერმა ხახამ. აიშალნენ მწყობრად რაშმები. აპრილდნენ
შუბნი, იელვა ხმალმა.

სიმრავლით გათამამებული მტერი და სიმცირით თავგანწი-
რული ქართველნი დაეტაკნენ ერთიმეორეს სამკვდრო-სასი-
ოცხლოდ. გაჩაღდა საშინელი ბრძოლა. სისხლის ღვართქაფს
მიჰქონდა კაცი და ცხენი. მძიმედ დაჰრილეს კენესა და მომაკე-
დავის მწარე გმინვა სწვდებოდა ზეცას...

ზეცა კი დუმდა იმ დროს. იგი გულცივად დაჰყურებდა მა-
რადის სისხლიან ველს თავის ფირუზა სახით... ამ დროს მთე-
ბის წვეროდან უზარმაზარ წითელ ბურთივით ამოგორდა დი-
და მნათობი და დააშტერდა ბრძოლის ველს თავის სისხლიანი
თვლებით.

აქ იღვრებოდა კაცის სისხლი... აქ აღამიანი ჰკლავდა ადა-
მიანს...

გაშუადღევდა. გაჭირდა საქმე. ერთგვარი მხნეობით იბრძო-
და ორივე მხარე.

ექვსჯერ უმრავლესი მტერი ყოველი მხრიდან აწევებოდა
ქართველთ. სიცხე მატულობდა. იგი უხუთავდა სულს და არ-

ამეგვდა ძალას დაქანცულ ივერთ. სიცხეს ჩვეული ირანელნი კა მედგარად იბრძოდნენ. მოურავი დაპქროდა თავისი რაშით ქართველთ გუნდებში და ამხნევებდა მათ, თანაც მიპქონდა იერიში მტრის რაზმებზე, შეპქონდა შიში და სიკვდილი. მასვე ბაძავდნენ სხვა გმარებიც, მაგრამ მტერი იყო ფრიად მრავალი, ქართველნი კი მეტად მცირენი...

ამ საშინელ ბრძოლაში გაწყდნენ ცხრა ძმა ხერხეულიძენი, ცხრა მაჩაბელი, შვიდი ჩოლოყაშვილი. აქვე მოჰყლეს სახელთვანი ვაჟყაყი ბაადურ ციციშვილი, მარტყოფის მიტროპოლიტი, ხორჰაშნელი, ათასობით გაწყდა გლეხობა. განახევრდა ივერთა ჯარი. გაწყდა აგრეთვე თვრამეტი ათასი ირანელი, მაგრამ ბრძოლას არ უჩანდა ბოლო. სააკაძეს მოუტლეს ცხენი და შენოერტყნენ მოსაყლავად. სწორედ ამ დროს მისი მცხნელი შეიქნა მთის არწივი ლომი ჩრდილელი. თავგანწირულა ძვერებით ორივემ გაუღიტეს თავდამსხმელნი, ამავე დროს ლომმა მიართვა ცხენი მოტრავს, თვითონ კი ქვეითად განაგრძო მედგარი ბრძოლა. სააკაძე მისწვდა ცხენის მკვლელს, შუაზე გააპო ხმლით, მისი ცხენი გადასცა ლომის და მით გადაუხადა სავაგირო.

ღიდალ გაჰიდა საქმე, შედრკნენ ივერნი, პაპანება სიცხე უტუთავდა მათ სულს და უყვეთავდა მუხლებს.

მათ იბრუნეს პირი, სწადლათ გასვლა მტრის რკინის სალტედან, მაგრამ გასავალი გზა არსად იყო. მაშინ მოურავის ბრძანებით ეძვერნენ მტრის უფრო სუსტ მხარეს თავის რაზმებთან სააკაძის ვაჟი ავთანდილი და ცოლისძმა დათუნა ერისთავი. მედგარი ბრძოლით გააპეს მტერი და ამრიგად მისცეს ქართველ ჯარს გასავალი გზა. ივერთ მოითქვეს სული და განაგრძეს ისევ მედგარი ბრძოლა.

ამ დროს გავარდა საბედისწერო ხმა: მოჰყლეს თეიმურაზ მეფეო. ეს ხმა ელვის სისწრაფით მოედო ქართველ რაზმებს და დასცა სულით. მათ გაუწყვიტეს და მძიმედ დაუჭრეს საუკეთესო სარდლები, ახლა მოუტლეს მეფეც. შიშმა აიტანა დაცრილ-დაქანცული და განახევრებული ქართველი ჯარი. მან გელარ შესძლო მეტი და იბრუნა პირი გასაქცევად. მოეკლათ თურმე თეიმურაზ მუხრან-ბატონი. ბევრს ეცადა მოურავი შეეჩერებინა ივერთა ჯარი, მაგრამ ვერას გახდა: მათზე არ სჭრი-

და არც თხოვნა, არც მუდარა. მაშინ, ხალხის გადმოცემით, გარბნა სააკაძემ ჩაასო თურქე მიწაში თავის ბმალი და გადა-
ღესა შუაზე ამ სიტყვებით: ასე მოგდოს ბოლო მათ, ვისი მი-
სწრაფაც დღეს საქართველო იღუპებაო!

ასე დასრულდა ეს უმმაგალითო ბრძოლა მარაბუის ველზე.

მტრისაში რაზმები

გამარჯვებული ირანელები, რიცხვით ასი ათასამდე, შეკედ-
ნენ ქართლში. თბილისში მათ მეფედ დასვეს გაქცეული სვი-
ნონი და იწყეს ციხე-სიმაგრეთა ბელში ჩაგდება. თეიმურაზ მე-
ფე ძეგლებზედ გავარდა იმერეთს. დარჩა ისევ უმატრონო
მთელი ივერი. ქართველი ჯარი აღარ იყო, რადგან ოცი ათა-
სიდან ცხრა ათასი გაწყდა ბრძოლას ველზე, დანარჩენი კი ზო-
გი ზომიერად დაიჭრა და წაშლობდნენ შინ, ზოგიც თავის ოჯახს
მემატრონა.

მტრის შემოსევით შეშინებული ხალხი ეცა სახიზნ ალაგებს,
დიღმა თავადებმა კი ჩვეულებრივ განუტყადას მტერს მორჩა-
ლება, იწყეს მათ სარდლებთან მოყვრობა და მეუბრობა, ამათ
დაავაწყდით ერთი და სამშობლო. ქვეყნის პირველი მოღალატე
შეიქნა თვით ზურაბ ერისთავი. იგი ზოხარო მირზას შემწეობით
დაუხსლოვდა ყორჩიბაშს. სააკაძეს წყალობით ზურაბ აღრევე
შეიქნა თეიმურაზ მეფის სიძე: მეფემ მიათხოვა მას თავისი
ასული დარეჯანი. მიუხედავად ამისა, ამ უნდო აღამიანმა ზურ-
გი აქცია სიმაგრეს და იწყო ისევ შაჰ-აბაზის ერთგულება. ამას
ითხოვდა მისი პირადი ინტერესი.

მრისხანე შაჰმა გასცა ბრძანება ნოესრათ ერთიან მთელი
ივერი. ეს ბედშავი ქვეყანა უარეს ხიფათში ჩაეარდა. მას არ
ჰყავდა ჯარი, სარდლები, მეთაური. საუკეთესო ვაჟაკნი და
ერის შვილები გაწყდნენ ბრძოლის ველზე. მეფე გაიქცა იმე-
რეთს. გამარჯვებული მტერი შევიდა ქართლში და იწყო თარე-
ში. ირანელნი ფხიზლად და ხერხიანად მოქმედებდნენ. უმწე-
ოდ დარჩენილი ხალხის ერთადერთი ნუგეში იყო მთა. აჰა,
იწყეს მთისკენ დენა სახიზნად ცოლ-შვილით და სარჩო-ქონე-
ბითი ქართლ-კახეთს ახლა უარესი რისხვა მოელოდა: ის წით-

ლად უნდა შეღებილიყო, მტერს უნდა გაეცლიტა მთელი იყერი.

ამ შავბნელ დროს ქართლში იყო ერთი კაცი, რომელიც არ შეუშინდა მტრის სიმრავლეს, არ დამორჩილდა მას, არ გააგდო ხელიდან მახვილი. ეს დიადი გმირი შეიქნა განწირული ხალხის ქომაგი. მან შეაგროვა პირველ ხანებში 60-მდე საუკეთესო მამაცი და ამ მცირე რაზმით შეექადა ირანის უსარწმუნო ლაშქარს. მან გაუმართა მტერს სათარეშო ბრძოლა. სარგებლობდა მარჯვე შემთხვევებით, ვიწრო ხევებით, ბნელი ღამეებით, თავგანწირვით ესხმოდა სხვადასხვა ალაგს დაბანაკებულ მტერს და ავლებდა მუსრს, ართმევდა სურსათსა და იარაღს.

მოურავმა მიპართა თავის ძმალ-ციცულთ, ხალხის წიალიდან გამოსულ მამაცებს: ორივე პაპუნას, ლომის და გელას.

„აბა, ძმებო! ხომ ხედავთ, რა ხდება! ჩემდამი პირადი მტრებით და მეფე-დიდებულთა უგუნეზობით დღეს იღუპება ბედ-შავი საქართველო! ზურგიდან გვერეკება და გააფთრებით მოგვდევენ უამრავი მტერი... აბა ვუშველოთ ხალხს! დავფაცურდეთ! მივცეთ გახიზნის და სარჩო-ქონების გადამალვის საშუალება! გაფრინდით სწრაფად! აირჩიეთ გამოცდილ მხედრებში ხელდახელ საუკეთესო მებრძოლნი, ასამდე კაცი, სულ ცხენოსანები. ამ მცირე რაზმით ახლავე უნდა დავეცეთ მტრის მოწინავე ჯარს და შევაფერხოთ მათა სგლა სათარეშო ბრძოლით. ამავე დროს მივიღოთ ზომები და შევკრიბოთ ათასამდე მაინც საუკეთესო ვაჟკაცი, ერთი რომ ათსა და ოცს სჭობდეს, დაუყოთ ისინი მცირე გუნდებად, შევქნათ მფრინავი რაზმები, მოულოდნელი თავდასხმით სიცოცხლე გავუმწყაროთ შემოსეულ მტერს და შევზღუდოთ მისი თარეში... აბა, ჩემო შევარდნებო, გაფრინდით! დრო აღარ ითმენს. ზომ იცით, რა ბრძანა დიდმა შოთამ: „დიდთა რას ვაქმნევთ ლაშქართსა, კარგნი გვინდან და ცოტანი“, აგრეთვე: „ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მქმნელია“... მაშ ასე, გასწით! დღეს უქირს ჩვენს უბედურ სამშობლოს და დღეს გამოჩნდება, ვის უფრო გვიყვარს, ძმანო, მამული...“

და მართლაც გაფრინდნენ მოურავის შევარდნები და მეორე დღესვე საღამო ეამს მოკვარეს სამოცამდე მხედარი, ფიცხნი, ქარივით სწრაფნი, ომში უდრეკნი და ლომივით მებრძოლნი.

მოურავი ამ მცირე რაზმით, საპოცი კაცით, უმკლავდებოდა

მტრის ლეგიონებს. ერთი მეუბა რაზმით დიდი მოურავი ელვის სისწრაფით ეცემოდა თავზე შუაგულ ქართლში უამრავ მტერს და ავლებდა მტერს. მან მრავალ ალყას მისცა მტრის მოწინავე რაზმებს დიდი ზიანი, მაგალითად, ტფილისთან, ავქალასთან, წიწმურთან, ლართისკართან, არაგვზე და სხვა. სააქაძე მამაცი რაზმით შევარდნით ეხსნოდა მტერს ყველგან და აყენებდა არსლის ღვარჯიშად. ეს იყო რაღაც სივრცე, შემთავონებოთ ნამოქმედარი. მოურავის ასეთმა უწავალითო თარეშმა შეადრთხო ირანელი და ჩაავლო საგონებელში. პირიქით, სააქაძის ასეთმა გმირობამ გაამსწრაფა ივერნი. იწყეს მასთან დენა საუკეთესო ვაჟაყბა. მალე შეგროვდა რამდენიმე ასეული.

სააკაძის ძალამ ერთი-ათად იმატა. ჩქარა დაბრუნდნენ მასთან თავისი რაზმით მთისა და ბარის არჩივნი: ლომი ჩრდილელი, გოგოთურ, ბერდია, გელა, პაპუნა ჩივადე და პაპუნა ვაშაყაშვილი. თითო მათგანს მოჰყვა ომში გაწვრთნილი ას-ასი მამაცი, საუკეთესო ბედაურზე მსხდომნი. ხოლო ცაროს რაზმა შედგებოდა განსაკუთრებით მთიელ და ბარელ ქალწულთაგან; ჯუბა-ჯავშან-მუხარაღში ჩამსდარანი და ლუშ ცხენებზე მოჭირითენი, თოფებით, გრძელი შუბებით და ბასრი კალღებით ჭურვილნი, ეს ივერთა ასულნი გაგონებდნენ უძველესი დროის მამაც ამორძალთ.

ამრიგად, გმირს შეუგროვდა ხუთიოდ დღეში ექვსასამდე მებრძოლი. ეს მცირე მხედრობა მან დაჰყო ორმოც-ორმოცდაათი მეომართაგან შემდგარ წვრილ გუნდებად, უწოდა მათ მფრინავი რაზმები და წინასწარ დასახული გეგმით სხვადასხვა მხრივ მიუსია გაწვავებულ მტერს უეცარ თავდასაცემად.

„რა გავირდის, უკეთ შევძლი, ასე მქონდა ომის ჩვევა“... ათქმევინებს ამ სიტყვეზე დიდ მოურავს არჩილ მეფე თავის პოემაში. და სწორედ სამშობლოს ასეთ საშინელ გააპირის დროს გიორგი სააკაძე თავის მფრინავი რაზმებით ჩაუღოდა უდიდეს საგმირო საქმეებს. დიდი მოურავის გეგმა-ხელძღვანელობით ეს რაზმები ელვის სისწრაფით ეხსმოდნენ რამდენიმე ალყას დაბანაკებულ მტერს მოულოდნელად, ყოველ მხრიდან, უმთავრესად ბნელ ღამეში ან რიყრაყზე და აყენებდნენ დიდ ზიანს: ქლელდნენ, მესრავდნენ, ართმევდნენ ტყვე ქართველთ, — ირანში გასაგზავნ ულამაზეს ქალ-ვაჟთ. იტაცებდნენ

ზარგს, სურსათს, სამსედრო იარაღს, დაცვითელ ჭიბჭილებებს და ოთხფეხ საქონელს. გოხს იმსკელი ირანელი გამოცდილებოდნენ ხოლმე ამ თავდამხმელ გველეხს, მაგრამ სწორედ ამ დროს მათ უკანადან დაესაშებოდნენ ტყეა და ზევნი ადრე მსაჯრებული მფრინავი რაზმები და ავლებდნენ შუბრად, ტყეში მოხდნენ წარადცემული ირანელი და თან მიჰყვებიდნენ: „მალა! გურჯი — ვიაცა!.. ჰალა! გურჯი — შაბა! შაბა!“

წელი უმთავარი ღამე. ღამისკურთხე მანაკელ ღვედა სამაჯრად კაცისაგან შემდგარი მტრის ჭარი ჭეჩქე-ჭახა საზღვარში. მათ ჩაეგდოთ სელში ეს ვიწრო ყელი და შეეკრათ გარეცხილი გზა სოფლის ხაღბისათვის. შუადღეს კარგა გადაწყვეტილება ეძინა ირანელთ ჭარს. თვლებდნენ გეშაგნად, ამ დროს ოთხი მხრივ გაისმა საშინელი ყვირთა და თოფის გრიალი. მისი ზარი დაეცა მძინარე ლაშქარს. წამოიშალნენ, ეცნენ იარაღს, ხოლო სიბნელეში ვერ აჩვენდნენ მტერს და ელვებდნენ ერთმანეთს. ადრევე დანფრთხალთ ყველგან ელანდებოდათ „ღელი მოურავი“ მისი მფრინავი რაზმებით. მართლაც, ეს გაბედული იერიში მიიტანა მტერზე განთიადის მოახლოებას ეამს გიორგი სააკაძემ რაზმებად დაყოფილი სამასი კაციოთ, გაანადგურა მტერი და გაუხსნა მთებში შესაფარებლად გზა უკან მომდევნო ხალხს.

სწორედ ამავ ღამეს ასევე გაბედულად თავს დაესხნენ სოლანულთან, სადაც ითევდა ღამეს ორი ათასი მებრძოლთაგან შემდგარი ირანის რაზმი, რომელსაც მიჰყავდა ირანში ქართლ-კახეთში ნალაფარი ხუთასი ულამაზესი ქალ-ვაჟი. განთიადის ეამს მძინარე მტერს თავს დაესხნენ სამივ მხრივ თავის მფრინავი რაზმებით ლომი ჩრდილელი, ცარო და პაპუნა ჩივაძე. ამით დიდი ზიანი მიადევნეს მტერს, გამოსტაცეს ტყვეები და შეეფარნენ ტყეებს; დამარცხებული მტერი ხელცარიელი გამოვლიდა თბილისისაკენ.

გარეჯის მონასტრის სიახლოვეს ბანაკად დგას მტრის რაზმი, ხუთასი კაცისაგან შემდგარი, სამასი აქლემით და ხუთასი ჯორსახედრით. რაზმს მოაქვს განჯის მხრიდან ჭარის სურსათი. დილის რიყრაყზე აიშალნენ და გაუღგნენ გზას თბილისისაკენ. დაუახლოვდნენ თუ არა ტყიან ალაგებს, ანაზღად ორი მხრივ მათ დაესხნენ თავს პაპუნა ჩივაძე და პაპუნა ვაშაყაშვილი

ოქსი მამაცი, დასცეს საშენლო ყიყინა და დაახლეს თოდრა. მივარდნა სტერს ხმალდაშალ. ერთი საათის ხელმოტელი ბრძოლით შემტარეს მტრის რაზმი და გაიტაცეს მთლიანად სურსათით ტვირთული ოთხფეხი.

ირანელნი ფრად გააბრაშა დიდი მოურავის მჭრინავი რაზმების მოქმედებამ. ყორჩიბაშმა გააცა ბრძანება გაეფლიტათ ეს „თავსელი“ და „აბუზარი“ რაზმები. ამ მიზნით მან გამოყო თავისი ლაშქრიდან სატყეოსო ცხენოსანი ჯარი, ხუთი ათასი კაციისაგან შემდგარი, გამზედავ ქუჩუკ-ხანის სარდლობით, დაეო ეს ჯარი დასჯელ რაზმებად და მიუხია სააკაძის მფრინავებს, თანაც ამოძრავა ჯანუშნი უსვი ჯილდოს დაპირებით. თუ კი აღწევდნენ დიდი მოურავის მჭრინავ რაზმელთა ბინებსა და სახლავ ალაგებს.

გასქრა ყორჩიბაშის ხერხმა. ბევრს არამზადას გაეხსნა მალა ეშოვა ზღოვად ოქრო, მოეპოვა შაჰის წყალობა. ამით ურცხვად გასცეს ქვეყნის დამცველნი და მით საგრძნობი ზიანი წაუყენეს ივერთა მჭრინავ რაზმებს, აგრეთვე ფრად დააზარალებს მმართველნი მცხოვრებნიც.

ქუჩუკ-ხანის დასჯელი რაზმები, რიცხვით ათი, თითო ხუთასი კაციისაგან შემდგარი, არბევდნენ ქართლ-კახეთის დაბასოფლებს, ართმევდნენ გლეხობას ჭირნახულს, ოთხუხს, ფრანველს, მეტადრე კი ნადირობდნენ ლაშაშ გოგო-ბიჭებს, მიჰყავდათ ისინი ტყვედ ათობით და ასობით. იღვა სოფლად მშვიდობიანი ხალხის ტირილი და ვაება.

დასჯელ რაზმთა უსვი ნადავლი გროვდებოდა სპარსთა მთავარ ბანაკებში, რომელთა შორის ერთი იყო გარე-კახეთში (ლოქინოს ველზე), მეორე კი საჩუბრანოში (არაუვის პირას). ამასთან ერთად ირანელთ ხელთ ეკავათ მთელი ივერთის ციხესიმაგრენი.

მოურავი აღრევე მოელოდა ასეთ ფანდებს ყორჩიბაშის მხრივ. იგი სრულიად მომზადებული შეხვდა დასჯელ რაზმებს. შეიქნა ერთგვარი შეჯიბრება და დავლური მოპირდაპირეებს შორის. ისინი ნადირობდნენ ერთმეორეზე და უზოგველად ჟლეტდნენ ერთმანეთს. აეშავათ მეწვეობით აღრევე იგებდნენ ერთმანეთის ბინებს, სამალავ ალაგებს, და სასელელ გზებს, ესაფრებოდნენ ერთმანეთს, თავს ესხმოდნენ მოულოდნელად

და აყენებდნენ საგრძნობ ზიანს, იწინი არ ინდობდნენ ერთიმეორეს. იყო მათ შორის ბრძოლა მძაფრი, სასტიკი და უღმრთო. მტერს არ ნებდებოდნენ ცოცხალი, რადგან კარგად იცოდნენ, რაც მოელოდათ ტყვეობაში, ამიტომ ორივე მხარე იბრძოდა უზოგველად, სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე.

ჩამავალი მზის სხივები წითლად აფერადებს შორეულ მთებს, აგერ მტკვრის პირას პატარა მინდორზე დაბანაკებული პაპუნა ჩივამის მფრინავი რაზმი, ასე იცეკვამდე. ამ მწევანე მინდორს გარს აკრავს სქელი ტყე. რაზმი ფრიალ კმაყოფილია, რომ ამ დილით კარგად ინადირა, გააბა მახეში მტრის ერთ-ერთი დამსჯელი რაზმი და მედგარი ბრძოლით მიაყენა დიდი ზიანი, თანაც დააყრევინა უხვი ნადავლი და ტყვედ წამოყვანილი ორმოცამდე ქალ-ვაჟი, რომლებიც დაგზავნა კიდეც თავიანთ სოფლებში, აგრეთვე საიმედო ალაგას დააბინავა ნადავლიც. შელამდა კიდეც. მიდამომ მოისხა მწუხრის ნაბადი. აჰა, მთვარე ამოიწვერა მთის თხემიდან და გერცხლით ასევეადა თალხით მოსილი ბუნება: გაიშალა მინდორზე ლურჯი სუფრები, უზვად დალაგდა ცივად მოხარშული თაფლის მსუქანი ნაჭრები, თუშური ყველი და თორნის პურები. მარდად მოუსხდნენ რაზმელები და მადიანად შეექცნენ ვახშამს. მზად კაშმული, ხოლო მოსართავ-მოშვებული მათი ცხენები ფრუტუნით ძოვდნენ იქვე ბალახს. მოხსნეს თავი ორჩაფიან ტიკს. ღვინით სავსე პატარა ყანწები გადადიოდა ხელიდან ხელში.

ამ დროს გაისმა სამი მხრივ გუშავთ განგაში. ამას მალე მოჰყვა თოფების სროლა.

მამაცი პაპუნა ჩივამე ლომივით წამოვარდა ზეზე.

— აბა, მხნედ, ბიჭებო! გაგცეს! მტერი მოგვადგა სამი მხრივ. სწრაფად, ზურგით მტკვრისაკენ... წაიყვით ცხენები... ჩასაფრდით ტყეში... ძვირად დავუსვათ ჩვენი სიცოცხლე... არც ერთი ტყვე! ან შეაკვლით მამაცად, ან სცადეთ თავის დაღწევა, ვისაც გწადიათ...

გაისმა ნაწყვეტ-ნაწყვეტად პაპუნას ბრძანება.

რაზმი აიშალა, ელვის სისწრაფით ამოძრავდა და შეასრულა მეთაურის ბრძანება.

ამ დროს სამივე მხრიდან გავარდა თოფები. მალე გაჩნდნენ

ნანდორსე ხმალამოწვდილი ირანელნი, ექვსას კაცამდე, თვით ქუჩუკ-ხანის სარდლობით.

— გზები შეკრულია, ვერ წახვალთ! დაგვრჩით, გურჯებო! გაისმა ქუჩუკის მკეჭარე ხმა.

პასუხად გაეარდა მტკვრის მხრიდან სამოცამდე თოფი. ოცამდე მტერი გადმოვარდა ცხენებიდან მკედარი და ზოგად დაქრილი.

ყიზილბაშებმა იკადრეს უკან დახევა და შეაფარეს თავი ტყეს.

— განა უნდა გავექცეთ ამ წუნკლებს! აბა, ბიჭებო, მომყევით, ვისაც გული გერჩით! გავეარდეთ სწრაფად და სამკე მხრივ შევეუბოთ მტერს. აქ ცხენებთან დარჩება თამაზი ოცი რაზმელით. თუ ნახოთ გვიჭირს და ჩვენი ხსნა ძნელიდაა, თავს უშველეთ! მიაშურეთ მტევარს ცხენებით, გადით სამშვიდობოს... ამცნეთ დიდ მოურავს ჩვენი დალუპვა. აბა, მამაცად, ძვებო! — მიმართა პაპუნამ დანარჩენთ: — თოფით, დამაჩივბით და შუბით ხელში ეძგერეთ მტერს! შემდეგ კი ხმალდახმალ... ჰკა მაგათ!

წამოიძახა პაპუნამ და გაქანდა თოფით ხელში. მას მიჰყვა ასამდე კაცი.

მტერმა იცოტავა, სწრაფად გამოვიდა საფარიდან და შემოერთყა ირგვლივ. ორივე მხარემ დაახალა ერთმანეთს თოფ-დაძაჩებო. მალე შეექმნათ ხელჩართული ბრძოლა სამკედრო-სასიცოცხლოდ. ირანელნი ქვეითად იბრძოდნენ. მკედრები და მძიმე დაჭრილნი პანტასავით ცვიოდნენ ძირს. ივერნი იბრძოდნენ გააფთრებით, მაგრამ ვერას აწყობდნენ ექვსჯერ მეტ მტერთან, რომელიც რკინის სალტებავით ეცვროდა ირგვლივ.

დაიხოცნენ საუკეთესო ბიჭები პაპუნას რაზმიდან. აბა, დაცა თვით მამაცი პაპუნა მძიმედ დაჭრილი!

— მოკვდი, გიაური!

ამ სიტყვებით მიიჭრა პაპუნასთან ქუჩუკ-ხანი და დაახალა მომავლად გულში დამაჩა.

პაპუნას სიკვდილმა წელში გაწყვიტა განახევრებული ივერნი, იმავე დროს კი ფრიად გაამხნგვა ყიზილბაშნი. ამათ დასცეს სიხარულის ყიჟინა და შემოერთყნენ ქართველთ უფრო ღირსი.

ნამცაღ იბრძოდნენ გამწარებული ივერნი, სოლო არა ნაკლები სიმამაცით იბრძოდნენ ირანელნი, სიმრავლით გამხსნეველნი.

ქაღვე თციოდ წუთვის ხელწარბული ბრძოლა — და ასევე ქაღვედელ რაზმელმა პპოვა გძირული სიკვდილი თავის მამაც სეპაქრას გვერდით. არც ერთი კი არ დასებდა მტერს ცოცხალი. მათ იმსახურებლეს სამასამდე მტერი.

რანახა აღრევე თამაშმა, რომ საჰმე სჭირს, პაპუნან რანმეღვლით მოელის სრული დაღუპვა და შველა შეუძლებელია, ამიტონ თავის ოც რაზმელს ცხენზე შეჭდომა. იმათ სწრაფად გაიხიეს წინ მარჯაფა ცხენები და შეცუორდნენ მტკვარში. გვირ გაიგო ბრძოლაში გართულმა მტერმა, დაახალეს თოფები, სოლო ტყვია არ მოხვედრია ორის მტრს, მათში ერთი დაიჭრა მძიმედ, მეორე კი მსუბუქად.

მალე ამცნეს დიდ მოურავს ეს მძიმე ამბავი, ეს დიდა მარცხი. უზომო იყო მისი მწუხარება. ამიერიით მას აღარ ჰყავლა თავისი საუკეთესო ძმადფიცული, თავისი მარჯვენა ხელი — მამაცი პაპუნა ჩივაძე.

უფრო გამძაფრდა სარდალი, შეუდგა ახალ ხერხებს, თუ როგორ მოესრა ან დაესუსტებინა მაინც შემოსეული მტრის ლაშქარი.

აგრეთვე დიდ ზიანს აყენებდა ირანელთ მთიელი გელა; მისი რაზმი მთლიანად შედგებოდა ას ორმოცდაათ ცხენოსან ქალწულთაგან, რომელნიც თვით ცარომ შეკრიბა ივერიის სხვადასხვა კუთხიდან. იმათ ემოსათ ვაეურად მექი სისვი ფერის შალის მოკლე ჯუბა-შარვალი, ზემოდან რკინის მჩატე ჯავშანი. ფეხზე კი ეცვათ მაღალყელიანი უქუსლო წაღები. რაზმელებს შეეკრიბათ თმები და თავზე წაეკრათ იმავე შალის ჩაბალახნი. მათი საჭურველი იყო ბასრი ხმალი და ხანჭალი, თოფი, დამბაჩა და პაწია მორგვალო ფარი, ერქვათ ვაეური სახელები. ეს ქალები იყვნენ საუკეთესო მხედარნი, ფრიად დაბელოვნებული ნიშანში სროლასა და ხმალ-ხანჭლის ხმარებაში, გულით მამაცნი და ხალხისათვის თავგანწირულნი. გელასთან ერთად იმათ შეფიცეს ერის მოთავეს: ან გაწყდებოდნენ მთლიანად ამ უეცარ თავდასხმებში, ან ბოლოს მოუღებდნენ მტრის თარეშს ივერიაში. მოურავი ხომ აქეზებდა და ხელს

უწოებდა მათ რჩევა-დარიგებითა და იარაღ-სურსათითა. ეს ამოჩაღლთა რაზმი შეიქმნა სააკაძის მარჯვენა ხელი.

კენახეტი ღამე. მცხეთის ვიწროვებში დუშისას არღვევს ნეკვრის ღუღუნით და აჩაგვის ჩხრიალი. ტყეა და ბუჩქნარი ჩხატრებულა ას ორმოცამდე მხედარი. მათ არ სძინავთ, გლიან ელაცას. ამ დროს რაწმილან ას ნაბიჯზე მდგომ ორ გუშავს ლეკმა ჭოტის ხმა. ამავე ხმით უბასუსა ერთმა მთავარმა. გა-
ნაძნადა ახლო წავი ლანდი.

— ვინ მოდის? — შესძახა წყნარად გუშავმა და წესიერად დაძრა.

— მოკეთე! — იყო წყნარი პასუხი.

— ნიშანი?

— მცხეთა.

— კეთილია მოახლოვდით! — ამ სიტყვებით გუშავმა და-
უწვა დაძრა.

— შენა ხარ, რუსი? — შეეკოთბა იგივე ახალ მოსულს, —
რა ამბავი მოგაქვს?

— წამიყვანეთ რაზმის უფროსთან და იქ ვიტყვი.

— ვინ მოხველ? — შესძახა წყნარად გელამ.

— რეზო მშვერავი, სარდალი!

— რაი ამბავი?

— განთიადის ქაშა აქ იქნებიან, საცაა ამოვა დავახშებულა
მივარე.

— კეთილი, რამდენი არიან სულ?

— სპარსთა რაზმი ხუთას კაცამდე იქნების. მოჰყავთ ხელ-
ფეხშეკრული და ერთმანეთზე გადაბმული ექვსასამდე ულამა-
ზესი ქალ-ვაენი, ყველანი შუა ქართლში ნათარეშები.

— ეგრე. სად დასტოვე ისინი?

— ძეგვთან ბანაკად დგანან.

— კეთილი. აბა, ჩემო ვაჟკაცო, — მიმართა გელამ ჯგუფ-
თა უფროსებს, — თქვენ, გენო და ბესო, ორმოცი მხედრით
დაეცით მტერს მარჯვენა მხრიდან: თქვენ, კაკო და სოლო, ორ-
მოცი მხედრითვე დაეცით მარცხენა მხრიდან, თქვენ კიდევ
გიგო და შაქრო, ოცდაათი მხედრით დაუარეთ თავი და მოე-
ქეცით უკნიდან. შენვე მოგეშველება ხუთი მშვერავი, რომლე-
ბიც შორიახლოდან დაედევნებიან მტერს. ხოლო მე ჩემი ოც-

დაათი მამაცით მივიტან იერიშზე ბირდაპირ. კარგად მოზოქეთ მანძილი და საფარი ალაგები, ელოდეთ ჩემა ნიშანს. ეს იქნება თოფის გაკარღნა. მაშინვე უშინნეთ კარგად, დასცალეთ თოფები, შესხედით ცხენსე, დასკვივლეთ და გაღუბტით ხმლითა და დამბაჩით. ეს თავდასხმა უნდა იყოს სწრაფი და უცდარი. უნდა გამეუსროს მტერი, სანამ გონს მოვიდოდეს. ტყვეებს გადაუსროლეთ ხანჯლის დანები, რომ დასჭრან თოკნი და დააზსნან ხელფესი. ტყვეები გაიტაცეთ სამხედრო გზით ანანურისაკენ, ჩააბარეთ ისინი უჯოს და ბერდიას; ასეა ერის მოთავის განკარგულება. მაშ ასე, ძმებო, იყავით მარჯველ!

ამ სიტყვებით გასცა ბრძანება მამაცმა გელამ.

ყველაფერი შესრულდა თანახმად მისი გეგმისა. მოახლოვდნენ ირანელნი ქართველი ტყვეებით, გელამ და ჯგუფთა უფროსებმა ოთხივე მხრიდან დასცალეს თოფები, დასკვივლეს და მიიტანეს მდგარი იერიშები. თავსარი დაეცა მტერს ამ უცდარი თავდასხმით. იგი დაიბნა, დაფრთხა, დაყარა ტყვეები და იწყო უთავბოლოდ დაფანტვა ტყესა და ღრეში. მაგრამ ბელშავ მტრებს ყველგან სწვდებოდა მამაც ამორძალთ ტყვია და მახვილი. ისინი გაიმეუსრნენ თითქმის მთლიანად. განთავსუფლებული ქართველი ტყვენი (ქალ-ვაენი) წაიყვანეს სამხედრო გზით. ჩაუვიდა ეს ამბავიც ტფილისში ყორჩიბაშს. მის გამწარებას არ ჰქონდა საზღვარი, იგი იგლეჯდა ხორცს თავისივე კბილებით, დიდ საგონებელში ჩაეარდა. ასეთმა გარემოებამ უკარანახა მას შეეცვალა პოლიტიკა და სიმეაცრე-ძალმომრეობიდან გადასულიყო დაყვავებაზე.

ხოსრო-მირზას მეშვეობით მან დაიახლოვა ივერიის გავლენიანი თავადნი და სასულიერო წოდება, უწყალობა მათ შაჰის სახელით ძვირფასი ნობათი. ასევე მოექცა ცბიერი ყიზილბაში მდამიო ხალხსაც. ამ ფანდებით ირანის მთავარ-სარდალმა ყველას გული მოიგო და აამხედრა ისინი დიდი მოურავის წინააღმდეგ.

გაიმარჯვა ირანულმა პოლიტიკამ. მონურმა გრძნობამ შეიპყრო წარჩინებული ივერნი. ამათ გაუგზავნეს სააკაძეს დესპანებად ტფილელი მიტროპოლიტა დიონისე და მცხეთის სამთავროს ეპისკოპოსი ტროფილე. ესენი მივიდნენ დიდ მოურავს,

თან, დაიჩოქეს მის წინაშე, შეევედრნენ ჩაეგო ხმალი და აედო ხელი უმიზნო სისხლის ღვრაზე.

— არა არს ოჯახი მთელ ივერიაში, სადაც არ ისმოდეს გლოვა და ტირილი ომში დაკარგულ ძმებსა, ქმარსა და შვილებზე. მთელი ქართლი და კახეთი შემოსილია შავი ძაძით, დიდი ხანია, რაც შევეჩვიეთ სპარსთა მონობას, დიდი ხანია ქართველი ერი ასრულებს შაჰის ბრძანებას. აბა, სადა გვაქვს იმოდენა ძალა, რომ გავუმკლავდეთ დიდებულ ერანს და შევებრძოლოთ ყეინის ლაშქარს! დიდო მოურავო, მუხლმოყრით გვედრებით ჩააგო ხმალი და მისცე მშვიდობა წამებულ ერსა, გვეყოფის ამდენი სისხლი და უსარგებლო მსხვერპლი

ამ სიტყვებთან ევედრებოდნენ სააკაძეს ივერიის მღვდელმთავრები. გმირი მოწიწებით ეამბორა ხელზე სულიერ მამებს, დასვა ტახტზე პატივით და მოახსენა:

— სულიერო მეუფენო, ვწუხნარ, რომ ტყუილად გარჯილხართ. მოგახსენებთ: მე შევწყვეტ ბრძოლას მხოლოდ მაშინ, როცა ქართლი და კახეთი შეიქნება სრულიად თავისუფალი. ქარქაშში ჩავაგებ სისხლიან მახვალს მხოლოდ მაშინ, როცა ჩემს სამშობლოში არ იქნება არც ერთი ირანელი მეზობელი აი ეს გახლავთ ჩემი საბოლოო პასუხი!

წყევლა-კრულვით გაშორდნენ მღვდელმთავარნი დიდ მოურავს. სააკაძემ უმატა მხნეობას. მან მიიმხრო ქსნის ერისთავი იასე, ბარათაშვილები, ზურაბ ერისთავის ძმები — გიორგი და დათუნა, აგრეთვე ზემო ქართლის რამდენიმე თავადი. მანვე აფრინა ყველგან კაცები და შეუდგა საერთო ამბოხებას.

მოურავის ასეთი საარაკო მხნეობა ყველას უდგამდა გმირულ სულს და იზიდავდა მასთან ერთად საომრად მტრის წინააღმდეგ.

ირანელთა ლაშქრის სპასალარ ყორჩიბაშს ქართლში ჰყავდა სიძედ ფრიად გავლენიანი თავადი ანდლუყაფარ ამილახვარი, სჯულშეცვლილი, სამშობლოს მოღალატე და შაჰის დიდი ერთგული. ჭერ კიდევ ადრე, ირანელთა პირველი შემოსევის დროს სააკაძემ შეიპყრო ანდლუყაფარ მისი ცოლ-შვილით და დაამწყვდია არშის ციხეში მყინვართან, რომ არ შეეშალა ხელი ივერიის განთავისუფლების საქმეში. ამ თავისი ნიძის ოჯახობით არშის ციხიდან გამოყვანა მოიწადინა ყორჩიბაშმა. ამ მიზნით გაგზავ-

ნა თორმეტი ათასი საუკეთესო მებრძოლი უპირველესი საზღ-
ლების მეთაურობით. ესენი იყვნენ ხოსრო მირზა, შაბადახანი
და ამირგურიხანი. ეს ჯარი სამხედრო გზით, ე. ი. არაგვის სეი-
ბათ უნდა ასულიყო არშის ციხეში და გაეთავისუფლებინა ტყე-
საღნი. ამ სახით ჯარს უნდა გაეცლო ზურაბ ერისთავის სასუფ-
ლობელოზე, ყორჩიბაშის თხოვნითა ზურაბმა დართო ნება. ჯა-
რი აჰყვა არაგვის ხეობას, მივიდა არშის ციხეში და გაათავა-
სუფლა ანდუყაფარი.

სწორედ აქ გააბა მტერი მახეში დიდმა მოურავმა. მან მი-
იმზრო ზურაბის ძმები. ესენი დახვდნენ მათ მთიელთა რაზმებით
და არ მისცეს უკან ჩამოსვლის ნება. მაშინ ირანელთ ჯარი იძუ-
ლებული შეიქნა ჩამოსულიყო ქანის ხეობით. ჯარს წინ უქ-
ლოდა თვით ანდუყაფარი, რომელმაც კარგად იცოდა გზები,
მაგრამ მტერს ქანის ვიწროებში დაქვდნენ თავისი რაზმებით
სააკაძე, ქაიხოსრო მუხრანბატონი და იასე ქანის ერისთავი. აქ
ირანელთ საშინელი მარცხი მოუხდათ. ისინი წუწყი თავგავით
გაებნენ მახეში. წინიდან ჰყავდათ უღმო მტერი დიდი მოუ-
რავი, უკნიდან კი აწვებოდნენ თავისი ვაჟაკებით ზურაბის
ძმები გიორგი და ღათუნა, აგრეთვე თუმ-ხევატარნი. მტერნი
მოუწყვედნენ შუაში. გასაქცევი გზა არსაით იყო. გააფთრებუ-
ლი ივერნი მისცავდნენ ირანელთ და გაავლეს მუსარი. მთელი
ორი დღე ელიტეს მტერი. მათი ლენით აივსო ვიწრო ხეობა.
მდ. ქვანი წითლად შეიღება. გაწყდა მთლიანად მტერი, და-
ხოცნენ მათი სარდლები: შაბადახანი, ამირგურიხანი და სხვანი,
გადარჩნენ მხოლოდ ანდუყაფარი თავისი ცოლ-შვილით და
ხოსრო მირზა. ამ საშინელ ბრძოლის დროს ამათ მთის ბილა-
კებით გადაასწრეს სამშვიდობოს და მივიდნენ ყორჩიბაშთან,
რომელსაც აჰცნეს ზარდამცემა ამბავი.

ეს დიდი მარცხი დამართა მტერს გიორგი სააკაძემ. ამ სა-
შინელმა დამარცხებამ, ისკანდერ მუნშის აზრით, წელში გაწყ-
ვიტა მტრის ლაშქარი. არც ეს აკმარა დიდმა მოურავმა. ირა-
ნელთ ხელში ეკავათ იმჟამად მთელი ქავახეთი, თურქთაგან
წართმეული. სააკაძე გადვიდა ქავახეთს, მიიმზრო მესხეთის
გმირი ელია დიასამიძე და მოახდინა აჯანყება, მან ზედიზედ
ტაამახრცხა ირანელი მეციხოვნენი და წაართვა ციხეები:
აწყყერი, ასპინძა, ახალციხე, ხერთვისი, ფარავანი და სხვა. მო-

უჩავეს სწავლა ჯავახეთი გაეთავისცდებინა მტრისაგან და შე-
აქმონეს ჯარით თავს დასხმოდა ყორჩიბაშს. სააკაძის ამ სა-
სუდრო სერსმა დავთარი დაუბნია ირანელთ. ყორჩიბაშმა გა-
წაენა ჯავახეთს დიდი მანველი ჯარი. ამ ჯარს ერთ მხრიდან
დაჰყვა ელია დაიამიძე თავისი ნაშატი რაზმით, მეორე მხრივ
კი დიდი შოურავე თავისი ეჟეკაციით. შეიქმნა ხელმართე და
ბრძოლა. ირანელნი დამარცხდნენ სასტიკად. სააკაძემ აქ
გლში სულთანთან და მოულოცა გამარჯვება. ამ საზღო მოხმად
თურქთა მბრძანებელი და ჩაითრია ოშში.

სულთანმა იპაუებლა ამ მარჯვე დროთი და იწყო მზადება
ირანს წინააღმდეგ, ერაყსა და ქურთისტანის წასართმევ. ა-
მათან ერთად ივერთა გმირს შეჰოუთვალა დიდი მალღობა
და უძღვნა ძვირფასი საჩუქრები, თანაც დაპირდა მანველ ჯა-
რებს.

• ჯავახეთიდან სააკაძე გადვიდა კოლხეთს, დაიარა იმერეთი,
გურია, სამეგრელო და მოუწოდა მათ ივერიის დასახმარებლად.
იხინი დიდი თანაგრძნობით შეხვდნენ ამ მოწოდებას და იწყეს
მზადება.

• ამ ამბებმა მეტად დააფრთხო ბერძენი. ყორჩიბაში ჩავარდა
საგონებელში. თუმცა მას ეკავა ხელში ივერიის ციხე-სიმაგრენი
და მისი მომხრე იყო თავადთა მეტი ნაწილი, მაგრამ დიდი მო-
უჩავეს ერთი გამოჩენა საზღვარსე კოლხეთის ჯარით საკმაოდ
იყო, რომ ქართლ-კახეთი მთლიანად გადასულიყო მისკენ. ამა-
ვე დროს მან გაიგო თურქთა ამხედრებაც. თვით სააკაძე უწე-
ყოზდა მათ ხელს. ივერთა დიდი ბრძოლებით ფრიად დაქან-
ცულ ირანს კი იმეამად აღარ ჰქონდა იმდენი ღონე, რომ გა-
კლავებოდა სულთანს. ამის გამო ყორჩიბაშმა კარგად გაამაგრა
ტფილისის, გორის, ბირთვისის და სხვა ციხენი, თანაც მოეზ-
ნადა ერანში წასასვლელად.

• სააკაძემ გაიგო თუ არა ეს ამბები, აღარ მოუცადა კოლხე-
თის ჯარის შეკრებას, გადმოხტა ქართლში თავისი რაზმით, და-
ეცა გორის ციხეს, აიღო იგი და მიაშურა თბილისს. აქ შეიტ-
ყო მტრის განახევრებული ლაშქრის გაქცევა. უკან გადევნება
გვიანდა იყო. ამ დროს ყორჩიბაში უკვე გადასულიყო მდინარე
არეზს გაღმა და გარბოდა თავისი ჯარებით როგორც ნამდვი-
ლი დამარცხებული, გარბოდა გულის ხეთქით ეს ერანის ქე-

ბული სპანალარი. მას ყველგან ელანდებოდა მოუტრავის მრის-
ხანე სახე, ყურში ესმოდა მზის მქექარე ხმა.

ამრიგად, მესამედ გადარჩა მთელი ივერი საშინელ ხეტათს.
ახლაც მისი მხანელი შეჰქნა გოიჯი საყაძე. მას ბეპარულა
თავისი სიტყვა.

ზ ვ ა მ ე ზ ე

ხევეებითა და მთა-გორაკებით დასერილი საქართველო უზ-
ვად იყო მოფენილი ციხე-სიმაგრეებით, სადაც ბუდობდნენ
კოლხეთ-ივერის და მესხეთის დიდებულნი, ანუ დიდი თავადნა.
ძველ დროს ეს ციხე-სიმაგრენი მელგრად იცავდნენ სამშობლოს
საზღვრებს და უცხო ქვეყნებიდან შემოსასვლელ გზებს გარე
მტერთაგან. ხოლო ბოლო ხანებში, მეტადრე საქართველოს და-
ქუცმაცების შემდეგ წერილ სამეფო-სამთავროებად, ე. ი. XV
საუკუნიდან, ამ ციხე-სიმაგრეებს დაბატრონებული მთავრები
და თავადები არაიშვიათად ეურჩებოდნენ და ებრძოდნენ თავი-
ანთ მეფეებს, გამოდიოდნენ მათი მორჩილებიდან, მძლავრე-
ბოდნენ, თარეშობდნენ შინაურ-გარეშეებზე და დაუსჯელად
ჩადიოდნენ ათასგვარ ბოროტებათ, ისინი ხშირად ესხმოდნენ
ერთიმეორეს, უზოგველად ღვრიდნენ მოძმეთა სისხლს, არ-
ბევდნენ დაბა-სოფლებს და ქალაქებს, მით აფერხებდნენ მე-
ურნეობას და ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებას. ასეთი
მოქმედებით ისინი ფრიად ასუსტებდნენ ნივთიერად, კულ-
ტურულად და პოლიტიკურად ისედაც რვა ნაწილად დაფლუ-
თილ პატარა საქართველოს.

ამრიგად, ამ ციხე-სიმაგრეებმა მეტ წილად დაკარგეს თავი-
ვისი მთავარი დანიშნულება და თანდათან იქცნენ უმადლარ
სვავთა და ზვიგენ-ვეშაბთა, ე. ი. ყაჩაღად ქცეულ არსებათა
ბუნაგად, რითაც აუწერელი ზიანი მიაყენეს საუკუნეთა სვლაში
ბედშავ საქართველოს. ასეთი იყო თავადთა დიდი უმეტესობა.

ეს მადალძრული სვავები, მიუვალ ციხეებში შებუდრულნი
და წერილ აზნაურებით გარეშოცულნი, კინკლაობდნენ ერთმა-
ნეთში, მოულოდნელად ესხმოდნენ ერთიმეორეს, ჟღერდნენ
ულმობელად, ართმევდნენ ყმებს, მიწა-მამულს, სარჩოს, მთელ

ქონებას და მოძვეთა უბედურებაზე აგებდნენ საკუთარ კეთილ-
დღეობას, სანამ უფრო მძლავრი არ დაესხმოდნენ ამათ და არ
აქცევდნენ მიწა-მტერად. ეს ქვეყნის დამლუპველი სვავები
არაინფიათად ეპატრუებოდნენ თავის სამშობლოს დასაზარებელ
გარეშე მტრებს, რათა ნოეთნობი ხელი და უწვად ესარგებლათ
ხალხის გაქარვებით. ეს გარეშარი არსებანი ხშირად წინ მი-
უძღოდნენ შემოსულ მტერთ, ულოკავდნენ ხელ-ფეხს აზი-
ა-ეროპის მტარვალთ და ნათ ჭილდო-ხალათებსა და ნასუფრად-
ზე ჰყიდნენ თავის ერსა და სამშობლოს.

აი, ასეთი უქაძლარი სვავებით სავსე იყო ბედშავი საქართ-
ველო იმ ბნელ ხანაში, რასაც შეგვხვთ ამ ისტორიულ რა-
მანში.

ეს ბორბტი და გარეშარი არსებანი, ე. ი. დიდი თავადება,
თავისი დაგვიწილი შეძებრებით — მინაყმა აზნაურებით — ნა-
დირობდნენ აგრეთვე უმწეო გლეხებსა და წვრილ აზნაურებ-
ზე, ესწოდნენ მათ, აწიოყებდნენ, რტაცებდნენ ლამაზ ქალ-
ვართ და ათასობით ჰყიდნენ მათ უცხოელ ვაჭრებზე ირან-
თურქეთში გასაყიდად.

ასეთ უგვანო და საზიზღარ საქმეებს უმთავრესად ჩადიოდ-
ნენ კოლხეთ-მეხეთში, აფხაზეთ-გურია-სამეგრელოს და სამც-
ხე-საათაგოს მთავრები და თავადები.

ოთხი საუკუნის მანძილზე კოლხ-მესხ-ივერიის მწვენიერი
ვყენი და ასულნი ყოველწლივ ათიათასობით იყიდებოდნენ
ცხვრის ფარასავით სტამბოლ-თეიარანისა და ქაირ-ბაღდათის
ბაზრებზე, ამყობდნენ ყვინ-სულთანების და ხანებ-ფაშების
ჰარამხანებს.

ტყვედ გაყიდულ ან წაყვანილ ვაჟთა უმეტეს ნაწილს ძა-
ლით აღებინებდნენ მაჰმადის სჯულს და წვრთნიდნენ სამხედ-
როდ. მათგან შექმნილი იანიჩართა რაზმები სტამბოლში წარ-
მოადგენდა თვით სულთანის საუკეთესო გვარდას, ზოლო
ირანში ქართველთაგან შემდგარ ასეთ რაზმებს ეწოდებოდა
შაჰსევანები, ე. ი. შაჰის ლეგიონები და ყული-სპა, ანუ მონათა
ლაშქარი. და აი, ამ ქართველ ტყვეთაგან შემდგარი რაზმები
სა, კუნეთა სვლაში იყვნენ ყველაზე უფრო მძლავრი და შაჰი-
სულთნების ტახტისათვის საიმედონი.

1 პედნიეროდ XVII საუკუნის დამდეგს ქართლს გაუჩნდა

ბატონი დიდი მოურავის სახით, რომელმაც გიორგი მეფის დროს და ლუარსაბ მეორის მეფობას პირველ ხანებში რეინის მარჯვენით ალაგმა, როგორც ნოთარეშე ოს-ლეკნი, ისე ქართლის მეტად თავაშეებული თავადები და დაუმორჩილა ისინი მეფეს, სააკაძის ასეთმა მოქმედებამ, როგორც ვიცით, გამოიწვია ამ თავადებში საშინელი შურისძიება, რაც დაშთავრდა ლუარსაბ მეფის მიმხრობით და დიდი მოურავისადმი შავი ღალატით.

სწორედ ამ ქვეყნისათვის თავგანწირული გმირის ექსორიით ისარგებლეს ქართლის გაყაჩაღებულმა თავადებმა და იწყეს თავაშეებული თარეში. ამათ შორის უპირველესი იყვნენ იასე ქსნის ერისთავი, ზურაბ არაგვის ერისთავი და მეტადრე კი შაჰ-აბაზის სიძე, ქრისტეს მკვობი, მაჰმადის თაყვანისმცემელი და სამშობლოს მოღალატე ანდრეაფარ ამილახვარი, რომლის მთავარ ბუნაგად იყო მჩინელი ქართლში სხვილოს მავარი ციხე და იქიდან თავსარს სცემდა ქართლსა და კავკასიონის მთის ხალხებს. ეს ორი ძმადმეფიცული უმძაღარი სეაგო, ისე და ანდრეაფარ, კარგად შეიარაღებული რაზმებით, დროგაშეგებით გადადიოდა კავკასიონის ქედს გადაღმაც კი, იქიდან ესწოდნენ ქრისტ-ჩეჩენთა სოფლებს (აულებს), არბევდნენ მათ და დიდი ნადავლით, განსაკუთრებით ცხვრისა და საქონლის ჯოგით, ბრუნდებოდნენ შინ. აგრეთვე ჩამოყავდათ ტყვედ იქაური ლამაზი ქალ-ვაჟნი, რომ შემდეგ გაეყიდათ ცეცრებზე ირან-თურქეთში.

სხვილოს ციხე. სალამო ეამია. ზედა დარბაზში ტახტზე ფეხმოკეცით ზინ ჩოფურა, ჯმუხი სახის ანდრეაფარ ამილახვარი და უდარდელად წევს ნარგილეს. მის ჩასუქებულ სხეულს მოსაყვს სამალაჯის ხალათი. იგი გართულა რაღაც ფიქრებში. ბიროტი და მსუნაგი სახე ულიმის ცბიერად. უცებ ასწევს თავს და შემოკრავს ტაშს. ფრთხილად შემოდის ფარეში და თავდაზრათ დგება კარებთან.

— ბიჭო, მოურავს დამიძახე?

— ეხლავე, დიღო ბატონო, — და ფარეში გარბის გარეთ. მცირე ხანს შემდეგ იღება კარი, შემოდის ჩოხა-ახალუ-

ბიანი, იარაღსხმული ზორბა ოსი.

— რას გიბრძანებ, დიღო ბატონო?

— შენ კი არა, მე გიბრძანებ, ბრიყვო! ათ წელზე მეტია ჩვენში ცხოვრობ და აქამდე ქართული ვერ ისწავლე, შე ოხე-
რო, არა გრცხვენია?

— რა ვქნა, დიდო ბატონო, ვერ ისტავლე და ვერა.

ანდუყაფარს გაელიმა ოსის პასუხზე.

— რას შვრებიან ჩვენი ტყვეები?

— კარგად არიან, ბატონო.

— სად დაამწყვდიე?

— ციხის დიდ საკანში, ბატონო.

— რამდენი არიან სულ?

— სულ ქალი და კაცი ორმოცამდის იქნების.

— ყველანი ზვალე წაასხი ახალციხეში და მიჰყიდე ფაშა.
მცადე კარგი ფასი მიიღო.

— კი, ბატონო, ვეცდები. ი ლამაზი გოგოც წაეასხა, შენ
რომ გუშინ თვალში მოგივიდა?

— არა, ის აქ მომგვარე ახლავე.

ოსმა თავდახრით დააპირა გასვლა.

— მოიცა, გიგა, ის სადა გყავს, ჩემი ურჩი გლეხი, სააკაძით
რომ მემუქრებოდა?

— ისა ციხის ბნელ ჭურღმულში დავამწყვდიე, ბატონო,
ჯერ კი კარგად ვცემეთ, როგორც ბრძანე.

— კეთილი, ულუფას რას აძლევთ?

— დღეში ნახევარ ხმელ პურსა და ერთ ხელადა წყალსა.

— მისთვის ეგეც ბევრია. მაშ გასწი და შეასრულე ჩემი
ბრძანება.

— ახლავე, დიდო ბატონო!

ამ სიტყვებით ოსი გაქრა დარბაზიდან.

ამილახვარმა ააბოლა ნარგილე და უშნო ღიღინით ამოუშვა
რალაც ირანული ბაიათი. მცირე ხანს შემდეგ ფრთხილად გაი-
ლო კარა და დარბაზში ფეხაკრეფით შემოვიდა იგივე ოსი მოუ-
რავი და შემოიყვანა იშვიათი სილამაზის ქალწული, სუფთად
ჩაცმული. იგი საშინლად ცახცახებდა.

— მოიყვანე, ბატონო, გოგო.

— კეთილი, გასწი — იყო ბატონის მოკლე პასუხი.

ოსი გავარდა დარბაზიდან და მაგრად მოიხურა კარები.

ანდუყაფარმა შეათვალიერა კარებთან მდგარი ქალი და

სიამოვნების ნიშნად აუციმციმდა ქროდა თვალები და აუწყ-
ლაბუნდა პირი.

— მოიწი ახლოს, ლამაზო! — უთხრა ტყვე ქალს დაყვავე-
ბით ანდუყაფარმა.

ქალი არ იძვროდა ადგილიდან. იგი მიჰკვროდა კარებს და
მთელი სხეულით ცახცახებდა, განწირულობის ნაპერწყმებს
ისროდა მისი შავი თვალები.

— არ გესმის, ქალო, აქეთ მოიწი! — უთხრა თავადმა ხმა-
აწევით.

ქალი დუმდა და არ იძვროდა ადგილიდან.

— ყრუ ხარ, თუ რა ღმერთი გიწყრება! არ გესმის, რომ
გიბრძანებ?! მოეთრიე აქა!

კვლავ დუმილი და უძრავი ქალის მხრივ.

ქალის ასეთმა „თავხედობამ“ ფრიად გააბრაზა ბატონი. იგი
წამოიქრა ზეზე და მიუახლოვდა ქალს.

გამხეცებული თავადის მისვლამდე ქალმა სცადა კარის გა-
ღება, მაგრამ უნაყოფოდ: იგი მეორე მხრივ გადაერაზა „შორს-
მკვრეტ“ მოურავს.

— არ მოხვიდე! არ მომეკარო! — შეჰკივლა ქალმა თავ-
განწირვით.

— რა მოგდის, ქალო! რას გაჰკივი ეგრე უცნაურად! რას
შიშობ, მგელი ხომ არა ვარ! — უთხრა ანდუყაფარმა დაყვავე-
ბით. იგი შედგა შორიახლოს იმ ფიქრით, ვაითუ რაიმე იარაღი
ჰქონდეს ქალს სადმე დამალულიო.

— შენ მგელზე უარესი ხარ, ბრაზიან მგელზე! შენ ძმას არ
ინდობ და მოკეთეს! წვრილ აზნაურებს და მეტადრე საბრალო
გლეხობას ხომ ზეციურ რისხვად მოვევლინე! ახლა რა გწადიქ
ჩემგან, შე თათარო, შე ქრისტეს მგზობელო! — შესძახა ქალ-
მა განწირული ხმით და ჩაიყო ხელი უბეში.

— რა მსურს და შენი ხევერა და კონცა, შენი ალერსი, ჩემი
ტურფავი ჩემო ლამაზო!

— ვერ ეღირსები ასეთ რაქეს, შე მსუნაგო და ქვეყნის
მოღალატე! უწინამც დღე დაგილსება!

— აბა, ვნახოთ, ჩემო ჯიუტო! — უთხრა ანდუყაფარმა და
გადადგა ბიჯი. ქალი შევლივით გადახტა კუთხისაკენ და მის
ხელში მყის იელვა ბასრმა ხანჯალმა.

— არ მომეყარო, თორემ, ვფიცავ მშობლებს, ამ ხანჯლით გაგიპობ მაგ ვერაგ გულსა!

მახვილის დანახვაზე შეკრთა და შეჩერდა მუხნავი თავადი, იგი არ მოელოდა ამას. მან შეანათა ქალს თავისი ქროლა თვალები. განწირულებას მეტად დაემშვენებინა ქალის ლამაზი სახე. ცეცხლივით ელვარებდა მომხიბლავი თვალები. ასეთი სახით იგი ფრიალ მიმსიღველი ხდებოდა. ამ სურათმა ააგისვიზა თავნება თავადში მხეცური ვნება და ვაჟური ჟინი. იგი ელვის სისწრაფით მივარდა გააფთრებულ ქალს მარჯვენა მაჯაში, სანამ იგი მოუქნევდა მახვილს, მეორე ხელით კი სწვდა მახვილს და გადაისროლა. ქალმა შეჰკიცვლა მწარედ და შეებრძოლა მეორე ხელით. იგი უკაწრავდა სახეს და გაღელილ გულმკერდს, ხოლო დიდხანს ვერ გასტანა ამ უთანასწორო ბრძოლამ. თასმასავით მოიგრიხა გამხეცებული არსების რკინას მკლავებში ქალწულის სუსტი სხეული, უკვე ტახტზე მისვენებული.

წაპოიჭრა ტახტიდან საბრალო ქალი შემლილის სახით, მოავლო ირგვლივ ელვარე თვალები და რა დაინახა მის წინაშე ნდგარი ანდრუყაფარის სიამით სავსე მხეცური სახე, ერთი კიდევ შეჰკიცვლა საზარლად, წაიძრო უცებ თითიდან ბეჭედი. მიიტანა ტუჩთან და შესრუტა მასში ადრევე დაცული ძლიერ შიამი. ქალი იქვე დაეცა და იწყო მომაცვდავის უკანასკნელი ზორება...

ამ დროს ფრთხილად დააკაცუნეს დარბაზის კარი. თავადის შეკითხვაზე მოურავმა მოახსენა იასე ქსნის ერისთავის მოსვლა ორმოცდაათი რჩეული ვაჟაკით. იმავე ღამეს ორთავენი უნდა დასცემოდნენ ღაზნელთა ციხეს და გაეელიტათ მთელი გარეულობა. გახარებული ანდრუყაფარ ბიეგება თავის ახლო მეგობარს, მოურავს კი უბრძანა გაეთრია დარბაზიდან პატივასული, მიცვალებული ქალი და ჩაეფლა სადმე ციხის გაღანასკუთხეში.

ტირიფონას ზემოდან მდინარე მეჭუდას ხეობაში გორაკზე გორიზად ამართულა ტახტის აზნაურ ღაზნელთა ციხე-დარბაზი მაღალი კოშკით და გუშაგად უდგას ჩრდილოეთიდან გამოსასვლელ ბილიკებს. ვახშობაა. თხილის ხის ჟინქლილით განათებულ დიდ დარბაზში სუფრას უსხედან თავიანთი ცოლ-შვი-

ლით ხუთი ძმა ღაზნელი, ხუთი ღომივით ვაჟკაცი, ხოლო მათ შორის საპატიო ალაგას ზის ასი წლის მოხუცია მამა, რომლის სპეტაკი წვერი ფართოდ ეფინება გულ-მეგრდს. იგი ზის პირ-ქუშად, არ ეკარება საგმელს. რაღაც ღრმა ფიქრს დაუღარავს მისი მაღალი შუბლი. დროგამოშვებით მოხუცს გულიდან ამოხდება გმინვა.

— რად გმინავ, ბატონო მამავ? რად ბრძანდები ეგრე უგუნებოდ? — შეეკითხა მოხუცს მის გვერდით მჯდომი უფროსი ვაჟი. — მიირთვი რამე. აჰა, მშვენიერი ხინკალი! აგერ ახლად მოხარშული მსუქანი თოხლი! ან იქნებ ფუცხუნა ღვინომ გიპოვოს გული — და ამ სიტყვებთან ერთად მიაწოდა მოხუცს ღვინით სავსე კულა, — ჩაარაკრაკე, მამავ! მოილხინე! განა რა გვაქვს საჭაერო!

— არა რაი მინდა, შვილო, ვერ ვარ გუნებაზე. რაღაც ცუდი სიზმარი ვნახე ნასადილევის. მცირედი წამძინებოდა წლებით დაღლილსა, — წარმოსთქვა ნძიმედ მოხუცმა და ისევ ჩაღუნა თავი.

— ნეტარძი რა იყო ასეთი, რომ შეწუხდი, ბატონო? — შეეკითხა მეორე ვაჟი.

— ნულარ გამახსენებ, შვილო! რაღაც საშინელება ვნახე... ღმერთო დიდებულო და წმინდაო გიორგი, თქვენ იყავით ჩემი ოჯახის შემწე და მფარველი — ქუდის მოხდით და პირჯვარის გამოსახვით წამოიძახა მოხუცმა.

მთელი ოჯახის გულისყური მიიპყრო მოხუცის საქციელმა.

— მაინც რა ნახე ასეთი, ბატონო მამავ? — ცნობისმოყვარეობით შეეკითხნენ შვილები.

— ვითომც ჩვენს ციხე-დარბაზს, ბნელში გახვეულს, ორა მხრით მოსდგომოდა ჩასანთქავად ორი პირდაღრენილი გველეშაპი, შავი და წითელი. ისინი ბრდღვნიდნენ ბასრი ბრწყალებით ციხის ბალავერს, ხოლო მალლა აშვერილი პირიდან აწვიმებდნენ ცეცხლსა და გენიას. თქვენც, ხუთნივე გმარნი, თქვენი მამაცი ვაჟებით, რკინაში მჭდარნი და თავით ფეხებამდე იარაღ-ასხმულნი, უშენდით მაღალ კოშკიდან შუბებს და ისრებს ორთავეს, ხოლო ვერას აკლებდით იმ წყეულთ. ისინი ციხის ნგრევით მოიწევდნენ თქვენს ჩასანთქავად... ოდეს დაადგეს ხახა ჭზარმაზარი და წამოიწიენ, მყის წამოვიჭერ თქვენს უკან

მდგომი და დავიყვირე გამწარებით. ამ ყვირილზე გამომელ-
ვიდა.

მიმოვიხედე გაშტერებით. არაფერი ჩანდა. ვიწექ სკამლო-
გინზე ღერეფანში ტყაბუქწამოხურული და თავზე დამნათოდა
ჩამავალი მზის სხივები. მაშინვე, ფუი ეშმაკს, მიეძახე, გად-
ვისახე პირჯვარი და ვიხმე ჩვენი ოჯახის შემწედ საქართველოს
უდიდესი წმინდანი. მიველ ციხის წყაროსთან, გავიგრილე გა-
ხურებული შებლი და თავი ციერ წყლით, ხოლო ვერ ამოგუ-
ხარ გონებიდან ის საშინელი სიზმარი, ვერ დავიმშვიდე
მშფოთვარე გული.

მოხუცის სიზმრით შეპყრობილმა შეილებმა და რძლებმა
გადახედეს ერთმანეთს და ღუმღანს მცირე ხანს. ღუმილი და-
არღვია უფროსმა რძალმა, მცხეთის ქალთა მონასტერში აღზრ-
დილმა, ოჯახის კეკიანმა დიასახლისმა.

— მძიმე სიზმარია, ბატონო მამავ, ხოლო ცუდი და საზა-
ნო მანდ არაფერია. ორი პირდადებული ვეშაპი, ეკვს გარეშეა,
ჩვენი ორი მოსისხლე მტერია: ქსნის ერისთავი და ანდუყაფარ
ამილახვარი. ისინი კარგა ხანია ილუსიენ კბილებს ჩვენს წინააღ-
მდეგ, მეტად ანდუყაფარ, რომელსაც ვერ მოუნელებია ჩვენი
დახმარება დიდი მოურავისადმი, ოდეს შევიპყარიტ ანდუყაფარ
ცოლ-შვილით სხვილოში და დავამწყვდიეთ მყინვართან არშის
ციხეში. შურს იძიებენ ეხლა უფრორე, ვინაიდან ივერიის გმი-
რი იმერეთსაა ამჟამად ჯარების შესაკრებად, აქ კი თარეშობენ
ანდუყაფარის მწყალობელი სპარსნი. ხოლო როგორც ბრძა-
ნებთ, ბატონო მამავ, ვეშაპებმა ვერ მიაღწიეს მიზანს, ვერ
შთანთქმეს შენი გმირი ვაჟები და ბადიშები. ყვირილმა შეაკრ-
თო ისინი, ხოლო თქვენ გამოგაღვიძათ. ამით გაჰქრა შიში,
სიბნელე და უქმური სიზმარი, თქვენ იხილეთ მზე და სინათლე.
ღვთით ბოლო კეთილია. მტრები ეყრას გახდებიან, ხოლო უნ-
და გავიღოთ უხვი შესაწირავი ერისთავის წმ. გიორგის მი-
მართ, რათა იყოს ჩვენს შემწედ და მფარველად!

ყველანი დაემოწმნენ დიასახლისს და დამშვიდნენ თითქოს.
ამ უსიამოვნო სიზმარმა ყველას ჩამწარა გემრიელი ვახშამი.
ისინი მალე წამოიშალნენ სუფრიდან და მიიღეს სათანადო
ზომები ყოველი შემთხვევისათვის, რათა გმირულად დახვედ-
როდნენ მტრებს. ბავშვები, ქალწულნი და მათ შორის მშვენიე-

რი მზია დამალეს მაღალ კოშკში და მცველებად მიუჩინეს რამდენიმე მამაცი ქაბუკი.

ამასთან ერთად ხუთივე ვაჟკაცი თავიანთი შვილებითა და შინაყმებით, სულ ოცდაათამდე, შეუდგნენ სამხედრო სამზადისს. მიმოვლეს ციხის მიდამო, ააპირქვევეს არხის ხიდი, შეცვალეს გუშაგნი და დამშვიდებულნი დაბრუნდნენ დარბაზში.

— ახლა იასე და ანდუყაფარ კი არა, შაჰის ლაშქარიც ვერას დაგვაკლებს, — იოხუნჯა საშუალო ძმამ.

— მობრძანდნენ თუ ვაჟკაცებია, ის ჩვენი მტრები, აქ დავხვდებით მასპინძლად და ვაცნობებთ, ვინც არიან აზნაური ღაზრას დაგვაკლებს, — იოხუნჯა საშუალო ძმამ.

შუალამე მოახლოვდა. ყველანი მღლაგდნენ თავ-თავის ოთახში თვალის მოსატყუებლად და ელოდნენ ნიშანს გუშაგთაგან. არ ეძინა მხოლოდ იუდას, გამცემს, მოსყიდულ ყმას. ისიც ელოდა ნიშანს, რომ გაეღო მტრისთვის ციხის კარები. ამ დროს გაიელვა ზედიზედ. მას მოჰყვა საწინელი გრგვინვა. შავად მოგრაგნილმა ცამ დაუშვა თქეში. გაიღო სარკმელი და ქარი ზუზუნით შემოიჭრა დარბაზში. იმატა ელვა-ქუხილმა, გავარდა მეხი, იმატა კოკისპირულმა წვიმამ. განრისხებული ზეცა დანგრევას ემუქრებოდა დედამიწას, ზუის გაშმაგებული გრიგალი, ხშირი ელვა-ქექაა, ამათ ერთვის საშინელი თქეში და ღვართქაფი. მთების აღიდებული ღელე-მდინარენი შავი ზვირთებით გაშმაგებით მოაგორებდნენ დიდრონ ლოდებს. შორს გაისმის მათი მძლავრი ჯახაჭუხი. ბლიკებზე არ ჩანს სულიერი ყველანი შემძვრალან ბინებში. ტყის ნადირნიც კი მოპრიდებიან ბუნების ამ საშინელ ნგრევას და შეჭფარებიან თავიანთ სორო-ბუნაგებს.

ყველას სძინავს ღაზნელთა ციხე-დარბაზში. ციხის გუშაგნიც კი მიყუჟულან საფარქვეშ და ოვლემენ განთიადის მოლოდინში, არ უწყიან, თუ რას უმზადებს ეს ჯოჯოხეთური ღამე.

უცებ გაისმა საზარო ღრიანცელი, ბუნების რისხვას შეუერთდა აღამიანის ბრაზი. ღაზნელთა ციხე-სიმაგრეს ალყად შემოერთყნენ იარაღასხმულნი, შავნაბადიანი ცხენოსანი რაზმები, ასამდე მხედარი, და დასცეს ყიფინა. შეიქნა თოფების გრიალი, ისინი შეცვივდნენ ციხის გალავანსა და თვით ციხეში, რომელთა კარები აღრევე გაეღო გამცემს. სწრაფად გაულიტეს გუ-

შაგნი და შეცვივდნენ სასახლეში, სადაც მამაცად დაჯდნენ ძმანი ლაზნელნი თავიანთი ვაჟებითა და შინაყმებით. შეიქნა ხმალ-დამბაჩებით ხელჩართული მედგარი ბრძოლა მოძმეთა შორის. აჲ, ამ საშინელ ღამეს, ქართველნი შესეოდნენ ქართველთ, შურისძიებით და ანგარებით აღძრული ქართველი მკლავდა ქართველს!

უხვად იღვრებოდა მოძმეთა სისხლი და წითლად იღებოდა ციხე-დარბაზის იატაკი...

— დამჩი, ლაზნელო, ან გამოდი ხმალში, შე ლაჩარო! — შესძახა მრისხანედ ბოროტი სახის მხედარმა და შეუშართა ხმალი ლაზნელთა უფროს ძმას.

— ლაჩარი და ბოროტი შენ თვითონა ხარ, სამშობლოს გამყიდველო და ქრისტეს სჯულის მოღალატე! — უპასუხა ლაზნელმა და მოუქნია ხმალი. შეექნათ ხელჩართული ბრძოლა. ლომივით შეებნენ ერთიმეორეს მოსიხხარი მტერნი, გაშმაგებით ლოკავდნენ ერთმანეთს ხმლების ენანი, რკინა-ფოლადს სცივოდა ნაპერწკლები; ხვდებოდა ფარსა და ჩაჩქანს მახვილთა ბასრი წვერები. გამარჯვება იხრებოდა დამხდურის მხარეზე. ორ-სამ ალაგას დაიჭრა მძიმედ ამილახვარი. მამაცი ლაზნელის ხმლის ერთი მოქნევა კიდევ — და ვერა-რა უშველიდა ბოროტ ანდუყაფარს, აჰა, აღმართა კიდევ ხმალი მოსაქნევად, მაგრამ ამ დროს უკნიდან იგრილა დამბაჩამ და ზერგში სასიკვდილოდ დაჭრილი ლაზნელი დაეცა ძირს. მისი მკვლელა იყო იასე ქსნას ერისთავი (ანდუყაფარის მომხრე), რომელმაც ადრევე იმასვერპლა ორი ძმა ლაზნელი და ახლა ბოლო მოუღო მესამესაც...

გელარ გაუქლო ოცდაათამდე დახდურმა სამჯერ მეტს შემოსეულ მტერს. კიდევ ცოტაოდენი თავგანწირული ბრძოლა — და ყველანი დახოცილნი ეყარნენ დიდ დარბაზში. მათ შორის იყვნენ ქალებიც, ლაზნელთა მამაცი ცოლები და დედები, რომლებიც გამწარებით შევარდნენ ბრძოლაში მახვილით ხელში, რაკი იზილეს ქმრებისა და შვილების უღპო სიკვდილი. ამათ გასწირეს თავი, იმსხვერპლეს ხმლით რამდენიმე შემოსეული და სასიკვდილოდ დაჭრალნი დაეცნენ ქმრებთან და შვილებთან.

ამრიგად დაიხოცნენ თავისი ცოლებითა და ერთგულ შინა-

ყმებით ხუთივე ძმანი დაზნელნი, ნაბუსიანი სიკვდილით შესწირეს თავი კერას და მამულს. ხოლო იაფად არ დაუწევს მტერთ ეს თავდაცემა. მათ ირგვლავ ხორად ეყარნენ იაფესა და ანდუყაფარის დახოცილი და მძიმედ დაკრძალნი რაჰმელნი, სამოცამდე კაცი.

რაკი მორჩნენ ამ საზარო საქმეს, იასე და ანდუყაფარ ეცნენ გადარჩენილი მხედრებით ციხი! კოშკსა და სარდაფება, სადაც დახვდათ აცახცახებული ლაშაზი ბავშვნი და ქალწულნი, მათ შორის მშვენიერი მზია, რომლის იშვიათი სიტუარფე და გალობა-შუშპარი ცნობილი იყო მთელს ივერიასა და ირანში. ამ მშვენიერ არსებას მხეცი ანდუყაფარ დიდი ხანია უმზადებდა ფეშქაშად თვით ირანის დიდ ბატონს, თავის სიმამრს შაჰ-აბაზს. და, აჰა, ეწია მიზანს. მან წაავლო ხელი მზიას. ქალმა შეპკივლა საშინლად, იძრო უბილან პაწია ხანჯალი, მოუქნია მტარვალს, ხოლო რკინის ბეგთარმა აირეკლა მახვილი. მაშინ გამწარებით წამოძახა ქალმა: „არ დაგნებდები ცოცხალი საბილწოდ მამაჩემის მკვლელს!“

ამ სიტყვებთან ერთად გაუსხლტა ხელიდან ამილახვარს და ელვის სისწრაფით გაიტარა გულში ხანჯალი. დაზნელთა გვარია და სრულიად ივერიის მშვენება იქვე დაეცა მკვდარი. ქალწულის უმანკო სისხლით შეიღება იატაკზე გაშლილი მდიდრული ხალი...

ამავე დროს უზომოდ შეშინებულმა ბავშვებმა და ქალებმა მორთეს საშინელი წივილ-კივილი.

გამხეცებულმა ანდუყაფარმა უბრძანა მხლებელთ გაეცალათ ყველანი, მაგრამ მათ გადაელობა ხმაღამოწედილი იასე, შეაჩერა მათი მხეცური მოქმედება. ქსნის ერისთავმა გასცა განკარგულება შეებორკათ ყველანი და ტყვედ წამოეყვანათ. იგი დიდ საფასს ელოდა მათი გაყიდვით ახალციხეში.

სვაჟები ჩამოვიდნენ მაღალი კოშკიდან ძვირფასი ნადავლით, შემოვიდნენ გზად დიდ დარბაზში, სადაც სისხლში ცურავდნენ მათი ვერაგობის მსხვერპლნი. ყინედილებით ხელში შეჩერდნენ ისინი დარბაზის შუა აღაგს და მიმოავლეს თვალი, ტკებოდნენ ნამოქმედარით. ამ დროს გაიღო კარები და ბარბაციო შემოვიდა თმააბურძნული, მხრებში მოხრილი ღრმა მოხუცი. ბამბასავით თეთრი წვერი ფართოდ ეფინებოდა მკერ-

დ:მღუ. იგი ფეხაკრეფით მიუახლოვდა იასესა და ანდუყაფარს, დააცქერდა მათ შესულილის თვალებით, შემდეგ მიმოიხედა ირგვლივ და რა იხილა მუსგრა-ელეტის საშინელი სურათი, დაიყვირა საზარელი ხმით:

„აცხადდა შავბნელი სინჰარი... ორი საზარო ვეშაპი მოველინა ღაზნელთა ციხეს და შთანთქა ღაზნელთა გვარი! ვაი, დაღუპულო ოჯახო! რაღაღ ვარ ცოცხალი ამის შემდეგ!“

ამ სიტყვებით მივიარდა სარკმელს, გაადო და გადაეშვა ჭურღმულში, სადაც აღიდებული იეჭუდა მიაგორებდა შავ ზვირთებს.

მოხუცის ძვალი და რბილი გაითქეიფა შავს კლდეებზე, იგი გაიტაცა მდინარის აქაფებულმა ტალღებმა.

ამრიგად მოიხრა შუაგულ ქართლში ღაზნელთა სახელოვანი გვარი.

ამრიგად იძია შური მხეცმა ანდუყაფარმა. ღაზნელთა მთელი ქონება და ადგილ-მამული ძმურად გაიყო ორმა ვეშაპმა.

შაპი უმადურობა

კოლხეთიდან ივერიაში დაბრუნებულ დიდ მოურავს დახვდა საზარო სურათი: უმეფობას წაეხსნა ღაგამი დიდი თავადებისათვის. ისინი შესეოდნენ რაზნებით ერთიმეორეს და იკლებდნენ. იყო მოძმეთა შორის კინკლაობა, ბრძოლა და სისხლის ღვრა, რაზედაც მათ აქეზებდნენ ირანელები. განდიდების სენით და დიდი ქონების შეძენის სურვილით აღძრული თავადები არ ზოგავდნენ არც მოყვრებს, არც ახლო ნათესავთ. ყველას სწადდა მეტი ყმისა და მამულის ხელში ჩაგდება. ქვეყნის დამლუპველ ბრძოლაში უმთავრესად წყდებოდნენ ყმებო, უმწყო ხალხი. დიდებულთა ასეთი თარეში უფრო მეტ ზიანს აძლევდა ქვეყანას, ვინემ შემოსეული მტერი. იქ ზურაბ კრასთავს დაეთხარა თვალები თავისი ძმისათვის, დაეპყრო ერწოთიანეთი, ახლა კი შესეოდა ფშავ-ხევსურეთს და აწადდა ამ მამაცი ხალხის ქედზე დაედო ჰონობის მძიმე უღელი. იყო ერთიმეორეზე თავდასხმა, სოფლები გადამუგვა და საშინელი სისხლის ღვრა.

იასე ქსნის ერისთავს ამოეწყვიტა ცოლ-შვალთ თავისი საკუთარი ძმა შანშე და დაესაყუთრებინა მისი ყმა და მამული იქით კიდეც გამდგარიყვნენ თავად-ბარათაშვილნი.

ასეთივე ამბები ხდებოდა კახეთშიაც. ამ ტურფა ქვეყანას შესეოდნენ ლეკნი, ცარცვა-რბევით და ტყვეთა გატაცებით იკლებდნენ სოფლებს. ასევე იქცეოდნენ ქართლში ოსებიც. ერთი სიტყვით, ყველგან სრული ანარქია იყო.

აი ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა სისხლის წვიმებით უხვად მორწყული ივერი, რომ გადმოვიდა ქართლში თავისი რაზმით ხალხის მოთავე. იგი მაშინვე ეცა გორის ციხეს, რომელიც ეპყრა ანდუყაფარს ირასკლთა ჯარით, სასტიკად დამარცხა მტერი და აიღო ციხე. ანდუყაფარ შეეხიზნა თბილისში თავის ქვისლს სვიმონ მეფეს. იასე ქსნის ერისთავმა იცოდა სააკაძის ძალა და დამორჩილდა მას.

დააცხრო დროებით თავისი უმაჟლარი გული მთის აფთარმა, ზურაბ ერისთავმა. მოურავის ჩამოსვლამ ალაგმა დიდებულთა თარეში და მოღრიკა ისინი გვირგის წინაშე. სააკაძეც ღმობურად მოექცა მათ, განსაკუთრებით ზურაბსა და იასეს, რომელთა სამხედრო ნიჭს დიდად აფასებდა, თანაც ახსოვდა მათი ღვაწლი ქვეყნის გადარჩენის საქმეში.

რაკი მტრის მთავარი ძალები ადრევე შემუსრა, ზოგიც გაუსხლტა ხელიდან ყორჩიბაშის საბრძოლოთ, სააკაძემ მოინდომა საბარათიანოს განთავისუფლება ირანელ მეციხოვნეთაგან. ამის გამო მისწერა ბარათი და სთხოვა დახმარება გავლენიან თავადს ხოსია ბარათაშვილს, ამან კი მოსწერა პასუხად:

— ქართველებს აბა რა მოუტიათ ჩემთვის, რომ ამას მთხოვი პარიკით, სპარსნი დიდ წყალობას მიძლევენ, მაჯილდოებენ, აპიტომ მმართველს მათი ერთგულება და სამსახურიო.

მიიღო რა ასეთი უკმეხი პასუხი, დიდმა მოურავმა საჩქაროდ გასწია თავისი რაზმით და დილის რიერაჟზე უეცრივ თავს დაესხა ხოსია ბარათაშვილს ტბეთის სიმაგრეში და შეიპყრო იგი. შემდეგ დაეცა ბირთვისის ციხეს, აიღო მედგარი იერიშით და გაულიტა ხუთასი მეციხოვნე ირანელი.

აქედან სააკაძე ეცა ლორის ციხეს და იერიშით აიღო ისიც. ლორის მეღიქებმა მოასწრეს გაპარვა ციხის ზვრელით. შემდეგ აიღო სამშვილდე, დმანისი და გაწყვიტა მათში მყოფი მტრის

რაზმები. თვით სვიმონ მეფე კი თავისი ამალით სააკაძემ და-
ამწყვდია თბილისის უმთავრეს ციხეში, რომლის აღება შეუძ-
ლებელი იყო მცირე რაზმებით: რაკ ამრიგად დაამწყვდია ქარ-
თლი, გმირმა გადმოიყვანა ივერეთს გაქცეული თეიმურაზი და
დასვა ისევ ივერიის მეფედ. ამის შემდეგ სააკაძე შეუდგა ოს-
ლეთა აღადგენას. ჯერ გადვიდა ოსეთს, დაამარცხა სასტიკად,
აიღო მათი სიმაგრენი, ჩააყენა შიგ თავისი გუშაგნი და დაბეგრა
მცხოვრებნი. შემდეგ შეაგროვა ივერიაში საკმაო ჯარი, გადვი-
და კავკასიონის მთებზე და დაეცა ლეკებს. მოურავის მოუ-
ლოდნელმა შემოსევამ თავზარი დასცა მათ. სააკაძემ გატეხა
შეუვალი დაღესტანიც, აიღო მისი მაგარი ციხენი, დაიმორჩი-
ლა მთელი ლეკეთი და დაადო დიდი ბეგარა, თანაც გადმოიყ-
ვანა ტყვედ გატაცებული კახნი.

ახლა კი საჭირო იყო შეგნით გეშაობა, გავერანგებული ქვეყ-
ნის მოშენება და აღორძინება. ამ მიზნით სააკაძემ ბოგანოდ
ქცეულ მრავალ გლეხობას მისცა საკმაო ადგილ-მამული, უმ-
თავრესად კახეთში, და დააბინავა ისინი, თანაც დაეხმარა სურ-
სათით, საშენი მასალით, საქონლითა და ნადავლით, ხანგრძლი-
ვად გაათავისუფლა სახელმწიფო ზეგარისაგან. ამრიგადვე და-
ბინავა დიდმა მოურავმა გამაჰმადიანებული ქართველნი, რომ-
ლებიც მოიყვანა ლეკეთ-ირანიდან, აწავა დროს გაიყვანა არბე-
ბი, ააგო ხიდ-ბოგირები, ხელი შეეწყო დაბა-სოფლების აყუ-
ვებას. გაშენდა ქალაქ-სოფლები, ღამწვიდდა ქვეყანა, ხალხი
შეუდგა მუშაობას, დანგრეული ციხე-კოშკებისა და ტაძრებსა
განახლებას, გაშენდა ბაღები და კენახები, ამწვანდა მინდვრე-
ბი პურის ყანებით, გაიშალა საძოვარზე ცხვარი და ძროხა,
აღორძინდა თანდათან ვაჭრობა და მრეწველობა... მშრომელი
ხალხი თამამად დადიოდა ტყესა და ველად, მას აღარ ეშინოდა
შინა და გარე მტრებისა. ყველანი დააცხრო დიდმა მოურავმა.
იგი შეიქნა კვლავ მთელი ივერიის დამწყვანარებელი, ქომაგი,
პატრონი და ამშენებელი. მას აღმერთებდა ხალხი, მას შუაყუ-
რებდა დიდი და პატარა, ის იყო ყველას მამა, მზრუნველი,
ფაქტორი მეფე.

ივსებოდა სააკაძისადმი მტრობა-უმადურობით ზურაბას
ღვარძლიანი გული. ამ გულზეიად თავადს გესლით ავსებდა სი-
ძის ასეთი სიმძლავრე და უპირატესობა; თანაც სწყუროდა
ფშავ-ხევსურეთას დაპყრობა და საპუხრანოს ხელში ჩაგდება,

ამის ნებას კი არასდროს არ მისცემდა მოურავი. მაშ უნდა მომხდარიყო მათ შორის შეტაკება ბრძოლით ვერას გააწყობდა ზურაბი, სააკაძე გასრესდა მას. ეს კარგად იცოდა არაგვის ერისთავმა, ამიტომ იხვევდა გულში გმირისადმი საშინელ მტრობას და სიძულვილს.

სიძე-სიმამრა, ზურაბი და თეიმურაზი, ეს ორი უძლიერესი პირი, შეიქნენ სააკაძის მოსისხლე მტრები. ამათ შეითქვეს პირი და იწყეს საიდუმლოდ მოქმედება მოურავის წინააღმდეგ. ამათ სიამოვნებით მისცეს მხარი ზოგიერთმა გავლენიანმა თავადებმა, — სააკაძის ძველმა მტრებმა. მოაწყვეს შეთქმულება სააკაძის დასაღუპავად. შეთქმულება მოხდა ცხინვალში, სადაც საზავხულოდ იყო მეფე თეიმურაზი. ხალხის ზრუნვაში გართული ივერიის გმირი რას წარმოიდგენდა, თუ მის წინააღმდეგ ამხედრდებოდნენ ის პირნი, რომელთა მიმართ იმდენი ამაგი ჰქონდა გაწეული. მას ვერ წარმოედგინა, რომ იმ პირთ შორითა და ბოლმით ევსებოდათ გული ამ უგვირგვინო მეფეზე, რომელიც ასერიგად შეიყვარა ხალხმა და თავის ნებაზე განაგებდა მთელს სამეფოს. ზურაბ ერისთავი შეეპყრო განდიდების სენს, დღე და ღამ ფიქრობდა მასზე, თუ როგორ დაეპყრო თუშ-ფშავ-ხევსურეთი, ქსნის ზეობა და მუხრან ბატონის სამფლობელო, რათა მით მოეპოვა კიდევ მეტი დიდება და სიძიდირე. ვინ იცის, ერთ დროს თეიმურაზ მეფის ტახტიც ჩაეგდო ხელში და გამხდარიყო სრულიად ივერიის მეფე. ასე ოცნებობდა ზვიადი ერისთავი და აწყობდა გეგმებს.

სალამო ჟამია. გრილი ნიავე სცემს ლიახვიდან ცხინვალის სპასახლის ფართო აივანს, საიდანაც იშლება ღამაზ სურათებად ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი. გახურებული მკაა, ნამგლის ტრიალი, ოქროსფრად ბზინავს მრავალ ალაგას მოუძგელი პური. ხალხის თვალი ძლება ბუნების სიუხვით. გლეხს უხარის, გული როს მზერს ბარაქიანად მოწეულს თავის ქირნახულს. ის ლაღია, თამამი, მას აღარ ეშინის ბატონის, აღარ ეშინის ჩასაფრებულ ოს-ლეკთა ბრბოების. ყველა ალაგმა სააკაძემ.

სწორედ ამ დროს თეიმურაზ მეფე ფეხმორთხმით ზის ლბილად მოგებულ აივანის ტახტზე და მის წინ გაშლილ სუფრაზე მასპინძლობს სტუმრებს, ქართლის დიდებულთ. მეფის გვერ-

დღით მარჯვნივ ზის მისი სიბერე ზურაბ ერისთავი, მარცხნივ კი უკვე საკმაოდ მოხუცებული შადიმან ბარათაშვილი, ბერად დასწილი. აქვე არიან დიდი მოურავის ძველი ნეტრები: ქაიხოსრო ჯავახიშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ზაალ მაჩაბელი.

— რატომ ამ გაშლილ სუფრაზე ჩვენ დიდ ბატონ თეიმურაზის გვერდით ვერ ვხედავთ ჩვენს უკვირგვინო მეფეს? — აბა ეძახიან მოურავ სააკაძეს!

აასისინა ჩიფჩიფით გველური ენა ბარათაშვილმა.

— იმას ჩვენთვის არ სცალია, ჩემო შადიმან, — გაეხმაურა მასავით მოხუცი ფარსადან, — ის ხალხსა ფურჩნის, ჯარება ამზადებს, არ ვიცით კი ვისთვის და რისთვის!

— ადვილი გასაგებია, ბატონო ფარსადან, — მისცა პასუხი ზურაბმა, — ადვილი გასაგებია. თვით გლეხის ნაშიერს გლეხებში ამოსდის სული. მათ აქეზებს მეფისა და თავადების წინააღმდეგ. მათ მფარველობს და ქომაგობს. ეს ბრიყვი ხალხიც ხომ უჭერის ის მიაჩნიათ მეფედ და პატრონად...

— მართალია, ჩემო ძვირფასო სიძევ, მართალია მე მხოლოდ სახელითა ვარ მეფე, მოურავი კი მეფობს ქართლსა და კახეთში მე მხოლოდ გვირგვინი მადგია თავზე, ის კი უკვირგვინო მეფეა ივერიისა, მისი გამგე და ბატონ-პატრონი ერთი მიმცნეთ, რა მქვია მე შემდეგ ამისა! — წამოიძახა წყენით თეიმურაზმა.

— თქვენი არ მიკვირს, დიდო ძეგეო! აბა რად უთმენთ ავდენს, თქვენმა მზემ, მეტისმეტად გააღალეთ და გაათამამეთ მეფეებმა ეს ჩემი ნაყმევი, გუთნისდღა შიოშის ძე! — შეეკამათა ჯავახიშვილი და შესვა მეფის სადღეგრძელო. მას მიბაძეს სხვებმა, დაცალეს კულა-ყანწები და აზარტეშები.

— ჩინებული ღვინოა, თქვენმა მზემ, ეს ატენის ღვინო, მაგრამ ჩვენს კურთხეულ კახურს მაინც ვერ შეედრება, — წამოიძახა სახლთუხუცესმა ბიძინა ჩოლოყაშვილმა, — არამც თუ საქართველოში, მთელს დუნიანაზე ღვინო არ შეედრება ახმეტა-წინანდალსა და ყვარელ-კარდანახში დაწურულ დალოცვილ საფერავ-რქაწითლის წვესსა, — დაამთავრა მან და სიამოვნებით გადახედა მეფეს.

— ეგ კი მართალია, ჩემო ბიძინავ! — დაუკრა კვერი თეიმურაზმა. — აბა, სად არის კიდევ ალაზნის ველისთანა ღვინო.

იმისთანა საამო სასმელი, მძლავრი, მაგარიო არსად ქვეყანაზე! ოდესღაც, შპის ელჩები მეწვივნენ გრემსა, შევიყვანე ჩემს ქებულ მარანში, მოვახდევინე თავი სამასწავლაჲს კურსა, ამოვალეზინე მოდილო ორშიმოთი საფერავის შავი ღვინო, პირველად მე თვით დავცალე ღიღი ყანწი და გადავედი მათთან ალავერდს. მათ თითქოს უკრძალავს მაჰმადი ღვინის სმას, მაგრამ თავი ვერ შეიკავეს. უნდა გენახათ, რა მოხდა! დაცალეს თუ არა თითო ყანწი, იქვე წაიქცნენ დახოცილნი, ენას ველაო სძრავდნენ: რაღაცას ლულულულებდნენ. ძლივს გამოვათრიე მარნიდან უზომოდ დამთვრალნი... ეე, რამდენი ჩვენ მაშინ ვიცინეთ! უნდა გენახათ, ბატონებო, რარიგად აჯავრებს მათ ჩემი მასხარა. ერთი დამიძახეთ, ჩემო ბიძინა!

— გურგენა გორში გეახლა, ბატონო, აქი ამ დილით გაუშვით თქვენ თვითონ!

— ჰო მართალია, სულ დამავიწყდა!

— კარგია, რომ აქ არ არის ამჟამად: ხელს შეგვიშლიდა, — ჩაილაპარაკა თავისთვის შადიმანმა.

მას ყური მოჰკრა მეფემ და შეეკითხა:

— განა რარიგად შეგვიშლიდა ხელსა?

— საკმაო საბუთი მაქვს ვიფიქრო, სწორედ მაგან გასცა პაპათქვენი მეფე ალექსანდრე და ქართლის მეფე გიორგი, როცა იმათ პირველად გაუგზავნეს ელჩები მოსკოვის ხელმწიფეს. ამიტომ გირჩევთ დიდად ერთგული შადიმან ბარათაშვილი ფრთხილად ბრძანდებოდეთ მაგასთან, არ ამცნოთ თქვენი ხვაშადი და ფარული ზრახვანი.

— მე კიდეც პირველ საკითხს ვუბრუნდები, — დაიწყო ზურაბმა. — რა მოუუხერხოთ ამ გაბატონებულ გლეხს? როგორ ავლავმოთ მისი ზვიადობა? რაკი იმ სათარეშო ბრძოლით დაფრახო და განდევნა სპარსნი, ეს მეოთხე წელია სულ ერთიანად დაგვაჭდა თავზე. კაცად აღარ გვაგდებს არც მეფესა და არც დიდებულთ. ანგარიშს არ გვიწევს არავის. თავის ნებაზე განაგებს და ბრძანებლობს მთელ ივერიას. ის გახდა მეფეცა და ვეზირებიც. ჩვენ კი მაჩანჩალა შევიჭენით მხოლოდ, მეტი არაფერი! რამდენ ხანს უნდა ვითმინოთ კიდეც ასეთი დამცირება ან მეფემ, ან დიდებულებმა? როდემდე! აივსო მოთმინებას ფილა...

— ჩვენ, თავადებს, ზომ ენა ჩაგვიგდო, პირში ლაგამი ამოგვდო. შინაყმები გადაგვირია, ჩამოგვკართვა მამულები და გააზატებულ გლეხებს დაურიგა. ერთი სიტყვით, რა არ ჩაიდინა და რას არ სჩადის — წამოიძახა გაცხარებით ზაალ მაჩაბელმა.

— რა იცით, რომ ერთ მშვენიერ დღეს მეფედ არ გამოაცხადებს თავის თავს ეგ მდაბიო და ბაგრატიონთა დიდებულ ტახტზე არ დაბრძანდება ივერიის მეფედ! — წამოიძახა შადიმანმა.

ამ მწვავე, შხამიანმა სიტყვებმა საშინლად დასერა თეიმურაზისა და ზურაბის გული.

— ნუთუ ვერაფერი მოუხერხეთ ამ ერთ კაცს მეფემ და დიდებულებმა?! — წამოიძახა ფარსადანმა.

— აბა რა მოვუხერხოთ?! მოვკლათ?! — შეეკამათა მეფე.

— დიახ, მოჰკალით თუ სხვაფრივ ვერაფერს უხერხებთ! მოჰკალით ერთი კაცის მოკვლა სჯობია მეფე-დიდებულთა ამდენ შერცხვენასა და დამცირებას! — წამოიძახა ქაიხოსრო ჭახიშვილმა.

— ნუ ყვირი ეგრე, ვეფო, წყნარად... ასეთი დიდი საქმე ყვირილით არ კეთდება; ჩემო ქაიხოსრო! — შეეკამათა დაბალი ხმით ბარათაშვილი. — შეუძლებელია ასეთი თათბირის მოწყობა გაშლილ სუფრასა და მეტადრე აივანზე. ბრძანეთ, მეფეო, და შევიდეთ სათათბიროდ შენს საიდუმლო სენაკში, აქ, ამ ღია ალაგს, არ შეიძლება ასეთ მძიმე საქმეზე საუბარი. ყველაფერს ყური აბია... და თუ მოურავმა გავგიგო, მაშინ... ჰე, მაშინ გამოეთხოვეთ წუთისოფელს!

— თუკი ეგეთი საშიშარია მოურავი, მაშ შენ როგორღა გადურჩი, რაც ზიანი მიაყენე? — შეეკითხა ზურაბ ერისთავი.

— მე, ბატონო ჩემო, ბერად შევდეგ მაშინვე, გამოვიცვალე სახელი და ჩავიკეტე ერთ შორეულ მონასტერში, ზომ ხედავ, ბერის სამოსი მაცვია და სახელადაც გენადი მქვია... აბა, ვინ მიხვდება, რომ ამ მოკუნტული და თნა-წვერ გათეთრებული ბერის სახით კიდევ ჰგიებს ამქვეყნად ერთ ღროს ლალი და ძლიერი მეფის ლალა შადიმან ბარათაშვილი, უძინარი მტერი გიორგი სააკაძისა, რომელმაც ერთ ღროს დაჰგმო ჩემი ხმალი და ვაჟკაცობა. განა ეს დამავიწყდება ოდესმე?!

— მაშ რა ვუხერხოთ იმ კაცს მივეჩინოთ მკვლელნი? — შეეკითხა მეფე.

— დიახ, ეგ არის უნდა მოკვდეს მოურავი, რათა დამშვიდდეს ქვეყანა. უნდა ემსხვერპლოს მეფესა და დიდებულთ ევ ერთი კაცი, ხოლო წინასწარ უნდა დაარხიოთ ხალხში ხმა, რომ სააკაძე მოღალატეა, გამცემია, შაჰის ერთგულია, რომ მაგას შთაგონებით ააოხრა შაჰ-აბაზმა მთელი კახეთი, რომ მაგას ხელები აქვს გასვრილი ლუარსაბ მეფის უმანკო სისხლში... და ყოველივე ესა უნდა ჩაიწეროს ქართლის ცხოვრების მატთანეში, რათა მოურავს მარადის ჰქონდეს მოცხებული მოღალატის ჩირქი... გარდა ამისა, ბატონებო... — მყის ენა ჩაუწყდა შაღიმანს.

მოისმა კიბეზე ამომსვლელთა ფეხის ხმა. აივანზე უცებ გაჩნდა ჭუბა-ჭავეშან-მეზარადიანი, იარაღჭურვილი უზარმაზარი რაინდი ორი თანმხლებით.

— მოურავი! სააკაძე! — წამოიძახეს უზომო გაოცებით და შეშფოთებით მეფემ, დიდებულებმა და წამოცვიდნენ ზეზე. შაღიმან ბარათაშვილი სადღაც გაიძარა უცებ.

— დიახ, ის გახლავართ, ბატონებო! არ მელოდით, განა? — დაიგრგვინვა სააკაძემ. ამ გრგვინვაში ისმოდა რისხვა და დაცინვა. — ბოდიშს ვიხდი, რომ შეგიშაღეთ სუფრაზე სიამოვნება და ტკბილი, უმანკო საუბარი! — განაგრძო მან იმავე დაცინვის კილოთი. — აბა, ის მორიელი სად გაქრა, ბერის სამოსით, ჩემს მოსაკლავად რომ გაქეზებდათ და თანაც შაჰის ერთგულად და ჩემი ქვეყნის მოღალატედ რომ მნათლავდა! სად გაძვრა? სად წავიდა? გელავ, შედ: და გამოათრიე ის მოხუცი ბერი, ის გესლიანი მორიელი... პაპუნავ, გადასძახე ბიჭებს ალყა შემოარტყან სასახლეს! არავინ გაუსხლტეთ ხელიდან... დაბრძანდით, ივერიის მეფევ და დიდებულნი! განაგრძეთ ლხინი და საუბარი.. დაჰკმეთ, გაქირდეთ, მოჰკალით თქვენი ერთგული და თქვენთვის თავდადებული მოურავი... რას დგებართ! დაბრძანდით...

მეფე და დიდებულნი კი იდგნენ ფეხზე ენაგამშრალნი, დარცხვენილნი და უზომოდ შეშინებულნი.

— აი, მოველ მცირე რაზმით თქვენს წინაშე! თვით ბედისწერამ მომაგდო აქა... მიხაროდა, რომ ვნახავთ მეფესა და დი-

დებულთ, რომელნიც ესეცაა ვიხსენ ტყვეობისაგან. დიან, სპარსთა ძლიერი რაზმი გემუქროლათ თავდასხმას და დატყვევებას, ხოლო ამ ერთი ქამის წინ გავფანტე სპარსნი და გამოვეშურე აქეთ სამახარობლოდ, რას ვიფიქრებდი, თუ აქ დამხვდებოდნენ ჩემი ძველი „მოკეთენი“: ბატონი შადიმანი, ფარსადან, ზაალ და ქაიხოსრო, რომელთაც ერთ ღროს შემასვეს ბევრი შხამი და სამსალა. მათ შორის კა ჩემს მიერ პირველ კაცად ქმნილი, ჩემი ძმადფიცული ცოლისძმა ზურაბ და თვით მეფე ივერიისა თეიმურაზ პირველი, რომელიც იმერეთს გადახვეწილი ორჯერ ჩამოვიყვანე აქეთ და ორჯერ დავადგი თავზე მეფის გვირგვინი... აი, ჩემს წინააღმდეგ წეთქმულთა თაიგულისა და აჰა, მეც მათ შორის ჩემს უნებლიეთ გამჩადარი რას უდგებართ, სამშობლოს მტრებო, გამოიჩინეთ გამბედაობა და აღმართეთ იარაღი იმ ადამიანის წინააღმდეგ, რომელმაც სამჯერ იხსნა ქართლ-კახეთი დაღუპვისაგან და მასთან თქვენ; პირველად თათარხანის შემოსევის დროს 1609 წელსა, ხოლო შემდეგ ორჯერ შაჰ-აბაზის რისხვისაგან და ერანის უამრავ სპალაშქრისაგან 1923 და 24 წლებში... ახლა-კი აღარ გინდივართ, განა! მეტი ვარ, ხელს გიშლით! აპიტომ მადლობის ნიშნად და ამოდენა ამაგის მუქაფად მოკვლას შეძუქრით, მკვლელებს მიგზავნით მუხანათურად! სირცხვილი შენდა, არაგვის ერისთავო ზურაბ, ჩემო ცოლისძმავ და აღრევე ჩემდამი ძმადფიცულო! სირცხვილი! ზურაბ ერისთავო, აბა სთქვი, ერთი, რა დაგიშავე? ჩემის მეოხებით გახდი არაგვის დიდი ერისთავი და შეიძინე უამრავი ქონება, დაგამოყვრე თეიმურაზ მეფეს და გაგხადე უპირველეს დიდებულად მთელს ივერიაში. შენ არ შეჭერიდი ამაებს, დასთხარე, ვერაგო, ერთ საკუთარ ძმას თვალები და გააძევე იმერეთს, ხოლო მეორე ძმა გიორგი მოჰკალი კიდეც. ამათი ყმა და მამული შენ დაისაკუთრე, და როცა არც ესენი იმარე, უმადლარო ვეშაო, დასაპყრობად ხელები გაუწვდინე თუშ-ფნავ-ხევსტრეთს, გწადდა დაგედვა მონობის უღელს ამ მამაცი ხალხის კისრად, და არ მოგეც ამის ნება, აგრეთვე როს წინ აღუდდე შენს მეორე წადილს, რომ ხელში ჩაგეგდო ქსნის საერისთავო და მტრთან ბატონის სამფლობელონი, რათა მოიგანებლარე ფარადან საშუალო მთელს სამეფოში, აი სწორედ ამიტომ შეგნენ ჩემი მოძულე და ჩემი უძისარი მტერი... ახლა

კი აშკარად ვხედავ ყველაფერს. ვმზერ თქვენ ორთავეს შავს უმაღლურობას!

— აჰა, ერის მოთავევ, შენი მგებლავი მორიელი, შენი უძინარი მტერი შადიმანი ძლიეს ვიპოვე და გამოვათრიე სასახლის ჭურღმულიდან. იქ ჩამძვრალიყო — წამოიძახა გელამ და ძირს დააგდო ხელფეხგაკრული შადიმან ბარათაშვილი, რომელიც ცახცახებდა, ვით ვერხვის ფოთოლი. მკვდრის ფერი ედო მოხუცის სახეს.

— გაუხსენით ხელ-ფეხი და დასვით ტახტზე!

მყის შესრულდა გმირის ბრძანება. შადიმანი დაემხო მოურავის წინაშე.

— აღსდგე, მოხუციო ხმაზევე ვიცან ბებერი მგელი, ცხვრის ტყავში გახვეული, — დაიწყო უფრო დინჯად მოურავმა. — შადიმან ბარათაშვილიო! სად იყავ ამდენი ხანი?! სად დამემალე?! გეგონა არ ვიცოდი, სადაც იყავ შეფარებული ბერ-მონაზონის სქიმით მოსილი?! გეგონა, განა, ვერ მივაგნებდი გენადი ბერსა ზარზმის ლავრაში?! ცდებოდი ძლიერ, არ ვერჩი მტრებსა, რომლებიც გარბიან, არც წაქცეულებს. ამის მოწმენი არიან აი ეს ჩემი მტრები. აბა სთქვიტ, თუ ვისმე თქვენგანზე ვიძიე შური! პირიქით, ბევრს თქვენგანს სიკეთე ვუყავ!

— სრული სიმართლეა, ბატონო მოურავო! — დაადასტურა ყველამ.

— ახლა შენ თვით აღიარე, შადიმან ბარათაშვილო, ვინ ჩაუგდო ერანის შაჰს ხელში ლუარსაბ მეფე — მე, თუ შენა? სთქვი სიმართლე, მოხუციო!

— მე, ბატონო მოურავო, მე გადნოვიყვანე უბედური მეფე იმერეთიდან და ჩავაბარე შაჰ-აბაზს. — წაილულულა შადიმანმა აკანკალებული ხმით.

— ჰოო! მაშ ვინ ყოფილა მისა მკვლელობის მიზეზი: მე თუ შენა?

— გამოდის, რომ მე, დიდო მოურავო. ხოლო ვფიცავ ზენას, არ ვიცოდი, თუ წყეული ყიზილბაში სასიკვდილოდ გაიმეტებდა სრულიად უდანაშაულო ადამიანს.

— ახლა ეს მითხარ, მოხუციო შადიმან, რაღად მდებ ბრალს შენ და თეიმურაზ მეფე ლუარსაბის სიკვდილში, რად მახვევთ თავზე თქვენს საკუთარ დანაშაულს? ნუთუ, წყეულო არსებავ,

წელარ გაძეხი ჩემი ამდენი მტრობით და შერისპირებით? ან რა დაგიშავე ასეთი?!

შადიმანი კვლავ დაემხო მოურავის წინაშე ამ სიტყვებით:

— უსაზღვრო დამნაშავე ვარ შენს წინაშე, დიდო რაინდო, ღირსი ვარ ყოველგვარი სასჯელისა, ხოლო გვედრება, ხალხის მოთავევ, მოხუცი შადიმან ბარათაშვილი, დიდსულოვნებით აპატიო მას ესოდენი დანაშაული და მისცე საშუალება შენს ლოცვაში დალიოს სული ზარზმის მონასტრის თაღებ შორის...

ამ სიტყვებთან ერთად მოხუცი შადიმანი მიიწვია ხელზე საკოცნად.

— არ არის საჭირო! მიპატიებია დანაშაული ყველასთვის და პირადად შენთვის, მოხუცო მელავ, ზემეძლო ახლავე სულ ყველას ერთობლივ დატუსაღება და სამართალში მიცემა. ვნახავდი, თუ როგორ მოიწონებდა ხალხი თქვენს ასეთ საქციელს! მაგრამ არა, არას გერჩით თავდახრილთა და შეშინებულთ!

დეე, თქვენ სინდისმა დაგდოთ სათანადო სასჯელი! აშკარად ვხედავ, რომ ივერიის მეფე-დიდებულნი ველარ ჰგუობთ ჩემისთანა კაცს! ამიერიდან ან მე, ან თქვენა! ერთად კი ვერ ვთავსდებით ამ პაწაწა ივერიაში. ვნახოთ! ვიფიქროთ!

ამ სიტყვებით დიწხად ჩავიდა კიბეზე სააკაძე, მოაჯდა თავის შავ მერანს და, ვით მოჩვენება, გაქრა წყვილიაში. მის კვალს აედევნენ ორივე თანმხლებნი და მამაცი რაზმი.

სასახლის აივანზე კი კვლავ იდგნენ მასპინძელნი და სტუმრები ზარდაცემულნი. შესჩერებოდნენ ერთიმეორეს და ვერ გაერკვიათ, ცხადად თუ სიზმრად წოველინა მათ გიორგი სააკაძე.

მიაგელვებდა თავის ბედაურს დიდი მოურავი შავი ფაქრებით გარემოცული. მან აღრევე იცოდა კარგად, რომ მეფე და თავადთა დიდი ნაწილი არ იყვნენ კმაყოფილნი, რადგან მოურავი თავისი დიადი მოქმედებებით ფრიად აჩერებდა მათ და აჩიოტებდა მათ პიროვნებას, ხოლო ამას კი ვერ წარმოიდგენდა, რომ ისინი მოინდომებდნენ მის ღალატით მოკვლას, თანაც დასწამებდნენ საშინელ ცილსა. ეს იყო მათი მხრივ შავი უმადურობა, უაღრესი ვერაგობა. მას ზურგი აქცია ზურაბშაძე კი, ძმად-ფიცულმა და ცოლისძმამ, რომლის მიმართ მიუძღოდა რმოდენა ამაგი და სიკეთე. ამის შემდეგ რაღა რჩებოდა?! ან ივე-

რიიდან გაცლა თავისი ცოლ-შვილით, ან აჯანყება და ძმათა შორის სისხლის ღვრა. საჭირო იყო ამ მძიმე გარემოების კარგად აწონ-დაწონა. გმირმა მიაშურა ნოსტეს და სასწრაფოდ დაიბარა სათათბიროდ თავისი უახლოესი მეგობრები და ძაღვ-ფიცულნი: ელია დისამიძე, დავით გოგორიშვილი, კახაბერ ხერხეულიძე, გიორგი ქავთარაძე, აგრეთვე დიდი მამულიშვილი, ფრიად განათლებული პირი დომენტი პროველი, თავის მარად თანმხლებნი პაპუნა ვაშაყაშვილი და ცარო.

მესამე დღეს შედგა სათათბირო. თათქმის ყველანი იმ აზრის იყვნენ, რომ მოეხდინათ აჯანყება, გადმოეგდოთ ტახტიდან მცონარე თეიმურაზი, შეეპყროთ მისი მომხრენი და ივერიის ტახტზე დაესვათ მეფედ დიდი მოურავი.

— მართალია, შენი გამეფება, დიდო გმირო, გამოიწვევს ძმათა შორის შეტაკებას, დიდ სისხლის ღვრას, მაგრამ უსისხლოდ არაფერი კეთდება. გვირგვინმოსილი, შენ შესძლებ ნებით თუ ძალით შეიერთო კოლხეთ-მესხეთი და მით წარმოშვა ერთი ფაენის ქვეშ გაერთიანებული ძლიერი საქართველო. ამ სახით, ხალხის მოთავევ, ხორცს შეისხამს შენი დიდი ხნის ოცნება; შენი ძლიერი მარჯვენით კვლავ აღსდგება ძველი დიდებით მთლიანი საქართველო. კვლავ გაშლის ლაღად ფრთებს ქართველი ერი, საუკუნეთა მანძილზე გათიშვა-ბრძოლით ესოდენ ტანჯული, დაკნინებული, კვლავ ინავარდებს ერის სული განათლება-შემოქმედების მაღალ სფეროში, — წარმოთქვა გრძნობით დომენტი პროველმა.

— გაბედე, ქვეყნის დიდებავ! გადადგი ეს გონივრული ნაბიჯი! უსმინე ბრძენი დომენტის ფრიად გონივრულ რჩევას! ერის უმეტესი ნაწილი: მთელი გლეხობა, მთა და წვრილი აზნაური სულ შენკენ არიან! მაშ რისილა გეფიქრება! — ჩასძახოდნენ აქეთ-იქიდან მისი მომხრენი.

მოურავი კი იჯდა მღუშარედ ღრმა ფიქრებით გარემოცული. ხმას არ იღებდა. ბუმბერაზს დაეხარა თავი. მწვავე ფიქრებს დაედარა მისი შუბლი. სამარის მსგავსი სიჩუმე ჩამოწვა დარბაზში, ყველანი შესცქეროდნენ დიდებულ ადამიანს, რომლის გენიოსურ თავში წყდებოდა სრულიად ქართველი ერის ბედი და ილბალი. გავიდა საკმაო ხანი, დუმილი დაარღვია სააკაძემ. იგი წამოდგა დინჯად, გადახრდა კრებას და დაიწყო:

— ვერა, ვერ ვიზიარებ მაგ თქვენს რჩევას, ძვირფასო ძმანო და მეგობარნო! აჯანყებით და ბრძოლით დიდ უბედურებას შევამთხვევთ ისედაც სისხლით დაწრეტილ ივერიის ხალხსა. ეს ძმათაშორის ბრძოლა არც ისე მალე გათავდება, როგორც გგონიათ. მთელი კახეთი მხარს დაუჭერს მეფე თეიმურაზს, ხოლო არაგვის ხეობა ზურაბ ერისთავს და შეუყრავს გზას მთის ხალხებს, თუშ-ფშავ-ხევსურთ ჩვენსა დასახმარებლად. შეიძლება თეიმურაზმა იმერთა მეფეც ჩარიოს ამ საქმეში და მაშინ ხომ დაიღუპა ეს ჩვენი საქმე! დაქუთანხმებით, რომ კახეთის მკვიდრნი მუდამ არჩევენ მეფედ ბაგრატიონთა გვარის გვირგვინოსანს, ქეთევან წამებულის ძესა, ვინემ მღაბით წრიდან გამოსულს, შიოშ სააკაძის შვილს დიდ მოურავს. და არამცთუ კახეთი, თვით ქართლის აზნაურობა და სასულიერო წოდებაც ამ აზრის იქნებიან. არას ვამბობ ქართლის თავადებზე; მაშ ეს აჯანყება, ეს ნაბაჯი არც ისე ადვილი საქმეა, როგორც გგონიათ თქვენა. გარდა ამისა, ეს ძმათაშორისი ომი აამხედრებს ივერიის წინააღმდეგ მის უძინარ მტრებს: კავკასიონის მთის ხალხებს, ოს-ლეკ-ჩეჩენთ, და ორ დიდ ვეშაპს — სპარსეთსა და ოსმალეთს, რომელნიც მარად გვემუქრებიან ჩასანთქავად... მაშინ ხომ სულ მთლიანად დაიღუპა მთელი ივერიი ხომ ჩვენ გავხდით მისი დაღუპვის მიზეზნი! არა, ძმებო! ჩვენ ჩიხში ვართ მოქცეულნი! უამრავი მტერი გვახვეწია შიგნით და გარედან! აი, რაშია ქართველი ერის უბედურება! კიდევ რომ გავიმარჯვოთ ზურაბ-თეიმურაზზე, კიდევ რომ დავამარცხოთ მეფე და დიდებულნი, მაშინ აბა ვინ დავსვათ ივერიის მეფედ?! ვინა გვყავს ესოდენ ღირსეული ადამიანი?! უპეფობა ხომ არ შეიძლება, უპეფობა ხომ ალვირს წახსნის ჩვენში დიდსა და პატარას, გამოიწვევს გაუთავებელ ურთიერთ კიხლავესა და არევ-დარევას! მაშ მეფეა საჭირო. ახლა ვიკითხოთ, სად არის ეს სამეფო კაცი? ვინ არის ივერთ მეფობის ღირსი ადამიანი?!

— ვინა და შენა, ერის დიდებუე, ქვეყნის ნუგეშო! შენ, უძლევე გმირო, დიდო მოურავო! შენა! — მიამახეს ერთხმად.

— მეე?! არა, ჩემო ძმანო და მეგობარნო! მე ვერ გამოვდგები ამ დიდი საქმისათვის! მეფის გვირგვინი არ დაშვენდება სააკაძიანთ გვარსა... ბაგრატი მესამის, დავით აღმაშენებლის, დიდი თამარის და გიორგი ბრწყინვალეს დიდებულ ტახტზე

ვერ დაჯდება ნოსტელი გლეხის შიოშის ვაჟი მოურავის ასეთ განდიდებას ვერ იგუებენ ივერთა მკვიდრნი, დიდნი თუ მცირენი, და შეიქნება მუდამ შფოთი, შეთქმულება და აჯანყებანი ჩემს დასამხოზად. გარდა ამისა, კიდეც რომ დიდის სისხლის ღვრით, დიდის მსხვერპლით და მოძმეთა გაჟლეტით შევქლო სიმშვიდის დამყარება ივერიაში, ამით ხომ არ თავდება საქმე. საქართველოს გაერთიანება ხომ მოითხოვს მთელი კოლხეთისა და მესხეთის შეერთებას! როგორ გგონიათ, ძმანო, ოსმალეთი განა უომრად დამითმობს საქართველოს იმ კუთხეს, რომელიც ორი საუკუნის მედგარი ბრძოლით ძლივს ჩაიგდო ხელში? ან კოლხეთის მეფე-მთავრები ასე გულდინჯად მოიხრიან ქედს მეფე გიორგი სააკაძის წინაშე, თუ გავვიმართვენ ხანგრძლივად გააფთრებულ ომსა და ბრძოლებს? აბა ვინ იტყვის წინასწარ, რომ უსათუოდ ჩვენ გავიმარჯვებთ? ვინ იცის, თუ რა საბედისწერო შედეგი მოჰყვება ქართლოსის ტომთათვის ამ ძმათაშორისო ბრძოლას! არა, ძმანო, ეს არ ეგვების! სჯობს სხვარიგ მოვაგვაროთ საქმე...

თვით მე დროებით უნდა გავეცალო ჩემს ივერიას. უნდა შევეფარო ოჯახობით ივერთა მეფე გიორგის; ის კარგა ხანია მეპატიჟება კიდეც. დეე, სცადონ აქ უჩემობა მეფემ და დიდებულებმა. დეე, უჩემოდ მოიგერიონ მტრები, რომელნიც თავს აიშვებენ ჩემი გარდახვეწით!

მოურავს ხმა აუთრთოლდა და თვალებზე ცრემლი მოადგა.

— მერე ხომ ბოლო მოელო შენს დიდებულ მიზნებს საქართველოს გაერთიანების შესახებ! — წამოიძახა ელია დიასამიძემ.

— არა, მეგობარო პირიქით, უფრო ვუახლოვდებით იმ ჩემს მიზნებს,

— აბა რარიგად, ერის ნუგეშო? — შეეკითხა მროველი.

— უკვე მყავს სახეში ისეთი პირი, რომელსაც ძალუძს ჩვენი დახმარებით ივერთა ტახტის დაპყრობა და საქართველოს გაერთიანება,

— ვინ არის იგი? — შეეკითხნენ ყველანი ერთხმად.

— ჭერ ვერას გეტყვით, ვშიშიბ არ გახმაურდეს... მალე გაცნობებთ ყოველივეს ფრიად საიდუმლოდ და მზად იყავით, ფრთხილად იმოქმედეთ. შეიძინეთ მომხრენი, სურსათი, იარა-

ლი... ელოდეთ ამ მოკლე ხანში ჩემს ნიშანსა და პაემანს... მანამდე კი გამარჯვებით გნახეთ, ჩემ საყვარელო ძმანო! იცოცხლეთ ჯანსაღად და მრავალჟამიერ!

ამ სიტყვებით მოუარავი გადაეხვია თავის ძმადფიცულთ და მეგობრებს.

— როგორ, გიორგი! შენ მიხვალ და ჩვენ აქ გვტოვებ? ან, აქ რალა გვინდა! ჩვენც ყველანი 'ფენტან' მოვდივართ იქერეთს, — მიამახეს ერთხმად.

— არა, ძმანო, თვით საქმე ითხოვს თქვენ აქ დარჩენას და საიდუმლო მუშაობას. მე წავეყვან მხოლოდ გელას და პაპუნას, რათა მათი მეშვეობით გავაბა თქვენთან ურთიერთობა. აქ გიტოვებთ გიორგის და თამაზს, თუ რამე იყო ისეთი, მაშინვე მაცნობეთ ამათი პირით.

ამრიგად გადაწყდა ეს მძიმე საკითხი. მეგობრები გულისკენისით დაეთანხმნენ მოურავს. ის ამ დღეებში უნდა გასცლოდა ივერიას, უნდა გადასულიყო ცოლ-შვილით კოლხეთში. მალე მოემზადა იგი და გაუდგა გზას სურამის უღელტეხილთ. მწარე ბოლმით გულავსებული მიდიოდა იმერეთს...

ხარობდნენ მისი მტრები, გლოვობდა ხალხი, გიორგის წაგლით დაობლებული... აი, რა მწარე სიტყვებს ათქმევინებს ივერიის გმირს პოემა „დიდ მოურავიანას“ ავტორა იოსებ თბილელი*:

ქართლს მოველე გალავანი, აწ ვიბ აქცევა ზღუდეებსა!
ჩემად ნაცულად ზემს სამედიდროს ვინ დაიღვამს ბედეებსა!
რა მამა-პაპს მე ვიხელ, არ გამოყელს ნატარებსა,
რა მიბრძანის, რა მიბოძის, ტყბილი სიტყვის სათქმელგან...
მათი დაქმნე სიტყობება, შენთვის** დაე-ღუე თავი სულა,
შვილი პარამო საყვარელო, სიცოცხლე და ჩემი სულა...
უჩურობით მებრალეები, ვაიშე, ქართლო, სოცობანიოვას!
გალავანი დაგეტყევა, გადგებთან ზოგნი თვისთვის;
ეგზომ ჩემი პირნახელი აწ დაევაღდა: როგორ, სხვისთვის?!
ოდეს მტერი წამოგატყდეს, მოვიგონდეთ ამა თქმისთვის!
ყველამ იცით, როგვ ქართლი ჩემის ზღმითა დასწარლავა,
თუარ შეიტყობთ ამას უკან მტერი ისევ ახსნილია.
ჩემი ზღმისას ნამოვარისას გედის პირი წახსნილია.

* იოსებ თბილელი ცხოვრობდა მეჩუდმეტე საუუენის მეორე ნაკევარში.

** ე. ი. ივერიასთვის.

ამდენს ხანს ვეღარ გავძლებ, რაც ხანი მაქვს განასული.
არ დაეზოგე ქართლისთვის ძმა, ძენი და გან ასული
თავი დავდევ საწამებლად ზორცი საკლავ განა სული?

მშვენიერი კოლხეთში

დიდი მოურავი მთელი ჯალაბით შეეხიზნა იმერეთს. მეფე გიორგიმ დიდებითა და ალტაცებით წიღო იგი. ჩასვლისთანავე მოურავმა დაუმორჩილა გამდგარი უძლიერესი თავადი ქველი წერეთელი, რითაც უზომოდ გაახარა მეფე და მით დაიმსახურა კიდევ მეტი პატივისცემა.

ამის შემდეგ ივერიის გმირი შეუღდა სამზადისს. როგორც ვთქვით, მისი მიზანი იყო საქართველოს გაერთიანება და ძველი დიდების აღდგენა. მას ღრმად სწამდა, რომ შეერთებული ივერი, კოლხეთი და მესხეთი ადვილად გაუძლებდნენ მუსლიმთა ტალღებს და მოიგერიებდნენ ძლიერ მეზობლებს. ერთობაში იყო ძალა და ბრწყინვალე მომავალი, დაქუცმაცებაში კი უძლურება და სხვისი მონობა. ამის მაგალითებს ხედავდა სააკაძე ქართველი ერის წარსულში. მას თავიდანვე არ მოსწონდა თეიმურაზი, არც სურდა იგი ივერიის მეფედ, მაგრამ საქართველოს საარაკოდ გადარჩენის შემდეგ იძულებული შეიქნა დამორჩილებოდა დიდი უმეტესობის ნებასურვილს და მოეწვია მეფედ იმ დროს იმერეთს გადახვეწილი თეიმურაზ პირველი.

სექტემბრის დასაწყისი. ქუთაისი. უქიმერონის მთაზე გოროზად ამართულან ბაგრატ დიდის ციხე-კოშკები, სასახლე და უზარმაზარი ტაძარი. წინ გადამდილა ბაღებში ჩაფლული ვრცელი ქალაქი. მას შუაზე ყოფს ცელქი რიონი, ეს კავკასიონის მთების ნებიერი შვილი. მიწა ზვირთები ვერცხლივით ბზინავს დილის მზის სხივებზე. შორს კი, სამხრეთით და დასავლეთით, ფართოდ გაშლილა ქვემო იმერეთისა და ოდიშის ვრცელი, ფრიალ ნაყოფიერი ვაკე, რომელზედაც ოქროსფრად ბზინავს ღომისა და ფეტვის ყანები, ალაგ-ალაგ სათიბებსაძოვრებით და დობილოებით ამწვანებული. შუაში კი განივრად ლაპლაპებს მკერდგაშლილი რიონი. ამ ვრცელ ვაკეს სამ-

სრებით ავლია მაღალ ზღუდვად სერამ-აქარის ქედი, ტყია
დაბურვილი და მილტრჭო ზღოინდოზეველი.

სასახლის ცხოში გუშაჟა შემოუხვა ვილაც შეენაბადმოზ-
ვეული ქარშაგი მოხუცი, რომლის თვითად შეპირმულ გაჩე-
ნალ თმას ამკობდა წალის ფაფანაკი. იგი დიშვად მიუახლოვდა
სასახლის წინვარდს, მოიმარჯვა ილღიაში ამოჩრილი სტვირის
გულა და ააზუზუნა თვლებით მოოჭვილი ყანწისებური სტვი-
რი; თანაც ააყოლა სხვადასხვა-შაირები. ეს იყო საკმაოდ ცნო-
ბილი რაჟველი მესტირე თედორე.

რაჟიდან ჩამოვედი, მესტირე ვარ ჩე ინელი,
ყველანი ღმერთმა გაცოცლოთ სტეპარი და მასპინძელი.
შორი გზიდან მოსული ვარ, გამპრობია მე ყელიო,
ბატონებო, გამოხედეთ, თქვენს წალობას მოველიო.

შაირმა და სტვირის ხმამ გაჰოფინა გარეთ სასახლის ქვე-
მო სართულიდან სუფთად ჩაცმული ლამაზი გოგო-ბიჭები, ესე-
ნი შემოეხვივნენ მესტირეს და ღუფყეს ჩვეულებრივ ლაზ-
ლანდარობა. ერთმა თავხედმა ახალგაზრდამ მიახალა რაღაც
უწმამური შაირი, ამას მოჰყვა გოგო-ბიჭების სიცილ-ხარხარი.
ასეთ შაირზე უცებ მიიღო მან მესტირის პასუხი:

ახალი ახო ავკაფე ახალი ფაფანაკითა,
თვალთ ალარ დაქენახო მაგ წენი ამხანაგითა.

შეიქნა გოგო-ბიჭებში აურზაური. ამათ ხმაურობაზე განო-
ვიდა ცალთვალა ხაბაზი და მიიხალა მესტირეს: „მაგ ვერ
მიაბი მაგაზე, ვირი დააბი ბაგაზე“. ცალთვალა ხაბაზმა მესტი-
რესაგან უცბად მიიღო პასუხი:

ახალ გაზაფხულის პირას
ქერსა ვთუდა ქერყანასა,
შენ რომ თხივ თვალთ გეხას,
დაჰყვედი ქვეყანასა.

— გოგო ფოტინე! გაეშაირე ერთი ამ ქვევის, ამ რაჟველ
მესტირეს. შენ ხომ იმდენი შაირი რცი — შეუჩნდნენ ამჟა-
ნაგები ერთ გრუბათმიან ლამაზ გოგოს. იგი მართლაც თაჟა-
ბად მიუახლოვდა მესტირეს და მიამბა:

სალამო უამი შეიქნა, შეწყდა ხმაური მეშისა,
მესტირე, იქით დაიწი, სუნა მოვიდა ქეშისა

გოგო-ბიჭების უცნაურმა სიცილ-ხარხარმა დაფარა ლექსი, მესტვირე დუმდა.

— ჰე, გაჯობა თუ არა ჩვენმა ფოტინემი — მიიძახეს მესტვირეს.

— აბა, უპასუხე, თუ კაცი ხარ — აქეზებდნენ მას.

— დიახაც ვუპასუხებ, ხოლო არ გამირისხდეთ კი.

— არა, მესტვირე არ გაგირისხდებით, პირიქით დიდად გვესიამოვნება და თეთრი უზალთუნებით დაგასაჩუქრებთ, ეს ზომ უზრალო სუმრობაა. ცოტას მაინც გავიცინებთ, აბა უთხარი რამე ჩვენს ფოტინესს უთხარ, შეეონელო, ხელპირდაუბანელო — აქეზებდნენ მესტვირეს.

— კარგი, ვეტყვი, ხოლო არ იწყინოთ კი.

მესტვირე მიუბრუნდა მოშაირე ვოგოს:

— წითელ ღვინოს ლოყა გიგავს

ქიქაშიდა მოელუარეს,

სასუფეველი რად უნდა

მაგ შენ მკლავზე მწოლიარეს.

ამ შაირმა მოწონება გამოიწვია გოგო-ბიჭებში.

— ახლა რძალ-დედამთილის შაირი გვითხარი, ჩემო თედორე, — შეეხვეწნენ მესტვირეს. მესტვირემ ჩაბერა გუდას და ააზუსტუნა სტვირი, თანაც მიიყოლა მოხუცი დედაკაცის ხმით:

„პატარაა რძალო, პატარაა რძალო

ბატონო ბატონო

ქათმებს დაუძახე, ქათმებს დაუძახე. — ქიო, ქიო. ქიო...
ერთა, ორი, სამი, ოთხი, ხუთი, ექვსი, შვიდი, რვა, ცხრა, ათი...
მეთერთმეტე დაკარგულა, აღარ არის ის ნაყარაო, დიდო ღმერთო,
ჩემს დედაშვილს იტებზე ცანცარაო, აღარ არის მეთერთმეტე,
წაუღია ძეგასაო, ღმერთო, შენ გადამარჩინე დედაშვილის მხერ-
საო აღარ არის მეთერთმეტე, მეღას მიყავს ტყეშიაო, შავო ძა-
ლო, შენ მიაკვდი ჩემს დედაშვილს ყელშიაო“.

შაირის ყველა დაბოლოება იწვევდა სიხარულის ყიფინას და დაუსრულებელ სიცილ-ხარხარს. სასახლის ყვებმა გაუვსეს ვერცხლის უზალთუნებით სტვირის ფართო ტუჩი. აგრეთვე გამოატანეს ბლომად პურ-ღვინო და ზორცეული.

ასეთმა სიუხვემ ფრიალ გაახარა რაჰველი მესტვირე. მან დაუკრა საცეკვაო, რითაც დიდად ასიამოვნა გოგო-ბიჭები.

ამ დროს სასახლის ზედა სართულის აივანზე გამობრძანდ-

ნენ მეფე გიორგი, მისი მეუღლე მარიამ დედოფალი და მათი საპატიო სტუმარი დიდი მოურავი, ნათ გამოჰყვენენ რამდენიმე კარისკაცი. ისინი მიიზიდა ეზოში ხმაურმა და სტვირის ზუზუნმა.

მეფე-დედოფლის დანახვაზე მყის დაჩუმდნენ გოგო-ბიჭები და შეეფარნენ წინგარდს. შეწყვიტა დაკვრა მესტიერემ და თავდახრით იდგა მეფე-დედოფლის წინაშე.

— რას გაჩუმდი, მესტიერივე, განავრძე შენი მოსწრებული შაირები, — უბრძანა მეფემ გასაწმენველად და გადაუგდო ოქროს ფული, რომელიც მარდად დაიჭირა რაჰველმა სტვირის ტუჩით და თაყვანი სცა მადლობის ნიშნად. მან შთაბერა გულას და ააზუზუნა სტვირი.

ნეტა ქება როგორ ითქმის ჩვენ დიდ მეფე გიორგისა,
თათრის ხონთქარს ეურჩება, მტერსა ხოცავს, მტერსა ჰკვსა.
ქრისტემ ბელი მოუმართოს, შეეწიოს მადლი ღვთისა,
წმინდა გიორგი წყალობდეს სამას სამოცდახუთისა...

პი... პი... პი, — დააზუზუნა სტვირი.

— ჰა, ყოჩაღ, თედორე! — მიამახეს კარისკაცებმა, — ახლა ჩვენს დედოფალზე სთქვი რამე.

მესტიერემ შთაბერა თავის გულას, შეხედა დედოფალს და დაიწყო:

მაგის მნახველს, თუგინდ წამით, რაღად უნდა მტრი ლხენა,
თვალეებმა და წაწმენებმა ბროლის სახე დაუმშვენა.
ცას გავხედე მოწიწებით, ზევით მხეა, მანდაც მხეა...
რაღა ეკადრო ამის მტრი! დედოფალ! პირინება...

პი... პი... პი, — დააპიპინა სტვირი.

— ჰა, ყოჩაღ, მესტიერი! ჰა, ყოჩაღ, თედორე! — მიამახეს კიდევ კარისკაცებმა. მეფემ გახსნა ქისა და სათითაოდ გადუგდო ხუთი ოქრო. მესტიერემ ხუთივე დაიჭირა თავისი სტვირით. თაყვანი სცა მეფეს ასეთი უხვი წყალობისათვის.

— თედორე, ახლა ამ ჩვენს ძვირფას სტუმარს, ქართლიდან მობრძანებულს დიდ მოურავს, შეასხი ქება, — უთხრა მეფემ მესტიერეს და მიუთითა დიდ მოურავზე, რომელიც ბუმბე-რაზივით იდგა მეფე გიორგის გვერდით.

— ხომ გსმენია ამის გმირობანი!

— კი, დიღო მეფევ, ვის არ სმენია მაგისი ზღაპრული ამბები — უპასუხა თედორემ.

მესტიერემ მცირე ხანს უცქირა გაოცებით გიორგი სააკაძეს, შთაბერა სული გუდას და დაიწყო:

ახლა ქება როგორ ვკადრო ჩევს დიდ სტუმარს მოურავსა!
გაპირებულ ხალხსა შეელის, არ შეარჩენს არვის ავსა.
სულთანა ჭარი გაუწყვიტა ტაშისკარში ჩამწყვდევითა,
თათარხანმა ძლივს მოასწრო გადარჩენა გაქცევითა.
იქ ყვინის რაზმისაგან სამჯერ იხსნა ქართლ-კახეთი,
უამრავი მტერი ელიტა, აღენია სიშწრის ზეთი.
აქ მიუხტა ქველ წერეთელა, ქართლიდანა გაღმონელი,
გაღმთაგლო ციხიდანა, ძარს არ დაჰყუ; თურმე სული,
ასახელა საქართველო, ასახელა იმერეთი...
ვგეთ დიდ გმირს, ერის შემწეს, შეეწიოს მამა ღმერთი...

პიი... პიი... პიი, — ააპიპინა სტვირი.

— ყოჩაღ, თედორე! ყოჩაღ შენა! — მიაძახეს მეფემ და კარისკაცებმა, დიდ მოურავმა კი კმაყოფილების ნიშნად გადუგდო მესტვირეს სამი ოქრო. მესტიერემ მდებლად თაყვანი სცა მას. მეფის ბრძანებით მესტვირეს იქვე ეზოში ჭანდრის ქვეშ მიართვეს საუკეთესო ღვინო და ნაირ-ნაირი საჭმელები.

მოურავი ფრიად გააოცა მესტვირის შაირებმა და შეეკითხა გიორგის:

— ბატონო მეფევ, ამ მესტიერეს წინასწარ ჰქონდა ეს შაირები გაზეპირებული, თუ ახლა ჩვენი წინაშე იგონებდა?

— არა, დიღო მოურავო, წინასწარ კი არა, ახლა იგონებდა ჩვენს წინაშე და ამბობდა კაფიად. ეგ ერთგვარი აღმაფრენაა. პიიტყოსის მსგავსად, — უპასუხა მეფემ. — ეს მესტიერეები განსაკუთრებით რაჰველებია, სოფელ ფარეხეთიდან, ყველანი კარგად გაწაფული არიან შაირებში. ხოლო მათ შორის არის რამდენიმე, რომელნიც ფრიად მოსწრებულად და ტკბილასმენად თზავენ კაფიად შაირებს, მათ შორის ერთი მოხუცი გოგიაა, სწორედ რომ გაგაოცებს, ისე უცებ და მახვილად ამბობს, როგორც ხოტბას, ისე საოხუნჯო შაირებს. ხელად გალექსავს ვისზედაც მიუთითებ. მერე ისე ოსტატურად, რომ... არა, უსათუოდ დავიბარებ იმ გოგიას და გაჩვენებ, — ამ სიტყვებით მეფემ გადასძახა მესტვირეს:

— თედორე, სად არის გოგია მესტირე? კარგა ხანია არ მინახავს.

— შინ გახლავს, დიღო მეფევი — უპასუხა მესტიარემ ღუბნე ადგომით. — მოხუცდა, თანაც საცმადოდ გამდიდრდა თქვენი უბეი წყალობით; აღარ იწუხებს თავს, თავის ბატონ ხოსია რელიგიისაგან თავი დაიხსნა, ზოდებუნები შეიძინა, ვენახი ვაიშენა ხვანჭკარაში და ცხოვრობს მეფურად. ვაჟებიც მოესწრო, ღომივით ბიჭები.

— რაჭაში რომ დაბრუნდე, ხმა მიაწვდინე, მეფეს სწავა შენი ნახვა-თქო, მალიად მნახოს, ზომ გესმის!

— კი, დიღო მეფევი, ხვალვე გეახლებით და ვნახავ უსაცილოდ. მაინც გზად ზედ მის კარზე უნდა გავიარო, — უპასუხა მესტიარემ და შემდეგ მორიდებით მიუჯდა თავის საუხმეს.

— ეს რაჭველი მესტიარენი, — განაგრძო მეფემ, — ფეხით დადიან იმერეთსა და გურია-სამეგრელოში, მეტადრე ქორწილნადიმებზე და საეკლესიო დღეობებზე, ართობენ ხალხს თავისი შაირებით, აცინებენ და ბლომა ფულს შოულობენ. ვგონებ, ხანდახან თქვენკენაც გადმოდან ქართლსა და კახეთში საწერეთლოს მოკლე გზით.

სწორედ ამ დროს გამოვიდა აივანზე სახლთუხუცესი და მოახსენა მეფეს:

— მეფევი, სად ინებებთ საუზნეს: აქა, თუ პურის საკმელ დარბაზში?

— მე მგონია, აქ აჯობებს, თქვენ რას იტყვით, ჩვენო ძვირფასო სტუმარო?

— საესებით გეთანხმებით, დიღო მეფევი. აქ ყოფნას აბა რა სჯობია ამ ფართოდ გაშლილი დიდებული სურათის მზერით ვერ ძლება თვალი — მოახსენა დიდმა მოურავმა და განავრძო: — სწორედ რომ მშვენიერია თქვენი კოლსეთი, მრავალსახოვან ხალივით აფერადებული. ლამაზია ივერია, ტურფა ქართლი და კახეთი, ხოლო უფრო ერთფეროვანია. კახეთს როდი აქვს ასეთი გაშლილი არე. მასთან აქაური ჰავა ბევრად უფრო ნაზია, თბილი, მსუბუქი. ტყვილა კი არ უყვარდათ ეს მშვენიერი მხარე ძველად ჩვენს დიდ მეფეებს; ბაგრატ მესამეს, დავით აღმაშენებელს, გიორგი მესამეს და პირიმზე თამარს,

აქეთ ცხოვრობდნენ მეტ წილად. მაგალითად, დიდი დავით წელიწადში სამი-ოთხი თვე თუ ცხოვრობდა ივერიაში, დანარჩენ დროს თურმე სულ აქ და აფხაზეთში ატარებდა.

სუფრა უკვე გაეშალათ აივანზე, დასხდნენ კიდევ. სწორედ ამ დროს ქვემოთ გამოჩნდა ასამდე ცხენოსანი. ესენი მოდიოდნენ მწყობრი სიმღერით და მოაჯირითებდნენ ცხენებს. მხედართ წინ უძღოდა ამაყად და წელგამართულად თეთრწვერა ქარმაგი მოხუცი შავ ჩოხა-ახალუხში და დარაიის ჩაბალახ-წყარული. სასახლიდან მაშინვე იცვნეს იგი, ეს იყო ოდიშის მთავარი კაცია დადიანი, თავისი ვაჟით და რჩეული ვაჟკაცებით. იმათ მალე ამოვლეს აღმართი და მიადგნენ სასახლეს, ჩამოხტნენ ცხენებიდან და ქვეითად შევიდნენ ეზოში. მათ დანახვაზე ყველანი წამოიშალნენ სუფრიდან. კაცია დადიანი თავისი ვაჟით და რაშდენიმე რჩეულს თავადით გაჩნდა აივანზე, გადიკვანტილა ფეხები და დახარა თავი მეფე-დედოფლის წინაშე.

— ჩვენს ძვირფას მოყვარეს, ოდიშის ქებულ მთავარს, კაცია დადიანს გაუმარჯოს! — წამოიძახა მეფე გიორგიმ მხიარულად.

— ღმერთმა გაპარჯვება ნუ მოაქლოს იმერეთის დიდ მეფეს გიორგის! — იყო კაციას პასუხი.

მეფემ გადადგა წინ რაშდენიმე ნაბიჯი, სუფრაზე მიიწვია ახლად მოსული სტუმარი და მოისვა მარცხნით, მარჯვნივ კი უჭდა დიდი მოურავი. კაციას ვაჟი ლევანი და თავადნი დედოფლის ახლოს დასხდნენ.

შეიქნა სუფრაზე შეპატიეება. წამოდგა სუფრიდან ოდიშის მთავარი და მოახსენა: „გენუკვის თქვენი მოყვარე და სტუმარი კაცია დადიანი, დიდო მეფეო, რათა დამდოთ პატივი და მეწვიოთ ზუგდიდს თქვენი დიდებული სტუმრით, მწადს გაბედნიერდეს ჩემი პაწია ოდიშიც უდიდესი გმირის დიდი მოურავის წვევით!“

მეფემ და სააკაძემ მადლობა გადაუხადეს დადიანს და სიამოვნებით მიიღეს მისი მიწვევა. ამასობაში ათი ჯორის საპალნით მოართვეს მეფესა და დიდ მოურავს დადიანის ძღვენი. ეს იყო შალის საჩოხეები, აბრეშუმის დარაიები, თეთრი შალისა და დარაიის ჩაბალახები, მეშისა და სამოგვის წულა-მესტები,

აგრეთვე, სულგუნები და მსუქანი ყვერულები, ნანადირევი სოხბები და ოჯალეშის განთქმული ძველი ღვინო, სალბინოს დობილობებში დაწურული. ორთავემ დიდი მადლობა გადაუხადეს დადიანს ძღვენისათვის. სამაგიეროდ ამათაც მიართვეს ოდიშის მთავარს — მეფემ ხუთი დარახტული ბედაური, ხოლო მოურავმა შაჰ-აბაზის ნაჩუქარი ოქროს ხმალი.

დაასვენეს მეორე დილით წასვლა. იმ საღამო კი რიონის პირას გეგუთის მხრივ გაშლილ მინდორზე გაიმართა ჭირითაა და მარულაში დიდი შეჯიბრება იმერთა და ოდიშელთ შორის. ჭირითში სჯობნიდნენ იმერნი, ხოლო მარულაში ოდიშელნი. ამათმა სისწრაფე-სიჩაუქემ და საოცარმა მოქნილობამ განცვიფრებაში მოიყვანა ივერიის გმირი. მართლაც საარაკო იყო და სააზო სამზერი გაქნებულ ცხენებზე კოლხელთა ფეხით შედგომა, ნიშანში სროლა, გვერდზე გადაწოლა, ცხენის მუცელქვეშ მოქცევა, დახრა და ვერცხლის ან ოქროს ფულის მიწოდან ხელით ალება. ცხენიდან უცებ გადმოხტომა, დაწევა და გავაზე ხელის დაკვრით ზურგზე მოქცევა, ჭირითის აცილება და სხვა მრავალი ფანდი.

იშვიათი ალტაცებითა და სიუხვით დახვდა დიდებულ სტუმრებს ზუგდიდის სასახლეში დადიანის ოჯახი. დაიკლა ათი დეკეული, მრავალი გოჭი, ცხვარი და ყვერულები, გამოცხვა ქვის დიდრონ კეცებზე ქადის-ქადი, ღვებოლები და ზაქაპურები, გაკეთდა ღომი უზარმაზარ საარაყუ ქვაბებში: ასხის მთის მეჯოგეებმა მოართვეს დადიანს უგემრიელესი რძიანი სულგუნები, მოიხადა ძველი ოჯალეშით აავსეს სამასწაფიანი ქვევრები. გაიშალა გრძელი სეფა ქანდრებსა და კაკლებქვეშ სასახლის ვრცელ ეზოში. დაიწყო გაბმული ღვინი, ცეკვა-სიმღერა ზმებითა და კატია-შაირებით. ჭირითი, ყაბახი და მარულა ხომ ყოველდღე იყო რასაც ხელს უწყობდა საუცხოო ამინდი. აქ დადიანს ეწვივნენ მისი მოყვრები—გურიის მთავარი მამია გურიელი და აფხაზეთის მთავარი ტატაშ შარვაშიძე. რჩეული ვაჟკაცებით, რითაც კიდევ უფრო გაცხოველდა შეჯიბრება ჭირითაა და მარულაში. აქვე ეახლა იმერთა მეფეს უმშვენიერესი ვაჟკაცი და იშვიათი ტანადი თენგიზ დაღეშყელიანი საუკეთესო მსროლელი სვანებით. ამათ მოართვეს მეფესა და დადიანს ოცამდე ნანადირევი ჭიბვი და არჩვი, აგრეთვე დათვისა და

მელის ტყავები. აქვე უნდა ითქვას, რომ იმერლებს ეცვათ დარაიის წითელ ახალუხზე მუქი ლურჯი მაუდის მოსირმული გრძელი ჩოხები და მალალუელიანი წაღები, თავზე კი მოსირმული ფაფანაკები, რაც ფრიად უზღებოდათ გაჩეჩილ თმაზე, გურულები იყვნენ გამოწყობილნი სხვადასხვა ფერის ჩაქურებში, აფხაზები კი, როგორც ოდიშელნი, შავ ჩოხასა და დარაიის ახალუხში. თავი წაქრული ჰქონდათ დარაიისავე ჩაბალახით, ფეხზე ეცვათ საცვეთები და წულა-მესტები, ცხენებზე კი უნაგირთან მიკრული ჰქონდათ აბგები და დაკეცილი ნაბდები, ხოლო სევანებს ეცვათ შალის ელალი მოკლე ჩოხები და შავი ნაბდები. თავზე ეხურათ მეტწილად თეთრი შალის ფართო ქუდები. ყველანი შეიარაღებულნი იყვნენ ხმალ-ხანჭლითა და ყირიმის კაჟიანი თოფებითა და დამბაჩებით.

თუ ოდიშელნი, აფხაზნი და იანერ-გურულები ირჩეოდნენ ჯირითსა და მარულაში თავიანთი საარაკო სიმარღე-სიჩაუქით, სამაგიეროდ სევანებს ვერცინ სჯობნიდა თოფ-დამბაჩის ნიშანს სროლაში. ისინი იყვნენ უპირველესი ჩუბინნი და მონადირენი თითქმის მთელ საქართველოში.

ათი დღე დარჩა ოდიშში კაცია დადიანის სტუმრად დიდი მოურავი და ყოველღამე უგებდა ფარჩის ფრიად სუფთა ლოგინს თვით დადიანის ასული, მშვენიერი ცირა, ხდიდა წაღებს და ჰბანდა ფეხებს, აგრეთვე დაწოლის შემდეგ შემოდის მასთან მარტოდ იგივე ასული ჩანგურით ხელში, მასზე დაკვრით და საამო ღიღინით აძინებდა მას.

ეს იყო მასპინძლის მხრივ უღიღესი პატივისცემა, რაც ფრიად აოცებდა დიდ მოურავს. ამგვარადვე აოცებდა მას გაზრდილთა ძიძა-მორღულების და ძიძიშვილთა ერთმანეთისათვის თავგანწირვა. ეს წესი არსებობდა მთელ კოლხეთში, მეფეთავრები აძლევდნენ თავიანთ ვაჟებს საძიძაო-ალსაზრდელად თავადთა ოჯახებს, თავადნი თავის მხრივ აძლევდნენ იმავე მიზნით თავიანთ შვილებს აზნაურთა ოჯახებს, ხოლო აზნაურნი კი გლეხებს. ამ სახით ინასკებოდა მათ შორის ნათესაური კავშირი და ფრიადი დაახლოება მათ ოჯახებს შორის. გაზრდილი საკუთარ შვილზე უძვირფასესი იყო ძიძა-მორღუსთვის, ხოლო ძიძა-მორღუ უყვარდათ გაზრდილებს როგორც საკუთარი მშობელი, ძიძიშვილები კი როგორც საკუთარი ძმები და დები. ასე-

თი ზნე-ჩვეულება, უძველესი დროიდან დამყარებული, ქმნიდა სხვადასხვა წოდებას შორის წმინდა ნათესაურ ურთიერთობას და აკავშირებდა მათ ძმობა-სიყვარულით, რასაც ფრიადი მნიშვნელობა ჰქონდა წოდებათა უთანასწორობის სიმწვავის შენელებაში.

ამავე დროს სააკაძემ შეამჩნია, როგორც იმერეთში, ისე ოდიშ-აფხაზეთსა და გურიაში იშვიათი სტუმართმოყვარეობა, უხვი მასპინძლობა და უხვად გაჩუქება. საკმაო იყო მოგწონებოდა რაიმე ძვირფასი ნივთი, ცხენი და იარაღი, რომ მაშინვე ეჩუქებინათ თქვენთვის. ამ მხრივ ყველას აკარბებდნენ აფხაზნი. შარვაშიძესთან სტუმრად ყოფნის დროს დიდ მოუზავმა სიამოვნებით შეავლო თვალი სულთანის მიერ ნაჩუქარ მდიდრულად მოქედილ და საუკეთესო ხელოვნების ოქროს თოფსა და დამბაჩას. იმავე საღამოს ორივე ნივთი იყო ამ იშვიათი სტუმრის ოთახში, ეწყო მაგიდაზე მცირე ბარათით: „დიდო გმირო, შეგატყვეთ, მოგეწონათ ეს თოფი და დამბაჩა, ამიტომ გთხოვთ, ინებოთ მცირე საჩუქრად“.

სხვა მრავალთა შორის კიდევ ერთი ზნე-ჩვეულება შენიშნა სააკაძემ კოლხეთში ყოფნის დროს. ეს იყო გასათხოვარი ქალის გატაცება მშობლების ოჯახიდან სასიძოს მიერ, სიყვარულის ნიადაგზე, რაც არაიშვიათად თავდებოდა სისხლის ღვრით. ეს წესი იყო დაცული უმთავრესად თავადანაურთა შორის და მეტადრე აფხაზეთში. სწორედ დიდ მოუზავის ყოფნის დროს სოხუმში სტუმრად ტატაშ შარვაშიძესთან თავადმა ინალიპამ მოსტაცა ქალი თავად ემუხვარს. დილის რაჟრაჟზე შეიქნა ემუხვარის ოჯახში საშინელი კივილი: „ვეაიი, ქალი მოგტაცეს!“ მაშინვე წამოცვივდნენ მოკეფენი, დაადევნეს მღევარი ქალის გამტაცებელს, მაგრამ უნაყოფოდ: ინალიპამ გაასწრო სამშვიდობოს.

ასეთ რამეებთან ერთად დიდ მოუზავმა შენიშნა კოლხეთში, მეტადრე გურია-სამეგრელოში, ერთი ფრიალ საგმობი საქციელი: ლამაზ ქალ-ვაჟის მოტაცება ოსმალეთში გაყიდვის მიზნით. ამ სამარცხვინო ხელობას არ თაკილობდნენ მთავრებიც კი. ეს ზნე-ჩვეულება შთანერგეს დასავლეთ საქართველოში თურქებმა.

მეფის სასახლე. სამხრობის ჟამა, სასახლის ფართო და გრძელი აივნიდან წარმტაცად იშლება ქვემო-იმერეთის განიერი და ვაკე-დაბლობი, მას კი სამხრეთით ზღუდელ ავლია სურამ-აქარის მაღალი მთები. მწვერვალებზე აქა-იქ მოჩანს თეთრად მბზინავი თოვლი.

მზე საკმაოდ გადახრილა დასაუღლეთით, ალაპლაპებს რიონის ფართოდ გაშლილ გულმკერდს და აფერადებს კოლხეთის ტურფა ბუნებას. ხოლო აივანზე არ ჩანს არავინ, რომ დატკბეს ამ ფერიული სანახაობით.

მხნე და გამბედავი მეფე გიორგი თავის მემკვიდრე ალექსანდრეთი და საიმედო დიდებულებათ ჩაკეტილა თავის მდიდრულად მორთულ მცირე დარბაზში და რალაც მძიმე, ფრიად საიდუმლო თათბირი აქვს. აქ არაან სრულიად კოლხეთის კათალიკოსი, დიდი რიტორი და მწიგნობარი ზაქარია ქვარიანი, ფრიად განათლებული მიტროპოლიტი ანტონ ქუთათელი, მთავარსარდალი პაატა წულუკიძე, სალთუხუცესი პაპუნა წერეთელი, მექურჭლეთუხუცესი ბეჟან აგიაშვილი, მსახურთუხუცესი როსტომ ნიყარაძე, მოლარეთუხუცესი დავით მიქელაძე, მეფის მდივანი მამუკა კვინიხიძე. აქვეა მეფის საპატიო სტუმარი დიდი მოურავი.

ყველანი ხარისხის მიხედვით სხედან ტახტებზე, მათ წინ დგას დაბალი მაგიდა, მას უზის მეფის მდივანი, მის წინ დევს თეთრი ეტრატი და საწერ-კალამი.

— სრულიად კოლხეთის სულელო მეუფენო და იმერთა დიდებულნო! — დაიწყო მეფემ. — მოგიწვიეთ რა თქვენ ამ საიდუმლო თათბირზე, ვიმედობ, რომ ყოველივე აქ ნათქვამი იქნება კარგად განხილული და შეფასებული, თანაც ფრიად საიდუმლოდ დაცული, რათა არ გახადურდეს და მით არ მოგვეცეს რაიმე ზიანი ჩვენა და ჩვენს სამეფოს.

მეფე გიორგის ასეთმა შესავალმა სიტყვამ დიდი გავლენა იქონია დამსწრე დიდებულებზე და გაამახვილა მათი გულისყური.

— იმას, რაც უნდა გითხრათ, ჩემზე უკეთ გაუწყებთ თვით ამ ფრიად საგულისხმო აზრის აქსონი, ჩვენი ძვირფასი სტუ-

მარი, ივერიის დიდებული გმირი დიდი მოურავი, რომლის სახელი და ქება-დიდება გრგვინავს მთელს აზიასა და კავკასიაში.

მძიმედ წამოდგა დიადი სახისა და გოლიათი ტანის დიდი ჭრურავი. მან დინჯად გადაავლო კრებას არწივის თვალნი და დაიწყო დაბალი, გუგუნა ხმით:

— იმერეთის დიდ მეფეს, სულერ მეუფეებსა და დიდებულთ კარგად მოეხსენებათ, რომ დღეს სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ, ანუ რვა ნაწილად დაფლეთილი პატარა საქართველო ერთ დროს იყო ფრიად ძლიერი, დოვლათით მდიდარი და სულიერად განათლებული. ეს ზეცნიერი ხანა არსებობდა ხუთას-ექვსასი წლის წინათ, ანუ უკეთ, მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეში, დიდი ბაგრატით დაწყებული და დიდი თამარით დამთავრებული. სწორედ იმ დროს მოხდა ძველი დროიდან დაფლეთილი საქართველოს გაერთიანება, კოლხეთ-მესხეთ-ივერიის შეერთება, ქართველ ტომთა და სამეფო-სამთავროთა გაერთიანებამ წარმოშვა ერის სულიერი სიმტკიცე, სახელმწიფოებრივი გამძლავრება, არაბთა ხანგრძლივ მონობის უღლიდან თავის გამოხსნა. თურქთა თარეშის აღკვეთა, კავკასიონის ქედის მტაცებელ ხალხთა დაპყრობა, სასოფლო მეურნეობისა და ვაჭრობა-ხელოსნობის განვითარება, შინა ცხოვრების სიმშვიდე, ხალხის ნივთიერი დოვლათი, სწავლა-განათლებისადმი მისწრაფება, მაღალი მწიგნობრობით გონებრივ-ზნეობრივი განვითარება, მხატვრობა-პოეზიის, ხუროთმოძღვრებისა და საერთოდ ხელოვნების აყვავება და სხვა. ერთ მოზრდილ სამეფოდ ქცეულ საქართველოს დიდი კრძალვა და შიში მიეცა ჩვენს მეზობელ მტრებს, მოთარეშეთ და დამპყრობელთ — მრავალრიცხოვან თურქებს, სპარსებს და სხვა. ამ სახით შეიქმნა ქართველი ერისთვის ძლევა-მოსილობისა და სულიერი აღმაფრენის დიადი ხანა, ოქროს საუკუნედ წოდებული.

დიდი მოურავი შეჩერდა მცირედ, მოითქვა სული და გადახედა კრებას. იქ დამსწრენი სმენად ქცეულნი აღტაცებით შესცქეროდნენ მას. დარბაზში საოცარი ღუმილი სუფევდა. კვლავ გაისმა სააკაძის ნელი, მაგრამ მგრგვინავი ხმა.

— ბატონებო, როგორც მოგესჩენებათ, ქართველი ერის დიდება და ძლევა-მოსილება დასცეს, მისი მთლიანობა გაბზარეს დიდი თამარის შემდეგ ტახტზე ასულმა მეფეებმა, გიორ-

გი-ლაშამ და რუსუდანმა. მათ მიერ უღირს ადამიანთა სამეფოს სათავეში მოქცევამ, ღირსეულთა განდევნამ, აგრეთვე ქვეყნის ორგული დიდი თავადების აღვირახსნილმა თარეშმა და ურთიერთ შორის კინკლაობამ, მეტადრე კი მონღოლთა ურდოების მრავალჯერ შემოსევა-თარეშმა და მათ მიერ კისრად დადგმული მონობის უღელმა მთელი საუკუნის მანძილზე. ამას დაერთო მეთხუთმეტე საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიის დამხობა ოსმალთა მიერ, რის გამო ჩვენს დასავლეთით და სამხრეთით, განათლების კერა შეიცვალა თურქების მეზობლობით, რომელთაც უკვე ჩაიგდეს ხელში და ისლამის სჯული მიაღებინეს საქართველოს ერთ საუკეთესო ნაწილს — მესხეთს, კოლხეთზე კი მოაქვეს მდგარი იერიშები და უკვე ორასი წელია სტანჯავენ, ეძალებიან, ხოლო აქამდე ვერაფერს გახდნენ საბედნიეროდ. კოლხეთის მეფე-მთავრების და თვით ერის სიმამაცე-გონიერობის მეოხებით. ეს არის, რომ ფრიალ დასცეს გურია-სამეგრელოს მკვიდრთა მაღალი ზნეობა და ფულის დახარბებით შეაჩვიეს თავის მოძმეთა და ახლო ნათესავეებისაც კი ძალმომრეობით მონებად გაყიდვას, რითაც უსაზღვრო ზიანი ეძლევა უმწეო ხალხსა და თვით სახელმწიფოს...

— სრული ჭეშმარიტებაა, გმირო ივერიისავ! წყეული იყვნენ ერისა მტერნი და მოღალატენი უკუნითი უკუნიამდე. ამინ! — წამოიძახა კათალიკოსმა. — იკურთხოს, ერის ნუგეშო, ეგ შენი თაფლივით ტკბილი ენა და მაღალი გონება!

ამ სიტყვების შემდეგ ჩამოვარდა მცირე ღუმილი. მოურავმა მოსვა წყალი და განაგრძო:

— ხოლო რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ ივერიას, იგი კიდევ უარეს ყოფაში ჩავარდა აღმოსავლეთით განახლებულ სპარსეთისა და ჩრდილოეთით მეზობლად მყოფ კავკასიონის ქედის ისლამის სჯულმძღვანელ ხალხთა ძალმომრეობის გამო, აგრეთვე ოსმალთა თარეშით ყარსიდან და ახალციხიდან. ყველამ უწყით, ბატონებო, რაც ჩაიდინა კახეთში ერანის ყეიმა შაჰ-აბაზმა! რარიგაღ მოსრა ეს მდიდარი, მშვენიერი და აყვავებული კუთხე ივერიისა! ყველამ უწყით აგრეთვე, რომ კიდევ უარეს რისხვას უქადდა ის მტარვალ ქართლის სამეფოს და რარიგ გადარჩა იგი ორჯერ... დიახ, გადარჩა ორჯერ, ხოლო გადარჩება კი მესამეჯერ?

ვინც ორჯერ გადაარჩინა, იგი იხსნის მესამეჯერაც. მაშ გაუმარჯოს ივერიის, არა, სრულიად საქართველოს ზღაპრულ გმირს, თანამედროვე მძლავრს ამირანს, დიდსა მოურავს — წამოიძახა აღტაცებით მეფემ და წამოდგა ზეზე.

— გაუმარჯოს! გაუმარჯოს დიდებულ გმირს! გაუმარჯოს ქვეყნის სამჯერ გადაარჩენს! გაუმარჯოს ქართველი ერის მეთავეს, გაუმარჯოს! — ბანი მისცა ერთხმად მთელმა კრებამ, თანაც წამოდგნენ ფეხზე და თაყვანი სცეს გიორგის.

მოურავს მეტრს სიამოვნებით სახე გაუბრწყინდა. სიხარულის ცრემლებმა შეუნამა ცეცხლის მფრქვევი დიდრონი თვალები. მას უნებლიეთ გაახსენდა ის საშინელი უმადურება და დაუმსახურებელი შურისძიება, რაც განიცადა.

მას, ქვეყნისათვის თავდადებულ ადამიანს, აფასებენ და აღიღებენ ამ შორეულ კოლხეთში, შუაგულ იმერეთში, რომლის ფხიზელი მეფე და შეგნებული დიდებულნი ზემოთ ეგებებიან მას, თაყვანს სცემენ, ესალმებიან და იღებენ მეფურ დიდებით... აი სად აფასებენ მას! აი, რას ნიშნავს სულიერია განათლება და გონიერება!

ასეთმა ფიქრებმა უნებლიეთ გაიტაცა ხალხის მოთავე. იგი დუმდა ერთ ხანს ტახტზე მჯდომარე, ღონივრად ძეგრდა მისი მღელვარე გული. მოსვა კიდეც ცივი წყალი და დამშვიდდა. მცირე ხნის შემდეგ წამოდგა და მიწართა კრებას ოღნავ მღელვარე ხმით:

— კოლხეთის დიდო მეფე, სულიერო მეუფენო და ზრდილობა-ვაჟკაცობით ქებულნო დიდებულნო! თავბრუ დამასხა და ფრიად ამაღელვა თქვენმა ასეთმა ქება-დიდება! არა ვარ ღირსი ესოდენ ქებისა ერთი ეული და სამშობლო ქვეყნიდან დევნილი ადამიანი. მთელი ჩემი უბედურება იქიდან გამომდინარეობს, რომ მდაბიო წრიდან გამოველ და დავწინაურდი ჩემივე შრომითა და უნარით, ამავე დროს უზომოდ მიყვარს მთელი ივერი, მთელი საქართველო, მიყვარს მდაბიო ხალხი, გლეხობა, ვეურჩები ამა ქვეყნის ძლიერთა პირადულ ზრახვებსა და ზვიადობას, მათ მიერ ერისა და ქვეყნის ღალატს, ამიტომაც ვძულვარ მათ საშინლად და აგულიანებენ ივერიის მეფეებს ჩემს წინააღმდეგ. სამჯერ გადავურჩი მათ მიერ დაგებულ ხაფანგს და ღალატით მოკვლას, მაგრამ აბა რა საჭიროა თქვენი შეწყუ-

ნება ჩემი პირადი ამბებით! აქ სულ სხვა მიზნით ვართ შეკრებილნი, მხოლოდ დავამთავრებ დიდი რუსთველის უკვდავი სიტყვებით:

„კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია სხვადასხვა კირი ჩემზედა არ ახალია, ძველია“.

ასეთია, ბატონებო, ჩემი შავი ბედი და ასე ჩავალ საფლავსა შინა... პირადად თქვენ, დიდო მეფეც და დიდებულნო, ფრიად გმადლობთ ჩემდამი ასეთი თანაგრძნობისათვის და ჩემი ასეთი დაფასებისათვის... ახლა კი ნება მიბოძეთ განვაგრძო ჩემი სიტყვა, რომელიც, ცოტა არ იყოს, შორიდან დავიწყე და გრძელი გამოდის, ვშიშობ, არ დაგღალათ ზედმეტად.

— ბრძანეთ! ჩვენ სმენად ვართ ქცეულნი! — მიაძახეს მეფემ და დიდებულებმა.

— დიახ, უნდა მოგახსენოთ, რომ ოსმალთ-სპარსთაგან შევიწროებული ივერიის მეფენი კარგა ხანია ეძებენ ღონიერ მოკავშირეს, ძლიერ მფარველს, იმათ აღრევე მიმართეს რომის პაპსა და საფრანგეთს, ხოლო ვერაფერს გახდნენ. იქიდან გამოგზავნეს მხოლოდ კათოლიკე ბერები, რომელნიც თქვენთვის ვილოცებთო — დაგვპირდნენ. ჩვენ კი სულ სხვა დახმარება გვეჭირვებოდა. ჩვენსა და ევროპას შორის გარდუვალ ზღუდედ ჩამდგარა ველური ოსმალეთი, რომლის წყენას ფრიად ერიდებიან დასავლეთის სახელმწიფონი. ვილა დაგვრჩენია? მუსულმანობა მედგრად მოგვაწვა სამი მხრივ სპარსეთ-თურქეთის სახით, მათ უკვე დაღუწეს და წთანთქეს მცირე აზიასი ორი ქრისტიანი სამეფო: ანტიოქია და სომხეთი, შემუსრეს დიდი თამარის მიერ დაარსებული ტრაპიზონის იმპერია შავი ზღვის პირას. დაამსხვრიეს დიდი ბიზანტია, — ეს რომ-ელნითა განათლების და ქრისტეს სარწმუნოების დიადი კერა და მნათობი აზია-ევროპას შორის... ვილა დარჩათ?! დავრჩით კავკასიაში ჩვენ, ქართველი ტომნი, რვა პატარა სამეფო-სამთავროდ დაგლეჯილნი და ურთიერთ შორის მტრულად განწყობილნი. ეჭვი არაა, აქამდე ადვილად ჩავენტქავდნენ ეს ვეშაპნი, ხოლო თუ ეს ვერ შესძლეს დღემდე, ამის მთავარი მიზეზებია: პირველი — ჩვენი ქვეყნის მთაგორიანი ადგილმდებარეობა, მეორე — ქართველი ერის ჭირსა შინა სიმტკიცე და ზღაპრული

სიმამაცე, ხოლო მესამე ის, რომ ეს ვეშაპები ერთმანეთს ეჭიშპებიან ამ გემრიელი ლუქმის მთლიანად ჩასანთქავად.

მართალია, იმათ უკვე გაგლიჯეს შუაზე ჩვენი ქვეყანა, აღმოსავლეთს, ანუ ივერიას, ეპატრონება სპარსეთი, ხოლო დასავლეთ ნაწილზე, ანუ მშვენიერ კოლხეთზე, ხელს იშვერს ოსმალეთი, რომელმაც უკვე ჩაბლუჯა ჩვენი სამხრეთი ნაწილი — მესხეთი. ამათი დავა-ქიშპობით ჩვენ შეგვეძლო მშვენივრად გვესარგებლა, რათაც ადრევე სარგებლობდნენ ჩვენს სამეფო-სამთავროთა მესვეურნი და ახლაც კი ვსარგებლობთ რამოდენიმედ, მაგრამ დავილალეთი დავიქანცეთი ამდენმა უწყვეტმა ომმა და სისხლის ღვრამ დაგვწრიტა მთლიანად, ფრიად შეგვაპირა რიცხვით, მეტად დაგვცა ნივთიერად და გონებრივად, დაგვაუძლურა, გაგვაღატაკა სულიან-ხორციანად... ჩვენ ფრიად ჩამოვრჩით განათლებულ ევროპას. დიახ, ჩამორჩა მას ის დიდად ნიჭიერი ქართველი ერი, რომელიც ოქროს საუკუნეში გაუთანატოლდა მთელს ევროპას და მთელს მსოფლიოში ყველაზე უფრო განათლებულ სახელმწიფოა — ბიზანტიას, ხოლო ზოგ რამეში გადავაჭარბეთ კიდევ... ადვილი წარმოსადგენია, რა ვიქნებოდით დღეს, რომ ხელშემწყობ პირობებში გვეცხოვრა. არ მოვქცეოდით შუაში ისტორიულ გრიგალს და არ დაგვტეხოდა თავზე ზეცის რისხვა — საუკუნეთა სრბოლაში ჭერ ველურ მონღოლთა და შემდეგ ნახევრად ველურ თურქ-ერანთა უამრავი შემოსევა-თარეში ამ საწინელებას დაერთო ამ ბოლო საუკუნეში ორი დიდი უბედურება: პირველი — გაჰუსულმანებული კავკასიონის მთის ხალხების ივერიაზე ხშირი თავდასხმანი, დარბევანი, მეორე კი — დენტოს მოგონებასთან დაკავშირებით თოფ-ზარბაზნების შემოღება ბრძოლის საქმეებში... თოფი შორიდან ჰკლავს უპირველეს სარდალსა და ვაჟკაცს, ზარბაზანი შორიდან ანადგურებს მხედრობას, საფრებაა და ციხე-კოშკებს... რაღა ვაქაცობა გაგივა იქ, სადაც ზღაპრულმა სიმამაცემ ადგილი დაუთმო ცეცხლის იარაღებს! აი, რამ დაგვცა სულით! აი, ბატონებო, რა მოვლენებმა ჩაგვყარა უკიდურეს ყოფაში.

აქ მცირე ხნით შეჩერდა დიდი ბოურავი და მოსვა წყალი. სრული მღუმარება სუფევდა. დამსწრეთა სახეზე იხატებოდა გაოცებასთან შეზავებული სევდა და ჰმუნვა. არ იძროდნენ ად-

გილიდან. ყველანი გაეტაცა ერის მოთავის სიბრძნესა და ენა-
მზეობას. მოურავმა ჩაახველა და განაგრძო:

— ბატონებო, ამჟამად ქართველი ერის წინაშე ბნელი ლან-
დივით აღიმართა ორი საშიშროება: ან სრული გაწყვეტა-განად-
გურება ყოველი მხრივ შემოსეულ მტერთაგან, ბრძოლის ველ-
ზე ნამუსიანი სიკვდილი, ან ქედის მოხრა, გამუსულმანება, მო-
ნობა და სრული გათქვეფა ოსმალ-სპარსთა ბნელ მორევში...
ქართველ ერს აშინებს ეს ორი ლახდი. მას არა სურს არც
სიკვდილი და არც მონობა. მას სწყურია სიცოცხლე და მშვი-
დობიანი ცხოვრება. იგი მიისწრაფვის მზიან მომავლისაკენ...
ამიტომაც ეძებს გამოსავალს, ეძებს ძლიერ მოკავშირეს, მფარ-
ველს... ჩვენც ხომ შევიფარეთ ერთ ღროს სომხეთის ჩრდილო
ნაწილი, ძმასავით შევიგუეთ სომხის ერი, ვიხსენით თურქთა
მიერ გაუღეტისაგან და ვიცავთ დღემდე რაინდული თავგან-
წირვით.

აი სწორედ თურქ-ერანთა ძალნომრეობის გამო ქართლ-
კახეთის მეფენი და მრავალი დიდებული იცქირებიან ჩრდილო-
ეთით, მფარველობას ემუდარებიან მოსკოვის, ანუ რუსეთის
ხელმწიფეს, სხვა გზასა და გამოსავალს ვეღარ ხედავენ. პირ-
ველი ხელის გაწვდა კახეთიდან დაიწყო. ამ ორმოციოდე წლის
წინათ კახეთის მეფე ლეონ პირველმა მიმართა მოსკოვს და
სთხოვა ჯარი და მფარველობა. ამის კვალს მიჰყვა მისი ძე ალექ-
სანდრე მეორე. ხოლო რაც შეეხება ჯერ კახეთისა და ახლა
სრულიად ივერიის მეფე თეიმურაზ პირველს, როგორც მოგეხ-
სენებათ, ის უკვე ოც წელზე მეტია, რაც ჰგზავნის დესპანთ
მოსკოვს. ემუდარება რუსთა ხელმწიფეს მფარველობას და
შველა-დახმარებას შაჰ-აბაზის წინააღმდეგ. მაგრამ მოსკოვის
სამეფო ამჟამად ნორჩია. ის თანდათან იკრებს ძალას, მოდის
სამხრეთით, უახლოვდება სპარსეთსა და ოსმალეთს. ექვს გარე-
შეა, ოდესმე მოხდება მათ შორის დიდი ბრძოლანი. მჯერა, რომ
ამ ომში გამარჯვებულნი გამოვლენ რუსნი. მწამს, რომ მომავალში
საქართველოს შეიფარებს მოსკოვის სამეფო, მაშინ ვე-
ღარ გაბედავენ ველური მუსულმანები ხელი შეახონ ჩვენი
ქვეყნის საზღვრებს... მაგრამ ეს მომავლის საქმეა. მანამდე კი
ამ საბედისწერო ზიფათისაგან ერთადერთი გამოსავალია ივე-
რია-კოლხეთ-მესხეთის გაერთიანება, ერთ მძლავრ სამეფოდ

გახდომა, რათა შესაფერი წინააღმდეგობა გაეწიოს ირანსა და თურქეთს, რომლებიც უქადიან შთანთქმას, ამასობაში რუსეთიც გაიზრდება, გაძლიერდება. მოგვიახლოვდება და ადვილად შესძლებს გაუწიოს გაერთიანებულ საქართველოს ნამდვილი მფარველობა და იქცეს ჩვენი ქვეყნის მძლავრ მოკავშირედ.

სააკაძე შეჩერდა; გადახედა დანსწრეთ. ისინი ღუმდნენ სმენად ქცეულნი; ყველანი ალტაცებით შესცქეროდნენ ამ ღიდ აღამიანს. მცირე ხანს შემდეგ განაგრძო:

— ბატონებო! აუცილებლივ უნდა შედუღდეს რვა ნაწილად დაფლეთილი საქართველო! აი, ერთადერთი გზა და გამოცავალი იმ საბედისწერო მდგომარეობიდან, რომელშიაც ვიმყოფებით ამჟამად!

ეს ურყევი აზრი და რწმენა ჩამესახა გულსა და გონებაში იმ შორეულ ქამიდან, ოდეს ოცი წლის ჰაბუკი ჩავუდექ სათავეში ქართლის სამეფოს საქმეებს და საკმაოდ კარგად გავეცან ჩვენი ერის ისტორიულ წარსულსა.

ხოლო შემდეგმა წლებმა, მრავალი ქვეყნის ხილვამ, ხანგრძლივმა ომებმა და გამოცდილებამ კიდევ უფრო განამტკიცეს ჩემს არსებაში ეს აზრი და რწმენა... რარიგად უნდა მოხეს ეს გაერთიანება?

ძველად კოლხეთიდან დაიწყო საქართველოს გაერთიანების დიადი საქმე და, ჩანს, ახლაც სწაღია განგებას, რათა ეს დიდებული საქმე აქედანვე მოხდეს...

— ეგ ფრიად საგულისხმოა, აბა რარიგად უნდა მოხდეს ეს გაერთიანება ჩვენი სამეფოდან? — გააწყვეტინა სიტყვა გოცბულმა მეფემ.

— სულ ადვილად, მეფეო, სულ ადვილად. მოგეხსენებათ, რომ ქართლის კანონიერი მეფე ლუარსაბ უძეოდ ამოწყდა. დღეს ქართლ-კახეთის მეფედ ზის, ერისა და დიდებულთა სურვილის თანახმად, კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი. ხოლო მან ამ ოცი წლის მანძილზე ვერ გაამართლა ხალხისა და დიდებულთა იმედები. იგი ოდნავადაც არ ზრუნავს სამეფოს საქმეებზე და მთელ დროს ანდომებს ქეიფს, ნადირობას, ხატობაზე სიარულს.

ასეთი აღამიანი, ბატონებო, არ არის მეფობის ღირსი და მან ძალით თუ ნებით უნდა დაუთნოს ადგილი ღირსეულ პი-

როვნებას, ასეთ პირად მიმაჩნიათ თქვენ, დიდო მეფეო და, თქვენი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე, ჭკვიანი და ნიჭიერი ალექსანდრე, რომელიც დედით ენათესავება ქართლის ყოფილ მეფე ლუარსაბს,

აქ შეჩერდა მოურავი და გადახედა კრებას. მას სწაღდა ამოეკითხა დამსწრეთა სახეზე, თუ რა შთაბეჭდილება მოახდინა მათზე ამ სიტყვებმა. დამსწრენი კი ისხდნენ მღუმარედ და დიდი ყურადღებით ისმენდნენ სააკაძის სიტყვებს. მათ შუბლსა და სახეს ანაოქებდა ღრმა ფიქრი. ჩანდა, რომ ყველანი გაეტაცნა მოურავის მაღალ აზრს და მის განსაკვერტად მკვეთრად მუშაობდა მათი გონება.

გმირმა მოსვა წყალი და განაგრძო უფრო მდაბალი ხმით:

— ივერიის ტახტის ღირსეული მემკვიდრე უკვე მოძებნილია. ეს არის ბატონიშვილი ალექსანდრე, მას თეიმურაზმა უნდა დაუთმოს ტახტი ნებით ან ძალით, თვითონ კი აირჩიოს სავანედ რომელიმე მონასტერი, როძლებიც ასერიგად შეჰყვარებია ამ ბოლო ეპოს, დაჯდეს იქ თავის სენაკში და სწეროს ლექსები. აქ კი ამავე ღროს უნდა ვეცადოთ და შევუერთოთ იმერეთის სამეფოს სამთავრონი — გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი და სვანეთი. ამრიგად გაერთიანდება კოლხეთი, შემდეგ კი კოლხეთ-ივერიის გაერთიანება თავისთავად მოხდება. ღმერთმა იწებოს და დიდხანს აცოცხლოს ამიერით მთელი კოლხეთის მეფე გიორგი, ბრძენი, მამაცი და ხალხის მოჭირანხულე... რაც შეეხება მესხეთის შეერთებას, რსიც არაა შორეული საქმე. ხოლო გაერთიანებული კოლხეთ-ივერი მაღე გაიმართება წელში, გაძლიერდება ნივთიერად და სულიერად, ადვილად მოიგერიებს როგორც მთის ხალხებს, ისე ორ ვეშაპს, უკვე საგრძნობლად დასუსტებულ სპარსეთსა და ოსმალეთსა.

— გისმინოს მაღალმა ღმერთმა და წმ. გიორგიმ, ერის მოთავევ! გისმინოს! — უნებლიეთ წამოიძახა ყველამ და დუმდნენ გაოცებულნი და გარინდულნი.

მცირე ხნის შემდეგ წამოდგა კათალიკოსი ზაქარია და მეფის ნებართვით მიმართა დიდ მოურავს:

— ქართველი ხალხის დიდო მოთავევ! აქამდე გვაოცებდა ჩვენა და მთელ მსოფლიოს შენი სამხედრო გენიოსობა, სამშობლოს უზენაესი სიყვარული, მდაბიო ხალხის მიმართ ზრუნ-

ვა და თავგანწირვა, ახლა კიდე გვაოცებს ფრიად და მოგვწონს შენი მაღალი, გაბედული აზრი საქართველოს გაერთიანების შესახებ. შენი ბაგენით ღალატებს წვით ჰეშმარიტება. შენ გადაჰარბე თვით დიდებულ ალექსანდრე მაკედონელს ბრძოლის ველზე, შენ სამჯერ იხსენ დაღუპვიაგან მთელი ივერი და მით მთელი საქართველო, შენ გაბედე და შეებრძოლე ერთი მუქა რაზმით ივერიაში შემოსეულ უამრავ მტერს, როცა არ მიიღეს შენი მაღალგონიერი რჩევა და მარაბდის ველზე დამარცხდა ჯარების მთავარსარდლად არჩეული მეფე თეიმურაზი. მფრინავი რაზმებით, სათარეშო ბრძოლით შენ დაამარცხე მძინვარე მტერი და განდევნე ივერიიდან. ჰეშმარიტად შენ შესძელ ისეთი საქმენი, რომელთა მსგავსი არ ჩაუდენია არც ერთ მეფესა და მთავარსარდალს. და ახლა კიდე გვამცნე დიდებულ აზრს საქართველოს გაერთიანებისა და განდიდების შესახებ, შენ გვითითებ იმ საშუალებაზე, რითაც უნდა გადარჩეს დაღუპვას ქართველი ერი, რითაც უნდა გაიკედოს მისი უკვდავება და ბრწყინვალე მომავალი; მწამს, რომ ამ უდადეს და უძნელეს საქმესაც შესძლებ შენ და მხოლოდ შენ...

ქართველი ერის მოთავე! შენ უდიდესი გმირი ხარ ამიერიით არამტოუ ჩვენს პატარა სამშობლოში, სადაც არ გქონდა გასაქანი, არამედ მთელ მსოფლიოში. შენ დაამარცხე მცირე ჯარებით დიდი ერანი, დიდი ოსმალეთი, დიდი ავღანი და ინდოეთი, შენ მოახრევენე მათ ქეღ პატარა ერის წინაშე, შენ სახელი გაითქვი მთელს აზიაში... ამიტომ, სულიერო შვილო, გლოცავ ხელაპყრობით! იკურთხოს უკუნისამდე შენი დიადი სული და ზრახვანი, შენი მაღალი გონება და აზროვნება, შენი საარაკო ძალა, მხნეობა და ძლიერი მარჯვენა!

ამ სიტყვებით თვალტრფილიანი კათალიკოსი გადაეხვია ერის მოთავეს და მოწიწებით ეამბორა შუბლზე. თვით გმირი ემთხვია სულიერი მეუფის სპეტაკ წვერსა და მარჯვენას, ფრიად აღელვებული ასეთი გრძნობით წარმოთქმულ სიტყვების გამო.

შემდეგ წამოდგა განათლებული მიტროპოლიტი ანტონ ქუთათელი და მიმართა დიდ მოურავს: — ერის დიდებავ და ქვეყნის ნუგეშო! მაღალ მეუფე კათალიკოსის ჰეშმარიტებით აღსავსე სიტყვას დავსძენ მხოლოდ მას, რომ თვით განგებამ

მოგველინა შენ ქართველი ერის ნუგეშად, ქომაგად და მხსნელად ამ სისხლის წვიმების ხანაში, სასიკვდილო განწირვის ეამსა, როცა მას დახვეწიან ჩრდილოეთით კავკასიონის მთების ტურა-მეღები, ხოლო აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით შემოხვევია ჩასანთქავად ორი პირდაღებული დიდი ვეშაპი. იყურთხოს შენი მოვლენა ჩვენს შორის, მსოფლიო გმირო და ზეკაცო!

იყურთხოს შენი აზრი, ზრახვანა, სიმამაცე და ზღაპრული მოქმედებანი იყურთხოს შენი სახელი, შენი ხსენება უკუნითი უკუნისამდე. ამინ!

ამ სიტყვებით მიტროპოლიტი მიუახლოვდა დიდ მოურავს და მოწიწებით ემთხვია სპეტაკ შუბლზე. ზედმეტად აღელვებული სააკაძე ხელსა და თეთრ წვერზე ეამბორა ქუთათელს.

ბოლოს წამოდგა თვით მეფე გიორგი და მიმართა დიდ მოურავს:

— დიდო სარდალო! იმერეთის მეფე გიორგი სავსებით იზიარებს ორი მაღალი მეუფის აქ წინდა მიმართ წარმოთქმულ სიბრძნე-ვეშმარიტებით აღსავსე სიტყვებს და ქედს იხრის შენს წინაშე, უგვირგვინო მეფე ივერიისავე! შენ მრავალგზით იხსენ დალუბვისაგან ერი განწირული, ასახელე იგი საქვეყნოდ და დათრგუნე მისი მძვინვარე მტრები. შენ მოდრიკე ქართველი ერის წინაშე ერანელი მხეცა, შაჰ-აბაზი და ოსმალების სულთანი. ოცი წლის ასაკიდან უკვე ოცდახუთი წელია რაც უღგებარ გუშაგად ესოდენ წამებულ ივერიის ერსა და ახლა ქვეყნის განკითხვის ეამსა, შავბნელ ხანაში სისხლის წვიმებისა, ოდეს ბეწვზე ჰკიდია ერის სიცოცხლე. შენ მოგვევლინე, ხალხისა შვილო, რომ ააშორო ქართლ-სიანი ტომთა დამოკლეს ხმალი და გასკეღო ერის დიდება მათი თავმოყრით, ერთად შედუღებით... იყურთხოს ეგ შენი მაღალი აზრი, შენი ზრახვანი!..

ამ სიტყვებით მივიდა მეფე დიდ მოურავთან, მხურვალედ ჩაიკრა გულში, აკოცა როგორც ძმასა და დასვა ტახტზე თავის გვერდით.

მეორე დღეს იმერეთის მეფე და დიდებული მოურავთან ერთად შეუდგნენ თათბირს, თუ როგორ განეხორციელებინათ გეგმა საქართველოს გაერთიანების შესახებ; უომრად არ წყდებოდა საქმე, საჭირო შეიქმნა ბრძოლა და ძმათა შორის სისხლის ღვრა. საჭირო იყო საიდუმლო და ფიცხელი მოქმედება, რომ არავითარი ეჭვი არ აეღოთ ივერიაში მოურავის მტრებს, მოულოდნელად დასცემოდნენ თავზე, უეცარი შეტევით დაემარცხებინათ მეფე თეიმურაზი, გადმოეგდოთ ივერიის ტახტიდან და დაესვათ მეფედ იმერთა ტახტის მემკვიდრე ალექსანდრე. ამ მიზნით სააკაძე თხოულობდა ზუთა ათას საუკეთესო მებრძოლთაგან შემდგარ ჯარს. იმედი ჰქონდა, რომ მესხეთ-ქართლიდან მას მიეშველებოდნენ სამი ათასი კაცი მისი მომხრენი, იასე ქსნის ერისთავი, ზაზა ციციშვილი, ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი, აზატი გლეხნი გიორგი ქაეთარაძისა და თამაზ ქარსიძის სარდლობით, აგრეთვე ჯავახნი ელია ღიასაშვილის და დავით გოგორიშვილის მეთაურობით, რისთვისაც სასწრაფოდ აფრინა მათთან თავისი ძმადფიცულნი. საიდუმლოდ ამცნო თავისი მიზნები, მოსთხოვა ჯარით დახმარება და დაუთქვა პაემანი.

იმერთა მეფე-დიდებული უკვე შეუდგნენ სამზადისს და ჯარის შეგროვებას, თანაც დაჰყარეს ხმა, ახალციხიდან მოველით თურქთა ფაშის თავდასხმას და ჯარსაც ამიტომ ვაგროვებთო.

მაგრამ რასაც ასე უმაღლედნენ თეიმურაზ მეფესა და ზურაბ ერისთავს, მათ არ დარჩათ საიდუმლოდ.

სალამო ეამს ვილაც უშნო მხედარი ცხენით მიადგა დუშეთის სასახლეს, სადაც იმყამად ცხოვრობდა ზურაბ ერისთავი, დადმოხტა ცხენიდან გალავნის წინ ჭიშკართან და სთხოვა გუშაგს ეცნობებინა დიდი თავადისათვის, რომ სწადდა მასთან ზღედა. იგი მაშინვე მიიღო ზურაბმა თავის სენაკში და ტახტზე მჯდომარემ გადახედა თავისი დიდრონი ბრძალა თვალებით, რითაც ააცახცახა ახლად მოსული შუახნის უშნო არსება, მოძველო შალის ჩოხაში გახვეული.

— ვინა ხარ შენა? — შეეკითხა რიხიანად ზვიადი ერისთავი და გააბოლა გრძელი ჩიბუხი.

— მე... მე, დიღო ბატონო, ცხენვლიდან გახლავარ, თქვენი დიდად ერთგული და კეთილის მოსურნე, — უთხრა მან ნელი ხმით, რომელშიაც კრთოდა შიში და კრძალვა.

თანაც მიმოიხედა ირგვლივ — სხვა ხომ არავინ ისმენსო.

— საიდან მოდიხარ?

— იმერეთიდან; ჩხარსა და ქუთაისში გახლდით მთელი კვირა, ცხერისა და თხის ტყავეს ვყიდულობდი ჩემი დაბახანი-სათვის მეშად და სამოგვედ.

— ეგ არ არის ჩემთვის სანუკვარი. შენ მითხარი სხვა უფრო საგულისხმო ამბავი, თუ რაჲ იცი, — დაიგრგვინა ბოხი ხმით ზურაბმა.

შავი სქელი წვერი მოხდენით ეფინებოდა მის ფართო გულ-მკერდს. ახლად მოსულს კვლავ აუტყდა ცახცახი, თითქოს ნა-ნობდა აქ მოსვლას, მაგრამ გაახსენდა, თუ რა დიდი ჯილღო ელოდა მას, და საამოდ გაუღიტირა გულში. მიმოიხედა კვა-ლად, მიუახლოვდა ერისთავს და ძლიერ გასაგონად მოახსენა:

— იქა, ბატონო ჩემო, დიდ მზადებაში არიან იმერთა მეფე და დიდი მოურავი. ჯარებს აგროვებენ... ხმა დადის, თითქოს ოსმალებს ელიანო, მაგრამ ქუთათურ ვაჭრებს არ სჯერათ ეგა. იმათ საიდუმლოდ გადმოშვეს — ქართლისაკენ აპირებენ ლაშ-ქრობასაო. მეფე თეიმურაზის გადმოგდება სწადიათო...

ამ სიტყვების გაგონებაზე ზეზე წამოვარდა უზარმაზარი ზურაბ ერისთავი, დაიღრიალა რაღაც უცნაურად და მივარდა მას. აცახცახებული აეშავი დაემხო იქვე.

— ნუ გეშინია, აღსდექ, არაფერს გერჩი, პირიქით, დიდად მადლობელი ვარ მაგ ამბისათვის. აჰა, დაიჭი! — ამ სიტყვებ-თან ესროლა ოქროებით სავსე ქისა, რომელიც ჯაშუშმა მარ-დად დაიჭირა, აწონა ხელში მისი სინძიძე და სწრაფად ჩაიგდო უბეში. უზრმო სიხარულმა აიტაცა იგი, დაემხო ზურაბის წი-ნაშე და მოწიწებით ემთხვია მუხლებზე.

— არა ვარ ღირსი, ჩემო ხელწიფევ, ასეთი უხვი წყალო-ბისა. ჯერ არაფერი მითქვამს ასეთი. უბრძანე შენს მონას და მზად არის ცეცხლსა და წყალში გაღვარდეს შენი გულისათვის.

ერისთავმა ოღნავ ზიზლით გადახედა და მიმართა წყნარი ხმით:

— სიტყვი ყველაფერი, რაც იცი! ნურაფერს დამალავ, ხომ

იცი ჩემი სიუხვის ამბავი კასრამდე ჩავსვამ ოქროში, კისრამდე.

— დიღო ბატონო, რა ღმერთი გამიწყრება და დავმაღავ რასმეს, აბა ვის ვეტყვი სხვასა, თუ არა თქვენ? ჭერ დავაპირე დიდი მეფე თეიმურაზის წინაშე ზღება, მაგრამ გადავიფიქრე და თქვენთან გეახელით, როგორც ჩემს დიდ მწყალობელთან და მეფის სიძესთან.

— კარგად გიფიქრია, ეგრე სჯობდა. საჭირო იყო პირველად მე მცოდნოდა. კახეთში წასვლით დიდ ხიფათს წაეციდებოდი გზაზე. ხომ იცი, ლეკებითა და ყაჩაღებით საესეა შარაგზები, გაგცარცვადნენ, მოგკლავდნენ; შენც გაფუქდებოდი ტყვილაუბრალოდ და ეს ჩვენი საქმეც წახდებოდა, რადგან ეგეთი ჭკვიანი ყოფილხარ, ამიტომ მიჩუქებია კიდეც შენთვის შეკახებული ბედაური და ათი ერკემალი. ახლა კი მამცნე ყველაფერი.

უზომოდ გახარებულმა ჩაშუშმა კვლავ დაუკოცნა მუხლები და დაიწყო:

— მთისა და არაგვის დიღო ბატონო როგორც მოგახსენეთ, მთელი კვირა გაზღდით იმერეთს, აქ ბევრი რამ ვნახე და ბევრიც გავიგონე, თუმცა, როგორც ჩანს, მეფე და დიდი მოურავი ფრიად საიდუმლოდ მოქმედებენ. ჭარი უკვე შეუკრებიან, ხუთი ათასი რჩეული ვაჟკაცი, ერთიმეორეზე უკეთესნი. აქეთ მოდიან საომრად, მეფე თეიმურაზის წინააღმდეგ, სწაღიან მისი ტახტიდან ჩამოგდება და სხვა მეფის დასმა.

— ვისი? — დაუყვავა ზურაბმა.

— ვიცი, ჩემო ბატონო, და... — აქ შეჩერდა იგი.

— ჰო, ვისი? თვით იმერთა მეფე გიორგის ხომ არა?

— არა, ჩემო ბატონო, ვგონებ, მისი ვაჟი ალექსანდრე სწაღიან ივერიის მეფედ.

— ალექსანდრე?! ნამდვილად იცი?! — შეეკითხა გაკვირვებული ზურაბი.

— ასე გადმოშვა საიდუმლოდ ჩემმა ნათლიმამამ.

— იმან კი საიდან გაიგო? — შეეკითხა ერისთავი.

— მისი კვიდრი დისწულია გოორგი მეფის მასხარა. აბა იმას რა გამოეპარება სასახლეში, ღიდი ოსტატი და ყურმახვილი არსებაა. აი, ამას უთქვამს საიდუმლოდ მისთვის.

ზურაბ ერისთავი მეტად ჩააფიქრა ამ ამბავმა. იგი მიხვდა ყველაფერს. ზურაბმა აღრევე იცოდა დიდი მოურავის გეგმები საქართველოს გაერთიანების შესახებ. ამ გაერთიანებით ელდბოდა ბოლო ივერ-კოლხეთში დიდი თავადების თავაშეებულ ფარფაშს, მათ ურთიერთ რბევას, ხალხის ცარცვასა და ტანჯვას. ამ სახით ბოლო ელდბოდა მის გაღვიძებულ შადას და ბატონობას თუშ-ფშავ-ხევსურებზე. მას თვალი ეკავა აგრეთვე ქსნის ხეობასა და სამეხრანოზე. ამ ზვიადი თავადის მგზნებარე ოცნება კიდევ უფრო შორს მიდიოდა. ის სიძე იყო მეფე თეიმურაზისა, მან კარგად იცოდა ამ ნეფის სილაჩრე და უნიჭობა. ზურაბს ბევრი გავლენიანი მომხრე ჰყავდა ქართლსა, კახეთსა და ირანშიაც კი. ვინ იცის, ერთ დროს რა მოხდებოდა, როგორ შეიცვლებოდა მისი ბედის იქნებ ბაგრატიონთა გვარს ალავი დაეთმო ერისთავის გვარისათვის ივერიის ტახტზე. და ამ დიდ იმედებს აქარწყლებს ახლა ვინ? მისი საკუთარი სიძე, ძმადფიცული დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე... და ამას შესძლებს იგი, თუ დროით არ იქნა მიღებული საჭირო ზომები. ახლა ზურაბი ნანობდა დიდად, რომ გაღიმტერა დიდი მოურავი, მაგრამ გვიანლა იყო.

— ხომ კარგად გახსოვს, რაც მითხარ? — შეგრგვინა ერისთავმა ამბის მომტანს.

— როგორ არ მახსოვს, დიდო ბატონო!

— ჰოდა, ჩემი სურვილია დაივიწყო! აღმოფხვრა ხსოვნიდან. კრინტი არ დასძრა სულიერთან, არსად წამოგცდეს... არც ის სთქვა, რომ აქ მოხველ. ხომ გესმის?

— მესმის, დიდო ბატონო. დაემუწხდები, პირში წყალს ჩავიგუბებ...

— ეგრე, ეგრე! ჭკვიანი ყოფილხარ. ამაღამ აქ დარჩები, ხვალ დილის რიერაჟზე წახვალ.

ზურაბმა შემოკრა ტაში. შემოვიდა ფარეში და დადგა კარებთან.

— ციხისთავს დამიძახე.

— ეხლავე, დიდო ბატონო! — ამ სიტყვებით გავარდა ბიჭი. კარებში უცებ გაჩნდა ხანში შესული ვაჟკაცი.

— ედიშერ, წაიყვანე ეს ჩვენი სტუმარი და კარგად გაუმასპინძლდი. ხვალ დილის რიერაჟზე გაისტუმრე; შესვი საუ-

კეთესოდ შეკაზმულ ბელაურზე, თანაც გაატანე ათი ერკემალი, მაგის საჩუქარია.

აეშაგი მადლობის გადახდით გაჰყვა ციხისთავს.

ზურაბი ჩამოჯდა ტახტზე, მოუყიდა ჩიბუხს ცეცხლი კვეს-
აბელით, გააბოლა ორ-სამჯერ და უნებლიეთ ჩაიფლა ღრმა
ფიქრებში.

— ხედავ, რა სწადია მოურავს! ხედავ, რა მახეს გვიგებს!
მაგრამ ვინ იცის იქნებ თვით გაეხას ეგ ფრთხილი მელა თავის
ხაფანგში... ბედი მწყალობს. რომ არ გამეგო, ხომ მძინარეს
დაგვესხმოდა თავზე და მოგვეპოვბდა ერთიანად, დაილოცოს,
უფალო, შენი სახელის ეხლავე უნდა ვაცნობო ჩემს სიმამრს
მეფე თეიმურაზს: დროით უნდა მივიღოთ ზომები... ვისმეს გაგ-
ზავნა ან ბარათის მიწერა შეუძლებელია.

ასეთმა ფიქრმა შორს გაიტაცა არაგვის ერისთავი. უცებ
წამოიჭრა ზეზე, რალაც აზრმა გაუბრწყინა სახე.

— ოჰ, რა სიბირიყვეს ჩავდივარ! როგორ შეიძლება მისი
გაშვება! ვინაა თავდები, რომ არ გამცემს, რომ არ აღწყვებს
დიდ მოურავს, რომ ჩვენ უკვე ვიცით იმის საიდუმლო! ამით
ხომ კიდევ ბევრად მეტ ჭილდოს მიიღებს, ვიდრე მე მივეცი
არა, ვერ გავუშვებ ჭერ ხანად მაინც... მოვკლა? არა, ცოდვაა,
რა დაუშავებია კარგის მეტი. მაშ რამდენიმე ხნით უნდა გავა-
ჩერო, უნდა დავატუსალო...

ზურაბმა შემოკრა ტაში. შემოვიდა ფარეში.

— მიხმე ციხისთავი.

— ეხლავე. დიდო ბატონო! — და გავარდა გარეთ.

— რას მიბრძანებთ, ბატონო? — შეეკითხა ციხისთავი.

— ის კაცი არ გაუშვა. ჩემად დაამწყვდიე სასახლის სარ-
დაფში და კარგად გაუფრთხილდი არ გაგეპაროს, თორემ დიდ
ხიფათში ჩავარდებით ყველანი, ისე კი მოუარე, კარგად ასაზ-
რდოვე, შენს მეტმა არავინ იქონიოს მასთან კავშირი. ხომ გეს-
მის?

— მესმის, ბატონო!

— ხვალ დილით ადრე კახეთს მივალ თიანეთით, მომიშალეთ მხლებელნი, ბევრი არ მინდა, ათი მეყოფის.

— მზად იქნება, ბატონო. სხვას რას მიბრძანებ?

— აქედან ფეხი არ დაძრა, არსად წახვიდე, ტყვეებს გაუფრთხილდი. რა ისმის მთებიდან?

— სიწყნარია ჭერჭერობით, სამშვიდე. მხოლოდ კბილებს ილევავენ. მარტოდენ გვემუქრებიან.

— არაფერია, მოვლენ გონს. მიხმე თუშ-ფშავ-ხევსურთა მეთაურნი. მესამე დღეს აქ ვარ გაჩენილი, დრო აღარ ითმენს...

— რა ამბავია, ნეტა, ბატონო?

— ჭერ ვერ გეტყვი, მალე გაიგებ. საიდუმლოა ფრიადი. ხიფათი გველის, დიდი ხიფათი... მზად უნდა ვიყოთ... ჩვენს საყმოდან რამდენს გავიყვანთ, თუ საჭიროებამ მოითხოვა?

— ორი ათასამდე რჩეულ ვაჟკაცს.

— კეთილი. მთა რამდენს მოგეცემს?

— თუშ-ფშავ-ხევსურეთი სამი ათასს საუკეთესო მებრძოლს.

— მაშ სულ ხუთი ათასი; საკმარისია. ერთ ამდენს კახეთში შეეკრებთ, ქართლიც მოგვაწვდენს ამდენსავე, თუ საჭირო იქნა, ვფიქრობ კი საჭირო გახდება... ოო, მიფრთხილდი, მოურავო... — გაიფრქვა გუნებაში, გაიარა ოთახში და გააბოლა ჩიბუხი.

ოქტომბრის ხასხასა დილაა. მზე ოქროს სხივებით აცხუნებს კახეთის ტურფა ბუნებას. ხალხს დაუმთავრებია რთველი და მინდვრად გაუბამთ გრძელი გუთნეული. არის შოლტის ტყაცანი და ურმულის ღიღინი. ამ დროს გრემის სასახლის ვრცელ აივანზე ნოხ-დოშაკებით ლბილად მოგებულ ტახტზე ზის ფეხმოკეცით აბრეშუმის გრძელ ხალაფნი გახვეული შავწვერა, შუახნის კაცი, თავზე თათრული წესით ჩალამაზხვეული, ხელთ უპყრია ორბის კალამი და წერს ეტრატზე რაღაც ლექსებს. მის წინ დგას პატარა მაგიდა, გვერდით ორი მხრივ უწყვია დიდ-

რონი მუთაქები ხელების დასაბჯენად, ხანდახან შეჩერდება იგი რითმის ძეგნაში და კვლავ შეუდგება წერას.

— საუზმე მზად გახლავთ, დიღო მეფეო, — მოახსენა აივანზე გამოსულმა სახლთუხუცესმა ჩოლოყაშვილმა, — აქ მიირთმევთ, თუ შიგნით მობრძანდებით?

— ოჰ, რა დროს შემეშალეთ ხელა, ჩემო ბიძინა! როცა მუზა მომიფრინდა და ლექსებიც წყალივით მომდინარეობდა. უხუირო ხალხი ხართ ეს კარისკაცები; მუდამ ხელს მიშლით, ერთი წუთით არ მაცლით დავწერო რაღე! ოჰ, ძნელი ყოფილა ერთსა და იმავე დროს მეფობა და მგოსნობა!

— რას სწერთ, ბატონო, ეს ერთი კვირაა, ასე გატაცებით, რომ აღარც ჰმა გახსოვთ და აღარც სმა, არც ძილი და მოსვენება.

— რასა ვწერ და, „ვარდ-ბულბულიანს“, ჩემო ბიძინა. ო, რომ იცოდე, რა პოემაა, რა პოემა! რა ენა, რა მდიდარი რითმა, რა ლექსთწყობა, რა მუსიკა! რუსთაველის ენა მძიმეა, მღორე, სპარსული სიტყვებით ამღვრეული, მუსიკა ერთფეროვანი, ჩემი კი სულ სხვაა! აი, წაგიკითხავ! მაგრამ არა, ჯერ დედოფალსა და კარისკაცებს სთხოვე. ჩემს ჰკვიან მასხარას დამიძახე და ყველას ერთგვობად წაგიკითხავთ. აი, ვის უჭრის გონება, ვინ აფასებს ჩემს ლექსებსა და პოემებს! დიახ, ის ჯუჯა, ის ერთი ციდა, ასე რომ დასცინით თქვენ, ჩემო ვეზირებო და კარისკაცებო. ეე, ეს ვინ მოაქროლებს ბედაურს ასე გამალებით! ნუთუ ზურაბია?! იმას ჰგავს! — წამოიძახა მეფემ გაკვირვებით და შეცვალა საუბრის კილო.

— დიახ, ნამდვილად ზურაბი გახლავთ, თქვენი სიძე, არაგვის დიდი ერისთავი. მეტად მოიჩქარის, ეტყობა, საშური საქმეა.

ამასობაში ზურაბმა შემოაქროლა თავისი მერანი სასახლის ვრცელ ეზოში, მარდად გადმოხტა ცხენიდან და აირბინა კიბე.

— ვაშად მოხველ, ჩემო ძვირფასო სიძე! ფრიალ მიამა

შენი ნახვა. ენეცაა ჩემი ახალი პოემა „ვარდ-ბულბულიანის“ კითხვას ვაპირებდი და ბარემ შენც დაესწარ. შენ მოგწონს ჩემი „ხილთაქება“. აბა ეხლა ეს ნახე როგორია! ფას ამ ჩემს ლექსთან შენი რუსთველი!

მეფის სიტყვებზე უცნაურად დაიღმიკა ზურაბ ერისთავი და ოდნავ წყენით მოახსენა:

— ივერიის მეფეს! თქვენ ლექსებით, ნადირობით ერთობით, ამ დროს კი ლამის მოურავმა ტახტი გამოგაცალოს ხელიდან... რა დროს ლექსებია, დალოცვილო...

ამის გამგონე თეიმურაზი მოიღუშა და შეეკითხა:

— რას მეხუმრები, ჩემო სიძევ! მოურავი კარგა ხანია მოვინელეთ და დავასამარეთ; ის უკვე მეოთხე თვეა იმერეთსაა გადახვეწილი ცოლ-შვილით.

— და აი, სწორედ იქიდან გვპირდება აკლებას.

— რაშია საქმე, ალბათ, გაიგეთ რაზე, სომე? — შეეკითხა მეფე შეკრთომით.

— დიახ, ვიცი ზოგი რამ, ბატონო ჩემო, და გთხოვთ მომისმინო საიდუმლოდ!

თეიმურაზს ეცვალა ფერი. მან უცებ ჩაკეტა მაგიდის ყუთში თავისი ახალი პოემა, მოხვია ხელი ზურაბს და წაიყვანა სენაკისაკენ, კარებთან მოიბრუნა პირი და მიაძახა სახლთუხუცესს:

— ბიძინა, სუფრა აქ გაშალონ ჰივანზე და ჩემი საუკეთესო საფერავიც მოხადონ. ჩვენ მალე გამოვალთ. ხვალ დილით სანადიროდ წავალთ, აცნობე ბაზიეროვს უცესს ბარძიშს.

ამ სიტყვებით მეფემ შეიყვანა ზურაბი თავის საიდუმლო სენაკში და გადარაზა კარები.

— რაშია საქმე, ჩემო სიძევ?

— რაშია და, სააკაძე მოდის იმერთა რჩეული ჭარით, მოულოდნელ გვიპირებს თავზე დაცემას, დატყვევებას, სამეფოს წართმევას, განადგურებას და იმერთა გაბატონებას.

— მერე, ვის სთავაზობს ჩემსა ტახტს? იმერთა მეფე გიორგის?

— არა, ბატონო, მის ვაჟს ალექსანდრეს!

— შეუძლებელია, დაუჯერებელი ამბავია! ვითარ გაბედავს მოურავი ასეთ რამეებს! ან გიორგი მეფე ვითარ შეშეცდილება ტახტსა?

— სააკაძეს აქვს საამისო გამბედაობა. მას დიდი ხანია სწავლია საქართველოს გაერთიანება; ეს აზრი კიდეც გამცნო, თუ გახსოვს, ამ სამი წლის წინათ და შენ უკუაგდე, არ ისმინე.

— დაუჯერებელი ამბავია... მერე, იმერთა მეფე თანაუგრძნობს?

— რატომაც არა! რას კარგავს! იქნეს კი ბევრს რასმეს. მისი შვილი ჯერ გახდება ქართლ-კახეთის მეფე, შემდეგ მთელი კოლხეთი თავისთავად შეუერთდება, როგორც კანონიერ მემკვიდრეს. რაც შეეხება მესხეთს, იქსაც ადვილად ჩაიგდებენ ხელში, თუკი დიდი მოურავი გვერდით ეყოლა, მით უმეტეს, რომ ოსმალეთი საკმაოდ დასუსტებულია ამჟამად და არც სპარსეთია უკეთეს ყოფაში. აი, საუკეთესო ჟამი საქართველოს გაერთიანებისა!

— მერე, ჩვენ რა ვქნათ? როგორ მოვიქცეთ? — შეეკითხა საკმაოდ შეშინებული თეიმურაზ.

— აი ამისთვის მოველ აქ, რომ ესევე შეგეკითხო ივერიის მეფეს.

— აბა მე რა უნდა მკითხო, ჩემო სიძეე! ასეთ რამეებში შენ უკეთა ხარ დახელოვნებული! მაგ შენი დიდ ნიჭით, გონიერებითა და სიმამაცით აჭარბებ კიდეც დიდ მოურავს. და თუ ის გაეწირე სასიკვდილოდ, უფრორე შენთვის, რათა უიმისოდ უფრო გაშლილიყო ივერიაში შენი დიდი ნიჭი და სამხედრო გენიოსობა, ჩემო ალექსანდრე მაკედონელო! — მოუქონა თავი ზურაბ ერისთავს ამ დათაფლული სიტყვებით. — ხოლო ეგ მაუწყე, რა რიგ გაიგე ეს ამბავი, ან რამდენად მართალია იგი?

— გუშინწინ ღამით ერთმა საიმედო პირმა, იმერეთით ჩამოსულმა, მომიღო ეს ამბავი.

— ის პირი სადაა? რად არ მოიყვანე?

— მისი გაშვება, ან აქეთ მოყვანა ყოვლად შეუძლებელია. არ მწადს გახშიანდეს ეს საქმე. აქ საჭიროა დიდი სიფრთხილე და საიდუმლოს დაცვა, რომ არაფერი მივიდეს მოურავის ყურამდე, რაიმე გუშანი არ აიღოს. ღეე იგი ფიქრობდეს, რომ ჩვენ გვძინავს მოსვენებით, რომ არაფერი ვიცით, რათა თვით გავაბათ ჩვენთვის დაგებულ ხაფანგში ის ოსტატი მელა. და თუ მან იყნოსა, რომ ჩვენ უკვე გავიგეთ ეს ამბავი, ო, მაშინ დაიღუპა ჩვენი საქმე! ის ფიცხლავ შეცვლის თავის გეგმას და ისეთ საქმეს დაგვაცხრობს თავზე, რომ ხარება დღე მოგონილი იყოს მასთან. აი, სწორედ მაშინ დაიღუპა ჩვენი საქმე! ხომ იცი მისი დიდი გონების, ფანდებისა და სამხედრო ნიჭის ამბები!

— მაშ როგორ მოვიქცეთ, სიძვე? გვირჩიე რამე, დიდო სარდალო!

— როგორც გავიგე, ის მოდის მცირე ჯარით, ხუთი ათას კაცამდე, ალბად, ქართლშიაც მოაგროვებს ხელდახელ სამიათასამდე. სულ ეყოლება რვაათასამდე მხედარი. ჩვენ კი უნდა ვეცადოთ, რომ გვყავდეს არა ნაკლებ თხუთმეტი ათასი საუკეთესო მებრძოლისა; მასთან უნდა გავმაგრდეთ ბუნებრივად კარგად დაცულ ალაგებში, ვეცადოთ მოვამწყვდიოთ იქა და მივცეთ ცეცხლი ორი მხრივ: ზემოდან მთის ხალხებმა, ხოლო ქვემოდან შენმა ჯარმა. იცოცხლე, ჩვენ მასპინძლობა გავუწიოთ სააკაძის სტუმრებს — თავხედ იმერლებს! ერთ მთხრობელს არ გავუშვებთ, თუ კაცი ვარ და ეს უღვაში მსხმია! თანაც თვით ჩემს სიძეს, ბატონ მოურავს, ისეთ ხაფანგს ვუგებ, რომ ცოცხალი იქედან ვერ წამივა!

— რა არის ასეთი, ჩემო დიდებულო სიძვე?

— ჭერ ვერ გეტყვი, სამწუხაროდ, თავის დროზე გამცნევ ყველაფერს.

— ეხლა რა ვიგულოთ, როგორ შევუდგეთ სამზადისს?

— დაუყოვნებლივ უნდა შევკრიბოთ მთისა და ბარის თავი კაცები და ფრიად საიდუმლოდ ვაუწყოთ, რომ თავს გვესხმიან ოსმალნი ახალციხიდან, ამიტომ სწრაფად უნდა შევკრიბოთ თხოთმეტი ან ოცი ათასი საუკეთესო მეომარი, ხოლო დიდი მოურავის მიზნებს მათ გავაცნობ მას შემდეგ, როცა იგი უკვე შემოვა ქართლში იმერთა ჯარით. მაშინ ავუხსნი მთელ ჯარს, რომ ივერიის ხალხს უღალატა მისმა მოთავემ გიორგი სააკაძემ, განგვიდგა ჩვენა, მიესყიდა იმერეთის მეფეს და ახლა მოჰყავს იქაური ჯარი, რათა დაიპყროს მთელი ივერი, გაღმოავდოს ტახტიდან ჩვენი კურთხეული მეფე თეიმურაზი, ქეთევან წამებულის ღირსეული ვაჟი, ხოლო მის ნაცვლად სწადია ტახტზე დასვას მეფედ ალექსანდრე ბატონიშვილი. ამრიგად მთელა ქართლ-კახეთი აქციოს იმერთა ყმად და მონად.

ოო, რა შთაბეჭდილებას მოვატყენ მათზე: ლომებად გავხდი, მგლებად ვაქცევ! სულ მათივე კბილით დავაგლეჯანებ მოურავსა თავის იმერლებით...

— ო, ვენაცვალე მაგ შენ სიბრძნეს, ივერიის გმირო! — შესძახა აღტაცებულმა მეფემ. — მინდა ვეამბორო იმ შუბლს, სადაც ჩნდება ეგეთი დიადი აზრები.

სიძე-სიმამრი გრძნობით გადაეხვივნენ ერთმანეთს. შემდეგ ფრიად კმაყოფილნი გავიდნენ აივანზე, სადაც ელოდათ საუკეთესო კახური ღვინოები და ნამზადებით აფერადებული სუფრა.

მეორე დღიდანვე შეუდგა ზურაბ ერისთავი მზადებას. მან ყოველმხრივ აფრინა კაცები. დაიბარა მეთაურნი, ამცნო, თუ რა დიდ განსაცდელშია ჩავარდნილი ქართლ-კახეთი თურქეთისაგან, რომელნიც ემუქრებიან თავდასხმას ახალციხიდან. ამ დღეში შეკრიბა თორმეტი ათასი რჩეული ვაჟკაცი, კარგად შეიარაღებულნი, და დააბინავა სიმაგრეებში ბაზალეთის ტბის მახლობლად, ხოლო ხუთთათსამდე კაცი დამალა მარჯაფად

ზემო-ავჭალაში. ამრიგად მომზადებული ელოდა სააკაძეს. მეორე მხრივ იმერთა ჯარები მოგროვდნენ კორტოხთან, გადვიდნენ მთებზე და დაეშვნენ ქართლში. მათ მოუძღოდა ჭუბა-ჯავშანში მჯდარი დიდი მოურავი, შავ რაშზე მჯდომარე. იგი განიცდიდა ენით აღწერელ სულიერ ქენჯნას. მისი მიზეზით უნდა მომხდარიყო კოლხ-იმერთა შეტაკებანი, უნდა დაღვრილიყო მოძმეთა სისხლი, გმირს მიჰყავდა იმერთა ჯარი იმ ხალხის წინააღმდეგ, რომლის მრავალჯერ გადასარჩენად მან არ დაზოგა საკუთარი თავი და ცოლ-შვილი ოცი წლის მანძილზე.

გმირის გულში საშინელი სახშილი ტრიალებდა; ხაშურთან მას შეუერთდა ხუთასი კაციით მეტებით განთქმული სარდალი, ფრიად მამაცი და აზოვანი დავით გოგორიშვილი.

ქალაქ გორთან სააკაძემ გაიგო, რომ თეიმურაზ მეფემ და ზურაბ ერისთავმა უკვე იციან მინი ფარული გეგმები და კარგად მომზადებულნი დიდი ჯარით ელიან მას სიმაგრეებში ბაზაღუთის ზემოთ. ამას კი არ მოელოდა მოურავი; მძიმე საგონებელში ჩავარდა იგი. აშკარად ხედავდა, რომ ეს გარემოება საფრთხეში აყენებდა მის შედარებით მცირე ჯარს. იმედი ჰქონდა, რომ მცხეთასთან მას შეუერთდებოდნენ საკმაო დიდი ჯარით მისი მომხრენი, ნამდვილად კი მოუვიდა მხოლოდ ათასი კაცი. ასე მცირე ჯარით ის უნდა შებრძოლებოდა თითქმის სამჯერ მეტ მოწინააღმდეგეს, რომელსაც სარდლობდა დიდი სტრატეგი ზურაბ ერისთავი; ამან კი კარგად იცოდა დიდი მოურავის სამხედრო ფანდები. უკან დახევა ან შეჩერება ალარ შეიძლებოდა, რადგან მსუბუქად და მცირე ნუზლით წამოსული იმერნი იჩქაროდნენ ბრძოლას. მოურავმა მცხეთასთან დატოვა ზურგის გასამაგრებლად ქართლელი რაზმი, ათასი კაცი, იასე ქსნის ერისთავისა და ქაიხოსრო მუხრან-ბატონის სარდლობით, ხოლო თვითონ ხუთი ათას ხუთასი კაციით გასწია დუშეთისაკენ. სააკაძე შეჩერდა სამუხრანოს ველზე და სცადა როგორმა ჩამოეტყუებინა ზურაბ ერისთავი, მაგრამ იგი არ იძ-

როდა ადგილიდან. ის მშვენივრად გრძნობდა თავს სიმაგრეებსა და აგებულ ბინებში ბაზალეთის ტბასთან, ზურაბმა კარგად იცოდა, რომ გაშლილ ბრძოლაში დამარცხდებოდა თუნდაც სამჯერ მეტი ჯარითაც. ამიტომ არ ტოვებდა თავის ბანაკს. აქეთ კი სააკაძეს სულს უწუხებდნენ იმერნი. მოითხოვდნენ შეტევას და ომის საჩქაროდ გათავებას, მით უმეტეს, უკვე დადგა ნოემბერი წვიმებითა და ცივი ღლეებით. ვერავითარმა თხოვნამულარამ ვერ შეაჩერა ისინი მოურავი იძულებული გახდა დაეთმო მათთვის. იგი გაუძღვა თავის მცირე ჯარს ღუშეთისაკენ. ეს იყო საბედისწერო ნაბიჯი. მშფოთვარე გული კარგს არას ეუბნებოდა მას.

სულიერი წამების საშინელი ცეცხლი ენთო ამ დიდი ადამიანის არსებაში. მას მიჰყავდა ჯარი იმ ხალხის წინააღმდეგ რომელიც სამჯერ იხსნა დაღუპვისაგან და იმდენი საგმირო საქმე ჩაიდინა. დღეს კი თავისი ხელით უნდა დაკლას ისინი, უნდა გამოჰრას ყელი, უნდა შეწიროს ზვარაკად...

ამ დიად მსხვერპლს ითხოვს ქართველი ერის გაერთიანების საქმე, ერის მომავალი...

— „წავიდე?! ვითარ აღემართო მახვილი იმ ხალხის წინააღმდეგ, რომელთაც თავგანწირვით ეგლეჯდი პირიდან ათეული წლების მანძილზე გაცოფებულ მგლებსა და ვეშაპებს?! დავბრუნდე უკან? ხომ დაიმსხვრა მაშ-ხ ეს ჩემი უზენაესი მიზანი! ხომ დაიღუპა ქართველ სამეფო-სამთავროთა გაერთიანების დიადი საქმე! ხომ ჩაუვარდა ქართველი ერი პირში ჩასანთქავად ორ მეზობელ ვეშაპს, — თურქებსა და სპარსებს! რა ვქნა?! როგორ მოვიქცე? რას მამხელ, ჩემო გონებავ?! რას მეტყვი, გულო?!“

აი, ასეთ მწვავე ფიქრებს, ასეთ სულიერ ტანჯვებს შეეპყრო გმირის არსება და ქენჭნიდა მას! ის საშინელ ტრაგიზმს განიცდიდა...

— არა, უნდა აღსრულდეს, რაც სწადია დიდსა განგებას!

დევ, მოხდეს ის, რაც უწერია ბელის ეტრატზე ჩვენს უბედურ ერსა! დიადი საქმე თხოულობს დიად მსხვერპლს! ქართველმა ხალხმა თავისი საკუთარი სისხლით უნდა გასკედლოს თავისი არსება, თავისუფლება და მომავალი დიდება!

— დაცხრი, მშფოთვარე სულო! ნუ გმინავ მწარედ, ჩემო გულო! — წამოიძახა გმირმა უნებურად ხმამაღლა ეს ბოლო სიტყვები, მოიწმინდა თვალებზე მომდგარი ცრემლი, შემოჰკრა ღეზი თავის პერანს და გაუდგა გზას ღუშეთისაკენ.

მას მიჰყვა მამაცად იმერთა ჯარი...

შუაგზაზე მოიღუშა ცა; დაბერა შემოდგომის ცივმა ქარმა; მთებს მოედო სქელი, შავი ღრუბელი, წამოვიდა თქეში. დასველდა მთლიანად სააკაძის ჯარი. ძლიერი წვიმა სცემდა მათ თავსა და პირში. ცივი ქარი უვლიდა ძვალსა და რბილში. ცხენი და კაცი ეფლობოდნენ მუხლამდის ლაფში, ამრიგად ფრიად გაწამებული და დაღლილ-დაქანცული ჯარი მიუახლოვდა ბაზალეთის ტბას, რამლის მეზობლად იყო გამაგრებული ზურაბის ლაშქარი, დასვენებული და თბილ ბინებში შეფარებული. სააკაძემ აქ შეაჩერა თავისი დაქანცულ-დალუმპული ჯარი, მოატანინა ბლომად შეშა და ააგზნებინა რამდენიმე ალაგს დიდი კოცონი კაცისა და ცხენის გასაშრობ-გასათბობად.

მზევრავთა მეოხებით ზურაბმა მაშინვე გაიგო დიდი მოურავის მოსვლა. იგი აშკარად ხედავდა, თუ რა საშინელ ყოფაში იყო ეს ახლად მოსული ჯარი. ამიტომ იმწამსვე დაძრა თავისი ლაშქარი და გამგელებით შეუტია სააკაძის დაქანცულ მხედართ, შეიქნა ხელჩართული ომი, ბრძოლა მელგარი და საზარელი... ქართველები დაერივნენ ერთიმეორეს გასაყლელად. ქართველის მახვილი ჰკლავდა ქართველს. სოველი მიწა წითლად იღებებოდა მოძმეთა სისხლით. ზეცა თითქოს მოთქვამდა ამ საშინელებას და ძირს უშვებდა თქეშსა და ღვართქაფს. აი, ამ დროს იყო საჭირო დიდი მოურავის ბელადობა, მისი მკვექარე ხმა და მელგარი იერიშები. და სწორედ ამ დროს აუჩვილდა გული ამ

დეკაცს. მან ძირს დაუშვა ამოწედილი ხმალი; ვერ გაიმეტა ზურაბის ჯარი, ვერ აღმართა ქართლ-კახთა წინააღმდეგ ის მახვილი, რომელიც თითქმის სამი ათეული წლის მანძილზე ქლევდა ივერთ მტრებს — ირანელთ და თურქებს.

ეს იყო დიდი მოურავის უდიდესი შეცდომა. ამას კარგად გრძნობდა თვით იგი; მან იცოდა, თუ რა ხიფათში აგდებდა ამ გულუბრყვილობით თავის მხედრობას და მით ერის მომავალს. მაგრამ, სავალალოდ, გმირის გულმა ამყამა სძლია გონებას. მან გასცა საჭირო განკარგულება ბრძოლის შესახებ და თვით შეეფარა კარავს, რომ არ ემზირა მოძმეთა შორის ბრძოლისათვის. ხოლო ჯარის გასამხნეველად შემოსა თავისი ჩაფხუტითა და ჯუბა-ჯავშნით მესხეთის სახელოვანი ვაჟკაცი, ბუშბერაზი დავით გოგორიშვილი, მისცა თავისი იარაღი, შესვა თავის ცხენზე და უბრძანა ჯარის სარდლობა. გოგორიშვილი თავისი რაზმებით საოცარი რიხით ეძგერა ზურაბის ლაშქარს, რომელიც აირია მის დანახვაზე, რადგან ორივე მხარემ მიიღო იგი დიდ მოურავად. გოგორიშვილის სიმამაცემ და თავგანწირვით ბრძოლამ მეტად გაამხნევა სააკაძის ჯარი. ამან მედგარი იერიშით შეუტია ზურაბის ლაშქარს და რამდენიმე ალაგს არია კიდევ მისი რაზმები. მაგრამ ამ ღროს მოხდა ერთი საშინელი რამ: ვერაგ ზურაბ ერისთავს წინასწარ ჩაესაფრა ერთ ფარულ ალაგას სააკაძისათვის მკვლელნი ედიშა ვაჩნაძის თაოსნობით. მათი მიზანი იყო რითიმე მოეტყუებინათ დიდი მოურავი და მოეკლათ. ასეც მოხდა და ზურაბმა ოსტატურად წაიტყუა იმ ალაგისაკენ გოგორიშვილი მარტოდ და შემოახვია მკვლელნი.

— შესდექ, მოურავო! — შესძახა მოხევე კობიაშვილმა და ჩასცა შუბი. შეთქმულებმა დაუშინეს გოგორიშვილს შუბი და ხმალი, მაგრამ იარაღი ვერას აკლებდა მის მაგარ ჯავშანს. მესხეთის გმირი ტრიალებდა მათ შორის და ლომივით იბრძოდა. მან იმსხვერპლა კიდევ რამდენიმე კაცი. ამ ღროს უცებ დაეტაკა მას გვერდიდან ხალამოწედილი ზურაბ ერისთავი, შემო-

კრა მანვილი იმ ალაგს, სადაც არ იყო ჯავშნით ფარული და გააგდებინა ბარკალი. გულწასულ გოგორიშვილს დაესივნენ შეთქმულები და მთლიანად აჰკაფეს სრული რწმენით, რომ ჰკლავდნენ დიდ მოურავს.

— მოჰკლეს გიორგი მოჰკლეს დიდი მოურავი — ეს ხმა გლოვის ზარივით მოედო სააკაძის ჯარს. იგი აიტანა შიშმა, მან მოუქლეს დიდი სარდალი, გმირი, მოთავე. ამ ცნობამ სრულიად დასცა ბრძოლითა და ცუდი ამინდით დაქანცული მხედრობა. იგი აირია და დაიხია უკან. პირიქით, ამ ამბავმა უზომოდ ააფრთოვანა ზურაბის ჯარი. იგი საოცარი იერიშით მიესია მტერს, ამ გალაღებულ ლაშქარს წინ უძღოდა ვერაგი ზურაბი, მოაპობდა მტრის რაზმებს და ხმლით კაფავდა კაცს და ცხენს.

დადგა განკითხვის ქამი. სააკაძე აშკარად ხედავდა, რომ აგებდა ბრძოლას და მით ბოლო ეღებოდა მის უზენაეს მიზანს. კიდევ მცირე ჯანი და გათავდებოდა ყველაფერი. გამწარებული გმირი წამოვარდა, როგორც შეშლილი, ელვის სისწრაფით მოახტა ცხენს, იძრო ხმალი და უჩაფხუტოდ, პირახდილი შეეარდა ზურაბის ჯარში. ეს გრგინვასავით მოედო მიდამოს მისი მკექარე ხმა. ერთი შეტევით არია ერთმანეთში მტრის რაზმები. ადვილად შესაძლოა მოურავის გამარჯვებით დამთავრებულიყო საქმე, რომ ხელე არ შეეშალა ორ გარემოებას: ეს იყო თეიმურაზი და ჩასაფრებული მკვლელნი. ცხარე ბრძოლის დროს სააკაძეს წინ შეეფეთა თეიმურაზ მეფე მცველებით, მან მოკურცხლა გმირის დანახვაზე, მოურავს შეეძლო დასწოდა და მოეკლა იგი, მაგრამ, სავალალოდ, აქაც დასძლია გულწივილობამ. სააკაძემ ვერ გაიმეტა იგი: მან ვერ გაიმეტა მოსაკლავად ვერც თეიმურაზი და ვერც ზურაბი, ამათ კი ორჯერ გაიმეტეს იგი და ახლაც დაასხეს თავზე მკვლელნი.

მოურავის დანახვამ და ასეთმა უმაგალითო იერიშებმა განცვიფრებაში მოიყვანა ორივე მებრძოლი მხარე, შედრკა ზურაბის მხედრობა, გამხნევდა სააკაძის ჯარი. ზურაბმაც იხილა გმი-

რი, მიწვედა თავის შეცდომას. მან სასწრაფოდ მიუწია დიდ შურავს შეთქმულნი.

— შესდექ, მოურავო! — შესძახა გმირს ედიშა ვაჩნაძემ და მოუქნია ხმალი. სააკაძე დაიჭრა მკლავში, გამწარებულმა მაშინვე ჩამოაგდო ცხენიდან ედიშა ვაჩნაძე და გაუპო თავი. გმირმა სასწრაფოდ გაფანტა შეთქმულნი და კვლავ შეუტია მტრის რაზმებს.

უჯავშნო მოურავი კიდეც მძიმედ დაიჭრა ორ-სამ ალავს. ის იცლებოდა სისხლისაგან. კიდეც ორ-სამჯერ გაიქნია ხმალი და გულწასული დაეცა ძირს. ერთგულმა ვაჟკაცებმა სტაცეს ხელი, უმაგალითო თავგანწირვით გააპეს ზურაბის ჯარი და გაიყვანეს სამშვიდობოს.

გალალებულმა ზურაბმა მედგრაოდ შეუტია უსარდლოდ დარჩენილ იმერთა მხედრობას...

გადარჩა სიკვდილს დიდი მოურავი, ზოლო დამარცხდა მისი ჯარი.

გმირის გულწივილობამ იმსხვერპლა დიდი მიზანი. შეწყდა მედგარი ბრძოლა. უსარგებლოდ დაიღვარა მოძმეთა სისხლი. ბაზალეთის ტბის ზვირთებში ჩაიხრჩო საქართველოს ბედის ვარსკვლავი...

ეპილოგი

ბაზალეთის საბედისწერო მარცხს შემდეგ გიორგი სააკაძეს აღარ ედგომებოდა სამშობლოში. ის უნდა გასცლოდა დროებით მაინც მთელი ოჯახით საქართველოს და შეჰფარებოდა რომელიმე მეზობელ მძლავრ სახელმწიფოს. ასეთი იყვნენ იმ დროს ირანი და თურქეთი. ამათ კი სისხლი სწყუროდათ დიდი მოურავისა. როგორც ვიცით, 1609 წლის ივნისში ცხირეთ-ტა-

შისკართან სააკაძემ გაანადგურა თურქთა ლეგიონები ოცდაათი ათასი მეზრძოლი და გადასცა ქართლის სამეფო ხაზინას ალაფად ჩაგდებული უამრავი განძი, ლარი და სხვა ქონება. ხოლო პირველ გახიზვნის დროს ირანში, როგორც შაჰის ჯარების სარდალმა, იმავე თურქეთს მიაყენა უპაზღვრო ზიანი: სასტიკად დაუმარცხა რამდენიმე ალაგას დიდი ჯარები, ჩამოაგლიჯა ერაცი, ქურთისტანი, შუშა-ერევნის სახანოები და მიასაყუთრა ირანს. ამრიგად წააჩოქა ხონთქარი ირანის შაჰის წინაშე. სააკაძის ასეთ მოქმედებას განა დაივიწყებდა ოდესმე ოსმალეთის სულთანი?

დიდი მოურავი ვერ გაბედავდა წასვლას ერანში, სადაც იგი ერთ დროს ზემოთა და დიდებით მ ღეს. როგორც ვიცით, მან მთლიანად გაანადგურა შაჰის მთავარი ძალები, ივერიაში შემოსულნი 1623—24 წლებში, პირველად ხარება დღეს, შემდეგ მარაბდის ველზე და ბოლოს მრავალი სათარეშო თავდასხმით ქართლსა და ჯავახეთში. ამ სახით ხანგრძლივად დაასუსტა დიდი ირანი, მოსპობას გადაარჩინა თავისი სამშობლო და იხსნა იგი ერანის ბრძელებიდან. ხოლო ამავე დროს ასეთი მოქმედებით უნებლიეთ დიდად ასიამოვნა თურქეთს. შაჰ-აბაზი ვერ ინელებდა სააკაძის ასეთი „საშინელ“ ლალატს და მზად იყო თავისივე კბილებით დაეგლიჯა იგი.

მოურავი ვერ შეეფარებოდა აგრეთვე ვერც იმერეთს ან კოლხეთის რომელიმე მთავრის საფარს, რადგან იმერთა ჯარი სანახევროდ დაილუპა ბაზალეთის ტბასთან ბრძოლაში. თანაც კოლხეთში არ მოასვენებდნენ მისი უძინარი მტრები — ზურაბი და თეიმურაზი.

დიდი მოურავი საგონებელში ჩავარდა. როგორც საუკეთესო დიპლომატმა, ცხოვრებაში კარგად ჩახედულმა და ადამიანის სულის ღრმა მცოდნემ, მალე მოისაზრა ყველაფერი: მთელი ოჯახით და ორმოცამდე საუკეთესო ქართველი ვაჟკაციით გაუდგა გზას თურქეთისაკენ, ხოლო წინასწარ გაუგზავნა სულთანს

დიპლომატიური ფანდებით შეზავებული უსტარი, აუწყა თავისი ვითარება და სთხოვა თავშესაფარი.

მიუხედავად საშინელი ხლართისა, რაშიაც ისტორიის ჩარხის უკუღმა ტრიალმა ჩააგდო გიორგი სააკაძე, იგი მაინც არ კარგავდა იმედს, რომ შინა თუ გარე ძალებით ოდესმე შეძლებდა რვა ნაწილად დაფლეთილ საქართველოს გაერთიანებას ერთ მძლავრ სამეფოდ და მით აღადგენდა ქართველი ერის ძველ დიდებას. ეს იყო სააკაძის უმთავრესი მისწრაფება, მისი უზენაესი სანატრაო. მართალია, იგი ამეამად მეტად მძიმე პირობებში ჩავარდა, მაგრამ ასეთი ნდვომარეობა არ აკრთობდა მას.

ამ რწმენით გაუდგა გზას სტამბოლისაკენ. მას უნდა გადაეცლო ახალციხე-ზეკარით იმერეთი, გურია-ქობულეთი და შავი ზღვით წასულიყო სტამბოლს. სააკაძე ამ დროს იყო უკვე ორმოცდახუთი წლის ვაჟკაცი, მრავალ ომსა და ცხოვრების უკუღმა ტრიალში გამობრძმედილი. ამიტომაც ამ გაფოლადებულ ადამიანს ლხინად უჩანდა ყოველი ჭირი და ვარამი.

სამშობლოდან გასვლის წინადღეებში გმირთან მოვიდნენ ორმოცამდე საუკეთესო ვაჟკაცი და ისურვეს მასთან ერთად წასვლა თურქეთში მთელი ოჯახობით. ესენი იყვნენ განსაკუთრებით დიდი მოურავის უახლოესი მეგობრები და თანაპებრძოლნი: კახაბერ ხერხეულიძე, ელია დიასამიძე, გიორგი ქავთარაძე, თამაზ ქარსიძე, ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი და სხვ. სააკაძეს გაჰყვა აგრეთვე იასე ქსნის ერისთავი; მას ბოლო ხანებში დიდად აუმტერდნენ თეიმურაზ მეფე და მეტადრე ზურაბ ერისთავი, რომელიც მეფესთან დამოყვრების გამო შეიქნა უძლიერესი მებატონე ივერიაში.

მოურავს გაჰყვა კიდევ მისი ძნადფიცული პაპუნა ვაშაყაშვილი. რაც შეეხება დანარჩენ ძნადფიცულთ — პაპუნა ჩივაძე შეეწირა სათარეშო ბრძოლას, ლომი ჩრდილედი და დავით გოგორიშვილი — ბაზალეთს, ხოლო გელა, მძიმედ დაჰ-

რილი ამავე ბრძოლაში, გადაშალულ იყო მოურავის ნათლი-
მამასთან სოფელ ვაშლოვანში, სადაც მას ჰყურნავდა განთქმუ-
ლი ჯარა ექიმი თურმან თურმანიძე.

სამშობლოდან გასვლის წინა დღეებში სააკაძემ ფარულად
ნახა ცარო, გრძნობით გამოემშვიდობა. დაუტოვა ბლომად ფუ-
ლი, უსურვა მალე მორჩენა და დაავალა მასთან თურქეთს მის-
ვლა, როგორც კი კარგად გახდებოდა.

ცარომ გულში ჩაიკრა დიდი მოურავის მარჯენა ხელი,
ეამბორა გრძნობით და აღუთქვა ყველაფრის შესრულება.

შემდეგ სააკაძემ მისცა განკარგულება, სასწრაფოდ მოემ-
ზადა ოჯახობით, თანმხლები ქართველებით და თვალცრემლი-
ანი გაშორდა ესოდენ ნაამაგარ ივერიას. იმათ ცხენებით გას-
წიეს ტაშისკარით ახალციხისაკენ, რათა გადაეცლოთ ოცხრეს
გზით ღაღოს (ზეკარის) უღელტეხილი, იქიდან კი ხანისწყლის
ხეობით გაეცლოთ იმერეთზე, შენდეგ გადაეჰრათ გურია და
ქობულეთი, მიეღწიათ ბათომამდე, სადაც უნდა დაეჭირავენბა-
ნათ გემი სტამბოლში წასასვლელად.

თუმც უკვე შემოდგომის მიწურული იყო, მაგრამ თბილი,
წიანი დღეები დაიჭირა, რაც არაიშვიათი მოვლენაა კოლხეთ-
ში. ერთი კვირის აჩქარებული მგზავრობით ლტოლვილი ქართ-
ველნი უკვე მიუახლოვდნენ შავ ზღვას.

ბურუნტაბიეს პაწია კონცხთან მიუყვება პაწაწინა ქალაქი
ბათომი და კოპშიად გამოიყურება დიდებულ პონტოს კამკაპა
ზვირთებს შორის, რომელიც ფირუზისფრად ერტყმის სამი
მხრივ, ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთით გოროზად ამართულა
აქარის საკმაოდ მაღალი მთები, ფიფქი თოვლით უკვე ოდნავ
ფარული.

ბათომის ბოლაზი სავსეა ამჟამად ცარიელი და დატვირ-
თული სხვადასხვა ზომის ნავ-ხომალდებით, როგორიცაა: ნუშა,
კაპანო, კარაპა, კარკაპა, ხომალდი და კატარა.

აქვე მახლობლად ნურიის ბაზარზე გურიის თავად-აზნაურთ,

ფირალებს და აქარა-ქობულეთის ზეგებს ბლომად მოეყვანათ მოტაცებული ან ძალით წართმეული სხვადასხვა ასაკის ქალ-ვაენი და ურცხვად ჰყიდდნენ სომხისა და ლაზ-თურქთა ჩარჩ-ვაკრებზე, რომლებიც ბლომად ფუსფუსებდნენ აქ ამ დროს, მეშტრის თვალით და ხელის ფაფურით უხეშად სინჯავდნენ გასაყიდად მოყვანილ ხელფეხგაქრულ კოლხეთის მშვენიერ ქალ-ვაეთ. ყურთასმენას ბზარავდა და სულს აშფოთებდა გასაყიდ და გაყიდულ ტყვეთა უნუგუნო მოთქმა-ტირილი, რომელთაც გულქვა ვაკრები ტლანქად მიათრევდნენ ბოლოზისა-კენ და შოლტით ხელში ცხერის ფარასავით ერეკებოდნენ იალქნიან ზომალდებზე. ამავე ბაზარზე მშობლები და კირისუ-ფალნი უნაყოფოდ დაეძებდნენ ყაჩაღთა მიერ გატაცებულ თა-ვიანთ შვილებსა და ახლო ნათესაეთ, უიმედონი მოთქვამდნენ მწარე ცრემლებით.

ამ დროს ბაზრის თავში შეიქნა საშინელი წივილ-კივილი, ორი გულქვა აღამიანი ხელის კერით მიათრევდა ხელეზგაქრულ და ერთიმეორეზე გადაბმულ ორ მშვენიერ მოზარდს, თოთხ-მეტ-თხუთმეტი წლის და-ძმას. ეს საცოდავი არსებანი გაკი-ოდნენ საშინელი ხმით, იგლეჯდნენ თმებს და იხოკდნენ სახეს.

— შეგვიბრალე, ბატონო, ნუ ვაგვეყიდი ნუ მიგვეცემა ხელში სატანჯავად იმ ურჯულოებს! ნუ ვაგვეყიდი სათათრეში აქვე დაგვხოცე და იქ ნუ დაგვეკარგავ! შეგვიბრალე ობლები, გაფა-ცებთ შენი მიცვალებულების სულსა! გვედარები, წაგვიყვანე ისევ ჩვენს გურიაში... მონად გაგიხდებით... შენზე ვილოცაეთ, შეგვიბრალე!

ამ სიტყვებთან ერთად ორივე მოზარდი უკოცნიდა ხელებს ერთ მრისხანე სახის შავწვერა თავადს და ღვრიდნენ ცხარე ცრემლებს, ეს მხეცი არსება კი უხმოდ მიათრევდა ორთავეს ბაზრისაკენ, თავისი შვილის, ოცი წლის კაბუჯის დახმარებით, ამ ყმაწვილთა უზომო გამწარებას და უმანკო სიმშვენიერეს მიიზიდა უამრავი ხალხი და სიბრალულოთ აავსო მრავ-
31. ქართული პირობა, ტომი XX.

ვალთა გულნი. აქვე მოვიდა დიდი მოურავიც თავისი ცოლ-
შვილითა და ქართველებით. ამათაც იხილეს ეს საშინელი სუ-
რათი და დაეწვათ გული ამ მოზარდთა სიბრალულისთ. აქ, ნუ-
რიის ბაჩარზე, მხეცად ქცეული გურული თავადი ცხვრებივით
ყიდდა თავის ყმებს, კარგავდა მათ ჯორეულ თურქეთში. ამავე
დროს აედო კიდევ ბევრი ფულა, რადგან ეს ყმაწვილნი თავის
სინორჩე-სიტუტით წარმოადგენდნენ ძვირფას საქონელს.
ლაზ-თურქთა ჩარჩები ძერასავით დასტრიალებდნენ ამ ორ
მშვენიერ მოზარდს ხელში ჩასაგდებად.

დიდი მურავი დინჯად მიუახლოვდა გამყიდველს და შეე-
კითხა:

— აღამიანო, ნუთუ არ გებრალდება ეს უმანკო, მშვენიერი
ობლები, რომ ასე ცხვრებივით ჰყიდა ოსმალეთში? რას ერჩი,
ასეთი რა დაგიშავეს ამ ბავშვებმა?

მხეცმა თავადმა ახედა უცებ მრისხანედ და სწაღდა უკმე-
ხად ეპაჟუხა, ზოლო რა დაინახა მის წინ მდგომარე მამაცი გო-
ლიათი, იარაღში ჩამჭდარი, რომლის არწივის თვალები ხვრეტ-
დნენ მას, შეკრთა საშინლად და დარცხვენით უპასუხა:

— აბა რაი ვქნა, ბატონო! ბარემ არ მინდა გავყიდო ეს
ცოდვის შვილები, მარა გაჭირვება მატანს ძალას. ამათი ნენე
და ბაბა სახადით დაიხოცნენ და მათი დამარხვა ფული დამიჯ-
და, ვალებში ჩავვარდი. პაწა ხანი მადროვეს; ახლა კვლავ
მომდგომიან და დანას მაქერენ ყელში, აგი და ჩვენი ფარა
მოგვეციო, თვარა ასე და ასე გიზამთო. აბა საიდან უმოვო კი-
ლავ, ეს ფარა!

ამ სიტყვებით იცრუა თავადმა, რათა როგორმე გაემართ-
ლებინა თავისი კელური საქციელი.

— მაშ არ იშლი გავიდვას?

— არა, ბატონო, გადაწყვეტილი საქმეა, უნდა გავყიდო
ორივე და-ძმა, — იყო პასუხი.

— რას აფასებ ორივე ყმაწვილს?

— ათ ოქროდ*, ჩემო ბატონო. ნაკლებ არ შემიძლია. ხომ ხედავთ როგორი ღამაზებია მთელს გურიაში ვერ ნახავთ ბადალს. ანგელოზებია, ჩემო ბატონო, ნამდვილი ანგელოზები — და დაუწყო ქება თავის ყმებს, როგორც გააყიდ ბატყებს.

— აჰა ფულის გაუხსენ მალე ხელები, ეს ყმაწვილნი დღეიდან ჩემია და შვილივით გავზრდი ორთავეს, თუ ცოცხალი დავრჩი.

ამ სიტყვებთან ერთად დიდ მოურავმა ამოიღო ქისა და ჩაუთვალა ფული უგულო თავადს, ამავე დროს მისმა შვილმა შეუხსნა ხელები ყმაწვილებს. ისინი მიცვიდნენ სააკაძეს და დაუკოცნეს ხელები და მუხლები.

მოურავმა და მისმა მეუღლემ გულში ჩაიკრეს ეს უმანკო მოზარდნი, დაუკოცნეს სახე და დაამშვიდეს ტკბილი სიტყვებით.

ასეთი აღმამფოთებელი სურათები მრავლად იყო ამ სამარცხვინო ნურიის ბაზარზე თიქმის ყოველდღე. აქ იყო ერთი გაუთავებელი ვაჭრობა, ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვა და წივილ-კივილი.

საშინელება იყო ამ შემზარავი სურათის ხილვა. მოურავისა და მის მხლებელთა გულმა ველარ გაუძლო ასეთ საზიზღარ სანახაობას. აქ, ამ საოცნებო ბუნების წიაღში, ქართველი ჰყიდდა ქართველს, აქ ანგართმოყვარე მოძმე-იუდა თავის მოძმეთა სულსა და ხორცში იღებდა ვერცხლს, ოქროს, ბინძურ ქანქარს...

ასეთივე საზარო სურათი იყო იმ ბნელ ხანაში კოლხეთის სხვა ბოლახებშიაც, მაგალითად ფოთში, ყულევში, ოჩემჩირეში, სოხუმში, ბიჭვინთაში და სხვა. ხოლო ბათუმსა და ართვინ-გონიაში ათასობით იყიდებოდა იპერეთ-გურია-აქარა-ქობულე-

* იმ დროს ერთი ოქრო (თათრული ლირა), ანუ ცხრა მანეთი, შეიძლება საგრძნობ საღირასს. ამ ფასად შეიძლებოდა ორი ძროხის ყიდვა. ავტორი.

თიდან გატაცებული ტურფა ქალ-ვაენი, დანარჩენ ბოლაზებში კი. ოდიშისა და აფხაზეთის კიდევ უფრო მშვენიერი ძე და ასულნი. აქედან წაყვანილი ულამაზესი ქალ-ვაენი მაღალ ფასებში იყიდებოდნენ სტამბოლ-ტრაპიზონის და ქაირო-ბაღდათის დიდ ბაზრებზე.

ამ სამარცხვინო ვაჭრობას აწარმოებდნენ თავადები და აზნაურები. წყეულ ვერცხლსა და ოქროს ცივ ლოდად გარდაქმნა მათი გული. ასეთივე საზარო სურათები იყო იმ ბნელ ხანაში ქართლ-კახეთშიაც, საიდანაც საუკეთესო ქალ-ვაენი ათასობით იგზავნებოდნენ გასაყიდად ირანში შირაზისა და ისპანთეირანის ბაზრებზე.

აი, სანამდე გაიხრწნა თავადაზნაურობა.

ნურიის ბაზრიდან ივერნი ბოლანისაკენ გაეშურნენ. აქ მრავალ ხომალდს შორის თვალში მოუვიდათ ერთი, ყველაზე უფრო დიდი, ორანძიანი ხომალდი, რომლის პატრონი სასიამოვნო სახის ჰარმაგი მოხუცი ლაზი, იჭდა გემის ბაქანზე ფეხმოკეცით და დინჯად შეეჭკეცოდა ყავასა და ნარგილეს. ხომალდზე ფუსფუსებდნენ ზელმარჯვე მეზღვაურნი. დაინახა თუ არა მისკენ მიმავალი იარაღასხმული ღიდებული სახის ახოვანი ივერნი, მოხუცი ლაშაზი ჰუსეინი მაშინვე წამოდგა, მარდად გადმოხტა ხიდზე, გამოვლო იგი კაბუკური სისწრაფით, გადმოვიდა ნაპირზე და ჰკადრა ახლად მოსულთ მდებალი თათრული სალამი გულზე ხელებდადებით.

დიდი მოურავი შეეკითხა ლაზს, შეუძლია თუ არა ყველანი წაიყვანოს სტამბოლს. ლაზმა სიხარულით მისცა. დასტური და არც საფასი ითხოვა ბევრი. ისინი მორიგდნენ და ჩასხდნენ ხომალდში, ხოლო ცხენები დილითვე გაყიდეს ნურიის ბაზარზე და აღებული ფულით მოიმარაგეს საგზაო საჭირო ნუზლი.

მზე ოდნავ გადახრილიყო, ოდეს ლაზ ჰუსეინის აფრებ-გაშლილი ხომალდი თეთრი გედავით, ნელი ტორტმანით გაუდგა გზას. ქართველებმა უკანასკნელი სალამი ჰკადრეს მარად

მშვენიერ კოლხეთს და შეცურეს ზღვაში. ამჟამად მეტად წყნარი პონტო თავის პაწაწა ანკარა ტალღებით ნელა ანანებდა ზომალდს. იგი თანდათან შორდებოდა ბათუმის არეს. ივერნი მისჩერებოდნენ ამ კოლხეთის კუნძულს, ეთხოვებოდნენ ცრემლით სავსე თვალებით და გულის კვნესით.

ყველაზე უფრო წუხდა ის ორი მშვენიერი და-ძმა, რომლებიც ამ დილით შეიძინა ბაზარზე დიდმოურავმა. მათ შეეპარათ კიდეც შიში, ხომ არ მიეყავართ გასაყიდადო, მაგრამ ისინი მალე დაამშვიდა მოურავის მეუღლემ — კეთილმა თამარმა, რომელმაც მიიღო მათზე ზრუნვა და მფარველობა.

ნაპირ-ნაპირ ცურვით და თურქთა ბოლაზებში შევლით ორი კვირის შემდეგ მიუახლოვდნენ სატახტო ქალაქს. მზიანი დღეები და ამ დროს იშვიათად წყნარი ზღვა ხელს უწყობდა შორეულ მგზავრობას. განვლეს ბოსფორის მშვენიერი სრუტე და აჰა, გამოჩნდა უცებ ზღვის კეკლუცი მზეთუნახავი, კონსტანტინე დიდის გენიოსობით აღმართული დიდებული ქალაქი, თურქთა მიერ სტამბოლად წოდებული ფართოდ გაშლილა იგი ტერასებად გორაკთა კალთებზე. ცაღე აწვდილან მუქ-მწვანე წოწოლა კიპარისები და ფერადი მარმარის მინარეთები.

თვით ქალაქის შუაგულში კი აწაყად ამართულა აია სოფიას უზარმაზარი ტაძარი, — ეს ბიზანტიური ხუროთმოძღვრების დიდებული ნაშთი, რომლის წვეროზე ოქროს ჯვრის ნაცვლად ბრწყინავს მუსლიმთ ემბლემა — ნახევარი მთვარე. ამ დიდებული ტაძრის მახლობლად აზიდულა აღმოსავლური სტილის თურქთა მბრძანებლის თეთრი მარმარის ვრცელი სასახლე, ანუ სერალი, ფერადი მარმარის მაღალი კოშკებითა და კიპარისებით გარემოცული. ჩამავალი მზის ოქროვან სხივებზე ლაპლაპებენ ტაძარ-სერალის და კოშკ-მინარეთთა ოქროს გუმბათნი.

ია-ვარდისფრად აღვივებულა ზღვისა და ზეცის ნაზი ფერები. ლბილი და თბილი ჰაერი ამშვიდებს გულსა და ატკბობს სუნთქვას. ნაირ-ნაირი ნაგებობით და გემ-ზომალდებით სავსეა ამ

დროს ვრცელი ბოლაზი. თვალს იტაცებს ბუნებისა და ხელოვნების სიტურფე ჰარმონიულად შეხავებული. მზად ხარ უტყირო მარადიულად ამ საოცნებო ღმშვენიერეს. თვალი ვერ ძლება ფერთა სინაზით, ხაზთა და გურთა ლივლივ-ალერსით...

გოსვორის პირას

სტამბოლის ბოლაზში სულთნის ბრძანებით დიდ მოურავს ზეიმით შეეგებნენ იანიჩართა საპატიო რაზმი, ცნობილი ფაშები, ვეზირები და კარისკაცნი, აგრეთვე სტამბოლში მცხოვრები მრავალი ქართველი, რომელთა რიცხვი იმ დროს 30 ათას კაცამდე აღწევდა. ქუჩები, სახლის პანები და აივანწინგარდები აივსო ცნობისმოყვარე ხალხით. წესრიგს იცავდნენ ხელჯოხიანი ბიშბაშები. ვეზირ-ფაშებმა ღიდებით მიიღეს ივერიის უპირველესი გმირი და სულთნის სახელით მიულოცეს მშვიდობით შობრძანება. შემდეგ ჩასვეს ყველანი მდიდრულ ეტლებში, გაატარეს რამდენიმე ქუჩა და მიუჩინეს ბინად შუაგულ ქალაქში საუკეთესო სასტუმრო, მდიდრულად მოწყობილი. მსახურებად აახლეს მრავალი ქეშიკ-ფარეშნი და შიკრიკნი, აქვე ეძლეოდათ სულთნის მიერ განწესებული უხვი საუკეთესო ულუფა და ბლომად სახარჯო ფული. ეს საქმე დავალებული ჰქონდა თვით სულთნის მთავარ მოლარეს, ანუ ფინანსთა ვეზირს, ახალგაზრდა მამულ ბეგს (აჭარელ ქართველს), ის მალე დაუახლოვდა მოურავის ოჯახს და გახდა მისი სიძე, ცოლად შეირთო სააკაძის ასული — ტურფა ქეთინო.

სამი დღის შესვენების შემდეგ სულთანმა ინება მოურავისა და მისი ქართველების მიღება სასახლეში.

შუადღის ეამს ეროვნული სამოსით ძვირფასად მორთული და იარაღასხმული ივერნი, სააკაძის მეთაურობით, ღია სამეფო ეტლებში მსხდარნი, ფაშებ-იანიჩართა თანხლებით მიადგნენ

სულთნის თეთრი მარმარის სერაღ-, ვრცელი ბალით, ფერადი მინარეთებითა და წოწოლა კაპარისებით გარემოცულს. სასახლის წინ მათ შეეგება სულთნის მკაფაღრიცხოვანი ამაღა და შეუძღვა იშვიათი ხელოვნებით შექმულ ვრცელ დარბაზში. შუაგულ ალაგას ამართულ თეთრი მარმარილოს ამბიონზე იდგა მდიდრული ფარჩოს სალაფარდით ფარული და ფაადაუღებელი თვალ-მარგალიტით მოოქვილი ოქროს სევანი. მასზე ფეხმოკეცით იჯდა თურქეთის ხონთქარი ფადიშაჰი.

ქართველთა შესვლის ქაშა გაიხსნა შუაზე ფარდა და ივერთა პარტისაცემად მძიმედ წანოდგა ზეზე უკვე ხანშესული სულთანი, მდიდრულად მორთული. მის მოქანცულ სახეს ამკობდა გრძელი თეთრი წვერი და შავი, ოდნავ მიბნედილი თვალები. მათში მოჩანდა მოდუნებული ვნებასთან ერთად რაღაც მძიმე სევდა... სულთანს თავს უმეოზდა დიდებული ჩალშაგირგვინი, უძვირფასესი თვლებით შემკული, ხოლო სულ ზემოთ შუაში კიაფობდა თვალწარმტაც ფერებად, ვით შეიღფერი კამკამა ცისარტყელა, ოდნავ მოლურჯო უზარმაზარი ბრილიანტი, დიდ მოლოლად წოდებული.

დინჯად მიუახლოვდნენ თურქეთის ბატონს დიდი მოურავი და ორმოცამდე ქართველი, ჰკადრეს მდაბალი სალამი. ამავე დროს სააკაძემ შესაფერი სიტყვი: შეაქო სულთანი, აღიდა მისი ძლევამოსილება, სიუხვე, სვემადლობა, სულგრძელობა და უსურვა დღეგრძელი, ბედნიერი სიცოცხლე.

მეტად იამა მოხუც ხონთქარს ეს სიტყვები და უბრძანა მადლობა. შემდეგ სულთნის ბრძანებით დასვეს მის სიახლოვეს დიდი მოურავი და მისი ქართველნი ზარისხის მიხედვით. გაიმართა ტკბილი მუსაიფი, რასაც უფრო საამოდ ხდიდა იქვე პაწაწა მაგიდებზე უხვად დალაგებული თურქული სურნელოვანი ყავა, ხილი, პენგია, რახათლუხუმი, შაქარლამა და სხვა მრავალფერი ტკბილეული.

საუბარი ეხებოდა უმთავრესად საქართველოს აზნებს,

ირანსა და კავკასიონის გადაღმა ხალხებს, აგრეთვე „ურუსებს“. ეტყობოდა, რომ სულთანი დიდად ჯავრობდა ერაყ-ქურთისტანის დაკარგვას და მათ შაჰ-აბაზის ხელში ჩაგდებას ამ ოცი წლის წინათ თვით მოურავის მეოხეზით. ახლა კიდეც აჯანყებოდნენ მცირე აზიაში მამაცი ხალხი თოხატნი და იქით კიდეც უფრო მამაცი ხალხი — არაბნი, აგრეთვე განდგომოდა არზრუმის ფაშაც: იგი მოეხიბლა შაჰ-აბაზის ოქროებსა და დაპირებებს. სულთანს გაეგზავნა უკვე დიდი ჯარები თავისი სიძის (დის ქმრის) ვეზირ-აზამის მთავარი სარდლობით და დაეწყო ბრძოლა, მაგრამ უნაყოფოდ, — ორთავე მხარეს მარცხდებოდნენ თურქთა ჯარები. აშკარად ეტყობოდა, რომ სულთნის სიძეს ვერ გამოეჩინა სამხედრო ნიჭი, უნარი და გამჭრიახობა, ეს გარემოება კი დიდ სევდა-კაემანში ახვევდა მოხუც სულთანს. სწორედ ამიტომაც უზომოდ გაახარა იგი ამ მძიმე დროს ივერიის გმირის გადმოხვეწამ მის კარზე თავშესაფარად. დიდი მოურავის სახელი კი გრგვინავდა მთელ აზიაში.

თვით სულთანმა საკმაოდ იწვნია სააკაძის სამხედრო უნარი და გენიოსობა.

იმეამად ფრიად საჭირო იყო ნისტვის დიდი მოურავის მკვეთარე ხმალი.

ამიტომაც სულთანი მიეცა უზომო სიხარულს, როს შეიტყო დიდი მოურავის ექსორია და სტამბოლისაკენ გამომგზავრება. ამის გამო მიიღო სააკაძე ასე მეფური დიდებით. დიდ იმედებს ამყარებდა მასზე ბებერი მელა. სწადდა დიდ მოურავთან მოლაპარაკება ფრიად საიდუმლოდ.

ორი დღის შემდეგ სულთანი მართავს სერალში დიდებულ ნადიმს. ვრცელ აივანზე გაშლილ სუფრას, სასმელ-საქმელით აფერადებულს, ამკობენ ივერიიდან გადმოხვეწილი ლამაზი, ახოვანი და დარბაისელი ქართველნი, ხავერდის ფერადოვან ქულაჩებში გამოწყობილნი. სულთნის ახლოს ოქროს ტახტზე ზის დიდი მოურავი და დინჯად ესაუბრება თურქეთის მბრძა-

ნებელს. ლხინს აცხოველებს აღმოსავლური საკრავნი და სიმ-
ლერები, მუტრიბთა მიერ საამოდ შესრულებულნი, აგრეთვე
ენების აღმძვრელი როკვა-შუშპარი.

თავდება ნადიმი და აჰა, აივანს ქვემოთ, ვრცელ მოედანზე,
იმართება თურქთა საყვარელი შეჯიბრება — ქიდაობა. ზურნა
უკრავს საქიდაოს. კეთდება დიდი წრე. ბიბბაშები იცავენ წეს-
რიგს. ამ დროს წრეში შევარდება გაცოფებული ბუღასავით
ბუმბერაზი ქაბუკი თურქი; მისი წელზევით შიშველა სპილენ-
ძის ფერი ტანი, ცხერის ღუმით გაზიპული, ბზინავს შზის სხი-
ვებზე. ის არის მთელ თურქეთში ფრიად განთქმული უპირვე-
ლესი მოქიდავე ალიმი. ზურნის ხმაზე თურქი შლის ზორბა
მკლავებს და უშნოდ უვლის დავლურს. შემდეგ უახლოვდება
წინგარდს და ემხოზა სულთნის წინაშე, როგორც უკანასკნელი
მონა, დგება და იწვევს საქიდაოდ ფალავანს.

გავიდა კიდევ რამდენიმე დღე. მიუხედავად ნოემბრის მი-
წურულისა, მშვენიერი დარები იდგა. ხასხასა მზე ხვევდა დი-
დებულ ქალაქს ოქროვან სხივებში. ნელინელ ანანავებდა თავის
კამკამა ფირუზა ზვირთებს ტურფა ბოსფორი. ცისა და ზღვის
ლაქვარდი უჩინარი ხაზით შეწნოდა ერთიმეორეს. მათ ბზარავ-
და ზღვაში ახლად ჩაცურებული დიდი მნათობის მოწითალო
შუქი და ია-ვარდისფრად აფერადებდა მომხიბლავ დაისს.

აი აქ, ბოსფორის პირას, სევდიანი სახით სეირნობდნენ სა-
ღამო ეამს ივერთ ლტოლვილნი და იგონებდნენ ობლად შთე-
ნილ თავის სამშობლოს. აქ, ამ ზღვის პირას, საამო გაოცებით
შეცქეროდნენ მათ უცხო ტომები — თურქნი, ბერძნები, არაბ-
მისრელნი, ჰაიკნი, ევროპის ხალხნი და ღიმილით აძლევდნენ
სალამს „დიდებულ გურჯსა“, მის ასაბიას. იმათ ხიბლავდა ივე-
რიელთა ახოვანება, გამირული სახე, იშვიათი სილამაზე და მი-
მოხერა დარბაისლური.

ერთი კვირის შემდეგ ივერნი ეწვივნენ სტამბოლშივე ქარ-
თველ კათოლიკეთა დიდ მონასტერს, რომლის წინამძღვარი

ბატრი ნიკოლო მთელი კრებულით აღტაცებით შეეგება მათ აღაყაფის კარებთან და მიმართა ქართულად სააკაძეს მშვენიერი სიტყვით:

— უზენაესად ბედნიერი ვარ, როს მზერენ ჩემი თვალები ქართველის ერის დიდებას და ივერიის ბევრჯერ გადამრჩენს დალუპვისაგან, უდიდეს სარდალს დიდ მოურავს კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება მამაცი თანამოძიენით ჩვენს წყნარ სავანეში იკურთხოს შენი მძლავრი მარჯვენა და შენი ბასრი ხმალი, დიდო ქართველო უკვდავ ჰყოს ღმერთმა შენი სახელი უკუნისამდე!

ამის პასუხად სააკაძემ შემდეგი სიტყვით მიმართა მონასტრის წინამძღვარს:

— მოხარული ვარ ფრიად, რომ ვმზერთ მუსლიმთა დედაქალაქში თქვენი მონასტრის სახით ქართველი ერის სარწმუნოება-განათლების კანდელს, ხოლო შენი სახით — მის ღირსეულ ხელმძღვანელს. მოხარული ვართ ფრიად, როს ამ შორეულ ბოსფორის პირას გვესმის შენს ბაგეთაგან, სულიერო მოძღვარო, ტბილი, საამო ქართული ენა. ჩანს, რომ ქართული ღული ჰგოებს და ღვივის აქაც, ამ უცხო მხარეს, და აფრქვევს თავის სითბო-სიამეს სამშობლოდან ძალით თუ ნებით განშორებულ რამდენიმე ათი ათას ქართველს. ქება და დიდება იმ ქართველთ, რომელნიც არ ივიწყებენ შორეულ ქვეყნებშიაც კი თავის ენას, სჯულს და მწერლობას, ზნე-ჩვეულებას და თავის ტურფა პატარა სამშობლოს და რომელნიც ცოცხლობენ თავისი მშობელი ერის ჭირით და ღვინით, მისი ღტოლვით და მისწრაფებით...

ამის შემდეგ წინამძღვარმა თავდაბლად შეიწვია დიდი მოურავი მისი თანმხლებნით მონასტერში, დაატარა და აჩვენა ბევრი რამ საგულდისხმო, მათ შორის საუცხოოდ მოწყობილი ქართული სკოლა და სტამბა, სახელოსნო, სამკურნალო, ქსენონი, ხანაგა და სხვ.

აქ პირველად ცენეს დიდ მოურავმა და მისმა მეგობრებმა, რომ ქრისტიანად დარჩენილ სტამბოლელ ქართველთ, თითქმის ყველას ჰქონდათ მიღებული კათოლიკთა სჯული, უმთავრესად პოლიტიკური მოსაზრებით, რადგან დასავლეთ ევროპის მოკიდებით აქ, თურქეთში, სრულიად არ სდევნიდნენ კათოლიკობის მიმდევართ, აგრეთვე არც სომხებაც რჯულს. ამიტომაც იყო, რომ დიდი მესხეთის (განსაკუთრებით კი ახალციხე-ჭავჭავთის) ქართველობამ, რომელთაც არ ისურვეს მუსულმანობა, მიიღეს ან სომხის რჯული, ან კათოლიკობა.

სააკაძემ უხვი შეწირულება გაიღო მონასტრის სასარგებლოდ, რითაც ფრიად ასიაშოვნა წინამძღვარს და მიიღო მისგან დიდი მადლობა. მანვე გაიცინო იქ განათლებული იტალიელი პატრი ქრისტეფორე კასტელი, რომელმაც შემდეგ დახატა შავი ფანქრით გმირის ესკიზი ზეწარწერით ლათინურ ენაზე: „დიდი მოურავი, საქართველოს უძლიერესი მთავარი, ამჟამად ლაღობით დევნილი“ და სხვა.*

ორი დღის შემდეგ ხონთქარმა მიიწვია სერალში დიდი მოურავი, ჩაიკეტა მასთან ერთად თავის საიდუმლო სენაკში, მოისვა ტახტზე გვერდით, დაუყვავა ტყბილად და ანუგეშა იმ საშინელი უმადურობის გამო, რაც შეეძებნა გმირს თავის სამშობლოში. შემდეგ მიუბოძა არზრუძის სიახლოვეს მრავალი დაბა-სოფელი, ციხე-ქალაქი, ვრცელი ტყე და მამული, აგრეთვე მდიდარი განძი და დიდი მოძრავი ქონება. დაჰპირდა კვლავად მრავალ წყალობას. ასევე ურვად დააჯილდოვა მასთან ჩასული ქართველებიც.

სულთნის ასეთი სიუხვე შემთხვევითი არ იყო. მას სურდა

* დიდი მოურავის ესკიზი რომის სიბეკლეთა აოქიეტი ამ 22 წელს, ანუ ნათ იპოვა განათლებულმა ქართველმა პატრმა და ისტორიკოსმა მიხეილ თამარაშვილმა (თამარატიმ). მან იმავე წელს გამოუგზავნა ამ ესკიზის ასლი ამ სტრაქონების დამწერს ეს ესკიზი 1912 წელს დაერთო ჩემს „ქართველი ერის ტრაგედია მე-17 საუკუნეში“ და ამჟამად ერთვის ამ ისტორიულ რომანს. ავტორი.

გამოყენებინა სააკაძე. სულთანმა დიდ მოურავს ამცნო ომის ამბები მცირე აზიასა და არაბისტანში, არზრუმის ფაშის განდგომა, თავისი სიძის ვეზირ აზამის უნიჭობა და თურქთა ჯარების ზედიზედ დამარცხება ორივე ალაგას.

— ამჟამად კი, მძიმე პირობებში ჩავარდნილს, თვით დიდმა ალაჰმა, იკურთხოს მისი სახელი, იწება და გამოგვზავნა შენ ჩემდა საშველად. მწამს, დიადო გმირო და უძლეველო სარდალო, რომ შენ ადვილად შესძლებ ყოველივეს და თვით სასწაულსაც ჩაიდენ. შენ ჩაუდგამ ჩემს სწედრობას გმირობის სულსა, დამიმარცხებ მტერსა და მოღალატეებს, აღადგენ ოსმალეთის ძველსა დიდებას. ჩემი გულითადი თხოვნაა კიდევ, დიდო სარდალო, არ ჩამატანო საფლავში იმ ბებერი მელასი, ყეინის ჯავრი. შენი ძლიერი მკლავით და ბასრი ხმლით გთხოვ და გაფიცებ დამიბრუნო ერთ დროს შენევე მარჯვენით წართმეული და შაჰზე გადაცემული დიდი ერაყი ქალაქ ბაღდადით და ქურთისტანით. და თუ ამეებს შემისრულებ, შენ იქნები მაშინ მთელ ოსმალეთში ჩემს შემდეგ პირველი კაცი, შენ გაგხდის დაპყრობილი ქვეყნების ემირად, უხვად აგავსებ ჯილდო-ქონებით და პატივ-დიდებით...

ამ სიტყვებით დააბოლოვა თავისი სურვილი ბებერმა მელამ.

თურქთა უზენაეს ბატონთან საუბრის დროს ივერიის გმირს თავში გაუელვა ერთმა დიდებულმა აზრმა. მან ისარგებლა ამ შემთხვევით, რადგან უფრო მარჯვე დროს თავისი უმაღლესი მიზნების მისაღწევად ძნელადღა იპოვიდა. მოურავი წამოდგა ზეზე და დაიწყო:

— ჩემი ფიქრი და ზრუნვა იქნების, თუ რა რიგ დაგიმარცხო მტრები, დავამარცხო აჯანყებანი მცირე აზიასა და არაბეთში, აგრეთვე დავამხო შენი ორგული არზრუმის ფაშა. რაკი მოვრჩები ამაებს, დიდო მეუფევ, ჩემი მაქვილი შურისძიებით მიაღება მტარვალ შაჰ-აბაზს, ჩემს პირად მტერსა. მან ბევრჯერ

გათელა ფეხქვეშ ჩემი სამშობლო, ტურთა ივერი, და თანაც წამებით მოჰკლა ჩემი პირმშო ვაჟი, ჩემი პაატა...

პაატას ხსენებაზე გმირი აღელდა მტად. იგი შეჩერდა ერთ ხანს, დაიცბო უზომო მწუხარებით სავსე გული და განაგრძო მღელვარე ხმით:

— მზად ვარ, დიდო მეუფე, ჩემი მარჯვენიტ გავუბო გული ბოროტ შაჰ-აბაზს და საკვდავი მახვილი ჩავსცე მკერდში თვით სპარსეთს. უდიდეს ბედნიერად ჩავთვლი იმ დღეს, როს გამოვგლეჯ ხელიდან ცბიერ ყიზილბაშს ერაყს, ქურთისტანს, დიდებულ ბაღდადს და დავუბრუნებ მათ ისევ ძველ ბატონს! ესეც არ კმარის. მე სხვა მწადია კლევ, დიდო მეუფე: ვითარ ამ სამი წლის წინათ წავეგლიჯე მას დიდი მესხეთი, ისე მწადს ახლა ჩამოვართვა მთელი ივერი, რათა სრულიად საქართველო გადურჩეს მარად სისხლისმსმელ ყეინს. რაკი მოვრჩები ამ ძნელ საქმესაც და მით დავაუძლურებ სპარსეთს, მაშინ ადვილად მოვგლეჯ მას შირვანს კასპიის ზღვამდე, თანაც დაგიპყრობ კავკასიონის ქედის ხალხებს, უკვე წესულმანთ.

ამის შემდეგ ორთავემ შეფიცეს ერთგულება ერთიმეორეს და შეუდგნენ სამზადისს ომებისათვის.

მთარეალის მკვლელი

ოქტომბრის ბოლო რიცხვები. შაჰ-აბაზის დიდი ლაშქარი მოადგა ივერიის საზღვრებს. ჯარებმა უფროსობდნენ საუკეთესო სარდლები: ყორჩიბაში, ხოსრო მირზა და როსტომ ხან სააკაძე.

თეიმურაზ მეფემ ადრევე გაიგო ირანელთა ჯარების შემოსევა და კვლავ გადიხვეწა იმერეთისაკენ. მას დაედევნა ათი ათასი მხედრით ქუჩუკ-ხანი, მაგრამ უნაყოფოდ.

თბილი, უმთვარო ღამე, ლუში ცა მოქედილა ვარსკვლავე-

ბით. მტკვრის პირას ფართო ველზე გაშლილია მტრის უზარმა-
ზარი ბანაკი, ფერადი კარვებით მოწყვნილა ვრცელი მინდორი.
ახლად ამოშული ცისკარი მოხდენით კიაფობს აღმოსავლეთით.
დროგამოშვებით ისმის გუშაგთა ყვირილი.

მდიდრულ კარვებს შორის შუა ალაგს აუშართავთ ყვითე-
ლი ფარჩის დიდი კარავი, შიგნით მის კუთხეებში ანთია ოთხი
ჩირალი, სიფრიფანა ფერადოვანი ფარჩით ფარული. ოქსინოს
მძიმე სალაფარდის წინ ნოხზე მიწოლილა ოთხი იარაღასხმე-
ლი გუშაგი და ჩაფლულან ღრმა ძილში. ფარდის უკან, ძვირ-
ფასი თვლებით მოოქვილ ოქროს ტახტზე, ფარჩის ლოგინში
სძინავს ერანის შაჰს. მისი მოგრძო, გამზდარი სახე ილიმება
საამო სიზმრების გამო, ალბათ, თუ ხედავს თავისი ჭარბების
შესევას ადრევე მის მიერ აოხრებულ ქართლსა და კახეთში:
ალბათ, თუ ხედავს სპარსელთა ხმლით და თოფ-ზარბაზნებით
გაჟლეტილ ქართველს ხალხს, ივერთ ასულთა და ყრმათა საში-
ნელ ბილწვას, დანგრეულ ციხე-ქალაქებს, ცეცხლწაყიდებულ
სოფლებს, ზვრებსა და ბაღებს. უმზერს ივერიის სრულ და-
ღუპვას და ამ სურათით ტკება მტარვალი. ხედავს ასეთ სიზმ-
რებს გაბოროტებული შაჰი და სიტკბო-სიამით ევსება გული.
ის კი არ უწყის, თუ რა ახლოს სდარაჯობს მას შავი სიკვდი-
ლი...

დიდი ყვინის კარავს ახვევია ბრწყინვალე ამალის ფარჩის
კარვები. ამ დროს ვლად შავად მოსილი, წერწეტა ტანის არ-
სება სიბნელეში ფრთხილად უახლოვდება შაჰის კარავს, იძ-
რობს მახვილს, ჩაახვეს კარავს გვერდსა და შედის შიგნით. მი-
მოიხედავს. ცეცხლს აფრქევებს შავი თვალები; მამაც სახეს ემ-
ჩნევა განწირულება. გულს სწვავს შურისძიების ცეცხლი, მაგ-
რამ იკაეებს თავს. მის წინ ოქროს ტახტზე სძინავს მტარვალს.
მწვანე ფარჩის შექტარის მოსილ ჩირალის შექზე სიკვდილის
ფერი დაჰკრავს მძინარეს. უკვე გამჭრალა საამო სიზმრის ღე-
მილი და მოხუცის სახეს ემჩნევა მძინე ურვა. გმინავს და შფო-
თავს იგი,

შავად მოსილი უახლოვდება ყეინს და დასცქერის მშფოთვარე სახეს. მარჯვენა ხელში ელვარებს ბასრი ხანჯალი. მსაჯარის გაავლოს გულში ხალიბის რკინა. მაგრამ არ ჩქარობს. რაღაცას ფიქრობს, ხოლო არ ფერობს რაინდს მძინარის მოკვლა. ორი წელია, რაც ელის იგი ამ ბედნიერ წამს. ორი წელია, რაც მას სწყურია იხსნას სამშობლო, მოუღოს ბოლო ქვეყნის დანაშაულებელს. აჰა, უცქერის იგი მძინარე მტარვალს, უიარაღო! მაგრამ ამართული მახვილი მძიმედ ეშვება მამაცის ხელში... ფრთხილად აღვიძებს ივერიის მტერს...

— აღსდექ, მტარვალო! იპყარ მახვილი და გაუსწორდა! შენს წინ მდგომარეს! აღსდექ, შაჰ-აბაზ! ამ შენს საწოლში მოკვდი ბრძოლაში მახვილით ხელში!

ჩასწვდება ყურში ხმა საშინელო... წამოვარდა გაფითრებული ირანის მეფე, ხმაღსა იშიშვლებს.

— ვინ ხარ, ბედშავო?! ჩვენება რამე, თუ ხორციელი, მას მოსაკლავად შემოპარული?! — შესძახებს შაჰი.

— სისხლისა მსმელო! კარგად შემხედდე! მიცან თუ ვერა?!

— გელა?!

— ცდები, მტარვალო! მე ვარ ასული შენგან დატანჯილი ივერიისა, შენს მოსაკლავად მოვლინებული! ხოლო ქართველი არ ჰკლავს მძინარეს!

ამის გამგონე შაჰ-აბაზი გამწარებით მოუქნევს ხმაღსა. ქალი აიციდენს და გულს გაუპობს ელვის სისწრაფით. ირანის მეფე ეცემა მკედარი, უხმოდ, უსიტყვოდ... აღებლის ფერად იღებება ფარჩის საწოლი... იქვე დგას მკვლელი მახვილით ხელში... უბრწყინავს სახე...

— მოკვდა, გათავდა... აჰა, ასრულდა, ცარო მთიელო, ეს შენი ნატვრა, გულის წადილი.. დარუპებისაგან იხსენ სამშობლო.. მოჰკალ მტარვალი — ფუჩუნებენ ძლივ გასაგონად ქალის ბაგენი...

დააცქერდა, ვით მთვარეული... უცებ გონს მოდის... იქვე

გვამთანა დაადგებს ხანჯალს... გადის კარვიდან და ინთქმება ლამის წყედოადში...

აჰა, თენდება ხმა გაეარდა: მოჰკლეს შაჰ-აბაზ! მოჰკლეს ირანის დიდი ყვინი!

ელვის სისწრაფით მოედო ბანაქს, დასცა თავზარი...

სწრაფად შევიდნენ შაჰის კარავში იარაღასხმული მთავარ-სარდლები: ყორჩიბაში, ხოსრო მირზა და როსტომ ხან სააკაძე. მათ შეუერთდნენ სხვა სარდლებიც. იხილეს გაბედული მკვლევლობის საზარო სურათი და მკვლელს მიერ იქვე დაგდებული სისხლიანი ხანჯალი. როსტომ ხანმა მაშინვე შეიცნო იგი, რადგან მუდამ ზედადა მასთან შეფარებულ გელას ტანზე. ღუმ-და შორსმკვრეტი ადამიანი. მიხვდა ყველაფერს. მიხვდა, რომ მამაცმა გელამ იძია შური. ეროვნული სიამაყე და სულიერი შეება იგრძნო მისმა არსებამ...

დიახ, მოკვდა შაჰ-აბაზ და თან წარიღო ის საიდუმლო, თუ ვინ მოუღო ბოლო ამ ივერიის საწინელ მტარვალს... მოკვდა შაჰ-აბაზ და ამ სიკვდილმა ჩაფუშა მისი გეგმები ქართლ-კახეთის მოსპობის შესახებ... მოჰკლეს შაჰ-აბაზ!.. მისი ლაშქარი გარბოდა ირანისკენ, როგორც ძლეული...

დიახის გულში

თურქეთი. სტამბოლი. ახლად ჩასული დიდი მოურავი თავის ქართველებით. სულთნის მიერ საიდუმლოდ მიღების შემდეგ საჭირო შეიქნა სააკაძის დაჩქარებით მომზადება და წაყვლა ბრძოლის ველზე, რადგან ღრე აღარ ითმენდა. ორივე მხრიდან მოდიოდა ცუდი ამბები. როგორც თოხატთა ქვეყანაში, ისე არაბეთშიაც აჯანყებულთ გაემართათ სათარეშო ბრძოლა, მოულოდნელად ესხმოდნენ თურქთა ჯარებს, ხოცავდნენ, ელვტდნენ და აკლიდნენ სურსათს, ცხენს, ჯორ-აქლემს და სამ-

ხედრო იარაღს. ბრძოლის ასეთ ხასიათს ილაჩი გაეწყვიტა უნიკო ვეზირ აზამისათვის და დიდ გასაჭირში ჩაეგდო. ამის გამო დიდმოურავმა საჩქაროდ შეაგროვა სამი ათასამდე მებრძოლი და გაეშურა თოხატისაკენ, თავისი ვაჟებით და ორმოცი ქართველით; იგი სტამბოლშივე გაეცნო ბრძოლის ხასიათს და ვითარებას, ადგილმდებარეობას, ამიტომ თვითვე არ ისურვა დიდი ჯარის წაყვანა.

ამავე დროს სულთნის ბრძანებით ვეზირ აზამი თავის მხედრობით მოიხსნა თოხატიდან და გაივხვენა ბალდაღისაკენ, სადაც ირანის შაჰს მიეცა მაშველი ჯარი აჯანყებულ არაბთათვის.

მას სწაღდა თავის გავლენის ფარგალში მოექცია ეს დიდი ქვეყანაც. სააკაძე თავისი რაზმით მიუახლოვდა თოხტთა უმთავრეს ციხე-ქალაქს. მან ფარულად დაათვალიერა იგი და დარწმუნდა, რომ მცირე ჯარის გამო იერიშით მისი აღება იყო შესაძლებელი, ამიტომ მიმართა ხერხს: ქართველებმა გადიცეს ვაჭრული სამოსი, გაიგდეს წინ საქონელით ტვირთული ჯორაქლემნი და ამგვარი ოინით შევიდნენ ციხეში, აქ იბინი განთიადის ქაშს თავს დაესხნენ ციხის გუშაგთ. დახოცეს სწრაფად და დაუღეს კარები თავის ჯარს, რომელიც ღამის სიბნელეში სააკაძის ბრძანებით მიახლოვებოდა ციხეს. ენით აუწერელი რაისხეა დატრიალდა თოხატთა თავზე. მოურავმა გაწყვიტა ნახევარზე მეტი მტერი და აიღო ციხე-ქალაქი. ხელჩართულ ბრძოლაში მამაცად დაიხოცნენ აჯანყებულთა მოთავენი. ამ უმთავრეს ციხე-ქალაქის აღებით სააკაძემ ადვილად გატეხა და დაიპყრო სრულიად თოხატის ქვეყანა. „დიდებულმა გურჯმა“ ეს ამბავი აუწყა ხონთქარს, თანაც ფეშქაშად გაუგზავნა მტრის დროშები და სამხედრო აღაფი.

სულთნის გაოცება-სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი.

მთელი სტამბოლი და თურქეთი აღტაცებაში მოიყვანა ამ უჩველო ამბავმა. მცირე რაზმით და ორმოცი ქართველით ერთ თვეში სააკაძემ ჩაიდინა ეს მძიმე საქმე. უსაზღვროდ გახარებული ქართული პროზა, ტომი XX.

ბელმა სულთანმა დიდი მადლობა შეუთვალა გმირს, უბოძა უამრავი განძი და გახადა დაპყრობილი ქვეყნების ემირად.

თურქეთის ყველა ქალაქში გაიმართა ამ გამარჯვების გამო დიდი ზეიმი და დღესასწაული ჩირაღდებითა და შუშხუნებით. სტამბოლის მგოსნებმა ნაირ-ნაირი ლექსებით შეამკეს საქართველოს გმირი და იწყეს საკრავებზე მისი ქება-დიდების დამლერება. ეს ჰანგები შეიქრა სერალმა პარემში და ალტაცებაში მოიყვანა სულთნის არიფნი. ფერად მარმარის შადრევან-აუზებთან ლეილალ-კიპარისების ჩეროს ქვეშ დამლეროდნენ ამ ქება-დიდების ჰანგებს სულთნის მწვენიერი შავთვალა არიფნა, თანაც დასცინოდნენ უნიჭო ვეზირ-აზამს. ფრიად ამაყსა და თავმოყვარეს სულთნის დას ფატმა-ჩანუმს ესმოდა ეს დაცინვა, მას აბრაზებდა „ვილაც გურჯის“ ქება-დიდება.

დიაცის გული ივსებოდა შერისიძებით.

კიდევ უარესი დღე დაადგა ვეზირ-აზამს ბაღდადის მხარეს, ირანელებმა სასტიკად დაამარცხეს იგი რამდენჯერმე. ბრაზ-მორეული სულთანი უგზავნიდა მაწველ ჯარებს, მაგრამ უნაყოფოდ. ბოლოს სულთანმა მის შემწედ გაგზავნა სააკაძე ოთხი ათასი კაციით. დიდ მოუწრავს დიარბეჭირთან დახვდა ერანის ჯარი, რიცხვით ათი ათასი მეტრძოლი. მოხდა მედგარი შეტაკება. სააკაძემ საშინლად დაამარცხა ნეტერი და თითქმის გაანადგურა მთლიანად. ეს იყო თურქთა ჯარის პირველი გამარჯვება მტერზე.

ჩავიდა სტამბოლში ეს ახალი ამბავიც. სწრაფად მოედო იგი მთელ თურქეთს. „დიდებული გურჯი“ იქცა ხალხის თვალში რაღაც ზღაპრულ პიროვნებად, უძლევ ბუმბერაზად. სერალის ტურფა დიაცნი ოცნებობდნენ ამ შეუღარებელ გმირზე, ხოლო სულთნის და ივსებოდა ბრაზით.

ამ ახალმა ამბავმა კიდევ უფრო შელახა მისი სწეული თავმოყვარეობა. ის მზად იყო კბილებით დაეგლიჯა თავისი ლაჩარი ქმარი.

მეტად ცუდი ამბები მოდიოდა არაბეთის მხრიდან. იქ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა აჯანყება თურქთა ბატონის წინააღმდეგ. არაბნი აშკარად იზრებოდა ერანისაკენ. ეკვს გარეშეა, აქ მოქმედებდა შაჰ-აბაზის ოქრო, უხვი ფეშქაშები და დაპირებანი. საჭირო იყო რითიმე აჯანყების ჩაქრობა და ამ მამაცი ხალხის დაწყნარება. თურქეთი გადაარჩინა ამ ზიჯათს ისევ დიდმოუხრავმა. თავისი მცირე ჯარით მოკლე დროში ჩააქრო აჯანყება და ძლევამოსილი დაბრუნდა უკან.

ამ დროს სასტიკი ბრძოლა ხდებოდა არზრუმთან. როგორც ვიცით, არზრუმის ფაშა აბასი გაღუღდა სულთანს და მეექვსე ირანის ყუინს. გალაღებული ირანელნი შეიქრნენ შეაგულ თურქეთში. არზრუმს შემოერტყა უამრავი ჯარით ევზარ-აზამი, მაგრამ ვერაფერს გახდა. ციხე-ქალაქი მაგრად იდგა და თვით არზრუმის ოლქის მცხოვრებნი ფრიად ავიწროებდნენ სათარეშო ბრძოლით თურქთა ჯარებს. სტამბოლიდან იგზავნებოდა მაშველი ჯარი, ამაოდ. სულთნის გაძწარებას არ ჰქონდა საზღვარი.

გავარდა ხმა: დამარცხდა მტერი, აიღეს არზრუმი, ოსმალის დროშა ფრიალებს ციხის თავზეო.

ვინ ჩაიღინა ეს დიდი საქმე?

აქაც სააკაძის გმირობამ და საზნდრო გენიოსობამ გატეხა მაგარი ციხე, დაამარცხა ორ-სამ ალაგს ირანთა მხედრობა და დასცა გამდგარი ფაშა აბასი.

ასეთი საარაკო ამბები მოდიოდა სტამბოლში და იპყრობდა მსმენელს. სააკაძე იქცა მათ თვალში ლეგენდარულ არსებად. ხალხი აღმერთებდა მას. მოხუცმა სულთანმა აღარ იცოდა რა-რიგად დაეჭილდოებინა ის პირი, რომელმაც მოკლე ხანში ასე საარაკოდ ასახელა მისი დროშა და მოჰფინა მის გვირგვინს ესოდენ დიდების შარავანდელი: იგი მხად იყო მოეწვია დიდი მოურავი და დაესვა თავის გვერდით სულთნის სევანზე. ზონთქარის ბრძანებით სააკაძეს მიუბოძეს უამრავ სიმდიდრესთან ერ-

თად მის მიერ დაწინარებული და დაპყრობილი ქვეყნების ამირთ-ამირობა; მისი მამაცი ქართველები ხომ აავსეს ყელთამდე ლარით, ქონებით და სხვადასხვა ჯილდო-წყალობით.

მაგრამ, სავალალოდ, ბოროტი მორიელი ანთხევდა გესლს, ბნელეთის ვეშაპი ჩასანთქავად უახლოვდებოდა სააკაძის მნათობს.

აივსო დიაცის შურისძიების ფაღა. სულთნის და ბორგავ-და, როვორც აფთარი. „ვილაც გურჯმა“, სამშობლოდან გაძევებულმა, მეტად დაჩრდილა მისი პატივ-დიდება, სამასხარო ტიკინად აქცია ხალხის თვალში მისი მეუღლე დიდი ვეზირი. ფატმა-ხანუმი გადიქა სერალში დაცივნის საგნად. აღარ შეეძლო მეტი მოთმენა. უნდა მოჰყვარო ეს გურჯი, უნდა დაღვრილიყო მისი სისხლი...

ამ ბოროტმა არსებამ მისწერა ქმარს მეტად მკაცრი ბარათი. ის აუწყებდა სულთნის რისხვას, ქალების მიერ დაცივნას, ხალხის თვალში დაცემას და მასხარად აგდებას. „ვილაცა გადმოხვეწილმა გურჯმა“ თავისი გმირობით დაჩრდილა დიდი ვეზირი, სულთნის სიძე, დასცა მთელ დუნიანზე მისი სახელი, ტიკინად აქცია იგი სერალის თვალში.

— ამას შემდეგ ან შენ უნდა იყო, ან ეგ გურჯი მოჰყალღაღვარე მაგ გიაურის სისხლი და ჰოთ აღადგინე დაცემული სახელი — სწერდა ცოლი ვეზირ-აზამს.

ამ ბარათმა უზომოდ ააშფოთა დიდი ვეზირი. ცოლი აყვდრიდა უმოქმედობას, სიძაბუნერს.

ქალი ეძახდა ლაჩარს, დიაცი იწვევდა ვაჟაკს შურის საძიებლად. იგი უკვეთდა უდიდესი გმირის მოკვლას. ასეთი მუხანათობა ფრიად ემძიმა პატიოსან კაცს. საპასუხო ბარათში ვეზირ-აზამმა სასტიკად გაიციხა ცოლის საქციელი.

მოკლე ხანში დიდმა ვეზირმა მიაღო ცოლისაგან მეორე და მესამე წერილი, ლანძღვა-გინებით და მუქარით სავსე.

არ ისვენებდა ბოროტი ვნებით მბორგავი დიაცი. იგი ეძახდა ქმარს ლაჩარს, ჯაბანს, დედაბერს.

— თუ არ მოგიკლავს ეგ გურჯი, საჯაროდ გაგშორდები, ხელს ავიღებ შენს ცოლობაზე, შეგარცხვენ საქვეყნოდ.

ამ ბარათებმა ვეზირ-აზამი ჩააგდო საგონებელში. იგი კარგად იცნობდა თავის ცოლს — ამ ბოროტსა და არჯალ დიაცს.

სულთნის და ადვილად შეასრულებდა თავის მუქარას. მაშინელ ყოფაში ჩაეარდა აზამი, დიდ ვეზირს ან უნდა მოეკლა თავი, ან თავისი მეტოქე. მან კიდევე მისწერა ცოლს დამამშვიდებელი უსტარი.

უზომოდ გააბრაზა სულთნის და ქმრის ბარათმა. არჯალმა დედაკაცმა ზედმეტი გამწარების გამო დაიგლიჯა თმები და დაიკაწრა სახე. აღარ იცოდა რა ექნა. ერთი მხრით აბრაზებდა ქმრის და თავის ასე შერცხვენა და დამცირება მთელი ქვეყნის წინაშე, აქე მასხარად აგდება, მეორე მხრივ უფრთხოდა განშორებოდა ქმარს საჯაროდ, რადგან ფრიად ეშინოდა თავის ძმისა. მას არ სურდა ემცნო სულთანს განშორების მიზეზი. იცოდა, რომ სულთანს გადამეტებით უყვარს გურჯი სააკაძე და კარგს არას შეამთხვევდა თავის დას, თუ კი სცნობდა მის ბოროტ ზრახვებს. ამიტომ არჩია ქმართან წასვლა და პირადად მოლაპარაკება.

მან შეიბურა სახე, მოისხა უბოლო აჯილა და, ერთი მოახლის თანხლებით, ფრიად საიდუმლოდ გაიპარა სტამბოლიდან, მივიდა არზრუმს, სადაც ამ დროს იყო მისი ქმარი.

ვეზირ-აზამს ის-ის იყო გაეთავეზინა ვახშაში და აპირებდა მოსვენებას, ოდეს ვილაცამ ფრთხილად დაუკაკუნა კარები. აზამმა თვითონ გაუღო კარი, შეუშვა ოთახში შავაჯილამოსხმული ქალი. მის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი, როცა ქალმა მოიხსნა ჩადრი და პირსაბურავი. მის წინ იდგა ფატმა-ხანუმი, მისი მეუღლე მრისხანე სახით და მოელვარე თვალებით.

— არ მელოდი, განა, ლაჩარო? — გაისისინა ქალმა ნელი ხმით, რომ არავის გაეგონა. — გავაოცა, განა, ჩემმა აქ მოსვლამ ამ სუსხიან ზამთარში? და ეს ჩამადენინა შენმა უნიჭობამ და სიმხდალემ. შენ შეიქენ შემარცხენელი მთელი ოჯახის, ნენ იქეც დაცინვის საგნად მთელს ოსმალეთში. შენ ეზიზღები უკვე ჩემს ძმას დიდ სულთანს!

ამიერიტ შენ გერთმევა ვეზირ აზამობის* მაღალი წოდება და იგი ეძლევა ივერიიდან გამოძეგებულ გურჯ სააკაძეს, რომელმაც ამ მოკლე ხანში ჩაიდინა საარაყო გმირობანი და მთლიანად დაჩრდილა შენი სახელი. იქნებ არ უწყვი, შე საცოდავო,

* მთავარი ვეზირი.

თუ რა იქნები მაშინ! სულთნის მევირე სადღაც შორეულ კუთხეში... და მე, ფატმა ხანუმი, დიდი ფადიშაჰის დაი და მთელი სერალის დედოფალი, ვიღაც მეკირის ცოლი... აი, რა ჯილდო დამსახურე შენი ლაჩრობა-უნიჭობით.

ვეზირ-აზამი ისმენდა ცოლის გესლიან სისინს და თანდათან უფითრდებოდა სახე, უშრებოდა ჩარბები. ის ხელებდაკრეფილი და თავჩაქინდრული იდგა ცოლის წინაშე, რაღაც უზომო შიშით და გულამღვრეული ისმენდა მის შხამიან სიტყვებს.

— რას სდუმხარ, საცოდავო არსება?! რად არ იღებ ხმას?! რად არ მპასუხობ! რას უპირებ შენი დაღუპვის მიზეზს — გურჯ მოურავს?! დასძარი სიტყვა! ხმა ამოიღე, შეჩვენებულო, სამარცხენო ლაჩარო! — შეუტია გამწარებით დიაცმა.

— რა უნდა გითხრა! ღირსი ვარ მაგ ლანძღვა-ქირდვისა! ღირსი ვარ სულთნის რისხვისა! ღირსი ვარ, რომ გამშორდე საჯაროდ და მისთხოვდე ვისაც გსურს, თუნდაც იმ დიდებულ გურჯს, თუკი დაიტეხს თავზე უბედურებას და აიყვანს ცოლად შენისთანა მგესლავს, ბოროტს და არჯალს...

— მაშ ეგ არის შენი პასუხი, საცოდავო? მაშ შურს არ იძიებ მოსისხლე მტერზე?

მივარდა გაკაპასებული ცოლი ვეზირ-აზამს.

— აბა ვინ არის ჩემი მტერი?

— ვინა და, გურჯი სააკაძე!

— ის გმირია და არა ჩემი მტერი. ის დიდებული სარდალია. მან საარაკოდ გაიმარჯვა ყველგან ოსმალეთის მტრებზე. მან დაუპყრო სულთანს დიდი ერაყი, ქურთისტანი და გამდგარი არაბეთი, აზრუმი და თოხატა ქვეყანა.

— მერე, შენ ხომ მოგსპო ასეთი მოქმედებით!

— სამაგიეროდ ასახელა ფადიშაჰის დროშა და განადიდა მთელ დუნიაზე ოსმალთ სახელი.

— მერე ჩვენ რა! ჩვენ შერცხვენა! დამცირება! მასხარად აგდება! არა, გონს მოდი, დიდო ვეზირო! ეგ არ ეგების! ჩვენ ან უნდა მოვიკლათ თავი, რომ გადავრჩეთ ესოდენ სირცხვილს, ან უნდა მოვკლათ ჩვენი მეტოქე. სხვა გზა არ არის. ასე, ჩემო მეუღლე, ჩემო ძვირფასო და საყვარელო! — ამ სიტყვებით ცბიერი არსება ჩაეკრა გულში ვეზირ-აზამს და აკოცა სინაზით.

აზამი დაათრო ცოლის ალერსმა, ტყბილმა სიტყვებმა ბან-
გივით იმოქმედა მასზე. მან ალერსითვე უპასუხა სულთნის
დას და შეეკითხა წყნარად:

— რარიგად უნდა ჩავიდინოთ ეს ფრიალ მძიმე და სახიფა-
თო საქმე? თუ გაგვიგო სულთანმა, ხომ მოგვსპობს ორთა-
ვეს! — შეეკითხა ქმარი.

— მაგის ჯავრი ნუ გაქვს, სულთანი ვერაფერს გაიგებს ამ
სიშორედან. კიდევ რომ გაიგოს, გეცდები ცრუ მოწმეებით
ბრალი დავდოთ თვით გურჯებს, დავწამოთ სულთნის ლაღატი.
ეს საკმაოა, სულთანი ჩვენ უფრო დაგვიჯერებს, ვინემ ვილაც
გიაურებს. მით უმეტეს გურჯი სააკაძე აწ აღარაა მისთვის სა-
ჭირო, მან უკვე შეასრულა თავისი დავალებანი.

— როგორ? შენ მიკვეთავ მარტო დიდი მოურავის მოკე-
ლას, თუ ყველა გურჯის დახოცვას, ვინც მას ახლავს? — შეე-
კითხა გაოცებით ვეზირ-აზამი.

— რასაკვირველია, ყველა გურჯის გაჟლეტას, ვინც მასთან
არიან, მათ შორის ერთიც არ უნდა დარჩეს ცოცხალი, თუ სი-
ცოცხლე გეწადია.

— ეგ, ჩემო ძვირფასო მეუღლე, ფრიალ მძიმე საქმეა. იმ-
დენი უდანაშაულო ხალხის გაჟლეტა, მათი ცოდვის თავზე და-
დება! — სწუხდა და ყოყმანობდა პატიოსანი ადამიანი.

— განა რამდენია! სულ ორმოცამდე თუ იქნება, მეტი ხო-
არა! ამ ოთხათეულ კაცზე უეცარ თავდაშხმელად ძილი-
დროს ერთი ასეული სრულიად საკმარისია, ზომა მეტადრე თე
რჩეული მხედრები გაგზავნე.

— ერთი ასეული კი არა, ხუთი ასეულიც მეცოტავეა, ისეთ
ლომებთან გვაქვს საქმე. ერთი ასეული მარტო დიდ მოურავს
თუ გაუძლებს. შენ არ იცი, რა არიან ეს გურჯები! ისინი კაცე-
ბი კი არა, დევები არიან, ნამდვილი დევები! ერთი გენახა, ნეტა,
ბრძოლის ველზე და მაშინ დააფასებდი იმათ. ნამდვილი დე-
ლიბაშებია. გიჟი, გააფთრებული მებრძოლნი, ისე შედიან ხელ-
ჩართულ ომში და იქნევენ ხმალსა, თითქოს ცეკვავენო. არა,
ასეთი საარაკო მებრძოლნი არსად მინახავს, თუმცა მთელი და-
სწვლეთი და სამხრეთი აზია მომივლია და მრავალ ბრძოლას
დავსწრებივარ!

— ანებე თავი გურჯების ქებას, ჩემთვის ეგ არაა საჭირო,

თუ ერთი ასეული გეცოტავენა, ხეოასი გაგზავნე, რჩეული მე-
ომარნი, საუკეთესო სარდლის მეთაურობით. განა ცოტა გვყავს
ჯარი?!
i

— ჯარები კი მყავს საკმაოდ, ხოლო მე მაინც ვუფროთხი ამ
ძნელ საქმეს. რა ვიცი, რა მოხდება... რა შედეგი მოჰყვება. ეს
ტიალი გული უარს მეუბნება, ცუდად მიკენესის

— ნუ ხარ მართლაც ლაჩარი, სულთნის სიძევ და დიღო
ვეზიროს იყავ მაშაყი, ნხნე და გულადი გაბედე, ჩაიღინე ეგ
ვაყაყური საქმე და გამარჯვება შენია! აი, მხოლოდ მაშინ
აღიდგენ დაცემულ სახელს! მხოლოდ მაშინ იქნები ფადიშაჰის
სიძე და ჩემი საყვარელი ქმარი! მაშ გაბედე და ჩაიღინე! ალაჰი
იყოს და მისი ფუჰამბარი შენი შემწე, დიღო ვეზიროს — ამ
სიტყვებით ქალი კვლავ ჩაეკრა გულში, დაათრო ტბილი
ალურსით, გაიკეთა პირსაბურავი, გაეხვია შავ ჩადრში, გავიდა
ლანდივით...

ბოროტმა ენამ იქონია თავისი გავლენა. ამ სუსხიან ღამეს
გადაწყდა დიდი მოურავის ბედი.

კუნაბეტი ღამე. მოწმენდილ ცაზე ვარსკვლავთა მკრთალი
ციმციმი. ირგვლივ სამარისებური სიჩუმე. ყინავს. ფიფქი თოვ-
ლი თეთრად ალამაზებს მიდამოს. სძინავს თოხატის ციხე-ქა-
ლაქს. სძინავს ტბილად ქართველთ სავანეს, მთის ფერდობზე
გოროზად ამართულს თავისი მაღალი ზღუდე-ბურჯებით. არ
ისმის გუშაგთ ყვილი. ყველანი შებუდრულან თავიანთ ბინებ-
ში და მისცემიან ტბილ მოსვენებას. არავინ უწყის, რას
უქადის მათ ეს ცივი, ბნელი ღამე...

მაგრამ ვინ არიან ის შავი ლანდები, ეგერ მთის კალთაში
შეფარებული? ვინ არიან ის იარაღსაზრებული ზორბა ვაყაყანი?
ათი, ოცი, ასი, რამდენიმე ასეული, სულ ექვსასი. რჩეულ მა-
შაყთა რაზმებს ბელადობს უპირველესი სარდალი მუხტარ-ბეი.
ფრთხილად, ფარულად, ნელიად უახლოვდებიან ისინი ივერთ
სავანეს. იქ ეგულებათ „დიდებული გურჯი“ გიორგი სააკაძე
ორმოცამდე ქართველით; ამათ ხომ ფრიად ისახელეს თავი
ომებში და განადიდეს ფადიშაჰი! დროშა. ხოლო დიდი მოუ-
რავი არ ელის ამ ცივ ღამეს დაუპატიჟებელ სტუმრებს, არ
ელის ღალატს... სძინავს განცხრომით თბილ ბინაზე ზემო სარ-
თულში. იქვე სძინავს მის ორ ვაჟს — ზურაბსა და ავთანდილს.

იმავე სახლში სძინავთ თხუთმეტამდე ქართველთ. დანარჩენნი კი იმყოფებიან იმავე ეზოში აგებული ორ მომცრო სახლში. ტკბილად სძინავს მოურავს. იგი ჩაფლულია საამო სიზმრებში; ულიმის სახე. არ უწყის გმირმა, რას უქადის ეს საბედისწერო ღამე.

სამშობლოდან დევნილი დიდა მოურავი მოუთმენლად ელის გაზაფხულს, რათა მიიღოს სულთნისაგან დაპირებული ჯარი თავისი უზენაესი მიზნების მისაღწევად. იგი აპირებს კიდევ ამ დღეებში სტამბოლს წასვლას, სურს დატყუდდეს მეუღლსა და ორი უმცროსი ქალ-ვაჟის ნახვით.

მუხტარ-ბეის რაზმი კი ჯგუფად დაყოფილი ნელი რონინით უახლოვდება ივერთ სავანეს. ამა მიაღწიეს მაგარ ზღუდეს ორი მხრივ. მიაღგეს ხის გრძელი კიბე. სამი მამაცი თურქი მალე მოექცა გალავნის თავზე. აქ კიბის წვეროზე გაამაგრეს თოკის კიბე და სათითაოდ დაეშვნენ შიგნით. ასევე მოიქცნენ სხვებიც. მალე ორმოცამდე ჯარისკაცი თვით მუხტარ-ბეის ბელადობით გაჩნდა ეზოში. ისინი სწრაფად მიცვივდნენ საგუშაგოსა და ალაყათის კარებს; ხანჯლით მოკლეს მძინარე გუშაგნი, გამოაძვრეს მძიმე ურდულები და გააღეს რკინის კარები. იქვე გარეთ მდგარი თურქნი შემოცვივდნენ საშინელი ყიფინით და თოფების სროლით.

წამოცვივდნენ ზეზე თბილ ბინებში მძინარე ქართველნი. მალე მოვიდნენ გონს, შეიმოსნენ რკინის ჯუბა-ჯავშნით და ეცნენ იარაღს.

— ლალატია... უეცარი თავდასხმა... მამაცად, ძმებო და შეილებო! ღირსეულად დავხვდეთ შემოსეულ მტერთ! ვამცნოთ ჩვენი ძალ-ღონე! — წამოიძახა დიდმოურავმა მღელვარედ. იგი სწრაფად შეიმოსა რკინის ბეჭთარით და ჯუბა-ჯავშან-მუზარადით, აისხა იარაღი, თოფით ხელში მიიჭრა სარკმელთან. მას მკბამქს სხვებმაც. სამასი კაცი თვით მუხტარ-ბეის სარდლობით შემოეხვია „დიდი გურჯია“ ბინას და დაუშინა თოფები. ქვის მაგარ კედლებში ვერ ატანდა ტყვია. სროლითვე უპასუხეს ქართველებმა სარკმლებიდან. რამდენიმე თურქი დაეცა მიწაზე მძიმედ დაჭრილი და ზოგიც დახოცილი.

კიდევ სროლა ქვემოდან ასეული თოფით და პასუხი ზემოდან. ივერთა ტყვია იშვიათად აღედგა ნიშანს. ასევე ხდე-

ბოდა დანარჩენ ბინებთანაც. იქაც მამაცად იბრძოდნენ გარ-
შემორტყმული ივერნი და ჟღერდნენ თურქებს.

მალე დაიწახვრა ყველა სარკმლის მინები. აქა-იქ დაიცხრი-
ლა კედლებიც. მძიმედ დაიჭრა რაზდენიმე ქართველი. ბედად,
ბლომად ჰქონდათ ტყვია-წამალი და იბრძოდნენ გმირულად,
თავგანწირვით.

— დაგვრჩი, მოურავო! დაგვნებდით, გურჯებო!

გაისმა ქვემოდან მუხტარ-ბეის მჭექარე ხმა.

— მუხტალნო! უმადურნო! ღამის ქურდებო! ათასი მოდი-
ხართ ორმოცზე! წყეულებო! სირცხვილი თქვენდა, ლაჩრებო!
მოდიოთ, თუ ძალა შეგწევთ მოდიოთ! შელევით ამ ბანის კარე-
ბი! აქ დაგხვდებით მასპინძლად... მიბრძანდით!

გაისმა ზემოდან მოურავის მგრგვინავი ხმა.

ბრაზმორეული თურქნი ჰალალს ძახილით გამოქანდნენ შე-
ნობის კარებისაკენ, მაგრამ ქართველთა მიერ გასროლილმა
თოფებმა იმსხვერპლა ათამდე მტერი, ხოლო თორმეტმა თურ-
ქმა მოასწრო კარებამდე მისვლა, ისინი მედგრაოდ დაეტაკნენ
ურდულებით გამაგრებულ რკინის კარებს, მაგრამ ვერას გახდ-
ნენ. ასევე მოხდა დანარჩენ ორ სახლთან. იქაც მამაცად იბრ-
ძოდნენ ივერნი, თუმც ხუთი მათგანი შეეწირა ოსმალთა
ტყვიას...

— ცეცხლი გურჯებს! ცეცხლი მაგ გიაურებს! წაუყიდეთ
ცეცხლი სახლებს!

დაიქექა ბრაზით მუხტარ-ბეიმ.

თოფების გრიალი უცებ შეიცვალა მშვილდ-ისრის სისინით,
კუპრწაცხებელი და ცეცხლანთებელი ისრები აოობით შეიჭრა
ბინებში შუშაღამსხვრეულ სარკმელთაგან, გაერჭო ქერს და
იატაკში.

ამ ველურ ხერხს არ მოელოდნენ ივერნი. მალე გაუჩნდი
ცეცხლი ნაშენთა ქერს. იქიდან მოედო სახურავს. კიდევ მცო-
რე ხანი — და უზარმაზარი ჟინჯილების მსგავსად აპრიალდა
ეზოში სამი სახლი. ავარდა ბოლი, აღის გრძელმა ენებმა გაა-
ნათა მიდამო.

თავზარი დასცა ქართველებს ამ მოვლენამ. თურქთა უზო-
მო სიხარულის მხეცური ყიჟინით აივისო ეზო...

რალა რჩებოდათ ქართველთა? ან ცოცხლად დაწვა, ან ბი-

ნებიდან გამოსვლა და იარაღით ხელში ნაპესიანი სიკვდილი. მართლაც, მალე გაიღო სამივე სახლის ქვემო კარები და იარაღ-ქურცილი ივერნი მწყობრად გამოვიდნენ გარეთ; მათ მაშაც სახეს აჩნდა განწირულება. გმირები მშერდნენ აშკარა სიკვდილს.

პირველი გამოვიდა ეზოში დიდი მოურავი.

— მომყევით, ძმებო და შეილებო! გმირულად შევხედეთ სიკვდილს... ძვირად დავუხვავთ მტარვალთ ჩვენი დაღუპვა... პირი მტრისაკენ ოთხივე მხრივ!

შესძახა დიდმოურავმა და დადგა წინ. სწრაფად დარაზმდნენ სამივე სახლთან ივერნი თოფებით და შუბებით ხელში.

თურქნი არ მოელოდნენ ივერთაგან ასე მწყობრად გამოსვლას და დაიბნენ უცებ. ამით ისარგებლეს ქართველებმა, მოურავის ბრძანებით დაახალეს თოფები. დაჭრილ-დაზოცილი თურქნი მრავლად დაცვივნენ მიწაზე.

— სიკვდილი გურჯ მოურავს!

ამ სიტყვებით მუხტარ-ბეი დელიბაშებით გარემოცული უცებ მივიარდა სააკაძეს და დაახალა დამბაჩა მკერდში. რვალის ბექთარმა აირეკლა ტყვია. გმირი გადურჩა აშკარა სიკვდილს.

— სიკვდილი მუხანათსა და მტრავალის მონას!

დასჭექა მოურავმა და გაუტარა გულში ფოლადის შუბი. თურქთა სარდალი დაეცა მკვდარად. მეთაურის სიკვდილმა უფრო გააბრაზა მისი დელიბაშები; ისინი შემოერტყნენ სააკაძის ჯგუფს და დაუშინეს თოფ-დამბაჩები.

შეიქნა მედგარი ხელჩართული ბრძოლა. ისმოდა ლანძღვა, მუქარა, ყიჟინა და უზოგველი ჩახაჩუხი. დამცემი და დამხედური, თურქი და ქართველი აირივნენ ერთმანეთში... ხოლო რას გააწყობდნენ ივერნი, როცა თითო მათგანს უტევდა ათი და ოცი მეომარი! წყდებოდა მტერი ადობით და ასობით, მაგრამ წყდებოდნენ ქართველნიც, მათი რიცხვი დნებოდა თანდათან... აჰა, დაეცა მამის გვერდით გულგანგმირული ზურაბ, მას მიჰყვა მკორე ძმა — ავთანდილ სასიკვდილოდ დაჭრილი. უშრეტო ცეცხლი აიგზნო მამის გულში... ცრემლით აივსო მისი თვალები. გამწარებით შეუტია გმირმა შეილების მკვლელთ, მაგრამ მტრის ტყვიამ მოსწყვიტა ფეხი. წაბარბაცდა მოურავი და წაიხოქა. სისხლი თქრიალით წამოვიდა ჭრილობიდან და აუვსო წალა. ის მალე დაიჭრა მარჯვენა მკლავშიაც, მაგრამ არ გააგ-

დო ხელიდან იარაღი, ცალ მუხლზე დახოქილი გამწარებით იქნევდა შუბს და მუსრავდა მტრებს. მკექარე ხმით ამხნევებდა ცოცხლად დარჩენილ მოძმეთ, მწარედ დაქანცულთ და არაქათგამოლეულთ. ამ დროს გავარდა ერთად სამი დარბაჩა, ტყვიამ შეუწვრილა გულ-მკერდი მოურავს. ივერიის უდიდესი გმირი დაეცა მკვდარი... იგი დააკვდა დახოცილ ვაჟებს..

მცირე ხანიც და მთლიანად გაუღლიტნენ ქართველები. ამ თავდასხმამ შეიწირა სამასამდე თურქი.

უკვე გათენებამ მოატანა, აღმოსავლეთით ცაზე აკაშქაშდა შუქურა ცისკარი, ოდეს თურქთა განახევრებული რაზმი განშორდა ივერთ სავანეს. მცირე ხანიც და იანვრის ციატა მზე სისხლიანი თვალებით დააქცერდა ბრძოლის ველს, სადაც უშნოდ აყუდუღიყო გადამწვარ სადგომთა შავად გარუჯული ჩონჩხები. აღამიანის სისხლით წითლად შეღებილ დატკეპნილ თოვლზე ეყარნენ თურქთა სამი ასეული გვამი და გმირულად დახოცილი ორმოცამდე ქართველი... მათ შორის გადარჩა ერთი — ბეჟან გორგასლიშვილი. თათრულად მოსილი გაუსხლტა იგი მტერს, ჩავიდა სტამბოლს და ამცნო სააკაძის მეუღლეს ქმრისა და შვილების დაღუპვა, ამცნო დიდი მოურავის სიძესა და სტამბოლში მცხოვრებ ქართველთა იანვრის ღამეს თოხატში მომხდარი საშინელი ტრაგედია.

ფრიად ააშფოთა ქართველნი ა? უჯერო. ამბავმა. შეიქმნა გლოვა და ტირილი. მალე მივიდა სულთნის ყურამდე ეს საზარო ამბავი: იგი ამცნო მისმა მოლარეებმ, მოურავის სიძემ. უსაზღვრო იყო ფადიშაჰის რისხვა, მწუხარება.

გამოძიებით მალე აღმოაჩინეს ამ ბოროტების ჩამდენი. სულთნის ბრძანებით თავი მოჰკვეთეს ვეზირ აზამს, სწორედ იმ ალაგს, სადაც ვერაგულად დაიღვარა ორმოც ივერიელთა უმანკო სისხლი.

ბოროტმა დიაცმა ფატმა-ხანუშმა კი მოიწამლა თავი, იგი მოერიდა ძმის რისხვას.

სცნო თუ არა ქმარ-შვილის დაღუპვა, ზარდაცემული თამარ მაშინვე გაეშურა ცხენით თოხატოა ქვეყანაში. მას ეახლნენ თვით ბეჟან გორგასლიშვილი და კიდევ ზუთი ქართველი. ქალი არაფრად იმჩნევდა ამ მძიმე მგზავრობას, არ ეკარებოდა სანმელ-საქმელს, უღრმეს კაეშანში ჩაფლული იგი მთელი არსე-

ბით მისწრაფოდა იქით, სადაც დაატყდა თავზე საშინელი რისხვა. ჩქარი სვლით მესამე დღეს მიაღწიეს თოხატთა მთავარ ციხე-ქალაქამდე. აქ შეეგებნენ თამარს ქალაქის მელიქი და ციხისთავი დიდი ამალით, უღრნესი მწუხარება განუცხადეს მომზადარი უბედურების გამო. ყველანი ფრიად გააოცა გაქვავებული ქალის სიჩუმემ, იგი ვერ ახერხებდა ხმის ამოლებას, თითქო ვერ სცნობდა, ვერ ხედავდა ვერაფერს.

მიუახლოვდნენ ივერთ სავანეს; ჩამოხტნენ ცხენებიდან. გუშაგებმა ფართოდ გააღეს ალაყაფის კარები. შევიდნენ. თვალებს შეეფეთა გადაბუგული სახლები და ხროვად დაყრილი მკედრები. დატკეპნილი თოვლი ქარბად შეელემა ადამიანის სისხლს. ეტყობოდა, რომ აქ გადაესადა გიჟური ღვინი შავ სიკვდილს.

თამარ მივიდა იმ ადგილს, სადაც შეკედლოდნენ მტერს მისი ქმარი და შვილები. საშინელი სურათი დაესაზო თვალწინ: სამი ზორბა რაინდი, ერთი ხანშიშესული, ორი ჯაბუკი, იწვა პირაღმა გულგანგმირული. ირგვლივ კი გროვად ეყარნენ დახოცილი თურქნი... ქალმა იცნო სამივე. იგი გაშეშდა ამ საზარო სურათის ხილვით. სული შეეხუთა. გაქვავებულ სახეს დაეუფლა უსაზღვრო ჭაერი. გამშრალ თვალებს არ მოსწყდა არც ერთი ცრემლი... იდგა კარგა ხანს მდუმარედ, გარინდებული, გაშტერებული... შემდეგ დაიხარა, დაემხო, მოხვია ხელი ქმარსა და შვილებს, ჩაიკრა სათითაოდ გულში, შეეხო სამთავეს სახეს მწვავე ამბორით... წამოიწია, ჩაიჩოქა მათ წინ, მიმოიხედა შეშლილის თვალებით, ისევ დაიხარა მათკენ.

— აღარა მყავხარო, სულზე უტკბესნო! ვერაგის ხელმა მოგიღოთ ბოლო... რაღა მშთენია ბედშავს ქვეყნად?! რად მწადს სიცოცხლე შხამად ქცეული?!

გაისმა თამარის ყრუ ჩურჩული ნაწყვეტ-ნაწყვეტად. კვლავ დაიხარა და მოეხვია სამივეს უსაზღვრო სინაზით.

— აჰა, მოვდივარ მეც თქვენთან, ჩემო ყველა! მოვდივარ! წამოიძახა გამწარებით, დასწედა. ამოგლიჯა უცებ ქარქაშიდან ქმრის კალდამი, ელვის სისწრაფით დაიკრა გულში... იეჭვიანის მთების ასული დააკვდა მკერდზე ქმარსა და შვილებს...

უ ე ნ ი შ ვ ნ ა

XX ტომში შესული ნაწარმოებები დაბეჭდილია შემდეგი გამოცემების მიხედვით:

ლალიონა, მოთხრობები, საბჭოთა მწერალი, თბილისი, 1949 წ.

ია ეკალაძე, კრებული, საბჭოთა მწერალი, თბილისი, 1949 წ.

იოსებ იშედაშვილი, ჩემი ცხოვრების წიგნი, „ხელოვნება“, თბილისი, 1978 წ.

უიარაღო, მამელუცი, სახელგამი, თბილისი, 1954 წ.

სიმონ ჭვარიანი, დიდი მოურავი, ნაკადული, თბილისი, 1967 წ.

XX ტომი შეადგინა რედაქტორმა.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ბრსენ მამულაიშვილი (ლულიონი) — რაქვიანა	5
იპოზ ცინცაძე (იპ ბაღაძე) — კრეზაზე	25
იოსებ იმედაშვილი — ჯაქარია ჭიჭინაძის სამოვარი	44
კონდრატე თათარაშვილი (უიარაღო) — მამულუკი	53
სიმონ მპარინი — დიდი მოურავი	161
შანიშვილი	410